

Archiva Moldaviæ

II (2010)

International Advisory Board

Viorel Achim (Bucharest)	Andi Mihalache (Iași)
Mihnea Berindei (Paris)	Sergiu Musteață (Chișinău)
Ovidiu Buruiană (Iași)	Petru Negură (Chișinău)
Ioan Caproșu (Iași)	Marian Olaru (Rădăuți)
Igor Cașu (Chișinău)	Virgil Pâslariuc (Chișinău)
Adrian Cioflâncă (Iași)	Alexandru-Florin Platon (Iași)
Mihai Cojocaru (Iași)	Leonidas Rados (Iași)
Valentin Constantinov (Chișinău)	Oliver Jens Schmitt (Vienna)
Florin Curta (Gainesville, Florida)	Grigory Shkundin (Moscow)
Andrei Cușco (Chișinău)	Flavius Solomon (Iași)
Dennis Deletant (London)	Victor Spinei (Iași)
Marius Diaconescu (Bucharest)	Mihai D. Sturdza (Paris)
Alexander Drace-Francis (Liverpool)	Igor Șarov (Chișinău)
Emil Dragnev (Chișinău)	Silviu Andrieș-Tabac (Chișinău)
Armand Goșu (Bucharest)	Vladimir Tismăneanu (Washington, DC)
Ion Gumenăi (Chișinău)	Valentin Tomuleț (Chișinău)
Radu Ioanid (Washington, DC)	Ottmar Trașcă (Cluj-Napoca)
Florea Ioncioaia (Iași)	Florin Țurcanu (Bucharest)
Constantin Iordachi (Budapest)	Constantin Ungureanu (Chișinău)
Charles King (Washington, DC)	Daniel Ursprung (Zürich)
Gail Kligman (Los Angeles, California)	N.A. Ursu (Iași)
Ștefan Lemny (Paris)	Ion Varta (Chișinău)
Bogdan-Petru Maleon (Iași)	Vitalie Văratie (Bucharest)
Hans-Christian Maner (Mainz)	Petru Vicol (Chișinău)
Paul Michelson (Huntington, Indiana)	

Editor-in-Chief

Dorin Dobrinicu

Editorial Board

Cristian Anița, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Ștefan Bosomitu,
Cătălin Botoșineanu, Mihai Chiper, Ligia Dobrinicu,
Cătălina Mihalache, Mihai Mîrza

Translations, Linguistic Examination

Ludmila Bacumenco-Pîrnău (Russian), Gabriela Preotesi (English)

Typing

Mihaela Răducă

Cover

Romeo Cîrjan, Iulian Constantin Copăcel, Adrian Solomon

Archiva Moldaviae

II (2010)

Revistă publicată sub egida
Societății de Studii Istorice din România

This journal is published under the auspices of the
Romanian Society for Historical Studies

Iași

Lucrare apărută grație unei finanțări nerambursabile acordate de
Consiliul Județean Iași potrivit Legii nr. 350/2005

Adresa redacției

amoldaviae@yahoo.com
Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18,
cod poștal 700110, mun. Iași, jud. Iași, România

© Archiva Moldaviæ

ISSN: 2067-3930

Cuprins

<i>Abrevieri</i>	23
------------------	----

Studii de istorie

Genealogii

Costin FENEȘAN, <i>Indigenatul austriac al familiei nobiliare Hâjdău</i>	27
--	----

Curente culturale, reprezentări ale trecutului în secolul XIX

Raluca Elena GOLEȘTEANU, <i>Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu</i>	37
Andi MIHALACHE, <i>Câteva considerații despre muzeistica românească din a doua jumătate a secolului XIX: concepții, reprezentanți, polemici</i>	67

Istorie instituțională

Mihai ANTIPA, <i>Instituționalizarea învățământului teologic în Eparhia Hușilor</i>	107
Radu FILIPESCU, <i>Activitatea Companiei de Pompieri din Iași reflectată în surse arhivistice (1918-1939)</i>	115

Estul României între ocupația sovietică și instalarea comunismului

Mircea TIMBUS, <i>Evacuările din Bucovina, Basarabia, Moldova și Transnistria în documente de arhivă arădene (1944)</i>	131
Marian OLARU, <i>Procese social-politice și economice pe teritoriul fostei Bucovine (partea de sud), 1944-1947</i>	141

Istoria arhivelor. Prezentări de fonduri arhivistice

Cristian ANIȚA, <i>Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (1945-1949)</i>	167
--	-----

Documente

Valentin CONSTANTINOV, <i>Primul document original descoperit din arhiva Mitropoliei Țării Moldovei înstrăinată la 1686</i>	189
Dinu POȘTARENCU, <i>Date statistice referitoare la Principatul Moldovei din anii 1808-1812</i>	193
Ottmar TRĂȘCĂ, <i>Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iași, 19-25 ianuarie 1941</i>	225
Teodor CANDU, Octavian MOȘIN, <i>Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (II)</i>	237
Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC, <i>Chestiunea revizuirii hotarelor RSS Moldovenești: de la proiectul „Moldova Mare” la proiectul „Basarabia Mare” și cauzele eșecului acestora (decembrie 1943 – iunie 1946)</i>	275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, <i>Un document important despre amenajarea pentru navigație a râului Prut la începutul secolului al XX-lea</i>	371
--	-----

Dezbateri

Octavian DASCĂL, <i>Scurte considerații privind modernizarea Basarabiei în primul deceniu interbelic (1918-1928). Pe marginea unei recente apariții editoriale la Chișinău</i>	399
--	-----

Recenzii

Bujor T. Rîpeanu, <i>Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică</i> , București, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan)	425
Radu Mușat, <i>Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr</i> , Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrinu)	427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), <i>Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory</i> , Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrinu)	434

Note bibliografice

- Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, I. Ținutul Romanului, partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439
- Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoșineanu) 441
- Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Viața științifică

- Cercetarea și expunerea publică a istoriei comunismului: România vs. Germania. Pe marginea unei vizite a unor specialiști de la Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) în România, 10-16 mai 2009 (Dorin Dobrinu) 445
- Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)*, colocviu internațional, Iași, 1-3 septembrie 2010 (Cătălin Botoșineanu) 449
- Lansarea revistei „Archiva Moldaviae”, Iași, 11 octombrie 2010 (Cristian Zaharia) 451
- Lansarea revistei „Archiva Moldaviae”, București, 19 octombrie 2010 (Radu Stancu) 455
- Lista autorilor* 459

Contents

<i>Abbreviations</i>	23
----------------------	----

History Studies

Genealogies

Costin FENEȘAN, <i>The Austrian Roots of the Hâjdău Aristocratic Family</i>	27
---	----

Cultural Currents, Representations of the Past in the 19th Century

Raluca Elena GOLEȘTEANU, <i>Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu</i>	37
Andi MIHALACHE, <i>A Few Considerations on Romanian Museology in the second half of the XIXth Century: Conceptions, Representations, Polemics</i>	67

Institutional History

Mihai ANTIPA, <i>The Institutionalization of the Theological Education in the Diocese of Huși</i>	107
Radu FILIPESCU, <i>The Activity of the Fire Brigade of Iași Reflected in Archival Sources (1918-1939)</i>	115

Eastern Romania between Soviet Occupation and the Imposition of Communism

Mircea TIMBUS, <i>The Evacuations from Bukovina, Bessarabia, Moldova and Transnistria in Documents from the Arad Archives (1944)</i>	131
Marian OLARU, <i>Socio-Political and Economic Trials on the Territory of Former Bukovina (the Southern Part), 1944-1947</i>	141

The History of Archives. Funds Presentations

Cristian ANIȚA, <i>The Agency for the Reconstruction of Moldavia (1945-1949)</i>	167
--	-----

Documents

Valentin CONSTANTINOV, <i>The First Original Document Discovered in the Archive of the Moldavian Metropolitan Church Transferred in 1686</i>	189
Dinu POȘTARENCU, <i>Statistical Data Concerning the Principality of Moldova during 1808-1812</i>	193
Ottmar TRĂȘCĂ, <i>The Legionary Rebellion in the Eyes of the German Consulate in Iasi, 19-25 January 1941</i>	225
Teodor CANDU, Octavian MOȘIN, <i>The Clergy from the Moldavian Soviet Socialist Republic. The Official Register of 1945-1948 (II)</i>	237
Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC, <i>Moldavian SSR's Border Revision Question: From The Project of "Greater Moldavia" to The Project of "Greater Bessarabia" and The Causes of their Failure (December 1943 – June 1946)</i>	275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ , <i>An Important Document about Making the River Prut Navigable at the Beginning of the 20th Century</i>	371
---	-----

Debates

Octavian DASCĂL, <i>Brief Considerations concerning the Modernization of Bessarabia in the First Inter-War Decade (1918-1928). Notes on a Recent Work Published in Chișinău</i>	399
---	-----

Reviews

Bujor T. Rîpeanu, <i>Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică</i> , București, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan)	425
Radu Mușat, <i>Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr</i> , Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrințu)	427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), <i>Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory</i> , Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrințu)	434

Bibliographic Notes

- Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, I. Ținutul Romanului, partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439
- Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoșineanu) 441
- Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Scientific Life

- Research and the Public Exposition of the History of Communism: Romania vs Germany. Notes on the visit of specialists from Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) in România, 10-16 May 2009 (Dorin Dobrinu) 445
- Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)*, International Colloquium, Iași, 1-3 September 2010 (Cătălin Botoșineanu) 449
- The Launch of the review “Archiva Moldaviae”, Iași, 11 October 2010 (Cristian Zaharia) 451
- The Launch of the review “Archiva Moldaviae”, Bucharest, 19 October 2010 (Radu Stancu) 455
- List of Authors* 459

Table de matières

<i>Abréviation</i>	23
--------------------	----

Études d'histoire

Généalogies

Costin FENEȘAN, <i>L'Indigénat autrichien de la famille nobiliaire Hâjdău</i>	27
---	----

Courants culturels, représentations du passé dans le XIXe siècle

Raluca Elena GOLEȘTEANU, <i>Thèmes de la doctrine slavophile dans les écrits d'Alexandre Hâjdeu</i>	37
---	----

Andi MIHALACHE, <i>Quelques considérations sur la muséologie roumaine de la seconde moitié du XIXe siècle: conceptions, représentants, polémiques</i>	67
--	----

Histoire institutionnelle

Mihai ANTIPA, <i>L'Institutionnalisation de l'enseignement théologique dans la Diocèse de Huși</i>	107
--	-----

Radu FILIPESCU, <i>L'Activité de la Compagnie des Pompiers de Iași reflétée dans des sources archivistiques (1918-1939)</i>	115
---	-----

L'Est de la Roumanie entre l'occupation soviétique et l'installation du communisme

Mircea TIMBUS, <i>Les évacuations de Bucovine, Bessarabie, Moldavie et Transnistrie dans les documents des archives de la ville d'Arad (1944)</i>	131
---	-----

Marian OLARU, <i>Processus socio-politiques et économiques sur le territoire de l'ancienne Bucovine (la partie sud), 1944-1947</i>	141
--	-----

Histoire des archives. Présentations de fonds des archives

Cristian ANIȚA, <i>L'Office pour la Reconstruction de la Moldavie (1945-1949)</i>	167
---	-----

Documents

- Valentin CONSTANTINOV, *Le premier document original découvert des archives de l'Église Métropolitaine de la Valachie détournée en 1686* 189
- Dinu POȘTARENCU, *Données statistiques concernant la Principauté de Moldavie dans les années 1808-1812* 193
- Ottmar TRĂȘCĂ, *La rebellion légionnaire dans la vision du Consulat allemand de Iași, 19-25 janvier 1941* 225
- Teodor CANDU, Octavian MOȘIN, *Le clergé de la République Soviétique Socialiste de Moldavie. Le registre officiel de 1945-1948 (II)* 237
- Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC, *La question de la révision des frontières de la RSS de Moldavie: du projet « la Grande Moldavie » au projet « la Grande Bessarabie » et les causes de leur échec (décembre 1943 – juin 1946)* 275

Restitutio

- Alexandru DUȚĂ, *Un document important sur l'aménagement pour la navigation de la rivière Prut au début du XXe siècle* 371

Débats

- Octavian DASCĂL, *Brèves considérations concernant la modernisation de la Bessarabie pendant la première décennie de l'entre-deux-guerres (1918-1928). En marge d'une récente parution éditoriale à Chișinău* 399

Recensions

- Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, București, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425
- Radu Mușat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrinicu) 427
- Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrinicu) 434

Notes bibliographiques

- Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, I. Ținutul Romanului, partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439
- Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoșineanu) 441
- Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

La vie scientifique

- Les recherches et le débat public sur l'histoire du communisme: la Roumanie versus l'Allemagne. Sur la visite d'experts de Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) en Roumanie, 10-16 mai 2009 (Dorin Dobrinu) 445
- Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)*, Colloque international, Jassy, 1-3 septembre 2010 (Cătălin Botoșineanu) 449
- Le lancement de la revue « Archiva Moldaviae », Jassy, 11 octobre 2010 (Cristian Zaharia) 451
- Le lancement de la revue « Archiva Moldaviae », Bucarest, 19 octobre 2010 (Radu Stancu) 455
- Liste des auteurs* 459

Inhaltsverzeichnis

<i>Abkürzungen</i>	23
--------------------	----

Historische Studien

Genealogie

Costin FENEȘAN, <i>Das österreichische Indigenat der Adelsfamilie Hâjdău</i>	27
--	----

Kulturelle Strömungen, Vergangenheitsrepräsentationen im 19. Jahrhundert

Raluca Elena GOLEȘTEANU, <i>Themen der slawophilen Doktrin in den Schriften von Alexandru Hâjdeu</i>	37
Andi MIHALACHE, <i>Einige Erwägungen über die Museologie der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Konzepte, Repräsentanten, Polemiken</i>	67

Institutionengeschichte

Mihai ANTIPA, <i>Die Institutionalisierung der theologischen Ausbildung im Bistum Huși</i>	107
Radu FILIPESCU, <i>Die Aktivität der Feuerwehrgesellschaft von Jassy im Spiegel von Archivquellen (1918-1939)</i>	115

Der Osten Rumäniens zwischen sowjetischer Besetzung und der Etablierung des Kommunismus

Mircea TIMBUS, <i>Die Evakuationen aus der Bukowina, Bessarabien, der Moldau und Transnistrien in Archivdokumenten aus Arad (1944)</i>	131
Marian OLARU, <i>Sozial-politische und wirtschaftliche Prozesse auf dem Gebiet der einstigen Bukovina (südlicher Teil), 1944-1947</i>	141

Archivgeschichte. Vorstellung von Archivbeständen

Cristian ANIȚA, *Das Amt für den Wiederaufbau der Moldau (1945-1949)* 167

Dokumente

Valentin CONSTANTINOV, *Das erste entdeckte Originaldokument aus dem 1686 entwendeten Archiv der Metropole der Moldau* 189

Dinu POȘTARENCU, *Statistische Daten bezüglich des Fürstentums Moldau aus den Jahren 1808-1812* 193

Ottmar TRĂȘCĂ, *Die legionäre Rebellion in der Sicht des deutschen Konsulats von Jassy, 19.-25. Januar 1941* 225

Teodor CANDU, Octavian MOȘIN, *Der Klerus der Moldauischen Sozialistischen Sowjetrepublik. Das offizielle Register aus den Jahren 1945-1948 (II)* 237

Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC, *Die Frage der Grenzrevision der Moldauischen SSR: vom Projekt „Großmoldau“ zum Projekt „Großbessarabien“ und die Gründe für deren Scheitern (Dezember 1943 – Juni 1946)* 275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, *Ein wichtiges Dokument zur Schiffbarmachung des Flusses Pruth zu Beginn des 20. Jahrhunderts* 371

Debatten

Octavian DASCĂL, *Kurze Überlegungen betreffend die Modernisierung Bessarabiens im ersten Jahrzehnt der Zwischenkriegszeit (1918-1928). Randbemerkungen zu einem kürzlich in Chișinău erschienenen Werk* 399

Rezenionen

- Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, București, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425
- Radu Mușat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrincu) 427
- Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrincu) 434

Bibliographische Aufzeichnungen

- Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, I. Ținutul Romanului, partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439
- Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoșineanu) 441
- Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Wissenschaftliches Leben

- Erforschung und öffentliche Darstellung der Geschichte des Kommunismus: Rumänien vs. Deutschland. Randbemerkungen zum Besuch einiger Spezialisten der Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) in Rumänien, 10-16 Mai 2009 (Dorin Dobrincu) 445
- Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)*, Internationales Kolloquium, Jassy, 1.-3. September 2010 (Cătălin Botoșineanu) 449
- Lancierung der Zeitschrift „Archiva Moldaviae“, Jassy, 11. Oktober 2010 (Cristian Zaharia) 451
- Lancierung der Zeitschrift „Archiva Moldaviae“, Bukarest, 19. Oktober 2010 (Radu Stancu) 455
- Autorenverzeichnis* 459

Содержание

<i>Сокращения</i>	23
-------------------	----

Исторические исследования

Генеalogии

Костин ФЕНЕШАН, <i>Австрийский индигенат аристократической рода Хыждэу</i>	27
--	----

Культурные течения и изображения прошлого в XIX веке

Ралука Елена ГОЛЕШТЕАНУ, <i>Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu</i> 37	
Анди МИХАЛАКЕ, <i>Несколько соображений относительно румынского музееведения во второй половине XIX века: концепции, изображения, споры</i>	67

История учреждений

Михай АНТИПА, <i>Учреждение теологического образования в Епархии Хушь</i>	107
Радун ФИЛИПЕСКУ, <i>Деятельность Ясской Пожарной компании отраженной в архивистических источниках (1918-1939 гг.)</i>	115

Восточная Румыния между советской оккупации и установление коммунистического режима

Мирчеа ТИМБУС, <i>Проблема эвакуаций из Буковины, Бессарабии, Молдавии и Приднестровия отраженной в документах из Архива города Арад (1944 г.)</i>	131
Мариан ОЛАРУ, <i>Социально-политические и экономические процессы на территории Буковины (южная часть), 1944-1947 гг.</i>	141

История архивов. Представление фондов

Кристиан АНИЦА, *Офис Реконструкции Молдавии (1945-1949)* 167

Документы

- Валентин КОНСТАНТИНОВ, *Первый найденный оригинальный документ из архива Митрополии Молдавского княжества отчужденный в 1686 году* 189
- Дину ПОШТАРЕНКУ, *Статистические данные относительно Молдавского княжества в 1808-1812 гг.* 193
- Оттмар ТРАШКЭ, *Восстание легионеров в концепции немецкого консульства из города Яссы, 19-25 январь 1941 г.* 225
- Тудор КАНДУ, Октавиан МОШИН, *Духовенство Молдавской Советской Социалистической Республики. Официальный регистр 1945-1948 гг. (II)* 237
- Игор Кашу, Вирджил Пысларюк, *Проблема пересмотра границ Молдавской ССР: от проекта „Великая Молдавия” к проекту „Великая Бессарабия” и причины их неудач (декабрь 1943 – июнь 1946 г.)* 275

Реституцио

Александру ДУЦЭ, *Об одном важном источнике относительно устройства для плавания по реке Прут в начале XX века* 371

Дебаты

Октавиан ДАСКЭЛ, *Краткие соображения относительно модернизации Бессарабии в период десятилетия после первой мировой войны (1918-1928). По поводу недавнего выпуска книги опубликованной в городе Кишинэу* 399

Рецензии

- Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, București, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Габриел Каталан) 425
- Radu Mușat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Лиджия Добринку) 427
- Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Дорин Добринку) 434

Книжное обозрение

- Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, I. Ținutul Romanului, partea I (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Михай Мырза) 439
- Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940)*, ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Кэтэлин Ботошиняну) 441
- Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Паул Е. Михелсон) 442

Научная жизнь

- Исследование и публичное изложение истории коммунизма: Румыния vs. Германия. По поводу визита специалистов Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Берлин) в Румынии, 10-16 мая 2009 года (Дорин Добринку) 445
- Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și la alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)*, Международный колоквиум, Яссы – Румыния, 1-3 сентября 2010 года (Кэтэлин Ботошиняну) 449
- Презентация журнала „Архива Молдавие”, Яссы, 11 октября 2010 года (Кристиан Захария) 451
- Презентация журнала „Архива Молдавие”, Букарест, 19 октября 2010 года (Раду Станку) 455
- Список авторов* 459

Abrevieri

„Arhiva”	= Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași
„Boabe de Grâu”	= Boabe de Grâu. Revistă de cultură, București
„Candela”	= Candela. Revistă teologică și bisericească, Cernăuți
„Carpica”	= Carpica. Muzeul de Istorie Bacău
AAR	= Analele Academiei Române, București
AAR.MN	= Analele Academiei Române. Memorii și Notițe, București
AAR.MSI	= Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
AAR.MSL	= Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare, București
AARSR	= Analele Academiei Republicii Socialiste România, București
AB	= Arhivele Basarabiei
ACNSAS	= Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
AERC-Iași	= Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași
AFTO	= Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea București
AHR	= The American Historical Review
AIAC	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj, Cluj
AIACI	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași
AIIC	= Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Cluj
AIINC	= Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, Cluj
AIIX	= Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași (fost AIACI)
<i>AIR</i>	= <i>Arhiva Istorică a României</i> (ed. B.P. Hasdeu)
AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
AM	= Arheologia Moldovei
AMAE	= Arhivele Ministerului Afacerilor Externe – București
AMM	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
AMN	= Acta Musei Napocensis
AMP	= Acta Musei Porolissensis
AMR	= Arhivele Militare Române (București, Pitești)
AN-Bacău	= Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale
AN-Bihor	= Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale
AN-Botoșani	= Serviciul Județean Botoșani al Arhivelor Naționale
AN-Cluj	= Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale
AN-Galați	= Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale
AN-Iași	= Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale
ANIC	= Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – București
AnM	= Analele Moldovei
ANM-București	= Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale
AN-Mehedinți	= Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale
AN-Neamț	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Neamț

ANR	= Arhivele Naționale ale României
ANRM	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova
AN-Timiș	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiș
AN-Vaslui	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vaslui
AOSPRM	= Arhivele Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
AP	= Analele Parlamentare ale României
AR	= Arhiva Românească
AR.MSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ARBSH	= Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique
ArchM	= Arhiva Moldaviei, Iași
Arh. St.-Cernăuți	= Arhiva de Stat din regiunea Cernăuți
ArhGen	= Arhiva Genealogică, Iași
ARMSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ARMSL	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare, București
ARMSS	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Științifice, București
AS	= Analele Sighet
ASRI	= Arhivele Serviciului Român de Informații – București
AȘRS	= Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, București
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iași
AT	= Arhivele Totalitarismului, București
ATMI	= Arhivele Tribunalului Militar Iași
AUB	= Analele Universității București, București
BAR-București	= Biblioteca Academiei Române, București
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României, București
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București și Vălenii de Munte
BCU	= Biblioteca Centrală Universitară
BI	= Buletin Istoric, Iași
BIFR	= Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BNB	= Biblioteca Națională București
BOR	= Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române, București
BRV	= Bibliografia Românească Veche
BS	= Balkan Studies, Thesaloniki
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
CC	= Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”, Universitatea din Cernăuți
CC, Serie nouă	= Codrul Cosminului, Serie nouă, Universitatea „Ștefan cel Mare” – Suceava
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (Direcția Arhivelor Centrale)</i>
CDM. S.1	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, Supliment I (1403-1700)</i>
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului (Arhivele Naționale)</i>
cf.	= <i>confer</i>
CI	= Cercetări Istorice. Revistă de istorie românească, Iași
CL	= Cercetări Literare
CMRS	= Cahiers du Monde Russe et Soviétique
CR	= Cuget Românesc

CvL	= Convorbiri Literare
DAD	= Dezbaterile Adunării Deputaților
DEX	= <i>DEX. Dicționarul Explicativ al Limbii Române</i>
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Dosarele Istoriei
DIR	= <i>Documente privind Istoria României</i>
doc.	= document
DR	= Dacoromania, Freiburg I. Br.
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EN	= Economia Națională. Revista economică, statistică și financiară, București
f.	= fila, filele
FF	= Făt-Frumos. Revistă de literatură, artă, știință, viață socială
FHDR	= Fontes Historiae Dacoromanae
GB	= Glasul Bisericii, București
IN	= „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal Iași
inv.	= inventar
JGO	= Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
LA	= Literatura și Arta
LC	= Lumina Creștinului, Iași
LL	= Limba și Literatura, București
LR	= Limba Română, București
MA	= Mitropolia Ardealului
MB	= Mitropolia Banatului
MC	= „Miron Costin”. Revistă de Mărturii Istorice, Bârlad
MCA	= Materiale și Cercetări Arheologice
MEF	= <i>Moldova în Epoca Feudalismului</i>
MemAnt menț.	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț = mențiune
MI	= Magazin Istoric, București
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial, București
ms. rom.	= manuscris românesc
ms. sl.	= manuscris slavon
MSȘIA	= Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, București
NEdH	= Nouvelles Études d'Histoire, București
nr.	= număr
NRR	= Noua Revistă Română, București
op.	= opis
p.	= pagina, paginile
pach.	= pachet
r.	= recto
RA	= Revista Arhivelor, București
RdI	= Revista de Istorie, București
REB	= Revue des Études Byzantines, Paris
REI	= Revue des Études Islamiques, Paris
RER	= Revue des Études Roumaines, Paris
RES	= Revue des Études Slaves, Paris

RESEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes, București
RFR	= Revista Fundațiilor Regale, București
RH	= Revue Historique, Paris
RHSEE	= Revue Historique du Sud-Est Européen, București
RI	= Revista Istorică, București
RIAB	= Revista Istorică Arheologică Bisericească, Chișinău
RIAF	= Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, București
RIR	= Revista Istorică Română, București
RITL	= Revista de Istorie și Teorie Literară, București
RM	= Revista Muzeelor, București
RMM	= Revista Muzeelor și Monumentelor, București
RRH	= Revue Roumaine d'Histoire, București
RSIABC	= Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, Chișinău
Rsl	= Romanoslavica, București
SAHIR	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
SAI	= Studii și Articole de Istorie, București
SAMBN	= Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu”
SAO	= Studia et Acta Orientalia, București
SCB	= Studii și Cercetări de Bibliologie, București
SCI	= Studii și Cercetări Istorice. Buletin al Institutului de Istorie Națională „A.D. Xenopol”, Iași (ultimele din CI, seria veche)
SCIA	= Studii și Cercetări de Istoria Artei, București
SCILF	= Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor, București
SCIM	= Studii și Cercetări de Istorie Medie, București
SCIV	= Studii și Cercetări de Istorie Veche, București
SCIVA	= Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SCN	= Studii și Cercetări de Numismatică, București
SCȘI	= Studii și Cercetări Științifice, seria Istorie, Iași
SEER	= The Slavonic and East European Review, Londra
SMIC	= Studii și Materiale de Istorie Contemporană, București
SMIM	= Studii și Materiale de Istorie Medie, București
SMMIM	= Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară
SODF	= Südostdeutsche Forschungen, München
SOF	= Südost-Forschungen, München
SRdI	= Studii. Revista de Istorie, București
ST	= Studii Teologice, București
SUBB	= Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj
TC	= „Teodor Codrescu” (revistă editată de Gh. Ghibănescu)
TD	= Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, București
tr.	= transport
TV	= Teologie și Viață, Iași
v.	= verso
VR	= Viața Românească, Iași

Indigenatul austriac al familiei nobiliare Hâjdău

Costin FENEȘAN

La 4 februarie 1676, printr-o diplomă solemnă emisă la Cracovia, Ioan al III-lea Sobieski, noul rege al Poloniei, dând curs aprobării Dietei Țării, i-a acordat indigenatul și l-a primit în rândul nobililor regatului pe armașul moldovean Gheorghe Hâjdău¹. Cu acest prilej, fapt destul de rar în practica poloneză a vremii față de străini, armașului Hâjdău i-a fost acordat și un blazon nobiliar individual, reprezentat de altfel în corpul diplomei². Blazonul se înfățișează astfel: un scut militar simplu în al cărui câmp, pe roșu, desfășurat de

¹ Gheorghe Hâjdău, unul dintre slujitorii credincioși ai domnului moldovean Ștefan Petriceicu (1672-1674, 1683-1684), l-a urmat pe acesta în două rânduri în exil în Polonia (1674, 1684); a fost, pe rând, căpitan, armaș și vel armaș. Fratele său Ștefan (zis Lupașcu) Hâjdău, mare paharnic, era înrudit îndeaproape cu Ștefan Petriceicu Vodă, cu a cărui soră Alexandra era căsătorit, fapt care nu va fi fost fără folos pentru fratele său, armașul Gheorghe. Avem convingerea că marele paharnic Ștefan Lupașcu Hâjdău era deja trecut la cele veșnice în anul 1676, altfel s-ar fi bucurat, fără îndoială, și el de cuprinderea în diploma de indigenat polon de la 4 februarie 1676.

² Cel mai autorizat genealogist al familiei Hâjdău, Sever cavaler de Zotta, afirma în studiul său cuprinzător *Spița neamului Hâjdău*, în ArhGen, anul II, iulie-septembrie 1913, p. 148, că „nu cunoaștem originalul diplomei (de indigenat polon – n.n. C.F.) fraților Hâjdău (în realitate, în diploma din 1676 este amintit doar armașul Gheorghe Hâjdău – n.n. C.F.) și trebuie deci să ne mulțumim să reproducem o traducere germană a decretului regal”. Atenție, însă! Textul german reprodus de Zotta nu este nicidecum o traducere sau un rezumat al textului latin al diplomei din 1676, ci doar o expunere rezumativă ulterioară (presupunem din secolul al XVIII-lea, prezentată de Gaspar Hâjdău autorităților habsburgice din Galiția cu ocazia revendicării indigenatului nobiliar austriac) a hotărârii Dietei Poloniei cu privire la acordarea indigenatului polon domnului moldovean Ștefan Petriceicu, precum și apropiaților săi Apostol Catargi, *Nicolae și Iancu Hâjdău (sic!)*, hatmanului Grigore Hăbășescu și lui Iacob Halepliu. În același timp, în rezumatul german reprodus de către Zotta mai este menționată pensia anuală de 20.000 de galbeni, pe care Dieta polonă a acordat-o lui Ștefan Petriceicu și boierilor săi, fapt despre care în diploma de indigenat nu se suflă (nici nu era cazul!) niciun cuvânt. Pe de altă parte, tot Sever Zotta (p. 149, nota 1) avansează o supoziție care s-a dovedit ulterior corectă în cea mai mare parte: „Fiecare din cei care au primit indigenatul avea deci să capete o diplomă specială, *exceptând poate pe frații Hâjdău, cari puteau să capete o singură diplomă pentru amândoi* (subl. n.). Fotografia diplomei lui Catargi se află la Academia Română”. Recent, diplomele de indigenat polon pentru hatmanul Grigore Hăbășescu și armașul Gheorghe Hâjdău au fost publicate de Costin Feneșan, *Diplomele de indigenat polon ale boierilor moldoveni Grigore Hăbășescu și Gheorghe Hâjdău*, în ArhGen, s.n., IV (IX), 1997, 3-4, p. 93-107.

la dreapta la stânga, se vede un steag cu hampa de aur (?) și în formă de lance poziționată în bară, cu flamura spre dreapta, compusă din șase benzi orizontale, alternând roșu-galben, pe care broșează, în partea stângă sus, Crucea Sf. Andrei de aur. Scutul este timbrat de o diademă cu pietre prețioase de diferite culori și de o coroană princiară suprapusă³. În acest context, trebuie să avem în vedere faptul că aristocrația (boierimea) moldovenească a fost socotită de către poloni o nobilime de sânge, temei în virtutea căruia i s-a acordat de altfel indigenatul polon care, în Polonia, nu putea fi acordat decât *străinilor nobili*⁴. Credem, în același timp, că tocmai indigenatul polon de care s-au bucurat descendenții din Polonia ai familiei Hâjdău a constituit temeiul în virtutea căruia Habsburgii îi vor acorda mai târziu indigenatul austriac, prin recunoașterea și confirmarea vechii lor nobilități. Pentru a înțelege însă mai nuanțat și într-un context bine circumscris această evoluție, socotim că nu este de prisos urmărirea, pe scurt, a rosturilor „neamului” Hâjdău în Polonia după al doilea refugiu acolo (1684), alături de Ștefan Petriceicu Vodă. Astfel, vom constata că, la finele secolului al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor, familia Hâjdău s-a împărțit în trei linii⁵. Cea descinzând din armașul Gheorghe, beneficiarul indigenatului polon de la 1676, s-a stins încă la a treia generație (Gheorghe Hâjdău a trecut la cele veșnice încă înainte de 1700⁶). Linia fratelui Miron, căpitan de oaste și mai apoi pârcălab de Hotin, se stinsese deja la a doua generație⁷. În fine, linia lui Ștefan, ultimul frate și descendent în linie bărbătească al lui Efrem Hâjdău, a fost cea care a continuat șirul masculin al neamului. Căsătorit cu Alexandra Petriceicu, fata lui Toader Petriceicu, vel vornic al Țării de Sus și soră a lui Ștefan Petriceicu Vodă, Ștefan Hâjdău a avut trei urmași în linie masculină, dintre care cel care a dus mai departe neamul, preluând în același timp și calitatea de nobil polon a fost Iancu Gheorghe Petriceicu-Hâjdău, zis și Lupașcu. Acest Gheorghe Lupașcu Hâjdău, căsătorit cu Constantia (Constantina) Krzykwowka, a trăit la Lvov și Przemyszl, având trei fii: pe Ștefan Dominic, care a trecut în Rusia, iar mai apoi în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, pe Francisc, a cărui descendență în linie bărbătească s-a stins, și pe Gaspar Lupașcu, ai cărui descendenți masculini mai trăiau în Ungaria de nord-est la începutul secolului al XX-lea⁸.

³ Vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 95-96 și 107. Am socotit necesară această descriere amănunțită a blazonului de la 1676, deoarece acesta va constitui o componentă a blazonului austriac al familiei Hâjdău de la finele secolului al XVIII-lea. Cu acest prilej trebuie să remarcăm faptul că Sever Zotta, în *op. cit.*, p. 176, socotește blazonul austriac al familiei Hâjdău ca fiind cel primit în 1676 cu ocazia acordării indigenatului polon, descriindu-l ca atare.

⁴ S. Zotta, *op. cit.*, p. 150.

⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁶ *Ibidem*, p. 141-142.

⁷ Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hașdeu*, București, 1913, p. 12-13 (spița neamului Hâjdău, întocmită la 21 mai 1818 de Tadeu Hâjdău, bunicul patern al lui Bogdan Petriceicu Hașdeu); cf. și S. Zotta, *op. cit.*, p. 144-145.

⁸ S. Zotta, *op. cit.*, p. 174. Ștefan Dominic, născut în 1711, a servit ca ofițer în armata polonă; a fost căsătorit cu Barbara Paszkowski (S. Zotta, *op. cit.*, p. 158). Iancu Gheorghe Lupașcu a fost căsătorit timp de 27 de ani cu Constantia Krzykwowka (S. Zotta, *op. cit.*, p. 152).

Tocmai acest Gaspar Hâjdău, născut la Zarajsko în cercul Sambor (Galiția)⁹ și botezat în credința romano-catolică la biserica din Lanowicz, a fost cel care a întreprins demersurile pentru a-i fi recunoscută de către autoritățile habsburgice calitatea de nobil, pentru a i se acorda indigenatul austriac și pentru a putea beneficia, în consecință, de drepturile decurgând din statutul său social. În legătură cu acest demers, se cuvine amintit faptul că, în urma primei împărțiri a Poloniei (1772), Imperiul habsburgic ocupase – pe lângă o parte din regiunea de nord a ținutului Špis, partea aflată la sud de Vistula din Polonia Mică și partea apuseană a Podoliei (Galiția răsăriteană) – așa-numita „Rusie Roșie” împreună cu orașul Lvov, centrul ținutului de baștină al lui Gaspar Hâjdău, teritorii dobândite prin tratatele încheiate cu Prusia și Rusia la Sankt Petersburg (15 ianuarie 1772 și 5 august 1772). În Galiția, provincia / „țara de coroană” nou organizată, administrația habsburgică a procedat, printre alte măsuri, și la verificarea calității statutului nobiliar al aristocrației preluate din fostele teritorii poloneze. Cei care deținuseră până la 1772 acest statut și îl doreau confirmat pe mai departe au fost obligați ca, în cadrul unor așa-numite *processe productionale*, să înfățișeze documentele prin care își puteau proba statutul nobiliar¹⁰. Acesta, credem, a fost și demersul făcut de ramura din fosta Polonie a familiei Hâjdău. Astfel, la 12 noiembrie 1782, Gaspar Hâjdău (zis și Lupașcu) s-a adresat Tribunalului Țării din Lvov (Galiția) cu cererea de a-i fi recunoscută calitatea de nobil, lui și familiei sale¹¹. Datorită faptului că mitricele (registrele de botez, cununie, înmormântare) de la biserica din Lanowicz, unde Gaspar fusese botezat, erau „rupte și distruse” (*corrupti et distructi*) în urma „neglijenței celor care le-au păstrat și a trecerii timpului” (*ob incuriam curatorum et vetustatem temporis*), actul său de botez nu a mai putut fi regăsit¹². Gaspar a avut în schimb norocul să găsească în registru actul de botez al fratelui său mai mare, Ștefan Dominic, cu totul lămuritor pentru ascendența și nobilitatea lor. De altfel, Gaspar Lupașcu Hâjdău a mai prezentat în sprijinul cererii sale și alte documente – se va fi numărat, oare, printre acestea și diploma de indigenat polon din 1676? – din care rezulta „în chip îndestulător” (*sufficienter*) descinderea sa din familia „domnilor Moldovei” (*palatinorum Moldaviae*)¹³. În temeiul acestor probe, dosarul referitor

⁹ Bunicul său stăpânea această moșie printr-un act de danie din 1698 al regelui polon August al II-lea cel Puternic. Se pare însă că Zarajsko era deținută de familia Hâjdău încă mai înainte de această dată, cf. S. Zotta, *op. cit.*, p. 152.

¹⁰ Același fenomen a fost înregistrat și în cazul Bucovinei ocupate de Imperiul habsburgic în 1775, când boierii moldoveni de odinioară au fost obligați să-și probeze în fața unei comisii imperiale statutul aristocratic, pentru a fi cuprinși apoi în rândul nobilimii austriace și a se bucura de drepturile decurgând din apartenența la elita socială a noii provincii imperiale.

¹¹ Vezi, anexat, textul în copie vidimată a Arhivei actelor țării lui Lvov, pe versoul căreia se află câteva mențiuni manuscrise ale lui Sever Zotta, la solicitarea căruia a și fost de altfel eliberată copia din 1911, scoasă după registrul actelor de cetățenie, vol. XXIV, p. 146.

¹² La 1782, Gaspar Lupașcu Hâjdău va fi fost deja un om în amurgul vieții.

¹³ S. Zotta, *op. cit.*, p. 258, nota 2, face referire la copia după mitricele păstrate de stările (Standes) din Galiția și Lodomeria, pe care o obținuse de la Ștefan cavaler de Hâjdău, un descendent al lui Gaspar Lupașcu Hâjdău.

la recunoașterea nobilității familiei Hâjdău și de acordare a indigenatului austriac a fost înaintat de Tribunalul din Lvov spre confirmare, probabil comisiei constituite pe lângă Guberniul Galiției pentru verificarea statutului nobiliar. Răspunsul a fost, fără îndoială, pozitiv, ramura din Galiția habsburgică a familiei Hâjdău dobândind indigenatul austriac și echivalarea vechii lor nobilități polone cu rangul de cavaler (*Ritter*) în cadrul noului sistem. În aceste împrejurări, credem că familiei Hâjdău i-a fost conferită și o diplomă de blazon, chiar dacă, până în prezent, originalul sau vreo copie a acestui document încă n-au fost date la iveală. Existența lui pare să fie însă confirmată de o reprezentare iconografică a blazonului familiei Hâjdău¹⁴ realizată foarte probabil în anul 1818, concomitent cu „spița neamului”, socotim mai curând de către Tadeu Hâjdău (1769-1835), bunicul lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, decât de părintele său, Alexandru Hașdeu (1811-1872), căruia îi este atribuită. Cum acest blazon a fost până în prezent ignorat și cu atât mai puțin comentat, socotim potrivit prilejul pentru a o face¹⁵. Astfel, blazonul „austriac” al familiei Hâjdău¹⁶ se prezintă sub forma unui scut din secolele XVI-XVII, cu margine aurie, tăiat în furcă răsturnată. Pe câmpul verde, din dreapta, este reprezentat un steag cu hampa de aur și în formă de lance poziționată în bară, cu flamura spre dreapta, compusă din patru benzi orizontale, alternând roșu-galben, pe care, în partea stângă sus, broșează Crucea Sf. Andrei de aur. Vom remarca faptul că această parte a blazonului îl reproduce aproape întocmai pe cel acordat armașului Gheorghe Hâjdău de regele polon Ioan al III-lea Sobieski în 1676. Având în vedere faptul că, la obținerea indigenatului nobiliar austriac, familia Hâjdău s-a întemeiat pe mai vechiul ei indigenat polon, consfințit prin diploma de blazon din 1676, nu ne surprinde preluarea blazonului polon în cel austriac, creat cu mare probabilitate după 1782¹⁷. Pe câmpul purpuriu, din stânga scutului, este reprezentat un cap de bour de argint, cu stea de același metal între coarne, flancat în partea superioară, *ad dextra*, de un soare figurat, de aur, iar *ad sinistra* de un crai-nou (semilună) de argint. Această reprezentare heraldică a Moldovei face aluzie, fără îndoială, la înrudirea familiei Hâjdău cu Ștefan Petriceicu Vodă. În fine, în câmpul de jos al scutului, pe roșu, sunt reprezentate o sabie și o săgeată, ambele de aur, cu vârfurile în sus, încrucișate în săritoare, simbolizând fără îndoială virtuțile ostășești ale bărbaților din neamul Hâjdău. Scutul este

¹⁴ I. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 18-19.

¹⁵ S. Zotta, *op. cit.*, p. 176, ne oferă descrierea acestui blazon după cromolitografia publicată de I. Dragomirescu – pe care o reproducem la rândul nostru –, afirmând, cu totul greșit, că ar fi vorba de blazonul primit de familia Hâjdău în Polonia (1676).

¹⁶ Îi exprimăm mulțumiri și cu acest prilej colegului Laurențiu Szemkovics pentru descrierea profesională a acestui blazon.

¹⁷ Este de remarcat faptul că blazonul austriac al familiei Hâjdău este reprodus, cu mici „inovații” (crucea rusă în locul steagului cu benzi alternative și Crucea Sf. Andrei; câte o flamură în colțurile de sus ale *scutului de tip polonez*), și pe ștampila familiei Hașdeu, având legenda STEMMA FAMILIE PETRU HIZDEU 1676, așa cum este reprodusă pe copia documentului din 1782 trimisă lui Zotta în 1911 de Arhivele din Lvov. În jurul acestei ștampile cu blazon, Sever Zotta a notat: „Stema Familiei Petriceicu-Hașdeu 1676 Pro fide et Patria”.

timbrat de un coif cu panaș, de argint, cu marginea inferioară din aur, așezat $\frac{3}{4}$ spre dreapta. Sub scut se află deviza PRO FIDE ET PATRIA (*Pentru credință și patrie*), scrisă cu litere majuscule de aur. Compoziția heraldică este plasată sub un mantou de purpură, căptușit cu hermină, prins în partea de sus, pe flancuri, cu cordoane aurii, iar în centru se află sub o coroană închisă de aur, căptușită cu purpură și terminată cu un glob cruciger de același metal. În ceea ce privește semnificația smalturilor, se cuvin avute în vedere următoarele: *aurul* semnifică inteligență, prestigiu, virtute, forță, grandoare, bogăție; *argintul* semnifică devotament, corectitudine, puritate, înțelepciune, durată de timp; *roșul* semnifică putere, acțiune, îndrăzneală, generozitate, dragoste, voință, agresivitate, dorința de a servi patria, incitare la vigilență; *verdele* semnifică onoare, rațiune, tinerețe, prospețime, regenerare, libertate, sănătate; *purpuriul* semnifică noblete, suveranitate.

În măsura în care cercetări în arhivele de la Lvov (Ucraina) și Viena (Austria) vor aduce la lumină date noi cu privire la nobilitatea austriacă și la blazonul austriac al cavalerilor (*Ritter*) de Hașdeu (*Hizdeu/Hizdew*), cele știute până acum vor fi întregite, nuanțate și, de ce nu, amendate.

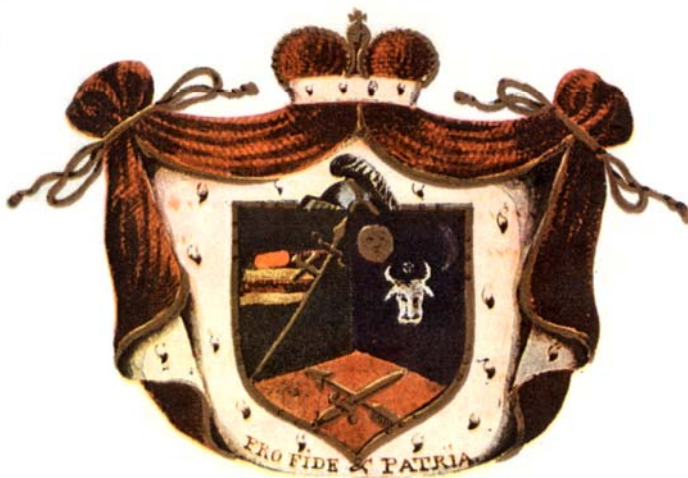

Fig. 1. Marca familiei Hașdeu
(după un manuscris de Alexandru Hașdeu)

ANEXĂ

1782 noiembrie 13, Lvov. Valentin Rutkowski, plenipotențiarul lui Gaspar Lupasçu Hâjdău, înaintează Tribunalului din Lvov actele pe temeiul cărora urmează a i se elibera mandantului său un certificat cu privire la nobilitatea sa.

L. 639

Odpis wierzytelny z archiwum krajowego
Actum in castro Leopoliensi, die 12. Novembris 1782

Ad inclytum castrense Leopoliense Iudiciale Officium supplex libellus ex parte magnifici Gaspari Lupaszko Hizdeu cum petito extradendi sibi attestati super Statu nobilitari, Valentinus Rutkowski.

Inclytum Officium!

Ex documentis adiacentibus litteris A, B, C signatis sufficienter patet, magnificum Gasparum Lupaszko Hizdeu ex familia palatinorum Moldaviae recte procedere et olim Georgii Lupaszko Hizdeu filium olim vero Stephani et Alexandrae Petriczeykowna Hizdewow, coniugum legitimorum, nepotem esse. Hanc sui procedentiam mentionatus Gasparus Hizdeu litteris mitricis volens probare, in ecclesia Lanoviensi, ubi baptisatus est, easdem exquirere curavit, ast infelici casu, ob incuriam curatorum et vetustatem temporis libri mitrices corrupti et destructi, litteras illius natales amplius non continent, sed fortuito adhuc fratris illius Stephani in iisdem reperiuntur, quae hic sub littera B acclusae demonstrant, hunc Stephanum Georgii filium et Stephani nepotem esse, consequenter ex familia palatinorum Moldaviae procedere. Attestatum vero sub littera C productum, modernum supplicantem Stephani fratrem germanum existere sufficienter docet.

Cum itaque nullum superest dubium quin modernus supplicans, pro recte procedente, à Stephano Hizdeu, Stephani Dominici fratris sui germano ac suo ovo agnoscatur, proinde educta sua procedentia, attestatum super statu nobilitari, qua in circulo Leopoliensi domicillans, ab inclyto Officio sibi extradendum petit per me, qui sum inclyti Officii obsequentissimus Valentinus Rutkowski, plenipotentia sub signo./. adiungitur documenta ad procedentiam spectantia recepi die 13. Novembris 1782.

Valentinus Rutkowski

Zgodność powyższego odpisu z aktem w ksiedzie XXIV na stronie 146 aktów grodzkich lwówskich krajowego archiwum aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie się znajdującym poświadczają urząd legoż archiwum.

We Lwowie, dnia 6 kwietnia r. 1911.

Dyrektor Archiwum krajowego aktów grodzkich i ziemskich

Dr. Oswald Balzer m.p.

Taksa: 6 kor

Stempel: 2 kor

Razem: 8 kor

pe verso:

Gasparo Petriceicu-Hășdeu Lupasco am 12. November 1782, Lemberg, sein Adelsnachweis auf Grund welcher er die Adelsbestätigung erhielt von Seite Oesterreichs.

Ștefan Hăjdeu – Alexandra Petriceicu

Iancula George Petriceicu-Hăjdeu – Constantine Krzywkwowka, oblatarum Premislae

Gasparo Petriceicu-Hăjdeu Lupasco, geboren in Zarajsko Lanowicz Pfarre, Galizien; erlangte von Seite Oesterreichs die Adelsbestätigung am 12. November 1782.

Biblioteca Academiei Române, colecția Documente Istorice, pachetul DCCXXXIX, nr. 148.

Traducere

L. 639

Copie autentică din Arhiva Țării

Făcut în cetatea Lvov, în ziua de 12 noiembrie 1782

Cerere adresată lăudatului Tribunal din Lvov de către măritul Gaspar Lupașcu Hâjdău <prin> Valentin Rutkowski, cu rugămintea de a i se elibera un atestat referitor la statutul său nobiliar.

Lăudat Tribunal!

Din documentele alăturate, marcate cu literele A, B și C, reiese în chip îndestulător, că Gaspar Lupașcu descinde direct din familia domnitorilor Moldovei, fiind fiul răposatului Gheorghe Lupașcu Hâjdău și nepotul soților legitimi, Ștefan și Alexandra Petriceicu-Hâjdău. Vroind să dovedească această origine a sa prin actele mitrice, amintitul Gaspar Hâjdău s-a îngrijit să le ceară la biserica din Lanowicz, unde a fost botezat, dar, din nefericire, datorită lipsei de grijă a păstrătorilor și a trecerii timpului, registrele mitrice, rupte și distruse, n-au mai cuprins actul de botez al acestuia. Din întâmplare, în aceste <registre> a fost însă găsit <actul de botez> al fratelui său Ștefan care, anexat prezentei sub litera B, dovedește că acest Ștefan este fiul lui Gheorghe și nepotul lui Ștefan, descinzând prin urmare din familia domnitorilor Moldovei. Atestatul prezentat însă sub litera C dovedește îndeajuns că cel care formulează cererea de acum este fratele bun al lui Ștefan. Nemaifiind așadar nici o îndoială că cel care

formulează cererea de acum descinde direct din Ștefan Hâjdău împreună cu fratele său bun Ștefan Dominic, și recunoscându-se că au aceeași origine, luând prin urmare aminte la originea sa, acesta <Gaspar Lupașcu Hâjdău>, domiciliat în cercul Lvov, m-a rugat să-i obțin de la lăudatul Tribunal eliberarea unui certificat cu privire la statutul său nobiliar. Eu, care sunt sluga cea mai ascultătoare a lăudatului Tribunal, Valentin Rutkowski, am primit plenipotența anexată sub... și documentul referitor la origine în ziua de 13 noiembrie 1782.

Valentin Rutkowski

Autenticitatea extrasului de mai sus cu cele care se conțin în cartea XXIV, fila 146 a actelor orășenești din Liov a arhivei de stat a actelor orășenești și regionale din Liov o confirmă conducerea acestei arhive.

În Liov, 6 aprilie 1911

Directorul arhivei de stat a actelor orășenești și regionale

Dr. Oswald Balzer m.p.

Taxa: 6 k

Ștampila: 2 kor

Împreună: 8 kor

pe verso:

La 12 noiembrie 1782, la Lvov, lui Gaspar Petriceicu-Hășdeu i s-a eliberat atestatul nobiliar pe temeiul căruia a obținut confirmarea nobilității din partea Austriei.

Ștefan Hășdeu căs. cu Alexandra Petriceicu

Iancu Gheorghe Petriceicu-Hășdeu căs. cu Constantine Krzywkowka, <document> de la Przemyszl.

Gaspar Petriceicu-Hășdeu Lupașcu, născut la Zarajsko, parohia Lanowicz, Galiția; a primit la 12 noiembrie 1782 confirmarea nobilității din partea Austriei.

Das österreichische Indigenat der Adelsfamilie Hâjdău (Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Familie Hajdau, polnisches Indigenat, österreichisches Indigenat, Moldau, Polen, Galizien

Am 4. Februar 1676 erteilte der neuerwählte polnische König Johann III. Sobieski, auf Gutheissen des Landtags, das polnische Indigenat und ein persönliches Wappen (eine für einen Fremden recht seltene Begünstigung) dem fürstlich-moldauischen Waffenbetreuer (armas) Georg Hajdau. Dieser war 1674 mit seinem vom Thron gestürzten Fürsten und Polenfreund, Stefan Petriceicu, nach Krakau und anschliessend Lemberg ins Exil gekommen. Ein zweites Mal, diesmal aber für immer, kam Georg Hajdau 1684 nach Polen, als treuer Begleiter seines erneut vom Thron verjagten Fürsten Stefan Petriceicu. Mit dem Gute Zarajsko (Kreis Sambor) vom polnischen König August III. dem Starken belehnt (1698), lebte sich die moldauische Familie auch durch verschiedene Heiraten in die polnische Gesellschaft tiefer ein. Auf männlicher Linie wurde sie durch die Nachfolger von Stefan Hajdau (vermählt mit Alexandra, Schwester des moldauischen Fürsten Stefan Petriceicu) weiter geführt. Als 1772, infolge der ersten Teilung Polens, Galizien mit der Stadt Lemberg (Lwow) – wo die Hajdau's zuhause waren – an Österreich kam, musste die Familie um die Sicherstellung ihres adeligen Status sorgen. Dabei sollte ihr das frühere polnische Indigenat entscheidend geholfen haben. Als Gaspar Hajdau, ein Sohn Stefans, 1782 ein Gesuch an das Lemberger Gericht mit der Bitte um die Anerkennung des adeligen Charakters seiner Familie einreichte, leitete dieses aufgrund der vorgelegten Aktenstücke das Verlangen befürwortend an das Galizische Gubernium weiter. Die darauf erfolgte Genehmigung sicherte den Hajdau's das österreichische Indigenat mit dem Ritterrange zu. Das auf uns gekommene Familienwappen muss eben aus dieser Zeit herrühren. Es übernimmt merkwürdigerweise das polnische Wappen von 1676 getreu auf und gesellt ihm auch das moldauische Landeswappen hinzu, eine klare Anspielung auf die Verwandtschaft zum moldauischen Fürsten Stefan Petriceicu. Auf die militärischen Verdienste der Familienmitglieder deuten das mit einem Pfeil sich kreuzende Schwert.

Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu*

Raluca Elena GOLEȘTEANU

The first section of the present paper is dedicated to the overall description of the Slavophile doctrine as a typical Russian 'third way', that is a set of assumptions meant to oppose modern civilization rooted in French Revolution, and, especially, to signaling that various themes circulating within this doctrine became afterwards trademarks of radical mass movements of the twentieth century.

The second part of the article emphasizes the biography as well as the intellectual activity of the Bessarabian writer of Moldavian-Polish ancestry, Alexandru Hâjdeu, in the context of Slavophile ideology and of the political regime of Nicholas I, making references to the traditionalist ideas he took from the Russian environment in the attempt to depict a harmonious society established after the rules of *a new humanism*. The contribution would be here to discern if the notions exposed in his main work – *The Question of our Time* presented the potential of transforming themselves in concepts that would serve the Romanian national canon. To be more clear, whether the assessments of Al. Hâjdeu could be appropriated later by Romanian Populism and even radical nationalism.

In addition, this section will touch upon the double meaning Al. Hâjdeu employed to some concepts like freedom, citizenship, one in the democratic/liberal sense, the other in the anarchist/mystical sense that would eventually undermine the idea of state, a concept very dear to classic Slavophilism. In the end, the author of the text would argue that the Slavophile-Conservative ideas, even though backed by the powerful philosophical tenets of German idealism, did not

* This is the Romanian spelling of the Polish version of the surname (Hyżdeu); in Polish space the name circulated with the versions: Hızdew, Hızdeff (according to Karol Estreicher's comprehensive Bibliography of Polish culture and civilization <http://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/indeks/37594.html>). Some other spellings found were: Hızdeo, Hızdeu, Hızdeff, Hızdew; they are mentioned in lists of Polish nobles active in the time of Polish-Lithuanian Commonwealth (<http://www.sejm-wielki.pl/n/Krzywkowski>), hence before Russian Empire started to re-consider all the aristocratic titles existing in Polish lands previous to 1795. The origins of the surname are hard to find in Polish sources, another reason to consider that the name was of early-modern Moldavian extraction.

resist to the siege of the radical views held by populist doctrines. This trend would continue in the twentieth century.

In the nineteenth century, Russian intellectual milieu called the attention of the European public opinion on the file of Slavophilism¹. Starting as a response of Russian aristocracy and landowners to the universalistic thus democratic claims of the Enlightenment², in its first stage, Slavophilism was conceived as a collection of conservative themes which generally could be integrated in similar (Romantic) trends existing in French, English and especially in German contexts. Nevertheless, Slavo-`philos` (lover of Slavic values such are the rural world, the Orthodox faith, the purity of old Russian language, the common ownership of the land) departed from post-1789 classic Conservative thinking through its outspoken ambition of representing a different manner of development than the one existing in pre-modern and modern Europe. Despite the French, English and German Conservatism, which borrowed significantly from each other in terms of themes, and recognized their relatedness in the same time, being most of the time a reaction to French Revolution, Slavophilism did not acknowledge connections with Western European Conservatism. It developed themes and ideas that can be compared with those displayed by other countries, yet the nature of the similarity belongs rather to the epoch. In short, as it was born ideologically in 1830s, Slavophilism was contemporary with Romanticism, when the Herderian principles set the intellectual agenda of one part of Europe, but, on its way to political maturity when it became an expression of the foreign policy of Russian Empire (Panslavism) it did not seek to represent the criticism of the European ways. A proof in support of the fact that Slavophilism was designed as an explanation meant to encompass reality rather than a mere ideology is that it got diffused later in a wide variety of trends and doctrines, be them left or right.

¹ The theoretical framework of the present research owes a lot to the masterful work of the Polish historian of Russian intellectual scene of the nineteenth century, Andrzej Walicki. A bibliography of the notable works on this phenomenon, and on the general Russian thinking includes: Abbott Gleason, *European and Muscovite: Ivan Kireyevsky and the Origins of Slavophilism*, Cambridge, Massachusetts, 1972; Nicholas Riasanovsky, *Russia and the West in the Teaching of the Slavophiles*, Cambridge, Massachusetts, 1952; Stephen Lukashovich, *Ivan Aksakov, 1823-1886: A Study in Russian Thought and Politics*, Cambridge, New Jersey, 1965; Isaiah Berlin, *Russian Thinkers*, Penguin Philosophy, 1978; George Kline, *Religious and Anti-Religious Thought in Russia*, Chicago, 1968; Richard Pipes, *The Russian Intelligentsia*, New York, 1961. For further references related to the context in which these ideas appeared see the bibliography at the end of this article.

² The concept of *the Enlightenment* refers here to Russian Enlightenment. Accordingly, two names of Russian history were considered as being equally important for the Russian version of the Enlightenment: Peter the Great and Catherine II. Ivan Kireyevsky, probably the most prominent scholar of Slavophilism, saw in Catherine the Great the one that succeeded to *Europeanize* Russia. Kireyevsky flirted in his early writings with the idea that Russia could repeat the whole European past experience, and the only who drew Russia closest to this 'objective' was Catherine, while Peter the Great imported artificially some European features, which remained at the surface of Russian culture (Andrzej Walicki, *The Slavophile Controversy. History of a Conservative Utopia in Nineteenth-Century Russian Thought*, Indiana, University of Notre Dame Press, 1989. p. 128).

One enduring concept in Russian thinking, which later became foundation of the Slavophile edifice, consisted in the image of the gap existing between Russia with its harmonious communitarian organization, on the one hand, and the socially atomized Western Europe on the other hand. The theme of Russia vs Europe dichotomy has tradition in Russian thought, being a version of the theory on the mission of Russia to rescue the corrupt Western culture.

Other classic Slavophile themes made critical references to capitalist social organization, since they associated nostalgia for the past with the rejection of the present. This latter theme rather provided the psychological justification of the Slavophile key concept of “the corruption of the manners”, which argued that the manners of the glorious past were altered by the process of modernization.

These *ideas*, which at times received the label of ‘Conservative Nationalism’, became the ideological justification of the autocratic regime of Tsar Nicholas I; the latter aimed at issuing a brand new doctrine compatible eventually with the ambitious programme of providing an alternative route to economic modernization and political democratization in the nineteenth century. This ideology became known as ‘the doctrine of Official Nationality’, and it enforced the trinity of ‘orthodoxy, autocracy and nationality’; although in the first instance having all-Slavic ambitions (Panslavism), this trinity served as the basis for ethnic nationalism. Together with the over encompassing Slavophile tenets, ‘the doctrine of Official Nationality’ was subverted, enriched and got crystallized towards the middle of the century in a debate on the nature of Russian civilization.

To be more specific, the Slavophile Weltanschauung had at the basis the idea about the special mission that divinity ascribed to the Russian people. Russia was ‘chosen’ by God to represent a viable substitute of the Western civilisation, due to its unique religion that belonged to Eastern Orthodoxy³, to the ancient institutions of peasant organization based on common and equalitarian exploitation of land, and, not the least, to the very political organization of Russian peasantry, with its roots in Russian tradition. According to the Slavophiles, Russia would eventually rescue the corrupt and decadent ‘West’ thanks to its vigorous religion and distinctive institutions. This statement, the trademark of the Slavophile doctrine, transformed the real state of Russian society, marked by delays in many fields, in an utopian vision.

³ To Aleksey Khomyakov (1804-1860), chief ideologists of the Slavophile movement, Eastern Orthodoxy represented the sole, primordial feature that differentiated Russia (and the other Slavonic people) from Western Europe (a Slavonic does not exist in the absence of Eastern Orthodoxy). To answer his ideological opponents who believed that Western Christianity was responsible in a significant part for the achievements of Western societies during modern age, Khomyakov designed a doctrine according to which the achievements of Eastern societies were superior since they valued love, freedom, truth, principles embedded in Eastern Orthodoxy (this religion cultivated ‘the organic togetherness’). For further details about Khomyakov’s religiously driven Slavophilism, see A. Khomyakov, *On the Church in Russian Thought*, ed. William Leatherbarrow, Michigan, Ardis Publishers, 1987.

The supporters of Slavophilism considered that thanks to its reservoir of innocence in the matter of civilization (Western-based), Russia was entitled to regenerate those cultures which, since the Enlightenment, had been tormented by the dissolving demon of Rationalism and by the 'Godless' temptation of Individualism. To those who claimed that Russians had to keep the track with the Western European civilization because there had been a considerable gap that existed since the Middle Ages between the 'advanced' West and the 'savage' East, the Slavophiles answered by stating that those very features that defined Russia's exceptionality (agrarian, patriarchal, autocratic values) had been working in Russia's advantage.

Thus, any radiography on Slavophilism⁴ includes the display of the three core themes which became the brand name for the doctrine of Slavophilism: the discourse on the mission of Russia to redeem the Western culture from its existing perverted condition, with the accent on the peculiar features of Russian culture; the Romantic critique of Rationalism, correlated with the evaluation of capitalism, and of the Western civilization in general; the interpretation on the legacy of Peter the Great, the personality considered as introducing the Western canon to Russia, the first great Westernizer⁵ of this culture.

The ideas related to Russia's mission for rescuing the Western world, and to its specificity, materialized at the end of a road which was for Slavophiles full of inner contradictions. It would be of some relevance to argue that

⁴ The present research introduces basic Slavophile themes, and their authors, before providing the reader with the description of Slavophile doctrine in its own right. The author of the research hopes that this inconvenience is justified, to some extent, by the need to place in the mirror the writings of the thinker this paper is about with the conceptual framework of Slavophilism.

As for the representatives of Slavophilism mentioned in this paper, greater emphasis goes to those writers who developed themes similar to Al. Hâjdeu's, writers who also presented a broader ideological repertoire if compared to the radical or exclusively religiously-driven intellectuals like K. Aksakov (1817-1860) and A. Khomyakov. Thus, I. Kireyevsky and V. Odoevsky (see further in the text) will receive greater attention due also to their preference for the wider cultural aspects of Slavophilism.

⁵ Generally speaking, in Russian thought, the camp of Westernizers started to defend their particular cultural alternative by the time Slavophilism was already a coherent collection of ideas, since the former were mainly concerned to retaliate to the Slavophile attacks on Western civilization. Russian Westernizers praised not the Western culture as a whole, but its core principles: Individualism and Rationalism, as providing a track on which modern Russian society had to be re-routed. The entire thinking of the Westernizers regarding the concept of rationalism could be resumed in one sentence, which also comprised their credo: the individual, led by reason and freed from all sorts of determinations (natural or national), was the key notion of historical process, as well as its goal, therefore, this individual had to transfer his characteristics to the masses to make them conscious of their own 'individuality'. This statement belongs to Timofey Granovsky; see A. Walicki, *op. cit.*, p. 425. Granovsky (1813-1855) was influenced by Ranke and Savigny. He believed that Western development was superior to that of his own country. He was famous for his classes on Western medieval history, and also he initiated the medieval studies in Russia.

Just like Slavophiles, the Westernizers' camp consisted in people of heterogeneous political orientations, ranging from bourgeois liberalism (the case of V. Belinsky) to utopian socialism (the case of Alexander Herzen). For these author's intricate worldview, see the chapter that describes the clashes between the two camps in Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 394-455.

Slavophiles, who became in their heyday the epitome of the intellectual negation of the Western contributions to world culture, did firstly negotiate with the Western heritage. They actually borrowed from the Western pattern what they thought that would emphasise their own agenda: Kireyevsky, historian and literary critic (1806-1856), praised the classical antiquity, and especially the one that gave birth to Byzantine Christianity⁶, as opposed to the Roman heritage, which was, he believed, the one that spread into the world the artificial spirit of Rationalism⁷. However, the overall conclusion was that Russia had its own particular features of civilization, which were at least as valuable as the Western European ones. Had Slavophiles approved the Western Conservative response to development (be it the model of the organic growth, or the role of religion in the emergence of existing civilization), they would have been compelled to recognize that Russia could not represent a Conservative model of development in its own right, since it was, in their views, 'entirely' opposite to the Western European history and evolution. In addition, the elements of Western civilization: organic development and religion, which Slavophiles thought of being beneficial for their own cause, were thematized as defining the distinctiveness of Russia. Yet, Russia could not have a specific path due to elements whose origins belonged to Western culture, so Slavophiles worked out in denying the Western paternity of these elements, proclaiming instead the monopoly of their culture on them.

This sinuous course from encompassing Western values in the Slavophile doctrine to rejecting them was most visible in the theory on the 'Russian mission'⁸. Once again, Slavophiles never dismissed the Western values in totality. Often, they referred to the authentic values of a pre-industrial Western Europe, whose heritage could be enriched and exercised by an idyllic, patriarchal Russia, as the latter did not experience the capitalistic torments imposed by the modern age. On this account, one may notice an unceasing opposition of two cultures, and especially of their 'internal developments': 'it was not Europe and Russia that were irreconcilable opposites, but rationalism and pure Christianity'⁹.

This being the case, proto-Slavophile thinkers like Stepan Petrovich Shevyrev¹⁰ reflected on Russian civilization as a superior coalescence which incorporated the worthy characteristics of Western Europe¹¹. In turn, Prince Vladimir Odoevsky (1803-1869), personality with multiple interests, and

⁶ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 136.

⁷ *Ibidem*, p. 135.

⁸ The concept belonged to Mikhail Pogodin (1800-1875), official historian of Nicholas I's regime, the initiator of the Conservative paper, *The Muscovite* (1841-1856). Pogodin was the first in Russian intellectual history to elaborate on the idea according to which there were particular features that set Russia from the Western Europe as a special entity. See A. Walicki, *op. cit.*, p. 48.

⁹ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 168.

¹⁰ *Ibidem*, p. 50, 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 51.

Conservative allegations, like all nobles, yet not officially registered in the Slavophile camp¹², thought that the superiority of Russian civilization resided precisely in what made the difference between her and the Western Europe: provided that Russia did not undergo the perverted changes introduced by industrial modernization in the Western bourgeois society, she was the one called to disseminate in this mechanical world the genuine values represented by religion and kinship. Thus, Odoevsky went further than Shevyrev as he invalidated the Western answer to modernity, the emergence of a society ruled by capitalistic relations. Furthermore, as an illustration of his negative attitude towards the Western modernity, he designated Peter the Great as the carrier of Slavophile values to the Western world¹³: paradoxically, Peter the Great, the image of Westernism in Russia at the moment of her entrance in modernity, was now the representative of the true Slavic principles in a world warped by industrialization.

The message of the Slavophiles was clear at this point: precisely because Russia did not have a Western past, she could teach humanity a 'great lesson', in the sense that her lack of Western European traditions did not necessarily condemn her to repeat the whole European history, but rather to learn from the latter's misfortunes. In other words, Russia did not take part in the past cultural achievements of Western Europe, but she could contribute to the present problems of mankind. Russia's own style of evolution would allow her to create the values of the present, just like the Western world created the values of the past. As previously hinted, the Slavophiles were concerned in providing to past failures a different reading, which would reshape in a winner the traditional image of Russia (the one of a loser in the battle of modernization).

In this respect, the contributions of all the Slavophiles, whether or not they identified themselves officially with the camp were but variations on the same theme. Ivan Kireyevsky initially envisaged a Russia that was moulded by the experience of the other nations, and, in the same time, she comprised the entire Western European history¹⁴. Later, he came to the conclusion that Russia could evolve through its own powers in a completely different direction than the Western European one¹⁵. And this direction was provided by the Orthodoxy, which became the specific feature of Russian civilization, the element that

¹² For a good source on V. Odoevsky's works and on the intellectual correspondence between him and his contemporaries, see <http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=5761>. He founded the circle of so-called "Lyubomudry", Lovers of Wisdom. The latter was influenced by German Romanticism, especially by Schelling and Herder with their emphasis on the spiritual forces and the organic bounds of a collectivity (be it the nation). Also, see V.F. Odoevsky, *Career, Personality, Reputation*, in Neil Cornwell, *Vladimir Odoevsky and Romantic Poetics: Collected Essays*, Providence, Berghahn Books, 1998, p. 1-11.

¹³ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 80.

¹⁴ *Ibidem*, p. 125.

¹⁵ I. Kireyevsky, *On the Nature of European Culture and on its Relationship to Russian Culture*, in *On Spiritual Unity: a Slavophile Reader*, Robert Bird, Boris Jakim (eds.), Hudson, New York, Lindisfarne Books, 1998, p. 229.

empowered Russia to accomplish her divine mission among the other countries. Orthodoxy was responsible for the organic development of Russia, it was the 'single inner conviction'¹⁶ that protected Russia from the dangers of Western feudal society (its inequality), as well as from the menaces personified by the Western industrialized world (its 'abstract egalitarianism'¹⁷).

Moreover, Kireyevsky contrasted Orthodoxy with Catholicism, inferring that the former did not try to obtain lay privileges and mundane authority, thus becoming the true inheritor of Christianity, whereas the latter transformed itself in an aesthetic cover of rationalist thinking¹⁸. This antithesis was possible, as Russian history and chiefly its ancient period were imbued with authentic Christian beliefs that followed the dogma of Christianity and ultimately did not encounter the alterations operated by Catholicism in the Western world (sic)¹⁹. On a scale of Slavophilism, which ranged from accepting some Western patterns, up to reverting them, Kireyevsky represented the furthest point of Slavophilism, in the sense that he nullified all the European experience, even the pre-capitalist age and replaced it with a culture based on Orthodoxy which, he believed, epitomized at the highest level the Christian faith.

The coherent Slavophile critique addressed to Rationalism and to capitalist world was established by Odoevsky. To Odoevsky, Rationalism, in no way different than Kireyevsky's belief, was the harmful result of Roman civilization. Rationalism was chiefly responsible for the disintegration of the relation between human and God. This relation was made possible through the intervention of the *instinct*. Instinct was, Odoevsky thought, the piece of divinity which lasted in man after the occurrence of the original sin, therefore the world history was an alternation of ages of instinct and ages of reason²⁰. Still, the two ages could be reconciled when the modern world would agree to re-establish an un-mediated connection with God, or to quote Odoevsky himself 'reason must be raised to the level of instinct'²¹.

In one of his notable writings²², Odoevsky extrapolated the villainous characteristics of reason to the entire system of capitalism. By describing the triumph and the demise of a hypothetical community called *Benthamia*²³, Odoevsky warned against a society whose sole divinity was 'self-interest'²⁴, and that crowned the pragmatic search for profit as the only rationale of human

¹⁶ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 141.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 137.

¹⁹ *Ibidem*, p. 144.

²⁰ *Ibidem*, p. 73.

²¹ *Ibidem*.

²² *Russian Nights*; Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 75.

²³ The allusion was obvious. Odoevsky chose to emphasize the catastrophic results which a philosophy based foremost on utilitarianism could have for mankind. Jeremy Bentham, Adam Smith and Thomas Malthus were for Odoevsky intellectual contributors who enacted the laws of nature in a society that should have been based on human relations. See Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 79.

²⁴ *Ibidem*, p. 77.

existence. Benthamia would eventually plunge into barbarity, since she subordinated the human feelings to the prerequisites of market economy: to relations of good neighbourhood, she preferred the economic exploitation and ruthless conquest by army; to the increasing gap between poor and rich in her society, she encouraged the economic abuses of the bourgeoisie and its urge for creating monopolies²⁵. Thus, Odoevsky prophesied, the community supposed to promote welfare ended up in chaos.

Similar to Odoevsky, Kireyevsky considered that Roman civilization, with its Rationalism that stimulated individualism at the expense of community, had brought into the modern world the elements which would ruin any organic collectivity: contempt for 'internal solidarity', the lack of a 'common faith' and the absence of loyalty towards 'shared customs and traditions'²⁶. Furthermore, Rationalism bore with it a disintegrative spirit, which was most visible in Western feudalism. Rationalism infused the rulers of feudal estates with such a strong feeling of individualism²⁷, that they placed themselves above the law and disregarded the very notions of 'state' or 'nation'²⁸. Hence, Kireyevsky saw in the Western feudal state of affairs the inability of conceiving the state and the nation as a *Gemeinschaft*, consequently, he aimed at proving that the emphasis on association in the detriment of community could be seen in straight line from Roman civilization up to modern world.

The Slavophile issue on the legacy of Peter the Great should be in fact regarded as a historiographical debate which comprised two notable chapters: first, the description of medieval Russia as a model of a peaceful organic community, and the accounts on the formation of Russian state; second, the role of Peter the Great in Russian history. Accordingly, Kireyevsky depicted a past idyllic Russian society, where the property of the land was based on meritocratic principles. In his view, there was a sole owner of the land, that was the Tsar²⁹ who was the representative of the nation, whereas the hereditary nobility could own land only as an exchange for their services to the state. By asserting these otherwise false historical facts, Kireyevsky intended to promote further discrepancy between the Western realities and the Russian ones: the private property, which was another sad effect of individualism in the West, was an alien institution to the Russian ancient community. This happened due to the fact the property was awarded to meritorious individuals, thus the latter were

²⁵ *Ibidem*, p. 78.

²⁶ *Ibidem*, p. 138.

²⁷ Kireyevsky labelled this sort of individualism as 'honour', which was different than justice in the sense that the latter was a feeling which evolved in the community, whereas the former was for the knight a means to defend his individualism [the author's interpretation].

To Kireyevsky honour was an element responsible for fractures in society, a typical outcome of the atomizing modern age. Contrastingly, the Westernizers considered it the crucial contribution to the 'autonomy of the individual' with its corollary, the consciousness of personal and political rights.

²⁸ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 138.

²⁹ *Ibidem*, p. 142.

not ascribed to property, like in the West, but the property was assigned to them³⁰, thanks to their fidelity towards the community. The political expression of this Elysian community was the *mir*, a democratic body whose mission was to regulate the contentious affairs according to immemorial customs.

Kireyevsky applied this blissful vision to the formation of Russian state. As one would expect, he found new contrasts in the nature of Russian and respectively Western statehoods. Russia was not the result of brutal vanquishment, but the outcome of continuous and harmonious evolution, the emergence of her statehood could be defined as a 'voluntary invitation to rule'³¹. Obviously, this was incompatible with the example provided by the Western statehood, whose birth was consecrated by violence and contingency, be it in the form of internal clashes or advantageous (to be read unfair) political agreements.

The concept of 'voluntary invitation to rule', put forward by Pogodin, deserves additional attention, since it acquired a certain tradition in Russian historiography³². The historian considered that Russian state owed a great deal to the Normans, who did not conquer the territory and the population of ancient Russia, but rather gained control of the passive inhabitants due to their skillful organization. The illustration of their merits, Pogodin believed, was to be found in the Russian 'state system'³³, which was a Norman creation.

The later Slavophiles, particularly Kireyevsky, modified substantially Pogodin's conclusion in that they kept the concept of the 'voluntary invitation to rule', however they emphasized the organic and congenial nature of the formation of Russian state (as the previous paragraph showed), instead of focusing on the submissiveness of the autochthonous element, as in Pogodin's view. Moreover, the core Slavophile doctrine was keen to downplay the foreign contribution to the formation of Russian state, and to overestimate the native one. Thus, it argued that the ancient Russians (the Slavs) had local, self-governed³⁴ organizations which eventually got united under the leadership of a 'Grand Prince'³⁵, and it was the wish of these communities to proclaim the heirs of Rurik as a new dynasty because an ancient Slavic tradition recommended the replacement of a native dynasty with a new one³⁶.

The second issue of debate, the legacy of Peter the Great to Russian history, was perceived by the Slavophiles as a peril for Russian political integrity. The key notion that one would retain from the Slavophile attitude towards Peter the Great's legacy was that of the fraction the latter induced to

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 136.

³² The concept should be seen in the context of the broader debate concerning the proportion of indigenous and foreign elements in the formation of the Slavic peoples. See a generic description of the Polish and Russian interpretations regarding this matter in *ibidem*, p. 54-60.

³³ *Ibidem*, p. 55.

³⁴ Via the institution of *mir*.

³⁵ Andrzej Walicki, *op. cit.*, p. 59.

³⁶ *Ibidem*.

Russian society. The position of Kireyevsky was particularly significant here, as he had to fuse the vision of the idyllic organization of Russia with its need for modern reforms, that were by excellence of foreign inspiration. Kireyevsky's solution was rooted in his preference for religion-related matters, hence he explained the emergence of foreign elements imposed by Peter to traditional Russia by setting the blame on Orthodox clergy. There were the high echelons of the Church who promoted Western inspired reforms, anticipating in this way the acts of Peter.

All in all, Kireyevsky regarded Peter as the one who introduced the gap between the upper classes and the common people in Russian society, especially because the former was the only beneficiary of Peter's reforms. The estrangement of these classes were, in Kireyevsky's opinion, similar to the case of Poland³⁷ (the latter being the synonym of nobility alienated from the rest of society). That being the matter, Kireyevsky believed that an analogous Russian elite could bring, as in the Polish case, the dissolution of the state, thus, the envisaged panacea was strictly related to the preservation of Christianity in its Eastern-Orthodox form.

At the end of the short survey of this complex intellectual trend of nineteenth century Russia, that is Slavophilism, it is perhaps mandatory to clarify that Slavophilism was not an ideal type, on the contrary, it frequently designated realities that could be superimposed. As previously seen, the Slavophile perception of the world did not involve a total rejection of the Western patterns of development. Whether they liked it or not, the Slavophiles kept the West in their criticism as point of reference, exactly as Westernizers constructed their views as a response to Slavophilism...

Another aspect related to the intricate nature of 'Slavophilism' could be located in a potential shortcoming of the Slavophile Weltanschauung. A. Walicki agreed with Nikolai Berdyaev³⁸ in saying that the Slavophiles (Kireyevsky was the targeted person) dealt in their critique with a fixed time frame. This meant that they, despite their attempt to envisage an *alternative* culture based on Orthodoxy and organicism, could not provide universalistic explanations of the culture praised by them, in other words, they did not elaborate on the 'big issues' such as the ultimate fate of mankind or the significance of individual existence. Berdyaev thought of the situation as a failure of the Slavophiles to provide an 'eschatological (...) examination of the entire 'East and West' problem'³⁹... One would infer that, for Berdyaev, the Slavophiles were not 'Slavophile enough' since they did not believe that Christian faith could offer a comfortable solution for the salvation of the world as a whole.

Both Walicki and Berdyaev introduced the issue of messianism when referring to the Slavophiles. Walicki concluded that Kireyevsky actually described the anguish of the man oriented to tradition in front of the challenges

³⁷ *Ibidem*, p. 145, 146.

³⁸ *Ibidem*, p. 149, 150.

³⁹ See footnote of page 150 in *ibidem*.

imposed by modernity, which could be equated with human's dilemmatic desire for heaven, following the original sin⁴⁰. However, Walicki continued, this dilemmatic nature of human could be solved out through the symbol of a Messiah, yet Kireyevsky did not appeal to this escape...Berdyayev was more inflexible and advanced that it was 'the intuition of the mystic or artist [which] can grasp the spirit of a nation and the nation's religious vocation depends on prophecies'⁴¹.

One notable aspect related to this discussion, the absence of an 'eschatological' dimension in the Slavophile doctrine would imply that the phenomenon of Slavophilism did not represent a *Weltanschauung* per se. Although Walicki rightfully observed⁴² that Slavophilism with its core theme, the reverence towards *Gemeinschaft*, was the critique of pre-capitalist world addressed to the new age based on economic utilitarianism, and it was adopted by various social groups, from aristocracy to petty bourgeoisie, for emphasising their own political agendas, in the end he took a Marxist stance in arguing that Slavophilism was the ideology of one 'privileged group', the 'hereditary Russian nobility' who sought to provide an universalistic application to their 'selfish interests'⁴³. In other words, Walicki rendered to Slavophilism the status of an ideology⁴⁴, asserting that Slavophilism represented the interests of one social class.

Nevertheless, the idea that Slavophilism was nothing but an ideology that supported the class interests of Russian nobility represents a highly debatable issue. Slavophilism, even though it did not survive as a doctrine towards the end of the nineteenth century, it certainly succeeded in imposing its core themes to some ideologies that lived long enough after the extinction of Slavophilism as an official movement (and one could have in mind the twentieth century xenophobic, nationalistic ideologies that had the ambition of opposing their Christian view of the world to the 'mechanized' world of industrialization... and the target was once more the West, more precisely its corollary, Liberalism).

Perhaps one would not be accused of facile generalizations if he/she were to argue that these 'Christian' ideologies granted their own cultures⁴⁵ with the 'mission' of representing an alternative vision to the dominant Western paradigm. In this respect, these ideologies imbued with Slavophile themes would make from Slavophilism an ideal type in itself. This would be a different

⁴⁰ *Ibidem*, p. 149.

⁴¹ *Ibidem*, p. 150.

⁴² *Ibidem*, p. 177, 178.

⁴³ *Ibidem*, p. 177.

⁴⁴ On the definitions of the notions of *Weltanschauung*, *Ideology*, as well as of the features that contrast them, see the methodological tools which Walicki uses in his analysis on Slavophilism (*ibidem*, p. 6-10). The author of the present research mentions that, in the remarks on Walicki's inappropriate characterization of Slavophilism (see the pages 177, 178), she adopted the conventions set by Walicki himself in defining these terms.

⁴⁵ To be more precise, those parts of their national cultures which developed, they believed, accordingly to their visions: an example for the Romanian case would be the village and its symbols.

case than the one of Slavophilism as a doctrine which negotiated with Westernized vision.

All these having been said, it is still meaningful to add that the present paper does not primarily intend to perform an exhaustive investigation of Slavophilism as an ideology or Weltanschauung, and especially of its paradoxes, since there have been written many works in English, German and Russian that reflect on this phenomenon from all possible ideological angles and touch upon various features of it (be them personalities, trends, political context). Further, the author of the paper mentions this to signal that she is aware of the one-sidedness of the sources employed when it comes about the analysis of Slavophilism. Without considering the Polish historian A. Walicki's book as the final contribution to the topic, it still is reasonable to consider it one of the most reliable guide on the complexities of Slavophilism, and also on the connections existing between Russian culture in general, Russian politics and Russian image of the West, and Slavophilism.

More precisely, the study of Walicki succeeds in underlying the philosophical implications of Slavophilism, defining all the contributors to nineteenth century Russian culture in terms of acceptance or rejection of this world view. On this account, the author of the paper believes that Slavophilism represented a source of inspiration for authors active before the official birth of this trend, and also located at the periphery of Russian culture.

Indeed, Al. Hâjdeu, the hero of our paper, cannot be associated to the core of Slavophilism if we refer to chronology and to the arguments issued at the heyday of Slavophilism in the debate between Slavophiles and Westernizers. In fact, he can be safely associated to the regime of Nicholas I in the sense that he tried by his work to answer to the political and social challenges existing during his mature years. Thus, one witnesses the drama of a person who exalts in his writings as teacher in Russian educational system the policies of 'official nationality' implemented by the regime of Tsar Nicholas I, but in his private life he has to suffer the consequences of these policies (*i.e.* the abolition of the autonomy of Bessarabia).

The most notable works of Hașdeu were written in the 1830s and the 1840s whereas the pieces that made history for the Slavophile thinking were published around '60s of the nineteenth century or even later⁴⁶. Also, the concepts cherished by Al. Hâjdeu were related rather to the mysticism of Berdyaev, and only alluded to the most popular Slavophile themes such were the corruption of the manners by the modern times, the condemnation of foreign culture as an alien plant inserted in the Russian soil, the gap existing between aristocracy and the peasantry in Russian society, known for its former democratic values, the mission of Russian culture and Russian religion to save the Western 'corrupted' world. Yet, the fact that Al. Hâjdeu was active in

⁴⁶ See A. Walicki, the chapter on "Classical Slavophilism", p. 121-283, in *The Slavophile Controversy*.

Russian culture (his writings were conceived in Russian, and, apparently, contributed to Russian philosophy of history) made him aware of the circulation of the traditionalist ideas that would later become the symbols of Slavophile trend, ideas to whose spread the political regime of Nicholas I helped significantly. In addition, the existence of a common body of writings in Hâjdeu/Haşdeu family to which each generation brought its contribution finally meant that the traditionalist themes exploited by Al. Hâjdeu were later polished from a Slavophile and then Nationalist perspective by his son, B. P. Haşdeu, chronologically contemporary with these trends. We will further develop the topic in this paper.

Thus, in this second section of the paper, we have in mind that, although the simple recognition of Slavophile concepts in Al. Hâjdeu's texts would be a fruitful intellectual exercise in itself, the challenge here would be provided by the consideration that the author borrowed and converted traditionalist concepts to meet the immediate requirements of his work. To be more specific, the Slavophile items that seem suited in his writings for the Russian context could be transferred and applied to Romanian context, as well, and these imported Slavophile ideas would ultimately have their own share in the configuration of the Romanian national canon.

Secondly, focusing on Al. Hâjdeu's intellectual affiliation with Slavophilism, the paper would indirectly contribute, through family interdependence if not through intellectual affinities, to the profile of one of the most important figures of Romanian culture of the nineteenth century, Bogdan Petriceicu Haşdeu.

Al. Hâjdeu was born in 1811 in the village Myziuryńce⁴⁷ in the district Kremens from Volhynia region (North-West of present day Ukraine) as the second son⁴⁸ of a lawyer known for his writings of Polish language. Hâjdeu's father, Tadeusz Hâjdeu⁴⁹, was the first of an old boyar Bessarabian family to

⁴⁷ The name of the village in *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (The Geographic Dictionary of the Polish Kingdom and of the other Slavonic Countries), vol. IV, Warszawa, 1885, p. 513.

⁴⁸ Al. Hâjdeu had two brothers, Tadeusz, his step brother who became colonel in the Russian Army, and Boleslav, a passionate botanist and an assiduous traveller. Details in the biography of Iosif Vulcan as introduction to allegedly not Hâjdeu's historical piece, *Domnia Arnăutului. Nuvelă istorică* (The Rule of the Albanian Mercenary. Historical Account), Bucharest, Tipografia Curţii, 1872, p. Vii-Xij.

⁴⁹ Tadeusz Hâjdeu (1769-1835) was the descendant of a family whose notable member, a boyar named Ştefan Hâjdeu, became the brother in law of Ştefan Petriceicu who ruled Moldavia three times at the end of the seventeenth century. The latter fought on the side of the Poles in a Polish-Turkish war of 1673 and eventually had to go in exile in Poland. As a compensation for his efforts on their side, Polish Sejm awarded in 1676 to Petriceicu and to his family the right to reside in Poland, nobiliary rights including the entitlement of owning lands, which belonged to the Crown, in the region of Przemyśl. Ştefan Hâjdeu died in the Polish-Turkish war and his brother in law took into adoption Hâjdeu's two sons, Nicolae and George. Tadeusz Hâjdeu was the grand-grand son of George. The third partition of Poland under Catherine the Great, at the end of the eighteenth century, had among its results a "purification" of Polish nobility and a reconsideration of their rights (those who could not prove by certificates their entitlement as nobles were considered as third estate). As a consequence, Petriceicu Hâjdeu family returned to Bessarabia.

nurture literature in a systematic manner. As he spent his years of intellectual formation in the recently partitioned Poland, Tadeusz Hâjdeu was foremost an intellectual of Polish sensitivity whose merits were recognized due to his translation from German and the adaptation to Polish customs of some theatrical productions of August von Kotzebue, thus he was included in the first history of Polish literature⁵⁰.

The saying that the humans were the typical offsprings of their century could be entirely applied to Hâjdeu/Hașdeu family⁵¹: whereas Alexandru and his son, Bogdan, infused their works with Romantic-mystical elements, Tadeusz was a representative figure of the Enlightenment in its purest form. Owning a law degree from the Jagellonian University and training his boys in the respect for encyclopedism, influenced in his own poetry by the great poet of Polish Enlightenment, Ignacy Krasicki⁵², Tadeusz Hâjdeu professed a moderate attitude towards the temptations of life and tried to instil this philosophy to his sons in some aphorisms which all considered reason and knowledge to be the most precious elements in the life of a human. Among his original contributions one could count the satires which described the political habits and the manners of persons contemporary with him.

Due to his unconditional respect for knowledge as a means of acquiring social significance, Tadeusz Hâjdeu, though sometimes in a difficult financial condition, succeeded to provide to his son Alexandru the proper education⁵³. Hence, Alexandru of six years old was studying at the college of nobility established by the Archbishopric of Kishinev⁵⁴. Later he was enrolled at the

Tadeusz Hâjdeu was the one in the family who struggled for years to gather the documents that would prove the right of his family to nobiliary titles and to land possession, and also fought with his relatives who remained in Bessarabia to obtain recognition on the ownership of some properties from there. The name of Petriceicu Hâjdeu's estate in Bessarabia was Cristinești. The documents of Hâjdeu family came into the possession of Bogdan Hașdeu who partially donated them to the Romanian Academy; the genealogy of his family was donated to the National Library in Bucharest on September 1865 (in Mihai Drăgan, *B. P. Hașdeu*, Iași, Junimea, 1972, p. 273). At present, they are in the 'Hașdeu Archive' at the Library of Romanian Academy in Bucharest.

The above information can be found in: Tadeusz Hâjdeu, *Scriseri alese* (Selected Writings), Bucharest, Minerva, 1985, p. VI, IX, XVII, 214; Vulcan's introduction on the *Rule of the Albanian Mercenary*, p. VII-Xij, and especially p. VIIIj.

⁵⁰ The work is called *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (The History of Polish Literature presented as the list of published works) written by F. Bentkowski in 1814. In Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*, p. XXII.

⁵¹ There were several spellings of the name, as indicated in the first part of this paper. This note is just to mention that starting with Alexandru's son, Bogdan Petriceicu, the spelling remained Hașdeu. The spellings existing before the family's return to Bessarabia were, naturally, influenced by Polish spelling.

⁵² These biographical details to be found in Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*, p. VI, VII, XXVI.

⁵³ He even wrote to Tsar Alexander I asking for a scholarship for his son, so as the latter could pursue his studies at the University of Kharkiv. The text of this letter as well as similar documents which showed the perseverance of Tadeusz Hâjdeu in attaining his objectives, in Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*

⁵⁴ Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*, p. XIV.

University of Kharkiv and he attended between 1829-1833 classes of the departments of Law, Theology and Mathematics⁵⁵.

Alexandru Hâjdeu's studies pursued after the graduation of Kharkiv University could be determined with approximation as no official transcripts could be found to attest a possible doctorate or other degrees. Thus, apparently he undertook further studies at the University of Lviv⁵⁶ and, most of the authors who dealt with the biography of Al. Hâjdeu seem to agree that he got his doctorate in Philosophy⁵⁷ at the University of München, with a dissertation on an eighteenth century Ukrainian mystical philosopher⁵⁸. Yet, neither Alexandru

⁵⁵ The year of his graduation, 1833, is not certain (N. Bagdazar in his *Istoria filosofiei românești*) History of Romanian Philosophy, Bucharest, 1940 p. 319, mentions this date). It appears that young Alexandru Hâjdeu was a meritorious student in his years at Kharkiv, as he got prizes in the same time from two different departments, of Literature and of Mathematics. Also, he allegedly presented, in Latin, for the BA exam five papers for five different specializations: theology, law, 'politics', philosophy and history. Some of these activities, such as a paper on 'Thirty Years War' or poems dedicated to Russian victories in the Russo-Turkish Wars of nineteenth century were presented by A. Hâjdeu's father in his letters addressed to various officials as proof that his son was intellectually entitled to governmental scholarships. In Tr. Ionescu-Nișcov, *Scrierile filosofice ale lui Alexandru Hașdeu și gânditorul ucrainean Grigorie Savici Skovoroda* (The Philosophical Writings of Alexandru Hașdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda), in Rsl (Romanian and Slavic Magazine), Bucharest, The Library of Romanian Academy, issue no. XII – Philology, 1965, p. 200.

⁵⁶ This statement is to be found in the introduction of I. Vulcan on the *Rule of the Albanian Mercenary*, however it must be regarded with suspicion as many things claimed by Vulcan, including the publication of a "complete" bibliography of Hâjdeu proved to be information whose authenticity was not verified.

⁵⁷ In the case of Al. Hâjdeu's thesis of doctorate the contradictions grow. While Vulcan stated that Hâjdeu got his degree in 1832 at the University of München, Em. C. Grigoraș hinted in his foreword (p. 3) to an article of Hâjdeu that treated the case of the Ukrainian thinker Skovoroda (the title of this article published by Grigoraș in 1930 is: 'A Mystical Philosopher' and it represents the so-called monograph of Hâjdeu on the above mentioned thinker), that Hâjdeu had his degree from University of Heidelberg. Yet, in the preface on the *Problema timpului nostru* (Question of Our Time) published in 1938, the same Grigoraș (p. I) affirmed that he found (in some papers which were in the possession of Hâjdeu's son, Bogdan) the doctoral dissertation of Alexandru Hâjdeu which was submitted in 1832 to the University of München, and which was in fact the monograph that he published in 1930. The most plausible version is the one of Ionescu-Nișcov who considers (in *op. cit.* p. 200) that the monograph of Al. Hâjdeu on Skovoroda is a plan of a wider research that was never finished, and whose detailed title in German had led some to conclude that Hâjdeu completed his degree in Germany. Moreover, Nișcov states that an official document to prove Hâjdeu's title of doctor does not exist. Nișcov himself, having a good manage of Russian, searched in Russian archives for documents on Al. Hâjdeu's life and work; he identified some aphorisms under the name 'On the Objectives of Philosophy', written in 1835 (in Ionescu-Nișcov, *op. cit.* p. 198). Unfortunately, his otherwise praiseworthy endeavour of searching for written evidence on Hâjdeu's life, his analysis on the connection between Hâjdeu's Slavophilism and Skovoroda's mysticism (*The Philosophical Writings of Alexandru Hașdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, 1965) suffers from a certain Marxist approach.

⁵⁸ Skovoroda (1722-1794) spread through mainly spoken teachings a philosophy imbued with mystical stances that defined Russianness by its religious and national specificity. One could consider him a proto-Slavophile in his own right, or perhaps was it Hașdeu who attributed to him Slavophile elements. Nevertheless, the possible Slavophile or even Narodnik (our interpretation, R.G.) themes in the thinking of this figure will be mentioned further in the text.

himself, nor his son mentioned this in their official or private papers. Admirers and respectful as they were of academic titles, it is hard to believe that a doctorate in Germany would have been overlooked by both writers.

Despite his academic aspirations, upon graduation, Al. Hâjdeu worked as clerk and lawyer in various offices of Bessarabian authorities, after initially being rejected from an official bureaucratic position in Moldavia. The years 1830s witnessed his slow advancement in both professional and private life; in 1836 he married with the very young daughter of a client of his, a Lithuanian noble related to Moldavian family Morțun⁵⁹; in 1836 he was named in the administrative council of the schools of Hotin county. Up to 1843 when he resigned from the educational system, Al. Hâjdeu taught Mathematics, French at a Gymnasium in South-Western (present day) Ukraine, then, Statistics, History, Russian and Logics at Gymnasias in Podolia (Western-Central present day Ukraine) and Volhynia regions. In 1850 he was forced by authorities to return to Bessarabia where he would be a lawyer practitioner, as well as a part time intellectual.

The last twenty years of his life (Al. Hâjdeu died in 1872) he would spend mostly in Kishinev dividing his time between intellectual aspirations, encouragement of the academic activity of one of his two sons, B.P. Hașdeu, but also mystical crisis, disillusionment with public life.

In which concerns Al. Hâjdeu's writings, apart from the works investigated at length in the present study, namely those belonging to a clear set of ideas and methodology, be it Traditional-Conservative-Slavophile and to philosophy of history, the corpus of published pieces is very thin, almost inexistent. Following the publication in the press of Romanian language of the lectures delivered by Al. Hâjdeu to the pupils in Ukrainian gymnasias (see below in the text), we can mention only some scattered additions such were the 'Letter to Romanians' as of 1859 (*Epistolă către români*) or some notes on Romanian sources about Cantemir Vodă existing in Russian archives.

Many of the intellectual aspirations of Hâjdeu finished in a dead-end due to his inclination for hasty, wide scale projects doubled by a relentless struggle to prove his superiority irrespective of the domain (from natural sciences to literature). Although he represented to some extent the spirit of the mid nineteenth century, expressed through the blend between Positivism and Romanticism, Al. Hâjdeu opted for the latter not only by the preference he manifested in his theoretical elaborations, but also by the manner in which he conducted his professional activities. Consequently, as member of associations of agronomists and of ethnographers (1830s) active in his region⁶⁰ he lead an extensive correspondence

⁵⁹ In G. Drăgoi, *Un precursor: Alexandru Hîjdeu* (A Forerunner: Alexandru Hîjdeu), in "Anuar de lingvistică și istorie literară" (Yearbook of Linguistics and Literary History), vol. XXVI, Iași, Universitatea "Al. I. Cuza", 1977-1978, p. 189.

⁶⁰ Though the most important membership he considered the invitation to join in 1866 the Literary Romanian Society (the body that pre-dated Romanian Academy). Russian authorities from Bessarabia refused to allow his official travel to Romania, fact that added to Hâjdeu's bitterness and frustration towards the end of his life.

with personalities of his time, of whom historian M.P. Pogodin was but one. Here he revealed impressive but highly unrealistic plans of work, according to which works of botanics (presented in syncretic original methodology that borrowed from History and Philosophy) were amalgamated with social histories of Bessarabian peasantry, with general histories of Romanians from all over Romanian lands, with monographs of the contributions of Romanian ethnics to Russian cultural canon, with translations in Russian of late eighteenth and early nineteenth centuries Romanian writers like I. Văcărescu, C. Conachi, Gh. Asachi, with translations of the most influential historical works of nineteenth century such were the History of Roman Law of Savigny, Niebuhr's History of Rome, the contributions of Vico on the methodology of history or even the 'Comparative Grammar' of F. Bopp. From these monumental projects, he only succeeded to translate and adapt to Russian some Romanian popular poetry, which was published in 'Vestnik Evropy', 'Teleskop', 'Molva'⁶¹, and to finish a monograph on the life of Wacław Aleksander Maciejowski, Polish historian of culture and author of the History of Slavonic Legislation.

The Romantic tendencies were not limited to the selection of the topics of his writings or to the attraction for titanic work, they were visible also in deviations from reality manifested by Hâjdeu when promoting some of his works; the exaggerations went even in the direction of pretending that he discovered two Romanian chronicles⁶². Together with the tendency of writing as if under a higher command (many of his ideas do not present logical connection), to which we need to add a certain amount of inconsistency showed throughout his activity as public intellectual, by elaborating contradictory, even opposing theories on Romanian or Russian cultural superiority, it can be said that Al. Hâjdeu cultivated a 'mystical' style whose features would be adopted later by his son.

Indeed, B.P. Haşdeu continued many of his father's projects such were the general histories of Romania or Moldova, Slavonic studies, historical dictionaries, etc. It was this an opportunity for the raising star of B.P. Haşdeu not only because he was in the possession of his father's manuscripts, but also because the intellectuals of Hâjdeu/Haşdeu family showed an amazing continuity at the level of ideas, as the widest possibly themes were jointly investigated by several generations. Moreover, both Alexandru and Bogdan Haşdeu proved to be less diligent when it came about the exploitation of sources, or even the paternity of some writings. It seemed that it was a family feature this 'adoption' of themes or productions between the members of the family⁶³. As a matter of fact, it was Tadeusz Hâjdeu who wrote poetry in the name of his sons. This case is rather rare among families of intelligentsia in Europe at the time, and certainly it is unique in Romania. This statement is perfectly illustrated by the

⁶¹ G. Drăgoi, *A Forerunner: Alexandru Hîjdeu*, p. 190.

⁶² *Ibidem*, p. 193.

⁶³ Tadeusz Hâjdeu, *Selected Writings*, p. XVI.

historical writing *The Rule of the Albanian Mercenary* (Domnia Arnăutului). The piece is made up of three parts, of which only the last (the one entitled *Duca*, which appeared in 1830 in 'Vestnik Evropy') was authored by Al. Hâjdeu; the other parts, *Dabija* and *Hâncul*, were allegedly written by Alexandru's brother, Boleslav⁶⁴. The content of the three stories corresponded to the folk-historical themes so cherished by Hâjdeu family, hence they were modified in turn by its members so as to receive the final version from Bogdan Petriceicu. The version of *The Rule of the Albanian Mercenary* published in 1871 presented a different style, and it included some neologisms which were absent in the original version⁶⁵. The question would be: did Bogdan Hașdeu restrict himself to some stylistic effects, or did he operate changes in the content? Furthermore, in the case that the second option would be true, than to what extent did he modify the substance of the story, or better said, would be Bogdan Hașdeu responsible for the xenophobic insinuations inferred at the end of the story? After all, the possibility that Bogdan Hașdeu adapted the piece so as to take a virulent nationalistic turn would be reasonable.

Given these, there raises the question about the relation of Bogdan Hașdeu towards the productions of his father, particularly if the former was aware of the Slavophile themes developed by Al. Hâjdeu, and how he applied this legacy to his own works, since, in the case of the two writers, it is suitable to speak about a double influence: Bogdan Petriceicu was influenced by the ideas contained in the manuscripts of his father, and, in the same time, the son influenced the post-mortem reception of his father among Romanian audience through his attempts of modifying the latter's works. Since Al. Hâjdeu's most significant pieces (*The Question of Our Time* and the work on Skovoroda, as we shall see further in the text) were found as manuscripts in the papers of Bogdan Hașdeu⁶⁶, this would imply, firstly, that Bogdan chose at some point not to publish them⁶⁷, and, secondly, that he decided to keep them for further elaborations and adaptations. As his ancestors, Bogdan Hașdeu was an encyclopaedia-oriented personality, with a natural inquisitiveness for everything which had relations

⁶⁴ G. Drăgoi, *A Forerunner: Alexandru Hîjdeu*, p. 194.

⁶⁵ Ionescu-Nișcov in *The Stories of Alexandru Hașdeu* confronts *Duca, the Ruler* with the present version and notices a significant difference between the frugal style of the former and the modifications operated to the latter, especially to its final scene. See Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 107.

⁶⁶ Thus, Em. Grigoraș claims in the foreword to *A Mystical Philosopher* published by him in the 1930s that the manuscript of this work was found by him, after Bogdan Hașdeu's death, among the latter's papers, but he was not allowed to publish it (by whom?, by family? [our intervention]), so he publicized it from the journal in which the work appeared in 1835, *Teleskop*, and he gave details on each issue of the journal, etc. In A. Hașdeu, *Un filosof mistic* (A Mystical Philosopher), Bucharest, Socec, 1930, p. 3.

Since the author of present research did not have access to the respective Russian journal, she limited to an as objective as possible account of this author's statements. However, the assertions of Em. Grigoraș have to be treated cautiously for reasons that were already exposed.

⁶⁷ The opposite example is provided by *The Rule of the Albanian Mercenary*, which was translated, adapted and published as paperback by Bogdan Hașdeu in the year of Al. Hâjdeu's death.

with ideas⁶⁸, hence it would not be improbable that he was aware of the Slavophile debates from his father's writings, and more than that, he became inoculated with Slavophilism. An argument in favour of this would be the piece he wrote as an adolescent, called *On the Ancient Wish of Moldavia of Being Under the Protection of Russia*⁶⁹. Thus, an invitation for future investigation would be related to Bogdan Hașdeu's Slavophilism, and especially to the ways he appropriated the doctrine to reconvert it to other ideologies like ethnic nationalism.

Roughly speaking, Al. Hâjdeu expressed in his main works inclination towards a blend of Positivism and idealism (latter in the shape of German Romanticism), partly as a result of the academic environment he frequented (as mentioned, University of Kharkiv), partly as an expression of the ideas circulating in Europe at the time. Indeed, the time of Hâjdeu as a developing young mind corresponded to the passage from Rationalism to Romanticism, when the supporters of the former attempted to accommodate to the then more popular systems promoting national specificity, religiousness in explaining physical and human reality. Consequently, one finds in Hâjdeu's writings a plethora of sources such were the eighteenth century botanist Carl Linnaeus, the naturalist Lorenz Okien (1779-1851), as well as those writers and historians who applied the principles of natural philosophy in their studies on the nature of state, on the roots of law [*i.e.* J.J. Görres (1776-1848), B.G. Niebuhr (1776-1831), C.F. Savigny (1779-1861)].

In 1837 Alexandru Hâjdeu was teaching at a school from Vinița (in Bessarabia). The information was confirmed by the speech he addressed to pupils at the end of the academic year. This speech called 'Address to Russian and Moldavian Students of the School of Hotin County'⁷⁰ was the most successful production of Hâjdeu in the epoch, and it was immediately translated in Romanian and published for several times during his life⁷¹. At a first level,

⁶⁸ This only describes a generic situation, as the interest of Bogdan Hașdeu for the intellectual productions of his family would trigger a discussion whose details go beyond the intentions of the present research.

⁶⁹ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Scrieri literare; Poezie. Duda Mamuca. Predestinare* (Literary Writings; Poetry. Damsel Mamuca. Predestination), Bucharest, Biblioteca pentru Toți, 1960, p. V.

⁷⁰ In the foreword of Petre V. Haneș (p. I) on the *Vechea slavă a Moldovei* (Ancient Glory of Moldavia), which is one of the last publications of Hâjdeu's speech (1919).

⁷¹ The address was published for the first time in 1838 in "Foie pentru minte, inimă și literatură" (Sheet for the Mind, Heart and Literature), in the issue of 19 of November, and one year later in "Curierul Românesc" (Romanian Courier) no. 10-11. In Ionescu-Nișcov, *Alexandru Hașdeu. Contribuții la cunoașterea familiei Hașdeu* (Contributions to the Study of Hașdeu Family), in RI (Historical Review), vol. XXVII, no. 1-12, Bucharest, 1941, p. 72.

Another discourse of A. Hașdeu, apparently made public in June 1840 (in Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 72), was published by Mihail Kogălniceanu in "Dacia literară" (Literary Dacia) of 1840 under the title made up by the latter: *Suvenir de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare a Moldovei* (Remembrance of the Past Events, Account on the Present Ones and Proclamation of the Future Ones of Moldavia). A notable fact, M. Kogălniceanu was the first to

the speech paid tribute in the name of Bessarabia to the glorification of the autocratic regime of tsar Nicholas I, hence the political programme of the tsar (orthodoxy, autocracy, nationality) was, the author believed, the basis of Moldavian community since immemorial times⁷². Further, providence made possible the historical existence of Moldavia, and as a culmination of its glorious past, it brought Moldavia under the virtuous and strong protection of Russia, and thanks to its present status, Bessarabia became the source ('metropolis') from which the 'politics' (*politicirea* in original) spread all over the ancient Dacia.

At a second level, the message was clear: Moldavia deserved to have such a holly protector as, in turn, it contributed to a great extent to the present civilization of Russia. Accordingly, Moldavia possessed in the past, Hâjdeu considered, an aristocracy of spirit which enabled it to bridge the gap between she and the 'other Europe', or even to go beyond the latter thanks to its communitarian simplicity and specificity. After he listed the intellectual endeavours of this aristocracy of spirit, namely, the first laic schools or the first theological institutions for ordinary people, the first printings in Moldavian language, Hâjdeu praised some cultural achievements that defined Moldavia as the forerunner of civilization in the region. As consequence, the school children to whom the speech was addressed found out that Moldavian priests printed in sixteenth century the Bible in Slavonic whereas their Russian counterparts did this after fifty years or so⁷³; that Romanian as the language of religious service was introduced in Moldavia in the seventeenth century, far earlier than in Transylvania⁷⁴; that Moldavian intellectuals occupied positions in the highest Russian hierarchy⁷⁵.

As a general framework, Hâjdeu holds in this text few basic Slavophile themes like the criticism of Rationalism ("înrăurirea întăritărilor idei ale veacului nostru"⁷⁶), the praise of native culture (*i.e.* the accomplishment of civilization could be made through specific forms and not through 'workings borrowed from strangers'⁷⁷), the importance ascribed to Russian Empire and to its geopolitical role, as first hand power in the region⁷⁸. Moreover, he employed

publish information on Al. Hâjdeu, particularly a list of Russian papers (such as "Teleskop" or "Vestnik Evropy") in which some of Hâjdeu's articles appeared first. In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 71.

⁷² Still, the term nationality is replaced by Hâjdeu with the one of patriotism (in Al. Hâjdeu, *The Ancient Glory of Moldavia*, p. 10). However it would be exaggerated to claim that he discriminated between the two concepts in a conscious manner.

⁷³ Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 14.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 15.

⁷⁵ Thus, one would learn that Antiokh, the Enlightened son of the ruler of Moldavia, Dimitrie Cantemir (1673-1723), was the first poet of Russian people, that Mikhail Lomonosov was a pale copy when compared with D. Cantemir, and the latter was the counsellor of Peter the Great in issues of foreign politics (in *ibidem*, p. 20, 21).

⁷⁶ 'The influence of the turbulent ideas of our century', in *ibidem*, p. 6.

⁷⁷ In *ibidem*, p. 14.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 18.

what would become later a pillar of Slavophile thinking, the issue of the role that Russian Empire had towards civilizing the other countries; Al. Hâjdeu transferred this stance to Moldavia, hence the latter represented the reservoir detaining the sources of political revival needed by all lands inhabited by Romanian natives⁷⁹. Nevertheless, the text presents some themes that run astray of a core Slavophilism. Firstly, Al. Hâjdeu refers to Europe as 'more developed' than Moldavia in civilizational terms, where he obviously counts as civilization all the milestones that ushered in the age of modernity (the invention of the printing, the birth of state and of state administration, the Christian wars). Apart from declaring Western Europe as point of reference, other important personal contribution of Hâjdeu consists in that that he defines patriotism in political terms, thus, in Nicholas I's trinity of 'religion, monarchy, and nationality', he inserts this concept of patriotism according to which the inhabitants of an established territory owe conditioned fidelity to the authorities as defined by a network of duties and rights (in short, a social contract), so not unconditioned fidelity to the emperor. Lastly, in this lecture of his, Hâjdeu professes a democratic humanism according to which he sees the stages of history depending on the degree of democratization happening at the level of institutions. He mentions the concept "politicire" for defining 'those facts that depend on the unique gesture of the ruler towards becoming the common good of all people'⁸⁰; accordingly, the ruler has the responsibility of implementing this concept in the mind of the people by the help of laws and institutions, the latter had the role of aligning the psychological framework of the people to the political ideas of the time.

Since the speech developed the theme of the Moldavian intellectual accomplishments, one would not be surprised to find it, or information related to its author, in the pages of "Literary Dacia", whose agenda, set on the unification of Moldavia with Wallachia, did not doubt the historical accuracy of those implied by Hâjdeu in his address. Moreover, one should not neglect the message attributed in the 1930s to Hâjdeu's statements of 1837.

Em. C. Grigoraș in the foreword to one of Hâjdeu's works⁸¹ considered the latter nothing less than the inventor of Slavophilism and the promoter of mystical (Orthodox based) philosophy. Correspondingly, Grigoraș turned Hâjdeu from a minor writer of Russian expression who adapted his works to a master narrative enriched by the autocratic regime of Nicholas I, into the first personality (sic) who put in nineteenth century Russia the emphasis on traditionalism and mysticism. Nevertheless, few lines further Grigoraș contradicted himself by declaring that, through Hâjdeu, the Romanians (to be read: the Moldavians) helped to the Europeanization of Russians, by providing Russia with the most gifted intellectuals, and as a consequence Russia was civilized as

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 13.

⁸¹ Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*.

a detriment to Romanian civilization which, in this way, could not take advantage of the great Moldavian personalities that served the Russian establishment⁸². The purpose of these affirmations was made clear in the next paragraph where Grigoraș protested against the ingratitude of Russia which kept Bessarabia in a backward economic and intellectual condition, so the latter grew estranged from its native valuable personalities.

The message of Grigoraș was obvious in the context of the 1930s, when Romania had newly acquired Bessarabia: Bessarabia, which developed 'an alien spirit due to the cosmopolitan atmosphere of a multi-language Empire'⁸³ returned finally to its mother soil and culture. Unquestionably this was a nationalistic meaning ascribed to this work of Hâjdeu and unquestionably the Slavophile precepts of Hâjdeu were used (even if reverted) to emphasize the 'integral nationalism' of Greater Romania. As a matter of fact, the translation⁸⁴ of an author of Russian expression, (Hâjdeu conceived in Russian even the drafts of his works⁸⁵) in a time when feelings of Russophobia among the Romanian nationalists amounted to significant levels, was a strong statement in the favour of the idea that his Slavophilism could be exploited for nationalistic purposes.

The historical short story *The Rule of the Albanian Mercenary* was published in paperback in 1872, the year of A. Hâjdeu's death⁸⁶. The purpose of the work was to contrast the corrupt and decayed condition of present Moldavia (the action is located in 1683⁸⁷) with the glorious past represented by the rule of Stephen the Great; the central idea was that present Moldavia was ruled by foreigners, who were despotic leaders by definition. The plot of the story focused on the figure of an Albanian soldier who got rid of the former ruler, Istrate Dabija, through forgery and cruel actions and became prince of Moldavia, under the name of Ion Dumitru Duca. His abuses and persecutions

⁸² All Grigoraș' statements in Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 4.

⁸³ Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 5.

⁸⁴ During Al. Hâjdeu's life only two works reportedly of his were translated: the speech on the *Ancient Glory of Moldavia* and the historical short story *The Rule of the Albanian Mercenary* [published in 1871 in "Columna lui Traian" (The Column of Traian), see Ionescu-Nișcov, *The Stories of Alexandru Hașdeu*, p. 103]. Also the text published by Kogălniceanu in "Literary Dacia" could be counted. In the interwar years *The Question of Our Time*, which was the most important contribution of the author, was translated, and also a plan of a future work on the mystical philosopher Skovoroda (under the title: *A Mystical Philosopher*) plus another publication of the speech of 1837. To tell the truth, a general confusion characterized the writings of Hâjdeu in the sense that the authors that dealt with his bibliography since Kogălniceanu onward were tempted to attribute to him pieces without verifying in Russian sources or elsewhere if they really existed (to count among these authors I. Vulcan, Th. Speranția, P. Haneș, Lucian Predescu – see Ionescu-Nișcov, *Contributions to the Study of Hașdeu Family*, p. 72-75). They often took some drafts as evidence of already existing papers.

⁸⁵ In fact it is not certain if he knew Romanian. The opinions differ, Ionescu-Nișcov claims that Hâjdeu was trying to get a good manage of Moldavian dialect.

⁸⁶ In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 73.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 100.

could not be tolerated by the population, so the latter united with the boyars in the attempt to oust him from the throne. One of chief targets of Duca's abuses was the Armenian community⁸⁸ on the ground of its allegedly non-Christian religion. Interestingly enough, the plot presented at this point the potential of introducing the theme of a religious conflict, but the accent was put on the solidarity between the Moldavian people and its nobles against the despotism, which was by excellence of non-native origin, as one character of the story asserted: 'the whole world will see after a while that foreigners and tyrants are not allowed to rule here, where the Danube flows into the sea'⁸⁹. The revenge against the persecutor was led by the former ruler of Moldavia (and the glorious ancestor of the author), Ștefan Petriceicu⁹⁰, who came from his Polish exile to liberate his oppressed country.

The message of the story discharged a suggestive xenophobic tone: though helped by Polish army in tacking back his throne, Ștefan Petriceicu instructed his adopted nephew to have allies among non-Romanians only in the event that the latter could assist him in fighting against other foreigners, and this for the benefit of Romanian people⁹¹. Moreover, the story ended with the nostalgic recollection of Stephen the Great's rule when the 'foreign scoundrels'⁹² were punished for oppressing the Romanian people.

The story's accent on the peaceful coexistence of humble people and nobles, and their solidarity in front of despotism could be equated with the theory of one noteworthy pro Slavophile author, Pogodin, who developed on the elements of Russian history that brought the latter to a different civilization than the one of Western Europe. One of these elements was related to the characteristics of the formation of Russian state, which, contrarily to the struggles and sudden breaks that constituted the bases of the formation of Western states, was the history of a peaceful evolution, of a 'voluntary invitation to rule'⁹³ addressed by Russian people to the ancient conquerors. The theme of the formation of Russian state would be highly debated among the Slavophile, and it would become one of the main principles of the core Slavophile theory on the peculiarity of Russian civilization in front of the Western one. Correspondingly,

⁸⁸ The story presents it as a overwhelming non-Christian community.

⁸⁹ Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 21.

⁹⁰ In the story it is described the historical context of the third and last return to the throne of Ștefan Petriceicu (1683-1684). See Tadeusz Hâjdeu, *Selected Writings*, p. VI. The historical sources for the story are to be found in the Moldavian chronicles of seventeenth century, but also in the oral accounts of the epoch and the author's emphasis on orality is obvious from the literary techniques used so as to create the impression of an old popular ballad. Besides, Ionescu-Nișcov claims that Al. Hâjdeu knew thoroughly Romanian history from the writings of Dimitrie Cantemir and from the early productions of Transylvanian School. See Ionescu-Nișcov, *Povestirile lui Alexandru Hașdeu* (The Stories of Alexandru Hașdeu), in Rsl (Romanian and Slavic Magazine), vol. I, 1, Prague, 1948, p. 102.

⁹¹ A. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 28.

⁹² *Ibidem*, p. 29.

⁹³ A. Walicki, *The Slavophile Controversy*, p. 48.

Al. Hâjdeu implied that the distinctiveness of Romanian people consisted in its solidarity against the foreign rulers, and its innate aversion to despotism.

Alexandru Hâjdeu was the author of some drafts, which detailed future research on some specific topics: this was the case of a study on religious poetry and, of a who's who of Bessarabian figures. The plan of a future monograph on the profile of some Bessarabian personalities⁹⁴, named 'The Bessarabian Writers'⁹⁵, discriminated between the intellectuals who pursued their studies either in Moldavia or Wallachia, therefore their language and thought had ethnic roots (sic)⁹⁶, and the ones who were educated abroad and who expressed the foreign thought (sic) in their native language, or they communicated an autochthonous thought through foreign words. One would imply that the last category was a self description of the author.

The outline on the characteristics of religious poetry was published in 1830⁹⁷. Religious poetry was created and propagated, Hâjdeu believed, by chosen people to whom God ascribed the religious spirit, due to their holly and pure life⁹⁸. One might add that this was Hâjdeu's generic definition of the intellectual as creator, as we shall see further in his work on the mystical thinker Skovoroda.

Religious poetry was the word of God spread after the occurrence of the original sin. The original sin destroyed the volition and reason of humans. In Hâjdeu's understanding, reason was associated with the purity that human had before the original sin, undeniably a different interpretation than the one of Slavophiles, who thought of reason as a typical outcome of capitalism, a disintegrative force of the values of patriarchal community. Reason was equated with tradition in the fight against revolution, as the latter was viewed as the outcome of irrational factors. Tradition 'required conscious submission to specific social forms and conventions'⁹⁹. Ultimately, the respect for tradition would lead to the existence of a Weltanschauung regulated by reason.

In his most encrypted work, the one on the mystical philosopher Skovoroda¹⁰⁰, Al. Hâjdeu defined reason as a symbolic myth, the expression of the soul¹⁰¹ (where the body represents 'the shape of the soul'), the projection of

⁹⁴ Among the personalities: Costache Stamati (the one who translated in Romanian Hașdeu's speech on *the Ancient Glory of Moldavia*), he was a Romantic figure inspired by the works of Pushkin; Tadeusz Hașdeu, Alexandru Sturdza, Al. Donici, Ștefan Mărgelă, Anghel Balli, etc. In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 86-89.

⁹⁵ This outline was published in a famous Muscovite journal, "Teleskop", in 1835. In Ionescu-Nișcov, *Contributions to the Study of Hașdeu Family*, p. 80.

⁹⁶ In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 80.

⁹⁷ In "Vestnik Evropy", a Muscovite journal. In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 77.

⁹⁸ In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 79.

⁹⁹ In A. Walicki, *op. cit.*, p. 93.

¹⁰⁰ The plan, published in 1833, of a future production, called 'Skovoroda and the Contemporary Society' (and which is the text published by Grigoraș under the name 'A Mystical Philosopher'). In Ionescu-Nișcov, *The Philosophical Writings of Alexandru Hașdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, p. 196.

¹⁰¹ "Reason is the eye of the soul". In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 198.

'the first Ratio' that entity responsible for the creation of the world¹⁰²; in other words, reason was a small piece of the divine reason (sic), the one that contributed to the creation of the world. In this work, Hâjdeu abandoned any attempt of explaining reality via empiricist methods, focusing instead on a spiritualistic view strikingly resembling the one of Rudolf Steiner or the already mentioned N. Berdyaev, according to which society is an utopian order regulated by the titanic effort of the individual towards self-knowledge and inner discovery; far from being identical, the first category addresses the constant preoccupation of individual for improvement, hence the feature of citizenship (relation of individual with society) is implied here; the second category addresses strictly the philosophical aspect of human quality (*i.e.* the paramount questions such are 'who are we?'; 'where are we coming from?'). If one were to follow Berdyaev's reflection, then, Hâjdeu with the mysticism he had elaborated on went further than the Slavophiles, thus defining itself as a predecessor of the religious philosophy practiced by Berdyaev¹⁰³.

Apparently, G.V. Skovoroda was born in 1722 and he studied at the Theological Academy in Kiev; after an extensive journey throughout European countries, upon return, he gave up the worldly tasks and dignities, submitting to a life of pilgrimage, preaching a mystical approach to life. In short, Skovoroda was a sort of bard, who hardly published anything in his life time. Provided this, one aspect should be signalled from the beginning: the 'multiple voices' Al. Hâjdeu – Skovoroda in the sense that the reader of the piece would find difficult to discern between the aphorisms of this Ukrainian thinker and the genuine contributions of Hâjdeu. First of all, the productions of the former circulated as manuscripts which were altered by various subsequent interventions in the text, then, despite Hâjdeu's claim that to him historical proof had priority in front of historical belief¹⁰⁴, the authenticity of the sources used by Al. Hâjdeu was debatable as the author made references to a work of Skovoroda that was never found¹⁰⁵.

Returning to Hâjdeu's text on Skovoroda, the concepts of interest here were: the dual essence of human beings; the determinism of space and time applied to the creator, as a category opposed to universalism; the organic vision of human development¹⁰⁶, and a fourth theme, the one of the pernicious effects that Western civilization have on the native one. The phenomenon is illustrated

¹⁰² In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 198.

¹⁰³ This statement has the status of a speculation, as the author of the present research did not study extensively on possible common features between Al. Hâjdeu and Berdyaev.

¹⁰⁴ In Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*, p. 12. Ironically, this also will be the claim of Bogdan Hașdeu, the author of the *Istoria critică a românilor* (1873-1874) (Critical History of Romanians) imbued with Romantic elements.

¹⁰⁵ That being the case, Hâjdeu considered Skovoroda one of the early exponents of Russian national idea, based on a work called 'The Symphony on the People', whose existence is not certain. In Hâjdeu's acceptance, Skovoroda was the first to break with the Russian thinking of the past, which limited itself to the assimilation of Western ideas. In Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 205, 206.

¹⁰⁶ See Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 21.

by the metaphor of the light, which can be produced, even through primitive procedures, at home, and not borrowed from the neighbours. The message is clear: civilization has to be developed through native methods, and not duplicated from foreign models.

In which concerns the first theme, Skovoroda or Hâjdeu developed on the binary status of the human, as the latter was situated on the edge of the divine world, with his double structure embodied in the spirit and in the matter¹⁰⁷. Body was the place where the soul rested, and the senses were like a telescope, so, while the former transformed in nothingness, the later would become transcendental objects¹⁰⁸. The basis of Skovoroda's philosophy was, Hâjdeu claimed, the Socratic principle of 'self knowledge'. This principle was divided in three parts, the self knowledge of the inner, the self knowledge of the ethnicity¹⁰⁹ and the self knowledge of divinity. The example of Socrates was used by Hâjdeu to emphasize the mystical nature of the Ukrainian thinker, as, along Socrates, Skovoroda understood the fundamental aim of philosophy and did not proceed to a material perception of the world, but he identified divinity in all manifestations of existence¹¹⁰.

Similarly, the circle of *Lovers of Wisdom*¹¹¹ believed that nature was the exterior layer of soul, and it was the latter which had a supernatural symbolic significance¹¹². Finally, the *Lovers of Wisdom* assumed that nature concealed in its living completeness 'the struggle of opposites'¹¹³, such as 'the irrational intuition vs. rational consciousness', 'the subject vs. object', 'the creative reason vs. blind will'¹¹⁴, categories which eventually corresponded to Hâjdeu's dichotomy of spirit and matter.

The third theme, perhaps the most important, is related to Alexandru Hâjdeu's definition of the determinism of space and time when referring to the creator as the bearer of an idea, idea which is his spiritual embodiment. This idea was conditioned by necessities related to the space, time and the very existence of creator. And these prerequisites ultimately shaped the characteristics and the

¹⁰⁷ This statement can be found in the study on the characteristics of religious poetry (in Ionescu-Nișcov, *Contributions to the Study of Hașdeu Family*, p. 79). So the chances that this would be Hâjdeu's own conception rise.

¹⁰⁸ In Ionescu-Nișcov, *The Philosophical Writings of Alexandru Hașdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, p. 198.

¹⁰⁹ The second level of self knowledge supplies the human with the elements that help him define himself as a member of a national community: religious belief, law, custom, language, and especially the similitude which he shares with the other members of community. In Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 19.

¹¹⁰ Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 199.

¹¹¹ The Society of Lovers of Wisdom was organized in 1823 (see A. Walicki, *op. cit.*, p. 64). Among other intellectual groups which had Conservative-Romantic approaches, this one was the closest in view with what would become later the Slavophile doctrine.

¹¹² In *ibidem*, p. 67.

¹¹³ In *ibidem*, p. 67.

¹¹⁴ In *ibidem*, p. 66.

particularities of creator¹¹⁵. Hence, it would follow that the intellectual was the specific outcome of a particular milieu, and this assertion could be extrapolated to the whole culture, as a distinct product of a certain environment. Yet, given the dualism of the human nature, the creator can escape the constrictions by exploiting his real nature, that inner-knowledge which would lead him to freedom. Only in this way, the creator would grasp the mysteries of life (in Blaga's sense); his inner-knowledge would give the creator access to the invisible world, to the ultimate natural world, opposite to the changing world of the people¹¹⁶.

The preference showed to freedom as a category inherent to human nature, which should be preserved in the interactions of the individual with society, by all means, indicates a resemblance of Skovoroda – Hâjdeu with the narodnicist ideologies. Based on intellectual affinity with the Ukrainian thinker, Hâjdeu emphasized the symmetry existing between the individual and the state, in the sense that the latter was not the expression of the political will of one person (allusion to the autocracy represented by the Tsar), but the translation of a human order in which the spiritual and physical features of a community, hence of its individuals became one; in the same vein with the individual, the state represented a whole that stayed unchanged throughout time under the continuous influence of the facts and ideas¹¹⁷. Albeit this statement could be interpreted in pure Slavophile fashion, that means as a mystical adherence to the idea of the state (*i.e.* its reasons of existence go beyond individuals, society, politics), it also may signal the personification of the state, its accommodation to the needs of the individual who virtually had no political aspiration, and this was a narodnicist attempt. Narodnicists debunked the state to proclaim the freedom of the individual, freedom from any social constraints. It is not a secret that narodnicism owes a great deal to Slavophilism in ideological terms. Accordingly, the narodniks, by negating the political institutions associated with popular representation, they equally rejected the capitalist institutions that had in the centre the free initiative of the individual. They wished to return the Russian Empire to an ideal Middle Age. In fact, the narodniks went further than the Slavophiles, who believed that economic development could be attained without political freedom. The narodniks imagined a scenario, according to which the Russian story could be told in a different way from the Western one, a story that regarded as irrelevant parameters like economic development or political freedom.

The narodniks crowned freedom as the basis of any human collectivity; its most faithful promoters were the intellectuals/the creators, namely those who felt an inner call to enlighten his brethren. This category was praised as it lived outside social conventions. Due to their purity of views, the intellectuals were prophets entitled to promote the real values of the community, those that

¹¹⁵ Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*, p. 10.

¹¹⁶ Ionescu-Nișcov, *op. cit.*, p. 193.

¹¹⁷ *Problema timpului nostru* (The Question of Our Time), Bucharest, Institutul de Arte Grafice "Tiparul Universitar", 1938, p. 33.

naturally belonged to it. In this image we recognize the attributes of Skovoroda, as described by Hâjdeu. Indeed, in his main work, *The Question of Our Time*, Al. Hâjdeu defined the prophet as the one who awakes the people, as 'the man of history' who understood his time and channeled the community towards its roots¹¹⁸, in short the entity able to design the true national philosophy, hence not one imported from the West.

It follows that the prophet was the one in charge with justifying the concept of 'specificity'. Hâjdeu himself acknowledged as evident the conclusion according to which 'a history of the Russian writers had to be Russian'¹¹⁹ and must meet the demands of Nicholas I's programme, but, significantly, he replaced the term 'autocracy' with 'specificity'¹²⁰. Therefore, culture was a specific product of a specific milieu. As a matter of fact, the specificity of culture, as postulated by Hâjdeu, was closely related to the concept of national literature and philosophy so dear to the later Slavophiles, and especially to Ivan Kireyevsky¹²¹. Ultimately, *The Question of Our Time* itself represents an elaboration on the concept of 'specificity', as each people/nation, which is an expression of the divine idea, is called to follow its own mission; that people/nation which will adopt the others' ways will vanish since each being or plant has its absolute significance towards itself, and relative significance towards the appearance of this world¹²².

Without emphasizing here the numerous usages assigned by the Slavophiles to the concept of 'specificity', one notable had to be brought under spotlight, namely specificity as opposed to universalism. For the liberal thinking, universalism was an instrument against the 'natural determinations'¹²³ of all sorts, and it was the expression of all-embracing human experience. Slavophiles, in turn, rejected universalism, or better said, accepted the universalism of Christian religion so as to emphasise their particularism. Henceforth, Slavophiles saw in Christianity those universal values whose fulfillment resided exclusively in the Russian civilization: the preachings of the Orthodox Church, and the status of medieval Russia, as a society regulated by kinship and honour.

The Question of Our Time succeeded to blend ideas of nationality (i.e. a natural entity not an artificial by-product¹²⁴), ethnicity, divinity (i.e. nationality

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 4.

¹¹⁹ Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 11.

¹²⁰ Hâjdeu considers that the beauty of a thing consists in its purity (in the sense that it is not a by-product, or it is not mixed), and in its specificity. In *ibidem*, p. 19.

¹²¹ Kireyevsky, providing the example of Pushkin, firstly thought of a culture equally national and universal (Western), and only later became prone to specificity: 'Our own philosophy should grow out of our own life, out of our current problems and dominant private and national concerns'. In A. Walicki, *op. cit.*, p. 124.

¹²² Al. Hâjdeu, *The Question of Our Time*, p. 20-22.

¹²³ In A. Walicki, *op. cit.*, p. 447.

¹²⁴ Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 26.

means to fulfill the role ascribed by divinity¹²⁵) in one organic unity. As a matter of fact, the classic principle of Conservatism, the organicism could be detected at both, Hâjdeu and the Slavophiles. To Hâjdeu, evolution (though somehow inappropriate this term) was a whole, sufficiently to itself, and inside its living and *indivisible* unity the cause and the effect were blended¹²⁶. The *truth* of each manifestation of existence was strictly correlated to its condition as a wholeness¹²⁷. This theory corresponded with the Slavophiles' attachment for historical continuity. In similar fashion, Slavophiles envisaged a continuous historical chain, without precipitate breaks, and which was governed by 'inner norms'¹²⁸.

Al. Hâjdeu borrowed this harmonious unity to his vision of history, as displayed in *The Question of Our Time*. Consequently, in his theory, Al. Hâjdeu's definition on ethnicity included features of race and constrictions related to climate or territory, this view being made up of spiritualism, the theories on the natural selection and deism. Hence, human races, Hâjdeu believed, were located above the laws of nature and they had the power to change the natural conditions. Hâjdeu had an approach to history that was strongly imbued with mystical elements. Accordingly, reality was an important part of all life's manifestations, but its status was inferior to that of providence because reality could be perceived by humans while providence was revealed, thus escaping the senses of perception of humble humans.

Although all these observations were meant for the Russian case, as the book under focus here is a typical expression of Panslavism (there are phrases that read like 'the destiny of the universal culture cannot be fulfilled via Germany, England, France, but through the people of the future, the Slavs'¹²⁹), the view exposed has the ambition to be more comprehensive than a simple political ideology. It is a historical and philosophical approach to reality intended for Bessarabian society. In other words, it aims to provide the intellectual tools needed for the defense of its political status within the Russian Empire.

Ironically, Slavophilism preached in favour of specificity, yet, many of its tenets were employed by other ideologies and currents of thought, helping thus to the creation of a common body of Conservative themes, just like Liberalism triggered a series of reflections that would eventually turn against it (*i.e.* the social-darwinism). In this respect, the Moldavian thinker Alexandru Hâjdeu helped to the dissemination of these Conservative themes in the Romanian cultural environment, by definition not very connected to what was happening on Russian cultural scene. As this text tried to show, the themes popularized by Hâjdeu, became later the basics of ethnic nationalism, populism.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 24.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 9.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 13.

¹²⁸ In A. Walicki, *op. cit.*, p. 448.

¹²⁹ In Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 35.

Teme ale gândirii slavofile în scrierile lui Alexandru Hâjdeu
(Rezumat)

Cuvinte-cheie: secolul al XIX-lea, conservatorism, modernitate, naționalism, populism, Alexandru Hâjdeu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Tadeus Hâjdeu

Prezenta lucrare își propune să investigheze cazul intelectualului moldovean Alexandru Hâjdeu, o personalitate mai puțin cunoscută culturii române moderne. Educat în mediul intelectual rusesc din timpul țarului Nicolae I, cunoscut pentru regimul său autocrat cu tendințe conservator-slavofile, Alexandru Hâjdeu a reușit să asimileze într-un mod original concepțiile tradiționaliste ale timpului său.

Aceste teme vor influența mai târziu pe fiul său, Bogdan Petriceicu Hașdeu, istoric faimos și figură reprezentativă a sferei publice românești din a doua jumătate a veacului al XIX-lea; B.P. Hașdeu va modifica în mod conștient multe din scrierile aparținând tatălui său, conform propriei agende politice. Astfel, indirect, textul de față își dorește să reflecteze asupra ambiguității paternității intelectuale așa cum reiese din scrierile familiei Hâjdeu / Hașdeu; în acest mediu, o impresionantă varietate de subiecte, atingând domenii precum folclorul, filosofia idealistă germană, au fost prelucrate în comun, pe rând, de către membrii familiei, funcție de curentul intelectual de la care se revendica fiecare din aceștia: Iluminismul a fost reprezentat de Tadeus Hâjdeu, Romanticismul de Alexandru Hâjdeu, Naționalismul de B.P. Hașdeu.

În cele din urmă, textul are ambiția de a demonstra cum a utilizat Alexandru Hâjdeu anumite teme slavofile vehiculate în mediul conservator rusesc în acel moment, și, mai mult, cum le-a îmbogățit cu elemente ale filosofiei orale-populare aparținând intelectualului mistic de origine ruseană, G.V. Skovoroda; idei ale acestuia pot fi regăsite ulterior în curentele române de tip populist și narodnic. Datorită traducerilor și adaptărilor în limba română aparținând lui B.P. Hașdeu, cultura română modernă s-a îmbogățit cu propria versiune a curentului slavofil, dar și a celui narodnic, cu mult înainte de apariția lui Constantin Stere, cunoscutul reprezentant al ideologiei populiste în spațiul intelectual românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Câteva considerații despre muzeistica românească din a doua jumătate a secolului XIX: concepții, reprezentanți, polemici

Andi MIHALACHE

Să ne înțelegem

Istoria culturală ne explică anumite fapte cu care suntem atât de obișnuiți încât le considerăm fie banale, fie de la sine înțelese, neîntrebându-ne din ce cauze s-au produs. Un astfel de exemplu îl constituie și Muzeul Național de Antichități, înființat la 25 noiembrie 1864: știm cum a apărut, cine i-au fost directorii și cum era structurat¹. Trebuie totuși să vedem ce motivații stau la originile acestei instituții, ce gusturi și ce episteme i-au decis evoluția. Muzeul modern se naște la intersecția mai multor istorii și serii cauzale, identificarea acestora permițându-ne să aflăm adevăratele impulsuri care determinau aprecierea unui obiect și deprecierea altuia. Rândurile de față reprezintă doar o sumară introducere în problematică, investigații ulterioare urmând să îmbunătățească perspectiva.

Istoria Muzeului Național de Antichități a fost deja scrisă². Pe noi ne interesează însă cu totul altceva: felul cum acest muzeu începea să pună trecutul în scenă, sugerând, în plan vizual, o concepție ori alta despre istorie. O mostră

¹ Regulamentul a fost publicat de Dionisie Pippidi, *Primul regulament al Muzeului Național de Antichități*, în SCIA, nr. 2/1982, p. 240-245. Deschiderea Muzeului Național de Antichități era planificată pentru 24 ianuarie 1865, ziua Unirii Principatelor, dar a avut realmente loc pe 29 august același an. Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului Național de Antichități*, în SCIA, tomul 35, nr. 1, ianuarie-martie 1984, p. 31. Se pare că această precizare are la origini un document din 27 august 1865, semnat de V. A. Urechia. Hârtia surprinde ceva din pregătirile pentru inaugurare, mai precis aducerea unor obiecte vechi (un jilț, cinci tuiuri domnești, două steaguri, două uși), mai mult de dragul atmosferei decât al reconstituirii muzeistice. Vezi Ion Ionașcu, *O știre documentară despre deschiderea Muzeului Național de Antichități din București în 1865*, în RM, nr. 5/1967, p. 470-471.

² Despre inițiativele particulare, concretizările legislative și măsurile organizatorice care au dus la crearea Muzeului Național de Antichități, vezi Ioana Cristache-Panait, Panait I. Panait, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, în RM, anul V, nr. 6/1968, p. 509-511; o altă abordare se conturează la Mirela-Daniela Tîrnă, *Demersuri identitare. Muzeul Național de Antichități și construirea națiunii române*, în Ion Bulei, Alin Ciupală (editori), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. V, București, Editura Universității din București, 2008, p. 29-42.

anume putea spune ceva de una singură ori avea nevoie de complementaritatea celorlalte, descoperite mai târziu? Ne mai întrebăm: obiectele aduse în muzeu trebuiau doar *să illustreze* un scenariu narativ deja consacrat ori poate că afluența lor *legitima* noi abordări ale istoriei noastre? Important este să vedem dacă puținătatea exponatelor determina o anumită interpretare, schimbată apoi, ori măcar concurată, de achizițiile și descoperirile ulterioare. Fiecare capitol din activitatea muzeală (inventarierea, clasificarea, restaurarea, achiziționarea) ne dă indicii cu privire la discursurile istorice dominante la un moment dat. Acestea pot fi reperate, cu un oarecare efort, în textele birocratice sau explicative care însoțeau artefactele aflate în discuție. Și oricât de laconice sau repetitive ar fi, documentele de arhivă ne arată cum se schimbă ideea de *valoare*: prevalau obiectele din metal prețios, cu o cotă mare de piață; obiectele rar întâlnite, care contrariau niște opinii consacrate; acelea foarte vechi, respectabile pur și simplu; ori acelea cu un mare potențial informativ, deschise la corelări, contextualizări, tipologizări de ordin științific? Care dintre ele avea astăzi prioritate și care căpăta întâietate ceva mai târziu? De regulă, asociem muzeificarea cu ideea de *conservare*, mai mult într-un sens peiorativ: depozitare, fetișizare, scoatere în afara circuitului social și a dezbaterilor academice. Noi credem însă că *reprezentările despre istorie au propria lor istoricitate, viața muzeului evidențiindu-le cu destulă fidelitate*. Obiectele nu vin la muzeu ca să moară, interesul sau chiar dezinteresul care le înconjoară indicându-ne ce epocă anume era la modă și care trecut căzuse în dizgrație.

La începutul ultimei treimi a secolului XIX, interesul pentru muzee crescuse brusc, dar nu neapărat din nevoia de a ști mai multă istorie. Confuzia dintre muzeificare și teaurizare avea efecte mai puțin scontate, ducând fie la sustragerea unor exponate de valoare, fie la intensificarea comerțului ilegal cu obiecte vechi. Din păcate, acest context întrerupea cariera unuia din cei mai longevivi conservatori pe care îi avusese Muzeul Național de Antichități în secolul XIX: Alexandru Russo, director al acestui așezământ între 1864 și 1875. Despre el, istoriografia domeniului se mărginește să spună că s-ar fi retras la începutul anului 1876 din motive de sănătate³. Iar ipoteza respectivă are și acoperire, de vreme ce Russo murea în scurt timp, la numai 44 de ani⁴. Adevărul este însă cu totul altul, și documentele ni-l pun la dispoziție.

În primul rând, la 20 noiembrie 1875, domnitorului Carol I i se aducea la cunoștință dispariția unei părți din tezaurul de la Pietroasa:

Pré Înălțate Dómne, în noaptea de 19 spre 20 curent, prin o spărtură făcută în Sala bibliotecii Senatului, care se află deasupra Museului de antichități, s-a sustras o

³ Maria Ioniță, Elena Ionescu-Georgescu, *File din istoria Muzeului Național, 1864-1880*, în „Muzeul Național”, XVII, București, 2005, p. 189. O altă variantă a acestui caz este și mai evazivă: „din motive pe care nu le cunoaștem, probabil de boală”. Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 41.

⁴ Alexandru Păunescu, *Din istoria arheologiei românești pe baza unor documente de arhivă*, București, Editura Agir, 2003, p. 36.

parte a Tesaurului de la Petroasa. Prin o neertată neglijență din partea dlui Russo, Conservatorul Museului, casa de fer construită anume pentru păstrarea acestor obiecte fiind lăsată deschisă, subscrisul Ve roagă respectuos să binevoiți a aproba destituirea dlui Russo din acest post și înlocuirea sa provizoră prin D. N. Burghilea, Directorul Bibliotecii Naționale din București, pentru care Ve și alătură cuvenitul proiect de Decret. Sunt cu cel mai profund respect Pre Înălțate Doamne, al Măriei Voastre pre plecat și supus servitor, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, T. Maiorescu⁵.

În al doilea rând, profitând de rapida succesiune de miniștri ai Instrucțiunii – acest portofoliu fiind deținut, în prima jumătate a anului 1876, de Titu Maiorescu, P.P. Carp, Alexandru Orăscu și Gheorghe Chițu –, Alexandru Russo scria, la 5 mai 1876, că demiterea lui fusese o mare nedreptate, de vreme ce securitatea tezaurului de la Petroasa nu preocupase pe nimeni în mod special. Piese furate erau instalate într-o ladă cu încuietorile deja stricate, ea fiind utilizată la transportarea unor obiecte de la Expoziția Universală din 1867⁶. Iar reparația nu părea posibilă decât apelându-se la meșterii francezi care o confecționaseră. Mai mult, până ca obiectele să ajungă în acea ladă, ele fuseseră expuse cu lejeritate pe o simplă etajeră cu vitrină, fără ca cineva să se fi gândit la posibilitatea unei sustrageri⁷. De aceea, așa-zisa lui neglijență apărea ca un simplu pretext, pentru a fi înlocuit cu un om agreeat de Maiorescu.

În al treilea rând, lucrurile se lămurau repede, în decembrie același an, când prim-procurorul de pe lângă Tribunalul Ilfov îl înștiința pe Maiorescu: „[...] autorul furtului tezaurului de la Petroasa este numai Dimitrie Pantazescu Popescu și nu are nici un complice, deși din obiectele furate lipsesc un sfert din tavă și uă brătară cu inscripțiunea gotică”⁸. Inculpatul, student la teologie, se mai evidenția și prin faptul că pricinuisese și unele daune pieselor furate; mai precis, că le turtise pentru a le transporta cu ușurință⁹. Dincolo de latura anecdotică a episodului menționat, am putea spune câteva lucruri despre muzeistica acelui timp, dar mai ales despre cultura istorică și gustul pentru trecut care o stimulau atunci. Iar în sprijinul nostru vin acele documente care mai degrabă confirmă decât informează. Pentru noi, important nu este ceea ce

⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 307 r.-v. Nicolae Burghilea nu era propus chiar întâmplător, Maiorescu menționându-l adesea în însemnările sale, mai ales în acelea despre dineurile la care fuseseră împreună. Figurând între oamenii săi de încredere, ministrul se comporta cu el ca un diriginte; de aceea, îi supraveghea evoluția ca director al muzeului („lui Burghilea îi merge mai bine”) și îl caracteriza drept „un om cu totul nepractic, dar care are un foarte fin simț în cele estetice”. Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, 1855-1880, București, Editura Librăriei Socec, 1937, p. 131, 238, 263-264.

⁶ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 133/1876, f. 85v. Precizările legate de condițiile în care fusese păstrat tezaurul fac parte din memoriul scris la 5 mai 1876. Pentru același caz, vezi și *ibidem*, f. 191 r.-v.

⁷ *Ibidem*, f. 85v. Russo preciza că nu neglijase totuși eventualitatea unui furt, făcând obloane la ferestre și instalând gărzi în toate locurile unde exista posibilitatea unei intrări prin efracție.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 344.

⁹ Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p. 152.

ele ne oferă la o primă lectură – așa-zisa informație pozitivă, concretă –, mult mai relevantă fiind capacitatea noastră de a valorifica detaliile din subsidiar. Altfel spus, sintagme uzate în limbajul curent ori în cel birocratic pot aduce cu ele niște moșteniri culturale deosebit de însemnate. Menirea cercetătorului este aceea de a se „înstrăina” de ele, arătând că și cuvintele au în spate o istorie îndelungată. De asemenea, el trebuie să semnaleze acele situații în care prezența insistentă a unor termeni de sorginte occidentală ne-ar putea induce în eroare, făcându-ne să credem că apariția lor în vocabular avea și acoperire în realitatea românească. Astfel, la 15/27 mai 1870, Mihail C. Sutz se arăta de acord cu propunerea lui Dimitrie Sturdza, de a se achiziționa „traianii” lui Bolliac¹⁰. V.A. Urechia nu se opunea nici el, spunând că printre medaliile lui Bolliac se aflau exemplare foarte prețioase și rare, „[...] ba chiar unele inedite”¹¹. Cuvântul „inedit” avea două accepții: *necunoscut*, adică obiect poate familiar din punct de vedere formal, dar despre care nu existau informații esențiale; *nemaivăzut*, în sensul că exponatul este o premieră deplină pentru privirea noastră. Este o diferență între ceea ce nu ai văzut vreodată și ceea ce nu cunoști suficient de bine. Apoi, în regulamentul semnat de domnitorul Carol la 4 aprilie 1874, cuvântul *antic* are o semantică mult mai amplă decât ar părea. Noile prevederi aveau în vedere „orice obiecte antice”, dar „din antichitatea dacă, latină sau românească, care s-ar referi sau ar interesa istoria, artele, industria, mithologia, religiunea sau comerțul tuturor țărilor Dunărei de Josu sau și altor țeri învecinate lor”¹². Aceeași semantică, deja oficializată, o aflăm și în raportul ministrului secretar de stat la „departamentul cultelor și instrucțiunii publice”, B. Boerescu. Pentru el, adunarea antichităților era echivalentă cu „a ne înavuți cu atâtea sorginți indispensabile istoriei noastre politice, industriale, comerciale, religioase”, „asemenea obiecte” interesând „direct sau indirect istoria acestei țări în toate fazele sale”¹³. Termenul de „antichitate”, care apărea adesea în documentele vremii, nu presupunea neapărat un lucru de proveniență grecească sau romană. Desemna orice artefact cu o vârstă venerabilă, ieșit, în orice caz, din uzul curent. Deși nu era citată explicit, se întrebuița încă definiția tezaurului din *Digesta* lui Justinian: bani îngropați (ascunși) de multă vreme încât nu se mai știuse nimic de ei și nimeni nu putea dovedi că era proprietarul lor¹⁴. Noțiunea respectivă cuprindea, deci, obiecte create într-o perioadă cu care prezentul modern nu se mai învecina și nu mai comunica. Spre finalul secolului XIX, această accepție mai rămăsese încă în uzaj, după cum o dovedește o întâmpinare primită de Prefectura județului Iași la 18 noiembrie 1896: se anunța

¹⁰ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 145.

¹¹ *Ibidem*, f. 146.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 96.

¹³ Raportul lui Boerescu este datat „27 martie 1874”. Vezi „Monitorul Oficial al României”, No. 80, Mercuri 10(20) Aprilie 1874. De asemenea, vezi ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 98 r.-v.

¹⁴ Ilie Țabrea, *Descoperirea și păstrarea tezaurilor arheologice în România*, în „Cronica Numismatică și Arheologică”, anul XIV, nr. 113-114, ianuarie-iunie 1939, p. 161.

că, în urmă cu șase zile, pe moșia Cârjoaia, niște servitori găsiseră „o comoară cu *monezi antice otomane*”¹⁵. Ne interesa mai puțin *cronologia*, mult mai captivantă părăndu-ni-se *vechimea*. Discuțiile apărute în 1888, în jurul așezării romane Romula, dădeau și ele indicii despre cultura istorică a vremii. Bunăoară, viziunea arhetipală asupra trecutului nostru, axată mai mult pe origini decât pe istorie, reieșea dintr-o formulă cumva reflexă, puțin conștientizată, atunci când se vorbea de „pagube pentru *istoria noastră națională din epoca vechiă*”¹⁶. Deși scăpată parcă de sub condei, ea este foarte grăitoare pentru concepția anistorică a clasicismului, care transforma povestea Greciei și a Romei antice într-o istorie fără seamăn, singura care merita învățată¹⁷. Și avem zeci de asemenea exemple. Chiar și din listele de gipsuri aduse de Al. Odobescu din străinătate, pentru muzeul său de sculpturi de la Ateneu (1892), deducem preferința pentru statui celebre, care reprezentau o *tipologie*, dar nu puteau figura, prin ele însele, o *evoluție*¹⁸. Exista și o contrapondere, tot de inspirație occidentală: dacă francezii puneau mult accent pe componenta galică a etnogenezei lor, românii recurgeau la dacism. Este bine cunoscută insistența cu care Cezar Bolliac prezenta așezările neolitice, cum ar fi aceea de la Vădastra, drept realizări ale strămoșilor daci¹⁹. De altfel, introdusese și sintagma „olăria dacă preistorică”²⁰. Deși această teză pare astăzi o aberație, merită totuși să ne oprim asupra ei, pentru a vedea care îi erau motivațiile, ce lecturi sau gusturi o nutriseră. Este ușor să-l ironizăm, dar mai util ar fi să urmărim, prin intermediul erorilor sale, dificila geneză a unui domeniu al cunoașterii. Romanticii aveau o teorie aparte despre evoluție, de inspirație neoplatoniciană: istoria modernă era, după ei, ecoul unor începuturi mitice, al unor tipare existențiale atemporale, care predeterminau desfășurările ulterioare. Iar la sfârșit de secol XIX, viziunea primordialistă și

¹⁵ AN-Iași, fond Prefectură, dosar nr. 88/1896, f. 6 r.-v. Jandarmii nu mai recuperau decât 15 monezi, restul fiind luat de localnici.

¹⁶ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 40.

¹⁷ Pentru a nu crea confuzii, trebuie să evidențiem contradicția dintre estetica secolului XVIII, aceea neoclasticistă, și epistema aceleiași perioade, cea iluministă. Din punct de vedere estetic, oamenii acelei epoci nu puneau modelul antic în contextul apariției sale, văzând în el un reper absolut, transistoric. Din punct de vedere științific, iluminiștii vedeau istoria prin lentila unor serii cauzale circulare și închise cumva în ele însele, în așa-numitele „vârste” ale pietrei, bronzului sau fierului. O civilizație se năștea, se dezvolta și murea, fiind urmată de altele, apoi altele. Susțineau ideea de progres, dar sub influența imaginarului de factură biologică, acesta era văzut ca unul limitat, purtând cu sine și germeii viitorului sfârșit.

¹⁸ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 13/1891, f. 19, 42. Altminteri, Odobescu era un adversar al ultra-latiniiștilor.

¹⁹ Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, vol. II, antologie, prefată și realii de N. Georgescu, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Mariana Marcu, București, Editura Floare Albastră, 2006, p. 62. Această editare a scrierilor lui Bolliac este lăudabilă ca intenție, dar lasă foarte mult de dorit la capitolul concretizare. A primit o recenzie severă, publicată de Dragoș Măndescu în SCIVA, tomul 58, nr. 3-4, București, 2007, p. 409-415. Am mers așadar la originalele „Trompetei Carpaților”, consultând această culegere de texte doar pentru notele și comentariile realmente utile.

²⁰ Cezar Bolliac, *op. cit.*, p. 65.

determinismul geografic coabitau lejer cu acel plus de științificitate adus de „pozitivism”. De exemplu, printre criticile adresate *Istoriei* lui A.D. Xenopol, Teohari Antonescu insera și următorul pasaj: „Unitatea acestui teritoriu al Daciei, format din podișurile înalte ale Transilvaniei cu câmpiile de la noi și din Ungaria, toate acestea nu le atinge”²¹. Spațializată astfel, noțiunea de „origine” furniza o cauzalitate de durată foarte lungă – cu efect inegal, dar continuu – acoperind întreaga existență a fenomenului cauzat. În consecință, cuvântul „vechi” era încă sinonim cu „originar”, semnaland ceva care ne caracterizează de la bun început și pentru totdeauna, indiferent de ceea ce vom deveni pe parcurs. Inițial privit ca exotic și netraductibil în termenii propriei noastre culturi, artefactul dobânda, în gândirea lor, calitatea de relicvă totemică. Astfel, Pappasoglu spunea despre exponatele numai de el știute că „le descoperă timpul ca singure documente ale nobilii noastre origini [...]”²². Este o filosofie care, în plan ideologic, stimula mitul precedenței, cu alte cuvinte „meritul” unei etnii de a se fi născut ori de a fi ajuns prima într-un teritoriu anume. Dorind să-i impună pe daci drept inițiatori absoluți ai istoriei românilor, Bolliac îi „îmbătrânește”, descoperindu-le urmele până și în siturile epocii de piatră. Proceda astfel conștient fiindcă preistoria nu avea încă un public, preocupările pentru ea abia obținând statutul de știință. Se convinsese de acest lucru văzând dezinteresul pentru expoziția organizată la el acasă²³. Pe moment, Antichitatea clasică rămânea trecutul preferat. În plus, spre deosebire de Evul Mediu, ale cărui vestigii erau la vedere, sub formă de biserici, cetăți, obiecte de cult și hrsoave, puținele urme ale dacilor și romanilor se lăsau căutate și întrețineau fascinația pentru descoperiri fără precedent²⁴.

Cu toate că în verbiajul oamenilor de atunci²⁵ apărea distincția dintre „suvenire” și „documente”, ori aceea dintre arheologie, numismatică și istorie

²¹ Însemnarea este din 1896. Vezi Teohari Antonescu, *Jurnal, 1893-1908*, ediție îngrijită de Lucian Nastaș, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 203.

²² ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 74.

²³ Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, vol. II, p. 22-23. Răspundea așadar criticilor odobesciene cu privire la metoda stratigrafică: „D. Al. Odobescu – într-un elegant articol, ca tot ce iese din pana sa, ca tot ce este ilustrațiune a d-sa – mă critică că nu adâncesc destul lucrurile în cercetările mele preistorice. Nu văd, din câte vraje sunt tipărite, că ar fi cineva care ar fi adâncit acest studiu până la aflarea de adevăr. Această imensă știință nu are treizeci de ani de când a început să se pună pe picior de știință [...]” (*ibidem*, vol. I, p. 169-170). Totuși, este bine să precizăm că Odobescu îi recunoștea meritele, dar mai mult ca „pionier” și predecesor, nu ca magistrul sau ca autoritate în domeniu.

²⁴ Faptul că obiectele dintr-un trecut mai apropiat nu aprindeau febra colecționistă, reiese din corespondența purtată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice cu Prefectura Iași. Din adresa emisă de minister la 2 iulie 1886, aflăm că se programa scoaterea la vânzare a unor „obiecte vechi” din biserica Sf. Sava. Cum la prima licitație, din 5 august, nu se vânduse nimic, s-a organizat o alta, pe 25, cu participarea unui delegat al Ministerului de Finanțe. De această dată, vechiturile (canapele, scrin, ceas de perete, vase felurite etc.) și-au găsit cumpărători, probabil pentru uzul domestic, nu pentru consumul cultural. Vezi AN-Iași, fond Prefectură, dosar nr. 47/1886, f. 1, 4, 5.

²⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 72v. Pappasoglu vorbea în 1863 de „prețioasele *suvenire* al strămoșilor noștri, frumoșele *documente* ale istoriei noastre [...]”; dar nu făcea niște deosebiri de ordin conceptual între „suvenire” și

naturală²⁶, ne putem întreba: ce acoperire în real aveau acele cuvinte? Opinia noastră este că respectivele noțiuni erau mai pline de trecut decât de prezent. Altfel spus, erau mai compatibile cu vechile accepții ale cuvintelor „colecție”, „muzeu”, „antichitate”, „monument”, vehiculându-se sensul lor modern mai mult ca o modalitate de racordare mimetică la niște exigențe instituționale și academice pe care noi nu le îndeplineam încă. Nu avem, prin urmare, de ce să fim surprinși dacă Nicolae Mavros²⁷, „părintele” Muzeului Național de Antichități, se plângea, la 10 martie 1863, că „pregătirea loca[lu]lui trebuincios pentru clasificarea științifică și metodică a colecțiilor lipsese cu desăvârșire [...]”²⁸. Lucrurile nu se îmbunătățiseră nici după un deceniu și mai bine, în parte din cauza deficiențelor de organizare, în parte din cauza contextului politic. Apropiindu-se războiul cu turcii, la 12 aprilie 1877, Ministerul supunea aprobării domnești „un credit extraordinar de lei 2.000” „cu care să se poată lua măsuri de asigurare pentru obiectele mai de valoare din Muzeul de Antichități și documentele cele mai importante din arhiva Statului”²⁹. Același minister constata, la 16 aprilie 1877, „lipsa unui catalog descriptiv de toate obiectele aflate în Muzeul Național”³⁰. Îl însărcina așadar pe Grigore Tocilescu, atunci „bursier al Statului pentru studiul filologiei”, să întocmească acea evidență în colaborare cu directorul Gr. Ștefănescu³¹. Ne aflăm într-un moment dificil, când acumularea și descoperirea exponatelor coincidea cu dorința legitimă de a le da și o ordonare minimală. Oricum, documentele de arhivă persiflează interpretările clișeizate, care transformă măsurile modernizatoare în așa-zise „pietre de hotăr” și în mari repere ale periodizărilor de manual. Scriind istoria unor instituții doar prin prisma decretelor de înființare și a eventualelor măsuri organizatorice survenite pe parcurs, ignorăm distanța, uneori foarte mare, dintre emiterea unei legi și concretizarea acesteia³².

„documente”, semantica discursului său menținându-se la nivelul diversificărilor retoric-decorative; abia spre sfârșit de secol XIX și început de secol XX, școala pozitivistă opera o anume departajare între „monument” și „document”, dând celui din urmă o conotație mai mult *textuală* decât *materială*.

²⁶ *Ibidem*, f. 47.

²⁷ În 1830, țarul Nicolae I cerea să se înființeze câte o „comisie arheologică” pentru Moldova, Muntenia și Oltenia. Fiecare urma să identifice (prin săpături sau prin achiziționări contra cost de la particulari), apoi să transporte la București antichitățile găsite în acele zone. Șeful comisiei muntene era Nicolae Mavros, inspector general al carantinelor și după retragerea rușilor. Pentru detalii, vezi Mihail Galan, *Cercetări arheologice în Țările Române din anul 1830*, în „Arhiva. Revistă de istorie, filologie și cultură românească din Iași”, anul 40, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1933, p. 130-131. Multe studii preiau din corespondența lui Ion Ghica informația potrivit căreia Mavros făcea, o dată pe săptămână, lecții cu cei interesați de numismatică. Un exemplu ar fi Constantin Moisil, *Galeria numismaților români: Nicolae Mavros (1781-1868)*, în „Cronica numismatică și arheologică”, anul XII, nr. 105, ianuarie-martie 1936, p. 178-181.

²⁸ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 19v.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 128/1877, f. 28.

³⁰ *Ibidem*, f. 88.

³¹ *Ibidem*. Grigore Tocilescu urma să fie remunerat cu 400 de lei din buget.

³² Referindu-se atât la *Regulamentul asupra explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice*, din aprilie 1874, cât și la *Regulamentul asupra Comisiunii monumentelor publice*, din august același an,

Particularitatea fundamentală a muzeografiei românești din anii 70 ai secolului XIX constă în parcurgerea concomitentă dar inegală a unor etape pe care lumea occidentală le consumase, pe îndelete, începând cu secolul XVI³³. De exemplu, localizarea geografică și înregistrarea unor exponate de interes, îndeosebi prin desene și fotografii, aminteau de entuziasmul „curioșilor” și anticarilor de secol XVII, preocupați să „salveze” reminiscentele trecutului prin cartografierea și reproducerea lor pe cale grafică³⁴. Referindu-se la acest aspect, Andrei Pippidi constată că „perioada anticarilor și a diletanților nu se apropie de sfârșit odată cu veacul al XVIII-lea, ci dăinuie, la începutul celui următor, în noua fază în care intră clasicismul grec în contact cu spiritul occidental”³⁵. În acest context, la 16 iunie 1875, Alexandru Russo ceruse lui Maiorescu fondurile necesare unei călătorii de o lună (1 iulie-1 august, când muzeul era în vacanță) pe la mănăstirile din nordul Moldovei, cu scopul de „a studia și descrie” obiectele de cult cu valoare istorică. Se miza mult pe achiziționări aleatorii. Astfel, interesul pentru locul unde artefactul fusese găsit ori pentru împrejurările în care acesta își consumase utilitatea inițială era, deocamdată, destul de firav. Despre datarea lui sau despre aflarea altor obiecte, cu care fusese contemporan și poate complementar, nici nu putea fi vorba. Bunăoară, la 14 decembrie 1873, prefectura ieșeană semna la ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice faptul că niște locuitori ai comunei Cucuteni găsiseră „cu ocaziunea lucrărilor de la drumul județian Iassy-Vaslui, la punctul Baba Necula, plasa Codru, acest județ, mai multe bucăți antice în aur, care după opiniunea unor persoane competente precum și dupe cât se vede din procesul verbal a[l] primarului de Cucuteni, ar fi de năpăd de timpul Romanilor”³⁶. Intervenția prefecturii fusese motivată de „bucățile de aur ce sunt în număr de trei, ce sunt fragmente ale unui lucru mai mare găsit tot cu această ocaziune și care se crede a fi mistuit”³⁷. Era încă vremea *colectării*, mai puțin a *contextualizării*, vestigiile fiind mai curând găsite din întâmplare decât căutate cu metodă³⁸. Mai mult, arheologia era considerată o

Ilie Țabrea preciza: „Nici unul din aceste două regulamente, întocmite cu cele mai bune intenții, nu și-a atins scopul urmărit, deoarece n-au fost aplicate în mod strict”. Vezi Ilie Țabrea, *op. cit.*, p. 174.

³³ Pentru zona occidentală se impune o diferențiere între cultura sau practicile colecționiste, bine dezvoltate, pe de o parte, și evoluțiile instituționale care lăsa și acolo de dorit, pe de alta. În Franța, Muzeul de Antichități Naționale fusese înființat în martie 1862, fiind realmente deschis în 1867. Dar nici decretul din 4 martie 1874, relativ la organizarea muzeelor naționale, nu prevedea ceva special în privința depozitării exponatelor. Vezi, pe larg, Hélène Chew, *Les échanges archéologiques internationaux au XIXe siècle. L'exemple d'Alexandre Bertrand et du musée des Antiquités nationales*, în *Les dépôts de l'État au XIXe siècle. Politiques patrimoniales et destins d'oeuvres*, Paris, Musée du Louvre, 2008, p. 75.

³⁴ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 31, 52-53.

³⁵ Andrei Pippidi, *Vechi epigrafiști și anticari în Țările Române*, în „Studii clasice”, XI, București, Editura Academiei RSR, 1969, p. 291.

³⁶ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 11.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Verbul „a găsi” era pomenit de multe ori, mai ales în cazul obiectelor achiziționate din întâmplare, cu ocazia unor călătorii. Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 35.

ramură a istoriei artei³⁹. Iar știința plătea un tribut destul de mare așa-numitei *estetici a fragmentului*. Spre deosebire de epistema clasicistă, pentru care nimic nu era adevărat dacă nu era complet (sau întregit, ca în cazul sculpturilor restaurate), entuziasmele romantice susțineau că *partea* spunea totul despre *întreg*, refacerea lui, în plan empiric, fiind momentan un efort prea costisitor. Nu întâmplător, traficanții de rămășițe erau la mare căutare. Unii amatori de astfel de asemenea obiecte – fără proveniență clară și, practic, anonimizate – angajau chiar agenți care colindau satele, cumpărând de la țărani monezi, ceramică, fragmente arhitecturale.

Colecționar și donator

Ca să înțelegem în ce etapă anume se afla constituirea acestui muzeu, trebuie să facem deosebirea între curioși, anticari și colecționari: 1) curioșii, dornici să acumuleze obiecte cât mai diverse, făceau din *diferență* și varietate un mini-spectacol, transformând colecția în menajerie, carusel, circ; erau ahtiați după raritate și unicitate, căutând mai mult insolitul decât frumosul⁴⁰; 2) anticarii se lăsau fascinați de vechimea unor monumente, ocupându-se de salvarea memoriei acestora în plan descriptiv și grafic; le datorăm primele cercetări pe teren și cele dintâi încercări de catalogare și tipologizare; 3) colecționarii preferau acumulări specializate, tematice, catalogările făcute de ei stând la originile unor concepții muzeale; pentru ei, achiziționarea unei întregi serii de obiecte, până la ultimul exemplar, era cumva o rațiune de a fi⁴¹. Spre deosebire de colecționarul excentric, *autodidactul* își cultivă iluzia că ar contribui la formarea sau la prezervarea patrimoniului istoric sau artistic al țării⁴². Se și mândrește cu acest lucru, deschizându-și un mic muzeu domiciliar pentru cei interesați de explorările sale⁴³.

În Franța, muzeele știau să creeze concurență între donatori, ispitindu-i cu onoruri speciale: plăci comemorative, busturi, portrete, săli speciale, posibilitatea de a-și asocia drept co-donator o rudă apropiată⁴⁴. După cum remarca

³⁹ Eugen Zaharia, Bucur Mitrea, *Sur le développement de l'archéologie et de la numismatique en Roumanie*, în RRH, tome X, nr. 1, 1971, p. 102-103. Raporturile știință-artă nu au fost niciodată simple ori unilaterale. Luc Ferry comenta tratatul lui Dominique Bouhours, *Des manières de bien penser dans les ouvrages de l'esprit* (1687), pentru a conchide că, sub influența științelor experimentale, unii esteți ai începutului de epocă modernă înclinau să creadă că menirea artistului nu era aceea de *a inventa*, ci de *a descoperi*. Frumosul. Vezi Luc Ferry, *Homo aestheticus. Inventarea gustului în epoca democratică*, traducere de Cristina și Costin Popescu, București, Editura Meridiane, 1997, p. 48.

⁴⁰ Maurice Rheims, *La vie étrange des objets. Histoire de la curiosité*, Paris, Librairie Plon, 1959, p. 5.

⁴¹ *Ibidem*, p. 3-4.

⁴² Dominique Pety, *Le personnage du collectionneur au XIXe siècle: de l'excentrique à l'amateur distingué*, în „Romantisme”, volume 31, numéro 112, 2001, p. 80.

⁴³ *Ibidem*. La categoria „autodidacti” intră și cea mai mare parte a persoanelor la care ne referim în acest studiu.

⁴⁴ Véronique Long, *Les collectionneurs d'oeuvres d'art et la donation au musée à la fin du XIXe siècle: l'exemple du musée du Louvre*, în „Romantisme”, volume 31, numéro 112, 2001, p. 52-53.

Véronique Long, muzeul putea deveni mausoleul unei familii, perpetuându-i oarecum amintirea⁴⁵. Însăși acceptarea donației, în urma raportului făcut de specialiști în materie, conferea donatorului o cotă însemnată de notorietate, explicându-ne de ce numărul donațiilor antume (cu puține obiecte) le depășeau pe acelea postume (mult mai însemnate din punct de vedere cantitativ)⁴⁶. Istoricii domeniului arată că anul 1870 ar fi un reper însemnat în plan european: îndeosebi în Vest, *colecționismul* se transforma dintr-un hobby elitist într-o vogă socială⁴⁷. De altfel, Gustave Flaubert persifla acest gen de bovarism prin intermediul eroilor săi, Bouvard și Pécuchet, pasionați, peste noapte, de arheologie celtică și ferm convinși că descoperiseră un vas druidic într-o tufă cu urzici⁴⁸.

Textul prin care un particular își propunea colecția spre vânzare conținea câteva argumente prin care se spera să sensibilizeze autoritățile: efortul personal de durată lungă; sporirea avuției naționale; pericolul ca obiectele să fie risipite sau chiar să fie scoase din țară; lipsurile și dificultățile vieții sale cotidiene. Pledoariile de acest gen conțineau o cotă substanțială de autoelogiere. Mergeau pe identitatea dintre donator și lucrurile donate, calitățile colecției transferându-se, simbolic, asupra colecționarului⁴⁹. Nu ne interesează cum anume primea *destinatarul* imediat (ministru Cultelor) aceste vorbe. Contează felul cum *receptorul* – adică cercetătorul actual al acestor documente – înțelege să își „traducă” acele mici pledoarii; mai exact, să conștientizeze cum se crea confuzia între *probitatea* persoanei care dona, *autenticitatea* lucrului pus în vânzare și *adevărul* reconstituirilor muzeistice la care acel obiect participa.

Totuși, donațiile nu presupuneau gratuitatea pe care o implică astăzi. Ele se negociau în două forme: uneori, ofertantul spunea că donează anumite obiecte din patriotism, scăzând de bună voie un preț de care afirma că ar fi, oricum, mult mai mare dacă și-ar vinde agoniseala unor străini; alteori, pledoaria sugera că acceptarea donației de către minister ar fi fost un gest caritabil (recompensă) față de donatorul sărac: „[...] triste împrejurări personale mă silescu, cu inima sfâșaiată, a mă desface de această colecțiune”, scria B.-P. Hasdeu la 30 martie 1872⁵⁰. În discuție era de fapt un „album iconografic cu diferite planșe photographiate și colorate, culese din diferite bibliotheci streine și relative anume la domnia lui Ștefan cel Mare [...]”⁵¹. Am citat dintr-o adresă către D. A. Sturdza, chemat la minister, împreună cu ceilalți membri ai Comitetului Arheologic, pentru a evalua propunerea lui Hasdeu.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 53.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 52.

⁴⁷ Dominique Pety, *op. cit.*, p. 74-75.

⁴⁸ Gustave Flaubert, *Bouvard și Pécuchet*. *Dicționar de idei primite de-a gata*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editurile Allfa & Paideia, 1997, p. 108-109.

⁴⁹ Raporturile dinte donator și donație sunt analizate de Ofelia Văduva, *Magia darului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 97.

⁵⁰ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 43v.

⁵¹ *Ibidem*, f. 46.

Invitația era onorată, la 1 aprilie 1872, de Cezar Bolliac, Al. Odobescu și de V.A. Urechia, care susțineau că albumul valora aproximativ 4.400 de lei noi, dar bugetul nu permitea să i se dea lui Hasdeu decât 2.200⁵². Ofertantul nu renunța însă prea ușor, scriind ministrului, la 3 aprilie 1872, că „[...] mai cu seamă în vederea strâmtorii mele personale, mă potu decide a reduce prețului Albumului lui Ștefan cellu Mare la trei mii (3.000) lei noi, dară îmi este peste putință a lu scăde și mai giosu, cu atât mai multu că însăși Comisiunea Arheologic recunoasce că ellu valorează în realitate și peste 5.000 l.n.”⁵³. După cum reiese dintr-un referat pentru contabilitate, Hasdeu obținea chiar a doua zi câștig de cauză, acordându-i-se cei 3.000 de lei noi, din totalul de 5.000 cât mai erau în buget⁵⁴.

În realitate, a dona însemna să scoți niște obiecte la vânzare, cumpărarea lor de către stat părând, nu rareori, un gest caritabil din bani publici. Un asemenea caz este acela al lui I. Anastasiadi. El cedase o parte a colecției sale de „antichități Ellene și Române” încă din timpul lui Alexandru Ghica, iar restul după venirea lui Carol de Hohenzollern⁵⁵. După avizul ministrului Dimitrie Gusti, el primea în 1867, ca recompensă, o pensie viageră de 100 lei lunar (după moarte, aceasta trecând, timp de 10 ani, pe seama fiului său), 20 de lei din „fondul domnesc” și alți 10 lei din Cutia Milelor, obținuți chiar la începutul anului 1875⁵⁶. La 20 mai 1875, Anastasiadi îi scria însă domnitorului cu rugămintea ca, în contul acelorași două donații, „sau să mi se mărească pensiunea, sau să mi se dea o recompensă în bani, spre a putea veni în ajutorul familiei mele”⁵⁷. În realitate, cele două „ofrande” formau o singură colecție, care trebuia să dea acoperire unei succesiuni de acte filantropice: „[...] această însă mică pensiuine, Măria Ta, nu-mi poate procura decât o singură pâine goală pe dzi, fără altu nimicu cu care să viu în ajutorulu familiei mele bântuite de foamete. Fii măria ta salvatorulu familiei unu român u cădzutu în miserie, care în locu de a se îmbogăți vândzându antichitățile ce poseda a preferat să împodo-bească Museu Naționalu a lu Patriei Sale”⁵⁸. Una din obiecțiile oficialilor față de acest caz ne atrage în mod deosebit atenția. Ea ne spune ceva despre evoluția noțiunii de „bun patrimonial”, aparținând, la modul simbolic, unei comunități

⁵² *Ibidem*, f. 47.

⁵³ *Ibidem*, f. 50.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 51. După reforma monetară din 1867, 1 leu nou însemna 2 lei vechi și 28 de parale, iar un leu vechi echivala cu 37 de bani noi. Vezi *Lege pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monetelor naționale (decret. 14 Aprilie 1867, prom. 22 Aprilie 1867)*, în B. Boerescu, *Condicile române séu collecțiune de toate legile României*, București, Typographia Laboratoriloru Români, 1873, p. 252. Or, Hasdeu primise 3.000 de lei noi. Și dacă ne întrebăm ce putea cumpăra cu ei, putem consulta „Monitorul Oficial al României”, *Mercuri 12/24 Ianuarie 1872*, p. 41; acolo vedem că licitația pentru un pogon și jumătate de vie în județul Muscel începea de la 1.000 de lei vechi! Prin urmare, suma dată de Minister pe acel album era destul de mare.

⁵⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 276r.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 277r.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 276v.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 276r.-v.

întregi, nu șefului de stat: Anastasiadi nu putea dovedi cu nici un act că donația din vremea lui Ghica nu fusese *un dar personal pentru principele Ghica, ci unul făcut țării*⁵⁹.

Faptul că pasiunea pentru colecționare era o formă de a-ți procura o post-ritate reiese și dintr-o scrisoare a lui Dimitrie Pappasoglu, din 27 septembrie 1875, perfect compatibilă cu aserțiunile noastre:

În decursu de patru-dzeci și cinci de ani, colecționându tot felulu de antichități ce am putut găsi în districtele Romaniei, viu cu respect a Ve propune vândzarea lor pentru înavuțire[a] muzeului statului, iar despărțirile, felul și numărul acelu antichități, am onoare a-l nota în alăturatu catalog. Dacă dar Domnule Ministre veți binevoi a decide cumpărătoarea lor, promitu a Ve cere prețurile celle mai moderate, fiindcă le dau pentru folosul țerii melle natale, *rugându-Ve ca se ordonați atunci a se înscri[e] și numele meu în condica muzeului*. Cătu pentru despărțirile vaselor dace, romane și orice ceramice, propui de acum că me voi mulțumi a le da pe toate pentru suma de trei sute galbeni împărătesci. Colecțiune[a] mea de antichități fiind foarte numeroasă, se află expusă la vederea visitorilor *într-o deosebită încăpere* la locuința mea, Calea Văcăresci N#151, unde și Domni[i] experți ai onor Ministeru voru putea veni a o vedea și a o examina. Vândzarea acestei colecțiuni o voi putea face atât pe despărțirile ce o compun, cât și pe bucățile ce onor experți[i] vor voi se aleagă⁶⁰.

Dacă acea colecție era atât de importantă, de ce nu o vindea cu un preț mai bun? Civismul oferea un discurs de acoperire, dat fiind că multe din obiectele strânse, deși foarte vechi, nu aveau relevanță estetică ci doar istorică, și aceea doar pentru spațiul românesc. Pappasoglu se situează undeva între colecționarul specialist, colecționarul de provincie și colecționarul de ocazie. Guy de Maupassant ironiza acest gen de oameni care strângeau orice întâlneau în cale („tot ce e vechi, tot ce e rar, tot ce e urât”), transformându-și locuința în bazar sau depozit de ceramică⁶¹. Colecțiile de această factură nu legitimau ascensiunea socială a proprietarului, procurându-i însă o respectabilitate de o altă natură, științifică⁶². În tot cazul, el nu căuta frumosul ci vechiul, nu scria istorie ci doar îi comenta urmele materiale⁶³.

În mai 1888, Pappasoglu îi scria din nou lui Maiorescu, propunându-i spre vânzare o colecție cu „8 despărțiri”⁶⁴. Memoriul nu aduce nimic nou, fiind

⁵⁹ *Ibidem*, f. 277v.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 218r.-v.

⁶¹ Vezi Dominique Pety, *op. cit.*, p. 78. Pentru a-i ironiza pe strângătorii de vechituri, Guy de Maupassant publica la 22 martie 1883, în „Le Gaulois”, articolul *Bibelots*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 11/1888, f. 35. Apostila lui Titu Maiorescu recomanda simpla arhivare a acestei cereri „nefiind fond prevăzut în buget”. Cumpărarea colecției Pappasoglu a fost tergiversată multă vreme, Tocilescu rezolvând problema abia în 1906, după moartea proprietarului. Vezi Alexandra Ștefan, *Istoricul Muzeului Național de Antichități – Institutul de Arheologie*, II, *Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881-1927*, în SCIVA, tom 35, nr. 2, aprilie-iunie 1984, p. 117.

cumva tipizat și semănând cu ofertele sale dinainte. Sintetizând, desprindem din aceste texte câteva subterfugii prin care ofertantul își susținea interesele: 1) o așa-zisă complexitate a colecției – „orice fel de antichități” cum spunea el – care ne îndeamnă să credem că aleatoriul jucase un rol de prim rang în constituirea ei; de fapt, „colecția” era mai mult un cabinet de curiozități, cu lucruri vag sau deloc ordonate; 2) raritățile lui ne apărau de dușmanii din afară, Pappasoglu profetind, în scrisoarea din 2 ianuarie 1867, că acele obiecte „vor lumina pe scriitorii inimici ai naționalității noastre care adese s-au văzut povestind lumii că suntem slavi”⁶⁵; și o dovadă că *așa-zisul pericol al înstrăinării unor antichități era un bluff* – prin care colecționarul spera să primească de la statul român prețurile cerute – găsim în aceeași epistolă, unde Pappasoglu îl roagă pe Odobescu să îi vândă prin Paris 180 din exponatele sale: „[...] toate sunt de vânzare la orice amatori vi se va prezenta acolo”, scria proprietarul⁶⁶; 3) adunase acele exponate „cumpărându-le de pe la muncitorii pământului *ce ni le-au păstrat douăzeci de secole*”; este mitul unei ruralități progresiste, ce apăra dintotdeauna însușirile atemporale ale națiunii române; de parcă singura îndeletnicire a țăranului ar fi fost aceea de a conserva artefacte, pentru ca modernitatea să le confere ulterior un sens identitar; 4) asimilarea urmelor trecutului cu niște „sacre monumente ale glorioșilor noștri strămoși”, dând micilor vestigii o valoare semi-culturală; 5) mitul salvaționist: prin munca lui, colecționarul patriot alunga agenții anticarilor străini, repunându-i pe ai săi în posesia unor relicve de care, altfel, puteau fi văduviți: „obiecte istorice pe care locuitori de ordinar obișnuiesc a le vinde pe la streini care le expatriază”; evită totuși să-și atace compatrioții care colaborau cu acei agenți din cauză că și ei, „bărbați speciali ai Ministerului”, amenințau că își vor vinde agoniseala peste hotare dacă statul nu le-o cumpăra în timp util; 6) ideea că achiziționarea unei colecții bine structurate ar implica economisirea unor sume cheltuite de obicei pe „excursiuni și diurni pe la locurile pe unde le găesc muncitori”, aluzia la „concurență” fiind evidentă; 7) construcția meritului personal: a) crezuse în însemnătatea acelor obiecte încă de pe vremea când conștiința națională nu exista decât în mintea lui, contemporanii trezindu-se mult mai târziu; b) mereu vindea o colecție „de jumătate de secol”, sugerând că se dedicase benevol unui mare ideal și că avea dreptul la o posteritate civică și culturală⁶⁷; 8) îl critică pe fostul ministru al Instrucțiunii și îl elogiază pe cel în exercițiu, arătând că destinul unei mari colecții depindea numai și numai de patriotismul celui care deținea momentan portofoliul Cultelor; bunăoară, deși Alexandru Odobescu

⁶⁵ Este o scrisoare a lui Pappasoglu către Alexandru Odobescu, din vremea când cel din urmă era însărcinat să organizeze participarea noastră la Expoziția Universală de la Paris. Vezi *A. Odobescu și corespondenții săi*, ediție de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, București, Editura Minerva, 1984, p. 262.

⁶⁶ *Ibidem*. Dorința de a vinde obiecte vechi în afara țării era exprimată încă de acum, din 1867, și nu după decenii de insistențe, când nerăbdarea ar fi părut omenește justificată. Faimosul „agent străin”, care cumpăra orice și la orice preț, fusese de la bun început un truc discursiv.

⁶⁷ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 35.

abia fusese instalat ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii la 26 mai 1863 – și nu avea să rămână în funcție decât 5 luni –, Pappasoglu îl compara convenabil cu predecesorul nevrednic, Christian Tell; iată un fragment din „pledoarie”:

Asemenea propunere făcând și în timpul ministerului d-l gheeneral Thell, nu am putut rămâne mândru d-a videa descărcându-se cu abundenția în muzeul națiunei din antichitățile mele găsite pe pământul României în decurs de 45 de ani, obiecte destul de prețioase și istorice și aceasta din cauză că d-sa nefiind prea dispus a cumpăra asemenea lucruri, au pierdut țara cele mai istorice antichități ce fură vândute la streini (vedeți raportu d-lui Cesar Boliac, președintele, în privința măștei d-aramă). Azi însă, pre când țara este destul de satisfăcută cu numirea dv. în capul unor asemenea științifice lucrări și pre când vercine este convins că dv. veți ști a aprecia nu numai obiectele monumentale istorice, dar și zelul infatigabil a acelor ce s-ocupă cu atâta ardoare națională de ele, sunt convins, d-le ministru, că nu numai veți numi din bărbații plini de toată stima ce compun comitetul pentru revizuirea monumentelor a veni la locuința-mi a însemna toată felurimea d-antichități, mai cu osebite și despărțirea mulțimei manuscriptelor istorice ce posed în a mea bibliotecă strânsă din țară în decurs de jumătate de secol, dar și dv., ca român distins, o să mă onorați într-o zi cu venirea, a vedea o asemenea colecțiune a unui soldat bătrân [...];

9) își anunța în repetate rânduri intenția de dona ceva, numai pentru a testa disponibilitatea autorităților; respingea însă oferta bănească a Ministerului cu gândul de a încerca mai târziu, fie după schimbarea ministrului, fie când nevoia de bani devenea efectiv presantă; atunci când vedea că nu are alte variante, accepta banii inițial refuzați, sugerând că cedează de dragul scumpei țărișoare.

Ne întrebăm: în ce măsură criteriile donatorului se perpetuau și în structura Muzeului de antichități? Colecțiile cumpărate de la particulari decideau parțial și organizarea muzeului național, obligat cumva să adopte principiile de coerență ale fostului proprietar? Francis Haskell spune că în secolul XIX tocmai micii colecționari dădeau tonul marilor tendințe⁶⁸. Și gândindu-ne la anticarii noștri, care voiau să vândă statului toate cele strânse de-a lungul unei vieți, ne dăm seama că achiziționarea unei asemenea colecții implica cumpărarea altora, cumva înrudite. Era singura cale de a compatibiliza, din punct de vedere tematic sau măcar cronologic, piesele din inventar. Un exponat nou putea deschide un alt domeniu de interes, obligând muzeografi să caute obiecte asemănătoare, cu statut de precedente sau descendente ale prototipului. Altfel, colecția inițială rămânea izolată, expunerea ei nefiind justificată de nimic. Trecuse vremea când prezența unui obiect în muzeu se legitima tocmai prin calitatea lui de „raritate”.

Istorie la locul faptei

„Atragem serioasă atenție a Dlui Ministru al Cultelor asupra acestei propuneri spre a chipsui și a ne refera. Alexandru Ioan. 25 aprilie 1863”: este

⁶⁸ Francis Haskell, *La norme et le caprice. Redécouvertes en art. Aspects du goût, de la mode et de la collection en France et en Angleterre, 1789-1914*, Paris, Flammarion, 1986 & 1993, p. 133.

rezoluția pe care domnitorul Cuza o pune pe marginea unui memoriu al lui Pappasoglu, în care petentul ruga să fie împuternicit cu strângerea tuturor obiectelor vechi risipite prin ruinele cetăților⁶⁹. Anticarul considera că astfel se inventariau relicve „care se răpun de către muncitorii pământului ce le găsesc cu îmbielșugare, vândându-le prin diferite târguri”⁷⁰. Observăm însă cu ușurință că nici vandalii și nici salvatorii nu se sinchiseau prea mult de identificările *in situ*. Prin urmare, deși se vorbea frecvent de clasificarea vestigiilor, deceniile următoare aduceau îndeosebi creșteri cantitative, care transformau Muzeul Național de Antichități într-un „depozitar”⁷¹. Neexistând o concepție muzeală clară, obiectele erau strânse, în primul rând, pentru a nu se pierde sau pentru a nu încăpea pe mâinile comercianților. Pentru exemplificare, cităm dintr-o adresă semnată de Cezar Bolliac, Al. Odobescu, D.A. Sturdza și V.A. Urechia:

Comitetu archéologicu în ședința sa de astăzi, 4 Decemvrie an 1870, ascultându relațiunea dlui Conservator alu Museului, că Onor Comitetu Permanent de Ilfov, în urma insistenței Dlui Prefectu, a binevoit a efectua transportarea la Museu a mai multor piese mari antice de piatră, ce se aflau aruncate în Curtea localului acellui Conselui. Avendu în vedere că transportarea acestor piese s-a și făcut prin îngrijirea și cu spesele acellui Onor Comitetu, Comitetulu se crede dator a esprima Dlui Prefect, cât și întregului Comitetu permanent, călduroasele selle mulțumiri pentru acestă lăudabilă faptă, precum și pentru viulu interesu ce portă înăvuțirei Museului nostru naționale⁷².

Muzeistica secolului XIX are o lungă istorie, modernitatea nereținând decât *utilitatea științei*, nu și *semiotica* ei. „Excursiile arheologice” descrise de Bolliac ne amuză astăzi, dar ele sunt totuși ecoul unui foarte vechi exercițiu cognitiv: oamenii considerau cândva că pot afla noutăți dacă descopereau analogii între texte și obiecte, *corespondențe* în general⁷³. De unde efortul multor „curioși” de a repera la modul concret un loc menționat în documente, cronici, legende. În acest stadiu, periegezele stimulau mai curând empatia cu trecutul decât cunoașterea lui. A-l scoate la lumină și a-l face vizibil crea, în opinia lor, obligația de a-l recontextualiza, corelându-l neapărat cu prezentul⁷⁴. Se căuta contactul direct cu epoci revoluate, îndeosebi cu o *antiquité vivante*, pe care imaginația exploratorului să o resusciteze cu ajutorul mostrelor găsite prin propriile strădanii⁷⁵.

⁶⁹ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 73r.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în RM, anul I, nr. 4/1964, p. 347. Ca să fim mai exacti, „depozitoriul din Colegiul Sfântului Sava în București” este menționat în citările fragmentare dintr-un articol mai vechi, aparținând lui P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Național de Antichități din București*, în „Cronica numismatică și arheologică”, anul XVIII, nr. 131-132, iulie-decembrie 1944, p. 287.

⁷² ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 360.

⁷³ Françoise Choay, *Alegoria patrimoniului*, traducere de Kázmer Kovács, București, Editura Simetria, 1998, p. 43.

⁷⁴ Alain Schnapp, *La conquête du passé. Aux origines de l'archéologie*, Paris, Éditions Carré, 1993, p. 233.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 220-221.

Inițial, anticarii considerau că artefactele aveau doar menirea de a confirma sursele scrise, ulterior ajungând la concluzia că ele ofereau mai multe informații decât hrisoavele. Cele din urmă fiind susceptibile și de falsificare, dădeau o motivare în plus căutării acelor vestigii care vorbeau de la sine, fără medierea vreunui text. Râvnind să obțină credibilitatea de care se bucurau fizica ori biologia, anticarii își găsiseră și ei o metodă ce putea trece drept experimentală: mersul la fața locului, contactul direct cu obiectul cunoașterii, desenarea artefactului în contextul descoperirii sale⁷⁶. A desena era tot una cu a recompuce acel lucru și a-l defini. În descendența acestei tradiții, *connaisseurii* noștri plecau și ei la drum însoțiți de pictori. Bunăoară, este foarte bine știută călătoria lui Alexandru Odobescu, împreună cu desenatorul elvețian H. Trenk, prin județele Argeș și Vâlcea⁷⁷. Dar cum nu avea să exceleze în asemenea preocupări, Odobescu le și critica, mai mult pentru a face o aluzie la unul din concurenții săi de atunci, Cezar Bolliac. În prelegerea susținută la Ateneu, pe 17 decembrie 1872, el spunea: „Nu în preumblări de câteva ore, cu oameni adunați în pripă de vătășelul satului, prin adimenirea bacșișului și a cincizeci de rachiu, nu în zorul unei vărăte călătorii de plăcere se studiază o movilă, astfel încât rezultatele dobândite să poată fi de folos științei [...]”⁷⁸. Concepțiile muzeale erau identificate atunci cu opinia unui individ sau altul, nefiind încă asociate cu anumite instituții, cu reviste și direcții de gândire, cu metodologii de largă notorietate. Ne-o arată darea de seamă despre tezaurul de la Pietroasa, pe care Alexandru Odobescu o prezentase Academiei cu doi în urmă, la 22 martie 1887. Admonestându-i pe anticari ca să aibă cu cine veni în antiteză, Odobescu glosa:

Când aflămu la noi obiecte antice, asemănate cu altele multe ce s’au descoperitu aiurea și ale căroru origină, destinațiune, epocă și stilu ne sunt de mai nainte cunoscute, le place negreșitu celoru dintre noi ce au pornire spre asemenea studie, ale rândui printre obiectele analóge din alte părți ale lumii, și a face astfelu locu țerei nóstre în cutare sau cutare cercu detreminatu de noțiuni archeologice. [...] dar aci, în fața tezaurului de la Petrósă, posițiunea anticarului era cu totul diferită, mai alesu de timpulu când am începutu investigațiunile mele asupra lui. [...] n’au căutatu nici măcaru să-și dea sēma pe ce timpu, în ce locuri și de ce ómeni ele au pututu fi fabricate⁷⁹.

Într-un plan ceva mai pragmatic, „excursiunea arheologică” era una din modalitățile prin care statul era cointeresat în repertorierea unor „antichități” a căror descoperire era totuși ipotetică. Potrivit cutumei, se cerea un stipendiu mai mare, în speranța că ministrul va acorda finalmente o sumă cât de cât mulțumitoare.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 291-292.

⁷⁷ Ea începea la 18 iunie 1860. Vezi Alexandru Odobescu, *Însemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea*, în *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Al. Dima, Marta Anineanu și Virgil Cândea, București, Editura Academiei, 1967, p. 361-408.

⁷⁸ Alexandru Odobescu, *Artele din România în periodul preistoric*, în *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Tudor Vianu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 93.

⁷⁹ AAR, seria II, tomul IX, 1886-1887, *Partea administrativă și desbaterile*, București, Tipografia Academiei Române, 1887, p. 414-415.

La 1 aprilie 1875, Maiorescu aproba lui Bolliac 1.500 lei, pentru, spunea cel din urmă, „[...] deschiderea unui coșciug de plumb la Celeiu, pe care îl țiiu acolo sub caraulă de aproape un an [...]”, dar și pentru câteva „punturi” în zona Călărași-Zimnicea⁸⁰. Bolliac ceruse însă 2.000 de lei, cu următoarea argumentație:

Binevoiți a-mi spune ce sumă de bani poate să pue Ministerul la dispozițiunea mea acum, pentru care sumă cred că am dat probe totdeauna că știu să le plătesc înzecit prin darurile ce fac Museului Național, din descoperirile și lucrările mele. Cred, Domnule Ministru, că doue mii de lei, pentru aceste lucrări, îmi vor fi destul. Dacă însă credeți că nu se poate da atât, primesc oricât, căci este imprevizibilă necesitate să plec numai decât, până este timpul favorabil⁸¹.

Totul se făcea pe riscul Ministerului: uneori, arheologii de ocazie salvau piese valoroase care provocau constituirea unor noi secții ale muzeului; alteori, amatorismul lor ducea la distrugerea unor castre romane din Oltenia și Muntenia⁸². Astăzi nu mai are rost să le criticăm eșecurile, mult mai folositor fiind să reconstituim împrejurările în care ei comiseseră unele erori.

Parcurgând rapoartele prefecturilor, vedem că atitudinea față de un obiect vechi, un vas dacic să spunem, are propria lui istorie. Mai întâi, țăranul care îl descoperă îl poate goli de pământ și folosi, cu seninătate, în gospodărie. Gestul cu pricina caracterizează, după Ph. Ariès, epocile premoderne, dominate de indiferența față de timp sau de sentimentul continuității temporale cu perioadele foarte îndepărtate. Ca să identifice eventualele vestigii, angajații Ministerului apelau totuși la localnici, obișnuiți să le trateze mai mult ca repere topografice, ca părți componente ale reliefului sau peisajului. Pentru ei, monumentele istorice nu aveau practic vârstă, figurând între aspectele existente acolo „de când lumea”⁸³. Nu întâmplător, chestionarele și toate intervențiile Bucureștiului provocau memoria colectivă, îndemnând sătenii să remarce trecuturile cu care conviețuiau⁸⁴. Astfel, într-un raport al revizorului școlar din județul Putna către ministrul Instrucțiunii din 7 decembrie 1873, se vorbește „de ruinele unei fortificațiuni de pământ”⁸⁵. Revizorul preciza că „din tradițiunile bătrêniloru nu s-a pote constata pozitivu tempulu quandu s-ar fi edificatu aceste fortificațiuni [...]”. Este de remarcatu că în aqeste locuri s-au găsitu de către unii copii quarii pășceau oile, vreo quoteva pïesse de aramă, însă aqestia necunoscându valoarea loru le-au perdutu”⁸⁶. În același spirit al apelului la memoria colectivă, despre o movilă de pe raza comunei Mărășești „să dzice de quatre batreni quă

⁸⁰ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 271r.

⁸¹ *Ibidem*, f. 271r.-v. Există și informații conexe: pe 21 martie 1874, Bolliac anunța că vrea să plece pentru prospecțiuni în luna martie din cauză că se topise zăpada și nu crescuse încă vegetația. Vezi ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 79.

⁸² Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 346.

⁸³ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 292.

⁸⁴ „Cestionarul” lui Alexandru Odobescu, formulat în 1870, pentru intelectualitatea sătească, este doar un exemplu.

⁸⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 244/1874, f. 2r.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 2v.

pe timpul quando era Dl Costinu Catargiu ca proprietaru alu aquestei moșii, unii locuitori nutrindu speranția quă voru descoperi vreo comoară în sinulu aquestei movile s-au apucatu se o sape și astfelu săpându-o până la midilocu, să vorbesce quă că s-a gassitu de quatre sapatori numai doue pistole, despre conservara quăroara nu se amintesc nimicu”⁸⁷. Pierderea familiarității față de aceste relicve constituia un prim simptom de modernizare: lucrurile găsite întâmplător erau privite, ceva mai târziu, drept „curiozități” (ceva ireductibil, greu de tradus în termeni autoreferențiali) bune de vândut la iarmaroc din cauză că aveau căutare printre „boierii de la oraș”. Această trecere de la reutilizarea casnică la valorificarea bănească era un alt semn al distanțării culturale față de evurile apuse, dar și al fricii crescânde de autorități. Iar pentru eventualii clienți, vechiturile treceau drept suveniruri, obiecte de colecție, mai rar ca surse de informare. Căutătorii de comori sunt și ei semnul unei epoci în care *vechiul* începe să se vândă bine din cauză că nu ne mai stă la îndemână. Deocamdată, rămășițele erau văzute ca obiecte stranii (ieșite din uzajul curent), și nu ca „izvoare”. Cu timpul însă, doar „curiozitățile” rămăneau complet stinghere și neactualizabile.

Căutătorii de comori creaseră, fără să vrea, o nouă sensibilitate, antrenând autoritățile într-o competiție de genul „cine găsește primul”. Un asemenea grup de întreprinzători scria ministrului Cultelor la 18 iunie 1870, plângându-se că în punctul Coliba Veche (jud. Prahova) fuseseră obligați să stopeze săpăturile: „[...] deodată ne-am pomenitu propriți de Dl Ministru de Interne, dzicându că după o adresă a Domniei Voastre prin care cereți a se pădzi și a nu se strica acea boltă de dzidu fiindu că se presupune a fi antichități”⁸⁸. Voiau ca lucrările lor să fie supravegheate de un om al guvernului „cu obligațiune că n-avem a strica mai multe decâtu numa o mică gaură pe câtu aru putea unu omu să intre ca să constatăm ce metal pote fi înăuntru, iar la caz de n-o fi nimica, atunci noi suntem datori a face la locu acel dzidu după cum a fostu cu a noastră cheltuială”⁸⁹. Existând teama că acei oameni aveau să dărâme monumentul fără a-l reface, doleanța lor nu era satisfăcută. De altfel, într-unul din rapoartele sale către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Cezar Bolliac vorbea despre grupul numeros de „comorari” care îl însoțise atunci când inspecta fortificațiile dacice de la Slon, pe Teleajăn: „[...] cupiditatea căutătoriloru de comori illu dărâmasse rău, contra totoloru ordiniloru de la ministerulu de Interne, prefecturei de Prahova și subprefecturei Teleajenului”⁹⁰. Finalmente, căutătorii de comori ceruseră ministrului Cultelor să le dea un specialist care să fie de față atunci când săpau, spre a nu fi acuzați că periclitaу ceea ce mai rămăsese din acel sit istoric. Pentru a le face pe plac și a feri monumentul de alte agresțiuni, Bolliac

⁸⁷ *Ibidem*, f. 18v.

⁸⁸ *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 220.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Cezar Bolliac, *Comorarii și archeologia*, în „Trompetta Carpaților”, Annulu allu nouelea, No. 928, Duminecă 18(30) Iuliu 1871, p. 1.

mergea acolo și scotea pietre din temelie în așa fel încât cele aproximativ 200 de persoane venite din București, Ploiești și Vălenii de Munte „cu cărruțe, cu pastramă și cu saci de mălaiu”, să se convingă că ruinele nu ascundeau nici un tezaur⁹¹. Semnele schimbării de mentalitate apăreau cu greu, putând fi doar bănuite după anumite indicii: până în 1892, cei care solicitau permisiunea de a explora anumite zone erau puțini; abia după acest an, când apărea un nou regulament pentru săpături, numărul lor creștea simțitor⁹².

În mod firesc, vânătorii vânătorilor de comori erau autorizați de stat să recupereze de la localnici, prin contra-oferte bănești, viitoarele exponate de muzeu. Unul dintre ei era D. Pappasoglu care, într-un memoriu adresat Ministerului Cultelor, încă din august 1863, expunea situația: „[...] stăvilirea răului de a le mai înstreina vânzându-le pe la agenți[i] amatorilor streini, cum și a muzăurilor din alte state”⁹³. Ținând cont că acest fenomen este invocat foarte des, putem presupune două lucruri: mai întâi, că avea o anumită extindere, iar mai apoi că legitimau reacțiile celor cu interese aparent contrare. Erau oare atât de periculoși și de mulți acei agenți? Sau erau folosiți doar ca sperietoare în strategiile discursive ale salvațiștilor? Se pare că ei doreau să își adjudece suportul și stipendiile statului exagerând mizele activității lor. Ceva mai târziu apar și cei care își însușesc discursul identitar al muzeologiei, restituind benevol obiectele găsite. La 21 decembrie 1872, A.T. Laurian propunea premiera unor țărani din Romanăți cu 200 de lei noi, pentru că adunaseră monede antice și le oferiseră statului⁹⁴. Tot el mai cerea ca pe viitor să se anunțe în „Monitorul Oficial” că predarea unor astfel de vestigii urma să fie recompensată material, după verificarea lor de către specialiști⁹⁵. Astfel, la 5 februarie 1874, Laurian era chemat la Ministerul Cultelor pentru a evalua niște monede antice din argint, 45 la număr (plus o linguriță din același material), găsite „cu ocasiunea săpăturii unei comori [...]”, în zona comunei Balotești, plasa Snagov, județul Ilfov⁹⁶. Descurajându-se căutările pe cont propriu, ce distrugneau contextul spațial și temporal în care puteau fi identificate exponatele, autoritățile ofereau 40 de lei unor țărani din Horezu, județul Vâlcea, în schimbul a 200 de monede romane⁹⁷. Era o stare de lucruri pe care Alexandru Odobescu o sublinia în aceeași conferință de la Ateneu, menționată mai sus:

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Observația aparține Alexandrei Ștefan, *op. cit.*, p. 122. În completare, vezi *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, aprobată de Carol I la 17 noiembrie 1892 și apărută în MOF nr. 187, marți, 24 noiembrie (6 decembrie) 1892, p. 5490-5491. Este semnată și de Take Ionescu, în calitate de ministru al Cultelor, însoțit de Alexandru Marghiloman, ca ministru al Justiției. Poate fi consultat și în *Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor*, 1, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și a diferitelor decizii și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901*, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 49-51.

⁹³ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 72r.

⁹⁴ *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 202r.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 202v.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 21.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 279.

Este o țară, domnilor, unde cultul archeologiei a intrat în uzurile poporane. Acea țară e Danemarca. Acolo, oricând un țăran a răsturnat cu fierul plugului o oală veche, un ciocan de piatră sau o custură de bronz, el o duce cu mândrie la muzeul național din Copenhaga, unde descoperirea lui este așezată cu onoare în dulapuri, alături cu numele dăruitorului. [...] Aș dori să putem și noi să deșteptăm un astfel de simțământ în poporul nostru⁹⁸.

Regulamentul din 1874 fusese, desigur, un pas înainte, reflectând, poate nu progrese relevante, dar cu siguranță niște preocupări mai consistente. Nu trebuie totuși să ne hrănim cu iluzia că o asemenea hotărâre modifica de îndată domeniul avut în vedere. Observând corespondența dintre centru și provincie, vom putea surprinde măsura în care o decizie cu intenție reformatoare era aplicată sau nu în plan real⁹⁹. Vom vedea că, deseori, între promulgarea unei legi și punerea ei în practică trecea destulă vreme. Astfel, un raport al directorului Muzeului Național de Antichități din 23 mai 1888 aducea la cunoștința ministrului Cultelor că administrația locală a județului Romani nu luase nici o măsură de protejare a ruinelor „care se văd în satele de astăzi Recica și Hotărani”. La 14 iunie urma o adresă către autoritățile respectivului județ, cerându-se prefectului „a opri pe locuitori de a mai strica construcțiunile cele vechi, de a mai desgropa sarcofagele de piatră și de plumb sau de a face săpături în scopul de a descoperi obiecte antice spre a le vinde la neguțători ambulanți, cari, în acest scop, vizitează regulat cele două sate mai sus menționate”¹⁰⁰. Se invocă „Regulamentul în ființă pentru săpături”, cerându-se prefectului de Romani: „[...] binevoii a lua cele mai severe măsuri pentru oprirea locuitorilor de a mai face săpături în acele locuri în scopul traficului cu obiecte antice”¹⁰¹. Dorindu-se o reacție rapidă, în sens reparatoriu, directorului Grigore Tocilescu i se

⁹⁸ Alexandru Odobescu, *op. cit.*, p. 93.

⁹⁹ Chiar și la sfârșit de secol XIX, educația civică și patrimonială lăsa încă de dorit, în societatea românească persistând încă un imaginar al comorilor. În 1893, autoritățile ieșene se vedeau obligate să întreprindă o anchetă în satul Focuri, unde țăranii făcuseră săpături pentru a căuta un așa-zis tezaur. Dar oamenii legii constatau că singurele „descoperiri” erau un vas vechi de lut și niște bucăți de pământ ars. Totuși, la 3 august 1893, subprefectura Bahlui își justifica intervenția spunând că săpăturile fuseseră făcute „în fața mai multor locuitori din acel sat, având presupunerea că acolo s-ar afla bani, căci după spusele altora s-ar fi văzut izbucnind în acel loc o pară [flacăra]” (DJAN Iași, fond Prefectură, dosar 39/1893, f. 30r.-v.). Nu era însă doar un viciu rural, mediul citadin exemplificând și el gustul pentru asemenea „investigații”. Bunăoară, la 14 iulie 1900, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice trimitea o sesizare prefecturii ieșene, invocând plângerea unei pensionare din București care deținea un teren în orașul moldav: „[...] vecinii cu locul său au făcut pe furiș în proprietatea sa săpături, fără a avea nici permisiunea sa, nici aceea a Ministerului, și au descoperit obiecte vechi și de valoare. Am onoarea a vă ruga să binevoiți a cerceta dacă într-adevăr s-au făcut săpături în scop d’a descoperi obiecte antice și de valoare, și în caz că se va fi descoperit, a proceda conform legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice” (AN-Iași, fond Prefectură, dosar nr. 48/1900, f. 1). Cercetările nu confirmau găsirea vreunei comori (*ibidem*, f. 2).

¹⁰⁰ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 40r. Un răspuns cu idei similare fusese trimis și Muzeului Național de Antichități pe 8 iunie.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 40r.-v.

aprobau 200 de lei pentru a răscumpăra, în contul Muzeului, câteva obiecte antice găsite de țărani (art. 8 al bugetului)¹⁰².

La 11 ianuarie 1897, Grigore Tocilescu îi scria ministrului Instrucțiunii despre situația din județul Constanța, unde localnicii utilizau pietre cu inscripții pentru construirea unor poduri, nu înainte de a răzui scrisul și a masca acea intervenție cu pământ, ca să șteargă orice urmă a delictului¹⁰³. Și continua cu alt memoriu, la 22 aprilie același an, vorbind de oameni care, la îndemnul preotului, distrugneau castrul roman din Enisala (jud. Tulcea) pentru a refolosi materialele la construcția unei biserici. Or, utilizarea vestigiilor pentru ridicarea unor edificii moderne, cum ar fi acel locaș de cult, arăta că pietrele acestora erau, în viziunea localnicilor, niște componente ale cadrului natural și nu „mesaje” din alte epoci. În mediul rural, ideea de comunitate se forja încă în jurul viitorului eshatologic și nu al trecutului istoric. Țăranii nu simțeau că ar datora ceva ruinelor cu pricina; cu alte cuvinte, strămoșii lor nu contribuiseră cu nimic la acea istorie care lăsase urme în satul lor. Vechile ziduri nu le inspirau nici o formă de pietate pentru că, spre deosebire de „boierii de la oraș”, nu aveau convingerea că fiecare generație duce mai departe niște timpuri de excepție, trăite îndelung și intens de alții doar pentru a ni le transmite nouă. Cum stăteau lucrurile în realitate vedem dintr-un raport de inspecție pe care Teohari Antonescu îl înainta aceluiași ministru, tot în 1897, arheologul reliefând imaginea pe care preistoria sau istoria antică o aveau în închipuirea locuitorilor din județul Gorj. Bunăoară, stând de vorbă cu cei din satul Schelea, aceștia îl asigurau că dolmenele – în interpretarea lui Antonescu niște pietre funerare celtice – găsite în apropiere nu puteau fi decât din vremea unui „neam de oameni zis al Haraburenilor, cari, masacrați de către turci până la cel din urmă, au fost îngropați în aceste morminte străni”¹⁰⁴. Țăranii nu își puteau imagina ceea ce fusese înainte de ei, îmbrăcând orice descoperire bizară în aparențele unor timpuri mai familiare. Sau atribuiau obiectele găsite la sfârșit de secol XIX unor evuri greu delimitabile, care întruchipau cu aproximație întregul trecut, dar unul extraistoric. Tot ce ieșea din ideea lor de normalitate intra în sfera supraomnescului, orice denivelare de teren fiind „amprenta” unei legende. Și ca să fim mai expliciti, reproducem încă un fragment din acea dare de seamă: „Trecând, în fine, în valea Gilortu, zisă Novaci, am putea de asemenea descoperi resturi de cetăți vechi și de morminte, dacă luăm în considerare resturile de ziduri și urme de șanțuri din părțile locului și mai cu seamă spusele sătenilor, care povestesc

¹⁰² *Ibidem*, f. 40v. Tocilescu era numit director al muzeului în 1881 și reușea să își depășească predecesorii pe care Radu Vulpe îi descria astfel: „[...] directori necalificați, mai mult sinecuriști politici, efemeri și lipsiți de înțelegere pentru o asemenea instituție”. Vezi Radu Vulpe, *Grigore G. Tocilescu cercetător al antichității și director al Muzeului Național de Antichități*, în RM, nr. 1, 1965, p. 33.

¹⁰³ Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București / Arhiva Muzeului Național de Antichități, D11, 1897-1898, mapa 34, *Dosarul pe 1897*, f. 232, 262.

¹⁰⁴ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 295/1904, f. 10v. Nu știm de ce un raport din 1897 a fost îndosariat în anul 1904.

multe asupra dispozițiunii misterioase a unei cetăți mari locuită odinioară de uriași”¹⁰⁵.

Sunt însă și cazuri care par să rezume și să împace oarecum tendințele epocii. La 1 noiembrie 1899, Societatea de Medici și Naturaliști din Iași trimitea Prefecturii următoarea adresă:

Societatea, în urma informațiilor relative la câteva monete vechi, istorice, ce s-au găsit în comuna Cucuteni, jud. Iași, vă roagă să binevoiți a interveni pe lângă acea comună ca acele monete să fie donate Societății de Medici și Naturaliști, care le va păstra ca amintire istorică, în muzeul istoric-natural, alături de frumoasa colecțiune de monete vechi, ce posedă de la diferite persoane, ce în diferite timpuri au binevoit a le dona¹⁰⁶.

Din aceste rânduri cu valoare de anecdotă nu desprindem decât sintagma „amintire istorică”. În aparență oximoronică, ea permite coexistența exponatelor cu două funcții distincte: pe de o parte, de simplu suvenir, evocând, când e cazul, persoana donatorului, iar pe de alta, de sursă „rece”, așezată sub lupa cercetării de resort. Confirmă deci ambiguitățile și ezitățile momentului, oscilația între încântările anticarului și scepticismele specialistului.

Exerciții de micro-istorie

Exista însă o preferință clară pentru artefacte ce nu făceau parte din referențialul comun, predominând „curiozitățile”. Pentru discursul istoric din epocă ele nu aveau caracter de „surse”, din cauză că trebuiau în prealabil analizate, date, contextualizate. Muzeele din acea vreme puneau încă accentul pe latura spectaculară a activității lor, organizând expoziții axate îndeosebi pe științele naturii. Este și domeniul spre care se concentră eforturile de conservare și restaurare, exponatele de factură arheologică fiind deocamdată neglijate¹⁰⁷. Iată un anunț revelator pentru atmosfera epocii:

Museu zoologic. Mare optică în care se voru arreta în mărime naturale:

I. Căle mai însemnate din animalele antedeluviene restaurate;

II. Multe animale demne de vedzutu dintr’acelle ce viețuiescu acum.

În timpii primitivi, în epocelle celle mai depărtate de noi, viețuia pre pământu unu mare numeru de animale, cari nu se mai află acum, și a căroru schelte au fostu descoperite d’abia acum, în anii din urmă. Conduși de sciința modernă naturaliști au reeșitu [reușitu] acum de currendu a determina forma exterioră a unor din

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 23 r.

¹⁰⁶ AN-Iași, fond Prefectură, dosar nr. 18/1899, f. 4. Lucrurile cerute de Societatea mai sus pomenită fuseseră găsite la Drăgoești, pe moșia lui P. Arghiropol, fiind scoase la lumină de pluguri („o ôlă de aramă conținând diverse obiecte antice”). Cum nici Ministerul de Interne și nici Ministerul Cultelor nu interveniseră imediat, micile vestigii rămăseseră în custodia moșierului. Recuperarea lor cădea în seama subprefecturii locale, care trebuia să le dea mai departe, celor de la „Culte” (*ibidem*, f. 2-6).

¹⁰⁷ Ioana Cristache-Panait și Panait Ion Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, în RM, anul III, nr. 1/1966, p. 43.

aceste animale, *cari Dumnezeu scie de cându au încetatu de a mai trăi*, și cari erau ființe *gigantice, terribile și de formă străină*. În grădina palatului de cristal de la London se vedzu restaurate în mărimea lor naturale, multe din aceste *animale gigantice și terribile*. Restaurarea lor a costatu summe însemnătore, și numai ca să offere vizitatorilor acestii mari opere englese unu *spectaculu mare și interesantu*. Totu astfelu și spectacululu ce offerimu și noi aici publicului. *Reptile de uă mărime înspăimântătore și patrupele enorme*, ascunse în pământu de mii de secole le pôte veddea cineva *ca cum ar fi viue*. Spectatori voru mai vedea aci animalele celle mai insemnate din mulțimea cari populază Oceanii, și multe demne de vedzutu dintr'acele ce se află în America, India și Africa. Aceste animale mai tôte suntu copiate dintr'acele cari ornéză museele de Londra și Paris. [...] Repreentațiunea se dă în tôte serile la ora 7 ½ în Sala Bassel, încependu de Juoi 8 Apriliu¹⁰⁸.

Din această înștiințare, ni se pare că fraza cea mai demnă de luat în seamă este aceea care pomeneste de un „uvragiu ce va fi publicatu periodicu subu titlu de «recreațiuni și curiosități alle naturii *demonstrându Creatorulu în opera creațiunii*» (s.n., A.M.)”¹⁰⁹. În cuprinsul acestui fragment, am subliniat aspectele care spun ceva despre concepțiile și modele momentului, de la atracția pentru tot ce era mirobolant (gigantic, teribil, străin), până la coexistența darwinismului cu creaționismul. La un moment dat se spune că acele animale trăiseră cu „mii de secole” în urmă, ignorându-se reperul biblic 5508 și „lungindu-se” mult istoria Pământului. Câteva rânduri mai jos, reconstituirea vietăților cu pricina, „ca și cum ar fi vii”, teatralizau începuturile lumii și omagiau o divinitate surprinsă în „exercițiul funcțiunii”¹¹⁰.

„Curiozitățile” aveau însă un public al lor, excepțiile de la regulă și obiectele insolite fiind încă puternic valorizate. Un lucru care ne uimește pare instructiv prin el însuși, nemaifiind necesară includerea lui într-o succesiune temporală, într-o înlănțuire cauzală. Ulterior, înscrierea exponatului într-o tipologie devenea mai interesantă deoarece confirma o specie, o evoluție, o epocă. Dosarele care formează fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice cuprind referiri pasagere și izolate la obiecte lipsite, în aparență, de o relevanță oarecare. Se pierd, de regulă, în marea masă a documentelor privitoare la rămășițelor eroilor întemeietori, dacii și romanii. Ar fi însă o mare greșală să le considerăm lipsite de rost și să nu ne întrebăm ce antecedente le făceau totuși susceptibile de a fi muzeificate. Au fost observate și de alții, singura lor caracterizare bazându-se însă pe expedierea în categoria „exotisme”. Ne gândim,

¹⁰⁸ „Trompette Carpaților”, *Annulu allu nouelea*, No. 903, Juoi, 8(20) Aprilie 1871, p. 3.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Aplicând straturilor arheologice metodele stratigrafice ale geologilor, Boucher de Perthes își finaliza cercetările din cariera Abbeville prin lucrarea *Antiquités celtiques et antédiluviennes*. În 1846, o trimitea Academiei, dar aceasta nu își însușea concluziile autorului. Cartea apărea în anul viitor, fără girul înaltului for. Abia în 1859, fără vreo legătură cu apariția *Originii speciilor* a lui Darwin (care îl citise pe Boucher de Perthes fără a fi de acord cu el), paleontologul Albert Gaudry apăra cu succes teoriile lui Perthes, impunând astfel ideea omului pre-adamic. Vezi Alain Schnapp, *op. cit.*, p. 382-387.

bunăoară, la o mumie, la un costum de beduin, la un glob pământesc. Iar ordinea enumerării lor nu este deloc întâmplătoare, ele ascunzând niște etape ignorate din preistoria muzeului modern.

La 2 martie 1870, N. Costinescu anunța că are „unu capu de mumie” pe care voia să îl vândă dacă i se dădea un preț convenabil¹¹¹. Raportul întocmit două zile mai târziu recomanda însă necumpărarea mumiei din cauză că făcea parte dintre obiectele expuse de regulă pentru a exemplifica metode necunoscute de conservare a pielii¹¹². Mumia cu pricina ne întoarce mult în timp, când „camerele cu minunății” susțineau o idee aparte de originalitate, bizuindu-se pe recurența insistentă a unor obiecte enigmatice și neclasificabile¹¹³. Plecându-se de la premisa că lucrurile care ne miră trebuie ținute minte, colecțiile de acest gen înrudeau *mirabilia* cu *memoria*¹¹⁴. Publicul gusta foarte mult incomparabilul, ieșitul din comun, nedefinibilul, uimitorul, știința trebuind să conțină așadar o doză de spectacol, stupoare, mister¹¹⁵. Mai apoi, mumiile aveau să capete un alt rol, mai cuminte, datorită cabinetelor de curiozități. Într-o aparentă dezordine (animale împăiate, fosile, cochilii, minerale, monede, schelete, opere de artă), colecțiile de secol XVII-XVIII recapitulau lumea deja cunoscută, ilustrând cele patru elemente și armonia Creației¹¹⁶. Cu mențiunea că omul obținea abia în secolul XIX o poveste numai a lui, până atunci urmele existenței sale exemplificând doar istoria Pământului¹¹⁷.

Criteriile de tipologizare nefiind prea clar conturate, se identificau tot felul de începuturi și origini, neurmărindu-se prea multe diacronii ori etapizări. În sprijinul aserțiunilor noastre, invocăm un anunț publicitar tipărit în limba franceză, din dosarul 139/1874. Aparținea unei firme a cărei ofertă ilustra, încă din a doua jumătate a secolului XIX, vechiul entuziasm al curioșilor, călătorilor și anticarilor din secolele XVII-XVIII: „En vente chez Eloffe & Cie. Naturalistes. Fournisseurs des Musées, des Lycées, des Séminaires, des Écoles spéciales, etc. en France et à l'Étranger. Dix médailles d'or et d'argent aux grandes expositions. *Spécialité de Collections classiques, de Roches, Minéraux, Fossiles, Coquilles, Plantes, etc.* (s.n., A.M.)”¹¹⁸. După cum rezulta și din adresa

¹¹¹ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 63.

¹¹² *Ibidem*, f. 65.

¹¹³ Patricia Falguières, *Les chambres des merveilles*, Paris, Bayard, 2003, p. 120-121.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 8.

¹¹⁵ Horst Bredekamp, *Nostalgia antichității și cultul mașinilor. Istoria cabinetului de curiozități și viitorul istoriei artei*, Cluj, Idea Design & Print, 2007, p. 48-49.

¹¹⁶ Krzysztof Pomian, *Collection: une typologie historique*, în „Romantisme”, volume 31, numéro 112, 2001, p. 14-15.

¹¹⁷ Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, București, Editura Univers, 1996, p. 386-387. Subiectul cu pricina preocupă de multă vreme marile minți ale culturii europene. La 1 februarie 1827, Goethe mărturisea că „mineralogia m-a interesat numai din două puncte de vedere: întâi pentru marea ei folos practic și, al doilea, pentru a putea găsi dovezi cu privire la formarea lumii preistorice [...]” (vezi Johann Peter Eckermann, *Convorbiri cu Goethe*, traducere de Lazăr Iliescu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965, p. 234).

¹¹⁸ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 356.

trimisă ministrului la 15 noiembrie 1874 de către Direcțiunea Muzeului de Istorie Naturală, firma cu pricina pusese în vânzare o „sferă terestră” realizată, la cererea lui Napoleon I, pentru instruirea regelui Romei. După cum am sugerat deja, în acele timpuri noile informații nu erau acceptate drept certitudini dacă nu erau prezentate sub formă de fapte memorabile. Textul reclamei preciza că sfera avea desenată pe ea „o mare cantitate de note istorice, statistice, geografice, detaliile expediției din Egipt, cu numele oamenilor celebri care au condus lucrările [...]”¹¹⁹. „Acestu rar și unicu obiectu istoricu, științificu și artisticu” valora 50.000 de franci, dar francezii ar fi cedat-o și pentru 15.000¹²⁰. Maiorescu răspundea însă, pe 23 noiembrie, că nu existau fonduri pentru așa ceva¹²¹. Nouă ne atrage totuși atenția sintagma prin care acea sferă era caracterizată în același timp drept „istorică, științifică și artistică”: „chef d’oeuvre d’art et de science” este formula anunțului publicitar¹²². În secolul XIX, nu era decât o vocabulă folosită parcă de la sine, ca un automatism de limbaj. Dar respectivele cuvinte veneau de foarte departe, pentru a ne arăta cât de complicată și bătrână este povestea muzeului modern. Sfera, cu un diametru de aproape un metru, era prevăzută cu busolă, zodiac și meridian. Pe ea fuseseră inscripționate informații geografice, istorice, statistice, militare¹²³. Iar Horst Bredekamp ne spune că acest design nu era aleatoriu, din secolul XVII știința autodefinindu-se și ca ideologie a puterii. El susține că Universul era prezentat principilor ca un mecanism de ceasornic, pus la punct în șase zile de Marele Meșter. Prin analogie, obiectele extrem de variate care se adunau în cabinetele regale erau patronate de mici orologii și de globuri pământeste. Mostrele colecționate semnificau și omagiau, fiecare în felul său, toate registrele de existență pe care puterea politică le ordona, raționaliza, controla¹²⁴. Așa cum Dumnezeu domnea în lumea celestă, tot așa monarhul trebuia să se impună în aceea terestră. Astfel, obiectele cu semnificație geografică aveau un caracter heraldic, propagandistic, revendicativ.

La capitoul „uimiri etnografice”, aflăm și dorința lui Scarlat Rosetti (26 ianuarie 1872) de a alcătui un manechin de arab pentru Muzeul Național de Antichități, utilizând costumul de beduin procurat prin forțe proprii¹²⁵. Ideea respectivă se lega atât de egiptomania care definea, în secolul XIX¹²⁶, gustul

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 355.

¹²¹ *Ibidem*

¹²² *Ibidem*, f. 356.

¹²³ *Ibidem*, f. 356.

¹²⁴ Horst Bredekamp, *op. cit.*, p. 27-29.

¹²⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 17.

¹²⁶ Vezi pe www.persee.fr revista „Romantisme”, nr. 120, volumul 33, 2003. Dacă ne gândim la *Călătorie în Africa*, scrisă de Alecsandri sub forma unei epistole către fratele său Iancu și publicată fragmentar începând cu 1855, realizăm că nici societățile balcanice nu rămăseseră insensibile la această modă filo-magrebiana. Era omniprezentă în romane, în pictură, în costumele de bal mascat, o bună ilustrație în această direcție fiind Gérard-Georges Lemaire, *The Orient in Western Art*, Cambridge, H.F. Ullmann, 2008, p. 88-143. Ofertele trimise Muzeului Național de

francez și apoi cel european, cât și de noua pasiune pe care societatea industrializată o făcea pentru artizanatele de orice fel. Lămuriri găsim în jurnalul fraților Goncourt care scriau despre obiceiul lui Gustave Flaubert de a reîmbrăca, nostalgic, veșmintele găsite în călătoria lui nord-africană¹²⁷. Hainele aduse în Europa din târâmurii îndepărtate erau cea mai facilă formă de a arhiva alteritatea. O costumație exotică putea să îți aducă succes la un carnaval, dar și reputația de donator-patriot, dacă erai ulterior dispus să o lași unui muzeu. Febra „orientalistă” ocupă cu autoritate cea de-a doua jumătate a secolului XIX, vestigiile colecționabile atrăgând pasiuni de lungă durată, dar nu din pricina vreunui elan erudit, ci din cauza dozei de *pitoresc* pe care o conținea orice obiect exotic, fie din punct de vedere temporal, fie din punct de vedere geografic. Astfel ne explicăm scrisoarea pe care prim-ministrul I.C. Brătianu o primea la 10 aprilie 1888, din Saffed, via Beyruth. Expeditorul ei, F. Strasser, își anunța disponibilitatea de a dona Muzeului Național cele adunate de el în Siria: „[...] mulțimea de antichități, precum și piese originale *industriei casnice* de aci”¹²⁸. Amestecul de istorie și etnografie, de vechime și curiozitate reiese chiar din enumerarea lui Strasser. Este o alternanță a lucrurilor care aminteau că istoria nu se repetă, dar comportamentele umane da: „Colecțiunea aceasta care vă rogu a o primi pentru muzeul național este compusă de oaleria antică, arme din timpul crucearilor, curasse, manuscrite assyriene și arabe, broderie în aur, argint și mătase, îmbrăcăminte și încălțăminte naționale, și mai multe obiecte foarte interesante al beduinelor”¹²⁹. Este un caz care dovedește decalajul dintre epistema pozitivistă care guverna cercetarea istorică la sfârșitul secolului XIX, pe de o parte, și practicile colecționării, subzistând încă din entuziasmul academic al secolului XVIII, pe de alta.

Scrisoarea pe care conservatorul Alexandru Russo o trimitea lui Titu Maiorescu la 1 septembrie 1875 semna donația lui Emanuel Fogl din Viena, compusă din obiecte de cristal, bronz, marochin, chihlimbar, spumă de mare. Ele fuseseră cumpărate de la expoziția din Viena pe motiv că „se disting prin forma și lucrarea lor artistică [...]”¹³⁰. Russo sublinia că donația lui Fogl ar fi „o colecțiune destul de frumoasă, care împreună cu obiectele cumpărate de stat de la Expozițiunea din Viena și cu cele ce le posedă Muzeul nostru de mai nainte, poate servi foarte bine pentru *realizarea dorinței Dvoastră de mai multe ori exprimată, de a se înființa în una din secțiunile Muzeului, un Museu de*

Antichități nu proveneau din zona egiptologilor obsedați de hieroglife ci din aceea a călătorilor și anticarilor de ocazie. O diferențiere bine argumentată vedem la Eric Gady, *Les égyptologues français au XIXe siècle: quelques savants très influents*, în „Revue d'histoire du XIXe siècle”, numărul 32 (2006), p. 42-43.

¹²⁷ Edmond și Jules Goncourt, *Pagini de jurnal*, vol. I, traducere de Aurel Tita, București, Editura Univers, 1970, p. 429. Este o însemnare din 1 noiembrie 1863.

¹²⁸ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 33r.

¹²⁹ *Ibidem*, f. 33v. Donatorul preciza însă că toate costurile expedierii acelei „ofrande” via Caiiffa până la Galați trebuiau să fie suportate de Muzeul Național (*ibidem*).

¹³⁰ *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 298r.

industrie”¹³¹. În plus, Russo cerea pentru donator „un semn de naltă favoare din partea suveranului nostru”¹³², Maiorescu răspunzând printr-o apostilă în care preciza: „S-a făcut raport verbal Măriei sale în această privință”¹³³. Care era totuși relevanța acestor obiecte, aparent insolite, într-o vreme când toate eforturile se concentrau spre recuperarea cât mai multor rămășițe vechi, ale antichității și evului mediu? Totul s-ar explica prin sintagma „industrie casnică”, sinonimă astăzi cu „artizanatul”. Astfel ne și explicăm disputele care apăreau pentru expozate textile, pe care acum le-am considera lipsite de mize istorice sau simbolice. La 18 noiembrie 1870, Curtea de Apel București dădea câștig de cauză lui Nacu Mincovici, în procesul pe care îl avusese cu Ministerul Cultelor „pentru obiectele ce au avut trimise la Esposizione din Paris în anulul 1867 și care consistă într’un Epitaf, două scurteicuțe de catifea brodate, un chipiu de general și niște fireturi, prin decisiunea ce a luat u’ a acordatu o îndamnare de 150 lei, înapoiindu-i-se și obiectele [...]”¹³⁴. Este un incident care nu ne-ar spune mare lucru, dacă nu am ști gusturile și dezbaterile vremii. Aceiași frați Goncourt lansaseră încă din 1857 un manifest în care susțineau studierea mentalităților și moravurilor¹³⁵.

Poposind la Bar-sur-Seine, între 29 iunie și 7 august 1859, cei doi notau în jurnalul lor: „O vreme din care nu s-a păstrat o rochie sau o listă de mâncăruri este o vreme moartă, o vreme cu neputință de reînviat. [...] Posteritate nu o poate retrăi”¹³⁶. Interesul pentru țesături de tot felul mai era corolarul industrializării accelerate din Occident și al dispariției unor meserii și tehnici tradiționale. Noua situație trezea preocuparea pentru muzeificarea artefactelor, valorizându-se nu atât haina veche, ci lucrul făcut de mână. Producția de serie consolida, prin ricoșeu, interesul pentru manufactură, pentru așa-numita „industrie casnică”. Văzut prin prismă rousseau-istă, satul românesc din secolul XIX putea să exemplifice foarte bine această nouă idee de originalitate: ceea ce din punct de vedere civilizațional trecea drept rudimentar sau înapoiat, din perspectivă culturală părea inocent, autentic, nepervers. Dacă percepția vestică asupra lucrului de mână avea încă la origini mitul bunului sălbatic, lectura estică asupra aceluiași fenomen era mai puțin antropologică, general-umană, și mai mult etnografică sau identitară. În consecință, la Muzeul Național de Antichități se găsea loc pentru „cusături ce represantă trei țerance jucându hore române”¹³⁷. Și nu putea lipsi nici colecția de arme și haine bizantine a lui Ilie Cekarovici, prezentată mai întâi domnitorului Carol și apoi lăsată la muzeu¹³⁸. Sunt bunuri

¹³¹ *Ibidem*, f. 298v.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*, f. 298r.

¹³⁴ *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 356.

¹³⁵ Sanda Mihăescu-Boroianu atrăgea atenția asupra lucrării *Portraits intimes du XVIIIe siècle* (1857) prefațate de un manifest al fraților Goncourt despre „mica istorie”: ei susțin că mica anecdotică și istoria moravurilor erau mai captivante decât istoria politică și militară.

¹³⁶ Edmond și Jules Goncourt, *op. cit.*, vol. I, p. 204.

¹³⁷ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 321.

¹³⁸ *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 35.

care semnificau fie ruralitatea nealterată de modernizare, fie ortodoxia, fie descendența noastră bizantin-imperială, autoritățile române considerându-le drept reprezentative pentru noi și trimițându-le la expozițiile internaționale¹³⁹. Existența lor legitima decizia din 10 ianuarie 1876, prin care Titu Maiorescu încuviința formarea unei secțiuni special hărăzite costumelor naționale¹⁴⁰.

Micile retrospective din acest subcapitol se subsumează unui cadru general-european. Sunt confirmate, chiar și în ultima treime a secolului XIX, de impulsuri românești cvasi-anonime, dar cu atât mai grăitoare pentru viabilitatea unui anumit *trend* academic ori cultural. Ioan Hențescu, profesor de „științe fizico-naturale” la seminarul din Buzău, reamintea ministrului secretar de stat la Departamentul Cultelor de propunerea sa de a dona „mai multe *bucăți antice* și anume 37 monede romane de argintu, auru și aramă, cum și mai multe *fosile*”¹⁴¹. Intervenția modestului dascăl de provincie confirmă și parcă sintetizează evoluția străvechiului tandem pe care mineralele și inscripțiile latine îl formaseră, secole de-a rândul, în colecțiile de pe întregul continent. Cum identificau oare acei pasionați faptul colecționabil, astfel încât să li se pară normală alăturarea mostrelor geologice cu monedele antice și a scrierilor asiriene cu veșmintele arabe? Esențială este persistența unui mod de a gândi colecția, eterogenitatea ei nefiind întâmplătoare, cum ar părea astăzi, ci reflectând un tip de curiozitate apărut în veacul Luminilor. Deși nu renunțau defel la fascinația pentru spații exotice, curioșii secolului XVIII se reorientau, în preocupările lor zilnice, de la ceea ce părea excepțional, fără pereche și greu de procurat, la ceea ce era comun, apropiat, la îndemână¹⁴². Cu alte cuvinte, autoritatea unei paradigme depindea de puterea ei de a deveni modă, de a da senzația că oricine putea fi un cunoscător, un învățat, un enciclopedist, un autodidact. Esențial era să cunoști lumea întreagă prin fragmentele pe care aceasta ni le lăsa la îndemână.

Trecutul la preț redus

Dimitrie Pappasoglu își încercase norocul cu mai mulți miniștri ai Instrucțiunii, noi invocând argumentele lui în măsura în care sunt relevante pentru cercetarea de față. În această ordine de idei, la 19 ianuarie 1870, îi scria lui George Mârzescu despre intenția de a-și dona colecția sa de antichități și numismatică. În schimb, cerea un adaos la pensie (326 lei și 67 de bani pe lună)¹⁴³. Cu

¹³⁹ Ne referim la prezența românească în cadrul Expoziției Universale din 1889. Coordonat de prințul George Bibescu, pavilionul nostru a trezit polemici tocmai prin ideea de ruralitate pe care o exporta. Vezi Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de Paris, 1867-1937*, București, Editura Meridiane, 2001, p. 52-74.

¹⁴⁰ Maria Ioniță, Elena Ionescu-Georgescu, *op. cit.*, p. 188.

¹⁴¹ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 36.

¹⁴² Krzysztof Pomian, *op. cit.*, p. 14-15. Astfel se nășteau colecțiile de plante, animale și minerale culese din zona unde locuia savantul, preferându-se, în aceeași notă autohtonistă, antichitățile „etnice”, nu acelea greco-romane (*ibidem*, p. 15).

¹⁴³ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 18r. El spune că fostul ministru al Cultelor, Alexandru Crețescu, îl sfătuisese să își vândă colecția în schimbul unui spor la pensie.

acest gând, în octombrie 1869, Pappasoglu trimisese la minister catalogul colecției sale, fiind vizitat, în consecință, de Alexandru Odobescu și de Cesar Bolliac, președintele comitetului arheologic¹⁴⁴. Veniseră însă fără acel catalog, într-o vizită de curtoazie, dar promițând că se vor întoarce. Trecând însă două luni fără ca cei doi să se mai țină de cuvânt, vinovat a fost găsit Odobescu. Potrivit lui Pappasoglu, el s-ar fi împotrivit operațiunii „pentru particularități care nu s-ar avea locul cându este vorba de țară, să nu se perdă seu sé lase a se risipi o asemenea importantă colecțiune de antichități historice strânse de mine însumi din România în cursul de 40 de ani [...]”¹⁴⁵. Pappasoglu insista așadar pe lângă ministru, pentru ca acesta să obțină de la Bolliac o evaluare a colecției, urmând ca ministrul să intervină ulterior pe lângă Camera legiuitoare. În plus, apelează la un mic dar eficient șantaj, acela că ar putea vinde exponatele unor „amatori streini care neconținut vinu am cere se cumpăre din aceste monumente ale stebunilor noștri, colecționate numai din România [...]”¹⁴⁶. Nu știm cât de reali sau imaginari erau acești rivali, dar cu siguranță că acest gen de culpabilizare era o formă de cointerесare a autorităților. Pe 3 februarie 1870, Bolliac promitea ca va merge din nou la Pappasoglu, ca să-i claseze, în sfârșit, colecția¹⁴⁷. În tot cazul, Pappasoglu și Bolliac erau în competiție, ei ofertând asiduu Ministerul cu exponate de pe care sperau să obțină bani. Una din aceste situații o găsim în scrisoarea pe care Pappasoglu o trimitea ministrului Cultelor, Titu Maiorescu, la 10 iulie 1874, oferind Muzeului vase dacice și romane la prețul de 1.500 de franci, „mult mai avantajos decât cele ce-am putut afla că au cerut Dl Cesar Bolliac pentru ceramica sa! Strânsă de Dsa cu toate înlesnirile ce i s-au făcut de către acel onor minister!”, se indigna Pappasoglu¹⁴⁸.

În iunie 1876, scriind, a câta oară, ministrului de resort – atunci Gheorghe Chițu –, Dimitrie Pappasoglu revenea la vechile obsesii: „[...] fondul destinat pentru operațiuni arheologice s-au vedzut totdeauna risipit în zadar cu Dnu Boliacu, iar muzeul nu s’a înavuțit cu nimicu”¹⁴⁹. Cerea Ministerului ajutor financiar pentru a inventaria antichitățile din Dolj și Romanați, dar cheltuia mai multă cerneală pentru a-l ataca pe contracandidatul său: „[...] nu este trebuință la început a fi o sumă mare, căci nu voescu ca Dnu Boliacu a se cheltui în zadar bani statului, până ce mai întâiu nu voi face căutări și cercetări serioase și sistematice pe la acele localități ce îmi sunt cunoscute”¹⁵⁰. Perorând pe aceeași direcție în loc să pledeze în favoarea propriilor cercetări, Pappasoglu mai adăuga: „[...] sunt medalii îndestul care li vându [țărani] pe la evrei și alți colportori ce traversă satele, toate aceste le perde muzeul țării, căci niminea cu dzelu nu s-au găsit a le cumpăra, și dacă pôte l-au găsit și l-au însușitu loruși, ca onor D. Boliacu

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 18r.-v.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 310r.-v.

¹⁴⁶ *Ibidem*, f. 18v.

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 29.

¹⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 263r.-v.

¹⁴⁹ *Ibidem*, dosar nr. 133/1876, f. 78v.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

după cum ați vedzut că au declarat în numărul 106 din 15 Decemb. 1875 al ziarului «Curierul Bucureștilor» Dnu I. Porianu, ce au însoțit pe D. Boliacu în escursiunile făcute în mai multe districte resipind astfel bani statului ce i s-au încredințat¹⁵¹. Prea dedicat zelului său iconoclast, Pappasoglu își găsea mai degrabă noi adversari decât își câștiga noi aliați. Nu sesiza că acuzațiile sale atingeau implicit și Ministerul, atrăgându-și o decizie nefavorabilă demersului său. Apostila ministrului Gh. Chițu îl expedia așadar *sine die*: „Din lipsă de fonduri neputându-se lua deocamdată asemenea măsuri, se va pune la dosar”¹⁵².

Scenariul narativ axat pe ideea salvatorului Pappasoglu era deci antidotul la obișnuita strategie a textuală a lui Bolliac: nu conta neapărat ce preț îi oferea Ministerul pentru colecțiile personale, oferta lui fiind oricum una „patriotică”; cu alte cuvinte, „indemnizarea ce propun este abia uă a 5-a sau a 6-a parte a valorii cu care s’ar putea plăti acesta colecțiune de unu amatoru sau de unu cabinetu de antiquități în străinătate”, pretindea el, într-o adresă din 21 februarie 1862¹⁵³. Faptul că la originile adunării acelor exponate se aflau totuși diurnele plătite de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii era trecut, evident, sub tăcere. Statului i se revindeau deci niște obiecte pe care le plătise deja. De obicei, Bolliac mai degrabă blufa decât șantaja, căci eventualii amatori de antichități nu aveau nici un interes să le cumpere de la el cu un preț ridicat, în condițiile în care le puteau procura, aproape gratis, cutureierând satele. În fine, observăm că cei doi foloseau concurența străină drept „sperietoare”, dar cu unele deosebiri: dacă Bolliac îl descria pe agentul evreu drept posibil client în condițiile în care guvernul pretindea că nu are bani de achiziții, Pappasoglu îl înfățișa ca dușman comun, atât al statului, cât și al anticarilor locali.

În noiembrie 1872, August Treboniu Laurian, cerea sprijin Ministerului de interne – condus atunci de Lascăr Catargi – pentru colectarea „monumentelor antice”, cum numea el obiectele susceptibile să populeze Muzeul Național de Antichități. Dorea să întreprindă acest lucru pe gratis, cerând doar „a ordona Prefecților, Subprefecților și Primarilor spre a-mi da ajutorul necesariu. Monumentele ce voiu descoperi le voiu deppune la Museu, remânându ca personelor ce-mi voiu veni într-ajutoru cu indicarea localităților și cu cullegerea monumentelor se li se facă de către Guvern remunerațiune *în conformitate cu valoarea lucrurilor descoperite*”¹⁵⁴. Ministerul lua act de cererea lui Laurian, sesizând însă problemele de ordin financiar¹⁵⁵. În mod cert, a pune preț pe „capul” fiecărui obiect vechi era o probă de eficiență și pragmatism. Statul diminua astfel comerțul informal cu antichități, cu mențiunea că retribuirea „în funcție de valoarea descoperirii” – cum se stipula în regulamentul din aprilie 1874 – creștea importanța relațiilor pe care descoperitorul le avea cu membrii Comitetului

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 79r.

¹⁵² *Ibidem*, f. 78r.

¹⁵³ *Ibidem*, dosar nr. 835/1862, f. 6r.

¹⁵⁴ *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 183.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 181r.-v.

arheologic. Într-adevăr, multe achiziții s-au făcut prin cumpărări privilegiate de la colaboratorii și salariații Ministerului Cultelor. Aceștia încercau să valorifice diferite obiecte personale, unele de interes muzeistic, dar altele nu. Cel mai cunoscut caz este acela al lui Cezar Bolliac. La 14 ianuarie 1874, el încerca să vândă Muzeului Național de Antichități colecțiile complete din „Buciumul” și „Trompeta Carpaților”¹⁵⁶. La 7 februarie, ministrul respingea propunerea, motivând-o prin lipsa de fonduri¹⁵⁷. Cu același prilej, Bolliac ceruse bani și pentru „văsărie dacă, unică în lume”, întoarsă atunci de la expoziția din Viena. Cu toate că se folosea cuvântul „donație”, acesta nu implica gratuitatea pe care i-o atribuim astăzi. În accepția celui timp, donația era pretextul unui stipendiu mascat sub cuvântul „despăgubire”: „[...] *despăgubirea* ce va crede acea comisie că ar fi cuviincioasă pentru cheltuielile și ostenele aflării, desgropării și alcătuirii acestei întinse colecțiuni [...]”¹⁵⁸. Sunt vorbele lui Cezar Bolliac, președinte al Comitetului arheologic: un organism care trebuia să garanteze calitatea obiectelor pe care statul le achiziționa¹⁵⁹. În această calitate, el pretindea ministrului Cultelor să numească o comisie – formată chiar din membri ai respectivului comitet – care să-i legalizeze cererea. Și este clar că sub cuvântul „osteneli” se ascundeau alte pretenții financiare, dar pentru obiecte găsite în decursul unor călătorii plătite tot de la buget! El pleca deseori în excursii de prospecțiune arheologică, toate deplasările și diurnele fiind acoperite de Ministerul Cultelor. Și cu toate că se făceau inventare, multe din obiectele descoperite se regăseau ulterior în acele colecții personale pe care le propunea muzeului spre vânzare. Bolliac era, în același timp, membru în Comitetul arheologic și totodată client-solicitant în raport cu acesta. Nimic ilegal la urma urmei, ambiguitățile din „Regulamentul asupra explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice”, din 1874, permițându-i acest lucru cu titlul de stimulent¹⁶⁰.

În principiu, obiectele aparțineau celui care plătise căutarea și descoperirea lor. Atunci când exploratorul era stipendiat de Ministerul Cultelor (transport, săpături, diurnă), antichitățile reveneau Muzeului Național de Antichități¹⁶¹. Dacă temerarul își acoperea însă prin forțe proprii „excursiunile”, vestigiile ieșite în cale îi rămâneau, conform articolului XII, în proprietate personală¹⁶². Din foarte multe donații personale pe care „bărbații speciali” le propuneau Muzeului, sub pretext că le adunaseră de-a lungul vieții, cu multe cheltuieli și

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 23v.

¹⁵⁷ *Ibidem*, dosar 139/1874, f. 25.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 23r.-v.

¹⁵⁹ Aceste tranzacții se operau fie după cataloage care indicau prețurile ultimelor vânzări din Paris, fie „prin bună învoială”. Vezi George Potra, *Cezar Bolliac. Numismat și arheolog*, în „Cronica numismatică și arheologică”, anul XVIII, nr. 130, aprilie-iunie 1944, p. 246.

¹⁶⁰ Regulamentul respectiv fusese discutat în ședința Consiliului de Miniștri din 3 aprilie 1874, în urma referatului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Se spunea că avea să fie pus în aplicare după ce era aprobat și de domnitor (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 139/1874, f. 99).

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 97.

¹⁶² *Ibidem*, f. 97v.

sacrificii, deducem imposibilitatea de a opri transformarea persoanei oficiale într-una particulară. Mai ales că unele exponate erau cedate căutătorilor, chiar de către autorități: „[...] ca o suveniră și ca unu semnu de mulțumire pentru serviciul seu [...]”¹⁶³. Prin urmare, dintr-un document de la 21 decembrie 1876 aflăm de un inventar făcut după însemnările conservatorului A. Russo: lipseau câteva obiecte culese și însușite de Bolliac în urma campaniei din 1869. Ministerului i se cerea deci să intervină pentru a se recupera: un vas, un bust, un Bachus cu satir și cu „ambelus”¹⁶⁴. Aceeași cerere de restituire era trimisă și lui Bolliac însuși¹⁶⁵. Cu alt prilej, Bolliac propunea spre vânzare 208 vase dacice, dar nemulțumit de prețul fixat de comisie la 24 martie 1874¹⁶⁶, își retrăgea oferta¹⁶⁷. Ca și în alte ocazii, refuzul său era o metodă de a plasa și negocia, de această dată fără succes. De aceea, în anul următor, se arăta totuși dispus să renunțe la unele condiții¹⁶⁸. Accepta suma oferită de Titu Maiorescu la 1 octombrie 1875. Apărea însă un alt împas, dar mai serios: Bolliac revenea cu mai multe obiecte (240 în loc de 208), dintre exponate lipsind însă piesele importante, înregistrate de comisie la evaluarea din 1874. Cu alte cuvinte, noua propunere era superioară cantitativ, dar evident inferioară din punct de vedere calitativ. Bolliac „adaptase” noua listă de obiecte la suma nemulțumitoare ce i se oferise. Titu Maiorescu îi cerea lui Alexandru Odobescu să verifice dacă vasele aduse acum coincideau cu cele de anul precedent¹⁶⁹. În cazul în care nu apăreau diferențe, ministrul Cultelor oferea, la 1 octombrie 1875, 2.200 de franci în cel mai scurt timp, și alți 1.600 de franci din bugetul anului următor¹⁷⁰. Mica anchetă cerută de Maiorescu nu îl avantaja însă pe ofertant, Odobescu observând, la 6 octombrie 1875, că „în colecțiunea de anul trecut se aflau numerat de D. Director al Museului, sub ochii mei, 62 vase de o nălțime între 50-25 centimetre, din care mai nici unul nu era spart. În colecțiunea de astăzi abia ved vro 14 cam de această mărime și mai toate mutilate [...]”¹⁷¹. Pus într-o postură jenantă, Bolliac pretindea, la 7 octombrie 1875, că Odobescu nu mai știa ce văzuse și confunda mostrele puse în vânzare cu acelea văzute la el acasă, în colecția personală:

Afirm, Domnule Ministru, că nici o măsurătoare nu s-a făcut acestor vase și, prin urmare, indicarea de douăzeci și cinci și de cincizeci centimetre nu este bazată pe nimic și nici că s-ar putea justifica această închipuire, chiar dacă s-ar face mesurare tutulor vaselor scoase până acum din pământul Daciei întregi. Vasul

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Ibidem*, dosar 128/1877, f. 1.

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 2.

¹⁶⁶ Comisia îi oferea 3.600 de lei. Vezi *ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 113.

¹⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 224r.

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 210r.-v.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 224r.

¹⁷⁰ *Ibidem*. Dacă vom consulta *Calendarul pentru români pe anulul 1875*, Iassy, Institutul Albina Română, 1875, la pagina 35, aflăm că 1 franc francez era echivalentul unui leu nou. Cu alte cuvinte, Bolliac primea în total 3.800 de franci/lei, o sumă foarte mare.

¹⁷¹ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 249r.

meu cu șarpele dac, etc., nu este esact că a figurat între aceste vase acum un an. D. Odobescu se vede că l-a văzut acasă la mine. Iar despre celelalte, cât am văzut într-o hârtie ce mi s-a arătat de către Domnul Director al Muzeului, fiind toate un amalgam din care n-am putut înțelege nimic, n-am ce răspunde [...]”¹⁷².

Raportul directorului conservator A. Russo confirma însă acuzațiile, acesta trimițând la minister „declarațiunea Dlui A. Odobescu, membru al Comitetului Arheologic, prin care arată că deși numărul obiectelor aduse acum covârșește pe cel al colecțiunii din anul trecut, totuși, n-ar fi același, lipsind din numărul de 62 vase mari, mare parte și mai ales cele principale. Această observațiune notificând-o îndată Dlui C. Bolliac, Dsa a declarat că espunerea făcută de D. A. Odobescu ar fi inesactă deoarece Dsa nu posedă alte vase de mărimea arătată de D. A. Odobescu, și prin urmare nu mai voește a le vinde, ci oferă ca dar muzeului un număr de 220 piese din această colecțiune, iar restul l-a luat deja napoi [...]”¹⁷³. Încercând o ieșire onorabilă din această afacere, Bolliac renunța la orice pretenții și lăsa muzeului cele mai multe dintre lucruri: „[...] vă rog, Domnule Ministru, să dați ordin d-lui Director al Muzeului să primească în dar de la mine două sute douăzeci vase și lampioane antice, mai mari și mai mici, dace și romane [...]”¹⁷⁴. Mai adăuga sarcastic: „[...] cred, Domnule Ministru, că asupra darurilor nu va fi nevoie nici de controluri binevoitoare nici răuvoitoare”¹⁷⁵. Evident, lua înapoi vreo 20 din vasele mari¹⁷⁶. Bucurându-se și el că de maniera în care cele două părți evitaseră o dispută de lungă durată, Maiorescu lua doar act de cele întâmplate. La 8 octombrie 1875, îi dădea lui Bolliac o satisfacție simbolică, cuprinsă în următoarea apostilă: „Se primesc. Dl. Director Conservator va arăta Dlui Bolliac, în numele Muzeului, viile mulțumiri pentru această generoasă ofertă”¹⁷⁷. Asemenea șiretlicuri erau frecvente, colecționarii păcălindu-se de multe ori unii pe alții. Bunăoară, chiar Bolliac fusese victima unei asemenea farse: făcând schimb de obiecte cu nimeni altul decât D.A. Sturdza, primea de la conul Mitiță niște antichități cumpărate din Germania, dar pe care proprietarul le înfățișa ca fiind de pe teritoriul României¹⁷⁸. Sturdza era celebru pentru aviditatea cu care aduna tot felul de antichități și cărți rare, făcând absolut orice pentru procurarea lor. Lipsa lui de scrupule este invocată și într-una din notele lui Maiorescu, mai precis aceea din 21 februarie 1872:

B.P. Hajdeu, ca bibliotecar la Iași, rugase biblioteca din Odesa să compare o copie cu rara ei carte de acolo asupra Principelui nostru Movilă. Din politețe, bibliotecarul de acolo trimite lui Hajdeu, cu titlu de împrumut, însuși originalul.

¹⁷² *Ibidem*, f. 247r.-v.

¹⁷³ *Ibidem*, f. 248r.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 247v.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 247r.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ Dumitru Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, prefată la Alexandru Odobescu, *Istoria arheologiei. Studiu introductiv la această știință*, București, Editura Științifică, 1961, p. 23.

După câțva timp (Hajdeu, în acest interval, se mutase la București), Odesa întreabă pe actualul bibliotecar din Iași, Câmpeanu, despre carte. Nici o urmă de ea! Iată că Mitiță Sturdza găsește cartea de vânzare la București la un Evreu (anticar) și o cumpără cu 3½ # și o are încă (și acum), cu stampila de la Odesa. (Aceasta mi-a povestit-o Dimitrie Sturdza de la Scheia în tren, între Iași și Târgul Frumos, la 21 Fevr. 1872.) De altminteri, lucrul e caracteristic și față de Sturdza. El ar fi fost dator să trimeată însuși cartea la Odesa, deoarece fără îndoială e un bun furat!¹⁷⁹

Interesului pentru istorie i se adăugau adesea și mizele materiale, care jucau și ele un rol important. Se observă așadar o succesiune ușor conflictualizată a persoanelor care încercau să își adjudece un monopol, măcar temporar, asupra inventarierii și achiziționării viitoarelor exponate. Mai exact spus, noul veleitar invoca o pregătire profesională superioară, atacând astfel regimul preferențial pe care rivalul îl avea în exploatarea vestigiilor istorice. Bunăoară, în timpul lui Al. I. Cuza, subiectul era oarecum dominat de Dimitrie Pappasoglu, care își justifica pretențiile pe baza faptului că deplasările întreprinse ca militar îi favorizaseră cunoașterea amănunțită a obiectivelor demne de luat în seamă. Se remarcă îndeosebi dorința lui de a obține o oarecare întâietate în materie, pe motiv că era singurul care știa topografia patrimonială. Va fi concurat de Cezar Bolliac, iar Bolliac va fi contestat, la rândul lui, de Odobescu¹⁸⁰. Cel din urmă își făcuse mulți dușmani din cauza cursului său de istoria arheologiei, susținut la Universitatea din București din 1874. Încercând o departajare între anticari și arheologi, el le vorbea studenților de „fantazii ale anticarilor-exploratori, care n-au altă temelie decât o curiozitate copilărească, spoită cu o falsă erudițiune, adunată și aceea numai din răsfoirea vreunui dicționar”¹⁸¹. Posteritatea a înregistrat mai mult ironiile lui Odobescu la adresa „lulelelor preistorice” (1873), ignorând articolul prin care Bolliac prelungea polemica. Inițial, Odobescu obținuse de la Bolliac permisiunea de a desena două din acele lulele pe baza promisiunii că avea să scrie despre ele. Dezamăgit însă de criticile la care nu se aștepta, bătrânul anticar îi riposta, ilustrând de fapt deosebiri de concepție dintre el și mai tânărul contestatar:

D. Odobescu, în suficiența sa generoasă, își ia aeru doctu și îmi dă povețe. Să-mi fie și mie permis, din modestia mea, să-i dau și eu d-lui ceva povețe: Va să fie arheologu? – să ăssă la practică, căci mai multu face sciinței uă singură cănățuiă descoperită într’uă într-o localitate bine descrissă, nu numai în adâncime, – căci

¹⁷⁹ Titu Maiorescu, *op. cit.*, vol. I, p. 223-224.

¹⁸⁰ Vezi, de pildă, replica pe care Odobescu o dă unui articol publicat de Bolliac în „Trompeta Carpaților” din 4 februarie 1873, *Uzul fumatului din timpii preistorici*. Odobescu îi riposta în „Columna lui Traian”, numărul din 15 februarie 1873, cu *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*. Vezi Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Tudor Vianu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 107-118.

¹⁸¹ Alexandru Odobescu, *Istoria arheologiei...*, p. 143. Volumul propriu-zis apărea în 1877. Comparând anticarul cu arheologul, Odobescu spunea că diferența dintre ei este aceea dintre zidar și artist (*ibidem*, p. 63).

adâncimea nu însemnează nimicu în natura straturiloru; *mai multu face unu ciobu la locul seu cuviinciosu, adussu și puss p'ua etageră in museu cu descripția afflării lui de cătu unu volumu întregu de citațiuni latine și hellene, hebraice și pheniciene, din cari nu va affla nimeni nimicu*¹⁸².

Ovidiu Papadima are meritul de a fi așezat activitatea muzeală a lui Bolliac atât în contextul raporturilor dintre „tineri” și „bătrâni” amatori de antichități, cât și în acela al vieții politice, de care protagoniștii nu erau străini¹⁸³. Cartea lui Papadima se întemeiază însă pe abordări cumva extreme, folosind fie informații din gazeta lui Bolliac, „Trompeta Carpaților”, fie din gazetele inamicilor săi, „Românul” și „Ghimpele”. O opinie oarecum neutră o aflăm în arhive, unde limbajul birocratic așază întreaga poveste într-o lumină mai detașată, mai puțin partizană. De asemenea, cartea la care ne referim are o punere în intrigă tributară epocii în care a fost redactat. Comportamentul lui Bolliac este explicat invocându-se cam des luptele dintre partidele burgheziei și moșierimii. De precizat că Bolliac a fost mereu simpatizat de istoriografie din cauza susținerii entuziaste a lui Al. I. Cuza, ceea îl pune în antiteză cu membrii „monstruoasei coaliții” de la 11 februarie 1866. Se consideră că preferința lui îl făcea un adversar de cursă lungă al „roșilor” sau „februariștilor”. Iar apropierea de liberalii „centriști” și, temporar, de conservatori, era scuzată prin nevoia de a-și găsi totuși niște susținători. Ovidiu Papadima pune chiar criza financiară a „Trompetei” pe seama apropierii sale de guvernul Lascăr Catargi, care ar fi nemulțumit profund pe cititorii fideli¹⁸⁴. Astăzi, nu-i mai putem situa pe liberali și conservatori la capitolul „băieți răi” și trebuie să acceptăm personajul Bolliac așa cum a fost, cu toate inconsecvențele lui. Deși pare să fi fost mereu o victimă, el provoca disensiuni din cauza unui temperament contradictoriu, care amesteca exaltarea cu mercantilismul. Iar din punct de vedere profesional era și el un anticar, care îi critica mereu pe colecționarii-amatori doar pentru a disimula faptul că, în realitate, nu se deosebea foarte mult de aceștia.

Perioada apropierii sale de guvernul conservator sfârșindu-se relativ repede, propunerile de achiziționare venite din partea lui Bolliac nu mai erau întâmpinate cu aceeași amabilitate. Fricțiunile de natură politică nu erau, totuși, decisive, contând mai mult înclinația vădită de a comercializa tot ceea ce avea prin casă. La 29 iulie 1874, Bolliac ceruse 1.000 de lei pentru 3.100 de monede vechi¹⁸⁵, dar Ministerul reacționa negativ la 20 august același an¹⁸⁶. Răspunzând adresei ministeriale din 31 iulie, D. Sturdza arăta că din toate monedele puse în

¹⁸² „Trompeta Carpaților”, annulu allu XI-lea, No. 1045, Duminică 4(16) Fevruarie 1873, p. 1.

¹⁸³ Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac*, București, Editura Academiei RSR, 1966, p. 314-348.

¹⁸⁴ Ar trebui luate în calcul și costurile ridicate ale „Trompetei”, din cauza planșelor arheologice care apăreau acolo, pe hârtie de lux. Numerele special destinate arheologiei costau scump, Bolliac încercând să își acopere cheltuielile printr-o periodicitate mai largă a aparițiilor. Vezi Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice...*, vol. I, p. 189-190.

¹⁸⁵ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 264.

¹⁸⁶ *Ibidem*, f. 273r.

vânzare de Bolliac, numai 100 aveau legende vizibile, restul fiind „pièces de rebut”¹⁸⁷. De asemenea, atrăgea atenția că muzeul posedă multe asemenea monede „ordinare și de o conservare mediocră [...]”, trebuind, pe viitor, să accepte numai acelea care aveau caracter de raritate¹⁸⁸. La 3 septembrie, Bolliac primea refuzul Ministerului¹⁸⁹.

Nu încă

Într-un raport al conservatorului Alexandru Russo, din 22 iunie 1870, inventarul Muzeului Național de Antichități era împărțit în patru categorii: una antică, alta ecleziastică, cealaltă numismatică și ultima de rarități și curiozități¹⁹⁰. De observat că nu era organizat cronologic și nici tematic, ci după natura sau utilitatea pe care o avuseseră cândva exponatele. Dacă schițăm o tipologie a achizițiilor din a doua jumătate a secolului XIX, așa cum reiese ea din documentele care le semnalau, desprindem următoarele: 1) obiecte găsite din întâmplare, îndeosebi cu prilejul lucrărilor la căile ferate; 2) cele datorate căutărilor de comori; 3) achizițiile cauzate de excursiile arheologice; 4) donații particulare; 5) sesizări ale binevoitorilor către minister (obiecte fără stăpân); 6) propunerile unor membri ai Comitetului arheologic; 7) anticari și „cunoscători” care își începuseră activitatea de multă vreme, pe cont propriu, fără sprijin de stat; 8) politica de investiții pentru completarea inventarului muzeal; 9) auto-sesizarea oficialităților care interveneau în vederea salvării unor obiective periclitate; 10) dorința unor oficiali de a ajuta, prin achiziționare din fonduri bugetare, un colecționar strâmtorat, un prieten, un client politic.

Deși specialiștii frecventau un limbaj științific adus la zi, practica lor dovedea că ei părăseau cu greu paradigma clasicistă. Istoricul secolului XIX se menține, încă multă vreme, pe urmele lui Homer: reconstituirile istorice amănunțite se lăsau așteptate, crezându-se, în continuare, că demne de a fi evocate erau numai trecuturile apte să figureze într-o epopee. De aici și neînțeleptele referiri la daci și romani, la panteonul medieval nu mai puțin. Discursurile care însoțeau geneza Muzeului Național de Antichități pun în lumină o fază de tranziție a culturii istorice moderne, când emulii subiectului oscilau între mai multe opțiuni: 1) fascinația pentru ideea de *precedență* ca sinonim al vechimii; ceva care a existat cu mult înainte de noi și ne complexează cu acest lucru; 2) gustul pentru *evanescență*, cu accente moralizatoare, de condamnare a vanităților pe care timpul le persiflează neîncetat; 3) receptivitatea de factură etnografică arătată *diferenței*, descoperită din pasiunea iluministă pentru civilizații exotice, pentru moravurile, instituțiile și felul lor de a gândi; 4) interesul de tip „heraldic” și anistoric pentru origini, pentru epoci „arcadiene”, ignorându-se secole întregi de evoluție, pentru a ne fixa doar într-un moment, un simbol ori

¹⁸⁷ *Ibidem*, 273v.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 274.

¹⁹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 280.

un fapt anume; acesta funcționează ca un „totem”, în sensul că din el decurge toată istoria celor ce se revendică de la dânsul; insistă pe evenimente instauratoare care nu cauzează direct ci „iradiază” niște precedente la alegere, din care modernitatea preferă unul ori altul, impunându-l ca trecut-model, demn de a fi continuat; se concretizează în pasiunea de strânge obiecte-monument, cum ar fi medalii, monede sau portrete ale oamenilor de seamă; 5) afilieri de tip „genealogic”, cu niște evoluții „arborescente”, dar nu telescopate până în ziua de azi; accent pe determinisme fragmentare, stabilite între epoci asociate din punct de vedere causal sub pretext că ar fi apropiate ideatic (de exemplu, Mihai Viteazul continua „programul” pan-românesc lui Ștefan cel Mare, pașoptiștii ducând mai departe „proiectul” lui Mihai Viteazul); nu se acceptă un singur fir narativ, dar tocmai prin ramificațiile specifice genealogiei tot mai multe personaje sunt incluse în marea poveste a neamului și, îndeosebi, în panteonul acestuia; 6) „istoria prezentului”, care se întoarce pe firului timpului din aproape în aproape, epoci diferite părănd că ar „colabora” între ele cu „scopul” de a ajunge în actualitate; este o reacție de „apărare” față de realitatea că identitățile colective moderne nu sunt atemporale, având o istoricitate stringentă.

Anii la care ne-am referit nu aduc prea multe în domeniul sistematizării și conceptualizării. Iar în *Regulamentul Legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice* din 1893 prevederile de ordin juridic prevalează asupra celor de ordin științific. Se fac simțite și mai mult măsurile prohibitive și chiar punitive, stipularea clară a unor pedepse arătându-ne, indirect, persistența acelei indiferențe față de normele patrimoniale și civice pe care statul le promova¹⁹¹. Studiul nostru și-a propus doar să sugereze că obiectele rățacite aveau – tocmai prin decontextualizarea căreia îi cădeau deseori victime – o istorie a lor, una lungă și relevantă culturalmente. Chiar și „excursiunile” stipendiate de minister se nutreau din acel iz de „obiectivitate” pe care îl dădea hazardul¹⁹². De aceea, niște cioburi găsite cu ocazia lucrărilor pentru o cale ferată erau luate ca simptom al unor descoperiri mai importante.

În ședința Academiei din 19 iunie 1887, D.A. Sturdza lua cuvântul în chestiuni de ordin numismatic: „D-lu Sturdza dzice că colecțiunea numismatică a Museului de anticități trebue să urmărească mai cu sémă doue scopuri: 1. De a avé o colecțiune cât mai completă de monede de la Traianu; 2. Precum și

¹⁹¹ Vezi *Regulamentul Legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, publicat în MOF, nr. 239, Joi 28 ianuarie (9 februarie) 1893, p. 6854-6856. Poate fi consultat și în C. Lascăr și I. Bibiri, *op. cit.*, p. 502-505. El introduce în politicile patrimoniale o doză mai mare de anticipație, oferind dinainte soluții pentru dificultățile care puteau să apară pe parcurs. Se știe că Grigore Tocilescu insistă în mod deosebit pentru pedepsirea contraveniențelor. Vezi Alexandra Ștefan, *op. cit.*, p. 119, 123.

¹⁹² Între falsurile secolului XIX se numără și așa-zisele „scrieri găsite”, chipurile, din întâmplare. De fapt, era o metodă de a ascunde autorul mistificării și de a da manuscrisului acea notă de obiectivitate pe care o conferă uneori hazardul, descoperirea involuntară a unui izvor istoric. Tot ce părea anonim trecea drept autentic. Vezi Mircea Angheliescu, *Falsuri, farse, apocrife, pastişe, pseudonime și alte mistificații în literatură*, București, Editura Compania, 2008, p. 74-84.

monedele de totu felulu din basenul Dunării de josu. Mijloacele de care dispunem sunt însă cu multu prea mici, ca să pôtă procura tôte monedele de acestu felu, câte se găsescu”¹⁹³. Sturdza dovedea că, la acea dată, în expunerea puținelor mostre avute la dispoziție, primă totuși *ipostazierea* și nu *istoricizarea*. Ultima nu lipsea din discuții, dar era pomenită mai mult ca proiect sau ca intenție. Astfel, la 30 mai 1890, Grigore Tocilescu cerea Ministerului Instrucțiunii să aprobe fondurile pentru o „colecțiune de plumburi”, cumpărată de la anticarul Aristide Kava din Constanța; erau 38 de mărci vamale bizantine și 16 greutatea pentru cântărire. Faptul ni s-ar fi părut nesemnificativ dacă memoriul lui Tocilescu nu cuprindea următoarea remarcă: „Ambele categorii de plumburi sunt interesante a se studia cu amănuntul; *ele vin să mărească mica colecțiune ce deja posedă Museul, și numai prin adunarea unui mare număr de aceste obiecte se va putea trage conclusiuni interesante asupra raporturilor metrologice dintre greutatea și asupra provenienței plumburilor vamale*”¹⁹⁴. Creșterea cantității de exponate, deși aducea cu ea multe dublete, era totuși indispensabilă celor care urmăreau biografia unui tip anume de obiecte.

Recapitulând deci politica de achiziții a Muzeului Național de Antichități din anii 1870-1900, observăm pendularea între două tendințe contradictorii: prima ar fi redundanța obiectelor selectate, frecvența foarte mare cu care unele sunt pomenite; a doua, dimpotrivă, demonstrând interesul pentru singularitatea artefactului. Remarcăm, inițial, aspecte de ordin *repetitiv*, adică o anumită *tematizare* a cunoașterii (determinată de similitudinea obiectelor luate în evidență și de spontaneitatea recuperării lor). Mult mai târziu, cu trecerea anilor, se decantează și elementele de ordin *evolutiv*, pe care unii le puneau, printr-un abuz semantic, în slujba ideii de *continuitate* istorică. Motivațiile identitare prevalând, unele „momente” deveneau rapid „monumente”. Apoi, asiduitatea cu care unele descoperiri revin în discuție poate sugera mai multe lucruri: 1) *tipologizarea*, construirea retroactivă a unor „specii” de exponate; 2) *continuitatea* unei civilizații de odinioară, lunga ei persistență în timp; 3) *relevanța* mare pe care un obiect, regăsit iar și iar, o avusese într-o perioadă îndepărtată. Apărea apoi deosebirea dintre *raritatea* unui obiect vechi și *unicitatea* lui. Raritatea îl recomanda ca excepție de la regulă, ca un caz foarte particular, care stânjenea, temporar, definițiile academice: pe scurt, era fortuită și atipică. Unicitatea venea însă din siguranța că un anume exponat nu avea seamă în lume. Chiar și așa, el putea fi la originea unor lungi șiruri de imitații, rămânând modelul mai multor generații de obiecte înrudite¹⁹⁵.

¹⁹³ AAR, seria II, tomul X, 1887-1888, *Partea administrativă și desbaterile*, București, Tipografia Academiei Române, 1889, p. 11.

¹⁹⁴ ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 612/1890, f. 39v.

¹⁹⁵ În secolul XIX, catalogările erau dominate de criteriile colecționarilor de artă. Adică mergeau pe distincția dintre singularitatea artefactului ca *operă de artă* (provenită din maniera de tratare iconografică sau stilistică) și unicitatea *obiectului* (dedusă din procedeele tehnice utilizate pentru realizarea lui). Vezi Bernard Vouilloux, *Le discours sur la collection*, în „Romantisme”, nr. 112, 2001, p. 102.

Nemulțumit că Grigore Tocilescu nu îi pusese la dispoziție manuscrisele slavone din Muzeul Național de Antichități, Nicolae Iorga vorbea, la 1899, de „această magazie de vechituri, această oficiină de astrolog”¹⁹⁶. Reproșurile lui vizau stocarea multor obiecte care nu aveau ce căuta într-o instituție preocupată, la origini, de arheologia clasică. Iorga exagera însă, punând totul pe seama dorinței lui Tocilescu de a acapara și monopoliza cât mai multe surse, pentru a-și împiedica colegii și rivalii să le folosească¹⁹⁷. Mult mai realist este să observăm că respectiva indistinție se datora și accepției largi pe care cuvântul „antichitate” continua să o aibă. În secolul XIX, românii inventariuau orice găseau, fără a ști istoria susceptibilă să integreze acele artefacte. Era o atitudine tipică anticarilor întârziați. Cercetările lor nu ilustrau o metanarațiune deja formulată, ci adunau doar premisele acesteia. Treptat, se trecea de la simpla fascinație pentru faptele, personajele și vestigiile din *illo tempore* la intenția de a reface istoria unui exponat, plecând de la prezentul lui și mergând înapoi, pe firul poveștii sale. Inventarele trădează felul de a percepe istoria la un moment anume, de a repartiza anumite mostre într-o specie sau alta de izvoare. De exemplu, trecerea unui obiect din stadiul de „curiozitate” la acela de „sursă” – care să contribuie la reconstituirea unui trecut – presupune progrese în științele adiacente și apariția unor noi informații care permit o reală valorificare a unui obiect altminteri doar pitoresc. Tranziția nu era una facilă, obiectele aduse în muzeu figurând mai mult ca efigii ale unor lumi pierdute și neoferind prea multe informații despre acestea. Inițial mult prea puține și disparate, exponatele treceau cu greu din faza în care aminteau de o epocă oarecare, în aceea în care puteau participa efectiv la completarea unei biografii colective, a unui puzzle narativ. Una era *gustul* pentru trecut, altceva *curiozitatea* față de el și cu totul altceva investigarea lui sistematică. Aidoma colecțiilor, cota muzeului creștea cu cât avea mai mulți vizitatori. Necesita așadar o anumită teatralizare a discursurilor care îl legitimau. Și cu cât se dădea în spectacol, cu atât obținea mai repede acea aură a „bunului de utilitate publică”. Astfel, furtul „cloștii cu pui” era mai degrabă un succes decât o pagubă. Aducea Muzeul Național de Antichități în atenția unui public larg, atrăgându-i pe oameni cu iluzia că adăpostea lucruri ieșite din comun.

¹⁹⁶ Nicolae Iorga, *Opinii sincere și periculoase ale unui rău patriot*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 100. Iorga se înfuriase auzind că mult răvnitele manuscrise fuseseră totuși puse la dispoziția unor vizitatori străini, unul dintre ei, un rus, furând câteva din ele.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 99, 101-102. Deși era primit în Academie pe locul rămas liber prin moartea lui Tocilescu, Nicolae Iorga nu s-a conformat uzanțelor, refuzând să își elogieze predecesorul. Ba dimpotrivă, în discursul său de recepție „scăpa” o remarcă acidă la adresa defunctului. Vezi Vasile Barbu, Cristian Schuster, *Grigore G. Tocilescu și „cestiunea Adamclisi”*. *Pagini din istoria arheologiei românești*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2005, p. 51.

**A Few Considerations on Romanian Museology
in the second half of the XIXth Century: Conceptions, Representations, Polemics
(Abstract)**

Keywords: museology, cultural policies, historicity, collector, authenticity, identity

The present paper starts from the premise that the history of the National Museum of Antiquities had already been written, but the author has now totally different interests: the way in which this museum started to stage the past, suggesting, at a visual level, one conception about history or the other. Could a given sample say something by itself, or did it need the complementariness of the others, discovered later? The author wonders: did the objects brought in the museum have to *illustrate* only a narrative scenario that had already been established, or maybe their affluence used to *legitimate* new approaches of our history? He believes that the important thing is for us to see whether the rarity of the exhibits used to determine a given interpretation, changed, or at least competed, afterwards, by subsequent acquisitions and discoveries. Each chapter in the museum activity (inventorying, classification, restoration, acquisition) gives us indices on the dominant historical discourses at a given moment. These can be found, with certain efforts, in the bureaucratic or explicative texts that accompanied the artefacts in question. However laconic or repetitive they might have been, the archive documents show us how the idea of *value* changes: which objects prevailed: the objects made of precious metals, with a high quota on the market; the rare objects, which thwarted established opinions; the very old objects, the simply respectable ones; the objects with a big informational potential, open to correlations, contextualisation, typification of scientific nature? Which ones of them prevailed today and which gained the primacy later? We usually associate 'museification' with the idea of *conservation*, in a pejorative meaning: depositing, fetishisation, abandonment of the social circulation of the academic debates. We believe, however, that the *representations on history have their own historicity, which the life of museum underlines with fidelity*. Objects do not join the museum in order to die; the interest or lack of interest that surround them speak to us about what epoch was in fashion and which past was obsolete at a given time.

Instituționalizarea învățământului teologic în Eparhia Hușilor

Mihai ANTIPA

Pentru spațiul geografic delimitat de exercitarea autorității și atribuțiilor Episcopului de Huși, jumătatea secolului al XIX-lea a marcat înființarea primelor instituții de învățământ teologic, în atmosfera creată de activitatea primei școli teologice ortodoxe românești, organizată temeinic – Seminarul de la Socola, de lângă Iași. Evenimentul avusese loc la începutul secolului al XIX-lea, mulțumită strădaniilor mitropolitului Veniamin Costachi, cu concursul domnitorului Alexandru Moruzi¹.

Astfel, în anul 1846, s-au organizat așa-numitele „școli catehetice ținutale” la Huși și Vaslui, cu un program de studii redus, „unde se pot forma buni dascăli pentru bisericele de țară”². În discuție sunt ținuturile Fălciu, respectiv Vaslui, ultimul intrat sub jurisdicția Episcopiei Hușilor încă din anul 1812, de la Eparhia Romanului. Școala din Huși era subordonată celei de la Socola, iar din punct de vedere spiritual-educativ episcopului eparhiei, care la acea dată era Sofronie Miclescu. În anul 1852, grație demersurilor episcopului Meletie Istrate, Episcopia Hușilor și-a extins aria jurisdicțională, prin includerea ținuturilor Tutova și Covurlui, ultimul trecut, în anul 1864, sub jurisdicția nou înființatei Episcopii a Dunării de Jos. În ținuturile Tutova și Covurlui au fost organizate școli catehetice la Bârlad, respectiv Galați tot în anul 1846.

„Școlile ținutale de catehizație” – cum mai erau denumite aceste școli bisericești – se subordonau episcopului și erau conduse de „cateheți”. Școala din Huși funcționa în chiliile Episcopiei, avându-l catehet pe preotul Nicolai Roiu, iar cea din Vaslui era condusă de către iconom Constantin Focșa și funcționa într-o casă din curtea Bisericii *Sf. Ioan*, școala din Galați îl avea în frunte pe iconom Gh. Teodorescu, în timp ce școala din Bârlad era condusă de iconom Nicolai Păun³.

Anul 1851 a marcat, pentru învățământul religios din Moldova, instituirea unui cadru legislativ-organizatoric, cu un caracter reformator, având ca scop atât

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 248.

² AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 12/1856, f. 23.

³ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, București, 1936, p. 19.

creșterea numărului unităților de învățământ cu specific teologic, cât și ridicarea gradului de pregătire a viitorilor membri ai clerului.

În aceste condiții, Adunarea obștească a țării a votat, la 7 iulie 1851, *Legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova*, întărită de către domnitorul Grigorie Alexandru Ghica. Prin această lege, nimeni nu „să va pute orândui nici hirotonisi, decât numai din acele feți, care vor înfățișa mai întâi atestat de deplinirea cursului învățăturelor teologhicești”⁴. În acest scop, „cursul învățăturelor teologhicești” urma să se organizeze în două secții: prima pentru clerul „mai de josu în Eparhia Mitropoliei”, cu o durată de patru ani, și cea de a doua pentru clerul „mai înalt din toată țara”, tot pe o perioadă de patru ani⁵. Totodată s-a hotărât înființarea a două noi seminarii cu patru clase (secția primară) la Roman și la Huși. Cu statut de școli elementare erau menținute școlile bisericești ținutale (catehetice), cu o durată de doi ani⁶.

Conducerea „gheneralnică a așezământurilor seminaricești” era încredințată unei epitropii, formată din mitropolitul țării, „episcopii eparhioți și Ministrul Averilor Bisericești și al Învățăturelor Publice”⁷. La nivelul seminariilor eparhiale, epitropia era „alcătuită din episcopul eparhiot și Ministrul Învățăturelor Publice”, ea fiind cea „îndrituită a executarisi cu cea mai mare scumpătate și fără cea mai mică abatire” prevederile legiurii⁸.

„Lăutrelnica administrație” a seminariilor eparhiale era încredințată unui „osăbit rector”, sub a cărui îndrumare se aflau „inspectorul, iconomul, săcristariul și profesorii seminariei”, fiecare cu pregătire specifică și alcătuiind un comitet. Cu excepția secretarului, care era mirean, ceilalți trebuiau să fie clerici⁹.

Din considerente practice și pentru „deprinderea scolarilor la cele bisericești” se impunea ca fiecare seminar sau școală bisericească ținutală să-și desfășoare activitatea pe lângă o biserică, disciplinele („științele”) urmând a se preda („paradosi”) în „limba româniască”, după o programă întocmită de către comitetul seminarului. S-a stabilit ca elevii primiți să aibă vârsta cuprinsă între 15 și 25 de ani, urmând a frecventa ca interni 100 de elevi la Socola, 70 de elevi la seminarul din Roman și 40 de elevi la seminarul din Huși¹⁰.

Această „pravilă”, având ca scop „reorganizația învățăturelor în Moldova”¹¹, a constituit, așadar, suportul legislativ al înființării seminarului din Huși. Era cea mai importantă școală bisericească din localitate. Cel care a pus bazele acestei instituții a fost episcopul Hușilor, Meletie Istrate, în toamna anului 1851, după ce, în vara aceluiași an, însuși domnitorul Grigorie Alexandru Ghica vizitase

⁴ AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 7/1851, f. 3.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 4.

⁸ *Ibidem*, f. 5.

⁹ *Ibidem*, f. 4.

¹⁰ *Ibidem*, f. 5.

¹¹ *Ibidem*, f. 3.

orașul, alegând casele pentru noua școală. Până la amenajarea acestora, seminarul și-a început activitatea, în luna octombrie, în incinta episcopiei. Spațiile au fost cumpărate de către Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii de la Elena Panu, rudă a fostului episcop de Huși, Sofronie Miclescu, devenit, în anul 1856, mitropolit¹².

Inițial, conducerea seminarului a revenit arhimandritului Veniamin Arhipescu, adus de la Mănăstirea Slatina de către Meletie Istrate, când fusese ales episcop de Huși. La finele anului 1853, a fost numit ca profesor și rector cel ce întemeiase și fusese primul rector al Seminarului Central din București, Nicolae Bălășescu, care îmbrăcase haina monahală la Mănăstirea Cernica, luând numele de Nifon. Ardelean la origine, el fusese recomandat episcopului de Huși de către profesorii, tot ardeleni, din Seminarul de la Socola¹³. A condus seminarul din Huși timp de doi ani, punându-și experiența și priceperea în organizarea și alcătuirea programelor pentru școală.

La începutul anului 1856, Episcopul Meletie l-a chemat la conducerea seminarului, oferindu-i postul de rector, pe arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, o personalitate cu o vastă pregătire și cultură teologică. Fusese ierodiacon la Biserica cu hramul *Schimbarea la Față* din Mănăstirea Socola, iar începând cu anul 1845 profesor și inspector al seminarului din același loc. A fost trimis pentru studii la Academia Teologică din Kiev, de unde s-a întors, în toamna anului 1851, cu cea mai înaltă distincție acordată de către „acea academie spirituală” – „Magistru în teologie și litere”. S-a distins atât ca inspector cât și ca profesor, redactând un manual de liturgică, în anul 1853, un manual de tipic, în anul 1854, iar un an mai târziu, lucrarea *Teologia Dogmatică a Bisericii Ortodoxe*. Apreciindu-i meritele și contribuțiile, Mitropolitul Sofronie Miclescu l-a ridicat la rangul de arhimandrit, la 12 ianuarie 1856, iar două luni mai târziu, la 5 martie, a fost „întărit” ca rector al seminarului din Huși¹⁴.

În această calitate, Melchisedec Ștefănescu a desfășurat o intensă activitate, care, prin rapoarte cuprinzând propuneri înaintate episcopiei, viza nu numai seminarul, ci și școlile bisericești ținute (catehetice), cu o durată a studiilor de doi ani. Potrivit *Legiurii pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova*, aceste școli erau menținute „pentru a avea scolar pregătiți din carii să se completeze clasele seminariilor”¹⁵. În ceea ce privește corpul profesoral ce activa la aceste școli, amintitul document prevedea că profesorii „vor avea atârnamarea lor de la siminaria acelei eparhii în care se află, după osăbite instrucții ce li să vor da potrivit însărcinării lor”¹⁶.

Referitor la primirea clericilor în școlile catehetice, solicitarea venea din partea părinților viitorilor elevi printr-o cerere înaintată episcopului. Se exprima dorința părintelui (de obicei preot sau dascăl) de a-și „așăza fiul în școala

¹² Theodor Codreanu, *Istoria Hușilor*, Galați, Editura Porto Franco, 1995, p. 185.

¹³ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *op. cit.*, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*, p. 8.

¹⁵ AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 7/1851, f. 3.

¹⁶ *Ibidem*, f. 4.

bisericească”, „unde va rămâne nesmintit până la îndeplinirea cursului învățăturilor”, angajându-se, totodată, „a-i purta de grijă cu toate celi trebuincioasă în timpul petrecirii sale în școală”. Aprobarea cererii era consemnată printr-o rezoluție a episcopului, urmând ca solicitantul să fie primit în școala bisericească, „unde să va regularisi în clasă, potrivit științei ce are”¹⁷.

Conform unui raport, întocmit de către Comitetul seminarului din Huși și înaintat Episcopiei acestei instituții, în baza datelor primite de la cateheți, în anul 1855, totalul clericilor „ce studiază în scoalele bisericești din această eparhie” se ridica la numărul de 216, din care 18 la Huși, 83 la Vaslui, 70 la Bârlad și 45 la Galați¹⁸.

Numărul clericilor tindea să crească de la an la an, așa cum reiese dintr-o adresă a catehetului de Vaslui, Constantin Focșa, ajungând până la 100 de elevi, determinând „mari greutatea în predarea lecțiilor și guvernarea a patru clasă deodată”. Erau motivele pentru care se solicita o subvenție „măcar de vreo mie lei pe anu” pentru plata unui „suplent”, care să „ajute la conducerea pe mai departe a acestei munci grele”¹⁹.

Lunar, cateheții înaintau Comitetului Seminarului din Huși un raport „de sânguința, purtările și însușirile fiecăruia dintre clirici”, cuprins într-un „Catalog matricular și clasificator pentru cliricii și candidații ci urmează cu învățătura la școala bisericească”²⁰.

La sfârșitul fiecărui semestru – în lunile februarie, respectiv iulie – se organiza un examen cu „bilete la toate obiectele”, în urma căruia se „împărțeau premii” pentru cei ce au demonstrat „sânguinți”. Examenul se desfășura în prezența membrilor „Comitetului de Inspekția Scoalei Publice” din acel oraș, „întovărășiți de mai mulți boeri veșitori în târg”, „persoane însemnate” ale orașului. Rezultatele examenului se consemnau într-un „Catalog semestrial și clasificatoriu pentru cliricii ce au făcut examenul la școala publică bisericească”²¹, prin calificative acordate la obiectele studiate: „catihisul, istoria Sfântă, tâlcuirea rânduielilor bisericești, cele patru lucrări principale ale aritmeticii, cetirea și scrierea”²².

Catagoagele – atât cele semestriale, cât și cele lunare – erau trimise Comitetului Seminarului din Huși, unde urmau a se păstra în „arhiva acestui Seminar”²³.

Pe baza rezultatelor de la examen, absolvenții școlilor catehetice obțineau un atestat privind „ascultarea” la școala bisericească a „științelor statornice prin Așezământu pentru candidați”. Atestatele erau eliberate („slobozite”) de către „Comitetul Scoalei Bisericești din Episcopia de Huși”, fiind „încredințate

¹⁷ *Ibidem*, f. 7-28.

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 1.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 27/1852, f. 174.

²⁰ *Ibidem*, f. 15-23.

²¹ *Ibidem*, f. 27 și 166.

²² *Ibidem*, dosar nr. 7/1851, f. 33.

²³ *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 1.

și de către Epitropia acestui institutu”²⁴. Pentru avizare, atestatele erau trimise Departamentului Bisericesc, solicitându-se, totodată, înștiințarea dacă cei cărora li se eliberau nu erau „supuși la vreo dare a statului”²⁵.

Pe baza atestatelor primite și a recomandării venite din partea cateheților, clericii cei mai bine pregătiți erau aleși în vederea primirii în seminarul Eparhiei Hușilor²⁶.

Activitatea de pregătire a clericilor în seminar se desfășura pe parcursul a patru ani, fiind hotărâtor influențată de eforturile, ca profesor și rector al seminarului din Huși, depuse de către arhimandritul Melchisedec Ștefănescu. Lui i se datorează întocmirea și înaintarea către epitropie a programei și listei de discipline pentru fiecare clasă, „dupre carea, conform cu legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericești, are a se urma predarea științelor în această seminarie”²⁷.

Astfel, în prima clasă de seminar elevii învățau: „istoria biblică, aritmetica, limbile elină și latină, gramatica română și cântările bisericești”. Studiile erau continuate în clasa a II-a cu: „istoria bisericească, istoria patriei, limbile latină și elină, geografia, tipicul și cântările”. În clasa a III-a, programa de studiu includea: „teologia dogmatică, retorica, istoria universală, limbile latină și elină și cântările”, iar în ultima clasă de seminar erau înscrise ca discipline de studiu: „teologia dogmatică, teologia pastorală, liturgica, limbile elină și latină, exercițiile oratorice”. În toate clasele se studia „muzica vocală”²⁸.

Corpul profesoral, avându-l în frunte pe arhimandritul Melchisedec, în calitate de rector și profesor de teologie, îi includea pe Nicolae Roiu, Vasile Mandinescu, Constantin Nica, Petru Cârjă, dr. Teofil Madievschi și Ioan Cojan – ca „suplent” pentru „gramatica română, cântări și aritmetică”²⁹.

Anul școlar era structurat pe două semestre, fiecare finalizându-se cu câte un examen. Atât pentru examene, cât și pentru eliberarea atestatelor se institua un comitet prezidat de rector³⁰.

Elevii erau apreciați cu „note” – „clasa a III-a, clasa a II-a, clasa I-a și eminent”, date de profesorul titular și de comitetul de examinare³¹. Evaluările, care vizau atât „sânguința”, cât și „moralulu”, se consemnau în cataloage (liste), care, printr-un raport al comitetului seminarului, erau aduse la cunoștința epitropiei³². Aceasta, la rândul ei, le comunica șefului Departamentului Cultelor³³.

În anul 1856, cursurile seminarului din Huși au fost frecventate de 60 de clerici, din care: 20 în clasa I-a, 25 în clasa a II-a, 8 în clasa a III-a și 7 în clasa a IV-a. Mai mult de jumătate dintre aceștia erau „externi”, ceea ce sporea

²⁴ *Ibidem*, dosar nr. 1/1847.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 7/1851, f. 36.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.

²⁷ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *op. cit.*, p. 12.

²⁸ AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 12/1856, f. 27.

²⁹ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *op. cit.*, p. 15.

³⁰ AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 7/1851, f. 4.

³¹ *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 3.

³² *Ibidem*, f. 1.

³³ *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 25.

dificultățile Comitetului. Aceștia, neavând „înlesnirile necesarii”, nu puteau urma regulat cursurile, fiind nevoiți „prin urmare a petrece mai mulți ani într-unu clasu”. Din acest motiv, „notele clericilor ecsterni erau în genere mai slabe”, iar „moralitatea lor greu de clasificat cu ecsactitate, fiindu necunoscută petrecerea lor estrenă”³⁴. În astfel de condiții, se urmărea reducerea numărului clericilor externi, lucru care s-a și întâmplat – dacă în anul 1855, din același total de elevi, 40 erau „externi”, în anul următor numărul lor s-a redus la 32³⁵.

Acest obiectiv a constituit, de altfel, una dintre constantele activității arhimandritului Melchisedec, ca rector al seminarului din Huși. În împrejurarea în care „atât depărtarea lor, cât și sărăcia” afectau foarte mult situația clericilor externi, văzându-se „nevoiți a părăsi învățătura și cariera clericală”, printr-o adresă către episcop rectorul solicita „sporirea bugetului spre a se putea ținea un mai mare număr de interni”³⁶. Altminteri exista riscul „ținerii preoțimii în neștiință de chemarea ei”, pe de o parte, iar pe de altă parte, se putea „paraliza mersul seminariei, răpind de la elevi toată emulația”.

Solicitarea a ajuns, prin intermediul episcopului, și la minister, motivată fiind de faptul că numărul de 20 de clerici interni, stabiliți prin bugetul seminarului, în anul 1852, nu putea „îndestula lipsa preoților în eparhie”, mai multe zeci de biserici fiind lipsite de serviciile acestora. În scopul „ținerii disciplinei scolastice și a educației morale în duhul Sf. Evanghelii”, în vederea frecventării regulate a cursurilor, a evitării „lipsei de la clasă un mai îndelungat timp” și „pentru a nu se mai hirotoni preoți fără învățatură” se impunea sporirea numărului clericilor interni la cel puțin 60³⁷.

Apelul făcut nu a rămas fără ecou, începând cu anul 1857 alocându-se resurse pentru mărirea numărului de elevi și mai buna remunerare a profesorilor³⁸, ale căror salarii, conform cu obligațiile lor și cu cheltuielile zilnice, erau prea mici³⁹.

Creșterea numărului de clerici pregătiți la seminar a scos imperativ în evidență problema spațiilor unde se desfășurau cursurile, în condițiile în care și casele cumpărate de la Elena Panu, în anul 1852, erau insuficiente. Situația a fost sesizată de către arhimandritul Melchisedec încă de la numirea sa ca rector al seminarului, în luna martie 1856, când a propus epitropiei să se întocmească un înscris („condeiu”) în scopul închirierii spațiilor „trebuitoare, pentru internarea numărului trebuitor de clerici”, deoarece „încăperile ce acum posedă seminarul de Huși nu sunt de ajuns”⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f.1.

³⁶ *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.

³⁷ *Ibidem*, f. 23.

³⁸ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *op. cit.*, p. 24.

³⁹ Conform bugetului alocat seminarului, în anul 1856, arhimandritul Melchisedec, în calitate de rector și profesor, avea un salariu anual de 6.000 lei, față de 7.200 lei pe an cât reprezenta salariul său ca inspector „în Seminaria Centrală” (AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 12/1856, f. 33).

⁴⁰ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *op. cit.*, p. 9.

În consecință, în anul 1858, locotenentul episcop Ghenadie Tripoleos, succesorul lui Meletie Istrate la conducerea eparhiei, a cedat câteva chilii și o parte din însăși clădirea episcopiei pentru localul seminarului. În același an a început construirea clădirii seminarului eparhial din Huși, printr-un contract încheiat cu spătarul Niță Hasnaș, proprietarul moșiei Stăniliești⁴¹. Din păcate, lucrările de construcție erau anevoioase, cauza constituind-o „capitalu cuprinsu prin devizu, care nu era îndestulătoriu”, pe de o parte, iar pe de altă parte, „crizei financiare ce domnește în țară, care l-aru lipsi cu totul” pe antreprenor „de mijloacele pentru a da unu grabnicu sfârșitu antreprizei”⁴². În atare situație, în toamna anului 1861 a fost terminată doar o parte a clădirii, întreaga construcție fiind finalizată abia la începutul anului 1868, conform adevăririi arhitectului Bergheru (potrivit grafiei din epocă)⁴³.

De altminteri, resursele bugetare limitate, în contextul crizei financiare, au necesitat eforturi susținute, dublate de bunăvoința conducerii episcopiei, pentru a „pune o bază puternică seminariei clirosului nostru și a pregăti niște bărbați vrednici pentru a intra în tagma bisericească”⁴⁴.

De remarcat atenția și preocuparea autorităților ecleziastice ale vremii pentru reformarea și așezarea pe baze temeinice a învățământului teologic. Și cum orice activitate reformatoare nu se poate desfășura decât având la bază un fundament legislativ, nici acest caz nu putea face excepție. Astfel că, elaborarea, în anul 1851, a *Legiurii pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova*, având ca scop reglementarea activităților din domeniu, a constituit o veritabilă „Constituție” pentru învățământul teologic.

În mod firesc, aplicarea actului normativ, în litera și spiritul său, trebuia să ducă, într-adevăr, la ridicarea gradului de pregătire a membrilor clerului. Nu atât grija de a „îndestula lipsa preoților în eparhie”, cât mai ales calitatea și pregătirea acestora au constituit obiectivul fundamental al conducerii episcopiei, pentru „a nu se mai hirotoni preoți fără învățătură”. Cert este faptul că absolvirea Seminarului din Huși devenise o condiție esențială pentru „a intra în tagma bisericească”. Dovadă stau, în acest sens, „mărturiile” și „rapoartele” întocmite și înaintate episcopului, cu prilejul hirotonisirii preoților, unde referirile privind candidații la preotie cuprindeau mențiuni de genul: „care săvârșindu cursul Seminariei de Huși, precum dovedește atestatul ce-l păstrează”⁴⁵.

Pentru Eparhia Hușilor, extinsă, din anul 1852, cu două noi ținuturi (Tutova și Covurlui), „momentul 1851” a avut o semnificație „specială” – înființarea Seminarului Teologic, în orașul de reședință a episcopiei. E de menționat, fără îndoială, meritul arhimandritului Melchisedec, ce și-a îndeplinit „îndatoririle de

⁴¹ AN-Vaslui, fond Episcopia Hușilor, dosar nr. 14/1859, f. 1-2.

⁴² *Ibidem*, f. 3.

⁴³ *Ibidem*, f. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar nr. 29/1859.

privighere generală” și pe cele de „profesoru pentru mai multe studii”, marcând pregnant primul deceniu de existență și activitate a seminarului. Sunt motive ce ne determină să afirmăm că perioada în care s-a aflat la conducerea seminarului din Huși a constituit adevărata „epocă de înflorire a acestei școli bisericești”.

**The Institutionalization of the Theological Education
in the Diocese of Huși
(Abstract)**

Keywords: theological education, county catechism school, Theological Seminary of Huși, the Diocese of Huși, Nifon Bălășescu, Melchisedec Ștefănescu, clerics

The paper refers to the middle of the 19-century, a period when the reformation of the theological education became a priority, a necessity and an imperative for the ecclesiastical authorities of that time in Moldavia. The elaboration of the *Law for the ecclesiastical education' organization in Moldavia* in 1851 was a direct consequence of this concern. On its basis was established the Theological Seminary of Husi. This was not established on a “void soil”; the documents mention the existence of “county catechism schools” organized five years prior to the Seminary.

Some fundamental provisions of the law are presented in synthesis; they refer to the regulation of the activity in the specific field and, later, are emphasized the aspects considered relevant for the first decade of Seminary's activity. These are information regarding the management, administration and the positions hierarchy within the Seminary, the courses' organization, the recruitment procedure and the students' admission conditions, the composition of the professorial staff, the structure of the school year, the study subjects, the manner of evaluation, the organization of the graduating exams and granting of diplomas.

The paper contains also references to the status and the activity of the “county catechism schools” preserved by the respective law and becoming real “nursery” for recruiting students for the Seminary. These references pertain to: the procedure of admission, the professors' instruction, the study subjects, the manner of reporting, the organization of the exams, the evaluation and the certification of the students.

The content of the paper is completed with several considerations regarding the personality and the activity of Melchisedec Ștefănescu, as Seminary's rector and also some aspects regarding the institution's building, namely the spaces where the courses were held and the efforts made by the management of the Seminary and of the Diocese in order to ensure proper conditions.

Activitatea Companiei de Pompieri din Iași reflectată în surse arhivistice (1918-1939)

Radu FILIPESCU

Istoricul pompierilor ieșeni a atras atenția, în trecut, diferiților cercetători¹. În acest articol dorim prezentarea unor aspecte din perioada interbelică, pe care le considerăm mai puțin cunoscute. În prima jumătate a secolului XX, în orașul Iași existau trei secții ale Companiei de Pompieri, grupate în tot atâtea cazărmi: Secția I Toma Cozma (Postul Central), Secția a II-a Bucșinescu și Secția a III-a Nicolina². Cel puțin din anul 1926, fiecare secție a avut sectorul propriu de acțiune în oraș³. Astăzi Iașul are o singură cazarmă de Pompieri în cartierul Copou; doar străzile pe care se aflau Secțiile I-a și a II-a mai amintesc de fostele locații⁴. Strada Pojărniceii, care păstrează numele istoric al primei forme de organizare a pompierilor din Moldova⁵, a fost în pericol de a-și schimba numele în 1928⁶. O tentativă anterioară a fost, de asemenea, sortită eșecului⁷.

¹ Vezi Gheorghe Ungureanu, *Contribuție la istoria pompierilor (Înființarea și organizarea lor în Moldova)*, în RA, nr. 2/1958, p. 51-69; Ecaterina Negruți, *Organizarea serviciului de pază contra incendiilor în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Pagini din istoria pompierilor*, București, Serviciul Editorial, 1978, p. 44-57 (în continuare, *Pagini...*).

² Încă din primii ani de existență au existat propuneri de împărțire a Roatei de Pojărnici în cele patru cvartale ale orașului (*Istoricul pompierilor militari. 1835-1935*, București, Atelierele Cartea Românească, 1935, p. 61; în continuare, *Istoricul pompierilor...*).

³ Compania cerea Primăriei planul orașului Iași pentru a fi împărțit în sectoare de acțiune. Planul era cerut în trei exemplare, pentru fiecare secție (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1926, f. 82).

⁴ Străzile Pojărniceii și Pompieri.

⁵ La 3 ianuarie 1833 se puneau bazele „Roatei de Pojărnici”, prima unitate de pompieri din Principatul Moldovei. Termenul „pojarnic”, de origine rusă, era specific doar Moldovei. În Muntenia era folosită denumirea de „pompieri”, care s-a impus la nivelul întregii țări după 1859 (*Istoricul pompierilor...*, p. 49).

⁶ Comandantul Companiei de Pompieri, căpitanul I. Angelescu, a cerut Primăriei, în zilele de 8 mai și 16 noiembrie 1928, schimbarea numelui străzii Pojărniceii în „Mihai Bravul” sau „altul”, pentru ca „să nu mai poarte un nume rusesc [sic]” (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1929, f. 32). Cererea poate fi explicată în condițiile tensiunilor diplomatice româno-sovietice. În orice caz, ea nu a fost aprobată de edilii orașului.

⁷ În anul 1912, edilii au încercat schimbarea numelor mai multor străzi. Strada Pojărniceii urma să se numească „Subl[ocotenent] Țintilă [polițist din cartierul Păcurari, erou al Războiului

Terenul și clădirile secțiilor de pompieri aparțineau Primăriei. Reparațiile periodice nu au putut suplini lipsa unei cazărmi corespunzătoare, cum existau deja în alte orașe⁸. O adresă a Inspectoratului Pompierilor, din 12 august 1921, aducea la cunoștința Primăriei că localurile secțiilor sunt deteriorate, grajdurile și remizele „primitive”⁹. Doi ani mai târziu, situația era neschimbată¹⁰. În ziua de 13 august 1926, Inspectoratul Pompierilor Militari constata că localurile sunt curate, dar neconfortabile și insalubre, în pericol de dărâmare¹¹. Un alt raport, din 1 noiembrie 1928, menționa în continuare curățenia cazărnilor, dar și lipsa lor de confort¹². Acest lucru era recunoscut și de Primărie care considera, în 1932, că localurile respective erau „deteriorate și neîncăpătoare”¹³. Rapoarte ale Companiei, din 7 iulie 1934¹⁴ și 29 iulie 1937¹⁵, constatau prezența igrasiei și cuprindeau sintagma „plouă peste tot”.

Cea mai bună soluție ar fi fost construcția unei noi cazărmi. În anul 1926, Primăria Iașului cerea instituției similare din Brăila planurile cazărmi de pompieri din acest oraș, realizată treptat în anii 1920-1923 și 1925¹⁶. Se spera obținerea unui împrumut de 5 milioane de lei pentru construirea a trei cazărmi

din 1877-1878, unde a participat ca voluntar – n.n.]”. Populația s-a opus și vechile nume au fost păstrate. Vezi N.A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, Editura Tehnopress, 1997, p. 92-94.

⁸ De exemplu, în orașul Piatra Neamț exista, din anul 1911, o cazarmă de pompieri nouă, construită pe locul celei vechi (Adolf Minuț, *Aspecte privind organizarea activității pompierilor din județul Neamț în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Pagini...*, p. 64).

⁹ Lumina electrică fusese înlocuită în ultimul timp cu vechile lămpi de gaz. Se amintea că alte primării repară cazărmiile și grajdurile, oferă scutiri la apă și curent (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1921, f. 32). Primăria răspunde că localurile sunt puse la dispoziția pompierilor și că ea nu le poate repara (*ibidem*).

¹⁰ Compania sublinia că în cele trei secții „plouă peste tot, în dormitoare de trupe, în grajduri, în sălile de mese, în infirmerie și în remize unde stau trăsurile”. O parte din personal se afla în spital datorită răcelii, înregistrându-se și un deces din această cauză (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 39). În mai 1923, Compania constata caustic că „Primăria Iași nu a pus nici cel puțin un cui la vreuna din cazărmi sau să repare ceva”. Edilii orașului erau acuzați de „nepăsare” (*ibidem*, f. 40).

¹¹ „Nu exagerăm când afirmăm că, din toată țara, orașul Iași are clădirile cele mai primitive și insalubre pentru pompieri, fapt care are o înrăurire asupra educației oamenilor, cât și asupra sănătății lor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 349).

¹² *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 149.

¹³ Primăria cerea Ministerului să aprobe un împrumut din fondurile Casei de Asigurări contra incendiului (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 119).

¹⁴ Primăria era înștiințată că plafoanele, pereții și dușumelele celor trei secții de pompieri sunt stricate și nu mai pot fi locuite de trupă. „Tabla acoperișelor fiind găurită, plouă peste tot” (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 338).

¹⁵ Era menționată prezența igrasiei, faptul că „plouă peste tot, din care cauză plafoanele în parte sunt căzute, iar parte sprijinite cu propte, periclitând sănătatea ostașilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161).

¹⁶ Erau cerute și „prețurile corespunzătoare după situațiile definitive încheiate”. Documentele cerute erau primite în ziua de 16 februarie 1926 (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 358). Serviciul Arhitecturii atașa documentația „la dosar până la deschiderea creditului pentru construirea cazărmi de pompieri”. Noul local urma să fie construit în locul vechii cazărmi din strada Toma Cozma (*ibidem*, f. 358-359).

în locul celor trei existente. În 1933 erau întocmite devize¹⁷. Totul a rămas însă la stadiul de proiect. Comisiile de control ale Ministerului de Interne și Comandamentul Companiei Pompierilor Militari constatau, în 1937, că localurile secțiilor sunt „nelocuibile”, dar subliniau că lipsa de fonduri permitea doar întreținerea lor¹⁸. Un aspect delicat privitor la cazărmi îl constituia faptul că ofițerii erau obligați, conform legii, să locuiască împreună cu trupa, pentru a fi apti de intervenție¹⁹. Pe parcursul anului 1938, rapoartele prezentau o situație la fel de sumbră²⁰. De altfel, starea avea să se perpetueze și în anii următori²¹.

Calul rămânea un element de bază al Companiei de Pompieri Iași, atât pentru tracțiunea furgonetelor de aprovizionare²², cât și pentru transportul materialului de incendiu, pompele *Knaust*²³. Pe timpul iernii, deplasarea „la foc” se făcea exclusiv cu tracțiune animală, motiv pentru care Compania a cerut în repetate rânduri suplimentarea alocației de furaje²⁴. Străzile din cartierele periferice ale Iașului erau inaccesibile mașinilor și rolul cailor era, în asemenea situații, „indispensabil”²⁵. În 1933, caii Companiei erau „bătrâni și cu diverse defecte”²⁶. În aceste condiții, Secția Toma Cozma anunța că nu mai poate scoate „la foc” scara mecanică *Magirus*, hidroforul, carul de unelte și omnibusul²⁷. Intervențiile aveau loc doar cu autopompa și motopompa, tractate mecanic²⁸.

¹⁷ La 20 septembrie 1933, Consiliul Municipal a aprobat împrumutul Primăriei către Ministerul de Interne (*ibidem*, dosar 173/1934, f. 13). Direcția Serviciului Tehnic al Primăriei Iași a întocmit devize pentru construcția cazărnilor. Pentru Secția Toma Cozma devizul era de 1.380.000 lei, pentru Secția Bucșinescu 2.550.000 lei, pentru Secția Nicolina 2.550.000 lei (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 28-40).

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

¹⁹ Legea de organizare a Pompierilor Militari, publicată în MOF nr. 80, p. I, din 4 aprilie 1936, specifica la articolul 28 că primăriile sunt obligate să pună la dispoziția pompierilor militari localuri pentru unități și personal (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 13).

²⁰ În ziua de 28 ianuarie 1938, Comandamentul Pompierilor Militari constata că unele camere sunt inconfortabile, unele amenajate „din grajduri și magazii” (*ibidem*, f. 13). Un memoriu al Companiei din ziua de 28 octombrie 1938 menționa că localurile secțiilor au dușumele și acoperișuri putrede (*ibidem*, f. 256).

²¹ Radu Filipescu, *Prezența armatei sovietice în județul Iași. Informații arhivistice privitoare la anul 1946*, în AIIX, tom XXXVIII, 2001, p. 172.

²² Unitățile de Pompieri foloseau caii la transportul căruțelor cu alimente, gunoi, etc. și în anii 1960-1961. Informație obținută de la d-l Ioan Bălan, militar în termen în acea perioadă la Unitatea de Pompieri Galați.

²³ Firma vieneză Knaust avea o reprezentanță la București; produsele ei au fost utilizate de diverse Companii din țară, la recomandarea Ministerului de Război (Adolf Minuț, *op. cit.*, p. 63).

²⁴ La 6 septembrie 1929, Compania de Pompieri Iași cerea Primăriei să achiziționeze 4 vagoane cu fân pentru hrana cailor. Se amintea că aceștia erau supuși la eforturi „mai ales în timpul ernei [sic] când incendiile sunt foarte numeroase”. Caii erau bătrâni, unii reformați de Regimentul de Artilerie anterior anului 1914. Alocația de 33 lei/zi pentru un cal era insuficientă. Primăria anunța că nu sunt fonduri și promitea o mărire în bugetul anului următor (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1929, f. 179).

²⁵ Un raport al Companiei în ziua de 28 octombrie 1932 (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 379).

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 4.

²⁷ În luna martie 1933, Pompierii cereau trei cai „de tracțiune grea” necesari pentru transportul scării mecanice *Magirus* la incendii (*ibidem*).

²⁸ *Ibidem*, f. 65.

Pentru a remedia problema, la 10 august 1933, Primăria achiziționa opt cai de la Oborul Abator, „perfect sănătoși, apți pentru serviciul de incendiu”²⁹. În preajma celui de-al Doilea Război Mondial se amintea în continuare de importanța „materialul[ui] de incendiu hipomobil”³⁰.

Iernile grele din prima jumătate a secolului al XX-lea provocau întreruperea circulației motorizate. În aceste condiții, în repetate rânduri, Compania a cerut Primăriei sănii pentru a transporta materialul de incendiu la foc când zăpada era mare „astfel ca mișcarea pompierilor să poată fi posibilă în orice moment”³¹. La 1 decembrie 1931, însuși Comandamentul Pompierilor ordona utilizarea săniilor care să transporte materialul de incendiu când căderile de zăpadă vor bloca circulația³². Și în anul 1937 se sublinia faptul că, iarna, piesele mașinilor se deteriorează din cauza „sforțării”³³.

Încă din iulie 1918 au existat demersuri de motorizare a Companiei, eșuate inițial datorită divergențelor dintre Ministerul de Război și Primărie³⁴. În mai 1922 era prezentată oferta firmei *Magirus Feuerwehrgeraete* din Ulm, cea mai mare în branșă³⁵. Primăria reamintea lipsa fondurilor pentru asemenea achiziții³⁶. Motivația oficială, și oarecum stângace, era păstrarea unui parc auto uniform din punct de vedere al mărcilor de mașină³⁷. Totuși, în perioada interbelică, mașinile aflate în serviciul Companiei au fost variate. În anul 1925, Primăria a achiziționat trei autocisterne *De Dion Bouton* pentru stropitul și spălatul străzilor, singurele mașini de care dispunea în acest scop. Una dintre acestea a fost împrumutată Companiei și noaptea era garată la Secția

²⁹ Din comisia de achiziție făceau parte Traian Jelea, ajutor de primar, dr. veterinar Ionescu și comandantul Companiei, Angelescu (*ibidem*, f. 137).

³⁰ *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

³¹ În ziua de 4 decembrie 1924, Inspectoratul Pompierilor Militari recomanda Companiei din Iași să își procure sănii pe care să își instaleze pompele și sacalele (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 1). Și în noiembrie 1927, pompierii cer cu împrumut șase sănii pentru a transporta trăsurile de incendiu. Primăria nu dispunea de sănii (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 165).

³² În aceste condiții, Pompierii au cerut Primăriei 12 sănii de incendiu cu tâlpi late pentru a monta pe ele „pompele, sacalele, scările” (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 141). În condițiile în care Primăria nu dispunea de material, a recomandat inițial Companiei să achiziționeze săniile din pădurea Tansa, unde costau 250 lei bucata. Ulterior s-a apelat la Marcu Leibovici, „negustor de rotărie”, din strada Palat nr. 24, care în februarie 1932 oferea 12 sănii la 350 lei bucata. Primăria aproba achiziționarea a șase sănii (*ibidem*, f. 140-141).

³³ *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

³⁴ Ministerul aproba în iulie 1918 acordarea a 10 autocamioane care să înlocuiască caii Companiei, cu condiția ca benzina și salariile șoferilor să fie asigurate de comună. Două luni mai târziu, Primăria răspundea că plătește subvenția cerută de stat pentru serviciul Pompierilor și considera statul „dator a avea grijă de toate cele necesare corpului Pompierilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1918, f. 21-24).

³⁵ Se ofereau pompe, motopompe, scări mecanice și simple etc. Inspectoratul Pompierilor din București achiziționase în trecut astfel de produse. Reprezentanța din capitală era Firma Bruno Keppich & co. (*ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 20).

³⁶ *Ibidem*, f. 30.

³⁷ Serviciul Tehnic era de părere să nu fie achiziționate mașini noi „pentru a nu avea mașini prea variate ca alcătuire și conducere” (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 78).

Bucșinescu³⁸. La 4 septembrie 1927, Compania cerea toate cele trei mașini de stropit ale Primăriei, care urmau să fie garate seara în cazărmi³⁹.

Primăria a avertizat, în repetate rânduri, Compania să aibă grijă de aceste mașini. În fond, scopul lor inițial era stropitul și spălătul străzilor. În februarie 1928, radiatorul de la o autocisternă *De Dion Bouton* s-a defectat din cauza gerului și a fost înlocuit cu al altei cisterne. Primăria cerea evitarea, pe viitor, a incidentelor de acest fel și avertiza că, în caz contrar, autocisternele vor fi folosite doar pentru „spălătul și stropitul străzilor”⁴⁰. Un an mai târziu, una din autocisterne s-a deplasat la Bacău, pentru a ajuta la stingerea unui incendiu. Serviciul Electricității și Tracțiunii cerea Companiei ca, pe viitor, nici o mașină a Primăriei să nu mai părăsească Iașul. Se reamintea că acestea vor fi retrase și folosite doar în momentul în care pompierii ieșeni vor dispune de mașinile potrivite⁴¹.

Compania de Pompieri Iași a achiziționat o motopompă *Magirus* cu un debit de 600 litri pe minut⁴². În septembrie 1928 era cumpărată o autocamionetă *Chevrolet*, cu accesorii necesare stingerii incendiilor, care remorca motopompa respectivă și transporta un pichet de incendiu format din 12 persoane⁴³. În 1934 era achiziționat și un *Fiat 510*, cu o capacitate maximă de 10 locuri⁴⁴. Între anii 1926 și 1931, comandamentul Companiei s-a deplasat la incendii cu diferite autoturisme, puse la dispoziție de Primărie: un *Ford* model 1925⁴⁵, *Ford Phaeton 930*⁴⁶. În 1931, pompierii recomandau Primăriei achiziționarea unui turism tip *Chevrolet*, aceeași marcă precum camioneta trupei⁴⁷. O mașină era absolut necesară comandantului Companiei, deoarece acesta se deplasa la incendii, controla starea materialului de incendiu la „instituțiile de stat, județ, comună și private” din oraș⁴⁸. Primăria a continuat să pună la dispoziția Coman-

³⁸ Doi șoferi asigurau serviciul non-stop, cu schimbul (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 97).

³⁹ *Ibidem*, f. 96.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 14.

⁴¹ *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 97.

⁴² *Ibidem*, f. 177.

⁴³ Pe părțile laterale din exterior urmau să fie fixate câte două cârlige pentru scări, iar în interior două bănci mobile pentru pichetul de incendiu. Greutatea era de o tonă și jumătate, mașina era acoperită. Camioneta a fost cumpărată de la Societatea Leonida & Co S.A.R. București. Compania cerea Primăriei să achite costul acesteia (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 132).

⁴⁴ Cumpărată de la Th. Gheorghiu, din strada Muzelor nr. 52. Se specifica marca claxonului, Bosch (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 263-267). În noiembrie 1937, autoturismul respectiv a fost vândut de Companie, fiind „în stare de reformă”. În aceeași lună, Primăria aproba scăderea ei din inventar (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 136).

⁴⁵ Mașina era deteriorată în 1931 și garată în Garajul Comunal Socola (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 60, 265).

⁴⁶ Primăria achiziționa mașina și pentru o lună o oferea Companiei. Ulterior o cerea înapoi. (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 103-104, 151). Primăria dorea să ofere în loc un Nasch uzat, valorând 40.000 lei în condițiile în care Fordul fusese cumpărat cu 144.000 lei (*ibidem*, f. 147, 269).

⁴⁷ Mașina urma să fie achiziționată de Primărie din fondul alocat Companiei în acel an (*ibidem*, f. 60).

⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 160.

damentului un autoturism Ford. În 1937, în această mașină, comandantul a întocmit Planul de Apărare Pasivă al municipiului, care impunea deplasări în diferite puncte⁴⁹. În același timp, Compania a cerut Primăriei permise gratuite – pe toate liniile de tramvai – pentru personalul care se deplasa zilnic în interes de serviciu și era lipsit de mijloace de transport⁵⁰.

Marea provocare o reprezenta achiziționarea unei autocisterne moderne, specială pentru stingerea incendiilor. În anii 1926-1929 au existat oferte ale mai multor firme de profil⁵¹. Dintre toate, cea agreată de Inspectoratul Pompierilor era *Magirus*⁵². Se arăta că aparatele achiziționate de la această firmă funcționau „de mai mulți ani” în București și în alte orașe din țară⁵³.

La 29 septembrie 1928, Consiliul Municipal prevedea, în proiectul de buget al Comunei pe anul următor, achiziționarea unei „autopompe cisterne” *Magirus*⁵⁴. Pompierii cereau și achitarea accesoriilor autopompei. Primăria aproba aceasta, în trei rate⁵⁵. Mașina ar fi trebuit să fie livrată Companiei în anul 1929⁵⁶. Modelul era unul modern, fapt care aducea majorări ale prețului⁵⁷. Totuși, la 1 iunie 1929, Primăria Iași comunica Ministerului de Finanțe că suma achiziționării mașinii a fost suprimată din buget, datorită reducerilor necesare reechilibrării balanței și a noilor sarcini impuse de guvern⁵⁸. O soluție originală, propusă de edilii ieșeni, a fost ca materialele furnizate de firma germană să fie livrate în contul reparațiilor de război conform planului Dawes⁵⁹. La 5 iulie 1929,

⁴⁹ Motiv pentru ca, în iulie 1937, pompierii să ceară Primăriei două cauciucuri noi (*ibidem*).

⁵⁰ Erau cerute permise gratuite pentru trei ofițeri și doi reangajați (*ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 233).

⁵¹ Automobilwerke H. Büssing din Braunschweig, reprezentată de Leo Brill & co din București, strada Smârdan nr. 21-23 (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 382). A. Laffly din Billancourt (Seine), prin reprezentanța Mecano S.A. din București (*ibidem*, f. 389-390). Inginerul Virgiliu Popescu din București oferea un prospect al firmei Hrcck & Neugebauer din Brno (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 11-12).

⁵² La 5 mai 1927, Inspectoratul recomanda în mod expres Companiei ieșene achiziționarea de aparatură *Magirus* (*ibidem*, f. 141).

⁵³ Bucureștiul achiziționase astfel de autopompe (*ibidem*, f. 142). Între 1923 și 1931, Primăria Bucureștiului a achiziționat 12 autocisterne *Magirus* (*Istoricul pompierilor...*, p. 191-237). Vezi fotografia Parcului de Mașini de incendiu din capitală (*ibidem*, p. 236). Din anul 1923 și Galațiul dispunea de asemenea autopompe (*ibidem*, p. 191).

⁵⁴ Autocisterna urma să fie procurată prin intermediul firmei Waldemar Fehlmayer din București, reprezentanța firmei *Magirus*. Primăria urma să achite suma de 960.000 în trei rate. Consiliul Municipal aproba acesta pe data de 14 noiembrie 1928. Pompierii urmau să primească mașina în termen de trei luni (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1928, f. 124).

⁵⁵ Accesoriile valorau 331.000 lei (*ibidem*, f. 125).

⁵⁶ Termenul de furnizare era la trei luni de la data comenzii, „eventual mai curând”. 500.000 de lei trebuiau plătiți la predare și 460.000 în cursul lunii martie 1929 (*ibidem*, f. 137).

⁵⁷ La 11 decembrie 1928 a existat o creștere cu 10% a prețurilor față de oferta din 3 noiembrie 1928. Motivația era dată de perfecționări: pompa centrifugală mult mai puternică, bara de siguranță în față. Prețul inițial era ridicat la 155.000 lei. În urma intervenției reprezentanței către firma furnizoare, se obținea reducerea majorării la doar 95.000 lei (*ibidem*, f. 140).

⁵⁸ *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 41.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 45. Primăria Iași amintea, la 1 iunie 1929, Ministerului de Finanțe că statul român trebuie să plătească municipiului suma de 29 milioane lei din fondul despăgubirilor

Ministerul anunța epuizarea „cotei reparațiilor pe anul în curs”. Compania cerea prevederea achitării în anul următor⁶⁰. Amânările repetate au părut benefice la un moment dat. La 26 august 1929, Primăria era anunțată de Companie că se are în vedere achiziționarea unui model mai modern de autopompă⁶¹. Singurul dezavantaj era că tancul de apă avea capacitatea de 2.200 litri, în loc de 3.500. Noul model era recomandat orașelor precum Iașul, care „au multe pante repezi”⁶². Recepția modelului urma să aibă loc în ziua de 30 ianuarie 1930, la sediul Companiei din Strada Pojărniceii⁶³.

Primăria Iașului și-a exprimat, în particular, dezamăgirea, în condițiile în care modelul achiziționat nu a fost cel modern, ci unul mai vechi⁶⁴. Ea ar fi dorit păstrarea autopompei până la rezolvarea litigiului, dar Compania a folosit-o, forțând achiziționarea ei de către edili⁶⁵. Autocisterna a fost prezentată publicului în fața Palatului Administrativ (Palatul Culturii de astăzi) duminică, 19 ianuarie 1930⁶⁶. Acest eveniment a fost relatat sumar în presa locală⁶⁷, care a observat, totuși, avantajele noii achiziții⁶⁸. La rândul ei, Compania de Pompieri anunța Primăria că autopompa furnizată a urcat, „în perfecte condițiuni, pantele cele mai ridicate ale orașului”, cu ocazia incendiilor din diverse cartiere⁶⁹. În condițiile în care modelul era unul mai vechi, Compania prezenta avantajele achiziționării acestuia. Capacitatea rezervorului de 3.500 litri era considerată un avantaj deoarece în Iași Serviciul oferea apă doar „câteva ore pe zi”⁷⁰. Roțile din cauciuc masiv erau până la urmă benefice în condițiile unor străzi pavate

(*ibidem*, f. 41). Anterior, Germania livrase României medicamente și material sanitar, în contul reparațiilor de război (Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 81).

⁶⁰ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1929, f. 90. La 10 noiembrie 1928 se încheiasse o convenție româno-germană care stipula obligația Berlinului de a achita României suma de 75 milioane de mărci, în patru rate anuale (Emilian Bold, *op. cit.*, p. 86).

⁶¹ Motor de 70 cp, cu 6 cilindri în loc de 4, frână pe 4 roți în loc de 2, roți pneumatice, nu din „bandaje pline de cauciuc”, simple în față, duble în spate. Pompa centrifugală avea un debit de 1.150 litri pe minut. Viteza maximă a autocisternei era de 50 km pe oră. Prețul noului model ar fi fost identic (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1929, f. 386-387).

⁶² Greutatea autopompei, complet echipată, era de 8 tone în loc de 10 (*ibidem*, f. 395).

⁶³ Comisia era formată din inginerul C. Zarifopol, inginerul V. Serghie și un „șofeur mecanic” (*ibidem*, dosar nr. 173/1930, f. 9).

⁶⁴ Comisia însărcinată cu recepția autopompei a constatat dezavantajele autopompei achiziționate față de alte modele, mai moderne (*ibidem*, f. 28). Se sublinia că autocisterna în cauză ar fi fost refuzată de Primăria Tecuci din aceleași motive (*ibidem*, f. 29).

⁶⁵ *Ibidem*. În luna aprilie 1930, era deja plătită suma de 400.000 lei, urmând să fie achitat și restul în cursul anului respectiv (*ibidem*).

⁶⁶ „Opinia”, Iași, an XXVI, nr. 6810, miercuri, 22 ianuarie 1930, f. 2.

⁶⁷ Nu era menționat niciun detaliu referitor la autocisternă, doar că e sosită din Germania (*ibidem*).

⁶⁸ Se amintea că autopompa a făcut față exercițiului localizării unui foc „la cea mai mare clădire din oraș” (*ibidem*).

⁶⁹ Un raport din 8 februarie 1930. Erau menționate cartiere situate pe diverse dealuri ale orașului, Sărării, Tătărași și Păcurari (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1930, f. 26).

⁷⁰ *Ibidem*.

necorespunzător⁷¹. Primăriei i se amintea că modelul se afla de șapte ani în serviciul altor orașe din țară⁷². Mai mult, în octombrie 1931, Comandamentul Pompierilor Militari constata insuficiența unei singure „autopompe cisterne” la Iași și recomanda Primăriei să mai achiziționeze „cel puțin” încă două. Insuficiența fondurilor a împiedicat acest lucru⁷³. La rândul ei, Compania amintea Primăriei că orașe mai mici decât Iașul dispuneau de 2-3 autopompe și motopompe⁷⁴. În lipsa acestora, două din mașinile de stropit *De Dion Bouton* ale Primăriei au continuat să deservească Secțiunile de Pompieri Bucșinescu și Nicolina⁷⁵. Mai mult, în 1938, în condițiile reparațiilor autopompei *Magirus*, Compania obținea detașarea unei autocisterne „stropitoare” la Secția I Toma Cozma, pentru a suplini această lipsă⁷⁶.

Diferitele defecțiuni ale autopompei au fost remediate în oraș⁷⁷, dar uneori a fost nevoie de achiziționarea pieselor de schimb din capitală⁷⁸. În general, accidente au fost cauzate de obișnuitele intervenții la incendii⁷⁹. Uneori, aceste accidente erau prilejuri pentru Compania de Pompieri pentru a critica starea străzilor din oraș⁸⁰ și lipsa unei reglementări a circulației rutiere⁸¹. Se pare că, în

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Erau amintite orașele București, Constanța, Ploiești, Buzău, Brăila, Galați, Bacău (*ibidem*).

⁷³ *Ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 193. La 18 ianuarie 1932, pompierii constatau din nou că o autopompă cisternă e insuficientă stingerii unui incendiu de proporții. Ar fi fost necesare trei autopompe cisterne, două motopompe și furtunul adiacent (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 15).

⁷⁴ Se oferea informația că Primăria Chișinău își propunea achiziția a două autocisterne, un șasiu cu caroserie pentru personal și remorcarea motopompei, alt șasiu pentru scara mecanică (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 272).

⁷⁵ *Ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 6.

⁷⁶ Jantele autocisternei fuseseră demontate și expediate la București pentru a li se pune noi cauciucuri (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 18).

⁷⁷ La 6 iulie 1932, cu ocazia stingerii incendiului din strada Nicolina, s-a rupt pinionul de viteză și s-a uzat cuplajul de pânză de la crucea axei ambreiajului. Compania cerea Primăriei ca maistrul mecanic al companiei, M. Surugiu, să se deplaseze la reprezentanța Casei *Magirus* de la București pentru a procura aceste componente, „având în vedere că în acest oraș nu se poate [sic] găsi asemenea piese” (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 251). Totuși, piesele respective, cuplajul de pânză cauciucată și pinion viteza 1, au fost achiziționate de la „Magazinul de fererie și articole tehnice” Frații Goldenberg, din strada I. C. Brătianu nr. 122 (*ibidem*, f. 276). Ulterior, acumulatorul autopompei a fost reparat la Garajul de automobile Gh. Fotescu, din str. Lozonschi nr. 12 (*ibidem*, f. 349).

⁷⁸ La Iași, în zilele de 29-30 iunie 1938, a avut loc un incendiu la Rafinăria „Oleia”. Defecțiunile autocisternei *Magirus* nu puteau fi rezolvate în Iași, întrucât aici nu erau piesele cerute (2 pinioane de la axul fix al vitezei I, 10 panglici de ambreiaj interioare, 10 panglici de ambreiaj exterior). Compania recomanda firma „Ferrominiera” S.A.R.S., din strada Episcopiei, nr. 5, București, reprezentantă a firmei *Magirus* din Germania (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 119). Piese cerute soseau din capitală în toamna aceluia an (*ibidem*, f. 127).

⁷⁹ În ianuarie 1937, cu ocazia deplasării la incendiu din strada I.G. Duca nr. 23, „la panta din dreptul Liceului Internat” s-a rupt axa planetară de la autopompa cisternă *Magirus* (*ibidem*, dosar nr. 173/1936, f. 191).

⁸⁰ În ziua de 29 iulie 1937, Compania anunța Primăria că „din cauza sdruncinăturilor se deteriorează complet piesele interioare” ale mașinilor ei (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 160).

⁸¹ Deși la data de 10 ianuarie 1931 era publicat „Regulamentul pentru aplicarea legii circulației pe drumurile publice” (<http://www.politiaromana.ro>).

1931, ideea de prioritate a mașinilor de intervenție nu era bine definită din moment ce Compania cerea Primăriei un regulament în acest sens⁸². Au existat și cazuri distincte. Pompierii au intervenit, în urma cererii autorităților locale, în seara zilei de 23 martie 1932, pentru a împrăștia cu jeturi de apă o manifestație violentă. În timpul evenimentelor a fost tăiat un furtun de 12 mm și cu ocazia unei manevre s-a spart racordul pompei de la autocisternă⁸³. Aceasta a fost prima și ultima intervenție de acest gen a autopompei.

În anul 1920, guvernul a dorit separarea completă a Armatei de serviciul Pompierilor⁸⁴. Primăria Iașului și-a exprimat dezacordul, în condițiile în care un corp militarizat era considerat a fi mult mai disciplinat decât un serviciu civil⁸⁵. Guvernul revenea asupra deciziei și Compania de Pompieri continua să fie parte a Corpului IV Armată⁸⁶ și în același timp la dispoziția Primăriei. Aceasta a solicitat Compania pentru efectuarea diferitor servicii publice. Unul dintre cele mai importante a fost scoaterea apei din subsolurile clădirilor publice și particulare din oraș. Majoritatea cererilor de intervenție ale Primăriei subliniau cauza inundării subsolurilor, în general fisurarea unor conducte de apă⁸⁷, canalizarea defectuoasă sau inexistentă⁸⁸, respectiv izvoare subterane⁸⁹. Cel puțin primele două cazuri implicau responsabilitatea edililor orașului, în condițiile în care Serviciul Apelor și Canalelor era unul dintre departamentele Primăriei.

Au fost momente în care pompierii refuzau să mai execute acest serviciu. În ziua de 23 aprilie 1918, Compania a anunțat Primăria că nu mai poate folosi

⁸² Primăria cerea Chesturii să trimită o circulară în acest sens gardienilor publici. Era prezentat un caz recent de pe strada C. Negri, când o căruță a pus în pericol autopompa (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1931, f. 58). Această realitate era semnalată și în presă. În 1932, doi funcționari ai Poliției din Paris au examinat la Iași soluții pentru creșterea securității circulației rutiere din oraș („Opinia”, an XXVIII, nr. 7486, din 10 aprilie 1932, p. 3).

⁸³ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1932, f. 177.

⁸⁴ Primăria Iași era înștiințată, în noiembrie 1920, că are la dispoziție cinci luni pentru a-și forma un corp propriu de pompieri. Corpul existent urma să fie încorporat în alte unități militare (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 38).

⁸⁵ Primăria avea cuvinte de laudă față de corpul pompierilor ieșeni, format din „oameni tineri, sdraveni și meniți pentru asemenea servicii” (*ibidem*, f. 40).

⁸⁶ Mai precis, din Divizia a 8-a, Brigada a 8-a Artilerie, cu sediul în oraș. Separarea de artilerie s-a produs la 2 august 1929, prin înființarea Comandamentului Pompierilor, care făcea parte din structurile armatei române, iar sub aspect administrativ depindea de Ministerul de Interne (vezi <http://www.isutimis.ro>).

⁸⁷ Cazul unei locuințe din strada Sărării nr. 113 (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1921, f. 55).

⁸⁸ În iunie 1922, pompierii scoteau apa din subsolul caselor Epitropiei din B-dul Ferdinand nr. 6, inundat datorită lipsei canalizării Șoselei Arcu (*ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 26). La data de 18 mai 1937, pompierii erau rugați să scoată apa de sub Clinica Dermatologică a Epitropiei Spitalelor „Sfântul Spiridon”. Cauza putea fi apa pluvială din zona străzii I.G. Duca (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 21).

⁸⁹ Serviciul Pieței Halei cerea o intervenție la „ghețarul [frigoriferul – n.n.] de sub sol”, plin cu apă (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 1). Și în ziua de 28 ianuarie 1938, Compania a fost rugată să scoată apa din subsolul Halei Centrale, provenită din infiltrații care „periclitează atât soliditatea pivniței, cât și marfa negustorilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 2).

sau împrumuta pompe pentru scos apa din tranșee sau din „pivnițele [sic]” locuitorilor⁹⁰. Serviciile Companiei au continuat să fie solicitate de către Primărie. În 1920 se cerea scoaterea apei din pivnițele Palatului Comunal „ce sunt aproape pline, făcând imposibilă orice intrare și orice reparațiuni”⁹¹. În același an, Pompierii cereau repararea pompei cu care interveniseră la Abator⁹².

În ziua de 22 aprilie 1921, Pompierii aminteau Primăriei că pompele trebuie utilizate numai în caz de incendiu și refuzau o nouă cerere de a scoate apa din subsolul unei clădiri a Abatorului Comunal⁹³. Era citat un ordin al M.S.M. care specifica aceasta⁹⁴. Astfel de adrese s-au repetat periodic. La data de 1 mai 1938, Compania reamintea Primăriei că nu poate oferi personal și materiale – cu excepția stingerii incendiilor – decât cu aprobarea Inspectoratului de la București⁹⁵. Primăria avea alt punct de vedere. În condițiile subvenționării Companiei de Pompieri, aceasta ar fi trebuit să fie la dispoziția orașului nu numai la stingerea incendiilor, ci și în caz de inundații sau demolări⁹⁶. Se considera că serviciile pompierilor „nu pot fi condiționate [sic]”⁹⁷. Aceasta în condițiile în care cererile locuitorilor Iașului de a li se scoate apa din subsoluri au fost frecvente pe întreaga perioadă la care ne referim⁹⁸.

În afară de abuzul de autoritate, Compania avea și alte nemulțumiri referitoare la pomparea apei din subsoluri. Pompele ei tip *Knaust* se defectau frecvent datorită numărului mare de solicitări⁹⁹. Compania sublinia că fiecare pompă este necesară secției respective de pompieri pentru stingerea incendiilor¹⁰⁰ și cerea păguibitorilor să își scoată apa cu mijloace proprii¹⁰¹. Se constata, ironic, că majoritatea

⁹⁰ Ea indica existența a patru pompe la Depozitul de unelte din Vaslui (*ibidem*, dosar nr. 173/1918, f. 8). În ziua de 24 mai 1918, Primăria anunța că nu a găsit pompele indicate (*ibidem*, f. 10).

⁹¹ În aceeași situație erau casa de administrație a Abatorului Comunal și Berăria Zimbru din Piața Unirii (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 16-18). Berăria Zimbru cerea același lucru și în mai 1923 (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 12).

⁹² *Ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 39.

⁹³ *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 18.

⁹⁴ Ordinul Marelui Stat Major nr. 1429/12 mai 1921 interzicea „în mod absolut întrebuințarea pompierilor pentru alte servicii decât cele pentru care sunt destinați”. În aceste condiții, Primăria era înștiințată de Corpul IV Armată, în ziua de 24 mai 1921, că nu mai pune la dispoziția ei oameni sau animale și îi cerea să își rezolve problemele cu oamenii din subordine (*ibidem*, f. 20). Primăria ruga Ministerul să revină asupra deciziei și sublinia că subvenționează „serviciul” de Pompieri (*ibidem*, f. 19).

⁹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 17.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 57.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 36.

⁹⁸ La 5 august 1933, pompierii anunțau Primăria că sunt contactați zilnic de cetățeni care le cer să le scoată apa din subsoluri inundate de ploi sau de conductele deteriorate (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 296).

⁹⁹ În august 1921, pompa împrumutată Primăriei era stricată, iar aceasta anunța că nu are prevăzută în buget nicio sumă pentru reparații. În cele din urmă pompa a fost reparată la Atelierele lui Josef Marek din strada Socola nr. 153-155 (*ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 37).

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 57.

¹⁰¹ *Ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 18. În octombrie 1921, Compania refuza să scoată apa din subsolul „Otel Modern”, aflat pe strada Uzinei, și indicau pomparea „la plată” (*ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 45).

cazurilor rezolvate au fost „diferitele pivnițe ale negustorilor din oraș”¹⁰². În general, Compania a onorat cererile de pompare a apei din subsoluri. Un exemplu a fost pomparea apei din subsolul caselor „Braunstein” din Piața Unirii, în urma ploilor torențiale din luna iulie a anului 1926¹⁰³. Periodic, Compania a cerut Primăriei achiziționarea unei „motopompe mecanice”¹⁰⁴ destinată acestor activități, mai ales că era vorba uneori de spații înguste¹⁰⁵.

În Iașul interbelic, sobele reprezentau principala sursă de încălzire. În același timp, coșurile prost curățate constituiau una dintre principalele surse de incendii, mai ales iarna¹⁰⁶. Primăria dorea realizarea unor echipe de hornari formate din pompieri, „cei de meserie făcând dificultăți”¹⁰⁷. Cel puțin în 1937, încă nu exista un astfel de „serviciu regulat de hornari”. Compania de Pompieri se pronunța în favoarea unui corp civil, organizat de Primărie și aflat doar sub controlul Companiei¹⁰⁸. În același timp, diverse instituții cereau asistența pompierilor pentru arderea smoalei depusă pe coșuri. Abatorul Iași¹⁰⁹, imobile ale Primăriei¹¹⁰, Școala nr. 11, „Gheorghe Mărzescu” – ultima în repetate rânduri – au apelat la aceasta¹¹¹.

¹⁰² *Ibidem*, f. 36.

¹⁰³ Pompierii au lucrat o noapte întreagă și în ziua următoare Primăria constata că lucrătorii sunt „istoviți” și cerea Companiei încă „20 de oameni trupă pentru a putea continua cu pomparea apei” (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 93).

¹⁰⁴ „Cât de efină pentru a putea satisface nevoile cetățenilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 296).

¹⁰⁵ În ziua de 8 octombrie 1928, Compania raporta că nu poate scoate apa din subsolul Cofetăriei Ștreit, întrucât locul este foarte îngust și nu permite instalarea pompei. Sorburile nu puteau atinge zona inundată (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 199). În august 1930, pompierii constatau că nu pot scoate apa din fântâna cunoscutului antreprenor Ioan Rameder, strada Ștefan cel Mare nr. 21, deoarece adâncimea era de 13 m, iar ei nu dispuneau de sorburi și pompe pentru această operație (*ibidem*, dosar nr. 173/1930, f. 850). În februarie 1939, avea loc o intervenție similară la pivnița lui David Mantes, strada Anastasie Panu nr. 59. Pompele nu aveau puterea de a absoarbe apa aflată la 10 m adâncime; în plus, spațiul strâmt nu permitea manevrarea optimă a pompei (*ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 19).

¹⁰⁶ În zilele de 3-5 februarie 1932 a fost un viscol puternic, care a cauzat 42 de incendii „de coș”, localizate de pompieri (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 172). Din cele 26 de incendii, localizate în decembrie 1933, 20 au fost incendii „de coșuri”. Datele erau furnizate de Serviciul Statistic și Electoral. Ca fapt divers, între păgubiți se afla și Anton Paluga, primarul comunist al Iașului în 1947. O parte din acoperișul casei sale, din strada Crucii nr. 55, a fost ars (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 2).

¹⁰⁷ Un anume Borcea îl ruga pe deputatul național-liberal Osvald Racoviță, care la scurtă vreme a fost ales primar al Iașului, să intervină în acest sens pe lângă colonelul Pohrib, Inspectorul Pompierilor (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 171).

¹⁰⁸ La 1 octombrie 1937, Compania cerea o ordonanță în acest sens (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 209-210).

¹⁰⁹ În ziua de 7 august 1923, Primăria a cerut trimiterea unei echipe care să curețe sobele și să ardă smoala produsă pe pereții interiori ai coșurilor Abatorului Comunei Iași (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 22).

¹¹⁰ Imobilul din strada Conta nr. 1 (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 153) și cel din strada I.G. Duca nr. 48 (*ibidem*, dosar nr. 173/1936, f. 205).

¹¹¹ Școala de Fete nr. 11, din Strada Socola 90, anunța Primăria că trebuie arsă smoala depusă pe coșuri „și pe dinăuntru stâlpilor la sobe cari nici într-un caz nu mai pot funcționa din

Un alt aspect a fost cel al salubrității. În 1921, spălatul străzilor era asigurat de pompieri, cu ajutorul unui furtun pus la dispoziție de Primărie¹¹². Ulterior, străzile au fost stropite cu patru autocisterne *De Dion Bouton* ale Primăriei. În același timp, Compania era solicitată să spele Hala Centrală. Conducerea acestui centru comercial constata, în 1926, că Hala trebuie curățată zilnic, „numai cu oameni pricepuți”. Pompierii se încadrau în această categorie, deoarece dispuneau de personal și de „instrumente de spălat”¹¹³. Un an mai târziu, Primăria cerea Pompierilor să continue spălarea Halei și a porților ei laterale, până la organizarea unui serviciu de profil al acesteia¹¹⁴. În același timp, Compania a fost solicitată să stingă incendiile izbucnite la vărsătorile de gunoi¹¹⁵.

Compania a fost solicitată și la demolarea unor imobile, ruinate sau construite ilegal. Pompierii dispuneau de unelte și în același timp de scări. În 1920¹¹⁶, 1927¹¹⁷, 1928¹¹⁸, 1929¹¹⁹, 1932¹²⁰, 1938¹²¹, echipele Companiei au

cauza smoalei”. Se cereau hornari și asistența pompierilor cu „sacalele cu apă” (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 117-119). În decembrie 1931, Școala de Băieți nr. 11 „Gheorghe Mărzescu” cerea Primăriei să trimită o echipă de Pompieri care să supravegheze arderea unui coș ce nu poate fi curățat de zgură (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 195).

¹¹² *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 21.

¹¹³ *Ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 88. Primăria accepta și cerea Pompierilor să spele interiorul Halei zilnic după ora 12 (*ibidem*, f. 89).

¹¹⁴ Această acțiune avea loc în zilele de miercuri și sâmbătă după-amiaza (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 149).

¹¹⁵ La 2 iulie 1931, ca urmare a arderii gunoaielor la vărsătoarea Țicăul de Sus, focul s-a întins spre casele din preajmă. Serviciul Salubrității intervenea pe lângă Pompieri, considerând că doar aceștia mai pot stinge incendiul. Patru zile mai târziu, Primăria solicita aceasta Companiei, fapt realizat în ziua de 7 iulie. Compania recomanda paza permanentă a vărsătorii sau strângerea gunoaielor din acel loc (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 66-68).

¹¹⁶ În 1920, Primăria cerea Companiei să trimită o echipă de șase oameni cu unelte necesare în B-dul Ferdinand (strada Gării de astăzi), pentru a dărâma „toate gheretele aflătoare acolo” (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 2).

¹¹⁷ 17 octombrie 1927 – pompierii au demolat imobilele din strada Săulescu nr. 13 și 17 și zidul proprietății Fischer (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 156); 22 noiembrie 1927 – pompierii sunt solicitați de Serviciul Tehnic al Primăriei să îi pună la dispoziție șase oameni „necesari la dărâmarea unor construcții făcute împotriva regulamentului în șoseaua Sărării” (*ibidem*, f. 164); 12 decembrie 1927 – șeful Serviciului Arhitecturii cere 10 pompieri, „cu toate sculele necesare”, în vederea unor demolări (*ibidem*, f. 170).

¹¹⁸ 31 martie 1928 – Primăria cerea Secției I Pompieri Toma Cozma să demoleze ruinele din fața Palatului de Justiție două apartamente cuprinse între Casa de Economii și un magazin de pielărie, precum și closetele din fața Circumscripției a III-a de Poliție și a împrejurimii (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 25).

¹¹⁹ 23 februarie 1929 – Serviciul Arhitecturii solicita patru oameni cu unelte necesare pentru dărâmarea unei case de zid din strada Labirint (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 23).

¹²⁰ Iunie 1932 – Serviciul Arhitecturii cerea un număr de pompieri cu echipamentul necesar pentru demolarea clădirii din curtea Bisericii Sfântul Lazăr aflată în ruină, la stradă (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 213).

¹²¹ 11 aprilie 1938 – Primăria decidea demolarea unor clădiri, achiziționate în prealabil, pentru lărgirea pieței Nicolina și pe 2 mai pompierii acționează, cu târnăcoape și lopeți (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 20-21).

răspuns solicitărilor în acest sens. Lucrările presupuneau o anumită experiență. La 6 mai 1926, Primăria cerea trimiterea unei echipe care să demoleze un imobil de pe strada Eternitate nr. 27; acesta era dificil de demolat datorită înălțimii sale¹²². Un an mai târziu, în ziua de 27 octombrie 1927, Pompierii au fost solicitați de Primărie să doboare copaci, în strada Săulescu. Lucrarea trebuia executată „cu îngrijire, pentru a nu strica firele telefonice ce trec prin apropiere”¹²³. În 1939, în ziua de 21 aprilie, Serviciul Salubrității anunța Primăria că la Hotelul Traian există cuiburi de ciori care nu pot fi distruse, fiind prea înalte. Se cerea intervenția soldaților pompieri și a scării mecanice a Companiei¹²⁴.

Au existat și alte solicitări. În ziua de 18 martie 1932, Primăria cerea o echipă de 2-3 pompieri care să degajeze sloiurile de gheață prinse în barajul „dinaintea podului de piatră de peste Bahlui”, pentru a se evita inundarea mai multor cartiere¹²⁵. Patru luni mai târziu, în timpul gravelor inundații care au afectat Iașul, locatarii imobilelor din „strada Crucei” (Crucei de azi) nr. 87 și 89 cereau ajutorul Secției a II-a Nicolina¹²⁶. În același an, Compania a intervenit, în urma cererii autorităților locale, pentru a dispersa cel puțin manifestația studențească din data de 24 martie 1932, cu jeturi de apă¹²⁷. Acțiunea nu a avut succes, fiind nevoie de intervenția masivă a jandarmilor¹²⁸. Ulterior, Primăria Iași a primit, prin intermediul Ministerului de Interne, o „autopompă blindată”, concepută special „în vederea reprimării desordinelor de stradă”¹²⁹. La 26 iulie 1937, autopompa era predată reprezentanților Primăriei Iași. Aceasta era prevăzută cu toate accesoriile, o mitralieră, „bombe lacrimogene și aruncătoare de apă”¹³⁰.

Unele intervenții „la foc” ale Companiei aveau loc fără a se respecta normele elementare de protecție. Astfel, în noiembrie 1931, pompierii aminteau că au intervenit fără măști de gaze la ultimul incendiu, fapt care a dus la un deces și șase răni¹³¹. Ulterior, în 1935 și 1939¹³², Primăriei i s-a cerut

¹²² „Nu găsim oameni care să se priceapă să facă această lucrare”, justifică Primăria solicitarea către Compania de Pompieri (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 81).

¹²³ *Ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 158.

¹²⁴ *Ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 41.

¹²⁵ Era vorba despre cartierele Nicolina, CFR și RMS – zona Țigarete-Alexandru cel Bun de astăzi (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 208).

¹²⁶ C. Gavrilăscu și Sevastița Damaschin constatau că imobilele lor sunt înconjurte de ape pluviale, fapt agravat de lipsa canalizării (*ibidem*, f. 215-216). Compania raporta că personalul ei a salvat în noaptea de 26 spre 27 iunie 1932 pe cei „surprinși în somn de valurile apei” (*ibidem*, f. 250).

¹²⁷ *Ibidem*, f. 177. Este vorba despre manifestația violentă a studențimii legionare din seara de 23 martie 1932.

¹²⁸ Vezi „Opinia”, an XXVIII, nr. 7472, din 25 martie 1932, p. 3.

¹²⁹ A fost comandată în Cehoslovacia pe baza jurnalului Consiliului de Miniștri 2784/936 și deservea Poliția ieșeană. Mai era numită tanc „autocisternă stropitoare”. Echipajul era format din șofer, ajutor și mitralior (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1937, f. 61, 269).

¹³⁰ *Ibidem*, f. 71.

¹³¹ Era vorba de intervenția de la restaurantul Gheltzer (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 271).

¹³² *Ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 161.

achiziționarea de „aparate izolante”¹³³, care ofereau protecție împotriva fumului și gazelor toxice¹³⁴. Cererile subliniau că aceste aparate oferă protecție atât în vreme de pace, cât și de război¹³⁵. În decembrie 1934, Primăria era anunțată că au avut loc decese în rândul Pompierilor, din cauza lipsei materialelor necesare pentru întreruperea curentului electric și „izolarea lui de clădirea incendiată”¹³⁶. La 15 octombrie 1925, Compania constata, într-un raport, că orașul Iași „a progresat”, că au apărut tot mai multe imobile cu 3-4 etaje, în cazul cărora pompele și scările din dotarea Companiei nu puteau fi „întrebuințate cu folos”¹³⁷. Pompierii ieșeni cereau o scară de 26 m, model folosit deja de colegii din capitală¹³⁸. Scara achiziționată a fost un model *Magirus* de 18 m, cu adaos de 2 m, cu tracțiune animală¹³⁹.

Prima jumătate a secolului al XX-lea surprinde tranziția spre modernizare a Companiei de Pompieri din Iași: rezolvarea unor probleme și perpetuarea altora. Principalele aspecte negative au fost lipsa unei secții moderne, precum și a materialului modern necesar. Merită reținut faptul că orașe mai mici decât Iașul beneficiau de cazărmi noi, de autocisterne achiziționate cu mult înaintea fostei capitale a Moldovei. Calul era încă un element de tracțiune vital, mai ales iarna, când străzile deveneau impracticabile pentru automobile. Pompierii aveau și alte sarcini: pomparea apei din subsoluri, demolări de imobile, curățatul coșurilor, spălarea străzilor, degajarea sloiurilor de gheață de pe Bahlui, evacuarea sinistraților în caz de inundații, reprimarea demonstrațiilor. Ca un element al modernizării mai sus-amintite, unele dintre aceste atribuții au fost preluate treptat de instituții specializate. Sfârșitul perioadei interbelice dezvăluie aceleași probleme ale Companiei și speranța de rezolvare a acestora într-un viitor apropiat.

¹³³ Aparatul era compus dintr-o mască cu tub de legătură, supapă pentru inspirat/expirat și o butelie de oxigen (*ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 268).

¹³⁴ În 1933 apăruse Regulamentul Apărării Pasive contra atacurilor aeriene, care stabilea atribuții precise ale pompierilor în caz de război (*Istoricul pompierilor...*, p. 241).

¹³⁵ În timp de pace, fiecare unitate de pompieri ar fi trebuit să dispună de două aparate. În timp de război, aparatele respective intrau în dotarea echipelor de intervenție în caz de bombardament aero-chimic (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1935, f. 268). În 1939, Compania amintea expres că Regulamentul de Apărare Pasivă impune pompierilor apărarea populației contra gazelor de luptă și cerea, între altele, achiziționarea a patru aparate izolante (*ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 161-164).

¹³⁶ Pompierii cereau o pereche de cizme de cauciuc, o pereche de mănuși din același material și un clește izolant. Primăria constata că fondul bugetar destinat întreținerii pompierilor era epuizat în acel moment (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 343).

¹³⁷ Se amintea că scările din dotare puteau fi totuși utilizate la o clădire de maximum 9 metri, dar erau destul de uzate (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 102).

¹³⁸ *Ibidem*, f. 105. Ulterior, Compania de Pompieri din București achiziționa o scară automobilă de 45 m. Autocisterna *Magirus* echipată cu această scară, se putea mândri a fi „cea mai modernă mașină de incendiu existentă astăzi” [în 1934] (*Istoricul pompierilor...*, p. 249).

¹³⁹ La 13 iunie 1928, Pompierii cereau Primăriei să achite costul scării, livrată din octombrie 1927. În acel moment, scara nu putea fi utilizată în lipsa recepției, care depindea de achitarea completă a contravalorii (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1928, f. 52-53). La 14 februarie 1929, Primăria încheia o înțelegere cu reprezentanța din București a firmei *Magirus* ca restul de plată pentru scara *Magirus* furnizată, 144.500 lei, să fie acordat în obligațiuni comunale și județene (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 48).

**The Activity of the Company Fire Brigade of Iași
Reflected in Archival Sources (1918-1939)**
(Abstract)

Keywords: Fire Company, Cityhall, horses, barracks, Knaust, Magirus, De Dion Bouton, Ford, Chevrolet

In the period between the First and the Second World Wars, the Iași Fire Company suffered some changes but also keep old problems unsolved. The lack of new barracks and of fire material was more severe, as Romanian towns smaller than Iași had resolved these problems years before. Horses were still a vital traction element, especially in winter, when the streets of Iași became impracticable for cars. The Fire Company also had attributions that would have been more appropriate for Cityhall special services: water pumping from basements, buildings demolitions, chimney cleaning, streets cleaning, ice floes release from Bahlui, the main river in Iași. The firemen have had to evacuate the town's homeless, especially during the 1932 great floods. Also, the firetank was used to stop a student riot, although the equipment was not suitable for such actions. At the end of the interwar period, the town was still facing the same major problems and their resolution was to hopefully occur in the near future.

Evacuările din Bucovina, Basarabia, Moldova și Transnistria în documente de arhivă arădene (1944)

Mircea TIMBUS

Al Doilea Război Mondial, cu ale sale multiple implicații pe toate planurile, a revărsat asupra oamenilor, nu o dată, și năpasta refugiului din fața primejdiei. Au trăit-o din plin, de mai multe ori, și românii, nevoiți să-și lase de izbeliște gospodăriile pentru a-și căuta aiurea adăpostul. În cele ce urmează se încearcă dezvăluirea, cu ajutorul documentelor de arhivă, a unui episod din seria întâmplărilor de acest fel, anume fuga românilor din Moldova, Bucovina, Basarabia și Transnistria din calea „marelui pericol” de la Răsărit, care, în primăvara anului 1944, amenința hotarele României¹. În acel timp, pe frontul de est se contura înfrângerea armatelor germane și române, fiind tot mai evident faptul că ofensiva sovietică, începută încă din 24 decembrie 1943, era de nestăvilit și că Germania nu mai putea câștiga războiul. În intervalul ianuarie-aprilie 1944, după încheierea operațiunilor pe fronturile din Ucraina, trupele sovietice, în urmărirea armatelor germano-române, au ajuns la Prut. În seara zilei de 2 aprilie 1944, Comisarul pentru Afacerile Externe al URSS, Molotov, declara, în numele guvernului sovietic, la postul de radio Moscova, că trupele Armatei Roșii, victorioase, au atins Prutul, considerat frontiera dintre Uniunea Sovietică și România, și că „nu va trece mult până când întreaga frontieră cu România va fi restabilită”. Potrivit ordinului Comandamentului Suprem al Armatei Roșii, trupele sovietice aveau misiunea să urmărească inamicul până la completa nimicire sau capitulare². Înaintarea Armatei Roșii pe teritoriul românesc devenise iminentă³. Perspectiva ocupației militare sovietice a declanșat alerta autorităților și a populației din perimetrul operațiilor militare, care de teama agresiunii au început să-și părăsească bunurile în căutarea unui adăpost. Aradul, situat la mare depărtare de front, în vestul țării, dar și alte localități din vestul și sudul țării, considerate drept locuri mai sigure, deveniseră

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a II-a, București, Humanitas, 1998, p. 481.

² Arhivele Statului din România, *România marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, vol. I, coordonator Marin Radu Mocanu, București, 1994, documentul nr. 68, p. 180.

³ *Marea conflagrație a secolului XX, al doilea război mondial*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1974, p. 349-351.

ținta multor băjenari. O confirmă rapoartele și situațiile zilnice întocmite de Prefectura Județului Arad cu privire la numărul și locurile de proveniență ale refugiaților sosiți, în grupuri succesive, pe teritoriul arădean. Documentele amintite surprind amploarea fenomenului, chiar dacă registrele de evidență nominală a celor evacuați nu se mai păstrează. Acestea au pierit mistuite de foc în bombardamentul aerian anglo-american din 3 iulie 1944, care a lovit din plin sediul Biroului de Evacuați și Refugiați din Arad, distrugându-l până la temelii⁴.

Folosind izvoarele existente, atâtea câte s-au păstrat, aflăm că, încă în ianuarie-februarie 1944, au ajuns la Arad 47 persoane refugiate din Basarabia și Bucovina⁵, iar Pretura plasei Radna, județul Arad, a reușit cartiruirea în localitatea Miniș a unui număr de 15 familii de funcționari proveniți de la școlile viticole din Odobești-Putna și Huși, evacuate la rândul lor⁶. Dacă avem în vedere faptul că, potrivit instrucțiunilor emise de Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților, era considerată evacuată „orice persoană care înainte de 20 martie 1944 își avea domiciliul stabil la est de Nistru, în Basarabia, Bucovina sau Moldova”⁷, putem vorbi despre un prim lot de evacuați ajunși la Arad, la data de 25 martie 1944. Cele 306 persoane venite atunci însoțeau Școala Normală Eparhială de Fete din Chișinău și Centrul de Ocrotire a Copiilor din Cernăuți⁸. În continuare, în lunile următoare, trenurile din direcția Moldova aveau invariabil atașate vagoane cu documente de arhivă și bunuri de inventar ale unităților dislocate, precum și vagoane cu refugiații care-și urmau instituțiile, funcționari, personal didactic, personal sanitar, alte categorii de salariați, împreună cu familiile acestora. Concomitent, lungi convoaie de atelaje cu refugiați se deplasau pe drumurile spre interiorul țării. Lista instituțiilor evacuate în luna aprilie 1944 și stabilite în spațiul arădean, înregistra: Școala Normală de Băieți Chișinău, Liceul Teoretic de Băieți, Liceul Teoretic de Fete, Liceul comercial de Băieți, Liceul Comercial de Fete și Liceul Profesional, toate din Botoșani, Liceul de Băieți și Liceul de Fete din Tecuci, Școala de Ofițeri de Rezervă nr. 2 Bacău, Subinspectoratul Școlar al Județului Suceava, Prefectura Județului Suceava, Primăria Orașului Suceava, preturile și primăriile comunale din județul Suceava, Căminul de Ucenici Suceava, Subinspectoratul P.P. Orhei, Institutul Surorilor de Ocrotire Iași, Laboratorul de Igienă Cernăuți, Spitalul din Chilia, Policlinica Municipiului Cernăuți, Școala de Oficianți Sanitari Cernăuți, Subinspectoratul P.P. Tighina, Căminul de Ucenici Hotin⁹, Seminarul de Băieți, Liceul Comercial, Liceul de Băieți, Gimnaziul de Băieți, toate din Galați, iar din Covurlui, Camera de Agricultură, Serviciul Sanitar-Veterinar și Serviciul Silvic¹⁰.

⁴ AN-Arad, fond Prefectura Județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 167/1944, f. 1.

⁵ *Ibidem*, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 4.

⁷ *Ibidem*, dosar nr. 224/1944, f. 4.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 167/1944, f. 8.

⁹ *Ibidem*, f. 13.

¹⁰ *Ibidem*, f. 16.

Potrivit rapoartelor Secției MONT (Mobilizarea și Organizarea Națională a Teritoriului) din cadrul Prefecturii Județului Arad, numărul total al evacuațiilor până la finele lunii aprilie 1944 a fost de 7.513, din care 4.389 stabiliți în oraș și 3.124 în județ¹¹. Aceștia proveneau, în ordinea numărului de persoane, din județele Cernăuți (1.541), Orhei (1.181), Lăpușna (903), Baia (545), Suceava (527), Iași (427) etc.¹². Valurile de evacuări odată pornite, nu s-au oprit prea curând. Războiul fiind încă în toi, iar operațiile militare desfășurându-se în partea de nord-est a țării, exodul populației a continuat și în lunile următoare. La sfârșitul lunii mai erau înscrise în evidențe 17.071 persoane evacuate, din care 5.333 s-au oprit în Arad și 11.738 în comunele județului¹³. După încă o lună s-a ajuns la un total de 20.180 refugiați (5.919 în oraș și 14.261 în județ)¹⁴, ca apogeul să fie atins la data de 22 iulie 1944, când situația recapitulativă a zilei indica 6.429 refugiați în municipiu dintr-un total de 20.847 existenți în județ¹⁵. Refugiații erau originari din județele Cernăuți (2.419 persoane), Suceava (1.728 persoane), Orhei (1.196 persoane), Baia (1.060 persoane), Lăpușna (1.024 persoane), Iași (871 persoane), Neamț (647 persoane) etc.¹⁶.

Cum s-a putut observa, documentele utilizate nu abundă, din păcate, în informații. Ele indică doar numărul persoanelor refugiate și denumirile unităților evacuate. Beneficiază de o prezentare ceva mai detaliată doar instituțiile venite din județul Suceava. O datorăm unui tabel centralizat emis de Prefectura Județului Suceava, după instalarea acestei autorități administrative în reședința provizorie de lângă Arad. Înscrisul¹⁷, datat 6 iunie 1944, menționează nu doar denumirile unităților evacuate, ci și localitățile din județul Arad și din alte județe unde acestea, împreună cu personalul care le însoțea, și-au găsit adăpost. Astfel, la Mândruloc s-au oprit Prefectura Județului și Primăria orașului Suceava, la Chișineu-Criș au ajuns Pretura Cetatea Sucevii și primăriile subordonate: Adâncata, Bosanci, Burdujeni, Călinești, Costâna, Danila, Dărmănești, Ipotești, Ițcani, Lipoveni, Liteni, Măriței, Mihoveni, Mitocul-Dragomirnei, Plăvălar, Pătrăuți, Românești, Rușii-Mănăstioara, Serbăuți, Scheia, Sfântu Ilie, Stroești, Todirești, Tișăuți și Udești; comuna Pecica a adăpostit Preturii Solca, cu primăriile aparținătoare: Arbore, Bălăceana, Baiășești, Berchisești, Botoșana, Comănești, Cacica, Cajvana, Drăgoești, Ilișești, Iaslovăț, Măzănești, Părtești de Jos, Părtești de Sus, Poeni și Solca. Tot în județul Arad s-au stabilit Judecătoria Suceava (în comuna Buteni), Judecătoria Ilișești (în comuna Hălmagiu) și Inspectoratul Școlar Județean Suceava (în comuna Comlăuș). Tabelul la care ne-am referit mai amintește faptul că un număr de 1.707 persoane evacuate din județul Suceava au fost preluate de județul Mehedinți și că unele instituții sucevene au

¹¹ *Ibidem*, f. 13, 16-17 și dosar nr. 217/1944, f. 4-21.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 220.

¹³ *Ibidem*, f. 95.

¹⁴ *Ibidem*, f. 124.

¹⁵ *Ibidem*, f. 50-69; dosar nr. 167/1944, f. 3.

¹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 185.

¹⁷ *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 3

fost repartizate altor județe. Astfel, Administrația Financiară Suceava s-a oprit la Lugoj, Poliția și Legiunea de Jandarmi la Râmnicu-Vâlcea, Cercul Teritorial la Colibași, Tribunalul la Brad, Serviciul Sanitar și Sanitar-Veterinar la Teiuș, Camera de Agricultură la Târgoviște, iar liceele la Slatina.

Evacuările de instituții din Bucovina, Basarabia și Moldova au pus în mișcare, cum s-a arătat, grupuri însemnate de oameni, fără ca localitățile părăsite de refugiați să rămână pustii. O confirmă, în parte, o adresă din 11 iunie 1944 a prefectului de Suceava, în care demnitarul afirma că majoritatea populației civile, formată îndeosebi din țărani, nu a cerut să fie evacuată, întrucât „n-a putut să se despartă de brazda strămoșească”¹⁸. Țăranii au fost ultimii care și-au părăsit gospodăriile și au făcut-o numai spre sfârșitul lunii august 1944, când Armata Roșie, aflată în plină ofensivă, a ocupat Chișinăul și întregul ținut dintre Nistru și Prut¹⁹. Chiar și atunci locuitorii satelor sucevene au ales ca loc de băjenie județul vecin Câmpulung, pentru a nu se îndepărta prea mult de avutul lor. Dispersarea în masă a oamenilor în mai multe județe a făcut deosebit de anevoioasă menținerea legăturii cu organele administrative proprii, ale căror reședințe de după evacuare le rămăneau adesea necunoscute. În atare situație, problemele curente ale cetățenilor, ținând de relația cu primăria de care aparțineau, nu-și găseau rezolvarea. De aceea, preturile de plasă și primăriile din județul Arad, care aveau refugiați în aria lor de competențe, și-au asumat rolul de a se îngriji de soarta acestora. Faptul rezultă din procesele-verbale de inspecție din acea vreme, încheiate de însuși prefectul județului²⁰, în care se arată că preturile și primăriile au rezolvat cartiruirea evacuaților, le-au acordat alimente gratuite la instalare și alte ajutoare materiale pe parcurs. Celor valizi le-au fost găsite locuri de muncă, iar bătrânii, bolnavii și copiii beneficiau de protecție specială. În majoritatea comunelor funcționau cantine obștești, sprijinite de Comitetele locale de patronaj, care ofereau celor interesați hrană caldă. Dintr-un raport al Preturii Plasei Șiria adresat Prefecturii Județului Arad aflăm, bunăoară, că în intervalul aprilie-iunie 1944, Cantina obștească din Șiria a servit refugiaților un număr de 3.489 de mese, în valoare de 53.043 lei, iar pentru ajutorarea lor, plasei Șiria i-a fost alocat un fond de 120.000 lei²¹. Localnicii i-au primit cu înțelegere pe refugiați, i-au găzduit în casele lor, facilitându-le adaptarea și integrarea în comunitate.

O parte însemnată a noilor veniți o constituia funcționăria care însoțea instituțiile dislocate. În iulie 1944, figurau în evidențe peste 6.000 de funcționari²². Prevăzuți cu drepturi salariale, ei ar fi putut, în condiții normale, să-și acopere costurile de întreținere. Este confirmat faptul că salariile personalului

¹⁸ *Ibidem*, f. 1-2.

¹⁹ Ion Șișcanu, Ion Pavelescu, *Rusificarea Basarabiei sub emblema sovietică (1944-1952)*, studiu publicat în *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a III-a, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Institutului Cultural Român, 2003, p. 396.

²⁰ AN-Arad, fond Prefectura Județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 219/1944, f. 11-34.

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 9/1944, f. 1.

²² *Ibidem*, dosar nr. 167/1944, f. 18.

administrativ aparținând Prefecturii Județului Suceava și Guvernămintelor Basarabiei și Bucovinei se cereau achitate din bugetele respectivei autorități. Pentru retribuirea funcționarilor proveniți din Transnistria s-a deschis un fond special la Ministerul Afacerilor Interne din București²³. În realitate însă, retribuțiile întârziu să fie achitate, altminteri n-ar fi fost necesare repetatele intervenții ale prefectului de Arad, generalul Banciu, pe lângă Ministerul Afacerilor Interne, ultima dată din 13 septembrie 1944, prin care se cerea acordarea de ajutoare „din orice fond disponibil”, pentru curmarea „stării insuportabile” în care trăia funcționăria, „neprimind de cinci luni salarii”²⁴. Numai 22 de funcționari administrativi suceveni își primeau la timp salariile, aceștia având șansa de a fi încadrați în posturi vacante la Prefectura și preturile de plasă din județul Arad²⁵. Cunoscând problemele evacuaților, confrunțați în general cu lipsa mijloacelor materiale, Ministerul Finanțelor și-a dat avizul privind folosirea fondurilor bugetare pe exercițiul financiar 1944/1945, inclusiv pentru acordarea de ajutoare în bani și natură pe seama acestora²⁶.

În municipiul Arad au continuat să sosească refugiați și în luna august 1944, cum o indică rapoartele zilnice²⁷, dar numărul lor era în scădere. Ultimul val a provenit din județele Cernăuți, Chișinău, Suceava, Ismail, Iași, Câmpulung, Storojineț, Tighina, Baia, Rădăuți, Odesa, Dorohoi, din Transnistria, dar și din București. În conjunctura creată de evenimentele de la 23 august 1944, aduse la cunoștința publică prin proclamația regelui Mihai I, care anunța ieșirea României din alianța cu puterile Axei și încetarea războiului cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii)²⁸, exodul populației din zona frontului, aflată sub controlul Armatei Roșii, s-a oprit. Vestea ieșirii României din războiul cu Uniunea Sovietică și trecerea ei în tabăra Aliaților²⁹ a produs reacții diferite în masa refugiaților. Cei veniți din Moldova și sudul Bucovinei se bucurau la gândul reîntoarcerii la locurile de origine, în timp ce dislocații din Basarabia, nordul Bucovinei și Transnistria așteptau tensionați derularea în continuare a evenimentelor, în speranța că soarta nu le va fi potrivnică. Curând însă lucrurile s-au lămurit, dar în alt mod decât și-o doreau aceștia.

După 23 august 1944, Basarabia a fost reanexată de Uniunea Sovietică, înainte chiar de semnarea Convenției de armistițiu cu Națiunile Unite, iar România însăși a intrat sub ocupație sovietică, pe teritoriul ei staționând un milion de militari ruși, care au făcut posibilă impunerea politicii de stalinizare³⁰. Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, încheiată între Guvernul român

²³ *Ibidem*, dosar nr. 169/1944, f. 7; dosar nr. 269/1944, f. 1-2.

²⁴ *Ibidem*, dosar nr. 27/1944, f. 1.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 242/1944, f. 1; dosar nr. 292/1944, f. 24-25.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 169/1944, f. 4.

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 22-32.

²⁸ Arhivele Statului din România, *România – marele sacrificat...*, documentul nr. 129, p. 249.

²⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 492-493.

³⁰ Ion Șișcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 396-397.

și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, restabilirea frontiera de stat între URSS și România, cea din urma ultimatumului sovietic din 28 iunie 1940. Comisia Aliată de Control, organism înființat prin Convenție, acționând sub conducerea Înalțului Comandament Aliat (Sovietic)³¹, a desfășurat o amplă acțiune de identificare a românilor basarabeni refugiați în România, în scopul „repatrierii” lor³². Persoanele din Basarabia, nordul Bucovinei și Transnistria, stabilite în România, aflând de comunicatul Ministerului Afacerilor Interne, din 20 septembrie 1944, difuzat prin radio și presă³³, au putut înțelege că erau supuse unui tratament special, întrucât li se cerea să nu-și părăsească domiciliile de la acea dată. După numai două săptămâni, la 6 octombrie 1944, Ministerul Afacerilor Interne anunța, printr-un ordin³⁴, demararea recensământului refugiaților și altor categorii de persoane venite din spațiul sovietic, acțiune vizând „repatrierea” cetățenilor URSS, cerută de prevederile Convenției de armistițiu.

Tot de competența Ministerului Afacerilor Interne a fost și pregătirea întoarcerii la locurile de origine a unităților administrative evacuate din Moldova și Bucovina de sud, precum și a personalului acestora. Ordinul telegrafic din 11 octombrie 1944³⁵, adresat prefecturilor de județe și primăriilor reședințe de județ din țară, care aveau asemenea instituții dislocate pe teritoriul lor, a fost consacrat întregii acțiuni. Documentul indica „permanențele”, adică localitățile stabilite pentru adunarea și imbarcarea evacuaților din zonă, în vederea înapoierii lor. Cu primul eșalon au pornit la drum în acele zile funcționarii prefecturilor, primăriilor, preturilor de plasă, exploatărilor comunale, arhivele și bunurile de inventar ale unităților. Familiile i-au urmat cu eșalonul secund, în funcție de disponibilul de vagoane. Ordinul amintit, numind instituțiile chemate la „permanențe” în vederea imbarcării, probează implicit faptul că administrația din Moldova și Bucovina de sud și-a găsit, la vreme de restriște, refugiul în interiorul țării. Aflăm, prin intermediul lui, că localitățile de unde s-a pornit la drumul de înapoiere au fost Pitești pentru instituțiile administrative din județele Botoșani și Fălciu, Curtea de Argeș pentru Primăria Huși, Târgoviște pentru unitățile administrative din județul Iași, Slatina pentru cele din județul Bacău, Găești-Dâmbovița pentru cele din județul Dorohoi, Giurgiu pentru administrația județului Neamț, Alexandria pentru cea a județului Roman, Turnu Măgurele pentru unitățile din județul Tecuci, Roșiorii de Vede pentru cele din județul Vaslui, Câmpulung Muscel pentru cele din județul Fălțiceni, Lugoj pentru administrația județului Rădăuți, Timișoara-Fratelia pentru cea din județul Câmpulung (Moldovenesc) și Arad pentru cea din județul Suceava. Ordinul de înapoiere în Moldova și Bucovina de sud nu era aplicabil la acea

³¹ Arhivele Statului din România, *România – marele sacrificat...*, documentul nr. 182, p. 310-314.

³² Ion Șișcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 398.

³³ AN-Arad, fond Chestura Poliției Municipiului Arad, dosar nr. 164/1943-1944, f. 261-262, 273.

³⁴ *Ibidem*, dosar nr. 7/1944, f. 1-2.

³⁵ Idem, fond Prefectura Județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 32/1944, f. 1-2.

dată și funcționarilor administrativi aflați în Ardealul de Nord, acestora cerându-li-se să rămână la locurile de evacuare până la noi dispoziții.

Reîntoarcerea la vatră a restului populației refugiate s-a produs în mod diferențiat, în funcție de posibilități. Cei care dispuneau de atelaje, s-au organizat, cu sprijinul legiunilor de jandarmi, în convoaie cu până la 50 căruțe, care parcurgeau trasee prestabilite. Au fost și persoane care și-au permis să facă deplasarea pe cont propriu, apelând la serviciile căilor ferate. Aceștia trebuiau să posede autorizație de călătorie emisă de organele polițienești³⁶. Refugiații lipsiți de mijloace, care, până la venirea iernii, nu puteau porni la drum, intrau sub ocrotirea prefecturilor de județe, datoare să le asigure prelungirea găzduirii în spațiile private, aprovizionarea cu lemne și să se îngrijească de buna funcționare a cantinelor și economatelor care-i deserveau³⁷. Întrucât nu toți evacuații s-au întors la timpul scontat la locurile de obârșie, Ministerul Afacerilor Interne, prin ordinul telegrafic din 8 februarie 1945³⁸, i-a somat să o facă până la data de 17 februarie. Prefecturile de județe pe teritoriul cărora se mai găseau asemenea întârziați (funcționari, persoane particulare și membri de familie) erau chemate să le acorde bilete de călătorie, foi de bagaje și de strămutare. S-a dispus totodată încetarea detașărilor și încadrărilor temporare a persoanelor în cauză. Ca urmare a măsurilor luate, Prefectura Județului Arad a putut raporta, la 19 mai 1945, că toate autoritățile administrative și întreprinderile comunale din Moldova, Bucovina de sud și Ardealul de Nord, aflate vremelnice pe teritoriul județului Arad, s-au înapoiat la sediile de bază³⁹.

Cu privire la persoanele din Transnistria, Basarabia și Bucovina de nord refugiate în primăvara și vara lui 1944, acestea s-au lăsat mai greu antrenate în acțiunea de „repatriere” declanșată odată cu recensământul. Într-o situație întocmită de autoritățile arădene, la data de 19 octombrie 1944, sunt nominalizate 74 asemenea persoane, din care doar 21 au optat pentru întoarcerea în Uniunea Sovietică⁴⁰. De altminteri, pentru liniștirea spiritelor, Ministerul Afacerilor Interne a lăsat, la început (în octombrie-decembrie 1944), alegerea domiciliului refugiaților la aprecierea acestora. În mod oficial s-a făcut cunoscut că „repatrierea” n-ar fi obligatorie pentru cei care nu optau în mod expres pentru întoarcerea în URSS⁴¹.

Pe poziții opuse se situa însă Comisia Aliată de Control, dominată de ruși care, încă la 21 noiembrie 1944, solicita Guvernului României, condus de Sănătescu, să dispună întoarcerea la locurile de baștină a persoanelor plecate din Basarabia, Bucovina de nord și Transnistria, a căror cetățenie era sovietică⁴².

³⁶ Idem, fond Chestura Poliției Municipiului Arad, dosar nr. 7/1944, f. 11.

³⁷ *Ibidem*, dosar nr. 164/1943-1944, f. 301.

³⁸ Idem, fond Prefectura Județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 73/1945, f. 2.

³⁹ *Ibidem*, dosar nr. 161/1945, f. 15.

⁴⁰ Idem, fond Chestura Poliției Municipiului Arad, dosar nr. 164/1943-1944, f. 283-287.

⁴¹ *Ibidem*, f. 290; dosar nr. 7/1944, f. 12, 137.

⁴² Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Chișinău, Editura Cartier, 2002, p. 167.

Intuind amenințarea, mulți oameni n-au mai dorit să părăsească România pentru a-și recăpăta „vechea” cetățenie (sovietică). Crezând că se vor putea eschiva, au ales să-și facă pierdută urma, dispărând din localitățile unde au fost luați în evidență. Se păstrează liste nominale cu cei care s-au sustras de la „repatriere” și au dispărut de la domiciliile avute. Pe o asemenea listă, difuzată autorităților polițienești arădene în vederea identificării, prinderii și arestării, figurau, în aprilie 1945, un număr de 665 de asemenea persoane⁴³.

Arhivele arădene nu conțin izvoare care să facă posibilă urmărirea în continuare a situației refugiaților din teritoriile sovietice. Lipsesc datele referitoare la rezultatul recensământului acestora, la organizarea și desfășurarea acțiunii propriu-zise de „repatriere”. Aflăm însă din surse bibliografice⁴⁴ că, potrivit cu informațiile Comisiei Române de Aplicare a Armistițiului, s-au reîntors în URSS, până la 30 septembrie 1946, un număr de 38.325 de basarabeni, 8.198 de bucovineni și 9.900 de români de la est de Nistru și că acest proces a cunoscut un ritm mai susținut după instalarea la cârma statului român a guvernului Petru Groza. Se mai știe că majoritatea celor întorși la casele lor au fost trimiși în gulagurile sovietice, îndeosebi în Siberia, iar unii au sfârșit executați ca prezumtivi colaboratori ai autorităților „româno-fasciste”. În România nu s-a mai putut vorbi și scrie multă vreme despre Basarabia, istoriografiei românești impunându-i-se punctul de vedere sovietic, potrivit căruia această provincie (populată preponderent de români) ar fi teritoriu rusesc. Iată de ce acum, când barierele cenzurii au rămas doar o amintire, este nevoie să ne aplecăm asupra izvoarelor scrise, atâtea câte se mai găsesc, să le scoatem din anonimat, pentru ca prin forța lor probatorie să adăugăm o infuzie de adevăr la cunoașterea istoriei românești.

⁴³ AN-Arad, fond Chestura Poliției Municipiului Arad, dosar nr. 7/1944, f. 369-375.

⁴⁴ Iulian Frunțașu, *op. cit.*, p. 167; Ion Șișcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 398.

**Les évacuations de Bucovine, Bessarabie, Moldavie et Transnistrie
dans les documents des archives de la ville d'Arad (1944)**
(Résumé)

Mots-clés: La Seconde Guerre Mondiale, évacuer, refuge, Bucovine, Bessarabie, Moldavie, Transnistrie, Arad

L'Etude utilise quelques ressources documentaires conservés dans les Archives Nationales – à savoir – Le Service départemental d'Arad – par lequel il se propose à dévoiler et vise à prouver un fragment très peu connu de l'histoire récente, notamment celui relatif au refuge de la population et des autorités dans le périmètre des opérations militaires du front de l'est, contrôlé par l'Armée Rouge, durant le printemps et l'été de 1944.

La ville d'Arad, située à grande distance du front, à l'ouest du pays et, aussi, d'autres localités du sud et de l'ouest du pays, considérées des endroits plus sûrs, avaient offert un abri aux milliers de réfugiés. Le développement des événements de ce genre peut être suivi jusqu'au mois d'Août 1944, lorsque la Roumanie eût quitté l'alliance des pouvoirs de l'Axe et surtout à la fin de la guerre avec les Nations Unies (l'Union Soviétique, la Grande Bretagne et les Etats Unis de l'Amérique), l'exode de la population de la zone du front, a pris fin.

L'Etude évoque, également, les événements qui ont eu lieu après la signature de la Convention de l'Armistice du 12 septembre 1944, conclue entre le gouvernement roumain et les gouvernements de l'Union Soviétique, la Grande Bretagne et les Etats Unis de l'Amérique. Les documents relèvent l'ample action, assumée par les autorités roumaines, sous la pression de la Commission Alliée de Contrôle, organisme créé par la Convention et conduit par le Grand Commandement Allié (Soviétique), concernant l'identification des personnes réfugiées de Bessarabie, du nord de Bucovine et de Transnistrie, considérées comme ayant la citoyenneté soviétique, dans le but de les « rapatrier ».

Conformément aux renseignements de la Commission Roumaine de l'application de l'Armistice, jusqu'au 30 septembre 1946, ont été « rapatriés » en Union Soviétique au nombre de 38.325 bessarabiens, 8.198 bucoviniens et 9.900 des roumains de l'est de la rivière Nistru.

Les informations tirées des sources bibliographiques nous ont précisées que la majorité de ceux qui se sont retournés à leurs maisons, ont été envoyés dans les goulags soviétiques, principalement en Sibérie, et que beaucoup d'entre eux ont fini par être exécutés comme présumptifs collaborateurs des autorités « roumano-fascistes ».

Procese social-politice și economice pe teritoriul fostei Bucovine (partea de sud), 1944-1947*

Marian OLARU

Până în anul 1989, istoriografia românească din țară nu a abordat subiectul mai sus-menționat și au fost puține referi la teritoriile reocupate de sovietici în anul 1944, ca urmare a aplicării ultimatumului sovietic din iunie 1940. Unele aspecte tangențiale ale temei analizate se puteau întâlni în câteva lucrări scoase „cu voie de la partid” (Ilie Ceașescu, Mircea Mușat și Ion Ardeleanu), precum și în unele analize mai pertinente, atâtea câte puteau fi decelate în condițiile unui regim cu mare presiune ideologică asupra cuvântului scris, în lucrări ca acelea ale Elizei Campus¹, Ioan Scurtu², Valeriu Florin Dobrinescu³ ș.a. În studiile și articolele ce au apărut în provincie, departe de ochiul vigilent al cenzurii comuniste, un astfel de subiect nu a fost abordat pentru că intra în contradicție cu regulile unei istoriografii subordonate politicii partidului comunist și o parte dintre documentele necesare erau inaccesibile cercetării.

După 1989, treptat, împreună cu dezvoltarea unei adevărate literaturi a rezistenței anticomuniste și pătrunderea în țară a scrierilor exilului românesc, subiectele adiacente acestei teme au fost abordate cu consecvența necesară, dar numai după ce o serie de documente de la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității și Arhivele Militare au fost accesibile cercetării.

* În conferința științifică internațională *Culturi și religii în Bucovina istorică. Retrospectivă și perspectivele dezvoltării*, organizată de Fundația „Friedrich Ebert”, România; Facultatea de Istorie și Geografie a Universității Naționale „Yurii Fedkovici”, din Cernăuți, Ucraina, Facultatea de Istorie, Politologie și Relații Internaționale a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava; Centrul de Cercetări Bucovinene al Universității „Yurii Fedkovici” din Cernăuți, Ucraina, Institutul „Bucovina” al Academiei Române, Centrul Regional Cernăuți de Reconversie și Perfecționare a Calificării Funcționarilor Organelor de Stat, de Autoadministrare Locală, al Întreprinderilor, Instituțiilor și Organizațiilor de Stat; Academia Evanghelică Sibiu; Biserica Evanghelică Braunschweig, Germania, 4-6 octombrie 2010, Cernăuți – Suceava, a fost susținută o variantă a acestui material cu titlul: *Despre sfârșitul unui model de cultură și civilizație: Bucovina (partea de sud), 1944-1947*.

¹ Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, București, Editura Politică, 1980.

² Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, București Editura Științifică și Enciclopedică, 1983; idem, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formelor de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

³ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, București, Editura Academiei Române, 1988.

Situația Bucovinei la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial

La sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, teritoriul Bucovinei istorice era împărțit în două. O parte era cuprinsă în Regiunea Cernăuți, alături de alte teritorii românești ocupate în iunie 1940 și se afla pe teritoriul URSS (învingătoare alături de aliații din tabăra Națiunilor Unite), iar cealaltă se afla în județele Suceava, Câmpulung și o parte din fostul județul Rădăuți, de pe teritoriul Regatului Român. Acțiunea de retrasare a graniței dintre Regatul Român – considerat „stat satelit” Germaniei și înfrânt, deși participase de la 23 august 1944 ca a patra forță în lupta antihitleristă – a fost la îndemână sovieticilor, care nu au mai respectat nici măcar linia de frontieră trasată în urma ultimatumurilor sovietice din iunie 1940.

Drama desfășurării operațiunilor militare și consecințele acestora pe teritoriul Bucovinei au fost în mică măsură analizate de istoriografiile română și străină. Acest lucru a fost dificil, dacă nu chiar imposibil de analizat în anii regimurilor de sorginte stalinistă din Europa de Est. Căderea sistemului sovietic a făcut posibilă cercetarea arhivelor, altădată prohibite, publicarea a numeroase volume de memorii ale celor care au trăit aceste evenimente și a numeroase volume de documente referitoare la sfârșitul războiului și instituirea dominației sovietice în această parte de Europă. În același timp, numeroase sunt analizele care s-au dezvoltat ca părți augmentative ale bogatei literaturi a rezistenței antisovietice și anticomuniste.

Dramatice și nu de puține ori tragice au fost procesele sociale, economice, politice și demografice din perioada 1944-1947, de pe teritoriul fostei Bucovine, care sunt subsidiare proceselor din estul și nord-estul României, pentru partea românească a acestei regiuni istorice și celor din sud-vestul Uniunii Sovietice (Republica Sovietică Socialistă Ucraineană), pentru teritoriile ocupate de sovietici în anii 1940-1941 și 1944-1946 din provincia amintită.

Privit în ansamblul său, fostul Ducat al Bucovinei a suferit, în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale și după aceasta, transformări fundamentale care au contribuit în mod esențial la destructurarea imaginii de teritoriu al conviețuirii pașnice, pluriethnic, multicultural și multiconfesional.

Odată cu pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul est-european și al Regatului Român – în cazul nostru pe teritoriul Bucovinei –, acestea au aplicat represiunea față de popoarele care s-au aflat sub ocupație germană sau au făcut parte din sistemul de alianță al celui de-al III-lea Reich. Prin aceasta, Stalin pedepsea colaborarea cu Germania lui Hitler și a făcut-o sub forma deportării și a anihilării semnelor lor naționale, prin folosirea forței brute pentru impunerea ordinii sovietice, sprijinită pe mitul solidarității colective slave⁴ din interiorul frontierelor sovietice și din imediata vecinătate a acestora.

În ciuda participării la războiul antihitlerist, Uniunea Sovietică și Stalin nu au renunțat „nici un moment la imensele beneficii obținute de pe urma

⁴ Hélène Carrère D'Encausse, *Imperiul Eurasiei. O istorie a Imperiului Rus, de la 1552 până astăzi*, București, Editura Orizonturi, 2008, p. 212-214.

colaborării cu Hitler”⁵. Ca urmare, Stalin a obținut din partea aliaților recunoașterea frontierelor din anul 1941. Marea Britanie recunoscuse prin vocea lui Anthony Eden, la conferința din 18-30 octombrie 1943, de la Moscova, dreptul URSS de a decide singură în chestiunile privitoare la țările din estul Europei, printre care și România. Ca urmare, soarta provinciilor românești era pecetluită. În tratativele cu aliații occidentali, sovieticii au avut la îndemână un plan maximal de pretenții, care prevedea includerea întregii Moldove sub ocupația lor, și unul minimal, care prevedea reluarea în stăpânire a teritoriilor Basarabiei, Bucovinei și a gurilor Dunării⁶.

În urma operațiunilor militare din martie și aprilie 1944, armatele sovietice (Frontul 1 Ucrainean) ocupă pe rând teritoriile din nordul Bucovinei, împreună cu orașul Cernăuți, ajungând până pe aliniamentul Iași, Târgu Neamț, Fălticeni, Gura Humorului, Vicovu de Sus, Vijinița⁷. În acest context este de amintit și situația în care o parte a Bucovinei, de la Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei în sus, se afla sub administrație românească și cealaltă parte se afla sub ocupație sovietică⁸. Pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul Bucovinei a fost anticipată de autoritățile române care, începând din ianuarie 1944, iau măsuri privitoare la pregătirea instituțiilor, a populației și a teritoriului țării în vederea evacuării. Măsurile au fost cuprinse în operațiunea U 1111 și înaintată autorităților locale pentru cunoașterea acestora, mobilizarea resurselor materiale, financiare și umane, în vederea aplicării⁹. Astfel, în orașul Rădăuți autoritățile s-au evacuat începând cu 15 martie, lăsând în urma lor o parte a populației care nu a reușit sau nu a vrut să se evacueze. În adresa nr. 728 din 25 aprilie 1944, către

⁵ Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 386.

⁶ *Ibidem*, p. 387.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Unii dintre funcționarii români au căutat să-și exercite atribuțiile în aceste condiții deosebit de grele. Funcționarii bucovineni trimiși de administrația românească în evacuare, în județe din Oltenia sau Banat, au fost, ulterior, dezavuați de unii dintre cei care s-au instalat în funcții administrative aflate sub oblăduire sovietică, până la 23 august 1944, fiind acuzați că au aparținut aparatului administrativ antonescian sau că erau fasciști. În felul acesta au putut fi „epurați” conform legilor promulgate la inițiativa lui Lucrețiu Pătrășcanu și cu susținerea PCR (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 15/1944, f. 9).

⁹ În adresa nr. 21 din 18 iunie 1944 către prefectura din Severin, lt. col. Gh. Benția, prefectul județului Rădăuți, solicitând achitarea salariilor (pe lunile aprilie, mai și iunie) funcționarilor evacuați în acel județ, scria: „Am onoarea a vă raporta că executarea operațiunii 1111 s-a executat în condiții cu totul vitrege, deoarece toate planurile și toate ipotezele studiate înainte n-au putut să fie puse în aplicare din cauza precipitării evenimentelor. Cu toate acestea, [am] executat evacuarea în condiții foarte bune, dar cu greutatea cu totul excepționale. Pentru a ilustra greutatea și pentru a arăta munca și inițiativa ce s-au depus de unele elemente ale administrației, țin să raportez că operațiunea 1111 s-a efectuat [în condiții] totale de inițiativă, de pricepere, de abnegație, de patriotism. Nu s-a putut pune în aplicare nici ipoteze CFR, nici ipoteze hipo, dinainte stabilite, fiindcă nu am primit nici un vagon pentru transporturi și fiindcă nu am putut avea nici căruțele prevăzute în planul de operațiuni 1111, deoarece pe departe chiar în prima zi de evacuare rechizițiile pentru oștire au fost excesive (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 8/1944, f. 12).

Prefectura Severin, Prefectura Județului Rădăuți menționa că au fost evacuate arhivele județului, ale preturilor, cele ale comunelor și ale altor autorități „cu greutate excepționale” în 300 de căruțe¹⁰ care au ajuns la destinație, dar evacuarea nu a decurs conform planului din varii motive și, ca urmare, multe dintre bunurile comunităților locale și ale instituțiilor nu au putut fi evacuate. Între acestea și inventarul și exponatele muzeului, înființat de Samuil și Eugenia Ioneț, care au rămas pe peronul Gării Mari din Rădăuți. Această situație a fost exploatată ulterior de reprezentanții armatei de ocupație, dar și de oportuniștii autohtoni¹¹. În același timp, propaganda sovietică se străduia prin emisiuni radio, manifeste, publicații adresate românilor și în special soldaților de pe front să schimbe imaginea românilor despre URSS, percepută de aceștia ca principalul dușman al României. De aceea, sovieticii se străduiau să-i convingă pe români că le vor fi respectate administrația, legislația, libertățile civile și religioase. Cu toate acestea, „rusofobia” și neîncrederea față de comunism au rămas adânc ancorate în mentalul colectiv¹².

La 2 aprilie 1944, V.M. Molotov într-o conferință de presă afirma drepturile sovietice asupra Basarabiei și Bucovinei¹³ și, totodată, anunța că: „Guvernul Sovietic nu are scop acapararea vreunei părți a teritoriului românesc sau schimbarea stării sociale a României și că intrarea Armatelor Sovietice pe teritoriul românesc este dictată exclusiv de interesele de război și de prelungirea rezistenței inamicului”¹⁴. La 18 martie 1944, Armata Roșie ajungea la Nistru. „România intrase în criză de timp.”¹⁵ Apropierea trupelor sovietice de teritoriul

¹⁰ *Ibidem*, f. 7-10.

¹¹ *Ibidem*, f. 1-2. Gheorghe Palamariu, cel de-al doilea prefect al Rădăuților din vremea ocupației sovietice a ținutului, scria la 19 septembrie 1944 că: „Începând cu ziua de 15 martie 1944, autoritățile românești au început evacuarea lăsând populația județului Rădăuți la voia întâmplării și pradă trupelor germane în retragere. Nemții au început a prăda cu furie pe locuitori, amenințând cu armele, fără ca oamenii să se poată feri sau apăra. Au dat foc centrelor Siret și Rădăuți, iar în ziua de 27 martie 1944, nemții au dat foc gării mari [din] Rădăuți, de asemenea au prădat toate prăvăliile ce au mai rămas. În timpul când orașul Rădăuți era în flăcări, nemții au deschis penitenciarul și au lăsat orașul pe mâna criminalilor ieșiți din închisoare. Nemții, deținuții eliberați din penitenciar, cât și populația rurală care s-a răsculat și veneau de pradă în oraș, s-au unit pentru a distruge și jefui magazinele, cât și locuințele celor plecați. Această stare de haos a domnit din ziua de 15 martie și până în ziua de 8 aprilie 1944, când Armatele Rusești eliberatoare au intrat victorioase în orașul Rădăuți. Din acea zi a început să se facă ordine în oraș și în județ”. Sigur, acest document nu spune o vorbă de samavolnicie sovietică și nici despre așa-zisa „ordine” instaurată de aceștia (fapt care l-a determinat pe antecesorul său în funcție, Ion Larionescu, să părăsească zona de ocupație sovietică pentru a se așeza undeva în Banat). Ceea ce dovedește o rapidă „adaptare” a semnatarului la realitățile momentului.

¹² „Noi, rușii, suntem pe deplin conștienți de faptul că suntem temuți de fiecare și nu găsim simpatii nicăieri. Diferența dintre primirea trupelor ruse, care au venit să ajute și să-i elibereze pe români, și cea a piloților americani, care au ucis 10.000 de oameni prin bombardamentele lor și au distrus atât de multe case, ne-a fost suficient”. *Apud* Mioara Anton, *Propagandă și război, 1941-1944*, București, Editura Tritonic, 2007, p. 338.

¹³ Mihai-Aurelian Cărintu, *op. cit.*, p. 387.

¹⁴ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 15/1944, f. 17.

¹⁵ Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, traducere de Valer Moga și Valeria Piros, ediție îngrijită, notă asupra ediției, note și indice de Valer Moga, București, Editura Compania, 2006, p. 234.

Bucovinei a determinat panică în rândul populației civile și a administrației¹⁶, care rememorau evenimentele tragice din iunie 1940.

La 27 martie 1944, trupele Frontului 1 Ucrainean, conduse de mareșalul Jukov, intră în Cernăuți și ating Carpații, pe un front de 120 de km¹⁷, în cadrul operațiunii „Proskurov – Cernăuți”. Din datele statistice, evident incomplete, ale Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, până la 24 mai se retrăseseră în interiorul țării 32.096 de bucovineni¹⁸, alți 100.000-120.000 de bucovineni fuseseră dislocați de forțele de ocupație din zona Rădăuților, în localități înapoia liniei Siret-Suceava, „adică pe o adâncime de 50 km de linia frontului” (evacuarea a început la 10 mai). Deplasarea acestui număr impresionant de oameni, „cu tot inventarul viu și mort”, cu bătrâni, copii și bolnavi, s-a făcut în patru zile și patru nopți. Unii dintre evacuați au fost nevoiți să parcurgă peste 100 de km, în localități din județele Dorohoi și Botoșani. În acest context, prefectura județului Rădăuți și-a mutat sediul la Siret și primăria orașului Rădăuți a fost mutată la Mihăileni.

În evacuare au fost organizate Serviciul de Alimentare a Populației Evacuate, Serviciul Schimbului de Populație și Serviciul Circulației Populației¹⁹. Până la începutul lui septembrie 1944, când autoritățile militare sovietice au aprobat reîntoarcerea celor evacuați în localitățile de baștină, bunurile lăsate în urmă la evacuare au fost prădate, distruse, în bună parte de sovietici care, chipurile, asiguraseră paza acestora în zona evacuată. Tot din rațiuni militare, în luna mai 1944, sovieticii au evacuat întreaga populație, din localitățile cuprinse între Cacica și apa Sucevei, dincolo de Burdujeni²⁰.

Grupări antisovietice și anticomuniste din Bucovina

Unii dintre locuitori, pentru a-și apăra avutul, au preferat să se ascundă în pădurile din obcinele Bucovinei. Dintre aceștia, unii au preferat să sprijine acțiunile Batalionului Fix Regional „Bucovina”²¹, contribuind la începutul mișcării de rezistență antisovietică²². În tot acest timp, ocupanții sovietici au

¹⁶ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 8/1944, f. 78-79. La 12 mai 1944, lt. col. Gh. Benția, prefectul județului Rădăuți, aflat în evacuare la Lugoj, raporta Guvernământului Bucovinei faptul că, în după-amiaza zilei de 26 martie și în noaptea de 26 spre 27 martie 1944, frânturi ale armatei germane „s-au dedat la furturi, jafuri, stricăciuni și acte abuzive de o extremă și neobișnuită gravitate”.

¹⁷ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *Rezistența armată din Bucovina, 1948-1950*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, 1998, p. 49.

¹⁸ Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 388.

¹⁹ Marian Olaru, *Documente rădăuțene* [I], în „Analele Bucovinei”, XIV, nr. 1, 2007, p. 316.

²⁰ Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 388.

²¹ Cf. Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 50, Batalionul Fix Regional „Bucovina” era format din voluntari de diferite profesii și vârste și a fost angrenat în operațiunile militare din zona Bucovinei, fiind subordonat Detașamentului „Colonel Constantinescu Aurel” din Armata a 4-a Română. La 1 aprilie 1944, Detașamentul a trecut sub ordinele Corpului 78 Armată Germană și, din 8 iunie, în subordinea Diviziei 3 Munte Germană, la rândul ei subordonată Corpului 17 Armată Germană.

²² Acesta era constituit din localnici și cuprindea 1.378 de luptători, grupați în trei companii. La 23 august 1944, o parte a batalionului a fost capturată de către trupele germane și o altă parte de către NKVD, sovieticii considerându-i „criminali de război”.

confiscat, prădat sau distrus tot ce le-a stat în cale, incendiind case, biserici, școli, devalizând depozitele de alimente, rechiziționând animale și atelaje, împușcând pe toți aceia care li s-au opus. Ca urmare, rezistența antisovietică a devenit una firească și s-a soldat uneori cu victorii de partea partizanilor, unii foarte cunoscuți și mai târziu ca luptători anticomuniști. Această situație este explicabilă și prin faptul că mulți dintre locuitorii provinciei „erau conștienți că intrarea Armatei Roșii pe teritoriul României nu era o simplă acțiune militară, că trupele sovietice aduceau cu ele ideologia comunistă”²³.

Fără să detaliez acest subiect arătăm doar că, până acum, cercetarea istorică de după 1989 a scos în evidență faptul că, până la 23 august 1944, pe teritoriul Bucovinei (cu referire mai ales la partea ei sudică) au acționat împotriva trupelor sovietice grupări de partizani, precum cele conduse de: Vladimir Macoveiciuc (cu un număr de 41 de membri, cu țărani din Voitinul, Gălănești, Hurjueni, Vicovu de Sus și de Jos, Horodnicul de Sus și de Jos, din județul Rădăuți²⁴), Ion Vatamaniuc (cu un efectiv de 16 oameni din Sucevița, Voievodeasa, Marginea și Solca, din județul Rădăuți), Ion Tironeac din Voitinul (desprins din grupul lui Macoveiciuc, grupa 15-20 de oameni din Voitinul, Costișa, Vicov și Frătăuți, județul Rădăuți), Constantin Cenușă (comanda grupului a fost preluată de la Vladimir Tironeac în iulie 1944, a grupat 30-40 de oameni) și Petru Maruseac (a grupat 35-40 de cetățeni români de etnie ucraineană, din Ulma și Brodina, ale căror aspirații au fost legate de armata naționalistă ucraineană a lui Stepan Bandera; a acționat atât împotriva URSS, a României, a Poloniei, cât și a evreilor²⁵).

Cea de-a doua fază a existenței grupurilor de partizani este cea a luptei anticomuniste. În această perioadă, determinată mai ales de impunerea guvernului prosovietic condus de Petru Groza, au existat numeroase grupuri de partizani, care au făcut din Bucovina, prin sacrificiul lor, una dintre cele mai însemnate regiuni în mișcarea de rezistență din România. În această perioadă a mișcării de rezistență anticomunistă au acționat grupurile conduse de: Vladimir Macoveiciuc, Ovidiu Găină²⁶ (alcătuit din 21 luptători, unii dintre ei legionari,

²³ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 55.

²⁴ Marian Olaru, *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, Suceava, Editura Universității, 2006, p. 171-174. La 20 iunie 1944, în Poiana Hăciungul Mare, între Horodnic și Voitinul, gruparea condusă de Macoveiciuc a reușit să anihileze nouă ofițeri de stat major ai diviziei sovietice și escorta lor, care se cantonase în zonă, la Putna.

²⁵ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 396.

²⁶ Așa cum se menționa în *Referatul* Corpului Detectivilor, din 10 octombrie 1945, în anul 1945 a avut loc o confruntare între Centrul de Rezistență Legionar, care își avea sediul în masivul Argestrul-Tisa, la șapte kilometri de Vatra Dornei, condus de comandantul legionar Ovidiu Găină și jandarmi, militari români și NKVD-iștii care s-au deplasat cu două camioane de la Câmpulung Moldovenesc. Membrii Centrului de Rezistență Legionar, în număr de 25-26, au reușit să facă față, cu pierderi minime, atacului trupelor regimului comunist. În aceeași vară, pe 11 august 1945, între Ovidiu Găină și Vladimir Macoveiciuc a avut loc o întâlnire ce trebuia să ducă la fuziunea dintre Centrul de Rezistență Legionar și gruparea de partizani condusă de Vladimir Macoveiciuc. Așa cum avea să aprecieze Filon Lauric, mai târziu (1992), unul dintre conducătorii legionarilor, în mod direct implicat în aceste evenimente, fuziunea nu a mai avut loc, datorită precipitării

grupul a acționat în zona Câmpulung, pe muntele Giumalău, în perioada martie-august 1945), Petre Maruseac (în această perioadă grupul a acționat ca o grupare anticomunistă) și Constantin Cenușă (după 1948 s-a asociat cu Cozma Pătrăcean și Vasile Motrescu). Grupurile conduse de Ghimici, Gheorghe Munteanu, Silvestru Harsmei, Vasile Cămăruță și Grigore Sandu au acționat în partea de sud a Bucovinei între anii 1948-1950. Ultima grupare de partizani a fost cea a lui Vasile Motrescu și Gavril Vatamaniuc (frații Gheorghe și Ion Chiraș și Vasile Marciuc din Sucevița au fost și ei membri ai acestei grupări²⁷), între anii 1949 și 1955. Procesele „loturilor” de partizani și a susținătorilor lor s-au prelungit până târziu, spre anii '60 ai secolului trecut, în funcție de „comandamentele” politice ale vremii și de acțiunile Securității. Aceasta a creat în rândurile celor afectați o stare de presiune psihică, de nesiguranță, sau de vulnerabilitate socială. În această situație s-au aflat partizanii, familiile și susținătorii lor. În partea de sud a fostei Bucovine, ca și în nordul acestei provincii, o vreme, raportarea identitară sau a sentimentului de apartenență la comunități, fenomene și procese ce aveau legătură cu perioada interbelică și/sau al Doilea Război Mondial, putea atrage consecințe dintre cele mai nedorite.

Actul de la 23 august și semnarea Convenției de Armistițiu, la 12 septembrie 1944, în condițiile prezenței trupelor sovietice pe teritoriul românesc, au creat premisele comunizării României. Acest lucru a fost posibil în condițiile în care occidentali erau hotărâți să lase sovieticilor mână liberă în partea de răsărit a Europei, așa cum se înțeleseră la Teheran, Ialta și Potsdam. Comisia Aliată de Control în care anglo-americanii au fost „simpli figuranți”²⁸ a fost principalul instrument²⁹ prin care România devenea o veritabilă colonie sovietică. De altfel, previzionând mersul evenimentelor, Stalin îi declara lui Tito, în anul 1944, că „acest război nu este ca cele din trecut: cine ocupă un teritoriu își impune și propriul său sistem social”³⁰.

La 13 septembrie 1944 a fost preluată administrația Transilvaniei de nord-vest, de către sovietici, pentru a avea posibilitatea folosirii chestiunii transilvane ca instrument de șantaj asupra românilor și a regelui Mihai³¹. Prezența comuniștilor în guvernele Sănătescu și Rădescu a folosit acestora, pentru ca prin ministerele pe care le dețineau, sau le controlau prin Gheorghiu Dej, Lucrețiu Pătrășcanu și Teohari Georgescu, să transforme Partidul Comunist din România

evenimentelor din țară și a înțelegerii dintre Ana Pauker, Teohari Georgescu și Nicolae Pătrășcu. Cf. Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 168-172 și 175-177; Ovidiu Găină (Stan M. Popescu), *Lupta împotriva sovietelor în Munții Bucovinei*, Buenos Aires, Editura Euthymia, 2002, p. 79-89.

²⁷ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 58-59.

²⁸ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 242.

²⁹ „Întrucât Uniunea Sovietică deținea monopolul interpretării ei, Convenția de Armistițiu a devenit un mecanism de acaparare a României”, este de părere Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2006, p. 54.

³⁰ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 242.

³¹ *Ibidem*, p. 248.

dintr-un grupuscul în partid masificat³², cu sprijin sovietic, beneficiind de experiența NKVD-ului. Pentru sovietici singura ordine acceptabilă era cea pe care trebuia să o impună PCR. Stabilirea ordinii de tip sovietic în România însemna „neutralizarea mijloacelor de menținere a ordinii sociale, adică armata, sistemul judiciar și poliția”, era necesară legitimarea PCR prin „sprijinul de masă de care era lipsit”³³. Ca urmare, la 2 octombrie 1944, Comandamentul Sovietic a cerut Guvernului Român să reducă forțele poliției de la 18.000 de angajați la 12.000, să dezarmeze unitățile militare române neangajate pe frontul de vest, să reducă efectivele armatei române de interior de la 13 divizii la 3 divizii, cu un efectiv de 10.000 de persoane și să reducă efectivele trupelor de grăniceri și de jandarmi de la 74.086 la 58.018 militari³⁴.

La data la care se înființa lagărul de la Caracal, destinat la început legionarilor³⁵, respectiv pe 7 septembrie 1944, prin circulara 43.926, Inspectoratul General al Jandarmeriei anunța unităților subordonate din teritoriu că erau scoși de sub urmărire toți aceia care erau adepți ai socialismului și comunismului și se dezincriminau faptele Acțiunii Iredentei Ucrainene. Ca urmare, naționaliștii ucraineni din Galiția și nordul Bucovinei au început să folosească intens zonele montane din județele Rădăuți și Câmpulung. Alături de „banderiști”, jandarmeria sesiza în rapoartele sale existența unor nuclee „melnichiste”, fidele alianței cu Germania, care luptau împotriva sovieticilor și a autorităților românești³⁶. După ce trupele sovietice au înaintat spre vest, iar obiectivele Acțiunii Iredentei Ucrainene s-au schimbat, această mișcare a lansat un manifest către români pentru a li se alătura în lupta antisovietică³⁷. Acest manifest era unul de conjunctură, pentru că, sub impulsul evenimentelor din Maramureș, în special, mișcarea iredentistă ucraineană a răspândit zvonul creării unui stat ucrainean independent în care ar fi trebuit să intre și partea de sud a Bucovinei, alături de Maramureș.

³² *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român, 1948-1955*, ediție de documente elaborată de Alina Tudor-Pavelescu, București, Arhivele Naționale ale României, 2006, p. 91. În urma acțiunii de verificare a membrilor de partid, în 13 aprilie 1950, se constata că erau 626 de membri de partid din ilegalitate. Dintre cei verificați până la acea dată – adică 913.027 de membri – 98,24 % s-au înscris în PMR după 6 martie 1945.

³³ Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 55.

³⁴ *Ibidem*, p. 57. Ulterior, Teohari Georgescu a solicitat sovieticilor să fie de acord cu creșterea efectivelor Jandarmeriei și Poliției, din rațiuni ce țineau de menținerea liniștii sociale. Astfel, fideliile comuniștilor și unii dintre adepții lor din diviziile „Horia, Cloșca și Crișan” și „Tudor Vladimirescu” au fost angajați în locul celor disponibilizați în 1944-1945.

³⁵ La 14 noiembrie 1944, în lagărul de la Rădăuți se găseau 16 legionari, iar la 18 decembrie 1944 erau 77 (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 1/1946, Jandarmi, f. 6). Activitatea de identificare și de triere a legionarilor a fost direct supravegheată de prefectii județelor și executată de Jandarmerie. Altfel, prefectul Gh. Palamariu raporta la ordinul telegrafic nr. 21.945, din 26 noiembrie 1944, că în județul Rădăuți, după fișe au fost identificați 413 legionari, au fost triați 22, arestați 99, puși în libertate au fost 6 și dispăruți 197.

³⁶ Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 225.

³⁷ *Ibidem*.

La 26 iulie 1945, o coloană sovietică, aflată în trecere prin Maramureș a luat, de pe Muntele Brătîla, 540 de oi, șapte arme ZB, ciobanii și aparatura unei echipe de deminare care se afla în zonă. În urma demersurilor autorităților române, șeful de post din Borșa, împreună cu o delegație a Comandamentului Militar Sovietic, urmărindu-i pe răufăcători i-au descoperit la Dornești, județul Rădăuți și au reușit să recupereze doar 40 de oi și cinci arme³⁸. În aceste vremuri de incertitudine, organele de ordine publică semnalau activitatea intensă a „banderiștilor”, în localități ca Brodioara, județul Câmpulung, care jefuiau populația locală, de asemenea la Lupcina, Măgura și Costileva din județul Rădăuți. Organele de ordine din zonă sesizau autoritățile centrale că „banderiștii” își aveau baza în teritoriul ocupat al Bucovinei și acționau de o parte și de alta a frontierei restabilite în 1944. Este de amintit că, uneori, „banderiștii” și-au corelat acțiunile cu grupurile de partizani români, care acționau în zonă. Desființarea unităților de vânători de munte ale Armatei Române, la 1 iunie 1945, care au pricinuit mari pierderi sovieticilor în al Doilea Război Mondial, a favorizat acțiunea „banderiștilor” la granița comună româno-sovietică. Profesorul Dumitru Șandru, în lucrarea *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, arată că aceste unități militare ar fi putut fi utile „în curățirea munților de banderiști”³⁹. În aceeași perioadă, în zona Coșna – Valea Bancului și între Căliman și Cărlibaba acționau „Haiducii lui Avram Iancu. Divizia Sumanelor Negre” – organizație condusă de Gavril Olteanu (din județul Mureș) și N. Moldoveanu (Dumitru Oprea-Șteanță). La 21 august 1945, în Sucevița a fost împușcat Ion Olaru, membru al organizației „banderiștilor” și, ulterior, a fost prins la Rădăuți, Serghei Olaru, membru al aceleiași organizații.

În „Buletinele informative” ale Direcției Generale a Poliției, nr. 290, 301 și 307 din 1945 sunt prezentate diverse date despre intensificarea activității „banderiștilor” în județele Rădăuți și Câmpulung, mai ales după ce Curtea Marțială de la Iași a eliberat un număr de membri ai acestei organizații, care și-au reluat activitatea imediat. La 8 noiembrie 1945, „Buletinul informativ” nr. 307 vorbea despre „activitatea ostilă regimului” pe care o avea minoritatea ucraineană din județele amintite⁴⁰. În raportul din ianuarie 1946, șeful Legiunii de Jandarmi din Rădăuți raporta că în urma raziilor din 8, 9 și 10 ianuarie 1946, efectuate „pentru curățirea teritoriului de răufăcători”, au fost reținuți: 9 urmăriți, 10 infractori, dintre care 5 erau din restul bandei lui Maruseac⁴¹. Pe teritoriul României, organizația „banderiștilor” a fost lichidată abia în februarie 1947, la Moldova Sulița, județul Câmpulung.

Direcția Poliției de Siguranță din Direcția Generală a Poliției primea dintr-o sinteză informația că, între 15 și 20 octombrie 1945, protoiereul Constantin Vasilovici și funcționarul Ioan Severin din orașul Siret, județul Rădăuți, au

³⁸ *Ibidem*, p. 230

³⁹ *Ibidem*, p. 231.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 235.

⁴¹ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 3/1946, f. 14-15. În documentul citat, șeful grupării este trecut cu numele de Maruțac.

susținut propaganda iredentistă ucraineană pe tema creării statului ucrainean independent⁴². Aceeași informație a fost cuprinsă și în ordinul nr. 23, dat Legiunilor de Jandarmi din Câmpulung și Rădăuți, care arăta că în zona muntoasă a Ucrainei, pe teritoriul URSS, se desfășura o intensă activitate pentru constituirea unui stat ucrainean independent, care trebuia să anexeze și partea de sud a Bucovinei⁴³. Ca urmare a acestor evenimente, Teohari Georgescu cerea și obținea din partea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control sporirea efectivelor cu 2.940 de jandarmi, din care 1.000 de subofițeri (unii „rechemați din concediu”). Datorită evenimentelor petrecute în munții Bucovinei, 20 de plutoane de jandarmi au fost înființate în județele Câmpulung și Rădăuți, pentru a fi folosite în localități cu importanță polițienească⁴⁴. Până la desființarea organizației „banderiste” din Ucraina, rapoartele Jandarmeriei sau ale Poliției arată că această organizație avea importante legături în zonele locuite de ruteni, pe Valea Ceremușului, în județele Câmpulung, Rădăuți și în Maramureș. Evenimentele susținute de iredentiștii ucraineni, „patronate de Ivan Odoviciuc”, pentru desprinderea Maramureșului de România au intensificat și activitatea „banderiștilor” din zona Bucovinei, dar nu au avut amploarea acelorora din Maramureș⁴⁵.

Situația unora dintre grupurile etnice din Bucovina

Comportamentul abuziv sau în disprețul oricărei prevederi legale, al ocupanților sovietici, a fost ilustrat și de evacuarea locuitorilor de origine etnică germană de pe teritoriile controlate de aceștia. Conform teoriei staliniste, locuitorii de origine etnică maghiară și germană se făceau vinovați de a fi susținut politica lui Horthy și Hitler. De aceea, ei trebuiau să „plătească” pentru această vină. Încă din septembrie 1944 aveau să fie întreprinse primele măsuri împotriva etnicilor maghiari și germani, ca expresie a voinței Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România. Atunci, funcționarii de această origine etnică au fost scoși din aparatul administrativ.

În decembrie 1944 au fost create premisele ca unii dintre etnicii germani din România să fie evacuați. Conform ordinului sovieticilor, până la 3 ianuarie 1945 urmau a fi ridicați etnicii germani din România. Conform *Instrucțiunilor nr. 51.093*, din 3 ianuarie 1945 trebuiau ridicate următoarele categorii de etnici germani: toți bărbații, indiferent de profesie, cu vârste cuprinse între 17 și 45 de ani; toate femeile, indiferent de profesie, cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani și cu copii mai mari de un an. Ordinul avea să fie pus în practică prin intermediul legiunilor de jandarmi, care trebuiau să alcătuiască tabele cu persoanele vizate, apoi să le adune în centrele de adunare, ce trebuiau înființate în apropierea căii ferate. În localitățile fixate a fi centre de adunare, urma să fie evacuată toată populația minoritară. Conform ordinului, operațiunea de ridicare a etnicilor

⁴² Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 228 și 231.

⁴³ *Ibidem*, p. 235.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 232.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 236.

germani trebuia să se desfășoare simultan pe întreg teritoriul unei legiuni. Cei ridicați erau obligați să își aducă hrană suficientă pentru 15 zile, dacă acest lucru nu era posibil, sarcina de a-i hrăni pe cei evacuați revenea primăriei. Cei evacuați puteau lua cu ei bagaje de până la 200 de kg, care trebuiau să cuprindă haine și alimente⁴⁶. La 6 ianuarie 1945, *Instrucțiunile nr. 51.093* erau completate cu precizări privind populația cu „regim special”. În această categorie intrau: femeile germane căsătorite cu români, copiii din căsătoriile mixte, infirmii și incapabilii de muncă și netransportabili. Operațiunea de evacuare a celor ce se aflau sub incidența ordinului sovietic de ridicare a început în noaptea de 10 spre 11 ianuarie 1945 și ar fi trebuit să dureze două zile⁴⁷. Însă, în mod oficial, operațiunea s-a încheiat la 20 ianuarie 1945, dar s-a întins până la 1 februarie 1945.

Dincolo de considerațiile morale, politice care se impun față de o astfel de procedură neobișnuită, deportarea etnicilor germani din România și, deci, din Bucovina s-a făcut cu multe abuzuri, care privesc aplicarea instrucțiunilor ordinului sovietic de evacuare. Au fost ridicați alături de etnicii germani din România și cetățeni de origine etnică română (la București, Turda, Reșița, Tulcea, Blaj, Târnăveni și Suceava). De asemenea, alți cetățeni de origine etnică slovenă, cehă, sârbească și evreiască au fost ridicați în cursul aceleiași acțiuni. Este semnalat și un caz în care sovieticii au ridicat și militari români pentru a fi trimiși în Uniunea Sovietică⁴⁸.

Nerespectând prevederile ordinului sovietic de evacuare a etnicilor germani și *Instrucțiunile nr. 51.093*, la Câmpulung Moldovenesc, delegatul sovietic a cerut ca să fie ridicate și femeile germane căsătorite cu români, precum și cele care aveau vârsta de peste 30 de ani, precum și bărbații care aveau peste 45 de ani. Evacuarea unora dintre etnicii germani și maghiari din România s-a realizat cu scopul trimerii acestora la muncă în URSS, în locuri dintre cele mai periculoase sau inospitaliere, în mine (Donbas), în Siberia și în Extremul Orient etc.

În condițiile dificile ale sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial, diferitele forme de solidaritate umană au făcut ca măsurile punitive ale noii ordini sovietice din România să nu fie aplicate în întregime. Mulți etnici germani au reușit să se sustragă de la evacuare, fiind ascunși de către români, fiind tolerați de autorități, de organele de ordine publică sau reușind să fugă de la domiciliu pentru a nu fi ridicați. De aceea, din aprilie 1945 autoritățile au început acțiunea de descoperire a celor care s-au sustras deportării.

Începând din octombrie 1945 au revenit din URSS primele loturi de germani, în general dintre cei care erau inapți de eforturi fizice mari sau sufereau de diferite boli⁴⁹. Astfel, Inspectoratul Regional Iași raporta reîntoarcerea a 64 de

⁴⁶ *Ibidem*, p. 238.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 239-240.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 245.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 258.

etnici germani la Suceava, 31 la Rădăuți, 22 la Câmpulung Moldovenesc, 21 la Botoșani, 16 la Dorohoi și 8 la Fălticeni, dintr-un lot de 400 de germani⁵⁰. Cei mai mulți dintre germanii deportați din România au revenit masiv, din URSS, în primele luni ale anului 1948, iar unii la mulți ani după moartea lui Stalin. Această operațiune a fost continuată în anul 1946 de ridicarea tuturor etnicilor germani originari din nordul Bucovinei și din Basarabia, aflați la acea dată pe teritoriul României⁵¹. La 13 decembrie 1945 a emis ordinul 33.414 S, care îi privea pe germanii din Basarabia și nordul Bucovinei și, la 12 ianuarie 1946, Direcția Generală a Poliției a venit cu noi precizări privind organizarea pentru aceștia a lagărului de la Oradea. La 26 ianuarie 1946, în gara Rădăuți a sosit un tren cu 20 de vagoane în compunere pentru ridicarea celor 500 de etnici germani ce urmau a fi trimiși în lagărul de la Oradea. Între cei ce urmau a fi trimiși la Oradea se aflau și mulți bătrâni și copii, reveniți din Germania pe teritoriul României. Pentru că în acea perioadă era foarte frig, Inspectoratul Suceava a intervenit la forurile superioare pentru amânarea plecării acestora spre Oradea, pentru a nu le periclita viața⁵².

O bună perioadă de timp, autoritățile române s-au preocupat de verificarea situației juridice a locuitorilor, mai ales a celor din Ardealul de Nord, dar și din Bucovina. Numeroase sunt actele cu caracter normativ cu referire la această speță. O situație deosebită au avut-o etnicii germani care au suferit și de pe urma aplicării *Instrucțiunilor speciale nr. 66.000*, care operau modificări importante în structura etnică a armatei. Conform acestor instrucțiuni erau demobilizați din structurile Armatei și ale Jandarmeriei toți basarabenii și bucovinenii din partea ocupată a Bucovinei, precum și etnicii ucraineni. De asemenea, maghiarii trebuiau scoși din formațiunile combatante și încadrați la partea sedentară a unităților, ca forță de lucru. Etnicii germani și bulgari puteau rămâne în unitățile militare⁵³ în proporție de 7%.

În același fel au fost tratați românii bucovineni și basarabeni, din partea ocupată de URSS care, în iunie 1941, îi primiseră bine pe soldații români și germani, ca pe niște eliberatori. În aceeași perioadă, 1944-1947, multe mii de familii de români din nordul Bucovinei și din Basarabia, alături de estonieni, letonieni, lituanieni, finlandezi și polonezi au împărtășit aceeași soartă cu etnicii germani ridicați din România. Acest tablou al părții românești a Bucovinei trebuie împlinit și cu operațiunea de arestare a supușilor statelor inamice. La începutul războiului mondial, unii cetățeni români din provinciile cu minorități maghiară și germană importante au apelat la subterfugiul de a se declara maghiari sau germani, pentru a se bucura de unele privilegii oferite de acest statut. Cum la sfârșitul războiului situația aceasta a devenit supărătoare, unii dintre ei au început să își repudieze statusul pe care-l aveau și și-au schimbat

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 3/1946, f. 14-15.

⁵² Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 327.

⁵³ *Ibidem*, p. 247-248.

numele (românizându-l) și religia, declarându-se ortodocși (de exemplu, Weber Francisc a devenit Voinescu Francisc)⁵⁴.

Unii locuitorii de origine etnică germană din Banat, Transilvania și Bucovina, după 23 august 1944, au urmat în retragere trupele Wehrmachtului. Unii dintre ei de bună voie, alții obligați. La o verificare efectuată în teritoriu de autoritățile române⁵⁵, la 25 noiembrie 1944, în România se găseau 322.734 etnici germani, față de 370.460, câți erau la 6 aprilie 1941. Prin *Ordinul nr. 23.904*, din 21 decembrie 1944, cetățenii români care părăsiseră țara din varii motive se puteau reîntoarce la domiciliile lor, cu obligația de a se prezenta la organele de ordine internă, pentru a fi luați în evidență. Poliția sau Jandarmeria, în funcție de rezidența celui în cauză, trebuiau să-i interogheze, personal, pe fiecare etnic german revenit în țară. În funcție de situația lor, unii urmau să fie deferiți Curții Marțiale, dacă făcuseră acte de competență acesteia. Cum pentru cei care nu se încadrau la această categorie, de „ostili” regimului, nu se preciza nicio măsură, unele prefecturi au luat măsura internării lor în lagăre.

O situație aparte au avut etnicii germani care părăsiseră România în anul 1940, în cadrul operațiunii „Heim ins Reich!”. Unii dintre ei au ajuns, datorită cursului războiului, în zona de ocupație sovietică. Aceștia au fost triați de către sovietici și trimiși în locurile de baștină, în România sau în URSS. Dintre cei transportați de sovietici către URSS, unii au reușit să se sustragă și să rămână în România, revenind ulterior în partea de sud a Bucovinei. Dintre ei, cei care s-au aflat în zonele engleză și americană de pe teritoriul fostului Reich, unii, din proprie inițiativă, au ales să se întoarcă în locurile pe care le părăsiseră în 1940. Situația juridică a etnicilor germani din România și, deci și din Bucovina, era următoarea: 1) cei care renunțaseră la cetățenia română ca urmare a înțelegerii germano-sovietice din 5 septembrie 1940 și în urma acordului româno-german, din 22 octombrie 1940; 2) etnicii germani care au ales să servească în Wehrmacht și în trupele SS, care obținuseră dublă cetățenie în baza convenției din 12 mai 1943 și 3) persoanele care fuseseră ridicate cu forța de trupele germane în retragere, care aveau la acea dată cetățenia română⁵⁶. Dintre toți etnicii germani, cei din Bucovina, care plecaseră în 1940 în Reich și reveniseră în țară, au avut situația cea mai dificilă. Aceasta deoarece distrugerile provocate de război au fost, în această provincie, dintre cele mai mari și pentru că, în înaintarea lor, trupele sovietice au produs unele dintre cele mai mari jafuri, care au lovit și localitățile în care etnicii germani reprezentau o pondere importantă din populație. Sub presiunea sovieticilor și din excesul de zel al unor funcționari români, fideli sovieticilor, au fost întocmite planuri de ridicare a întregii populații de origine germană din România (cca 400.000 de oameni). Dar opoziția Aliaților a împiedicat aplicarea acestui plan. În schimb, au fost luate alte măsuri severe cu etnicii germani precum trimiterea în Siberia, încadrarea în

⁵⁴ *Ibidem*, p. 305.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 318.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 322-323.

detașamentele de muncă forțată, confiscarea averilor sub diferite pretexte, a pământurilor lor prin reforma agrară din 1945 etc.

La 5 noiembrie 1945 sosea la București un lot de 1.539 de etnici germani recuperați de sovietici din teritoriile pe care le controlau în vest, cu cetățenie română. Dintre aceștia, 84 au declarat că doreau să se stabilească în URSS și 609 în partea de sud a Bucovinei. Ceilalți urmau a fi trimiși în Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia și 525 în Ardeal. Pe la punctele de frontieră de la Borș, Episcopia Bihorului, Valea lui Mihai, Halmeu și Câmpulung pe Tisa au fost repatriați 4.156 de germani – până la data de 15 noiembrie 1945 – cu cetățenie română, din care 191 erau din Bucovina românească (40 de bărbați, 72 de femei și 79 de copii). Dintre cei menționați anterior, un număr de 1.106 etnici germani au fost trimiși în detașamentele de muncă, din care 10 erau din partea de nord a Bucovinei⁵⁷. În satele aflate în raza Inspectoratului de Jandarmi Suceava, până în mai 1946, reveniseră 2.361 de etnici germani care plecaseră din România în 1940. Dintre aceștia, 1.582 erau din județul Câmpulung, 415 din județul Rădăuți, 308 din județul Suceava, 41 din județul Baia și 15 din Botoșani⁵⁸.

Pentru că situația etnicilor germani reveniți în România era foarte dificilă, unii dintre ei au ales să se refugieze în munți pentru a părăsi țara și, apoi, au încercat să se refugieze în zonele controlate de americani și de englezi. Până în anul 1948 s-au mai înregistrat unele cazuri de revenire „ilegală” a etnicilor germani în România. Dar, pe măsură ce ne apropiem de acest an, numărul lor este tot mai mic. În schimb, au fost numeroase cazurile de fugă peste graniță (în vest și sud-vest) a etnicilor germani originari din Banat, Transilvania „și mai puțin din Bucovina”⁵⁹. Elocvent pentru schimbările demografice survenite și în partea de sud a Bucovinei istorice o constituie faptul că, la 3 februarie 1949, Prefectura Rădăuți primea din partea Direcției Generale a Securității Poporului o adresă prin care un număr de 612 persoane din Rădăuți, prin aplicarea legii 125/1948, își pierdeau bunurile pentru că „au părăsit țara în mod fraudulos”⁶⁰. Din *Situația caselor germane rămase pe teritoriul orașului Rădăuți* (după procese verbale de predare), aflăm că 181 de case au intrat în posesia autorităților locale în urma acestor evenimente istorice.

Începând cu 1945, pe teritoriul României au fost repatriați cetățenii români surprinși de evenimentele militare pe teritoriul URSS. Au revenit în țară evreii și ȡiganii deportați în Transnistria, românii din Basarabia și teritoriul ocupat al Bucovinei, germanii deportați la Rostov, Krivoi Rog și Dnepopetrovsk ș.a. Punctele de repatriere au fost: Reni, Ungheni (județul Iași), Pomârla (județul Dorohoi), Sighet (județul Maramureș), Tereblecea (județul Rădăuți), Valea Vișeuului (județul Maramureș), Episcopia Bihorului (județul Bihor). Între cei repatriați, peste 15.000 de evrei au revenit în România pe la punctul de trecere

⁵⁷ *Ibidem*, p. 325.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 326.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 335.

⁶⁰ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 35/1949, f. 28-68.

Tereblecea-Siret⁶¹. Repatrierea acestora a fost anunțată de prefectul județului Rădăuți, Artur Apati, printr-un comunicat dat la 16 martie 1946. În documentul amintit se arată că repatrierea se făcea în baza acordului survenit între URSS și România și a ordinului Ministerului de Interne. Conform comunicatului, locuitorii județului Rădăuți nu aveau voie „a primi sub nicio formă pe nimeni, din[tre] acești repatriați[,] fie chiar rude apropiate sau cunoscuți”. Cei ce nu ar fi respectat prevederile acestui comunicat erau amenințați cu aspre sancțiuni, precum aceea „de a fi expulzați din orașul și din județul Rădăuți”⁶². Cetățenii repatriați erau dirijați spre interiorul țării, în conformitate cu repartizarea pe care o primeau de la organele polițienești. De altfel, interdicția de stabilire în zona de frontieră pentru cetățenii români repatriați, precum și a celor care fuseseră condamnați sau au avut domiciliu obligatoriu din motive politice, a funcționat o bună perioadă din vremea regimului stalinist din România. Delegatul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control era maiorul Molodețchi.

Printre cei repatriați găsim, la 23 martie 1946, și 217 de evrei (145 de bărbați, 50 de femei și 22 de copii) care „nu erau doritori a se repatria”⁶³. Ceea ce ne duce la ideea că unii evrei au fost repatriați cu forță. Întreaga operațiune s-a desfășurat între 9 martie și 22 aprilie 1946. Fiecare repatriat primea 1.000 de lei alocație zilnică de hrană. Autoritățile s-au confruntat cu diverse greutăți privitoare la hrănirea și transportul repatriaților. Greutățile evidențiate în documente privesc lipsa banilor necesari pentru hrana și transportul lor de la Siret la Dornești (județul Rădăuți) și Dorohoi⁶⁴. Cetățenii români de origine evreiască repatriați reveneau în țară după experiența tragică a lagărelor din Transnistria, unde se apreciază că ar fi murit 15-20% dintre deportați⁶⁵.

Aspecte ale aplicării Convenției de Armistițiu în Bucovina (partea de sud)

Din septembrie 1944, presante sunt preocupările pentru aplicarea Convenției de Armistițiu și, în acest sens, sunt trimiși în județe reprezentanți sovietici pentru a supraveghea aplicarea acestui document, până la dezvoltarea structurii Comisiei Aliate (Sovietice) de Control a Aplicării Armistițiului și recuperarea armelor aflate în posesia civililor. Tot acum, pe întregul teritoriu al României și în partea de sud a Bucovinei sunt identificate, inventariate bunurile și materialele ridicate de armata română de pe teritoriul sovietic, care trebuiau predate la circumscripțiile de poliție sau la posturile de jandarmi și în bună stare⁶⁶. În cazul când bunurile respective fuseseră în posesia particularilor, reparația respectivelor bunuri trebuia suportată de aceștia. Această decizie, dată

⁶¹ *Ibidem*, dosar nr. 48/1946, f. 41-258.

⁶² *Ibidem*, f. 41.

⁶³ *Ibidem*, f. 42.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 198-200.

⁶⁵ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 268.

⁶⁶ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 97/1944, f. 54.

la 10 noiembrie 1944, în practică a fost aplicată în mod abuziv. Nu puține sunt cazurile când bunuri care nu au aparținut sovieticilor au fost ridicate de aceștia din localitățile bucovinene; între acestea găsim: gater, motoare pentru producerea energiei electrice, mori sătești, diverse instalații etc.

Probleme diverse s-au iscat și în Bucovina în legătură cu bunurile care au aparținut nemților sau maghiarilor care au părăsit această provincie în anii 1940-1941. Preluate de către Statul Român și administrate pe perioada războiului în forme diferite, acestea erau dorite de către mai marii zilei și de către vecinii din localitățile alăturate. Ca o confirmare a acestei situații reținem aprecierea lui Sabin Manuilă, directorul Institutului Național de Statistică: „Aceste proprietăți au fost cele mai frumoase din aceste regiuni și au fost complet distruse. [...] Imediat se reped cei din satele din împrejurimi și devastează nu numai averea mobilă, dar chiar și averea imobilă, scot ușile, ferestrele și tot ce poate fi demontat. Aceasta constituie nu numai o pagubă, dar face o impresie detestabilă și aruncă o umbră foarte rea asupra capacității de administrare a organelor statului român”⁶⁷. Relevantă pentru procesul indicat de Sabin Manuilă este devastarea conacului baronului Kapri de către populația din comuna Calafindești, județul Rădăuți și de către locuitorii așezării Șerbăuți, din județul Suceava. Acest fapt este raportat de pretorul plășii Siret care concluzionează, la 25 noiembrie 1945, că vinovați pentru aceste fapte se făceau și primarii celor două localități, precum și șeful postului de jandarmi din Grănicești, care nu a raportat la timp celor în drept și nu a luat măsurile necesare⁶⁸ prevenirii unor astfel de fapte.

În aceeași perioadă, Prefectura Județului Rădăuți era înștiințată prin telegramele nr. 23.430 și 46.269 din 1946 că bunurile rămase de la cetățeni de etnie maghiară, din comunele Dornești, Măneuți și Țibeni, care au plecat în Ungaria în anii 1940-1941, nu cădeau sub incidența art. 8 al Convenției de Armistițiu⁶⁹ și, deci, nu făceau obiectul administrării de către Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI). Dar, cea mai mare preocupare a sovieticilor și a comuniștilor români era identificarea bunurilor așa-zis străine de pe teritoriul României. Este vorba de proprietățile mobile și imobile ale cetățenilor străini/sau ale statelor cu care sovieticii se aflaseră în război, care se constituiau în pradă de război sovietică, la care se adăugau inclusiv trofee de război ale armatei române. Dorind să aplice prevederile Convenției de Armistițiu și să satisfacă cererile sovieticilor, autoritățile române au creat Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului (CRPAA), la 24 octombrie 1944, și Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI)⁷⁰,

⁶⁷ *Apud* Florian Banu, *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, București, Editura Nemira, 2004, p. 74.

⁶⁸ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 81/1946, f. 46.

⁶⁹ Florian Banu, *op. cit.*, p. 105.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 109. Funcționarea acestor organisme a fost foarte dificilă, datorită sovieticilor care doreau să folosească aceste instituții doar pentru satisfacerea propriilor doleanțe. Într-un memoriu trimis reprezentanților Națiunilor Unite, opoziția română de la Paris aprecia că fuseseră transferate către URSS, ca „bunuri germane”, 35% din marile întreprinderi din România, 397 de

la 10 februarie 1945. Înălții responsabili sovietici erau preocupați de gestionarea „bunurilor inamice” și de instaurarea concomitentă a ordinii economice de tip sovietic în spațiul est-european. În acest scop, Molotov declara că: „Uniunea Sovietelor consideră că aceste state trebuie să compenseze în oarecare limite răul făcut altora” și, în același timp, era hotărâtă „să se opună la orice imixtiune în viața lor economică [a fostelor state satelite ale Germaniei hitleriste – n.n.] și la orice presiune care ar fi incompatibilă cu suveranitatea lor de stat și cu demnitatea lor națională”⁷¹. În același timp, A. I. Vișinski dezvoltă o adevărată retorică, care inversa ordinea reală a lucrurilor, declarând că Uniunea Sovietică a „acordat României o serie de privilegii”⁷². În acord cu stăpânii săi de la Moscova, Gheorghe Gheorghiu-Dej afirma și el, în raportul prezentat la conferința națională a PCR, din octombrie 1945, că sovromurile reprezintă „un prețios sprijin în dezvoltarea economică a României”⁷³. În același timp generalul Schuyler, reprezentantul SUA în Comisia Aliată de Control, aprecia sovromurile drept o modalitate de impunere a controlului sovietic asupra producției de petrol, produse agricole și asupra oportunităților de navigație. Într-un memoriu adresat lui Petru Groza, istoricul Onisifor Ghibu aprecia că: „sub acest nume benign (sovrom – n.n) se duc în Rusia cele mai de seamă bogății de tot felul ale țării noastre, pe prețuri derizorii, în timp ce pe piețele noastre lipsesc cele mai necesare articole sau suntem nevoiți să le plătim înzecit”⁷⁴. Politica sovietelor față de România, de altfel caracteristică pentru tot Estul ocupat de acestea, era apreciată de Mark Ethridge – reprezentantul președintelui Truman în România – astfel: „România este în situația unui animal intrat pe trei sferturi în gura unui piton. Tot ce mai putem întreprinde acum, în lipsa unui tratat general, ar fi să-i ținem strâns picioarele din spate”⁷⁵.

Sovromurile, ca întreprinderi mixte sovieto-române, s-au înființat treptat după încheierea tratatului comercial și de colaborare economică, din 8 mai 1945, în domeniile în care sovieticii au avut interese deosebite: petrol, minerit (extragerea uraniului), transport fluvial și maritim și aerian, industria lemnului etc. În Bucovina românească a funcționat Sovromlemn cu rezultate vizibile și azi, ca urmare a tăierilor masive din fondul forestier. Semnul activității acestor întreprinderi a fost linia ferată cu ecartament mare ce străbătea Moldova de la nord la sud, care s-a păstrat până în anii '80 ai secolului trecut. Această societate a fost înființată la 20 martie 1946, în urma semnării *Convenției pentru exploatarea, industrializarea și valorificarea materialelor lemnoase*. Prin articolul 5 al legii 320/1946, cu privire la Sovromlemn, se arată că guvernul român se obliga să determine Regia Pădurilor Statului (CRAPS) și să recomande celorlalți

întreprinderi industriale și comerciale, 33 de firme petroliere și miniere și 97 de bănci și firme de asigurare cu un capital total de 31 de milioane dolari, valută 1.938 și cu un activ de 200 de milioane de dolari.

⁷¹ *Ibidem*, p. 110.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, p. 123.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 125.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 136.

proprietari încheierea unor contracte pe 10-30 de ani. Intrarea Fondului Religionar Ortodox în această afacere s-a făcut prin „derogare de la legile organice, regulamente, acte constitutive, statute sau orice alte dispozițiuni intrate în vigoare”. În același timp, vânzările de lemn prevăzute în actul de înființare se făceau prin „derogare de la legea contabilității publice și orice legi organice”. Ceea ce înseamnă că Sovromlemn s-a bucurat de un statut privilegiat, iar România cunoștea o „exploatare de tip colonial”⁷⁶. Ca o confirmare a realităților economice generate de funcționarea sovromurilor, Henri Prost, un bun cunoscător al realităților românești, scria: „Întreaga industrie românească muncea pentru Rusia. Tot petrolul disponibil lua calea Rusiei, consumul local fiind redus la minimum. Splendidul fond forestier al Bucovinei și Banatului era tăiat fără milă pentru ca rușii să aibă lemn de construcții”⁷⁷.

La 12 septembrie 1944, printr-o telegramă adresată tuturor prefecților de județe, primarilor și inspectorilor administrativi, generalul Aurel Aldea, ministrul Afacerilor Interne la acea dată, cerea imperios „înlăturarea tuturor funcționarilor de origine etnică germană sau maghiară pentru a face economii bugetare”⁷⁸. Executarea ordinului și raportarea pentru îndeplinirea lui trebuia să se facă în 24 ore și telegrafic.

În acest timp, în Bucovina evenimentele politice de la centru aveau ample reverberații. Au fost începute primele măsuri de „epurare” a aparatului administrativ de „elemente fasciste” și „antonesciene”, care au vizat mai întâi pe legionari, apoi pe funcționarii indezirabili, pe cei de etnie germană și maghiară sau pe aceia care se întorceau din refugiu la vetrele lor. Pentru a fi siguri de succesul politicii lor, comuniștii au înființat tribunalele poporului și consiliile politice locale și județene, la inițiativa lui Teohari Georgescu și gărzile patriotice⁷⁹. În același timp, au fost luate cu asalt prefecturile și primăriile pentru așa-zisa democratizare a lor, în fapt au fost impuși membri ai PCR sau unii dintre simpatizanții lor și, din februarie 1945, Petru Groza îndemna țărâניה să înfăptuiască în avans reforma agrară. Pentru ca lucrurile să aibă mersul cerut de sovietici, Vișinski îi ordonă lui Lucrețiu Pătrășcanu să demită 1.000 de magistrați și în locul lor să fie aduși „fanatici maleabili”. Ca urmare, la 23 mai 1945, Petru Groza se lauda lui Archie Gibon că în două luni de când devenise prim-ministru fuseseră arestați 90.000 de români⁸⁰.

În fapt, guvernele de la Londra și Washington lăsaseră România la bunul plac al sovieticilor. Aceștia puteau interpreta așa cum voiau clauzele armistițiului, prilej pentru sovietici de a se amesteca în treburile interne ale României. De asemenea, la ordinul consilierilor sovietici, o organizație politică românească sau o publicație puteau fi interzise pentru „propagandă dușmănoasă”.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 140.

⁷⁷ Henri Prost, *op. cit.*, p. 285.

⁷⁸ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 97/1944, f. 4.

⁷⁹ Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 61: „Gărzile patriotice practicau banditismul organizat în sprijinul comitetelor FND”. Acestea erau sub directia coordonare a lui Emil Bodnăraș.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 70.

Despre această situație periculoasă pentru țară, „românii și-au dat seama imediat”⁸¹, dar opțiunile lor erau foarte limitate. De aceea, unii au ales să lupte cu arma în mâini împotriva sovietelor, iar alții au ales calea exilului.

Cercetătorii sunt unanimi în a recunoaște două perioade în evoluția României către regimul totalitar. O primă perioadă este cuprinsă între 23 august 1944 și 6 martie 1945, când controlul asupra aparatului de stat a fost „cvasi-inexistent”, rolul predominant l-au avut unitățile Armatei Roșii din România și Comisia Aliată (Sovietică) de Control. O a doua perioadă este cuprinsă între 6 martie 1945 și 30 decembrie 1947, caracterizată de acapararea ministerelor și a aparatului de stat de către comuniști și aliații lor, urmărind instaurarea republicii populare⁸².

Despre impunerea ordinii politice de tip sovietic în Bucovina

Teoretic, constituția din anul 1923 a fost repusă în vigoare, dar cu multe derogări, printre care și aceea a renunțării la camera superioară a Parlamentului României, adică la Senat. Țara se afla sub ocupația trupelor sovietice și a Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, părți importante din teritoriul național erau greu controlate de centru datorită legăturilor de transport proaste și a dominației sovietice. Moldova era direct controlată de armata sovietică, care impusese funcționari și prefecți comuniști. Cenzura afecta grav libertatea de expresie⁸³ și „controlul muncitoresc” în fabrici și uzine descuraja orice inițiativă democratică. Demonstrația din 8 noiembrie 1945 și greva regală au fost ultimele încercări de oprire a sovietizării României, la care occidentalii nu au avut reacția adecvată. Încercând să-i prevină pe occidentali, referindu-se la alegerile din 19 noiembrie 1946, regele Mihai afirma: „Dacă nu veți supraveghea întreaga operație prin observatori răspândiți în întreaga țară, listele și votul vor fi falsificate, iar guvernul va obține o mare majoritate falsă care va întări puterea comuniștilor”⁸⁴.

Prin controlul direct pe care îl aveau asupra Ministerului de Interne, și cel al Justiției, comuniștii au urmărit pas cu pas întărirea prezenței lor în țară prin intermediul aparatului administrativ. Chiar și în condițiile în care, din februarie 1946, în guvern fuseseră acceptați doi reprezentanți ai partidelor istorice – PNL și PNT – prezența lor era una formală⁸⁵. Guvernul era controlat de PCR, ca și

⁸¹ Henri Prost, *op. cit.*, p. 240-241.

⁸² Florian Banu, *Aparatul de stat și campania electorală din 1946. Modalități de susținere a partidului comunist, în Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946. De la memoria colectivă la cercetarea istorică*, București, Fundația Academia Civică, 2007, p. 243.

⁸³ Henri Prost, *op. cit.*, p. 244, afirmă că: „zone întinse – întreaga Moldova, de pildă – erau rupte de capitală și scăpau controlului puterii centrale. Pe ici, pe acolo se instalaseră organe administrative locale care pretindeau că depind de autoritățile sovietice”. Același lucru este semnalat și de Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 247.

⁸⁴ *Apud* Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 249.

⁸⁵ Referindu-se la această situație, Henri Prost, *op. cit.*, p. 248, scria următoarele: „Rușii nu i-au permis lui Groza să recurgă la serviciile lui Maniu sau ale lui Brătianu, dar au ținut totuși să vadă în Cabinet fugari din cele două mari formațiuni, cele mai cunoscute în străinătate”.

structurile politice de stânga, înființate sau dominate de aceștia⁸⁶. În fapt, România se confrunta cu o criză de autoritate și una de legitimitate a structurilor impuse de ordinea sovietică. Analizând situația din țară la acel moment, Henri Prost scria că prim-ministrul nu avea nici o autoritate, nici un ministru comunist nu îndrăznea să-și asume vreo răspundere, „oricât de neînsemnată”, și toate problemele erau aduse în fața Comitetului Central al PCR și, „cu siguranță, raportate Moscovei. Prin urmare, în România nimeni nu avea căderea să mai decidă în vreo chestiune. Vrând să facă pe placul sovietelor, fiecare ministru făcea exces de zel, propunând soluții care depășeau intențiile Kremlinului”⁸⁷.

Înfăptuirea reformei agrare în anul 1945 a fost un subiect pentru propaganda comunistă. Dându-și seama de scopurile adevărate ale acestei reforme, locuitorii satelor din zona Câmpulung Moldovenesc, la sugestia partidelor istorice, colportau zvonuri cum că, după alegeri, impozitele aveau să crească și de cinci ori, pentru ca țăranii să își piardă pământurile⁸⁸, pentru a putea impune modelul sovietic de organizare a agriculturii. Chiar dacă în campania electorală mijloacele pe care le-au folosit comuniștii au fost foarte diverse și aveau în subordine cele mai importante structuri ale statului, rapoartele ulterioare dovedeau că pentru partidele istorice, în special PNȚ (Maniu), au votat până și șefii de post de jandarmi. Așa s-a întâmplat la Salcea (județul Suceava), Sasca (județul Baia). În județul Baia, 70-80% dintre învățătorii sociali-democrați, care erau implicați în campania electorală, au votat pentru partidele istorice. La fel în județele Baia, Dorohoi și Suceava, majoritatea președinților secțiilor de votare au „lucrat pentru opoziție”. Nu puține au fost și cazurile în care membrii comisiilor județene și de plasă, recrutați de Frontul Plugarilor, fie au stat deoparte, fie „au trecut în tabăra dușmană”, precum la: Gemenea, Slătioara, Vatra Moldoviței, Dorna Candreni (județul Câmpulung) și Berchișești (județul Suceava)⁸⁹.

Ministerul de Interne, condus de Teohari Georgescu, a acordat o atenție deosebită campaniei din 1946. Pentru aceasta a fost „mobilizat” întregul aparat

⁸⁶ În februarie 1946, formațiunea Uniunea Patrioților a fost transformată în Partidul Național Popular (PNP). Conducerea acesteia a fost asigurată de Mitiță Constantinescu, fost guvernator al Băncii Naționale a României, și de Andrei Oțetea, George Călinescu, Mihai Dragomirescu, Petre Constantinescu-Iași, Gheorghe Vlădescu Răcoasa, Constantin Balmuș, Dimitrie Bagdasar ș.a. Această formațiune a fost cooptată la nivel local în consiliile politice, organisme foarte importante pentru noii stăpâni ai țării în acțiunea lor de comunizare a țării. Aceste consilii aveau misiunea ca, sub coordonarea comuniștilor, să controleze „democratizarea” țării, subordonarea administrației locale, controlul resurselor de orice fel (prin intermediul sovromurilor) și aplicarea prevederilor armistițiului. Președintele acestui partid a fost Mitiță Constantinescu. Acesta a fost susținător al tezelor neolibérale, pe care le-a abandonat pentru a colabora cu comuniștii. Prin aceasta, comuniștii urmăreau câștigarea unor noi „tovarăși de drum” și divizarea forțelor democratice ale țării. La alegerile din noiembrie 1946 a avut 21 de deputați, din 22 de candidați. În 1949, PNP a fost desființat.

⁸⁷ H. Prost, *op. cit.*, p. 276.

⁸⁸ D. Șandru, *Comuniștii în campania electorală din 1946, în Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946. De la memoria colectivă la cercetarea istorică*, București, Fundația Academia Civică, 2007, p. 209-210.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 217-218.

de stat, precum și funcționarii, polițiștii, jandarmii, cadrele didactice, muncitorii din întreprinderile de stat și preoții, care au fost supuși unor presiuni nemaîntâlnite⁹⁰. Sub amenințarea unor drastice sancțiuni, T. Georgescu și-a trimis periodic în teritoriu inspectorii superiori pentru a controla la fața locului modul în care poliția și jandarmeria supravegheau activitatea politică a forțelor politice adverse, modul în care administrațiile locale și consiliile politice județene și locale erau implicate în această situație. Să nu uităm că anul 1946 a fost unul dificil și pentru că asupra țării se abătuse foametea. Prin ordinul 39.370/1946, din seara zilei de 19 noiembrie 1946, urma să se raporteze asupra ilegalităților pe care le-ar fi făcut forțele „reacționare”, fără însă a avea în vedere ilegalitățile făcute de forțele politice înscrise în Blocul Partidelor Democratice (BPD). La patru zile de la alegeri, ministrul de interne revenea cu ordinul nr. 39.961 S, prin care cerea dări de seamă amănunțite privitoare la „tulburarea liniștii publice” de către partidele istorice⁹¹. La 10 decembrie 1946, Direcția Generală a Poliției, prin ordinul secret nr. 42.500, cerea comandamentelor unice să i se trimită dări de seamă, pe județe, asupra cauzelor care au făcut ca o parte a populației să voteze cu PNȚ (Maniu) și PNL (Brătianu). Acestea trebuiau să fie trimise până la 20 decembrie 1946, ora 12, și trebuiau să cuprindă și informații despre: „propaganda reacționară”, lansarea de știri false în legătură cu rezultatele alegerilor și situația economică din țară. Se cerea în mod expres supravegherea „discretă” a reprezentanților partidelor istorice și se afirma că aceia care lansau „știri false” aveau să fie tratați conform articolului 239 din *Codul Penal*, iar persoanele care părăseau localitatea trebuiau controlate pentru a vedea dacă nu transportă manifeste interzise⁹².

Supuse „celor trei cenzuri”, cum numea H. Prost, în lucrarea citată, măsurile punitive ale comuniștilor români, partidele istorice au avut de înfruntat cele mai mari dificultăți pentru activitatea lor din campania electorală din 1946. Astfel, activitatea PNȚ (Maniu) pentru alegerile amintite a fost obstrucționată pe orice cale. Din raportul trimis Direcției Generale Poliției, Direcția a III-a, aflăm despre mitingurile organizate de PNȚ (Maniu), în ziua de 15 martie 1946, în principalele localități din partea de sud a Bucovinei istorice și din afara ei – Rădăuți, Câmpulung, Suceava și Fălticeni – la care a participat, între fruntașii acestui partid, Ion Mihalache. La Rădăuți, în 15 martie 1946, s-a desfășurat „congresul” PNȚ. Din raport aflăm că respectiva adunare a avut loc în atelierul de tâmplărie al locuitorului Vasile Drolta, din str. Turcească nr. 3, și că la ea au participat 400 de persoane. Cu această ocazie a fost aleasă conducerea județeană a PNȚ (Maniu), din care făceau parte: Pantelimon Chirilă (avocat) – președinte („omul de încredere al lui Ion Mihalache”), Ștefan Bertic (pensionar) – președinte de onoare, Ilie Vișan (directorul Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”) – vicepreședinte, Atanase Boghiaș – vicepreședinte, Vasile Butnaru (avocat) –

⁹⁰ Florian Banu, *op. cit.*, p. 245.

⁹¹ D. Șandru, *op. cit.*, p. 221.

⁹² *Ibidem*, p. 222.

secretar și Victor Țibu (profesor) – casier⁹³. Între raportori aflăm pe inspectorul de poliție E. Botnăraș, care insistă asupra faptului ca la adunare a fost și un „reprezentant al Americii”, ziaristul Marthon, și că adunarea s-a desfășurat „în liniște”. Din același document constatăm că, în aceeași zi, la „Casa Populară” din localitate avusese loc manifestarea organizată de Apărarea Patriotică, la care au participat 1.300 de oameni (unde or fi încăput atâția participanți când, azi, Casa de Cultură poate găzdui maximum 500 de spectatori?). Aceasta a fost dedicată sprijinirii invalizilor de război, prilej cu care cei prezenți au asistat la împărțirea de ajutoare pentru invalizi și au fost îndemnați să sprijine activitatea guvernului Petru Groza. În același dosar, de urmărire operativă, aflăm că manifestarea proiectată de liderii PNT (Maniu) și PNL (Brătianu), pentru 4 octombrie 1946, la Rădăuți, nu a mai avut loc deoarece Pantelimon Chirilă și liderii locali ai opoziției democratice s-au temut că vor avea de suferit consecințele faptului că desfășuraseră o manifestare neautorizată de autorități⁹⁴ în 22 septembrie 1946. Fapt pentru care cei amintiți s-au ascuns în diferite locuri din Rădăuți. Pentru atitudinea sa curajoasă, Chirilă a fost urmărit și bătut de elemente declasate, plătite de adversarii săi politici, fapt pentru care a fost nevoit să stea în sanatoriu, la București, în anul 1947. Mai târziu, aceste fapte ale lui Pinte Chirilă, din anii 1945-1947, au atârnat greu în constituirea unui dosar de urmărire penală împreună cu un lot de alte opt persoane, fiind acuzat și condamnat pentru deținere de armament și muniții militare, la 8 iunie 1951, de către Tribunalul Câmpulung Muscel, la doi ani de închisoare corecțională⁹⁵.

Încercările regelui Mihai și ale opoziției democratice condusă de Iuliu Maniu de a determina reacția puterilor occidentale față de grosolana falsificare a rezultatelor alegerilor, din 19 noiembrie 1946, s-au lovit de indiferența acestora. La 1 decembrie 1946 se constituia noul guvern comunist în frunte cu Petru Groza. De la această dată, măsurile represive la adresa adversarilor ordinii sovietice din România au atins paroxismul prin arestarea conducătorilor partidelor politice democratice, în urma înscenării de la Tămădău și abdicarea forțată a regelui Mihai I. În aceeași logică a evenimentelor a urmat proclamarea Republicii Populare, în aceeași zi în care fusese proclamată URSS – 30 decembrie. Fidelitatea comuniștilor români față de URSS era una evidentă prin evenimentul de la 30 decembrie 1947.

Instaurarea ordinii de tip sovietic a fost favorizată și de izbucnirea foametei, care a cuprins și partea meridională a Bucovinei istorice. Numeroase sunt rapoartele, informările, alte documente produse de prefecturile din Rădăuți,

⁹³ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 256.593, f. 1-2.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 21-22. Din *Fișa personală* dedicată lui Pinte Chirilă, a Serviciului Județean Rădăuți de Securitate, aflăm că acesta „se bucură de mare încredere și stimă, fiind considerat un bun organizator și un luptător energic pentru cauza partidului”. „Pinte Chirilă organizează un mare miting PNT-ist în orașul Siret, unde, fără aprobarea cuvenită pentru ca acest miting să fie ținut sub cerul liber, adună un număr însemnat de provocatori și instigatori din comunele învecinate și trec la provocarea de dezordine în plin centrul orașului [...]. În chip demonstrativ, Pinte Chirilă este purtat pe brațe și slăvit de către partizanii săi”.

⁹⁵ Idem, fond Penal, dosar nr. 012621, f. 189.

Câmpulung și Suceava care arată dificultățile cu care s-au confruntat autoritățile vremii. Situația dramatică a populației, revenită din evacuare, din prizonierat, din Siberia sau din munții Bucovinei, nu era deloc satisfăcătoare. Mulți locuitori și-au pierdut locuințele, fiind distruse de război sau jefuite de trupele germane și sovietice în deplasare. Cea mai mare parte a recoltelor agricole nu au mai fost ridicate în vara și toamna anului 1944, iar puținele recolte ridicate de țărani au fost rechiziționate de Armata Roșie sau de autoritățile române în favoarea acesteia. Lupta politică și înfăptuirea reformei agrare de către comuniști, în 1945, pe lângă incertitudinile și inexactitățile pe care le-a determinat a avut darul să împuțineze suprafețele cultivate și recoltele obținute în anul 1945. Peste acestea s-a adăugat seceta, în 1946, care a cuprins întreaga Moldovă. De atunci se păstrează în mentalul locuitorilor sintagma de „trenuri ale foamei”, care îi duceau pe locuitorii Moldovei spre Transilvania și spre celelalte provincii vestice ale României. Din documentele de arhivă aflăm că prefecturile făceau cu greu față nevoilor de aprovizionare ale localnicilor. De aceea a fost raționalizat consumul de zahăr, de chibrituri, de petrol lampant și de tutun. De asemenea, porumbul și grâul promise de către guvern ajungeau cu greu la Rădăuți, Suceava sau Câmpulung.

Dificultățile au fost sporite și de „lipsa mijloacelor de transport”⁹⁶ (unele rechiziționate de sovietici, în contul datoriei de război: autocamioane, vagoane, locomotive, material circulant etc.). Ca urmare, numărul îmbolnăvirilor de tifos exantematic, febră tifoidă și difterie, boli ale sărăciei, crește în anii 1945-1947. Astfel, în județul Rădăuți se înregistrau, la 3 mai 1946, îmbolnăviri de tifos exantematic: două cazuri la Rădăuți, cinci cazuri la Vicovu de Jos, un caz la Vicovu de Sus și un caz la Volovăț. De febră tifoidă erau raportate la aceeași dată: un caz la Rădăuți, un caz la Sucevița și două cazuri la Volovăț. De difterie era raportat un caz la Marginea⁹⁷. În luna noiembrie 1946, Serviciul Sanitar Județean Rădăuți raporta următoarele date: șase cazuri de febră tifoidă (două la Frătăuții Noi, câte unul la Sucevița, Dornești, Volovăț, și Bădeuți), un caz de tifos exantematic (la Sucevița), trei cazuri de febră recurentă la Horodnic de Sus, patru cazuri de scarlatină (un caz la Mușenița și trei la Baineț), un caz de tetanos la Rădăuți și un caz de îmbolnăvire cu erizipel, tot la Rădăuți⁹⁸.

Frontiera româno-sovietică și identitatea de bucovinean

În acest climat social, deosebit de tensionat, numeroase sunt cazurile în care autoritățile înregistrează plângeri ale locuitorilor din apropierea graniței cu URSS, care sesizau fapte de încălcare gravă a legislației române de către soldații grăniceri sovietici (comuna Bilca și comuna Mihăileni din județul Rădăuți). Uneori, aceștia treceau frontiera în România pentru a ridica cetățeni români care erau duși la Cernăuți, pentru a fi interogați pentru fapte care i-ar fi

⁹⁶ AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 2/1946, f. 7, 8.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 22.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 93.

calificat drept „dușmani ai Uniunii Sovietice”. În cele mai multe dintre cazurile semnalate prefecturii Rădăuți, acești cetățeni nu au mai fost eliberați, ci trimiși în Siberia. Acest tip de practici era consecvent celor de urmărire și ridicare a cetățenilor români care, până la data de 23 august 1944, se aflau pe teritoriul ocupat de Uniunea Sovietică, în Basarabia și Bucovina.

În februarie 1946, probabil în pregătirea tratatului de pace cu România, sovieticii au modificat linia de frontieră de pe teritoriul județului Rădăuți, în dezavantajul Statului Român, încălcând frontiera impusă în anul 1940. Au fost afectate de această măsură abuzivă locuitorii din Siret, Mușenița, Climăuți, Frătăuții Noi, Bilca, Straja, Vicovu de Sus, Laura, Brodina, Nisipitu și Ulma. În orașul Siret, noua linie de frontieră din 1946 avansa cu până la 500 de metri pe teritoriul României, intrând în zona de demarcație locuințele și proprietățile unor locuitori din zona Prisaca (Facasciuc, Onofrei, Nimigean, Gogu și Pescleve), iar fântâna de captare a apei pentru oraș a rămas dincolo de noua linie de demarcație, pe teritoriul ocupat. În același context amintim și distrugerea căii ferate care lega orașul Siret de Cernăuți, de către sovietici, încât Siretul, până în anii '80 ai secolului trecut, a avut gară fără a avea cale ferată⁹⁹. Situația se repeta în localitatea Mușenița. În planul de situație alcătuit de primăria din localitate se arată cum linia de demarcație a tăiat satul în două și un număr de 50 de case și terenurile aferente se situau exact în interiorul liniei de demarcație de 500 de metri¹⁰⁰. Comuna Bilca pierdea, prin impunerea de către sovietici a noii frontiere, aproximativ 25% din suprafața localității, în care includem și pădurea comunală. În apropierea liniei de frontieră se aflau și opt case care au fost demolate. Ca urmare a trasării noii frontiere, în comuna Vicovu de Sus aveau să fie demolate 45 de gospodării aflate lângă graniță. Pe teritoriul localităților Straja și Brodina, noua frontieră intra pe teritoriul României pe o adâncime cuprinsă între 2,5 și 4 km¹⁰¹. În localitatea Brodina, pentru a trasa noua frontieră trebuiau defrișați copacii pe o lungime de 16.630 m și o adâncime de 100 m¹⁰². În unele părți ale Brodinei, noua frontieră intra pe teritoriul românesc pe o adâncime de până la 2,5-3 km, iar la Ulma planul de situație arată că pe aproximativ 7 km de pădure trebuiau realizate defrișări pentru noua linie de demarcație¹⁰³.

Pentru că armatele române au „întors armele” la ordinul regelui, la 23 august 1944, trecând de partea Națiunilor Unite, între care se afla și Uniunea Sovietică, războiul purtat în Răsărit devenea unul ilegal și speranțele bucovinenilor (și nu numai ale lor) privitoare la dreptatea istoriei s-au năruit. Rostul sacrificării a zeci și sute de mii de vieți în lupta pentru repararea nedreptății istorice din 1940

⁹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 129/1946, f. 6-8.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 1.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 10.

¹⁰² *Ibidem*, f. 4. În nota care însoțește harta localității Brodina cu noua frontieră, cei ce au alcătuit documentul specificau: „Nu s-a defrișat încă nimic, deoarece populația a fost ocupată cu munca voluntară la drumuri”.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 9.

s-a spulberat și toți aceia care l-au susținut aveau să sufere, mai mult sau mai puțin pentru aceasta. În țară, cei ce se născuseră pe teritoriul fostei Bucovine erau urmăriți și ridicați pentru a fi trimiși în Uniunea Sovietică sau în lagărele de muncă forțată. Iar celor ce au rămas pe teritoriul României postbelice și erau născuți pe teritoriul răpit al Bucovinei și Basarabiei în iunie 1940, li s-a aplicat pe actele de identitate eticheta „născut în URSS”, deși la data nașterii sovieticii nu stăpâneau acel teritoriu.

Elitele politice și culturale ale țării – între care și numeroși bucovineni legați mai ales de Universitatea de la Cernăuți – dacă nu fuseseră anihilate urmau să plătească acest preț. Cei ce fuseseră ridicați de sovietici în 1941, atâția câți mai trăiau, erau deportați în Siberia și în lagărele de pe întinsul teritoriu al URSS. În același timp, identitatea regională de bucovinean a fost și ea puternic amenințată și această amenințare crește pe măsură ce regimul comunist se consolida. Având numeroși deportați, cu oameni persecutați în țară sau aflați în închisorile regimului, cu numeroși exilați până în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii (SUA, Canada, Brazilia, Australia etc.), supusă unui asiduu proces de comunizare, Bucovina încetează să mai fie Edenul multicultural și religios de dinainte de război.

În perioada 1945-1947 era evident pentru mai toți locuitorii provinciei că țara se îndreaptă pe un drum pe care, cei mai mulți, nu îl doreau. Dar, marea majoritate a românilor sperau că acesta este doar un parcurs vremelnice și sperau ca vremurile de dinainte de război să revină, după ce noile autorități ar fi dovedit că sunt incapabile să gestioneze treburile țării. De aceea, cei mai mulți locuitori ai provinciei evitau să colaboreze cu autoritățile comuniste. „Cu fiecare an, ecartul față de vechea societate era mai profund. Încetul cu încetul, toți referenții importanți ai vechiului regim dispăreau”¹⁰⁴. Vechile practici ale societății românești, din perioada interbelică, nu mai erau considerate „legitime”. O parte a populației începe să înțeleagă că drumul pe care o apucase provincia și țara era ireversibil. Această situație a avut grave repercusiuni asupra fiecărui individ în parte și a comunităților locale, regională și națională. Pentru a supraviețui, fiecare dintre actorii sociali a trebuit să se adapteze acestei noi situații.

Măsurile administrative, politice și economice luate de comuniști în numele internaționalismului proletar aveau scopul topirii particularităților identității regionale de bucovinean într-un soi de nouă națiune, nediferențiată identitar, pentru a putea „construi” noul ideal identitar de tip „Homo Sovieticus”. Pentru crearea unei noi identități au fost eliminate vechile modele identitare, singurele informații și modele culturale la care aveau acces locuitorii provinciei erau cele controlate de PCR prin aparatul său de propagandă. Acum, partea de sud a Bucovinei s-a topit în nou creată regiune Suceava și în Republica Populară / ulterior Socialistă / România. În locul identității de bucovinean, în discursul public românesc a fost tot mai frecvent folosită denumirea de

¹⁰⁴ Adrian Neculau, *Manipularea contextului și controlul reprezentărilor sociale*, în *Viața cotidiană în comunism*, volum coordonat de Adrian Neculau, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 44.

moldovean sau de locuitor al nordului Moldovei. Abia după 1968, denumirea de Bucovina revine timid în scrierile cu caracter literar și istoric. În același timp, sovieticii foloseau cu noi conotații, firește, denumirile de Bucovina și de bucovinean, în timp ce alăturau părții ocupate a acestui teritoriu Herța și Hotinul. Asistăm, de fapt, la o remodelare a conținuturilor noțiunilor de Bucovina și bucovinean, în care autohtonă nu mai are însemnătate.

Particularismul degajat de identitatea de Bucovina și de bucovinean avea să revină în forță după 1989, când multiculturalitatea și toleranța fundamental implicate în modelul cultural al acestei provincii au fost des invocate – în Germania, Austria, Polonia, Ucraina și România – ca exemplu pentru o nouă ordine continentală, după căderea zidului Berlinului. De sub zgura istoriei, așezată de comunism, renaște speranța reconstrucției unui model care își arătase valențele, cel puțin la nivelul imaginarului colectiv.

**Sozial-politsiche und wirtschaftliche Prozesse
auf dem Gebiet der einstigen Bukovina (südlicher Teil), 1944-1947
(Zusammenfassung)**

Schlüsselwörter: Bukowina, militärische Operationen, militärischer Widerstand, sowjetische Besetzung, Partisanenbewegung, Sowjetisierung der rumänischen Gesellschaft, Konzentrationslager, Deportation, Wahlen 1946, politische Parteien, (Sowjetischer) Alliierten Kontrollrat, SOVROM, Hungernot usw.

In der Studie *Sozialpolitische und ökonomische Prozesse in der ehemaligen Bukowina (Südteil), 1944-1947* werden die Hauptgeschehnisse präsentiert, die im südlichen Teil der Bukowina von März 1944 bis Dezember 1947 vorgekommen sind. Folgende Ereignisse werden analysiert: das Einrücken der sowjetischen Truppen auf dem Gebiet Rumäniens; die Bildung der antisowjetischen, später antikommunistisch gewordenen Partisanenbewegung in der Bukowina; die unglaublichen Schwierigkeiten, die dieser Landteil während der sowjetischen Besetzung erleben musste; die ungeheuren materiellen Zerstörungen während des Krieges auf dem Gebiet der ehemaligen Bukowina; die Evakuierung von mehr als 100.000 Bewohner aus dem Radautzer Distrikt und anderer Zehntausende aus Gurahumora, Solka und der Umgebung infolge des Krieges; das schwierige Funktionieren der staatlichen Institutionen und deren „Säuberung“ unter der Leitung der sowjetischen und rumänischen Kommunisten; der Rückkehr der zur Zeit der Regierung Antonescus deportierten Juden aus der Sowjetunion; die Deportation in die UdSSR vieler Bewohner deutscher und magyarischer Herkunft, sowie der Bewohner, die in den rumänischen, von der sowjetischen Armee im Juni 1944 besetzten Gebieten geboren wurden. Eine besondere Aufmerksamkeit wird dem Prozess und den Mechanismen der Kommunisierung dieses Teils der ehemaligen Bukowina geschenkt. Die Anwesenheit der sowjetischen Truppen und des (Sowjetischen) Alliierten Kontrollrates, die Agrarreform von 1945 und der Hungernot zwischen 1946 und 1947 wurden von den Kommunisten als Mittel verwendet, um den politischen Macht zu ergreifen und ein totalitäres Regime durchzusetzen. Diese Phänomene ermöglichten die radikale Veränderung der ethnischen Komponente der ehemaligen Bukowina und den Verlust der wohlbekannten Multikulturalität, Völkervielfalt und Toleranz, die diese Provinz bis zum Anfang des zweiten Weltkrieges berühmt gemacht haben.

Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (1945-1949)

Cristian ANIȚA

Acest studiu își propune să prezinte *Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei*, una dintre instituțiile create de puterea comunistă pentru a reface satele distruse de război în regiunea de nord-est a României. Pentru început redăm conținutul fondului arhivistic constituit de această instituție, continuând apoi cu analiza înființării și activității sale în anii 1945-1949.

Fondul arhivistic

Fondul arhivistic *Ministerul Afacerilor Interne. Oficiul de Reconstrucție a Locuințelor din Moldova* (denumirea folosită frecvent în documente este *Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei* – ORM, sub acest nume intrând și în circuitul științific) se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, cu limitele cronologice 1945-1949 și un volum de 8 metri liniari, cu 489 unități arhivistice, cuprinse în inventarul nr. 1508, multe din dosare fiind nelegate. În cadrul fondului găsim următoarele tipuri de documente: decizii și procese-verbale privind constituirea comitetelor satești și comunale pentru reconstrucția gospodăriilor satești distruse de război; procese-verbale ale comitetelor județene de reconstrucție privind aprobarea lucrărilor de reconstrucție a caselor din Moldova, hotărârile comitetelor în legătură cu executarea lucrărilor, aprobarea cheltuielilor, cumpărarea de materiale etc.; decizii, memorii, cereri și certificate privind angajarea de personal (ingineri, subingineri, funcționari, muncitori etc.), statele de salarii ale angajaților Oficiului, precum și fișe individuale ale sinistraților de război. Ordonarea unităților arhivistice s-a realizat cronologic, iar fișele de sinistrați au fost ordonate în conformitate cu împărțirea administrativ-teritorială din 1945: pe județe, iar în cadrul județelor, pe comune și sate.

Întrucât în foile de folosire ale dosarelor nu au fost consemnate cercetări, presupunem că aceasta este prima încercare de valorificare a informațiilor din acest fond.

Menționăm că, în urma verificărilor făcute la Serviciile Județene ale Arhivelor Naționale din regiunea Moldovei, la Serviciul Județean Neamț a fost identificat un fond conținând documente create de o structură județeană a oficiului: ORM – Neamț (nr. fond 580; nr. inv. 1491); anii extremi: 1945-1950;

3,90 m liniari, 752 u.a. Documentele fondului conțin informații referitoare la: activitatea Oficiului în vederea procurării de materiale pentru reconstruirea locuințelor distruse de război (adrese, procese-verbale, decizii și acte justificative); dosare personale cuprinzând cererea, actele și convenția pentru vânzări de materiale pentru construirea caselor persoanelor sinistrate; dosare conținând carnete de atașament (proces verbale, măsurători privind lucrările efectuate) pentru sinistrați; dosare cu acte referitoare la predarea materialelor necesare reconstruirii caselor locuitorilor sinistrați. Toate dosarele personale sunt ordonate alfabetic, în dreptul fiecărei persoane fiind menționată și denumirea localității în care se afla imobilul¹.

Contextul în care a apărut instituția

Pierderile suferite de economia românească în anii 1940-1943 se amplifică la începutul anului 1944 ca urmare a evoluției frontului, dar și a presiunilor autorităților germane care, în baza tratatelor militare și economice anterior încheiate, sporeau tot mai mult cererile față de autoritățile românești. La acestea se adaugă pagubele provocate de bombardamentele masive și tot mai frecvente ale aviației Aliatilor, cu deosebire în zonele Valea Prahovei și București, soldate cu mari pierderi materiale și cu serioase diminuări ale producției. Totodată, pătrunderea frontului sovieto-german pe teritoriul României determină autoritățile să procedeze la dispersarea a numeroase întreprinderi industriale, cu deosebire din Moldova².

Pe lângă aceasta, administrația și o parte a populației s-au refugiat, regiunea de nord-est a României rămânând la discreția armatei roșii până în luna octombrie a anului 1944, iar autoritățile române nu aveau nici cea mai mică idee despre starea de lucruri din jumătatea de nord a Moldovei, cu atât mai mult cu cât sovieticii nu permiteau accesul nici măcar reprezentanților oficiali ai guvernului român³.

S-a ajuns până la a se discuta despre posibilitatea ca guvernul să-i amenințe pe sovietici cu retragerea trupelor din Ungaria, dacă se mai opun reîntoarcerii administrației românești în Moldova și Bucovina, dar generalul Vladislav Vinogradov, care dorea schimbarea guvernului militar, a refuzat categoric⁴.

¹ Datele despre acest fond le-am primit prin bunăvoința colegului Daniel Pavăl, de la Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale, căruia îi mulțumesc pe această cale.

² Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, ediție revăzută și îmbunătățită, volum editat de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile, București, Editura Humanitas, 2007, p. 213 (în continuare, *Raport final*).

³ Ioan Hudiță, *Jurnal politic (25 august 1944 – 3 noiembrie 1944)*, studiu introductiv, note și indici de Dan Berindei, Pitești, Editura Paralela 45, 2006, p. 29. Situația este prezentată foarte plastic de autor, care consemnează: „Halal situație, în care prim-ministrul țării nu obține permisiunea de a-și trimite un om de încredere în capitala Moldovei”.

⁴ *Ibidem*, p. 30.

Astfel, la sfârșitul lunii octombrie 1944, în Moldova doar 10% din suprafețele agricole erau însămânțate, iar măturile celor ce veneau din județele nord-estice vorbesc de „o mizerie și o sărăcie de nedescris. Tot ce mai păstrau ca rezerve marii proprietari, totul a fost confiscat de trupele rusești. Sate întregi nu mai au o vită, o oaie; populația e muritoare de foame”⁵.

Din cauza dificultăților întâmpinate de industria petrolieră și de transporturi, activitatea productivă în numeroase întreprinderi din cele mai diferite domenii a cunoscut întreruperi, stagnări și/sau chiar încetarea lucrului, cu efecte directe asupra populației, întrucât aprovizionarea frontului era prioritară. La acestea se adaugă distrugerile de depozite de cereale, provocate de operațiunile militare, însemnate cantități de cereale luate cu titlu de captură ș.a.⁶.

Legile adoptate în timpul războiului cu privire la accelerarea creșterii producției industriale, controlul prețurilor produselor industriale, agricole și ale celor din import, limitarea dreptului la beneficii al întreprinzătorilor sau înghețarea salariilor nu au putut opri degradarea nivelului de trai al populației, fenomen care s-a agravat cu deosebire în a doua jumătate a anului 1944⁷.

După actul de la 23 august 1944, România era o țară ruinată. Industria dezorganizată se confrunța cu mari greutăți, numeroase întreprinderi lucrau cu capacitate redusă, duceau lipsă de materii prime, iar în agricultură nu se puteau executa lucrările din lipsă de utilaje și animale de muncă. În anul 1944, producția industrială reprezenta doar 40-45%, față de anul 1938, capacitatea de prelucrare a rafinăriilor se redusese cu 80% față de nivelul antebelic, capacitatea de transport a căilor ferate era doar de 30% față de 1938, iar producția de cereale era redusă la jumătate față de anul 1939. Cu toate acestea, în intervalul 23 august 1944 – 9 mai 1945, economia românească a pus la dispoziția frontului însemnate cantități de armament, muniții, alimente, carburanți ș.a.⁸.

Intrarea României în rândul Puterilor Aliate împotriva Germaniei fasciste s-a concretizat în semnarea Convenției de armistițiu între Guvernul de la București și Guvernele Națiunilor Unite, parafată la 12 septembrie 1944 la Moscova. Această convenție a constituit temelia statutului juridic al României până la încheierea păcii și a influențat fundamental evoluția economiei ei o lungă perioadă de timp, chiar și după semnarea tratatului de pace. Convenția de armistițiu consacră României statutul – și implicit tratamentul – de țară învinsă, așa cum reiese, de altfel, din preambulul ei: „Guvernul și Înalțul comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii și a celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiunile armistițiului prezentate de către Guvernele sus-menționatele trei Puteri aliate, acționând în interesul Națiunilor Unite”⁹.

⁵ *Ibidem*, p. 214.

⁶ *Raport final*, p. 214.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

România era obligată, prin articolul 11 din Convenția de armistițiu, la plata, în produse, a unor grele despăgubiri, eşalonate pe şase ani, cu precizarea că, în caz de neîncadrare în termen, potrivit graficului stabilit de Comisia Aliată de Control, să dea suplimentar, pentru fiecare lună întârziere, 5% din produsul nelivrat la termen, potrivit indicației autorităților de resort sovietice. Partea română era obligată să remedieze eventualele defecțiuni ale mașinilor și utilajelor. Cuantumul despăgubirilor se ridică la 300 milioane dolari SUA, la paritatea de 35 de dolari o uncie de aur, iar prețurile mărfurilor românești ce urmau a fi livrate erau cele mondiale din 1938, cu o majorare de 15% pentru material rulant și de 10% pentru celelalte, deși, în realitate, pe piața mondială aceste prețuri crescuseră față de cele din 1938 cu 33%. Cele 300 milioane de dolari reprezentau, după calculele făcute în acei ani, peste 55% din venitul național al României, înregistrat în 1945¹⁰.

Și din punct de vedere financiar-bancar tabloul general al epocii era sumbru. Bugetul de stat se găsea într-o situație deosebit de grea, importante deficite trebuind să fie acoperite prin emisiunea monetară a Băncii Naționale a României, din care cauză moneda se deprecia și își făcea loc, tot mai accentuat, inflația. Împrumuturile acordate statului de către Banca Națională au crescut de la 180,5 miliarde lei, la 30 septembrie 1944, până la 396,8 miliarde lei, în martie 1945. Moneda divizionară, emisă de Ministerul Finanțelor, a crescut de la 16,8 miliarde lei, la 31 decembrie 1944, până la 18,2 miliarde lei, la sfârșitul lui martie 1945, iar valoarea bonurilor de tezaur, aflate în circulație în martie 1945, depășea 106 miliarde lei.

Încercarea Băncii Naționale a României de a remedia situația, prin punerea în circulație a unei însemnate cantități de aur, sub formă de medalii, care erau vândute pentru „împrumutul refacerii naționale”, nu a avut succesul scontat, dar a contribuit la accentuarea inflației și urcarea generală a prețurilor.

În a doua jumătate a anului 1944, din cauza stării deosebite în care se găsea economia, Banca Națională a României a fost obligată să utilizeze resursele proprii – emisiunea, disponibilitățile bănești ale populației, ale bugetului de stat – pentru creditarea unor acțiuni impuse de situație ca: înzestrarea armatei, acțiunile cu armata sovietică, îndeplinirea obligațiilor rezultate din convenția de armistițiu, refacerea distrugerilor pricinuite de război, susținerea industriei, agricultura și aprovizionarea populației. Ca urmare, la sfârșitul anului 1944, creditele puse la dispoziția economiei naționale însumau 65,2 miliarde lei, din care 58,4% reveneau înzestrării armatei și industriei, 23,4% agriculturii, 16,3% comerțului, 1,32% meseriașilor și 0,48% la diverși.

Starea inflaționistă s-a accentuat: din septembrie 1944 și până în februarie 1945 prețurile de detaliu au sporit cu 245%. Veniturile bugetului acopereau numai a treia parte din cheltuieli, restul de 2/3 fiind acoperite din împrumuturi ale Băncii Naționale a României, prin emisiuni de monedă hârtie.

¹⁰ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 333.

Imperativele momentului s-au reflectat în evoluția principalelor operațiuni ale Băncii Naționale a României. Creditele acordate direct și indirect statului român au generat creșterea considerabilă a valorii nominale a bancnotelor aflate în circulație. Deși în perioada 1940-1944 s-au înregistrat importante sporuri ale stocului de aur, acoperirea angajamentelor BNR cu metal prețios a scăzut de la 35,1% la 31 decembrie 1939 până la 1,25% la 31 decembrie 1946. Condițiile generate de evenimentele militare și schimbările de frontiere au obligat Banca Națională a României să înlocuiască cu propriile bancnote însemnele monetare străine (ruble, pengő, lei sovietici), puse în circulație de autoritățile sovietice și maghiare, precum și de Armata sovietică în Basarabia și nordul Bucovinei (1941), în România (1944) și în nord-vestul Transilvaniei (1945).

În perioada 1945-1947, pe fondul dificultăților economice provocate de distrugerile războiului, de secetă și de plata reparațiilor către URSS, a apărut o inflație nemaiîntâlnită până atunci în istoria României. Drept urmare, au fost tipărite succesiv, într-un interval de numai doi ani, bancnote de 10.000, 100.000 (în anul 1945), 1.000.000 și 5.000.000 lei (în anul 1947), la care s-au adăugat monede de 10.000, 25.000 și 100.000 de lei (1946-1947). Emisă la 25 iunie 1947, bancnota de 5.000.000 lei are cea mai mare valoare nominală din istoria monedei naționale. Ca urmare, indicii costului vieții au crescut constant de la 100 în 1939, la 944 în august 1944 și apoi la 440.869 în aprilie 1947, pentru a ajunge la 525.688 în iulie 1947¹¹, iar nivelul prețurilor cu amănuntul a crescut, față de anul 1938, de peste 8.365 ori.

Forme de organizare anterioare înființării Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei

În acest context dificil, autoritățile încearcă să facă estimări ale situației Moldovei și caută modalități de rezolvare a gravelor probleme cu care se confruntă populația.

Primele date guvernul le primește la data de 8 noiembrie 1944, de la Biroul Contrainformații din cadrul Secției a II-a a Marelui Stat Major, care, la rândul său, prelucrase informațiile primite de la formațiunile teritoriale abia reinstalate în Moldova (în județul Baia), și în care se arată că, din punctul de vedere al resurselor agricole, acest județ este intens exploatat de autoritățile militare sovietice care au ridicat întreaga cantitate de cereale, animalele de muncă și întregul inventar agricol, neînsămânțându-se nimic, iar populația este amenințată de foamete și de epidemia de tifos exantematic¹².

¹¹ Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 535.

¹² ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinet Militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 1420/1944-1945, f. 1-4. Tot privitor la această situație, raportul nr. 47.366 din 5.XI.1944 al Inspectoratului General al Jandarmeriei, unde se relatează că lipsa obiectelor de primă necesitate luase forme alarmante, situație care fusese cauzată de rechizițiile masive făcute de organele sovietice care „au ridicat aproape totul și trecut peste Prut, cât și a lipsei mijloacelor de transport”, iar rapoartele din satele lovite de bombardamente și din cele unde se purtasera lupte vorbesc de răspândirea cu repeziciune a tifosului datorită lipsei de locuințe (*ibidem*, f. 9-10).

Una dintre primele măsuri luate a fost înființarea unei *Comisii interministeriale în Moldova* la sfârșitul anului 1944, ale cărei concluzii și propuneri sunt prezentate, în luna ianuarie 1945, Delegației Economice a Guvernului de către președintele Consiliului de Miniștri, generalul Nicolae Rădescu, care asigura și portofoliul de ministru al afacerilor interne. Din cele prezentate de comisie rezultă că în majoritatea județelor moldovene lipseau sau erau insuficiente cantitățile de cereale și alte produse de primă necesitate pentru hrana populației, lipseau articolele vestimentare și medicamentele, precum și materialele necesare pentru reconstrucția imobilelor avariate. Această stare de fapt era pusă în primul rând pe seama dezorganizării transporturilor care nu puteau răspunde decât nevoilor câtorva centre, iar viața locuitorilor din unele regiuni era agravată, pe lângă lipsa aprovizionării cu articole de primă necesitate, de distrugerea completă a locuințelor și dependințelor, ceea ce i-a determinat să se refugieze în alte sate sau, mai grav, să utilizeze drept cămin fostele tranșee¹³.

Măsurile imediate propuse Delegației Economice a Guvernului au fost următoarele: asigurarea unui serviciu de transporturi combinat cale ferată și autobuze, prin concursul Ministerului Comunicațiilor și al ministrului de Război; înființarea de centre pentru aprovizionarea populației cu cele necesare în fiecare oraș-reședință de județ; acordarea gratuită a materialului lemnos pentru refacerea gospodăriilor, precum și pentru încălzirea populației¹⁴.

Prezentări ale situației și propuneri de remediere a acesteia făceau și autoritățile militare, așa cum rezultă din informarea realizată de generalul de divizie Aurel Nicolaescu, comandantul Corpului IV Teritorial Iași, la 19 ianuarie 1945¹⁵.

Aspectele reliefate converg spre o stare generală gravă, mai ales de-a lungul fostului front unde aproape totul era distrus, iar pentru îndreptarea acesteia prioritară era refacerea rețelei de transporturi în vederea întoarcerii instituțiilor administrative, a întreprinderilor, a spitalelor, a populației evacuate și a materialelor. De asemenea, tifosul exantematic era o prezență curentă, cuptoarele de deparazitare și petrolul lampant fiind inefficiente atâta timp cât locuitorii nu aveau haine de schimb și locuiau în bordeie sau colibe alături de bolnavi¹⁶.

Soluția urgentă văzută de responsabilii militari era construirea unor bordeie de către unitățile de geniu ale armatei, de-a lungul fostei linii a frontului și organizarea câtorva centre de aprovizionare la Rădăuți, Fălticeni, Pașcani, Târgu Frumos și Iași.

¹³ Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 36.

¹⁴ *Ibidem*, f. 37.

¹⁵ Idem, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 1420/1944-1945, f. 21-24.

¹⁶ De exemplu, memoriul primăriei comunei Răucești, județul Neamț, în care se arată că „în comună bântuie epidemia de tifos exantematic din cauză că într-o singură locuință stau câte 3-4 familii, care în total fac câte 15-20 suflete” (idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 82).

Căutările pentru forma instituțională pe care o va lua entitatea ce urma să se ocupe în mod special de acest teritoriu românesc grav afectat de trecerea frontului au continuat în iarna anului 1945, din documente rezultând că exista în structurile guvernamentale un „împuternicit pentru refacerea Moldovei”, în persoana generalului Rozin¹⁷.

După 6 martie 1945, comuniștii trag toate sforile în privința tuturor structurilor guvernamentale și a persoanelor dezirabile să ocupe aceste posturi, iar împuternicitul pentru refacerea Moldovei nu putea să facă excepție. Prin urmare, Ministerul Comunicațiilor (condus de Gheorghe Gheorghiu-Dej) transmite o solicitare privind situația acestui împuternicit, iar Secretarul General al Președinției Consiliului de Miniștri (Emil Bodnăraș) cere trimiterea solicitării către Ministerul Afacerilor Interne „pentru a lămuri chestiunea”¹⁸, unde ministrul (Teohari Georgescu), la data de 26 aprilie 1945, propune desființarea acestui serviciu care funcționa pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, toate atribuțiile sale urmând a fi preluate de Comisariatul General al Refugiaților.

Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (ORM)

La o lună după desființarea acestui serviciu se hotărăște constituirea unei alte instituții, cu atribuții mult mai extinse, care să coordoneze activitatea de refacere a teritoriului afectat de război, iar prin decizia ministrului nr. 9747A din 2 iunie 1945 se înființează pe lângă Ministerul Afacerilor Interne „Oficiul pentru reconstrucția locuințelor țărănești distruse prin războiul hitlerist în Moldova”¹⁹.

Cu mare întârziere, explicabilă dacă avem în vedere relațiile cu guvernul Groza, Regele promulgă Decretul-Lege nr. 643 din 14 august 1945, prin care se consfințește înființarea Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei (ORM)²⁰, cu scopul de a reconstrui casele țărănești din Moldova distruse de război²¹. În fapt, instituția funcționa la data adoptării decretului, întrucât deja se contractaseră împrumuturi²² și Consiliul Central luase primele hotărâri.

Conducerea ORM era asigurată de un consiliu central compus din 7 membri numiți de Ministerul de Interne. Consiliul Central era ajutat de comitetele

¹⁷ Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 135. Probabil este vorba de generalul Gheorghe Rozin (n. 27 iulie 1888, Fălticeni, județul Suceava – d. 16 ianuarie 1961, în închisoarea Văcărești, București).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 142.

²⁰ Pe lângă aceste denumiri s-a mai folosit în corespondență și cea de *Oficiul pentru Reconstrucția Locuințelor Țărănești din Moldova – Iași*.

²¹ ANIC, fond Ministerul de Interne. Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (în continuare, ORM), dosar nr. 2/1945, f. 2.

²² Prima „convențiune” este încheiată în 11 iulie 1945, când Ministerul Afacerilor Interne împrumută de la Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale (CEC), pe o perioadă de 5 ani, cu o dobândă de 6%, două miliarde de lei pentru reconstruirea locuințelor țărănești distruse în cursul luptelor din Moldova. Vezi *ibidem*, dosar nr. 137/1945, f. 112-114.

județene, de plasă, comunale și satești, compuse din câte nouă membri. Consiliul Central și comitetele județene, de plasă, comunale și satești erau conduse de câte un președinte.

Pentru soluționarea lucrărilor curente, Consiliul Central delega o parte din atribuțiile sale unui comitet de direcție compus din președinte și doi membri din consiliu, numiți de către Ministerul Afacerilor Interne. Atribuțiile Consiliului Central erau următoarele: a) propunea Ministerului Afacerilor Interne măsurile pentru organizarea și funcționarea Oficiului; b) lua măsuri pentru procurarea materialelor de construcție necesare; c) acorda locuitorilor sinistrați împrumuturi în bani și le vindea materiale de orice fel; d) întocmea planuri de case-tip, potrivit regiunilor și materialelor existente și proceda la alinierea și sistematizarea satelor; e) închiria, subvenționa sau înființa fabrici de cărămizi, țiglă, cherestea etc. și ateliere de lemnărie, tâmplărie, fierărie și orice alte fabrici și ateliere necesare acțiunii de reconstrucție; f) organiza, acolo unde era necesar, șantiere pentru reconstrucția, direct prin Oficiu, a locuințelor distruse; g) organiza un serviciu propriu de transporturi de materiale; h) organiza un serviciu special de propagandă prin radio, presă, cinema, fotografii și orice alt mijloc, în legătură cu acțiunea de reconstrucție; i) executa orice alte însărcinări primite din partea ministerului, în legătură cu reconstrucția locuințelor din Moldova și din alte regiuni ale țării²³.

În aceeași zi, Teohari Georgescu semnează decizia nr. 9749 prin care Dumitru Stegărescu, prefect la dispoziția Ministerului Afacerilor Interne²⁴, este numit președinte al ORM. Acesta, împreună cu Alexandru Suvietov și cu Vasile Alexiuc²⁵ formează comitetul de direcție, iar Consiliul Central era format, pe lângă cei trei, din dr. Bonciu Schwartz și prefecții județelor Iași, Baia și Roman²⁶.

Prima ședință a Consiliului Central a avut loc la 25 iunie 1945, când se hotărăște demararea căutărilor pentru închirierea și amenajarea unui local corespunzător în vederea instalării serviciului și se aprobă cumpărarea unor autoturisme, motociclete și camioane pentru transportul personalului și materialelor. Tot atunci se aprobă primele angajări și, cel mai important, se acceptă comandarea materialelor de construcție pentru primul lot de 5.000 de case²⁷.

În subordinea Oficiului se constituie comitete pe unitățile administrativ-teritoriale după cum urmează: comitete satești compuse din 8 membri, aleși prin aclamațiile adunării generale a sinistraților din sat, notarul sau secretarul comunei îndeplinind funcția de secretar al comitetului; comitete comunale compuse din 6 membri, aleși prin aclamațiile adunării generale a membrilor comitetelor satești, și 3 membri de drept – primarul comunei, învățătorul-director și preotul paroh (primarul îndeplinea funcția de președinte al comitetului, iar

²³ *Ibidem*, dosar nr. 2/1945, f. 3-4.

²⁴ Probabil este vorba despre fostul prefect al județului Bălți.

²⁵ Din luna august 1945 e înlocuit cu Beniamin Finkelstein.

²⁶ ANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 147.

²⁷ Idem, fond ORM, dosar nr. 19/1945, f. 10.

notarul pe cea de secretar); comitete de plasă compuse din 9 membri, numiți de Oficiu la propunerea pretorului (care îndeplinea de drept funcția de președinte) după cum urmează: șeful ocolului silvic, șeful ocolului agricol, un tehnician, un primar din plasă (de regulă din una din comunele cu cei mai mulți sinistrați), un locuitor sinistat – delegat al comitetelor comunale, un delegat al Frontului Plugarilor, un delegat al Apărării Patriotice și medicul de plasă, iar secretarul plasei îndeplinea funcția de secretar al comitetului; comitete județene compuse din 9 membri, numiți de Oficiu la propunerea prefectului (care îndeplinea de drept funcția de președinte) după cum urmează: un inginer silvic, șeful serviciului financiar, un tehnician, un pretor, doi primari (de regulă din comunele cu cei mai mulți sinistrați), doi delegați ai Apărării Patriotice, iar șeful serviciului administrativ îndeplinea funcția de secretar al comitetului²⁸.

Pentru desfășurarea activității, comitetelor li s-au stabilit atribuții în conformitate cu nivelul acestora. Astfel, *comitetele satești* identifică și recenzează sinistrații; informează Oficiul despre resursele existente și modalitatea de procurare din regiune a materialelor necesare; organizează colaborarea între locuitorii satului pentru efectuarea transporturilor și a altor lucrări de manoperă necesare; primesc, repartizează și păzesc materialele primite; distribuie materialele din depozite conform dispozițiilor tehnicienilor și ale conducerii lucrărilor; supraveghează stadiul lucrărilor, informează asupra neajunsurilor și propune măsuri de îmbunătățire; propun înființarea de cărămidării și vărării și asigură funcționarea lor în condiții bune; se îngrijesc de cartiruirea și hrana la prețuri convenabile a personalului șantierelor, înființându-se cantine, dormitoare comune etc.; certifică pe propria răspundere toate datele trecute în fișa de sinistat și avizează împrumuturile în bani, materiale și manoperă pentru sinistrați; verifică și certifică actele de plata materialelor și lucrărilor șantierului local; îndeplinesc orice alte însărcinări primite de la Oficiu.

Comitetele comunale aveau, în general, aceleași atribuții ca și cele satești, în plus coordonând activitatea acestora și, prin intermediul președintelui și secretarului, executau plățile materialului și manoperei locale, în conformitate cu actele întocmite de organele tehnice și verificate de comitetul sateșc, din fondul ce era pus la dispoziție de Oficiu prin intermediul Prefecturii.

Comitetele de plasă cercetează posibilitățile locale și propun punerea lor în valoare; coordonează muncile și transporturile din plasă; controlează și îndrumă activitatea comitetelor comunale și satești, propunând Oficiului orice este în interesul reconstrucției; țin evidențele ce se cer în legătură cu reconstrucția; repartizează, în raport cu posibilitățile și necesitățile locale, munca pe șantiere; se îngrijesc de starea sanitară a muncitorilor; iau măsuri pentru aprovizionarea la prețuri convenabile a cantinelor muncitorești; pretorul reprezintă Oficiul și este coordonatorul acțiunii de reconstrucție din plasa respectivă; îndeplinesc orice alte însărcinări date de Oficiu.

²⁸ *Ibidem*, f. 11.

Comitetele județene sunt mandatarele Oficiului în tot ceea ce privește reconstrucția în județ; coordonează munca și transporturile în județ; controlează starea sanitară a muncitorilor și iau măsuri prin serviciile sanitare județene; iau măsuri pentru reactivarea industriilor care au legătură cu materialele necesare la reconstrucție și propun Oficiului înființarea unor noi întreprinderi; primesc de la Oficiu și distribuie sumele necesare pentru achitarea plăților ce trebuie făcute în interesul construcțiilor; contribuie, prin oficiul economic județean, la aprovizionarea cantinelor de pe șantiere; controlează șantierele, prin toate serviciile județene, propunând măsuri de îmbunătățire a activității; îndeplinesc orice alte însărcinări date de Oficiu²⁹.

Un alt pas în organizare a fost înființarea în cadrul ORM a *Comisiei pentru planurile de sistematizare, înfrumusețare și dezvoltare a satelor distruse de război* formată din: șeful serviciului tehnic din cadrul ORM; un profesor desemnat de Politehnica „Gh. Asachi” din Iași; arhitectul Primăriei municipiului Iași; șeful serviciului tehnic de la Prefectura județului Iași; un profesor igienist desemnat de Facultatea de Medicină din Iași; șeful serviciului topografic de la ORM. Atribuțiile principale ale acestei comisii erau de a stabili normele privitoare la modul de întocmire a planurilor de aliniere, sistematizare, înfrumusețare și dezvoltare a satelor, de a da directive asupra activității edilitare și de a propune sistemul cel mai potrivit pentru așezarea și dezvoltarea satului, a tipului de construcții³⁰.

Culegerea datelor pentru desfășurarea activității acestei comisii s-a făcut pe teren, dar și prin distribuirea unor „chestionare pentru documentarea sistematizării rurale”, care ar fi trebuit să ducă la strângerea unor date referitoare la comunitatea respectivă, mergând de la date geografice, climatice și geologice până la date istorice, demografice, etnografice, caracteristici constructive, căi de comunicație, de ordin social etc.³¹.

Nu credem că scopul acestui chestionar a fost atins, întrucât datele completate de către autoritățile locale variau foarte mult de la un sat la altul, chiar dacă se aflau în aceeași zonă. De exemplu, pentru un sat temperatura medie anuală era de 24°C, pentru alt sat 15°C, iar pentru al treilea 12°C; pentru un sat procentajul persoanelor care lucrau față de cei întreținuți era de 90%, iar pentru altul era de 20%; densitatea populației era pentru unii de 1 locuitor/ha, iar pentru alții de 40 de locuitori/ha³².

După finalizarea aspectelor organizatorice s-a trecut la recenzarea sinis-trăților, trimițându-se la începutul lunii iulie 1945 formularele fișelor individuale și o circulară prin care se dădeau indicații privind completarea acestora. Fișele trebuiau completate pe teren de către învățătorul sau preotul satului, asistați de primar sau notar și ajutați de membrii comitetului sătesc. S-a stabilit

²⁹ *Ibidem*, f. 12.

³⁰ Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 28/1944-1945, f. 110; vezi și idem, fond ORM, dosar nr. 45/1945, f. 1-16.

³¹ Idem, fond ORM, dosar nr. 45/1945, f. 18-19.

³² Pentru chestionarele completate, vezi *ibidem*, dosar nr. 25/1945.

ca recensământul să aibă loc în perioada 15-17 iulie, fișele urmând a fi centralizate pe 18 iulie la sediul preturilor și, după verificare, să fie transmise până pe data de 22 iulie către ORM³³.

În ședința Consiliului Central din 25 august 1945 s-a aprobat bugetul ORM pe exercițiul 1945/1946. Acesta era constituit în cea mai parte pe baza împrumuturilor contractate sau din alte fonduri primite de la Ministerul Afacerilor Interne, ridicându-se la puțin peste 4 miliarde de lei. Sumele urmau a fi cheltuite, în principal, pentru: manoperă lucrări de reconstrucție – 1.200.000.000 lei; procurare (sau confecționare) de materiale și unelte (pentru tâmplărie, fierărie etc.) – 1.776.000.000 lei; acorduri de împrumuturi, în materiale și numerar, pentru reconstrucții de case – 500.000.000 lei; procurare și întreținere de mașini, autocamioane, turisme etc. – 200.000.000 lei; fabrici de cărămidă, țiglă, tâmplărie, fierărie, gater etc. – 150.000.000 lei; salarii personal, indemnizații, prime etc. – 66.000.000; chiria și întreținerea localului Oficiului, reparații, mobilier etc. – 31.000.000 lei; cheltuieli de cancelarie (furnituri, imprimante, recensământ, corespondență, material de propagandă, abonamente) – 30.000.000 lei; ridicarea în plan a satelor și sistematizare – 20.000.000 lei³⁴.

După stabilirea bugetului s-a trecut la acordarea de împrumuturi locuitorilor sinistrați. Acestea se acordau prin încheierea unei convenții între președintele ORM (cu aprobarea Comitetului de direcție) și locuitor, pentru lucrările de reconstrucție ce urmau a se executa. Convențiile erau de patru tipuri: de reconstrucție; de împrumuturi în bani; de vânzare de materiale pentru construcții; împrumuturi în bani și materiale cu deschidere de cont curent. Sumele împrumutate în bani și materiale de construcție trebuiau utilizate exclusiv pentru reconstrucția locuințelor debitorilor, pe locul fixat în planul de sistematizare și aliniere a satului, întocmit de ORM. Banii împrumutați trebuiau achitați în termen de 5 ani de la semnarea Convenției, la sumele din debitul contului nepercepându-se nicio dobândă, dar în cazul neachitării la termen a unei rate, de drept, fără somație, se percepea o dobândă de 6% pe an³⁵.

Distribuirea sumelor și a materialelor necesare reconstrucției a creat destule animozități între autoritățile locale, un exemplu concludent fiind creditul de 100.000.000 lei deschis de Ministerul Afacerilor Interne pentru ajutorarea cu material lemnos de construcție, care s-a repartizat județelor: Turda (50.000.000 lei – adică jumătate din sumă!), Baia (21.000.000 lei), Botoșani (10.000.000 lei), Fălciu (7.155.000 lei), Tutova (6.500.000 lei), Tulcea (4.200.000 lei) și la diverse persoane (1.145.000 lei)³⁶.

Ca urmare a acestei situații, prefectura Iași se considera profund nedreptățită, întrucât era neglijat județul care a avut cel mai mult de suferit de pe urma războiului, fiind rase de pe fața pământului 30 de sate, 15 sate distruse în

³³ *Ibidem*, dosar nr. 5/1945, f. 25.

³⁴ *Ibidem*, dosar nr. 19/1945, f. 29-30.

³⁵ *Ibidem*, dosar nr. 44/1945, f. 5-7.

³⁶ Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 24.

proporție de 80%, 18 sate în proporție de 50%, iar orașul Iași în proporție de 50%, așa după cum rezultă dintr-un memoriu adresat ministrului de interne în septembrie 1945³⁷. Comparațiile cu vecinii sunt inevitabile și, în același memoriu, prefectul de Iași relatează: „Cunoscând foarte bine situația județului Botoșani, unde știm că n-au fost distruse decât câteva sate, ne surprinde faptul că pentru județul Botoșani s-au repartizat 10.000.000 lei, căci în raport cu distrugerile cauzate de războiu în județul Iași, ar fi trebuit să se repartizeze acestui din urmă județ cel puțin de zece ori această sumă. Este o constatare dureroasă pe care o facem și din această cauză ne-am permis a face acest raport și de a semnala Domniei-Voastre situația, în nădejdea că veți binevoi a găsi soluția pentru ajutorarea efectivă a județului nostru, pentru că, trebuie s-o mărturisim, ne găsim în situația de a nu putea justifica valoarea materialului livrat până în prezent, care însumează aproximativ 15.000.000 lei”³⁸.

Chiar dacă existau necorelări între sumele virate pentru refacerea zonelor afectate de război, unele dintre acestea acordându-se direct de la Ministerul Afacerilor Interne, fără intermedierea ORM (după cum s-a putut observa în exemplul de mai sus), în darea de seamă privind activitatea Oficiului în cele aproape patru luni de funcționare din anul 1945, sunt prezentate realizările pe teren, printre județele beneficiare fiind și Iașiul.

Între primele preocupări au fost identificarea unui imobil în care proaspăt înființata instituție să-și instaleze birourile, reușindu-se închirierea unei case în Iași, strada Carol nr. 25. Totodată s-a închiriat un imobil cu 17 camere în strada Lătescu nr. 1, în care s-a instalat Căminul funcționarilor ORM, pe lângă acesta înființându-se o cantină și un economat pentru uzul funcționarilor³⁹.

În afara acestor realizări administrative s-a trecut și la partea de investiții și producție prin achiziționarea a 79.000 mc masă lemnoasă atât din păduri particulare, cât și din păduri aparținând Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS), 2.000 mc cherestea și 7.700.000 bucăți draniță de la Cooperativa „Înfrățirea” din Fălticeni. De asemenea, s-au comandat la diverse întreprinderi din țară tablă, cuie, geamuri, elemente de tâmplărie și fierărie⁴⁰.

O altă realizare evidențiată în darea de seamă privind activitatea pe anul 1945 este luarea în proprietate, în coproprietate sau doar în exploatare a unor utilități pentru producerea bunurilor necesare reconstrucției: s-a reparat și s-a pus în funcțiune de către ORM o fabrică de cherestea din Târgu Neamț unde urma să se producă cherestea de dimensiunile solicitate în proiectele de case; s-a înființat în comuna Cârjoaia, județul Iași, o fabrică transportabilă de prelucrat buștenii de stejar, aceasta urmând a fi folosită la pădurile unde erau bușteni groși; la fabricile de cărămidă din Podu-Iloaiei și din Humulești s-au executat cărămizi cu 20 lei bucata, prețul pieței fiind de 45-60 lei bucata, iar la

³⁷ *Ibidem*, f. 28.

³⁸ *Ibidem*, f. 28 v.

³⁹ *Idem*, fond ORM, dosar nr. 21/1945, f. 10.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 12.

Ruginoasa s-au făcut 50.000 bucăți de chirpici; s-au dat în exploatare două vărări la Băiceni și la Ceplenița, unde s-au produs 16.000 kg de var⁴¹.

S-a pornit și lucrul efectiv pentru construirea locuințelor, începându-se 202 case, dintre care 70 în 5 sate din județul Roman, 65 în 3 sate din județul Iași, 40 în 2 sate din județul Neamț și 27 într-un sat din județul Baia, pentru alte 13 sate realizându-se ridicările topografice în plan în vederea sistematizării⁴².

Construcția caselor se realiza în funcție de specificul regiunii, cu schelet din material lemnos pe fundații de piatră, piloți de stejar sau furci de stejar îngropate în pământ; pereții umpluți cu bârnuială în regiunea de munte și cu pământ între nuieloaiie sau chirpici între stâlpii scheletului în regiunea de câmpie; șarpantă de lemn ecarisat sau lemn rotund, cu învelitoare din draniță sau țiglă. S-au construit trei tipuri de case, care erau constituite din două camere de 4 x 4 m, înalte de 2,65 m, o tindă de 2,70 x 4 m și un chiler de 1,30 x 4 m. Fațada casei avea un cerdac cu lățimi între 1,10 și 1,30 m și lungimi de la 6,70 la 12 m. Fiecare casă avea ferestre duble, încăperile erau prevăzute cu dușumea din scândură de brad, două sobe din zid format teracotă și o sobă de gătit cu plită și cuptor de tablă⁴³.

Întrucât de programul de reconstrucție beneficiau doar satele din județele Iași, Baia, Roman, Neamț, Bacău și Covurlui, la începutul anului 1946 s-a hotărât extinderea acestuia și pentru județele Suceava, Dorohoi, Putna, Rădăuți, Fălciu, Botoșani, Tecuci, Tutova, Vaslui și Câmpulung, urmând să fie incluse și acestea în lotul de 5.000 de case programate să se construiască în anul financiar 1946/1947⁴⁴.

Astfel, pe lângă cele peste 16.000 de case din cele șase județe care trebuiau reconstruite total sau parțial (vezi anexa 2), se mai adaugă aproximativ 4.000-5.000 din celelalte județe ale Moldovei, rezultând un total de peste 20.000 de locuințe afectate într-o proporție mai mare sau mai mică de război⁴⁵.

La jumătatea anului 1946, ORM își revizua prognozele privind construcția de case pentru perioada 1946-1947 la maxim 2.000 de locuințe, în condițiile în care față de cele 202 case raportate ca realizate la începutul anului se mai adăugau încă 50⁴⁶.

Pentru eficientizarea activității se încerca la fabrica de cherestea din Târgu Neamț, aflată în proprietatea ORM, fabricarea tuturor componentelor pentru o locuință, realizându-se câte trei așa-numite „case prefabricate” pe zi, montajul urmând a fi realizat de muncitori calificați în 48-72 de ore⁴⁷.

Dar ritmul reconstrucției nu era dictat doar de îndemânarea muncitorilor, ci într-o proporție mult mai mare de finanțare, în primul an de activitate fiind

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, dosar nr. 28/1945, f. 6; dosar nr. 30/1945, f. 180.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 44/1945, f. 8.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 25.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 26.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 28.

avansată suma de 6 miliarde de lei împrumutați prin CEC și 8 miliarde de lei aprobați de Ministerul Finanțelor la intervenția Ministerului de Interne, pentru alți două miliarde și jumătate de lei Ministerul Finanțelor nedându-și acordul⁴⁸.

Menționăm că datele și cifrele avansate în materialele întocmite de către ORM trebuie privite cu precauție, în funcție de destinatarul corespondenței, nu de puține ori existând inadvertențe. De exemplu, în corespondența cu Ministerul Informațiilor – Direcția Relațiilor Culturale cu Străinătatea se face referire la „sprijinul necondiționat al guvernului prin domnul Ministru de Interne, Teohari Georgescu”, și la sumele precizate mai sus, iar în corespondența cu Cabinetul Ministerului Afacerilor Interne de la sfârșitul anului 1946 se începe cu „lipsa de fonduri suficiente” și apoi se continuă cu „lipsa de conlucrare din partea instituțiilor publice”.

Documentul ne arată că, în condițiile unei inflații galopante, s-au primit din cei 10 miliarde de lei promiși în 1945 doar 8 miliarde și aceștia în tranșe, din ce în ce mai devalorizați, iar în septembrie-octombrie 1946 s-au mai primit 3 miliarde de lei în condițiile în care solicitările crescuseră la 15 miliarde de lei. Această situație a dus la blocaje în relația cu furnizorii și nemulțumiri ale salariaților care nu își primeau la timp salariile⁴⁹, în timp ce în materialul transmis Ministerului Informațiilor situația era prezentată triumfalist, în noul limbaj ce va deveni regulă în anii comunismului: „Banii acordați de guvernul Dr. Groza au însemnat o adevărată transfuzie în vinele vlăguitoare [sic!] ale provinciei noastre”⁵⁰.

În privința cooperării cu celelalte instituții de stat, situația este prezentată în culori sumbre, în ciuda faptului că, în conformitate cu art. 16 din Legea nr. 643/1945 privind înființarea ORM, toate instituțiile civile și militare erau obligate să conlucreze la opera de reconstrucție. Direcția Generală a CAPS nu livra materialul lemnos necesar, tratând ORM ca pe orice altă întreprindere particulară, Ministerul Industriei și Comerțului nu oferea ritmic cote de cuie, fier și tablă, Direcția Generală CFR nu acorda cu prioritate vagoanele necesare, iar Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării nu a asigurat decât cantități insuficiente de porumb și deloc alte alimente și articole de îmbrăcăminte pentru muncitori⁵¹. În același timp, în materialul de propagandă transmis Ministerului Informațiilor se raporta că, în afară de sume de bani, guvernul a acordat ORM circa 40 de vagoane de porumb sovietic destinat plății muncitorilor din păduri și de pe șantier⁵².

Pe lângă acestea, prin Legea nr. 71 din 16 februarie 1946, se anulează toate scutirile de taxe și impozite și, implicit, cele ce priveau activitatea ORM, întrucât prin art. 7 din Legea ORM au fost scutite de orice impozite și taxe

⁴⁸ Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 54 v.

⁴⁹ ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 53 v.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 28.

⁵¹ *Ibidem*, f. 53 v.-54.

⁵² *Ibidem*, f. 26

convențiile de construcție, precum și toate cumpărăturile și orice acte sau fapte impozabile, ceea ce a dus atât la o creștere a prețurilor materialelor, cât și la impozitarea beneficiarilor sinistrați cu până la 35% din valoarea împrumuturilor⁵³.

În aceste condiții, la sfârșitul anului 1946, ORM reușea cu greu să facă față datoriilor și inflației, după cum rezultă și din corespondența cu Casa de Depuneri și Consemnațiuni, Serviciul Plasamentelor, care informa că la 1 decembrie 1946 fusese scadența ratei a doua din împrumutul de un miliard și jumătate de lei, dar nu se achitase nici rata de 75 de milioane de lei și nici dobânzile aferente datorate la 1 septembrie, respectiv 1 decembrie⁵⁴.

Cu toate acestea, anul 1947 începe cu o investiție, hotărându-se în ședința Consiliului Central al ORM achiziționarea și punerea în funcțiune a fabricii de cărămidă și țiglă din comuna Bucium, județul Iași, proprietatea S.A. „Locuințe Eftine și Construcțiuni” din Iași, aflată în lichidare, întrucât nevoile de țiglă nu puteau fi acoperite decât în mică măsură de comenzile făcute la fabricile de țiglă din Banat și, prin aceasta, s-ar fi acoperit necesarul atât pentru orașul Iași, cât și pentru întreaga regiune⁵⁵.

În ciuda eforturilor angajaților instituției de a realiza măcar o mică parte din vastul program al celor 5.000 de case, autoritățile comuniste, tot mai sigure pe cucerirea puterii, mai ales după alegerile din noiembrie 1946, sunt din ce în ce mai puțin interesate de lipsa de locuințe a locuitorilor din Moldova atâta timp cât nu mai era de interes ca această temă să fie exploatată propagandistic.

La sfârșitul anului 1947, chiar dacă existau 59 de șantiere în opt județe din Moldova, în care erau angajați 2.600 de muncitori manuali și 1.250 de cărăuși, se terminaseră doar 473 de case; 370 erau montate și acoperite, fiind necesare completări la cerdacuri, de montat tâmplărie, dușumele și sobe; 423 aveau scheletul și șarpanta acoperișului montată, fiind necesară confecționarea învelitorii; 520 erau numai cu scheletul montat, fără șarpanta acoperișului și 43 la care s-a făcut doar aprovizionarea cu materiale⁵⁶. Rezulta un număr de 1.829 de case din cele 5.000 inițial prevăzute, ajustate apoi la 3.000 planificate a se realiza.

Problemele din ce în ce mai mari în desfășurarea activității sunt sintetizate de conducerea ORM într-un *Memoriu cuprinzând activitatea de la înființare până la 20 Decembrie 1947 și propuneri pentru activitatea de viitor*: „Datorită situației critice în care se găsește Oficiul de Reconstrucție, cu materiale lemnoase în păduri, cari putrezesc, deoarece nu pot fi scoase din lipsă de fonduri, cu materiale prin gări expuse deteriorării și furturilor, deoarece nu le putem asigura o pază bună din aceleași motive (lipsa fondurilor), cu lucrători neplătiți cu lunile și care ne asaltează sub toate formele, cu case începute și neterminate, toate acestea contribuind la crearea unei stări de spirit desavantajoase,

⁵³ *Ibidem*, f. 54 v.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar nr. 37/1945, f. 107.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 98.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 180.

proponem patru soluții, fiecare aducând o rezolvare a situației”⁵⁷. Aceste soluții mergeau de la crearea unei administrații de construcții și lucrări rurale care să cuprindă refacerea satelor din toată țara, până la lichidarea ORM începând cu februarie 1948.

Treptat, devine evident că statul va desființa această instituție. În martie 1948, conducerea ORM propunea ca soluții pentru rezolvarea blocajului în care se ajunsese doar lichidarea Oficiului după terminarea caselor începute sau lichidarea într-un termen scurt, cu predarea caselor în stadiul în care se găsesc.

Primul pas a fost făcut prin promulgarea Decretului Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 11 din 28 aprilie 1948, prin care se stabilește înlocuirea Consiliului Central și a Comitetului de Direcție al Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei cu un administrator unic, desemnat de Ministerul Afacerilor Interne, care va avea toate puterile și atribuțiile Consiliului Central. Tot prin acest decret se stabilește că exploatarea forestieră aparținând ORM trec „de îndată” în patrimoniul CAPS, iar fabrica de țiglă din comuna Bucium, județul Iași intră în patrimoniul municipiului Iași⁵⁸.

La data de 31 iulie 1948, administratorul unic dă decizia nr. 27 prin care se formează „comisia pentru întocmirea planului de ansamblu în vederea lichidării definitive a Oficiului de reconstrucție, prin predarea activului, a bunurilor și pieselor de inventar către Prefecturile județene, unde activează reconstrucția”⁵⁹. Aceasta reprezenta practic „actul de deces” al ORM, cu toate că în corespundența ulterioară se precizează că și-a încetat activitatea la 6 august 1948, fiind în curs de lichidare, iar cele care pot să răspundă solicitărilor sunt prefecturile județelor în care a activat Oficiul⁶⁰.

Concluzii

ORM a fost o instituție care trebuia să asigure reconstruirea sau repararea într-un timp cât mai scurt a 22.256 de case (dintre care aproximativ 17.000 se aflau în județele Iași, Baia și Roman), precum și a 476 de școli, 143 de primării, 169 de biserici și 176 de dispensare, băi și cămine culturale⁶¹. Din această sarcină uriașă, ORM a început 1.829 de case, dintre care a finalizat 473, adică ceva mai mult de 2%, ceea ce arată cât de mult a însemnat propagandă și cât de puțin realizări concrete.

Această instituție ar fi trebuit să fie principalul sprijin pentru miile de familii care locuiau în bordeie improvizate sau în simple gropi săpate în pământ decimate de tifos și foamete.

Comuniștii își apropiază toate meritele încă de la început, pentru că văzând „situația înspăimântătoare în care se găsea populația” și faptul că

⁵⁷ *Ibidem*, f. 188.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar nr. 37/1948, f. 39.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 292.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 366.

⁶¹ *Ibidem*, f. 236.

guvernele de până la 6 martie 1945 nu au întreprins nimic, au inițiat „acțiunea pentru scoaterea țăranilor din bordeie”, iar Teohari Georgescu „și-a însușit propunerile Comitetului Central al P.C.R. și a pășit în luna iunie 1945 la înfăptuirea unui vast plan de refacerea gospodăriilor țărănești din Moldova distruse de război”⁶².

Raportările inițiale ale conducerii ORM debordau de optimism: „înființarea șantierelor pe întreg cuprinsul Moldovei constituie pentru țăranime o dovadă concretă a interesului pe care îl poartă acestei țărănimi și a contribuit într-o largă măsură la combaterea și demascarea agitatorilor de tot felul”, iar campania construirii de case pentru țărani „a constituit o foarte fericită complectare a reformei agrare și ea a contribuit într-o largă măsură la câștigarea încrederii și a dragostei țărănimii pentru partidul clasei muncitoare și pentru guvernul Dr. Groza”⁶³.

În anul 1948 conducerea ORM își pierduse entuziasmul, consemnând că „problema refacerii și a distrugerii gospodăriilor țărănești cade în mod fatal pe locul al doilea, urmând a fi dezvoltat într-o altă etapă a planului general de redresare a țării”. Esențială devenise pentru comuniști, după modelul sovietic, industrializarea țării și dezvoltarea la maximum a industriei grele, „așa cum a arătat în mod răspicat Dl. Gh. Gheorghiu-Dej, ministrul Industriei și Comerțului, în raportul d-sale ținut la Congresul PMR”⁶⁴.

Credem că din materialul prezentat rezultă cu destulă claritate că instituția a fost creată de comuniști pentru imagine, întrucât niciodată nu a fost sprijinită să-și ducă mandatul până la capăt, lucru dovedit și de faptul că, după instaurarea puterii populare, aceasta a fost desființată. Altfel spus, ea a parcurs un drum previzibil de la idee generoasă la un instrument de propagandă lipsit de conținut. Ca și alte instituții ale perioadei, și aceasta și-a propus țeluri înalte, dar realizările au fost modeste, însă prezentate într-o lumină favorabilă pentru a putea fi folosite în consolidarea puterii partidului unic.

Documentele din acest fond completează informațiile despre situația economică și socială a Moldovei după război și modul în care Partidul Comunist a știut să manipuleze instituțiile statului și rezultatele acestora pentru a obține maximul de beneficii.

⁶² *Ibidem*, f. 237. N.B. Teohari Georgescu a vizitat satele unde au fost case construite de către ORM până în anul 1948 (vezi *idem*, fond Ministerul de Interne. Diverse, dosar nr. 8/1947, f. 41).

⁶³ *Ibidem*, f. 240.

⁶⁴ *Ibidem*.

**The Agency for the Reconstruction of Moldavia
(1945-1949)
(Abstract)**

Keywords: Moldova, destructions of war, reconstruction of the region, communist propaganda

This article intends to present one of the organizations created by the communist leadership for the reconstruction of the villages destroyed by the war, which traverses a predictable passage from a generous idea to a tool of propaganda deprived of content.

Much like other organizations of that time, The Agency for the Reconstruction of Moldavia (*Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei* – ORM) has high goals and poor achievements but presented in a favourable manner in order to be used for the strengthen of the only party.

ORM was an organization meant to accomplish the reconstruction or the restoring in a short time of 22.256 houses (17.000 among these were located in Iași, Baia and Roman), also 476 schools, 143 city halls, 169 churches and 176 clinics, public baths and cultural centres. From this huge task the construction of 1.829 house has been initiated and only 473 of these, representing 2%, were finalized. This shows how much is propaganda and how much are the real accomplishments. This organization should have been the main support for thousands of families living in improvised shelters or in simple pit in soil, decimated by typhus and starvation.

The communist assumed all the credit even from the beginning accusing the governs prior to 6th of March 1945 that they did nothing, initiating the “action for extracting the peasants from pit houses”. Teohari Georgescu “according to the suggestions of the Central Comity of Romanian Communist Party, in June 1945 begun a vast plan of reconstruction of the households of the Moldavian peasants destroyed by the war”.

The initial reports of the ORM leadership were very optimistic, considering the establishment of construction yards all over Moldavia a real prove for the peasants of the interest manifested by the party towards their needs and the campaign of building houses for the peasants was considered a completion of the agrarian reform and of the peasants love for the working class party and for the Groza govern.

In 1948 the leadership of ARM had lost the enthusiasm and noted that the problem of reconstructing the peasant’s households was no longer a priority and it will be resumed in a different stage of the general plan of recovering of the country.

We believe that this paper shows pretty clear that the organization was created by the communists only for image because it was not sustained in finishing its mandate and this was proved also by the fact that after the establishment of the “people” power it was abolished. Finally, we appreciate that the documents within this fund complete the information on the economic and social situation of Moldavia after war and the manner how the communist party knew how to manipulate the state’ institutions and their accomplishments in order to obtain the maximum of benefits.

ANEXA 1

OFICIUL PENTRU RECONSTRUCȚIA MOLDOVEI
IAȘI

SITUAȚIA
distrugerilor edificiilor publice din județele Moldovei cu evaluările aproximative
a costului refacerilor

Nr. crt.	Județul	Proc. distr. %	Biserici	Școli	Primării	Alte edificii	Total pe %	VALOAREA unitară - lei -	VALOAREA TOTALĂ a construcțiilor - lei -	TOTAL pe județe
1.	BACĂU	100 75 50 25	1 - - -	1 - 1 9	- - 1 -	1 - - 4	3 - 2 13	700.000.000 - 350.000.000 175.000.000	2.100.000.000 - 700.000.000 2.275.000.000	5.075.000.000
2.	BAIA	100 75 50 25	19 - 14 18	10 22 25 14	2 2 8 3	3 2 2 -	34 26 49 35	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	23.800.000.000 13.650.000.000 17.150.000.000 6.125.000.000	60.725.000.000
3.	BOTOȘANI	100 75 50 25	1 - 4 11	2 7 15 22	1 2 7 6	1 - 19 1	5 9 45 40	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	3.500.000.000 4.725.000.000 15.750.000.000 7.000.000.000	30.975.000.000
4.	COVURLUI	100 75 50 25	- - 1 -	- 1 - 2	- - - 1	- - - 2	- 1 1 5	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	- 1.050.000.000 350.000.000 875.000.000	2.275.000.000
5.	CÂMPULUNG	100 75 50 25	1 1 - 13	9 3 11 23	4 - - 9	7 4 4 24	21 8 15 69	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	14.700.000.000 4.200.000.000 5.250.000.000 12.075.000.000	36.225.000.000
6.	DOROHOI	100 75 50 25	1 2 - 3	3 9 1 1	- - - -	1 1 1 1	5 12 2 5	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	3.500.000.000 6.300.000.000 700.000.000 875.000.000	11.375.000.000

Nr. crt.	Județul	Proc. distr. %	Biserici	Școli	Primării	Alte edificii	Total pe %	VALOAREA unitară - lei -	VALOAREA TOTALĂ a construcțiilor - lei -	TOTAL pe județe
7.	FĂLCIU	100 75 50 25	5 3 4 13	6 2 1 5	1 - - -	- - 1 1	12 5 6 19	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	8.400.000.000 2.635.000.000 2.100.000.000 3.325.000.000	16.450.000.000
8.	IAȘI	100 75 50 25	20 11 33 42	37 26 41 45	12 4 10 8	35 12 9 3	104 53 93 98	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	72.800.000.000 27.825.000.000 32.550.000.000 17.150.000.000	150.325.000.000 0
9.	NEAMȚ	100 75 50 25	- - - 5	2 2 - 4	- - - 1	2 - - 4	4 2 - 14	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	2.800.000.000 1.050.000.000 350.000.000 2.450.000.000	6.650.000.000
10.	ROMAN	100 75 50 25	- - 2 1	7 1 6 9	2 1 - 2	- - 5 5	9 2 13 17	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	6.300.000.000 1.050.000.000 4.550.000.000 2.975.000.000	14.875.000.000
11.	RĂDĂUȚI	100 75 50 25	- - 1 7	2 2 6 14	3 - 1 10	1 1 1 10	6 3 9 41	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	4.200.000.000 1.575.000.000 3.150.000.000 7.175.000.000	16.100.000.000
12.	SUCEAVA	100 75 50 25	1 2 9 13	6 4 22 18	4 6 11 14	- - - -	11 12 42 45	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	7.700.000.000 6.300.000.000 14.700.000.000 7.875.000.000	36.575.000.000
13.	VASLUI	100 75 50 25	- - 1 1	5 2 4 1	1 - 4 2	- - - 2	6 2 9 6	700.000.000 525.000.000 350.000.000 175.000.000	4.200.000.000 1.050.000.000 3.150.000.000 1.050.000.000	9.450.000.000
TOTAL LEI									397.075.000.000	397.075.000.000

(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 137.)

ANEXA 2

OFICIUL PENTRU RECONSTRUCȚIA MOLDOVEI IAȘI

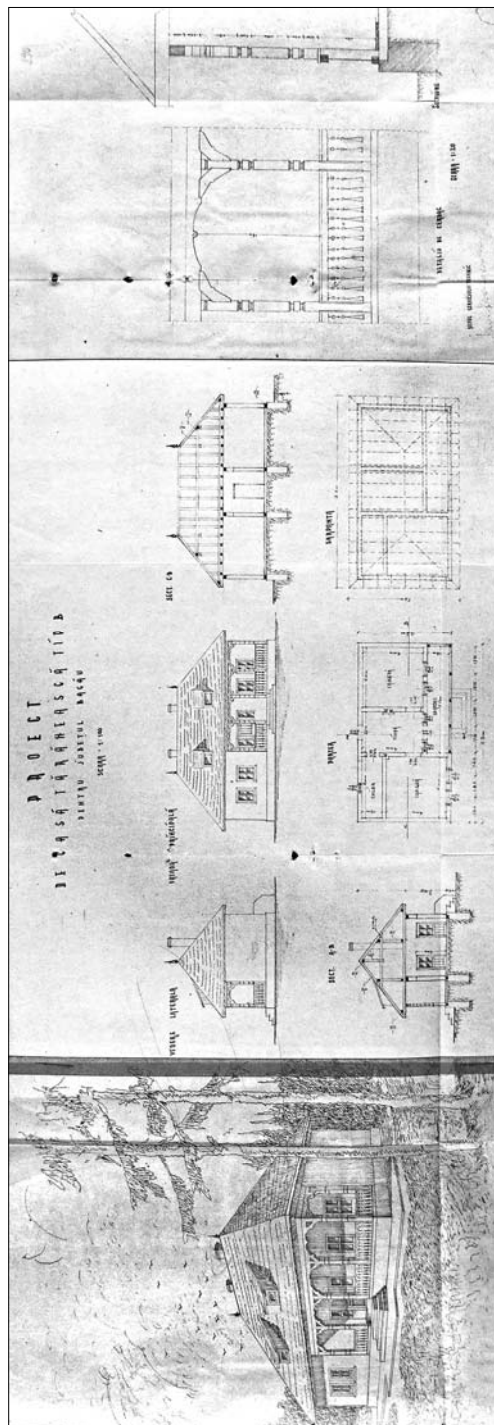
Tabel de locuințele țărănești distruse de războiu în Moldova⁶⁵

Nr. crt.	Județul	Case total distruse	Case distruse 50%	Case distruse 25%	TOTAL
1.	BACĂU	466	21	10	497
2.	NEAMȚ	341	521	34	896
3.	IAȘI	4330	1979	1370	7679
4.	BAIA	3311	2235	-	5546
5.	ROMAN	1275	-	-	1275
6.	COVURLUI	526	80	45	651
TOTAL GENERAL		10249	4836	1459	16544

(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 25.)

⁶⁵ Este vorba doar de primele județe care au beneficiat de programul de reconstrucție.

ANEXA 3

Proiect de casă țărănească tip B pentru județul Bacău
(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 290)

Primul document original descoperit din arhiva Mitropoliei Țării Moldovei înstrăinată la 1686

Valentin CONSTANTINOV

Arhivele poloneze păstrează un material documentar bogat privitor la istoria Țărilor Române. Deși o bună parte a actelor interne au fost deja publicate în diferite ediții, noile investigații documentare mai oferă surprize plăcute. Este și cazul a două documente inedite privitoare la istoria bisericii ortodoxe din Țara Moldovei, depistate în timpul unor cercetări în arhivele din Varșovia în vara anului 2010¹. Primul act este un mic catastif înnoit Mitropoliei Moldovei de către Radu Mihnea la 30 aprilie 1625², care se păstrează în Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varșovia (Archiwum Głównie Akt Dawnych – AGAD). Importanța acestui act este mare. Este unul dintre actele care au făcut parte, probabil, din marea arhivă a Mitropoliei Moldovei dusă în Polonia de către mitropolitul Dosoftei împreună cu alte odoare ale mitropoliei, în urma campaniei din Moldova a lui Jan III Sobiecki, în anul 1686. Cronicarul Ion Neculce mărturisea despre acest moment următoarele: „Atunce au luat craiul și pe Dos<o>fteiu mitropolitul din Iașii cu toate hainele de odoarăle Mitropolii<i>. Ș-au luat și moștele lui Sfetei Ion Novei de la Sucevi, care le-u fostu adus acestea moștii din Țar<a> Turce<a>scă Alexandru vodă cel Bun. Și le-u dus acele moștii împreun<ă> cu Dosoftei mitropolitul în Țara Leșască, la un târgu a craiului Sobețichii, anume Jolfa, de stau acolo pîn-în dzuoa de astădzii. Și Dosoftei încă acolo au murit [...]. Dup(ă) ce l-au adus la Jolfa, îl punea craiul Sobețchie de s-înbrăca cu hainele cele scumpe și odo<a>răle Mitropolii<i> țărni noastre, de face leturghii la dzile mari și iordan la Bobote<a>dză, dup<ă> obiceiul țărni no<a>stre, de s<ă> mira craiul și toți domnii leșeștii și lăuda de frumo<a>s<ă> țărămoni<a> ce are beserica țărni no<a>stre”³.

¹ Depistarea acestor acte a fost posibilă datorită bursei oferite de Comisia Poloneză UNESCO pentru care aducem cele mai sincere mulțumiri d-nei Krystyna Urbańska de la Comisia Poloneză UNESCO și d-lui Dariusz Kołodziejczyk de la Institutul de Istorie al Universității din Varșovia. Cel de-al doilea document este un pergament frumos din 1758 pentru mănăstirea Putna.

² În Indexul Żółkiewiensis, editat de Gh. Popovici, în „Candela”, III (1884), p. 700, nr. 71, se află o scurtă mențiune care face trimitere la un act identic cu cel din timpul domniei lui Eustratie Dabija, din 9 aprilie 1664. Vezi și DRH, A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), editat de Ioan Caproșu și Valentin Constantinov, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 393, nr. 320.

³ Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 312-313.

La 3 ianuarie 1783, la Żółkiew (pe teritoriul actual al Ucrainei), Johan Anastasius Manovarda elabora un indice al arhivei Mitropoliei Moldovei⁴. Interesant este faptul că în același an, la 13 septembrie, după eforturile depuse de episcopul de Rădăuți, Dositei, moaștele Sfântului Ioan au fost readuse și depuse în fosta catedrală mitropolitană Sfântul Gheorghe din Suceava. Nu știm însă ce s-a întâmplat cu celelalte bunuri ale Mitropoliei Moldovei, inclusiv cu actele mitropoliei. Împărțirea Poloniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a fost cauza principală a pierderii urmelor acestei arhive extrem de importante pentru istoria Țării Moldovei, iar numeroși specialiști care s-au ocupat de Evul Mediu românesc începând cu secolul al XIX-lea au căutat acest important fond de documente fără să-i dea însă de urme. În momentul elaborării Indexului Żółkiewiensis⁵, actul pe care îl prezentăm aici se afla cu întreaga arhivă a mitropoliei la Żółkiew. Mai târziu însă a ajuns în imensa arhivă Radziwill⁶ de la Nieswież, de pe teritoriul actual al Bielorusiei. După cel de-al Doilea Război Mondial și retrasarea granițelor, partea poloneză a cerut și o parte din fondurile arhivistice privitoare la istoria acestei țări aflate între altele și în marea arhivă a Radziwillilor de la Nieswież. De acolo, actul prezentat de noi a ajuns în Polonia și a fost depozitat în Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varșovia⁷. Să fi rămas celelalte acte din arhiva Mitropoliei Moldovei la Nieswież în cadrul părții bielorusă a arhivei Radziwillilor și mai apoi transferată în arhivele centrale ale Bielorusiei? Oricum este o poziție care ar trebui verificată.

Prezentăm în continuare textul acestui document care ridică atâtea probleme importante cu privire la istoria bisericii Țării Moldovei, în special, dar și a istoriei Țării Moldovei în general.

1. 1625 (7133) aprilie 30. Radu Mihnea voievod înnoiește Mitropoliei Țării Moldovei mai multe bunuri.

† В(ъ) л(ѣ)то х̃зрг м(ѣ)с(а)ца апр(иліе) ѿ.

Катастив что поновили Иѣ Радѣл воєвода и дал(ъ) вист за празник м(о)л(е)би свѣи 8 митрополіе ѿ Г8чав(а) идеж(е) ест(ъ) храм(ъ) С(ва)т(о)го и славнаго великѣм(8)ченика и П(о)в(ѣ)доносца Х(ристо)ва Гиѣргіа.

⁴ Publicat de Gh. Popovici, *Index Żółkiewiensis*, în „Candela”, III (1884) și IV (1885).

⁵ O copie de la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui de-al XIX-lea se află la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, XIII/5.

⁶ Inventarul documentelor pe pergament al Arhivei Radziwill, nr. 985. O parte însemnată din această arhivă a fost adusă din Nieswież, astăzi în Bielorusia, și depozitată în Varșovia la Arhiva Centrală a Actelor Vechi (AGAD).

⁷ La această arhivă a fost format Fondul Colecția documentelor pe pergament (Zbiór Dokumentów Pergaminowych), în care a fost inclus și actul în cauză; după renumerotare, el a primit un număr nou – Nr. 8155.

ⲭⲁ ⲕⲟⲗ(ⲉ)ⲁ ⲓⲧⲓⲧⲁⲁ.

ⲭⲁ ⲕⲟⲗ(ⲉ)ⲁ ⲥⲗⲁⲁ.

ⲭⲉ ⲃⲟⲩ(ⲕⲓ) ⲃⲓⲛ(ⲁ).

ⲭⲉ ⲡⲟⲗ ⲙⲉⲁ ⲡⲣⲓⲥⲛⲓⲛ.

ⲭⲕ ⲛⲗⲁⲧⲓ ⲛⲁ ⲡⲟⲧⲣⲁⲃⲁⲭ.

Ⲙⲏ Ⲡⲁⲁⲛ ⲃⲟⲉⲃⲟⲁ <m.p.>.

† În anul 7133 <1625> luna aprilie 30.

Catastiful pe care l-a înnoit Io Radu voievod și a dat pentru praznicul rugii sale la mitropolia Sucevei unde este Hramul Sfântului și slăvitului mare mucenic și Purtător de biruință al lui Hristos Ghiorghe.

1.000 de căldări de grâu.

1.000 de căldări de malț.

2.000 de butoiașe de vin.

2.000 și jumătate de miere.

20.000 de zloți pentru trebuință.

Io Radu voievod <m.p.>.

Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varșovia – Polonia (Archiwum Głównie Akt Dawnych – AGAD), Colecția documentelor pe pergament (Zbiór Dokumentów Pergaminowych), Nr. 8155. Orig., perg., cerneală cafenie. Pecete domnească inelară octogonală, cu o copie rusă din secolul XIX.

EDIȚII: *Index Żółkiewensis*, editat de Gh. Popovici, în „Candela”, III (1884), p. 700, nr. 71 (rez. germ. și trad. rom. din Inventarul doc. Mitropoliei Moldovei alcătuit în 1783 ian. 3 la Żółkiew, de Johan Anastasius Manovarda); *DRH, A. Moldova*, vol. XVIII (1623-1625), editat de Ioan Caproșu și Valentin Constantinov, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 393, nr. 320 (același rezumat).

The First Original Document Discovered in the Archive of the Moldavian Metropolitan Church transferred in 1686

(Abstract)

Keywords: Moldavian Metropolitan Church, Metropolitan Archive, Dosoftei, Jan III Sobiecki, Polish Archives

The archive of the Moldavian Metropolitan Church was transferred in Poland in 1686 after the military campaign of the Polish King Jan III Sobiecki. Many Romanian historians searched for this archive, but they did not obtained any result. The Żolkiewensis index, published at the end of 19th century, contains the inventory of the Metropolitan archive. The author of the article discovered the first original from this archive during a research study in Poland, Warsaw, at Archiwum Głównie Akt Dawnych. The document was transferred there together with other documents from the Radziwill archive from today territory of Belarus.

Date statistice referitoare la Principatul Moldovei din anii 1808-1812

Dinu POȘTARENCU

Textele în limba română, prezente în dosarul de arhivă¹ din care am extras informațiile expuse în continuare, au fost publicate de T.G. Bulat în 1929². Dosarul respectiv conține însă un material mult mai bogat comparativ cu cel publicat de către editorul amintit, pe care ne-am propus să îl introducem în circuitul științific.

Actele incluse în acest dosar au fost acumulate ca urmare a dispoziției din 26 aprilie 1812, dată din București senatorului V.I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești, de către generalul I.V. Sabaneev, în care se menționează: „[...] încredințându-mi-se atribuțiile de șef al statului-major principal și intendent general al Armatei de la Dunăre, am nevoie să-mi furnizați următoarele informații: 1. Despre numărul ținuturilor. 2. Despre populația acestora. 3. Despre perceperea impozitelor, în ce ordine și cât se încasează. 4. Cu excepția dărilor percepute de la locuitori, ce venituri mai are Principatul Moldovei. 5. Ce contribuție (pâine, bani și altele) dă pentru întreținerea armatei. 6. Despre veniturile provenite de la diferite concesiuni. Aceste informații rog să mi le prezentați fără întârziere”³.

Prin ordinul din 9 mai 1812, Krasno-Milașevici i-a poruncit marelui vistiernic Iordache Ruset-Roznovanu să execute misiunea în cauză⁴. Ca atare, la 14 mai 1812, marele vistiernic al Moldovei i-a comunicat „prea milostivului stăpân, Vasile Ivanovici”, că relativ la numărul ținuturilor, târgurilor, satelor „și a lăcuiitorilor birnici, jădovi, hrisovoliți și slujitori ce să află în fieștecăre ținut, să alăturiază un cuprinzătoriu extract alcătuit după catagrafie ce iaste făcută de toată Țara Moldaviei și a Basarabiei, cu trei ani mai înainte”, fiindcă „catagrafie ce nouă, în care se face acum”, nu a fost definitivată, „ce peste puțin va veni și cea de la ținuturi, cu mai multă lămurire de prefacire ce s-au făcut în locuitorii satelor, care urmează a fi mai cu sporire, în suma piste tot a lăcuiitorilor și

¹ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, 116 file.

² T.G. Bulat, *O statistică a Moldovei din 1809*, în AB, 1929, nr. 1, p. 64-67.

³ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 2.

negreșit să poate socoti sporiu, la zece unul, mai mult piste numărul acesta a lăcuiitorilor”. Prefaceri erau, îl mai înștiința Iordache Ruset-Roznovanu, întrucât oamenii „de la un loc s-au mutat la altul”, dându-i asigurări că „sporul iaste neapărat”. Totodată, el îl atenționa pe demnitarul rus că în „extract” nu sunt „trecuți sârbii sau bulgarii veniți de peste Dunăre”, care, stabiliți în Basarabia, erau subordonați lui A. Koronelli⁵, tutorele principal al coloniștilor transdanubieni din Țara Românească, Moldova și Basarabia.

Așadar, este vorba despre o statistică alcătuită cu trei ani în urmă și remisă fostului președinte al Divanurilor, senatorul S.S. Kușnikov. Scăzând din 1812 trei ani, stabilim că datele statistice din extrasul anexat de I. Ruset-Roznovanu urmează să le atribuim anului 1809, operație matematică pe care, desigur, a efectuat-o și T.G. Bulat. În realitate, datele respective sunt din 1808, an care figurează în titlul extrasului prezentat lui Krasno-Milașevici în limba rusă. Este evident că S.S. Kușnikov avusese nevoie de ele chiar din momentul înscăunării sale (februarie 1808).

Marele vistiernic a alăturat la comunicarea sa „și însuși catagrafie ce veche, ce s-a făcut mai înainte cu trei ani, [...] adică de fieșticare ținut, numire fieștecăruie sat și câți locuitori să află într-însele, fiind arătat și sfertul birului ce da fieștecăruie sat mai înainte pe trei luni, dintru care sfert se cunoaște stare puținții și a neputinții fieștecăruie sat, asemenea precum s-au dat atunce”⁶.

Reproducem din această catagrafie doar cifrele totale referitoare la ocoale și ținuturi⁷, omițându-le pe cele indicate pentru fiecare sat în parte.

Ținutul Suceava

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Berhometile	1.608	5.542
Siretul de Sus	2.015	6.418
Siretul de Jos	2.084	6.550
Moldova	1.592	5.156
Șomuzul	1.427	4.819
Muntele	639	2.462
În total	8.365	29.947

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 60 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei.

Alte categorii sociale care plătesc dările conform unui hrisov special și al unor registre nominale, trimise de Vistierie:

⁵ T.G. Bulat, *op. cit.*, p. 65.

⁶ *Ibidem*.

⁷ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 5-58.

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
15	34	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
40	86	ruptașii	
246	1.260	evreii care posedă hrisoave	
21	220	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
322	1.600		

Total general:

Oameni	Lei
8.365	29.947 – plătiți de birnici
322	1.600 – plătiți de celelalte stări sociale
8.687	31.547

Ținutul Neamț

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Muntele	864	3.318
Ocolul de Sus	1.842	7.723
Piatra	1.382	4.454
Mijlocului	1.125	4.372
Bistrița	960	2.950
Siretul	982	4.353
În total	7.155	27.170

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 94 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
130	2.613	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
188	429	ruptașii	
70	360	evreii care posedă hrisoave	
70	586	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
458	1.636		

Total general:

Oameni	Lei
7.155	27.170 – plătiți de birnici
458	1.636 – plătiți de celelalte stări sociale
7.613	28.806

Ținutul Roman

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul de Sus	1.609	5.089
Ocolul de Jos	898	2.310
Mijlocului	1.825	8.544
Birnicii din târgul Roman	114	473
În total	4.446	16.416

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 83 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 92 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
93	182	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
225	483	ruptașii	
45	210	evreii care posedă hrisoave	
22	209	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
104	555	armenii	
489	1.639		

Total general:

Oameni	Lei
4.446	16.416 – plătiți de birnici
489	1.639 – plătiți de celelalte stări sociale
4.935	18.055

Ținutul Bacău

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Bistrița de Jos	1.884	9.904
Bistrița de Sus	661	3.478
Tazlăul de Sus	623	2.915
Tazlăul Sărat	909	5.190
Tazlăul de Jos	1.062	4.117
Trotuș	1.306	5.887
În total	6.445	31.491

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 106 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 19 lei 64 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
48	110	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
100	247	ruptașii	
42	195	evreii care posedă hrisoave	
92	1.032	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
282	1.584		

Total general:

Oameni	Lei
6.445	31.491 – plătiți de birnici
282	1.584 – plătiți de celelalte stări sociale
6.727	33.075

Ținutul Putna

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Răcăciuni	1.593	7.065
Luncii	1.156	5.566
Zarbăuțul	1.055	5.750
Sușiții	815	3.575
Gârlelor	1.000	4.561
Milcovul de Sus	1.035	3.619
Milcovul de Jos	469 ⁸	2.138
Ghiliștilor	1.190	3.784
Vrancea	1.660	4.125
Orașul Focșani	290	1.472
În total	10.262	41.655

⁸ În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 468.

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 7 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 16 lei 28 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
33	77	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
22	55	ruptașii	
25	240	negustorii care posedă hrisoave	O dată într-un sfert de 6 luni
97	241	ruptele vistieriei	
177	1.313		

Total general:

Oameni	Lei
10.262	41.655 – plătiți de birnici
177	1.313 – plătiți de celelalte stări sociale
10.439	42.968

Ținutul Tecuci

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Polocinul	1.197 ⁹	4.204
Berheciul	1.054	3.891
Zăletinul	1.108	3.998
Nicorești	896	3.102
Bârlad	1.062	4.470
Târgului	888	3.611
Târgul Tecuci	158	561
În total	6.359	23.837

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 90 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei.

⁹ În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 1.196.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
190	370	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
307	586	Ruptașii	
24	282	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
20	150	Sârbii	

Total general:

Oameni	Lei
6.359	23.837 – plătiți de birnici
541	1.388 – plătiți de celelalte stări sociale
6.900	25.225

Ținutul Covurlui

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Siretului	618	2.255
Mijlocului	1.092	5.709
Horincii	811	2.912
Prut	1.130	3.234
Târgul Galați	342	316
În total	3.993	14.426

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 73 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 53 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
130	276	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
318	755	Ruptașii	
42	417	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
490	1.448		

Total general:

Oameni	Lei
3.993	14.426 – plătiți de birnici
490	1.448 – plătiți de celelalte stări sociale
4.483	15.874

Ținutul Tutova

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Corodul	902	4.530
Pereschivul	1.142	5.943
Tutova	504	2.326
Similii	646	3.196
Târgul Bârlad	341	1.799
În total	3.535	17.794

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 5 lei 4 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 20 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
393	735	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
358	712	Ruptașii	
45	549	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
59	340	negustorii care posedă hrsoave	
755	2.336		

Total general:

Oameni	Lei
3.535	17.794 – plătiți de birnici
755	2.336 – plătiți de celelalte stări sociale
4.290	20.130

Ținutul Vaslui

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Crasna	716	2.626
Mijlocului	428	1.941
Fundului de Jos	609	2.062
Fundului de Sus	202	705
Stemnicului	396	1.643
În total	2.351	8.977

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 98 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 32 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
121	544	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
246	589	ruptașii	
8	76	negustorii care posedă hrisoave	O dată într-un sfert de 6 luni
39	352	ruptele vistieriei	
414	1.561		

Total general:

Oameni	Lei
2.351	8.977 – plăți de birnici
414	1.561 – plăți de celelalte stări sociale
2.765	10.538

Ținutul Fălciu

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Podoleni	1.667	6.922
Crasna	988	3.509
Mijlocului	560	1.908
Roșieci	887	3.877
Pрут	842	3.307
În total	4.944	19.523

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 114 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 96 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
359	691	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
205	482	ruptașii	
38	180	evreii care posedă hrisoave	
86	695	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
118	955	sârbii	
54	875	negustorii privilegiați	

Total general:

Oameni	Lei
4.944	19.523 – plătiți de birnici
860	3.878 – plătiți de celelalte stări sociale
5.804	23.401

Ținutul Grecei

Oameni	Banii unui sfert (lei)
662	2.585 – achitați de satele birnice
319	– (satele din fosta fășie a „celor 2 ceasuri”)
981	2.585

Bani care, calculați doar la 662 de oameni, se cuvin câte 3 lei 108 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 72 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
7	17	ruptașii	O dată într-un sfert de 3 luni
2	22	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni

Total general:

Oameni	Lei
981	2.585 – plătiți de birnici
9	39 – plătiți de celelalte stări sociale
990	2.624

Ținutul Codru

Oameni	Banii unui sfert (lei)
635	2.907
363	– (satele din fosta fâșie a „celor 2 ceasuri”)

Bani care, calculați la 635 de oameni, se cuvin câte 4 lei 18 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 36 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
23	44	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
2	22	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
41	276	sârbii	
66	342		

Total general:

Oameni	Lei	
998	2.907	– plătiți de birnici
66	342	– plătiți de celelalte stări sociale
1.064	3.249	

Ținutul Hotărniceni

Oameni	Banii unui sfert (lei)
2.771	4.487

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 1 leu 74 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 6 lei 58 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
2	6	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
4	13	ruptașii	
35	250	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
41	269		

Total general:

Oameni	Lei
2.771	4.487 – plăți de birnici
41	269 – plăți de celelalte stări sociale
2.812	4.756

Ținutul Orhei

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Cogâlnic	1.364	7.083
Botna	1.181 ¹⁰	4.961
Bâcovăț	888	4.245
Fața Bâcului	1.080	5.987
Ichel	778	3.454
Răutul de Jos	885	4.653
Cula	500	2.738
Răutul de Sus	602	2.522
Mătenilor	725	3.166
Câmpului	1.072	5.461
Nistrul de Sus	1.562	6.744
Nistrul de Jos	1.028	3.164

Târgul Chișinău	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Birnicii moldoveni	57	171
Armenii	50	150
În total	107	321

Totalul sumelor:

Oameni	Lei
11.732	54.499

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 77 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 68 aspri.

¹⁰ În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 1.141.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
818	2.350	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
308	854	ruptașii	
423	1.940	evreii privilegiați	
256	2.559	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
620	4.424	sârbii	

Total general:

Oameni	Lei
11.732	54.499 – plătiți de birnici
2.425	12.127 – plătiți de celelalte stări sociale
14.157	66.626

Ținutul Soroca

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Mijlocului	740	3.617
Nistrul de Jos	994	4.544
Câmpul de Jos	1.037	4.651
Răut	842	4.036
Peste Răut	1.338	5.163
Câmpul de Sus	1.044	5.628
Nistrul de Sus	685	3.199
În total	6.680	30.838

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 74 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 56 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
134	348	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
68	161	ruptașii	
568	2.638	evreii privilegiați	
186	1.761	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
956	4.907		

Total general:

Oameni	Lei
6.680	30.838 – plătiți de birnici
956	4.907 – plătiți de celelalte stări sociale
7.636	35.745

Ținutul Herța

Oameni	Banii unui sfert (lei)
1.746	5.314

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 8 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 12 lei 3 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
1	3	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
10	16	ruptașii	
240	915	evreii privilegiați	
4	36	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni

Total general:

Oameni	Lei
1.746	5.314 – plătiți de birnici
255	970 – plătiți de celelalte stări sociale
2.001	6.284

Ținutul Dorohoi

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Târgului	1.491	5.757
Ocolul de Sus	1.193	4.131
Bașeul	869	3.389
Cotul	1.354	4.803
În total	4.907	18.080

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 59 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 13 lei 96 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
12	24	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
7	16	ruptașii	
72	320	evreii privilegiați	
4	27	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
95	397		

Total general:

Oameni	Lei	
4.907	18.080	– plătiți de birnici
95	397	– plătiți de celelalte stări sociale
5.002	18.477	

Ținutul Botoșani

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Târgului	1.260	4.690
Câmpului	1.172	5.271
Siret	1.313	4.862
Târgul Botoșani	209	1.194
În total	3.954	16.017

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 6 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 16 lei 24 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
5	13	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
5	10	ruptașii	
284	1.350	evreii privilegiați	
22	200	negustorii	O dată într-un sfert de 6 luni
102	835	ruptele vistieriei	
80	1.000	armenii	
498	3.408		

Total general:

Oameni	Lei
3.954	16.017 – plătiți de birnici
498	3.408 – plătiți de celelalte stări sociale
4.452	19.425

Ținutul Hârlău

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Bahlui	1.115	3.990
Miletinului	980	2.743
Jijiei	867	3.617
Prut	850	3.551
Coșulei	499	1.535
Târgul Hârlău	200	476
În total	4.511	15.912

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 63,5 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 26 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
17	26	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
15	35	ruptașii	
84	390	evreii privilegiați	
14	121	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
130	569		

Total general:

Oameni	Lei
4.511	15.912 – plătiți de birnici
130	569 – plătiți de celelalte stări sociale
4.641	16.481

Ținutul Cârligătura

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul de Sus	960	2.212
Ocolul de Jos	745	2.499
Evreii din ținut	18	98
În total	1.723	4.809

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 2 lei 94,5 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 11 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
4	7	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
3	4	ruptașii	
53	243	evreii privilegiați	
5	39	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
65	293		

Total general: oameni – 1 788; banii impozitați – 5 102 lei.

Ținutul Hotin

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Mijlocului	1.566	2.892
Nistrul de Sus	1.600	2.747
Prutul de Jos	1.015	2.096
Ciuhur	1.566	3.075
Prutul de Sus	1.685	3.480
Ghilavăț	1.516	2.847
Rașcov	1.958	3.820
Nistrul de Jos	1.682	3.420
Evreii din satele ținutului	488	2.440
În total	13.076	26.817

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 2 lei 7 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 8 lei 28 aspri.

Ținutul Iași

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ciuhurul de Sus	1.274	4.720
Ciuhurul de Jos	1.912	7.025
Peste Prut	1.418	5.133
Turii	1.396	3.613
Braniștii	1.404	5.223
Copou	1.134	3.187
Codru	507	1.249
În total	9.045	30.150

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 40 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 13 lei 40 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
374	813	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
123	269	ruptașii	
38	172	evreii privilegiați	
78	566	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
613	1.820		

Total general: oameni – 9 658; banii impozitați – 31 970 lei.

Orașul Iași	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Hazevi	13	56
Podul Vechi	6	26
Carvasira	5	22
Bărboi	13	52
Piața de Jos	13	50
Medjile	4	17
Ulița Mare	3	11
Broșteni	54	204
Muntenile	21	76
Fărădău	8	32
Cacheșna	9	36
Rufeni	11	40
Tătărești	17	68
Ciurca	8	27
Brutarii	95	484
Plăcintarii	81	481
În total	361	1.682

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
16	35	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
3	8	ruptașii	
456	2.100	evreii privilegiați	
142	773	negustorii privilegiați	O dată într-un sfert de 6 luni
59	535	ruptele vistieriei	

Total general:

Oameni	Lei
361	1.682 – plătiți de birnici
676	3.451 – plătiți de celelalte stări sociale
1.037	3.133

Basarabia

Basarabia	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul Bender	886	-
Orașul Bender	220	-
Ocolul Căușeni	799	-
Târgul Căușeni	101	-
Ocolul Akkerman	329	-
Orașul Akkerman	115	-
Ocolul Chilia	235	-
Târgul Chilia	104	-
În total	2.789	-

Ținutul Tomarova

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Cahul	337	-
Prut	179	-
În total	516	-

Ținutul Ismail: târgul Ismail și 5 sate – 120 de oameni, care nu sunt supuși birului.

Totalul general al locuitorilor (familii) din Principatul Moldovei și al dărilor percepute de la ei într-un sfert se înfățișează astfel¹¹:

Oameni	Lei (într-un sfert)
134.382	492.308

De menționat că numărul locuitorilor Principatului Moldovei, evidențiat de statistica din 1808 (circa 672.000, înmulțind la multiplicatorul demografic 5), este mai mic comparativ cu cel calculat în baza Condiției liuzilor din 1803 (Pavel Dimitriev dă numărul total de 700.345 de suflete¹², iar Ecaterina Negruți – 700.625¹³). Probabil că nu este întâmplător. Bănuim că, fiind o evidență fiscală cerută de administrația militară rusă de ocupație, Divanul Moldovei a diminuat intenționat numărul populației, pentru a ascunde într-o câțva realitatea sau, foarte posibil, în condițiile de război o liudă cuprindea mai mulți contribuabili.

Urmează în dosar trei tabele cu cifre identice: unul cu text în română, publicat de T.G. Bulat¹⁴, altul în rusește¹⁵, similar cu primul, și al treilea, tot în rusește, dar cu o explicație la rubrica *Note*¹⁶, care lipsește în primele două tabele. Considerăm necesar să oferim cititorului cel de-al treilea tabel.

¹¹ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 58v.

¹² П.Г. Дмитриев, *Народонаселение Молдавии*, Chișinău, Editura Știința, 1973, p. 85.

¹³ E. Negruți, *Situația demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea*, în RDI, tom 34 (1981), nr. 2, p. 244.

¹⁴ T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 66-67. Titlul tabelului în română: „Extract de numere țănuturilor Moldovii și a Basarabiei, de târgurile ce sânt prin acele țănuturi, și de satele toate, și de numărul împreună a lăcuitorilor birnici, a mazărilor, a ruțașilor, a jădovilor ce plătesc dajdie, și a negustorilor hriso voliți și slujitori, afară de boieri, streini și preoți care nu se cuprind”.

¹⁵ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 61.

¹⁶ *Ibidem*, f. 66v-67. Publicat în D. Poștarencu, *Istoria satului Sadăc*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2001, p. 184-185.

Tabel alcătuit în baza tabloului general, întocmit în 1808, privind numărul și denumirea ținuturilor din Principatul Moldovei și provincia Basarabia, numărul orașelor, târgurilor și satelor din fiecare ținut și numărul locuitorilor din acestea, și anume: al birnicilor, mazililor, ruțașilor, ruțelor vistieriei, evreilor, negustorilor, hrîsovușilor, țiganilor și al diferitor slujitori, cu excepția boierilor, străinilor și clerului, precum și al bulgarilor, sârbilor și al altor coloniști aflați sub administrația unor pristavi speciali și cea principală a consilierului de stat activ¹⁷ Koronelli.

Ținuturile	Numărul orașelor și al târgurilor	Numărul satelor	Numărul familiilor din orașe, târguri și sate	Note
Moldova				
Suceava	3	128	8.687	
Neamț	2	126	7.613	
Roman	1	84	4.935	
Bacău	9	98	6.727	
Putna	4	134	10.439	
Tecuci	2	104	6.900	
Covurlui	1	68	4.483	
Tutova	1	91	4.290	
Vaslui	1	88	2.765	
Fălciu	2	94	5.804	
Greceni	-	14	990	
Codru	1	13	1.064	
Hotârnicești	-	17	2.812	
Orhei	3	238	14.157	
Soroca	4	138	7.636	
Herța	1	26	2.001	
Dorohoi	1	65	5.002	
Botoșani	1	72	4.452	
Hârlău	2	80	4.641	
Cârligătura	1	46	1.788	
Hotin	3	169	13.076	
Iași	2	184	10.695	
Basarabia				
Bender,				
Akkerman,				
Căușeni și				
Chilia	4	70	2.789	
Tomarova	1	19	516	
Ismail	1	5	120	
În total	44	2.171	134.382	Deși se arată la total că locuitorii, cu excepția boierilor, străinilor, clerului și coloniștilor, sunt în număr de 134.382 de familii, adică atâți câți au fost cu trei ani în urmă și câți sunt indicați în tabloul general, întocmit atunci, totuși se poate considera că acei locuitori sunt domiciliați acum mai mult în orașe și târguri și că după trei ani numărul lor a sporit câte unul la zecă familii.

¹⁷ Funcționar de clasa a IV-a, conform Tabelei despre ranguri din Rusia.

În primele două tabele, în cadrul rubricii *Note* sunt date următoarele două explicații: 1. (notată în dreptul cifrelor referitoare la ținutul Iași) Împreună cu orașul (târgul, în varianta română) Iași. 2. În aceste trei isprăvnicii ale Basarabiei (1. Bender, Căușeni, Akkerman și Chilia, 2. Tomarova, 3. Ismail) se mai află coloniști (băjenari) sârbi veniți de peste Dunăre, care nu țin de resortul Divanului și care, după datele existente, sunt în număr de peste 4.000.

Dosarul mai conține câteva tabele privitoare la veniturile și cheltuielile Principatului Moldovei, pe care le reproducem în continuare.

Veniturile casei răsurilor, acumulate anual pentru plata dregătorilor¹⁸

Categoriile supuse răsurii	Lei
Mazilii, ruptașii, cârciumarii și târgurile Moldovei, care achită câte 15 parale dintr-un leu, suma încasată din 138.591 lei fiind de	51.971
Concesionarii goștinii, desetinei și vădrăritului, care plătesc câte 10 parale dintr-un leu, inclusiv câte un aspru pentru așezămintele de caritate	130.000
Vornicii satelor, de la care se încasează anual câte 15 parale dintr-un leu	459.496
În total	641.467

Venitul perceput pe întreg teritoriul Principatului Moldovei și al Basarabiei atât de la locuitorii birnici, cât și de la celelalte stări sociale, precum și a celui provenit de la concesiuni, după indicii din ultimul an, acest venit constituind banii vistieriei, cu excepția banilor răsurii, vărsați în casa răsurilor și trecuți într-o condică aparte¹⁹

Categoriile impozabile	Lei
Se percepe anual de la orașele Moldovei, numai de la birnicii târgurilor, la fel și de la evreii care locuiesc prin sate, avându-se în vedere că birul, în sumă de 1.813.118 lei, încasat de Vistierie de la toți birnicii de confesiune creștină din Moldova, este scos și Vistieria încasează din această sumă doar banii arătați aici, în afară de 15 parale de la fiecare leu – cota răsurii, indicată într-o condică separată	42.029
Darea mazililor și ruptașilor din toată Moldova, care plătesc Vistieriei în patru termene, fiecare fiind de 3 luni. Mazilii și ruptașii au privilegii, în care se arată cât anume trebuie să achite Vistieriei fiecare. Plătind darea, ei sunt scutiți de obligația de a da căruțe. Darea pe care o plătesc ei anual Vistieriei, cu excepția răsurii (câte 15 parale de la un leu), este de	49.967

¹⁸ ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 59v.

¹⁹ *Ibidem*, f. 62-62v.

Birul pentru prăvăliile și cârciumile din târgurile Moldovei, care se plătește o dată pe an, adică în decembrie, ianuarie și februarie, în funcție de starea fiecărei prăvălii sau cârciumi, acesta constituind, cu excepția răsuri,	46.595
Impozitul plătit de ruptele vistieriei, sârbii din străinătate și negustorii care dispun de hrisoave cu privilegii. Aceștia achită birul, stabilit pentru fiecare aparte, pe nume, de două ori pe an, în cote egale, – la 23 aprilie și 26 octombrie. Bani răsuri din această sumă nu sunt vărsați în casa rásurilor, ci sunt acordați vistiernicului și slujitorilor din cancelaria Vistieriei. Suma anuală plătită de ruptele vistieriei este de	44.168
Venitul acumulat de la evreii hrisovuliți din toate orașele Moldovei, în ale căror hrisoave este indicată cota anuală a birului plătit de ei, care este diminuat atunci când, din cauza unor circumstanțe temporare, suportă sărăcie. Ei plătesc birul de 4 ori, adică peste fiecare 3 luni, calculând ei înde ei (evreii care locuiesc prin sate sunt trecuți în condica birului), în afară de rásură, bani de care, fiind percepuți, se folosesc, ca și în cazul ruptelor vistieriei, vistiernicul și slujitorii cancelariei lui. Birul anual achitat de evreii hrisovuliți se ridică la	45.010
Impozitul perceput de 4 ori pe an de la țiganii domnești	104.304
Banii încasați pentru rația de carne de la locuitorii birnici din toată Moldova, cu excepția Basarabiei, în 4 termene, a câte 3 luni fiecare	351.740
Taxa percepută de 2 ori pe an (la 23 aprilie și 26 octombrie) de la populația suburbiilor cetăților din Basarabia: Bender, Akkerman și Chilia	8.548
Taxa încasată tot de 2 ori pe an (la 23 aprilie și 26 octombrie) de la trăitorii suburbiei cetății Hotin. Deoarece locuitorii din Hotin plătesc răsura împreună cu birnicii din Moldova, taxa achitată de suburbie este de	4.630
Venitul provenit de la cele câteva moșii din ținutul Hotin, care, până la intrarea lor în posesia proprietarilor, erau considerate domenii ale statului	14.443
Banii percepuți anual pentru pâinea de contribuție, prevăzută spre alimentarea armatelor, și anume: 342.442 lei – de la locuitorii birnici, 50 000 lei – de la mănăstiri, 140.758 lei – sporul introdus, câte o para de la fiecare vadră de vin, 175.590 lei – la fel de la locuitorii birnici, încasați împreună cu banii pentru hrană, 80.000 lei – prevăzuți pentru cumpărarea orzului, pus la dispoziția stațiilor de poștă, bani pe care locuitorii îi datorau, dar au fost reținuți în suma contribuției, iar 211.274 lei au fost încasați de la evreii hrisovuliți din toate târgurile, mazili, ruptași, ruptele vistieriei, negustorii hrisovuliți, sârbi, postelniceii, supușii străini și alte categorii, iar în anul curent au dat și boierii, în ajutor birnicilor. Suma totală, în 1811, a constituit	990.064

Venitul acumulat de la concesionarea goștinii, câte 4 parale și un aspru de oaie, bani pe care îi plătesc toți, în lunile aprilie și mai, cu excepția boierilor	177.000
Taxa încasată la fel de la concesiunea goștinii, adăugându-se câte 3 parale și 2 aspri, numiți bani pentru poștă	212.396
Suma anuală obținută de la concesiunea desetinei asupra stupilor de albine și a porcilor, impozit la care nu sunt supuși doar boierii. Birnicii plătesc câte 8 parale de stup și de porc, iar mazilii și alții, nesupuși la bir, achită de la 10 stupi și porci câte 44 de parale, la fel și ruțașii au privilegiul de a plăti câte 44 de parale pentru un număr de până la 50 de stupi și porci, de la 10 până la 30 de bucăți plătesc preoții, iar pentru depășirea numărului plătesc și aceștia ca și locuitorii birnici. Concesiunea respectivă este dată pentru suma de	156.000
Impozitul anual perceput de la concesionarea vâdrăritului, în timpul recoltării strugurilor (lunile septembrie și octombrie), câte 3 parale și 1 aspru de la fiecare vadră de vin de la cei care plătesc, în afară de boieri și în afară de paraua de contribuție. Concesiunea este dată pentru suma de	305.000
Impozitul pus asupra ocnelor, constituind o sumă anuală de	120.000
Vama din toată Moldova, plătită pentru mărfurile și vitele care sunt trecute peste hotare, în sumă de	336.050
Venitul provenit de la taxarea holercii adusă de peste Nistru, câte 60 de parale pentru fiecare vadră	220.000
Venitul Basarabiei, adică darea în concesiune a moșiilor și a stepei, fără ca populația acestei provincii să dea bani pentru rația de carne și răsura. Acest venit, care decurge din suma la care s-a dat în concesiune, se ridică la	310.000
Suma totală ce se percepe în bani, cu excepția celor dați în natură	3.537.944
Banii răsuri	641.467
Total general	4.179.411

Cât alocă Divanul din această sumă anuală, timp de un an, pentru Vistierie și alte necesități militare și cât rămâne pentru cheltuielile țării și cele extraordinare

Necesitățile militare	Lei
Se acordă anual Comisionariatului de pe lângă comisariat ²⁰ , adică lunar câte 41.023 lei 52 aspri pentru spitale	852.281
La fel se acordă Comisionariatului, câte 29.520 lei 84 aspri lunar, pentru rația de carne a militarilor, suma anuală fiind de	354.248

²⁰ În rusește: Комиссариатское комиссионерство.

Se alocă pentru cumpărarea pâinii de contribuție, pe care Moldova, potrivit deciziei, o dă anual câte 51.600 sferturi ²¹ , dintre care 2.500 sferturi de făină, 3.000 sferturi de crupe și 23.600 sferturi de orz, măsura fiind de 8 sferturi. Când este roadă în Moldova, ținuturile dau o parte din această pâine în natură. În 1811, nefiind roadă, s-au încasat bani pentru contribuție și toată pâinea a fost cumpărată peste tot unde a existat posibilitatea, suma plătită pentru 51.600 de sferturi constituind	990.064
Pentru reparația spitalelor din Moldova și Basarabia, cheltuieli pe care le suportă vistieria țării, uneori o sumă mai mare, alteori mai mică, în funcție de necesități. În 1811 s-au repartizat pentru aceste reparații	62.883
Pentru leafa și proviziile acordate expeditorilor și pisarilor de la stațiile de poștă din Moldova, suma anuală fiind de	9.158
Chiria pentru casele în care se află spitale militare și echipament militar, suma respectivă constituind în 1811	4.700
Pentru cumpărarea lumânărilor folosite în corpurile de gardă și cancelariile comandanților, suma anuală fiind de	2.865
Pentru întreținerea stațiilor de poștă din toată Moldova și Basarabia, acești bani fiind eliberați de Vistierie căpitanilor de poștă, în afară de fân și surugii	265.000
La fel și plata, din vistieria țării, a taxei pentru caii de poștă. Suma anuală, folosită pentru deplasarea în interes de serviciu a funcționarilor și slujitorilor, precum și pentru necesitățile financiare ale expediției poștale militare, a constituit în 1811	142.088
Pentru cumpărarea locului de pășunat pe moșia Copou, în lunile de vară, pentru caii militarilor aflați în Iași	1.500
Plata pentru transportarea fânului în Valahia. Conform ordinului dat de comandantul-șef, transportul este efectuat de Moldova, banii fiind plătiți de Vistierie	50.000
Suma rămasă din tot venitul anual, în afară de cheltuielile și plățile făcute pentru necesitățile militare, precum s-a explicat mai sus, și din care, ulterior, se cheltuiește pentru țară, cum sunt cele făcute în cazul detașării de către isprăvnicii, vistierie și divan a funcționarilor, lipcanilor și slujitorilor cu diferite porunci, cumpărării lumânărilor și ale altor rechizite atribuite anual cancelariilor din ținuturi și alte cheltuieli obișnuite, inclusiv cele extraordinare. Suma obținută după scăderea acestor cheltuieli destinate țării este adusă la cunoștință ministerului Finanțelor al Rusiei pentru a dispune în ce scop să fie folosită. Banii rămași pentru cheltuielile țării și plățile extraordinare însumează	803.157
În total	3.537.944

²¹ 1 sfert (rusește *четверть*) = 24 puduri (1 pud = 16,38 kg).

La sfârșitul acestui tabel se precizează că această sumă extraordinară, care este folosită pentru cheltuielile țării, rămâne doar atunci când veniturile sunt într-o stare bună, iar când se produc diminuări din cauza stipulațiilor din contractele de concesiune și ale altor cauze, atunci ea cu greu acoperă cheltuielile țării.

La 19 mai 1812, V.I. Krasno-Milașevici i-a expediat lui I.V. Sabaneev datele pe care le solicitase²². În tabloul cu privire la impozitele vistieriei este indicată la total suma de 696.991 lei²³. În alt tablou, intitulat „Despre veniturile încasate de Vistieria Moldovei, în afară de impozitele Vistieriei, colectate de la locuitori”, figurează la total suma de 2.492.356 lei²⁴. Iar în al treilea tablou, privind contribuția plătită de Principatul Moldovei, indicele de la total este de 4.788.600 lei²⁵.

Pregătindu-se să anexeze teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace ruso-turc de la București din 16/28 mai 1812, autoritățile militare ruse de ocupație au dispus să le fie prezentat un tablou relativ la impozitele pe care le plăteau ținuturile situate în stânga Prutului. Expunem în continuare tabloul respectiv²⁶.

Ținuturile: Iași, Hotin, Soroca, Orhei, Hotârnicieni, Codru, Greceni, satul Petrimănești din ținutul Fălciu, Tomarova, Ismail și ocoalele Basarabiei.

Răsură pe 3 luni – 49.636 lei 90 aspri, banii pe 3 luni pentru rația de carne – 36.634; darea plătită, în termen de 3 luni, de mazili și ruțași – 4.357 lei 45 aspri; ruța vistieriei, pentru 6 luni, – 5.348 lei 90 aspri; sârbii, care plătesc ca și ruțele vistieriei, – 7.761 lei 30 aspri; darea plătită de evreei hrîsovuși timp de trei luni – 4.342 lei; impozitul plătit vistieriei, în termen de 3 luni, de orașe și evreei arendași – 4.807 lei; taxa, pe un an, pentru prăvălii și cârciumi – 4.790 lei; impozitul, pe 6 luni, achitat de suburbiile cetățitorilor – 6.507 lei; goștina pe un an – 58.880 lei; desetina – 53.320 lei; vâdrăritul – 12.100 lei; taxa achitată de negustorii moldoveni – 31 lei; taxa percepută de la negustorii străini – 90 lei.

²² ANRM, fond 1, inv. 1, dosar nr. 3639, f. 64-65.

²³ *Ibidem*, f. 68-69.

²⁴ *Ibidem*, f. 70-71.

²⁵ *Ibidem*, f. 72-75.

²⁶ *Ibidem*, f. 105-106.

Ținuturile	Locuitorii birnici	Preoți și diaconi	Dascăli și țârcovnici	Mazili și ruptași	Ruptele vistieriei și sârbi	Evrei	Slujitori
Iași	4.872	211	96	291	33	–	361
Hotin	13.344	255	312	2	12	1.068	356
Soroca	6.680	–	–	202	186	568	–
Orhei	11.617	–	–	810	708	163	849
Hotărniceni	3.068	103	–	39	27	–	–
Codru	965	–	–	23	43	–	–
Greceni	987	–	–	7	60	–	–
Satul Petrimănești	106	2	2	1	–	–	–
Tomarova	516	–	–	–	3	–	–
Ismail	80	2	3	–	–	–	72
Ocoalele Basarabiei	1.796	–	–	–	–	–	–
În total	44.031	573	413	1.375	1.072	1.799	1.791

De la aceste categorii sociale din stânga Prutului se percepe anual în total:

Impozitul	Lei	Aspri
Răsură	198.547	-
Pentru rația de carne	146.536	-
De la mazili și ruptași	17.429	60
Rupta vistieriei	10.697	60
De la sârbi	15.522	60
De la evrei hrisovoliți	17.368	-
De la orașe și evrei	19.228	-
Pentru prăvălii și cârciumi	4.790	-
De la suburbiile cetăților	13.014	-
Goștina	58.880	-
Desetina	53.320	-
Vădrăritul	12.100	-
În total	567.432	60

Având în vedere aceste cifre, este cazul să cităm un fragment din anafora Obșteștii Adunări din 2 octombrie 1812²⁷ adresată domnului Moldovei Scarlat Callimachi: „[...] în ținuturile aceste deslipite [din stânga Prutului – n.n., D.P.]

²⁷ Nicolae Iorga în *Basarabia noastră* (Chișinău, Editura Universitat, 1993, p. 132) și Ion Nistor în *Istoria Basarabiei* (Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991, p. 175) au datat greșit anafora la 26 octombrie 1812.

au fost și parte îndestulă de scutiți și slugi a cinului boieresc, care după pronomiile vechi, de la strămoși îi au pentru slujba caselor lor, după rânduirea treptei boierilor. Acum deslipindu-să acele ținuturi, iar boierii după râvna rămânând în supunerea preaputernicii împărății, urmează după rânduială a nu pierde pronomiile din învechime, nefiind chip a veții fără de scutiți, și a li se da din birnicii locuitorii satelor rămase; apoi de toți scutiții fiind a neamului boieresc până la 18 mii oameni, și analoghia ținuturilor peste Prut, după suma locuitorilor fiind a tria parte 6 000, se însărcinează în partea aceasta, unde sânt credincioși și supuși; și întru acest chip, locuitorii Moldovei când era toată țara împreună, socotindu-se în număr de 120 mii birnici cu scutiți – apoi scoțindu-se în ținuturile deslipite până în Prut, rămâne în partea aceasta mai puțin de 80 mii”²⁸.

Referindu-se la acest citat din anaforă, Nicolae Iorga afirma că: „[...] din birnici s-au pierdut 80.000 de oameni, cu mulțimea slujitorilor ce păzeau marginea Nistrului”²⁹. Preluând, bănuim, această idee de la N. Iorga, Ion Nistor socotea că „membrii Obșteștii Adunări de la 1812 constată că prin înstrăinarea Basarabiei Moldova pierde între altele 80.000 de birnici”³⁰. În anaforă însă, după cum avem posibilitatea să ne convingem, se spune despre cei „mai puțin de 80 de mii” de birnici că, din contra, au rămas în Moldova din dreapta Prutului. Pentru confirmare servește informația dintr-o notă documentară din 1812, potrivit căreia populația Moldovei era evaluată la 81.000 de familii³¹. Prin urmare, conform statisticii deținute de boieri, numărul birnicilor trecuți împotriva voinței lor sub sceptrul împăratului rus era mai mare de 40.000. Drept dovadă servește și cifra indicată în tabelul reprodus de noi mai sus – 44.031 de birnici.

Totodată, din dosarul de arhivă extragem și un alt tablou întocmit cu ocazia comiterii raptului teritorial. În acest tablou, pe care îl redăm în continuare, sunt arătate sumele de bani (în lei) acumulate din dările pe care le plăteau locuitorii Moldovei din stânga Prutului, precum și cele provenite din concesiuni, cu excepția celor încasate pentru pâinea de contribuție și alte perceperi extraordinare³².

²⁸ T. Codrescu, *Uricarul*, Iași, 1857, vol. IV, p. 349.

²⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 133.

³⁰ I. Nistor, *Populația Basarabiei. 1812-1918*, în AȘRS, 1919, nr. 1, p. 89.

³¹ Șt. Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 25.

³² ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 114v-115.

Ținuturile	Răsura încasată de la birnici	Banii pentru rația de carne a militarilor, acumulați de la birnici	Darea plătită de mazăli și rușași	Impozitul achitat de rușele visteriei	Darea plătită de evreii privilegiați, numiți hrissovuliți
Principatul Moldovei					
1. Iași	22.696	20.812	2.479	559	688
2. Hotin	38.109	33.632	24	228	-
3. Soroca	44.324	31.772	1.936	3.559	8.920
4. Orhei	81.952	49.240	12.643	5.561	7.760
5. Hotârnicieni	4.708	4.064	114	499	-
6. Codru	3.588	3.556	167	33	-
7. Greceni	2.183	2.780	66	204	-
8. Un sat din ținutul Fălciu	987	680	-	-	-
Regiunea Basarabia					
9. Tomarova	-	-	-	60	-
10. Ismail	-	-	-	-	-
11. Bender	-	-	-	-	-
12. Akkerman	-	-	-	-	-
13. Chilia	-	-	-	-	-

Continuarea tabelului

	Impozitul perceput de la orașe și evreii arendăși	Darea dată de sârbi	Taxa pentru prăvălii și cârciumi	Impozitul achitat de locuitorii cetăților Hotin și din Basarabia (Bender, Ismail, Chilia, Akkerman)	Goșina	Desetina	Vădrăritul	În total
1	2.692	-	-	-	8.500	6.700	800	65.919
2	9.760	-	-	4.630	13.500	14.000	-	113.883
3	2.148	-	769	-	9.300	8.000	-	110.728
4	4.320	14.204	4.021	-	23.000	20.550	10.000	232.251
5	140	-	-	-	-	-	-	9.525
6	168	552	-	-	}4.500	}4.000	}1.300	}23.863
7	-	766	-	-				
8	-	-	-	-	80	70	-	1.817
9	-	-	-	-	-	-	-	60
10	-	-	-	}8.384	-	-	-	}8.384
11	-	-	-		-	-	-	
12	-	-	-		-	-	-	
13	-	-	-		-	-	-	
								567.430

În nota ce însoțește tabelul se dă următoarea explicație: În 1812, toate veniturile regiunii Basarabia, cu excepția cetăților, au fost date în concesiune pentru suma contractuală de 310 mii lei anual. Deși este necesar de a socoti acest contract printre celelalte surse de venit ale părții din stânga Prutului, el însă nu este inclus, deoarece concesionarii veniturilor din Basarabia pretind că au pierderi de 120 mii de lei, suportate, chipurile, din cauza nerespectării condițiilor contractului de către coloniștii transdanubieni aflați în Basarabia și ale altor cauze, în privința cărora încă se fac cercetări. În cazul în care li se va da dreptate, pretențiile concesionarilor vor fi satisfăcute din suma totală a concesiunii.

Astfel datele statistice expuse oferă posibilitatea de a contura mai bine peisajul evoluției demografice a Principatului Moldovei de la începutul secolului al XIX-lea și de a cunoaște, sub aspect financiar, situația economică a acestuia în condițiile dificile create de războiul ruso-otoman din 1806-1812.

Statistical Data Concerning the Principality of Moldova during 1808-1812

(Abstract)

Keywords: Principality of Moldova, county, income, revenue, purse, treasury, tax bearer.

In this article a series of statistical data concerning the Principality of Moldova in 1808-1812 are displayed. These data were accumulated as a result of the order from May, 9, 1812, issued by Senator V.I. Krasno-Milașevici, the chair of the *Divan* (Boyar Council) of Moldova and the Romanian Country, addressed to the main treasurer Iordache Ruset-Roznovanu. The statistical data show the number of inhabitants in every *ocol* (district), the sums of money paid for taxes, according to the social level, the incomes and expenses of the Principality of Moldova, the taxes that were paid by the counties from the left side of Prut, the sums of money gathered from the taxes that were paid by the inhabitants of Moldova from the left side of Prut, as well as those proceeded from concessions.

Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iași, 19-25 ianuarie 1941

Ottmar TRAȘCĂ

Evenimentele din 21-24 ianuarie 1941 au suscitat de-a lungul timpului un interes deosebit în rândul istoricilor români și străini, interes ce s-a materializat prin publicarea unui mare număr de lucrări, studii, volume de documente, memorii etc., ce au dezbătut pe larg conflictul de putere dintre generalul Ion Antonescu și Mișcarea Legionară în perioada guvernării „național-legionare” (septembrie 1940 – ianuarie 1941), conflict ce a culminat în a doua jumătate a lunii ianuarie 1941 cu încercarea nereușită a Legiunii de a prelua prin forță puterea totală în stat¹. În pofida existenței în aparență a unei literaturi de specialitate dense și

¹ Din bogata literatură consacrată guvernării național-legionare și conflictului pentru putere dintre generalul Ion Antonescu și Mișcarea Legionară, enumerăm îndeosebi Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Rio de Janeiro-Madrid, Editura Dacia, 1966, p. 181 ș.u.; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976; Horia Sima, *Era libertății. Statul național-legionar*, volumul II, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1986; Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, Iași, Institutul European, 1992, p. 71 ș.u.; Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica Ultranaționalismului*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 279 ș.u.; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 153 ș.u.; Klaus Schönherr, *Der deutsche Lehrverband R I und der Legionärputsch in Rumänien, Januar 1941*, in „*Militärgeschichtliche Mitteilungen*”, Freiburg im Breisgau, 1994, 53, Heft 2, p. 421-447; *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, volumul I, studiu introductiv de Gheorghe Buzatu, documente selectate de Vitalie Văratec, Gheorghe Buzatu, Cezar Ardeleanu, Dana Beldiman și Radu-Dan Vlad, traducere de Bogdan Basarab, ediție îngrijită și note de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1998; *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, studiu introductiv de Gheorghe Buzatu, documente selectate de Cezar Ardeleanu și Dana Beldiman, Cornel Beldiman, Iulian Pelică, Gheorghe Neacșu și Radu-Dan Vlad, ediție îngrijită și note de Radu-Dan Vlad, vol. 2, București, Editura Majadahonda, 1999; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 398 ș.u.; *Diplomați germani la București 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legație și dr. Gerhard Stelzer, consilier de legație*, traducere de Ileana Sturdza și Cristian Scarlat, ediție îngrijită, note, indice și selecția materialului ilustrativ de Cristian Scarlat, București, Editura All Educational, 2001, p. 138 ș.u.; Ottmar Trașcă, Ana-Maria Stan (editori), *Rebeliunea legionară în documente străine (germane, maghiare, franceze)*, București, Editura Albatros, 2002; Dana Beldiman, *Armata și Mișcarea Legionară 1927-1947*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2002, p. 82 ș.u.; Puiu Dumitru Bordeiu, *Mișcarea Legionară în Dobrogea între 1933-1941*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003, p. 229 ș.u.

variate, cercetarea istorică este departe de a-și fi spus ultimul cuvânt în privința acestui eveniment controversat din istoria contemporană a României. În sprijinul acestei aserțiuni vom invoca faptul că, spre deosebire de București, unde desfășurarea ostilităților a fost pe larg descrisă de literatura de specialitate, maniera în care s-au derulat evenimentele în teritoriu este în stadiul actual al cercetării – cu puține excepții notabile² – cvasinecunoscută.

Documentul pe care îl publicăm în cele ce urmează vine să întregească tabloul rebeliunii legionare în teritoriu, prin prezentarea evenimentelor desfășurate în ianuarie 1941 în Iași. Documentul – un raport inedit și detaliat, întocmit de către Consulatul german din Iași – se păstrează în arhiva politică a Ministerului de Externe german din Berlin, fondul Consulatului german din Cernăuți/Iași. Raportul, întocmit de consulul german la Iași – Fritz Gebhard Schellhorn –, relevă detaliat, pe zile, evoluția situației în capitala Moldovei în perioada 19-25 ianuarie 1941. Printre protagoniștii de prim rang evocați în raport îi întâlnim pe generalul Dumitru Coroamă, la data respectivă comandant al Corpului 4 Armată staționat în Iași, respectiv pe prințul Ilie-Vlad Sturdza, fiul diplomatului și ministrului de Externe în guvernul „național-legionar”, Mihail Sturdza, care la acea dată îndeplinea funcția de șef al organizației Mișcării Legionare din județul Iași. Raportul consulului german – datat 2 februarie 1941 – relevă faptul că în Iași, spre deosebire de alte orașe din țară și mai ales București, a fost posibilă evitarea incidentelor dintre Armată și Mișcarea Legionară. Grație îndeosebi eforturilor depuse de generalul Dumitru Coroamă, dar și de liderii locali ai Mișcării Legionare, au putut fi preîntâmpinate vărsările de sânge, ordinea și liniștea în oraș fiind asigurate de patrulare mixte formate din militari și cămăși verzi. Înțelegerea survenită în Iași între Armată și Mișcarea Legionară în vederea menținerii ordinii și liniștii în oraș poate fi explicată inclusiv prin apropierea de frontiera cu URSS, încercându-se astfel prevenirea dezordinilor ce ar fi putut fi eventual exploatare de către Kremlin. Prudența manifestată de autoritățile din Iași era pe deplin întemeiată, întrucât în perioada 21-24 ianuarie 1941 la frontiera româno-sovietică s-au semnalat intense mișcări de trupe ale Armatei Roșii³, fapt menționat inclusiv de generalul Dumitru Coroamă în convorbirile sale cu consulul german Schellhorn și consemnat ca atare de acesta din urmă în raportul său. Ulterior, după ce balanța în disputa dintre Legiune și generalul Ion Antonescu a înclinat definitiv în favoarea acestuia din urmă – inclusiv datorită poziției adoptate de conducerea celui de-al III-lea Reich în acest conflict –, legionarii au predat armele și au evacuat fără incidente clădirile publice din Iași ocupate anterior. Dincolo de relatarea evenimentelor

² Vezi în acest sens studiile consacrate rebeliunii legionare în Dobrogea și județul Alba Iulia: Puiu Dumitru Bordeiu, *op. cit.*, p. 284 ș.u.; Mihail Dăescu, *Aspecte referitoare la sfârșitul regimului național-legionar în județul Alba și urmărirea participanților la rebeliunea legionară*, în „Apulum”, 2007, 44, nr. 1, p. 569-588.

³ Vezi în acest sens Cristian Troncotă, *Uniunea Sovietică și Rebeliunea legionară. Documente din arhivele SSI*, în AT, 1994, nr. 1-2, p. 187-194, Raport SSI privind mișcările de trupe sovietice în Basarabia și Bucovina în perioada ianuarie-martie 1941.

desfășurate la Iași în perioada 19-25 ianuarie 1941, raportul consulului german confirmă versiunea oferită în memoriile sale de prințul Ilie-Vlad Sturdza⁴, precum și simpatiile prolegionare ale generalului Dumitru Coroamă. Totodată, documentul relevă faptul că în conflictul dintre Mișcarea Legionară și generalul Ion Antonescu armata nu a fost în totalitate de partea Conducătorului statului, Legiunea beneficiind din acest punct de vedere de simpatii nu numai printre ofițerii tineri și militarii de rând, ci și în cadrul corpului de comandă al Armatei române.

ANEXĂ

1941 februarie 2, Iași. Raport al Consulatului german din Iași adresat Legației germane din București, cu privire la evenimentele desfășurate în orașul Iași în perioada 19-25 ianuarie 1941, semnat Fritz Gebhard Schellhorn.

G. J. Nr. 10

Jassy, den 2. Februar 1941

Geheim

Betrifft: Ereignisse in Jassy
vom 19.1. bis 25.1.1941

19. Januar 1941.

Vormittags fand in Jassy der Vortrag des Dr. H. Cosmovici über Nationalsozialismus, Fascismus und die Erneuerung Europas statt. Der Vortrag war überaus stark besucht; es nahmen an ihm unter anderen der kommandierende General Coroamă und der Metropolit von Jassy, beide mit ihrem Gefolge, sowie die Spitzen der Behörden teil. Auch die Mitglieder des Konsulats waren fast vollzählig erschienen. Der Vortrag wurde mit stürmischem Beifall aufgenommen; am Ende wurde von allen Zuhörern das Kampflied der Legion gesungen.

20. Januar 1941.

Das Bekanntwerden der Ermordung des Majors Doering in den Nachmittagsstunden löste in der Stadt grosse Aufregung aus. Die Legion veranstaltete gegen 12 Uhr nachts eine riesige Kundgebung gegen das Verbrechen, auf der der Organisationsleiter der Legion in Jassy, Sturdza und der neue Präfekt Dobre Ansprachen hielten. Nach der Kundgebung zogen die Teilnehmer zum Konsulat.

21. Januar 1941.

Gegen 2 Uhr traf der Zug hier ein und über 500 Legionäre nahmen im Hof des Konsulats Aufstellung. Ihr Führer Sturdza sprach mir den Abscheu der

⁴ Vezi în acest sens Ilie-Vlad Sturdza, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea străină*, București, Editura Vremea, 2002, p. 51 și următoarele.

Legionäre gegen das fluchwürdige Verbrechen und sein tiefstes Beileid aus. Er gab hiebei der Überzeugung Ausdruck, dass die Urheber der Tat ausserhalb Rumäniens zu suchen seien. Jedenfalls werden die Legionäre, was auch kommen möge, jederzeit und unverbrüchlich auf Seiten Deutschlands und der Achse stehen. Kurz vor den Legionären war auch Reichswehrhauptmann Fischer auf dem Konsulat erschienen, der mit mir den Vorbeimarsch der Legionäre abnahm, die dann noch zum italienischen Konsulat zogen und sich sodann in vollkommener Ruhe und Ordnung zerstreuten. Im Laufe des Tages herrschte zwar noch starke Erregung, doch kam es nirgends zu Zwischenfällen. Abends gegen 19 Uhr übernahmen die Legionäre indes den bewaffneten Schutz der Stadt und besetzten die Behörden. Als Grund wurde die Notwendigkeit angegeben, Ruhe und Ordnung unter allen Umständen aufrecht zu erhalten. Man habe keinerlei Verbindung mit der Aussenwelt und befürchte nach der Ermordung des deutschen Majors den Legionären feindliche Massnahmen der Regierung, die wie bekannt geworden sei, die Präfekten und Polizeiquästoren im ganzen Lande abgesetzt hatte. Bald darauf stellte auch das Militär an den wichtigsten Stellen der Stadt bewaffnete Posten auf und löste die Legionäre ab. Etwa gleichzeitig stellte sich ein neuer Präfekt und ein neuer Polizeiquästor vor, doch kam es in der Folge zu keinen Konflikten, da sich die Parteien friedlich gegenüber standen. Die Präfektur und die Polizeiquästur waren von den Legionären nicht geräumt worden.

22. Januar 1941.

Tagsüber herrschte Ruhe. Am Abend kam der Führer der Legionäre Crijanco zu Konsultssekretär Springer und teilte ihm mit, dass der kommandierende General Coroamă eine Unterredung mit mir haben, den Besuch bei ihm oder im Konsulat jedoch vermeiden möchte. Die Unterredung wurde für den 22. Jan. vormittags 9.30 Uhr in der Wohnung des Herrn Springer vereinbart. Schon in den früheren Stunden des 22. Jan. war Crijanco zu Coroamă gerufen worden, der ihm mitteilte, den Befehl erhalten zu haben, die von den Gardisten besetzten Gebäude, wenn nötig, mit Gewalt zu besetzen. Er wolle dies aber auf jeden Fall vermeiden, umsomehr als er die Nachricht von starken russischen Truppenbewegungen an der Grenze erhalten habe. Gleichzeitig bat er um Mitteilung, ob die Gardisten in der Lage seien, die Ruhe und Ordnung in der Stadt aufrecht zu erhalten, falls er mit seinem Corps an die Grenze marschieren müsse. Dies wurde von Crijanco zugesagt. Coroamă verfügte hierauf, dass jeder Zwischenfall zwischen Legionären und Militär zu vermeiden sei.

23. Januar 1941.

An der Besprechung mit General Coroamă nahmen auch Herr Crijenco und Herr Springer, als Dolmetscher, teil. Coroamă teilte mir mit, von General Antonescu unterrichtet worden zu sein, dass General Hansen den Wunsch ausgesprochen habe, die Legionäre möchten die besetzten Behörden räumen; darauf würde ihnen freier Abzug zugesichert. Die Legionäre in Jassy konnten hieran nicht glauben und bäten mich festzustellen, ob die Nachricht des

Generals Antonescu zutreffend sei. Falls die Nachricht stimme, würde auf der noch heute stattfindenden Sitzung der Führung der Legionäre beschlossen werden, die besetzten Gebäude zu räumen. Wenn nicht seien die Legionäre zu bewaffneten Widerstand entschlossen. Coroamă bat mich, die erforderlichen Feststellungen bis spätestens in den Abendstunden zu treffen, da er die Weisung erhalten habe, die Gebäude im Laufe des 23. Jan. zu besetzen. Er wolle indes, wenn irgend möglich, die Anwendung von Gewalt vermeiden. Zugleich bat er mich, die Tatsache, dass diese Anregung von ihm aus ausgegangen sei, durchaus vertraulich zu behandeln.

Nachmittags wurde ich von Coroamă angerufen, wo er mir mitteilte, dass der Vermittlungsoffizier der deutschen Wehrmacht, Leutnant Strömer eingetroffen sei und sich mit den Führern der Legion Dragomir und Sturdza bei ihm befänden. Er bat mich sehr an der Sitzung teilzunehmen. Auf dieser legte Leutnant Strömer den Standpunkt der deutschen Wehrmacht dar und die Legionäre sagten hierauf Erfüllung aller an sie gerichteten Forderungen zu. Hierbei betonte er ausdrücklich, dass die Waffenabgabe der Legionäre nichts Entehrendes an sich habe. Gleichzeitig übergab ich den Legionären den telefonisch durchgegebenen Aufruf Horia Simas von sie keine Kenntnis hatten und der in den Abendstunden verteilt wurde. Die Räumung der Gebäude erfolgte ohne jeden Zwischenfall.

24. Januar 1941.

In der Stadt herrscht Ruhe. Indes gaben die Legionäre der Befürchtung Ausdruck, dass die Regierung trotz der gemachten Versicherungen zu Verhaftungen schreiten werde. Ich habe sie beruhigt und erklärt, ich hielte dies für unmöglich, da ja das Wort der deutschen Wehrmacht gegeben worden sei. In den Abendstunden suchten mich Herr Dragomir und Herr Sturdza auf und teilten mir mit, sie wüssten durch ihre Freunde auf der Präfektur, dass verschiedene Haftbefehle darunter ein solcher für Sturdza vorläge. Sie wollten mir nähere Mitteilung am folgenden Tage machen.

25. Januar 1941.

Gegen 1 Uhr erschienen die beiden Herren bei mir und bestätigten mir ihre tags zuvor gemachten Mitteilungen. Es bestehe unzweifelhaft die Absicht, zu Hassenverhaftungen zu schreiten und die Garde zu vernichten. Sie unterrichteten mich auch über die Vorgänge in Bukarest, die durch Gewährsleute mittlerweile zu ihnen gelangt waren und von denen ich auch nur das wusste, was die Zeitungen und der Rundfunk gebracht hatten. Da bei der Erregung der Legionäre, die sich durch das Vorgehen der Regierung verraten fühlten, die Gefahr ernster Zwischenfälle unmittelbar bevorstand, erbat ich von dem Herrn Gesandten die Ermächtigung, zu sofortiger Berichterstattung nach Bukarest fahren zu können.

gez. Schellhorn

An die Deutsche Gesandtschaft

Bukarest

Traducere

G. J. Nr. 10

Iași, 2 Februarie 1941

Secret

Referitor: Evenimentele din Iași
de la 19.1 până la 25.1.1941

19 Ianuarie 1941.

Dimineața a avut loc la Iași conferința dr. H. Cosmovici⁵ despre național-socialism, fascism și reînnoirea Europei⁶. Conferința s-a bucurat de participarea unui public extrem de numeros; la ea au luat parte – printre alții – comandantul militar, generalul Coroamă⁷, și mitropolitul de Iași⁸, ambii cu suitele lor, precum și reprezentanții de frunte ai autorităților locale. La conferință au asistat – aproape în totalitate – inclusiv membrii Consulatului. Conferința a fost primită cu ovații furtunoase; la sfârșit, auditoriul a intonat cântecul de luptă al Legiunii.

⁵ Horia C. Cosmovici (1909-1998), avocat, pictor și preot român, membru marcant al Mișcării Legionare. Licențiat în Drept și doctorat în Drept la Universitatea din București. În 1938 a făcut parte dintre avocații apărării în cadrul procesului intentat de autorități lui Corneliu Zelea Codreanu. Subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri pentru probleme doctrinare în guvernarea național-legionară (05.10-20.11.1940). După război a intrat în vizorul autorităților comuniste, fiind arestat și condamnat inițial în 1945 la un an închisoare. Rearestat în 1948, a fost condamnat în 1956 la 10 ani muncă silnică pentru crime de război, sub învinuirea că „fiind membru în guvernul legionar a permis intrarea în țară a trupelor germane”. Eliberat din închisoare la 09.05.1964.

⁶ Expunerea prezentată de dr. Horia Cosmovici făcea parte din ciclul de conferințe inițiat de Mișcarea Legionară la nivel național în data de 19.01.1941 intitulat: „Lupta Germaniei național-socialiste și a Italiei fasciste pentru instaurarea unei noi ordini europene”. Oficial, aceste conferințe aveau menirea de a prezenta atașamentul Legiunii față de Puterile Axei și de a obține astfel sprijinul acestora, neoficial ele urmăreau stabilirea gradului de pregătire al autorităților locale legionare în vederea proiectatei rebeliuni împotriva Conducătorului statului. Vezi în acest sens Aurică Simion, *op. cit.*, p. 245-246.

⁷ Dumitru Coroamă (1885-?), militar de carieră român. Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și cavalerie (1905-1907) și al Școlii Superioare de Război. Intră în armată cu gradul de sublocotenent (1907), participă la Primul Război Mondial. Comandant al Diviziei de Gardă (01.11.1937-07.09.1940); comandant al Corpului 4 Armată (07.09.1940-01.02.1941). Simpatizant legionar. Demisionat din armată și trecut în rezervă la 01.02.1941 în urma neînțelegerilor avute cu generalul Ion Antonescu. Arestat de autoritățile comuniste la 15.05.1948, a fost încadrat în coloniile de muncă pentru opt ani. Grav bolnav, a fost eliberat la 19.06.1954. Colonel (din 01.10.1927); general de brigadă (din 16.10.1935); general de divizie (din 08.06.1940).

⁸ Irineu Mihălcescu (1874-1948), teolog, profesor de teologie și ierarh ortodox român. Studii de Teologie la Facultatea de Teologie din București (1895-1899); specializări la Facultățile de Teologie și Filosofie din Berlin și Leipzig (1901-1904); doctorat în Filosofie la Leipzig (1903). Preot (din 1923); profesor la catedra de Teologie Dogmatică și Simbolică a Facultății de Teologie din București (1904-1939); mitropolit al Moldovei (17.11.1939-16.08.1947). Din cauza disensiunilor avute cu regimul comunist, a fost nevoit să se retragă din scaunul de mitropolit, petrecându-și ultimele luni de viață la mănăstirea Agapia. A publicat numeroase studii de dogmatică, apologetică și istoria religiilor, fiind considerat unul dintre cei mai valoroși teologi români.

20 Ianuarie 1941.

Asasinarea maiorului Doering⁹ – ce a devenit cunoscută în orele după-amiezii – a provocat o mare agitație în oraș. În jurul orei 12 noaptea, Legiunea a organizat o demonstrație de proporții împotriva asasinatului, în cadrul căreia au luat cuvântul liderul organizației legionare din Iași, Sturdza¹⁰, și noul prefect Dobre¹¹. Ulterior, participanții la demonstrație s-au îndreptat spre Consulat.

21 Ianuarie 1941.

În jurul orei 2 coloana a sosit aici și peste 500 de legionari s-au aliniat în curtea Consulatului. Conducătorul lor Sturdza a exprimat disprețul legionarilor față de asasinatul reprobabil și mi-a prezentat cele mai sincere condoleanțe. Cu acest prilej, el și-a exprimat convingerea că autorii atentatului trebuie căutați în afara granițelor României. În orice caz, indiferent de ce va urma, legionarii se vor situa întotdeauna și neclintit de partea Germaniei și a Axei. Cu puțin timp înainte de sosirea legionarilor și-a făcut apariția la Consulat inclusiv căpitanul Fischer¹² din Reichswehr¹³, care a primit împreună cu mine defilarea legionarilor, aceștia îndreptându-se apoi spre Consulatul italian și împrăștiindu-se ulterior în deplină liniște și ordine. În cursul zilei a predominat într-adevăr o puternică stare de agitație, dar totuși nu s-a ajuns nicăieri la incidente. Cu toate acestea, seara, în jurul orei 19, legionarii au preluat paza armată a orașului și au ocupat clădirile oficiale. Ca motiv a fost invocat necesitatea menținerii cu orice preț a liniștii și ordinii. Nu erau niciun fel de legături cu exteriorul și după asasinarea maiorului german existau temeri privitoare la măsuri ostile împotriva legionarilor

⁹ Helmut Doering (1903-1941), militar de carieră german. Potrivit organigramei de funcționare a Misiunii Militare germane în România, maiorul Doering ocupa funcția de „Chef der Transportabteilung der Deutschen Heeresmission und Bevollmächtigter für Transport in Südosteuropa – Șef al departamentului transporturi din cadrul Misiunii Militare germane și împuternicit pentru transporturi în sud-estul Europei”. Pentru împrejurările și motivațiile asasinatului, vezi pe larg Ottmar Trașcă, Ana-Maria Stan (editori), *op. cit.*, documentul nr. 19, p. 211-212; documentul nr. 20, p. 212-213; documentul nr. 21, p. 213-215; documentul nr. 22, p. 215-216; documentul nr. 27, p. 229-232; Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London-New York, 1976, p. 41.

¹⁰ Ilie-Vlad Sturdza (1916-2009), militar și om politic român. Fiul ministrului de Externe Mihail Sturdza; membru marcant al Mișcării Legionare, comandant al Mișcării Legionare în județul Iași (1940-1941). Arestat după rebeliune în momentul în care se pregătea să părăsească țara, a fost condamnat la doi ani închisoare pentru încercare de trecere frauduloasă a frontierei. În 1942 a fost eliberat și i s-a permis să plece pe frontul de est în cadrul unităților speciale de „reabilitare pe front”, formate din foști deținuți legionari. Ulterior a servit ca interpret și ofițer de ordonanță al generalului Gheorghe Avramescu (1943-1944). În 02.11.1944 a trecut linia frontului în Ungaria, alăturându-se guvernului în exil de la Viena condus de Horia Sima. După război se înrolează în Legiunea Străină (1945-1951), ulterior stabilindu-se în Spania și desfășurându-și activitatea de contabil în diferite societăți comerciale până la pensionarea survenită în 1975. A fost căsătorit cu Felicia, fiica generalului Gheorghe Avramescu.

¹¹ Se referă la Ion Dobre (1906-1942), profesor și om politic român. Membru al Mișcării Legionare; comandant legionar; prefect legionar de Iași în ianuarie 1941.

¹² Nu a putut fi identificat.

¹³ Eroare. Consulul german se referă la Wehrmacht, titulatura oficială la data respectivă a forțelor armate ale celui de-al III-lea Reich.

din partea guvernului care, după cum s-a aflat, destituise în toată țară prefectii și chestorii de poliție. La scurt timp, inclusiv militarii au postat santinele înarmate în cele mai importante locuri din oraș, înlocuindu-i pe legionari. Cam în același timp s-au prezentat noul prefect și noul chestor de poliție, totuși în urma acestui fapt nu s-a înregistrat niciun conflict, întrucât cele două părți au adoptat o atitudine pașnică una față de cealaltă. Prefectura și Chestura poliției nu au fost evacuate de legionari.

22 Ianuarie 1941.

În cursul zilei a domnit liniștea. Conducătorul legionarilor Crijanco¹⁴ a venit seara la secretarul consular Springer¹⁵ și l-a informat că generalul Coroamă dorește să discute cu mine, dar totodată vrea să evite o vizită la el sau la Consulat. Convorbirea a fost stabilită pentru data de 22 ianuarie, ora 9.30, în locuința domnului Springer. Chiar în primele ore ale zilei de 22 ianuarie, Crijanco a fost convocat la generalul Coroamă, care i-a comunicat faptul că primise ordinul de a prelua – chiar cu forța dacă va fi necesar – controlul clădirilor ocupate de legionari. În orice caz el dorea să prevină cu orice preț utilizarea forței, mai ales că primise informații cu privire la intense mișcări de trupe rusești la frontieră. Totodată, el a rugat să i se comunice dacă gardiștii erau în măsură să mențină ordinea și liniștea în oraș, în cazul în care era nevoie să mărșăluiească la frontieră cu corpul său de armată. Crijanco și-a luat angajamentul în acest sens. Ca urmare, Coroamă a dispus evitarea oricărui conflict între legionari și militari.

23 Ianuarie 1941.

La convorbirea cu generalul Coroamă au luat parte – în calitate de traducători – inclusiv domnii Crijanco și Springer. Coroamă mi-a comunicat că fusese informat de generalul Antonescu¹⁶ cu privire la dorința exprimată de generalul Hansen¹⁷ ca

¹⁴ Fritz Gebhard Schellhorn se referă la Gheorghe D. Grijincu (1911-?), avocat și om politic român. Membru al Mișcării Legionare. Licențiat în Drept. Autorizat a organiza Poliția Legionară din orașul și județul Iași; asistă poliția și organele de stat la perchezițiile efectuate de Parchet; șeful Serviciului de Ordine Legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Arestat după rebeliunea legionară din ianuarie 1941, a fost trimis în judecata Curții Marțiale a Corpului 4 Armată pentru „crima de nepredare a armei”. Recunoscându-și faptele, a fost achitat prin sentința nr. 2870 din 05.08.1942 de „orice penalitate”.

¹⁵ Friedrich Springer (1889-?), diplomat de carieră german. Secretar consular în cadrul Consulatului german din Cernăuți și Iași (1934-1944).

¹⁶ Ion Antonescu (1882-1946), militar de carieră și om politic român. Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și cavalerie (1902-1904) și al Școlii Superioare de Război (1909-1911). Intră în Armată în 1904, participă la Primul Război Mondial. Șef al Marelui Stat Major (1933-1934); ministru al Apărării Naționale (1938); președinte al Consiliului de Miniștri și Conducător al Statului român (06.09.1940-23.08.1944); comandant al Grupului de Armate „General Antonescu” (22.06-17.07.1941). Arestat la 23 august 1944 pentru refuzul de a încheia armistițiul cu Națiunile Unite, este predat autorităților sovietice la începutul lunii septembrie. Deținut și anchetat în URSS (septembrie 1944 – aprilie 1946), este readus în țară, judecat și condamnat la moarte de Tribunalul Poporului. Executat la Jilava în data de 01.06.1946. General de corp de armată (din 16.09.1940); general de armată (din 05.02.1941); mareșal (din 21.08.1941).

¹⁷ Erik Hansen (1889-1967), militar de carieră german. Intră în armata imperială cu gradul de sublocotenent (1907), participă la Primul Război Mondial. După încheierea Primului Război

legionarii să evacueze clădirile ocupate, caz în care li s-ar asigura retragerea liberă. Legionarii din Iași erau neîncrezători în această privință și m-ar ruga pe mine să constat dacă informația este reală. În cazul în care informația corespunde realității, chiar în cadrul ședinței de azi a conducerii Legiunii ar urma să fie adoptată decizia evacuării clădirilor ocupate. În caz contrar, legionarii erau decisi să opună rezistență armată. Coroamă m-a rugat să efectuez constatările necesare până cel târziu în seara zilei respective, întrucât el a primit dispoziția de a ocupa clădirile în cursul zilei de 23 ianuarie. Ca urmare dorea, pe cât posibil, să evite folosirea forței. Totodată m-a rugat să tratez absolut confidențial faptul că această propunere a fost formulată de el.

După-masă am fost sunat de generalul Coroamă, care m-a informat că a sosit locotenentul Strömer¹⁸, ofițerul intermediar al Wehrmachtului, și că acesta s-ar afla la el împreună cu conducătorii legionari Sturdza și Dragomir¹⁹. El m-a rugat insistent să iau parte la consfătuire. Locotenentul Strömer a expus punctul de vedere al Wehrmachtului, legionarii promițând îndeplinirea tuturor solicitărilor primite din partea germană. El [locotenentul Strömer – n.n.] a subliniat în mod expres că depunerea armelor de către legionari nu are în sine nimic dezonorant. Concomitent am predat legionarilor apelul lui Horia Sima²⁰ – primit telefonic – despre care ei nu avuseseră cunoștință și care a fost difuzat în cursul serii. Evacuarea clădirilor s-a desfășurat fără incidente.

24 Ianuarie 1941.

În oraș domnește liniștea. Totuși legionarii și-au exprimat temerea că, în pofida asigurărilor oferite, guvernul va opera arestări. I-am liniștit și am declarat că în opinia mea acest fapt este imposibil, întrucât Wehrmachtul și-a dat cuvântul. În cursul serii, domnii Dragomir și Sturdza mi-au făcut o vizită, comunicându-mi că, prin intermediul prietenilor lor din Prefectură, ar fi aflat de existența unor mandate de arestare, dintre care unul ar fi emis pe numele lui Sturdza. Ei doreau să-mi prezinte în ziua următoare o informare mai detaliată cu privire la acest aspect.

Mondial a fost preluat în cadrul Reichswehr. Ofițer în cadrul Statului Major al Diviziei 1 Cavalerie (1920-1924); comandant de escadron în Regimentul 15 Cavalerie (1924-1929); profesor la Școala de Cavalerie din Hannover (1929-1931); ofițer în Statul Major al Diviziei 1 Cavalerie (1931-1933); șef de Stat Major al Diviziei 3 Cavalerie (1933-1934); comandant al Regimentului 39 Infanterie (1934-1936); șef al secției operații din Statul Major al Armatei de Uscat (06.10.1936-10.11.1938); comandant al Diviziei 4 Infanterie (10.11.1938-15.08.1940); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (25.09.1940-31.05.1941); comandant al Corpului LIV Armată (01.06.1941-20.01.1943); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (20.01.1943-23.08.1944). Luat prizonier în urma evenimentelor din România, a fost predat trupelor sovietice la începutul lunii septembrie 1944. Reîntors din captivitatea sovietică în 10.10.1955. General-maior (din 01.08.1937), general-locomotent (din 01.08.1939); general de cavalerie (din 31.10.1940).

¹⁸ Nu a putut fi identificat.

¹⁹ Eugen Dragomir (1907-?), avocat și om politic român. Licențiat în Drept. Membru al Mișcării Legionare; comandant ajutor; șef al Regiunii a VII-a Iași și al Regionalei Moldova (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Arestat de autorități în repetate rânduri pentru activitate legionară.

²⁰ Vezi textul apelului în Aurică Simion, *op. cit.*, p. 268, nota nr. 65.

25 Ianuarie 1941.

În jurul orei 1, ambii domni s-au prezentat la mine și mi-au confirmat informațiile transmise în ziua precedentă. Exista neîndoiește intenția de a opera arestări mănate de ură și de a distruge Legiunea. Ei m-au informat inclusiv în privința evenimentelor derulate în București, ce au ajuns la cunoștința lor prin intermediul unor oameni de încredere, și despre care eu nu știam decât ceea ce se comunicase prin ziare și radio. Întrucât în urma iritării legionarilor – ce se simțeau trădați de maniera în care acționase guvernul – exista pericolul iminent al unor incidente serioase, am solicitat domnului ministru plenipotențiar²¹ permisiunea de a călători imediat la București pentru a putea raporta.

ss. Schellhorn²²

Legăției germane

București

Politischea Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Deutsches Konsulat Czernowitz, Legionäre (Eiserne Garde) 1941-1943, nenumerotat.

²¹ Wilhelm Fabricius (1882-1964), diplomat de carieră german. Studii de drept la universitățile din Freiburg im Breisgau, Berlin și Giessen, doctor în drept (1908). Intră în serviciul diplomatic în aprilie 1910. Viceconsul la Cairo (1912-1914); viceconsul la Constantinopol (1914-1918); viceconsul la Zürich (1918-1920); revine la Berlin activând în cadrul departamentului de personal și administrație din Ministerul de Externe (1920-1921); consul la Salonic (1921-1925); consul la Constantinopol (1925-1931); consilier de legație (1931), respectiv consilier de ambasadă în cadrul Ambasadei germane din Ankara (1932-1936); ministru plenipotențiar la București (aprilie 1936 – ianuarie 1941). După rechemarea sa de la post a fost pus la dispoziția Ministerului de Externe, fără a mai primi până la sfârșitul războiului însărcinări oficiale importante.

²² Fritz Gebhard Schellhorn (1888-1982), diplomat de carieră german. Studii de medicină la Tübingen, Londra și Lausanne, participant la Primul Război Mondial în calitate de cadru militar medical de rezervă. Intră în serviciul diplomatic în 1920 în calitate de atașat de legație. Atașat de legație (din 1923 secretar de legație) în cadrul Legăției din Bruxelles (1921-1925); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1926-1928); secretar de legație în cadrul Legăției din Copenhaga, fiind însărcinat cu conducerea temporară a Consulatului din Reykjavik (1928-1929); secretar de legație (din 1929 consilier de legație) în cadrul Legăției din Viena (1929-1931); consilier de legație în cadrul Ambasadei din Paris (1931-1933); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1933-1934); consul la Cernăuți (1934-1940); consul la Iași (1940-1941); consul la Cernăuți (1941-1944); în urma desființării Consulatului din Cernăuți în martie 1944, este mutat la Legația din București. După evenimentele din 23.08.1944 este internat și ulterior predat autorităților sovietice și rămâne în prizonierat sovietic până în 1956.

Die legionäre Rebellion
in der Sicht des deutschen Konsulats von Jassy, 19.-25. Januar 1941
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Putsch; Eiserne Garde; Deutsches Konsulat; Jassy; 1941

Die Auseinandersetzungen zwischen General Ion Antonescu und der Legionärsbewegung, die kurz nach der Bildung der „national-legionären“ Regierung in September 1940 aufkamen, traten aufgrund der diametral gegensätzlichen Auffassungen auf, was die Innenpolitik, die wirtschaftlichen Strukturen, die in der rumänischen Gesellschaft durchzuführenden Reformen und den Rhythmus betrifft, in dem diese umgesetzt werden sollten. Die Beziehungen zwischen den beiden Regierungsgruppierungen verschlechterten sich angesichts der legionären Übergriffe und der besorgniserregenden Akzentuierung des Radikalismus der Eisernen Garde im Laufe der Monate November und Dezember 1940 endgültig. Anfang 1941 hatten sich die Beziehungen zwischen den beiden Gruppierungen innerhalb der „national-legionären“ Regierung so sehr verschlechtert, dass ein Bruch unausweichlich schien. Die Eiserne Garde versuchte durch den Putsch vom 21-24 Januar 1941 die totale Macht im Staat zu übernehmen, aber General Ion Antonescu schlug – mit deutscher Hilfe – den Putsch nieder. Damit war das Schicksal der Eisernen Garde besiegelt und die meisten Legionäre wurden entweder verhaftet oder zur Flucht nach Deutschland gezwungen. Das Dokument, den wir veröffentlichen, wird im Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin aufbewahrt. Es handelt sich dabei um einen Bericht des deutschen Konsulats aus Jassy, gezeichnet von der deutscher Konsul Fritz Gebhard Schellhorn, der die Ereignisse in Jassy zwischen 19-25 Januar 1941 darstellt.

**Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.
Registrul oficial din 1945-1948 (II)***

Teodor CANDU, Octavian MOȘIN

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1946

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
1.	440/1	Sterpu Feodor Ivan	Cântăreț	s. Duruitoarea, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-
2.	441/2	Benea Gheorghe Ivan	preot	s. Duruitoarea, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-
3.	442/3	Luchia Petru Ieremia	Cântăreț	s. Seliște, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
4.	443/4	Plămădeală Alexei Mitrofan	Protopop	jud. Cahul, RSSM	-
5.	444/5	Calmăc Isachie Leontie	Ieromonah	s. Hârbovăț, r-nul Bălți, jud. Bălți	Scos de la evidență 18.05.1946
6.	445/6	Mordvinov Zaharia Iacov	Preot	s. Ciobruciu, r-nul Slobozia, RSSM	-
7.	446/7	Timuș Alexandru Constantin	Preot	s. Sireț, r-nul Strășeni, jud. Chișinău ¹ ; s. Ialoveni, r-nul și jud. Chișinău	-
8.	447/8	Braga Nicolae Nazarie	Preot	s. Ermoclia, r-nul Căușani, jud. Bender; transferat în or. Chișinău la bis. Buna Vestire	-
9.	448/9	Braga Nazar Ivan	Diacon	s. Ermoclia, r-nul Căușani, jud. Bender;	-
10.	449/10	Roguta(?) Luchian Ivan	Cântăreț	s. Țăbuleuca, r-nul Dubăsari	-
11.	450/11	Caraman Zaharie Ivan	Ieromonah	Or. Chișinău, RSSM, Catedrala Chișinău.	-
12.	451/12	Usatâi Petru Nicolae	Cântăreț	s. Căinari, jud. Bender	-

* Prima parte a apărut în „Archiva Moldaviae”, vol. I, 2009, p. 244-282.

13.	452/13	Zaporojan Nicolae Stepan	Cântăreț; Diacon din 30 decem- brie 1947	s. Tverdița(?), r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul	Scos de la evidență; hirotont preot și înregistrat la 20.05.1948
14.	453/14	Catăchin Stepan Grigorie	Protopop	or. Bender, RSSM	Scos; scos de la evidență ¹
15.	454/15	Neaga Eugen Ivan	Preot	s. Dânceni, r-nul și jud. Chișinău	-
16.	455/16	Dimitriu Efrim Ilie	Cântăreț	s. Cobaești, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-
17.	456/17	Vacarciuc Ivan Ananie	Cântăreț	s. Slobozia Hoginești, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
18.	457/18	Pavlov Victor Grigorie	Preot	tg. Edineți, jud. Bălți	-
19.	458/19	Cozac Porfirie Mihail	Cântăreț	tg. Edineți, jud. Bălți	-
20.	459/20	Donțu Agapie (Arsenie) Toma	Ieromonah	m-rea Chițcani, r-nul și jud. Bender	Scos de la evidență la 29.08.1946
21.	460/21	Cebotari Timofei Filip	Cântăreț	s. Budești, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	Scis de la evidență 01.10.1947
22.	461/22	Cobasnian Visarion Nicolae	Cântăreț; Preot 28.11.1946	or. Chișinău, bis. Sf. Gheorghe ¹ ; s. Rădeni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău.	-
23.	462/23	Madanu Ivan Vasile ¹	Protopop	r-nul Cotovski, jud. Chișinău; r-nul Cimișlia, jud. Bender ¹	-
24.	463/24	Caftan Neonil (Nicita) Ilie	Ieromonah	m-rea Noul Neamț	-
25.	464/25	Lașco Luca (Leonid) Pavel	Protosinghel	m-rea Noul Neamț	-
26.	465/26	Gross Ivachii Ioanichii Afanasie	Ieromonah	m-rea Noul Neamț	-
27.	466/27	Bodareu Iacov Semeon	Protopop	r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
28.	467/28	Leventii (Nectarii) Nicolai Andrei	Ieromonah	s. Manoilești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	Scos de la evidență pe motiv că a trecut la m-re, 10.09.1948
29.	468/29	Gaina Vasilii Pavel	Preot	s. Albineț, r-nul Fălești, jud. Bălți	-
30.	469/30	Graties Feofilact (Feodor) Ivan	Ieromonah	s. Gălești, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	Scos de la evidență 24.02.1948

¹ Scris cu creion roșu.

31.	470/31	Fialcovski Feodor Ivan	Preot	s. Zgardești, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
32.	471/32	Donțu Gheorghe Vasilii	Cântăreț	s. Albineț, r-nul Fălești, jud. Bălți	Scos de la evidență 28.11.1946
33.	472/33	Grău Feodor Nicolae ¹	Cântăreț ¹	s. Cojba, r-nul Glodeni, jud. Bălți ¹	-
34.	473/34	Lozinski Leonid	Preot	s. Călinești, r-nul Balotin, jud. Bălți	-
35.	474/35	Lazarenco (Ioachim) Ilarion Ivan	Ieromonah	s. Cojba, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
36.	475/36	Cornici Vasile Vonifatie	Preot paroh	or. Bălți, str. Lenin	(vezi nr. 275/1945 – n.n.)
37.	476/37	Bârgonov Semeon Ilarion	Preot	s. Țiplești, r-nul și jud. Bălți	-
38.	477/38	Vornician Leonid Iadimir	Preot	s. Costești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
39.	478/39	Moldovan Ignatie Ivan	Preot	s. Hârbova, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
40.	479/40	Russu Andrei Lavrentie	Cântăreț	s. Plop, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
41.	480/41	Camerzan Ivan Cozma	Preot	s. Târnova ¹ ; s. Plop, r-nul Târnova, jud. Soroca.	-
42.	481/42	Țurca Feodor Leontie	Cântăreț	s. Gârle, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	Scos de la evidență 08.06.1948
43.	482/43	Volontir (Petr) Pahomie Feodor	Ieromonah	s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	Scos de la evidență 22.08.1946
44.	483/44	Dogot Pavel Vasile	Preot	s. s. Rezeni, r-nul și jud. Chișinău	(Vezi nr. 154/1945 – n.n.)
45.	484/45	Muntean Anton (Anthim) Timofei	Ieromonah	s. Râspopeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei ¹ ; s. Stolniceni, r-nul Bratușani, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
46.	485/46	Rogut Ivan Mihail	Preot	s. Vovuleuca(?) r-nul Dubăsari ¹ ; transferat la 27.01.1948 în s. Joara de Jos, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
47.	486/47	Ghetrman Feodor Gheorghe ¹	Cântăreț	s. Țaul, r-nul Târnova, jud. Soroca	Hirotonit preot și înregistrat mai sus.
48.	487/48	Chihai Dimitrie Vasile	Preot	or. Soroca, RSSM	-
49.	488/49	Delinski Andrei Elisei	Cântăreț	s. Cubolta, r-nul și jud. Bălți	-

50.	489/50	Eftodi Leonid Stepan	Cântăreț ¹ ; Preot din 10.10.1946	s. Drășliceni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău; s. Râșpopeni, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei ¹ ; s. Ignăței, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei din 31.03.1948	-
51.	490/51	Melnic Ivan Ivan	Cântăreț	s. Șipca, r-nul Rezina, r-nul Orhei	De asemenea
52.	491/52	Nazarciuc Eugen Andrei	Preot	s. Danul, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
53.	492/53	Dușin Constantin Andrei	Cîntăreț	or. Leova, RSSM	-
54.	493/54	Chițelovski Gheorghe Isaia	Cântăreț	s. Horodiște, r-nul Bratușani, jud. Bălți	Scos de la evidență, 06.09.1946
55.	494/55	Harbura Feodor Gheorghe	Preot	s. Marcauți, r-nul Briceni, jud. Bălți	-
56.	495/56	Garabaghino Daild Andrei	Cântăreț; Preot	s. Halagari, r-nul Briceni, jud. Bălți; transferat în s. Balcauți 04.05.1947	Reînregistrat ca preot
57.	496/57	Marin Ivan Constantin ¹	Preot	s. Șitag, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	Înregistrat cu nr. 32
58.	497/58	Toișan (?) Ivan Zinovie ¹	Cântăreț	s. Șitag, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	Vezi nr. 201/1948
59.	498/59	Gongarenco Nicolai Vasile	Preot	s. Marinici, r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
60.	499/60	Poleacov Vladimir Gheorghe ¹	Preot	or. Chișinău, bis. Cimitirului, Șoseaua Costiujeni Nr. 45	Scos de la evidență 28.03.1947
61.	500/61	Glasu Semeon Iacov	Diacon- cântăreț	or. Chișinău, r-nul Stalin, Ivanovskaia r. 8	Scos de la evidență și înregistrat ca preot; (vezi nr. 289/1945 – n.n.)
62.	501/62	Meș... ² Constan(tin) ³ Mihai(l)	Preot	s. Zârnești, r-nul și jud. Cahul ¹ ; transferat în s. Tiraspol, r-nul Ciadâr- Lunga, jud. Cahul	-
63.	502/63	Dubianski Victor Aristarh	Preot	or. Chișinău, bis. Buna Vestire; transferat la bis. Sf. Gheorghe din or. Chișinău, 09.12.1946 ¹ ; transferat s. Lipcani, jud. Bălți.	Scos de la evidență
64.	503/64	Camerzan Alexandru Theofil	Preot	s. Trinca, r-nul Edineț, jud. Bălți	-

² Rupt.³ Întregirea noastră.

65.	504/65	Grib Gheorghe Parfentie	Cântăreț	s. Trinca, r-nul Edineț, jud. Bălți	-
66.	505/66	Scricnic Ignatie Ignatie	Cântăreț	s. Caracăș, r-nul Slobozia, jud. Tiraspol	-
67.	506/67	Buhoci Gavriil Stepan	Egumen	s. Slobozia-Chișcăreni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți; s. Gheciul Vechi, r-nul și jud. Bălți	-
68.	507/68	Fialcovski Antonin Iannuarie	Preot	or. Tiraspol, RSSM	-
69.	508/69	Voiținski Andrei Mamont	Ieromonah	s. Ciorna, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
70.	509/70	Țurcan Terentie Simion	Cântăreț	s. Ciorna, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
71.	510/71	Popovici Zaharia Filip	Preot	s. Cernoleuca, jud. Soroca, RSSM	-
72.	511/72	Josan Mihail Ivan	Cântăreț; Preot	s. Dănceni, r-nul și jud. Chișinău	Numit preot și reînregistrat
73.	512/73	Didenco Sebastian Simion	Cântăreț	s. Jora de Jos, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
74.	513/74	Rotari Iosif Ivan	Cântăreț	s. Răduleni, r-nul Florești, jud. Soroca, 21.02.1946	Scos de la evidență și reînregistrat preot la 26.06.1948; în dosar nu este anchetă urmează să fie completată
75.	514/75	Nacladi Mihail Ivan	Cântăreț	s. Fălești, r-nul Fălești, jud. Bălți	Scos de la evidență, vezi nr. 267 din 20.07.1948
76.	515/76	Cuznețov Ivan Pantelimon	Preot	s. Fălești, r-nul Fălești, jud. Bălți; or. Bender, r-nul Bender 22.03.1948	-
77.	516/77	Barbaros Vasilie Vasile	Cântăreț; numit preot	s. Cobâlnea, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca; numit preot în s. Văsoca, r-nul Zgurița, jud. Soroca, 26.06.1946	-
78.	517/78	Lihota Ivan Ivan	Preot	s. Coșnița, r-nul Dubăsari, RSSM	-
79.	518/79	Cebotari Andrei Filip	Cântăreț	tg. Târnova, jud. Soroca	-
80.	519/80	Spinei Feodosii Carp	Preot	s. Oxentea, r-nul Susleni, jud. Orhei	Scos de la evidență 05.04.1948
81.	520/81	Caisân Serghei Macarie	Preot	s. Zămbreni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-

82.	521/82	Bocan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Horăști, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
83.	522/83	Gherghelaș Dimitrie Anton	Cântăreț	s. Drochia, r-nul Târnova, jud. Soroca; s. Ghizdita, r-nul Drochia, jud. Soroca	Scos de la evidență 29.08.1946, restabilit 09.10.1946
84.	523/84	Zemcic Ilie Stepan	Cântăreț	s. Coteleni, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
85.	524/85	Zoița Toma Ivan	Preot	s. Răciula, r-nul Călărași, jud. Chișinău ¹ ; transferat în s. Hrova r-nul Telenești 05.03.1948	Scos de la evidență 26.08.1946
86.	525/86	Haria Ivan Vasile	Cântăreț; Prot din 01.10.1946	s. Răciula, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-
87.	526/87	Ivanițki Serafim Simion	Preot	s. Slobozia Veche, r-nul și jud. Bălți	-
88.	527/88	Palii Tit Petru (Timofei)	Ieromonah	s. Măgura, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
89.	528/89	Samsonov Boris Ivan	Cântăreț	s. Danul, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
90.	529/90	Edeniuc Gheorghe Vasile	Cântăreț	s. Beliavița, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
91.	530/91	Beglii Ivan Vasile	Cântăreț	s. Hileuți, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
92.	531/92	Șcaliniuc Ivan Foca	Cântăreț	s. Berlinți, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
93.	532/93	Bazic Petru Petru ¹	Cântăreț	s. Popeștii de Jos, r-nul Zgurița, jud. Soroca	-
94.	533/94	Strișca Trifan Feodor	Cântăreț	s. Cimișlia, r-nul Bender	Scos de la evidență 31.05.1947
95.	534/95	Traghenco Ivan Haralampie (Ieron)	Ieromonah	s. Hârtop, r-nul Cimișlia, jud. Bender	-
96.	535/96	Druța Mihail Constantin ¹	Cântăreț	s. Văsoca, r-nul Zgurița, jud. Soroca	Scos de la evidență
97.	536/97	Harghel Pavel Petru	Cântăreț	s. Meșeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhe	-
98.	537/98	Gorea Pavel Vavel	Cântăreț	s. Ursoaia, r-nul Căușani, jud. Bender	-
99.	538/99	Banov Vasile Ivan	Preot	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, jud. Bender; s. Hârbovăț, r-nul și jud. Bender, 08.08.1946 cu dreptul de a sluji în s. Bulboaca; s. Volontir, r-nul Volontir, jud. Bender	-
100.	539/100	Portărescu Lupu Leontie	Cântăreț	s. Oxentea, r-nul Susleni, jud. Orhei	-

101.	540/101	Chișițiu (Vladimir) Vichentie Pantelimon	Ieromonah	s. Tașlăc, r-nul Grigoriopol	-
102.	541/102	Caban Maxim Ivan	Cântăreț	s. Curuleni, r-nul Chiperceni, jud. Chișinău	-
103.	542/103	Malai Trofim Stepan	Cântăreț	s. Teleșova, r-nul și jud. Orhei	Scos de la evidență, 20.03.1946
104.	543/104	Vieru Constantin Andrei	Cântăreț	s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
105.	544/105	Șerban Nicolai Ivan	Preot	s. Covurului, r-nul Leova, jud. Chișinău	-
106.	545/106	Morari Afanasie Spiridon	Cântăreț	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, jud. Bender; s. Hârbovăț, r-nul și jud. Bender	-
107.	546/107	Coțaga Casian Ilie	Cântăreț	s. Arionești, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
108.	547/108	Claciov Ignatie Feodor	Cântăreț	s. Oleșcanii de Sus, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 20.09.1946
109.	548/109	Constantinovici Alexei Mihail	Preot	s. Caplani, jud. Bender, r-nul Olănești	-
110.	549/110	Musteața Mihail Pavel ¹	Cântăreț	s. Hăsnășanii Mari, r-nul și jud. Bălți	-
111.	550/111	Stratan (Victorii) Vasile Ivan	Ieromonah	s. Hăsnășanii Mari, r-nul și jud. Bălți	-
112.	551/112	Cociorva Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Jabca, r-nul Vertiujeni, jud. Soroca	-
113.	552/113	Gavrila Ivan Simion	Preot	s. Hănășenii Noi, r-nul Leova, jud. Chișinău	-
114.	553/114	Pruteanu Ilie Constantin	Cântăreț	s. Hănășenii Noi, r-nul Leova, jud. Chișinău	-
115.	554/115	Rozmainski Feodor Andrei	Preot	s. Bălăurești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău; transferat în s. Nisporeni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
116.	555/116	Fediuh David Andrei	Preot	s. Catranic, r-nul Falești, jud. Bălți; transferat în s. Glinjeni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți, 18.07.1946	-
117.	556/117	Basiulu David Sofronie	Cântăreț	s. Cocieri, r-nul Dubăsari, RSSM	-
118.	557/118	Russu Agapie Iacov ¹	Cântăreț	s. Pocembouți, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-
119.	558/119	Ivanov Gheorghe Ivan	Preot	s. Stolniceni, r-nul Bratușani, jud. Bălți	Scos de la evidență 10.04.1946

120.	559/120	Stadler Stepan Ivan	Cântăreț	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca	Scos de la evidență 18.11.1947
121.	560/121	Dimitriu Vladimir Ivan	Preot	or. Bălți, RSSM	-
122.	561/122	Varzari Ivan Iachinorovici	Preot	s. Moriceni(?), r-nul Briceni, jud. Bălți; s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chișinău; transferat în s. Pelinia, jud. Bălți	-
123.	562/123	Doina Serghei Vartolomeu	Preot	s. Sinești, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
124.	563/124	Pușcaș Anatolie Ivan	Cântăreț	or. Chișinău, biserica Buna Vestire	Scos de la evidență la 22.08.1946
125.	564/125	Patereu Vasile Feodor	Cântăreț	s. Panelia(?), r-nul și jud. Bălți	-
126.	565/126	Mihai Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Petrușani, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
127.	566/127	Pelin Efimie Simion	Cântăreț	s. Vărătic, r-nul Brătușani, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
128.	567/128	Ciofu Alexei Ivan	Cântăreț	s. Șaptebani, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
129.	568/129	Lupașco Ivan Ivan	Cântăreț	s. Mălăești, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
130.	569/130	Vatavu Ivan Haralampie ¹	Cântăreț	s. Galașeni, r-nul Bolotin, jud. Bălți	-
131.	570/131	Galos Constantin Leontie ¹	Cântăreț	s. Costești, r-nul Bolotin, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
132.	571/132	Marjina Simion Demitrie ¹	Cântăreț	s. Gaicani, r-nul Bratușani, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
133.	572/133	Pascal Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Pociumbeni, r-nul Bratușani, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
134.	573/134	Pairele Emilian Ilie	Cântăreț	s. Strugovca, r-nul Glodeni, jud. Bălți	Reînregistrat la 01.09.1946
135.	574/135	Ghețiu Alexandru Petru	Preot	s. Strâmba, r-nul și jud. Bălți ¹ ; s. Codreni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
136.	575/136	Alexandri Anatolie Leonid	Preot	/-/	-
137.	576/137 ¹	Volc Filip Iacov	Cântăreț	s. Codreni, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946

138.	576/137	Braguța Nicolai Mihail	Cântăreț	s. Sudarca, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență din funcția de cântăreț și înregistrat în calitate de preot cu nr. 176 din 24.02.1948
139.	577/138	Basarab Ivan Gheorghe ¹	Cântăreț	s. Sadâc, r-nul Baimaclia, jud. Cahul	-
140.	578/139	Cebotari Haralampie Vasile	Cântăreț	s. Cuhureștii de Sus, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	-
141.	579/140	Ciubarî Andrei Stepan	Cântăreț	s. Arionestii, r-nul Otaci, jud. Soroca; transferat în s. Gârbova, r-nul Otaci, jud. Soroca, 01.01.1947	Scos de la evidență la 27.08.1946 ¹
142.	580/141	Vancan Feodor Ivan	Preot	s. Pepeni, r-nul Sângerei, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
143.	581/142	Tipa Nicole Feodor	Cântăreț; Preot	s. Braicova, r-nul Otaci, jud. Soroca; s. Briceni	Hirotonit preot la 01.12.1947
144.	582/143	Potorac Mihail Loghin	Preot	s. Calarașeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
145.	583/144	Cialov Ipolit Doroftei	Cântăreț	s. Cucuții Vechi, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
146.	584/145	Zarea Isai Gherghe	Cântăreț ¹ ; Preot	s. Șura, r-nul Drochia, jud. Soroca ¹ ; s. Prajilo, r-nul Florești, jud. Soroca	reînregistrat ca preot la 11.10.1946
147.	585/196 ⁴	Florea Mihail Nicolae	Cântăreț	s. Cernoleuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
148.	586/197	Hâncu Grigorie Ivan	Cântăreț	s. Crișcăuți, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
149.	587/198	Ruban Ivan Vasile	Preot	s. Grinăuți (temporar s. Mihăilești, Dănjeni) r-nul Ocnița, jud. Soroca ¹ ; transferat în s. Dănjeni, r-nul Ocnița, jud. Soroca, cu dreptul de a sluji la biserica din s. Ocnița	-
150.	588/199	Mastițki Pavel Petru	Preot	stația Ocnița, (temporar s. Ocnița, Lipnic, Paustova) r-nul Ocnița, jud. Soroca	-

⁴ Așa în original.

151.	589/200	Moroz Gavriil Conon	Preot	s. Opaci, r-nul Căușani, jud. Bender ¹ ; bis. Sf. Petru și Pavel, or. Chișinău	-
152.	590/201	Sandu Vasile Mihail	Cântăreț	s. Pepeni, r-nul Sângera, jud. Bălți;	Scos de la evidență, 29.08.1946
153.	591/202	Șpac Grigorii Gherasim	Cântăreț	s. Cioc Maidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	Scos de la evidență la 29.08.1946
154.	592/203	Țărușă Gheorghe Vasile	Cântăreț	s. Țareuca, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
155.	593/204	Iordan Vasile Simion	Cântăreț	s. Căușanii Noi, r-nul Căușani, jud. Bender	-
156.	594/205	Barajin Gavriil Vasile	Cântăreț	s. Vertiujeni, r-nul Vertiujeni, jud. Soroca	Scos de la evidență 29.08.1946
157.	595/206	Bejenari Filimon Ivan	Preot	s. Burlănești, r-nul Edineț, jud. Bălți și temporar în s. Gordinești	-
158.	596/207	Bonarescu Pavel Ivan	Cântăreț	s. Scăeni, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
159.	597/208	Cebotari Avtonom Vasile	Cântăreț	s. Cărbuna, r-nul Căinari, jud. Bender	-
160.	598/209	Uspenski Pavel Ivan	Preot	s. Troițcoe, r-nul Romanovca, jud. Bender; or. Bender, catedrala Schimbarea la Față	-
161.	599/210	Cațera Ivan Ieron Petru	Ieromonah	s. Țarigrad, r-nul Drochia, jud. Soroca; s. Ochiul Alb, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
162.	600/211	Jucov Onisim Vasile	Cântăreț	s. Cubani, r-nul Balotinului, jud. Bălți	-
163.	601/212	Marian Ivan Iacov ¹	Cântăreț	s. Jora de Mijloc, r-nul Susleni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 29.08.1946
164.	602/213	Jiera Spiridon Silvestru	Cântăreț ¹ ; Preot	s. Țepordei, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca ¹ ; preot în s. Cuciureștii de Sus, r-nul Cotiujeni din 15.04.1946 ¹ ; s. Vărăncău, r-nul Vertiujeni, din 07.06.1948	Scos de la evidență 29.08.1946
165.	603/214	Popușoi Chiril Sergei	Cântăreț	s. Susleni, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
166.	604/215	Vorona Ivan Alexei	Cântăreț	s. Copeiac, r-nul Volontir, jud. Bender	-
167.	605/216	Cenușa Ștefan Gheorghe	Preot	s. Slobozia, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
168.	606/217	Demitru Vladimir Ivan ¹	Preot	or. Bălți, RSSM	-

169.	607/218	Mihail Vasile Ivan ¹	Preot	s. Berlineț, r-nul Lipcani, jud. Bălți	Scos de la evidență la 09.08.1947
170.	608/219	Vasilachi (Gherontie) Gheorghe Gavriil	Egumen m-rii Rudi	s. Rudi, m-rea Rudi, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
171.	609/220	Petrov Serghei Petru	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca ¹ ; or. Chișinău, bis. Ciuflea	-
172.	610/221	Gușa Ilie Vasile	Cântăreț	s. Pelenia, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
173.	611/222	Elaș Petru Alexandru	Cântăreț	s. Hodărăuți, r-nul Ocnîța, jud. Soroca	-
174.	612/223	Başcov Pantelimon Feodor	Cântăreț	s. Sângera, r-nul și jud. Chișinău	-
175.	613/224a	Marcov Trofim Petru	Preot	s. Brânzoaia, r-nul Volontir, jud. Bender	-
176.	614/224b	Mariciuc Feodor Procopie	Cântăreț	Tg. Briceni, r-nul Briceni, Jud. Bălți	-
177.	615/225	Fortuna Vasile Ivan	Cântăreț	s. Bărboi, r-nul Brătușani, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
178.	616/226	Guma Ivan Anton	Cântăreț	s. Rogojani, r-nul Cotuijani, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
179.	617/227	Jaloba Vasile Isidor	Preot	s. Briceni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
180.	618/228	Bosâi Nichifor Procopie	Cântăreț	s. Briceni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
181.	619/229	Chioresco Filip Mihail	Preot	s. Coșcodeni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
182.	620/230	Cozacu Pavel Feodor	Cântăreț	s. Coșcodeni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1947
183.	621/231	Maliuta Filip Vasile	Cântăreț	s. Maramonovca, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
184.	622/232	Coștei Valentin Vasile	Cântăreț	s. Nădușita, r-nul Drochia, jud. Soroca, s. Țarigrad, r-nul Drochia, jud. Soroca din 03.03.1948	-
185.	622/233	Filipp Leon Constantin	Cântăreț	s. Nișcani, r-nul Călărași, jud. Chișinău ¹ ; s. Țăpala, r-nul și jud. Chișinău	Scos de la evidență la 29.12.1947
186.	623/234	Botnar Carp Feropont	Cântăreț	s. Prajila, r-nul Florești, jud. Soroca	-
187.	624/235	Ghertiaga Feodor Artemie	Cântăreț	s. Bogrănești, jud. Soroca, r-nul Florești	Scos de la evidență la 22.08.1946

188.	625/236	Smolevici Ivan Amvrosie	Preot	s. Prăjila, r-nul Florești, jud. Soroca, deservind temporar și s. Bagrinești ¹ ; transferat în s. Poiana, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	-
189.	626/237	Sadovici Feodor Feodor	Cântăreț	s. Râșcani, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
190.	627/238	Zașinski Filaret Feodor	Preot	s. Cotova, r-nul Zgurișta, jud. Soroca ¹ ; s. Cernoleuca, r-nul Otaci, jud. Soroca.	-
191.	628/239	Timuș Ivan Ivan	Preot	s. Temeleuți, r-nul Călărați, jud. Chișinău	-
192.	629/240	Paraschiv Ivan Semion	Cântăreț	s. Cinișăuți, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
193.	630/241	Harcenco Vasile Tihon	Preot	or. Bălți, RSSM, deservește și s. Sturzăuca, jud. Bălți	-
194.	631/242	Șiuca Andrei Semion	Cântăreț	s. Slobozia, r-nul Chișcăreni, r-nul Bălți	-
195.	632/243	Durnea Nichita Nicolae	Cântăreț	s. Chișcăreni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
196.	633/244	Arșas Feodor Dimitrei	Preot	s. Dușulușani, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	-
197.	634/245	Vetrigan Ivan Ilie	Cântăreț	s. Dușulușani, r-nul Cotuijeni, jud. Soroca	-
198.	635/246	Popistaș Mihail Pavel	Cântăreț	s. Cașunca, r-nul Florești, jud. Soroca	-
199.	636/247	Galos Anton Leontie	Cântăreț	s. Brănești, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	-
200.	637/248	Zbanc Vasile Feodor ¹	Cântăreț	s. Ochiul Alb, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
201.	638/249	Pașinski Nicolae Pavel	Preot	s. Botușani, r-nul Râbnîța	-
202.	639/250	Serghii Zaharia Mihail	Cântăreț	s. Susleni, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
203.	640/251	Mordari Nicolae (Natahaiil) Zinovie	Ieromonah	s. Meleneștii Vechi, r-nul Telenești, jud. Orhei ¹ ; s. Cucuruzeni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei, 20.05.1948	-
204.	641/252	Turchin Mihail Filimon	Cântăreț	s. Burlănești, r-nul Edineți, jud. Bălți	-
205.	642/253	Cușnițki Vasile Ivan ¹	Cântăreț	s. Vișor, r-nul Edineț, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
206.	643/254 ¹	Caimacan Vasile Nicolae ¹	Cântăreț	or. Cahul, catedrala; bis. Sf. Gheorghe din or. Chișinău	Vezi nr. 165, din 28.01.1948
207.	644/255	Turganinov Nichifor Iacov	Cântăreț	s. Nezavetailovca, r-nul Slobozia, peste Nistru	-

208.	645/256	Hodorogea Procopie Feodor	Cântăreț	S. Cuizovca, r-nul Chipercheni, jud. Orhei ¹ ; s. Camencia, r-nul și jud. Orhei	A fi considerat înregistrat din 18.05.1947
209.	646/257	Saramaniuc Haralampii Ivan	Cântăreț	s. Cotova, jud. SORoca, r-nul Zgurița	-
210.	647/258	Roșca Vasile Iacov	Preot	s. Ciorești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
211.	648/259	Turcin Alexandru Seghei	Preot	s. Giduleni, r-nul Chipercheni, jud. Orhei; transferat în s. Brăviceni, r-nul și jud Orhei, cu deservirea bisericii din Gorianov la 15.08.1946	-
212.	649/260	Vidrașco Timofei Nicolae	Preot	s. Brânzeni, r-nul Râspopeni, jud. Orhei	-
213.	650/261	Chihai Mihail Gheorghe	Cântăreț	s. Cenușa, r-nul Florești, jud. Soroca	-
214.	651/262	Pretiatcov Vladimir Mihail	Cântăreț	s. Strâmba, r-nul și jud. Bălți	-
215.	652/263	Bunduchi Zotic Ilie ¹	Cântăreț	s. Ternovca, r-nul Tiraspol, de peste Nistru	Scos de la evidență la 27.08.1946
216.	653/264	Popovici Pavel Vasile	Preot	or. Chișinău, bis. Înălțarea Domnului, r-nul Stalin	-
217.	654/265	Jelahovski Timofei Gavriil	Preot	s. ... ⁵ , r-nul Romanovca, jud. Bender ¹ ; s. Carabetovca, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
218.	655/266	Pastuhov Vasile Ivan	Cântăreț	s. Dâneni, r-nul Ocnîța, jud. Dâneni	-
219.	656/267	Ostapov Pavel Ivan	Preot	s. Dâneni, r-nul Ocnîța, jud. Soroca,	-
220.	657/268	Conovodov Feodor Ilie	Diacon	s. Horodiște, r-nul Călărași, jud. Chișinău.	-
221.	658/269	Roșca Vasile Iacov	Preot	bis. Sf. Mihail, s. Ciorăști, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău ¹ ; s. Pelinia, r-nul și juud. Bălți ¹ ; transferat în s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chișinău, 10.11.1947	-
222.	659/270	Vrabii Mihail Filip	Preot	s. Sireț, r-nul Strășeni, jud. Chișinău; deservește și s. Micăuți	Scos de lamevidență 03.01.1946; restabilit în funcție

⁵ Ilizibil.

223.	660/271	Petrachi Sofronie Ivan	Cântăreț	s. Cerlina, r-nul Vertiuani, jud. Soroca	Scos de la evidență și hirotonit preot nr. 110 din 1947
224.	661/272	Uscatu Serghei Petru	Cântăreț	s. Fundurii Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
225.	662/273	Râbălenco Pantelimon Feodor	Protopop	or. Chișinău, str. Înălțării, Nr. 58	-
226.	663/274	Achimov Nicolae Terentie	Protopop	s. Parcani, r-nul Tiraspol	-
227.	664/275	Macinski Iacov Terentie	Cântăreț	s. Calarașeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
228.	665/276	Popovici Gavriil Feodor	Cântăreț	s. Mereșeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
229.	666/277	Sarcovici Mihail Matei ¹	Preot	s. Petrușăni, r-nul Balotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 18.03.1947
230.	667/278	Vâlcov(?) Varahie Gheorghe	Preot	s. Cimișlia, r-nul Cimișlia, jud. Bender	-
231.	668/279	Daghi Bartolomeu Matei	Cântăreț	or. Bălți, Catedrala Nouă	-
232.	669/280	Boldușa Boris Ivan	Cântăreț	s. Bleșeneuți, r-nul Edineț, jud. Bălți	-
233.	670/281	Usatâi Pavel Constantin	Cântăreț	s. Zâmbreni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	Înregistrat în anul 1947 ca preot
234.	671/282	Stratan Arcadie Feodor	Ieromonah	s. Frumoasa, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
235.	672/283	Cașcareki Dimitrie Dimitrie	Preot	s. Prodănești, r-nul Cotuieni, jud. Soroca ¹ ; s. Vadul Rașcov, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	-
236.	673/284	Roșcovan Sinesie Anton	Ieromonah	s. Recea, r-nul Strășăni, jud. Chișinău; s. Onești, r-nul Bravicea, jud. Orhei, din 26.02.1948	-
237.	674/285	Pâslăraș Grigorie Dimitrie	Cântăreț	s. Drăgonești, r-nul Sângerei, jud. Bălți	Trecut ca preot și înregistrat în 1947
238.	675/286	Băsovski Nicolae Ivan	Protoiereu	s. Toițcani, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
239.	676/287	Macrinici Apolinarie Petru	Ieromonah	s. Pitușca, r-nul Călărași, jud. Chișinău	Scos de la evidență la 02.10.1946
240.	677/288	Huzun Alexandru Petru	Cântăreț	s. Călinești, r-nul Balotin, jud. Bălți	-
241.	678/289	Pranițki Ivan Feodor	Cântăreț	s. Derneu, r-nul Brăvicea, jud. Orhei	-

242.	679/290	Gonța Semeon Gheorghe	Cântăreț	s. Trușeni, r-nul și jud. Chișinău	Scos de la evidență la 20.09.1946
243.	680/291	Groza Ștefan Serghei	Cântăreț	s. Podoimița, r-nul Camenca	-
244.	681/292	Hâncu Victor Grigorie	Cântăreț	s. Arionești, r-nul Otavci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
245.	682/293	Lungu Mihail Ivan	Cântăreț	s. Gălești, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
246.	682/293 ⁶	Svetlov Vucol Iacov	Preot	s. Cușnirca, r-nul Cotuieni, jud. Soroca ¹ ; s. Cobâlnea, r-nul Cotuieni, jud. Soroca din 03.03.1948	-
247.	683/294	Sșucovski Dimitrie Ivan	Cântăreț	s. Glinjeni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
248.	684/295	Catrinici Ioachim Ivan	Cântăreț	s. Cușnirca, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	-
249.	685/296	Ploșniță Ivan Leon	Cântăreț	s. Peciste, r-nul Râspopeni, jud. Orhei	-
250.	686/297	Musteața Nicolai Zaharia	Cântăreț	s. Peciste, r-nul Râspopeni, jud. Orhei	-
251.	687/298	Săcară Iacov Darie ¹	Preot	s. Copciac, r-nul Volontir, jud. Bender	Scos de la evidență la 26.01.1948
252.	688/299	Partolac Iulian Condratie	Preot	s. Ciuciulo, r-nul Balotin, jud. Bălți, cu dreptul de a deseși Viișoara și Biserican	-
253.	689/300	Andreevici Chiril Gheorghe	Preot	s. Pepeni, r-nul Sângerei, jud. Bălți, cu dreptul de a deseși și s. Prepeleța	-
254.	690/301	Lozovan Damian Gheorghe,	Ieromonah	m-rea Vărzărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	(Vezi nr. 40/1945)
255.	691/302	Tipa Gheorghe Feodor	Preot	s. Hirișani, r-nul Telenesti, jud. Orhei	Scos de la evidență la 28.01.1947
256.	692/303	Popovici Ivan Feodor	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Pogorna, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	-
257.	693/304	Marcenco Alexei Erothei	Cântăreț	or. Orhei, RSSM	-
258.	694/305	Axentii Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Cioarești, r-nul Nisporeni	-
259.	695/306	Bragnebur Trofim Iacov	Cântăreț	s. Ternovca, r-nul Tiraspol	-

⁶ Așa în original.

260.	696/307 ¹	Leahu Ștefan Dimitrie	Cântăreț	s. Iurceni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	Scos de la evidență la 14.02.1948, L. Savi... ⁷ <m.p.>
261.	697/308	Bunițki Constantin Fast... (?)	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, tg. Camenca, RSSM	-
262.	698/309	Papuc Feodor Gheorghe	Cântăreț; Preot	bis. Sf. Nicolae, s. Năpodeni, r-nul Cornești, jud. Bălți ¹ ; s. Ghercești, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
263.	699/310	Pulbere Grigore Gheorghe	Cântăreț	s. Cioc-Maidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
264.	700/311	Creciun Filip Mefodie	Cântăreț	s. Cechir-Menjir, r-nul Bulboaca, jud. Bender	-
265.	701/312	Poiarcov Pavel Ștefan ¹	Cântăreț	bis. Buna Vestire, or. Chișinău	Scos de la evidență și reînregistrat ca preot (cca 1947)
266.	702/313	Macicovski Antonie Anastasie	Cântăreț	stația Ocnîța, r-nul Ocnîța, jud. Soroca	-
267.	703/314	Chelar Feodor Ivan	Preot	s. Marandeni, r-nul și jud. Bălți	
268.	704/315	Curski Vasile Vasile	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Vporoncova, r-nul Râbnița. RSSM	-
269.	705/316	Pavlovski Inochentie Vasile	Egumen de m-re ¹ ; ieromonah din 11.02.1947	m-rea Curchi, r-nul Orhei, jud. Orhei ¹ ; s. Rezina, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
270.	706/317	Răilean Ivan Iacov	Cântăreț	s. Negurenii, r-nul Râspopeni, jud. Orhei ¹ ; s. Rezina, r-nul Rezina, jud. Orhei; transferat la 30.12.1947 în s. Peciște, r-nul Râspopeni, jud. Orhei	-
271.	707/318	Botezat Stepan Serghei	Cântăreț	s. Râșcani, or. Chișinău; transferat la bis. Înălțarea Domnului, or. Chișinău, la 28.11.1946	-

⁷ Ilizibil.

272.	708/319	Cuciubinski Mil Mihail	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Ciopleni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău ¹ ; s. Ruseștii Noi, r-nul Cotovski, jud. Chișinău; transferat în s. Lunga, r-nul Dubăsari	-
273.	709/320	Griza Sosifei ⁸ Mihail	Ieromonah	bis. Sf. Nicolae, s. Isacovo, r-nul și jud. Orhei,	Scos de la evidență 08.06.1947
274.	710/321	Briciag Pimen Petru	Ieromonah	bis. Vovedenia, s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
275.	711/322	Șevalev Porfirie Pavel	Cântăreț	s. Isacov, r-nul și jud. Orhei	Scos de la evidență ca cântăreț, vezi nr. 212/1948
276.	712/323	Adam Iacov Vasile	Cântăreț	s. Mileștii Mici, r-nul și jud. Chișinău	-
277.	713/324	Sugac Eugen Vladimir	Preot	s. Parcovă, r-nul Bratușani, jud. Bălți	-
278.	714/325	Evtodienco Ivan Andrei	Cântăreț	s. Tocmazei, r-nul și jud. Tiraspol	-
279.	715/326	Petrovici Leon Pantelimon	Cântăreț	s. Telenești, r-nul Telenești, jud. Orhei	-
280.	716/327	Rotari Vasile Ivan	Cântăreț	s. Pepeni, r-nul Sângerei, jud. Bălți	-
281.	717/328	Draganciul Iosif Emanuil	Preot	s. Popovca, r-nul Căușani, jud. Bendere	-
282.	718/329	Madan Constantin Zaharia	Cântăreț	s. Trușeni, r-nul și jud. Chișinău	Scos de la evidență 05.04.1948
283.	719/330	Martâniuc Mihail Macarie	Cântăreț	s. Horodiște, r-nul Chiperceeni, jud. Orhei	-
284.	720/331	Ignat Dimitrie Petru	Cântăreț	s. Marinici, r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
285.	721/332	Chițan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Minjir, r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
286.	722/333	Pîrllog Ivan Demianovici	Cântăreț	s. Minjir, r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
287.	723/334	Vrabie Ivan Vasile	Cântăreț	s. Recea, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	Înregistrat sub nr. 80
288.	724/335	Dobrovolski Victor Iacov	Preot	s. Blijinii Hutor, r-nul Tiraspol, peste Nistru	Scos de la evidență
289.	725/336	Pianchin Gheorghe Daniil	Preot	s. Ungheni-Dănuțeni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
290.	726/337	Linic Stepan Vasile	Cântăreț	s. Măgura, r-nul Fălești, jud. Bălți	-

⁸ Întregit după nr. 141/1947.

291.	727/338	Hariton Gheorghe Simion	Cântăreț	s. Caragașii Vechi, r-nul și jud. Cahul	-
292.	728/339	Țurcan Ivan Ivan	Cântăreț	s. Brânzenii Vechi, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei	-
293.	729/340	Vilchin Grigore Condratie	Preot	s. Chirgani Vechi, r-nul și jud. Cahul	-
294.	730/341	Goian Matei Pavel	Protopop	Jud. Cahul	(Vezi nr. 436/1945 – n.n.)
295.	731/342	Ursache Nicolai Constantin	Preot	Bis. Sf. Nicolae, s. Șolcani, r-nul Zgurișta, jud. Soroca	-
296.	732/343	Dorif Luca Alexei	Cântăreț	s. Abaclia, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
297.	733/344	Cotuni Nectarie Ivan	Ieromonah	s. Abaclia, r-nul Romanovca, jud. Bender; catedrala or. Chișinău	-
298.	734/345	Moscalenco Valentin Ivan	Cântăreț	or. Ungheni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
299.	735/346	Placinta Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Grinouti, r-nul Ocnita, jud. Soroca	-
300.	736/347	Vieru Alexandru Luca	Cântăreț	s. Chetrosu, r-nul Drochia, jud. Soroca	-
301.	737/348	Dascal Parascovia Chiril	Egumenă	m-rea Japca, r-nul Vertuijani, jud. Soroca	-
302.	738/349	Sârbu Ivan Leontie	Cântăreț	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 29.03.1948
303.	739/350	Popa Ivan Stepan	Cântăreț	s. Mihăileni, r-nul Râșcani, jud. Bălți ¹ ; bis. Sf. Nicolae, or. Bălți	-
304.	740/351	Arșenii (?) Grigorie Feodor	Preot	s. Bujor, r-nul Bujor, jud. Chișinău, temporar în s. Șiscani	-
305.	741/352	Strugaru Andrei Grigore	Cântăreț	s. Rotunda, r-nul Brânzeni, jud. Bălți	-
306.	742/353	Polianski Petru Andrei	Preot	s. Naslavcia, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
307.	743/354	Simion Sebastian Isaia	Ieromonah	s. Dolna, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
308.	744/355	Sirețan Grigore Constantin	Cântăreț	s. Dolna, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
309.	745/356	Delimarski Dimitrie Ioanchie	Preot	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
310.	746/357	Popa Gheorghe Mihail	Cântăreț	s. Echimăuți, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
311.	747/358	Roibu Ieraclie Filip	Ieromonah	s. Meșeni, r-nul Râșpopeni, jud. Orhei	Scos de la evidență

312.	748/359	Panico Petru Ivan	Preot	s. Buciușca, r-nul Rezina, jud. Orhei, temporar deserveste și s. Gorod ... (?), r-nul Chiperceni și Saharna, din 15.06.1948	-
313.	749/360	Spatari Maxim Vasile	Cântăreț	s. Buciușca, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
314.	750/361	Bogatâi Ivan Pavel	Diacon	or. Tiraspol, bis. Sf. Nicolae	-
315.	751/362	Ursachi Gheorghe Alexei	Cântăreț	s. Slpobozia-Bălți, r-nul și jud. Bălți	-
316.	752/363	Potârna Feodor Grigore	Cântăreț	s. Vorniceni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
317.	753/364	Zagnat Nicolae asile	Cântăreț	s. Marandeni, r-nul și jud. Bălți	-
318.	754/365	Murea Constantin Vasile	Preot	s. Pitușca, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1947

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
319.	755/366	Caraman Vasile Andrei	Cântăreț 03.01.1947	s. Slobozia Hodorogea, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	-
320.	756/367	Florescu Isac Gavriil	Cântăreț 04.01.1947	s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
321.	757/368	Matei Feodor Gavriil	Cântăreț 04.01.1947	s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 14.05.1948
322.	758/369	Frațman Mitrofan Petru	Preot 10.01.1947	s. Măcărești și s. Costuleni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
323.	759/370	Verdăș Vitalie Gheorghe	Preot 10.01.1947	s. Mălăești, r-nul Tiraspol, RSSM; transferat în s. Dubăsarii Vechi, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	Hirotonit, a fost reînregistrat cu nr. 132
324.	760/371	Lupan Inochentie Vasile	Ieromonah 15.01.1947	s. Puhoi, r-nul Vadul lui Vodă ⁹ , jud. Chișinău	-
325.	761/372	Strâmbei Chiriac Grigorie	Cântăreț 15.01.1947	s. Puhoi, r-nul și jud. Chișinău	-
326.	762/373	Gușa Vichentie Grigore	Protoiereu 15.01.1947	s. Costuleni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-

⁹ Așa în original; a se citi r-nul Chișinău.

327.	763/374	Cuceriavâi Leonid (Loctanțiu) Feodor	Ierodiacon	Conducerea Eparhială, or. Chișinău, RSSM	Scos de la evidență
328.	764/375 și sub Nr. 765/376	Statov Pavel Constantin ¹	Protoiereu	Catedrala Schimbarea la Față, or. Bender; protopop a jud. Bender	Înregistrat în 1947
329.	766/377	Nicolaenco Gherasim Carp	Cântăreț	s. Nezavetailovca, r-nul Slobozia	-
330.	767/378	Vutian Anton Tit	Protopop	al r-nelor Râșcani, Bratușani, Edineț, Lipcani și Briceni	-
331.	768/379	Zotic Mihail Andrei	Cântăreț	s. Cimișeni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	-
332.	769/380	Lăcov Macar Moisei) Gavriil	Ieromonah	s. Cimișeni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	Scos de la evidență la 20.05.1948
333.	770/381	Brâciag Vladimir (Varnava) Alexandru	Ieromonah	s. Scoreni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău ¹ ; s. Nimoreni, r-nul și jud. Chișinău	Scos de la evidență 06.12.1947
334.	771/381	Delinski Alexandru Aftenie ¹	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
335.	772/382	Molodcenco Vasile Alexandru	Preot	s. Isacova, r-nul Orhei	-
336.	773/383	Tipa Nicolai Fedor	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova	Hirotonit preot din cântăreț în noiembrie 1947
337.	774/384	Șpac Grigore Gherasim	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, RSSM	Hirotonit preot din cântăreț în decembrie 1947
338.	775/385	Mațco Ignatie Sidor	Preot	s. Rașcova, r-nul Camenca, RSSM	-
339.	776/386	Nița Ivan Vasile	Cântăreț	s. Peresecina, r-nul Criuleni, RSSM	-
340.	777	Arnaut Fadei Mihail ¹	Preot	s. Costești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	hirotonit din diacon în martie 1948 al doilea preot la bis. Sf. Nicolae; a se vedea nr. 190
341.	778	Bușila Eugen Constantin ¹	Cântăreț	s. Văsieni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	A se vedea nr. 28 (1947)

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
342.	1. și 2.	Statov Pavel Constantin ¹	Protoiereu	Catedrala Schimbarea la Față, or. Bender; protopop a jud. Bender	-
343.	3.	Barbos Ananie (Varnava) Feodor	Ieromonah	s. Suruceni, r-nul și jud. Chișinău	-
344.	4.	Niaga Alexei Ivan	Cântăreț	s. Suruceni, r-nul și jud. Chișinău	-
345.	5.	Șpac Grigorie Gherasim	Cântăreț	s. Târșitei ¹ ; s. Ignăței, r-nul Râspopeni, jud. Orhei	-
346.	6.	Grusu Vasile Vasile	Cântăreț	s. Măcărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
347.	7.	Avramov Ivan Andrei	Cântăreț	s. Micleușeni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
348.	8.	Bocan Ivan Gheorghe	Protoiereu	s. Micleușeni, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
349.	9.	Pâslăraș Grigorii Dimitrie	Preot hirotonit la 1.01.1947	s. Scumpia, r-nul Sculeni, jud. Bălți	-
350.	10.	Buga Iacov Pavel	Cântăreț	s. Scumpia, r-nul Sculeni, jud. Bălți	-
351.	11.	Spalache Iacov Vasile	Cântăreț	s. Hârtopul Mic, r-nul Criuleni, jud. Orhei; s. Peresecina, r-nul Criuleni, jud. Orhei ¹ ; s. Pogănești, r-nul Bujor, jud. Chișinău	-
352.	12.	Iurco Petru Efim	Cântăreț(?) 17.03.1947	s. Ciuciulea, r-nul Bolotin, jud. Bălți	Scos de la evidență 08.10.1947
353.	13.	Sprincean Constantin Grigorie	Preot 27.03.1947	s. Ialoveni, r-nul și jud. Chișinău	-
354.	14.	Buliga Ivan (Ioanichie) Dimitrie	Ieromonah	s. Strășeni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
355.	15.	Volentir Petru Feodor	Ieromonah	s. Sângerei, r-nul Sângerei, jud. Bălți ¹ ; transferat s. Petreni, r-nul Drochia, jud. Soroca	-
356.	16.	Caliman Semeon Antonie	Cântăreț 26.03.1947	Buiucani, or. Chișinău	-
357.	17.	Pascariuc Semeon Ilie	Preot hirotonit la 25.03.1947	s. Hristești, r-nul și jud. Soroca	-
358.	18.	Guzun Feodosie Feodor	Cântăreț 27.03.1947	s. Dubăsarii Vechi, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	-

359.	19.	Barbecaru Artem Nicolae	Cântăreț 27.03.1947	s. Filipeni, r-nul Leova, jud. Chișinău	-
360.	20.	Condrea Semeon Nicolae ¹	Ieromonah din altă eparhie	s. Ghiduleni, r-nul Chiperzeni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 24.02.1948, s-a retras la mănăstire
361.	21.	Dașcheev Alexandru Zinovie	Preot din altă eparhie	s. Gura Căinarului, r-nul Florești, jud. Soroca	-
362.	22.	Macleș Petru Ivan	Diacon- cântăreț 28.03.1947	s. Vărzărești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	Scos de la evidență la 01.06.1947
363.	23.	Gârbu Ivan Feodor	Cântăreț 29.03.1947	s. Năpădeni, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
364.	24.	Sandu Petru Ivan	Cântăreț 02.04.1947	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
365.	25.	Iglis Dimitrie Petru	Cântăreț 02.04.1947	s. Ciocmaidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
366.	26.	Rabei Trifon Gheorghe	Cântăreț	s. Drăgănești, r-nul Sângerei, jud. Bălți	-
367.	27.	Enăchescu Iustin Gheorghe	Protoiereu	Catedrala Bender, or. Bender, sf. Taine acasă s. Copanca	-
368.	28.	Bușila Eugen Constantin	Cântăreț	s. Seliște, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău ¹ ; s. Văsieni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
369.	29 ¹ .	Bogatâi Ivan Pavel	Diacon	or. Tiraspol	(Vezi nr. 750/361/1947 – n.n.)
370.	29.	Climovici Nicolae Anton	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca; s. Strâmba, r-nul și jud. Bălți și temporar s. Sângureni 23.07.1947	-
371.	30.	Grău Feodor Nicolai	Preot hirotomit 31.12.1946	s. Bolotino, r-nul Bolotina, jud. Bălți	-
372.	31.	Scolițki (Scoliski) Nicolae TRoman	Preot hirotomit 27.04.1947	Râșcani, or. Chișinău	-
373.	32.	Carasucenco Gheorghe Mihail	Cântăreț 05.05.1947	s. Scoreni, r-nul și jud. Chișinău	-
374.	33.	Mihalețki Feodor Daniil	Preot 08.05.1947	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei; s. Popenca, r-nul Râbnița; s. Țăbulevca, r-nul Dubăsari, 10.02.1948	-

375.	34.	Tihonski Mihail Vasile	Preot 12.05.1947	or. Râbnița, r-nul Râbnița, RSSM	-
376.	35.	Rebeja Sofronie Ivan	Cântăreț 15.05.1947	s. Tocmazia, r-nul Tiraspol, RSSM	-
377.	36.	Lozinski Nicolae Afanasie	Preot 17.05.1947	s. Trifăuți, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
378.	37.	Sânduță Serafim Ilarion	Cântăreț 17.05.1947	s. Morozeni și Dașcova, r-nul Orhei, jud. Orhei	-
379.	38.	Tutunaru Gheorghe Feodor	Cântăreț 17.05.1947	s. Bahmut, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-
380.	39.	Malai Alexandru Dimitrie	Preot hirotonit mai 1947	s. Strășeni, r-nul Strășeni	(Vezi nr. 406/1945 – n.n.)
381.	40.	Izman Semion Ivan	Preot hirotonit 02.06.1947 din cântăreț	s. Măscăuți, r-nul Susleni, jud. Orhei	(Vezi nr. 367/1945)
382.	41.	Lozovan Pavel Vasile	Preot hirotonit la 02.06.1947 din cântăreț	s. Buțeni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	(Vezi nr. 395/1945)
383.	42.	Medvedev Grigorie Anton	Cântăreț	s. Bolcauți, r-nul Briceni, jud. Bălți	-
384.	43.	Seitaci Arcadie Calinic	Protoiereu 11.06.1947	Bis. Sf. Gheorghe, or. Chișinău	Sosit din eparhia Cernăuțului
385.	44.	Scobioala Nichita Vasile	Cântăreț 11.06.1947	s. Bubueci, r-nul Vadul lui Vodă	-
386.	45.	Furman Andrei Grigorie	Cântăreț 12.06.1947	s. Tătărauca Veche, r-nul Zgurița, jud. Soroca, cu dreptul de a deservi satele Slobozia Nouă, Iarova același r-n și jud.; s. Prodănești, r-nul Cotuieni, jud. Soroca	-
387.	46.	Frunză Nicolai Vasile	Preot hirotonit iunie 1947	s. Gura Galbenă, r-nul Cimișlia, jud. Bălți	-
388.	47.	Bârca Nicolae Vasile	Ieromonah stareț	m-rea Sârbești	Scos de la evidență
389.	48.	Dascal Parascovia	Egumenă	Stareța Japca	(Vezi nr. 737/348/1946 – n.n.)
390.	49.	Gherman Feodor Gheorghe	Preot 03.06.1947, hirotonit din cântăreț	s. Sudarca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
391.	50.	Economov Semeon Anton	Preot	s. Cenac, r-nul Cimișlia, jud. Bender	-
392.	51.	Moisei Gavriil Pavel	Ieromonah	s. Drăgușeni Noi, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	(Vezi nr. 160/1945 – n.n.)

393.	52.	Poiarcov Pavel Stepan	Preot 18.06.1947, hirotonit din cântăreț	s. Macarovca, r-nul Zgurița, jud. Soroca ¹ ; s. Poiana r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	(Vezi nr. 701/312/1946 – n.n.)
394.	53.	Leca Ivan Pavel	Cântăreț	s. Cobilca, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
395.	54.	Jiurjiu Hariton Gheorghe	Cântăreț	s. Caracui, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
396.	55.	Șurov Serghei Simeon	Preot 08.07.1947	s. Cetireni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	(Vezi nr. 77/1945 – n.n.)
397.	56.	Naghița Alexandru Petru	Preot 16.07.1947	s. Băcioi, r-nul și jud. Chișinău	-
398.	57.	Chicu Nicodim	Ieromonah- duhovnic	m-rea de maice Coșeleuca	-
399.	58.	Școlnic Feodor Gheorghe	Cântăreț	s. Sireți, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
400.	59.	Macrinici (Apolinarie) Alexandru Petru	Ieromonah 22.07.1947	s. Voinova, r-nul Bravicea, jud. Orhei	Scos de la evidență 17.01.1948 (Vezi nr. 676/287/1946 – n.n.)
401.	60.	Muduc Vasile Mihail	Preot 08.07.1947; hirotonit din cântăreț	s. Florițoaia, r-nul Ungheni, jud. Bălți	(Vezi nr. 402/1945 – n.n.)
402.	61.	Ursu Alexandru (Antonin) Ivan	Duhovnic	m-rea Răciula	(Vezi nr. 76/1945 – n.n.)
403.	62.	Mihalachi Ivan (Iachim) Nicolae	Ieromonah- duhovnic	m-rea Hirova	-
404.	63.	Crâjanovski Ivan Stepan	Protoiereu și protopop	or. Bălți, Catedral	-
405.	64.	Iurco Feodor Filip	Preot	s. Tocuz, r-nul Căinari, jud. Bender	Nu a intrat în darea de seamă pe 1947
406.	65.	Druța Mihail Constantin	Preot 20.07.1947, hirotonit din cântăreț	s. Horodiște, r-nul Otaci, jud. Soroca ¹ ; s. Tătărauca Veche, r-nul Zgurița, jud. Soroca	(Vezi nr. 535/96/1946 – n.n.)
407.	66.	Usatâi Pavel Constantin	Preot 07.07.1947; hirotonit din cântăreț	s. Mileștii Mici, r-nul și jud. Chișinău	(Vezi nr. 670/281/1946 – n.n.)
408.	67.	Agriici Evdochim Chiril	Cântăreț	s. Mileștii Mici, r-nul și jud. Chișinău	-
409.	68.	Anton Stepan Gheorghe	Cântăreț	Bis. Sf. Parascovia, or. Bălți	-

410.	69.	Chirtoca Gheorghe Constantin	Cântăreț	s. Zubrești, r-nul Strășani, jud. Chișinău	-
411.	70.	Orghian Mihail Grigorie	Preot 02.08.1947; hirotonit din cântăreț	s. Țira, r-nul Florești, jud. Soroca	(Vezi nr. 74/1945 – n.n.)
412.	71.	Gherman Ivan Mihail	Preot hirotonit 01.08.1947	s. Racovăț, r-nul și jud. Soroca	-
413.	72.	Bubucea Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Drăgușanii Noi, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
414.	73.	Cușnerev Grigore Ivan	Protoiereu	s. Vărzăreștii Noi, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-
415.	74.	Friptuliac Ivan Gheorghe	Preot hirotonit 28.07.1947 din cântăreț	s. Golești, r-nul Strășeni, jud. Chișinău; s. Zubrești, r-nul Strășeni, jud. Chișinău-r-nul	-
416.	75.	Porubin Nicolae Ivan	Preot hirotonit 01.08.1947	s. Miciuleni, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
417.	76.	Josan Ivan (Ilarion) Moisei	Ieromonah	s. Lohănești, r-nul Cotovski, jud. Chișinău; transferat în s. Mălcoci, jud. Chișinău	-
418.	77.	Lușnicov Eugen Dimitrie	Preot	s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, cu drept de a deservi temporar s. Valea Perjii	-
419.	78.	Mocrinici Afanasie Petru	Preot hirotonit din cântăreț	s. Recea, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	-
420.	79.	Iliesco Ioan Condratie	Preot	s. Leușeni, r-nul Telenești, cu dreptul de a deservi temporar s. Inești, jud. Orhei	-
421.	80.	Idjilov Petru Damian	Cântăreț	s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul	(Vezi nr. 390/1945 – n.n.)
422.	81.	Grișenco Chiril Mihai	Preot hirotonit în iulie 1947 din cântăreț	s. Ceorăști, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
423.	82.	Draguța Hristofor Vasile	Cântăreț	s. Țâpala, r-nul și jud. Chișinău	-
424.	83.	Cornici Vasilie Vonifatie ¹	Preot	Catedrala Nouă, din or. Bălți și biserica Sf. Mihail și Gavriil din or. Bălți, protopop al Protopopiei II de Bălți.	Scos de la evidență iulie 1947 (Vezi nr. 275/1945 și nr. 475/36/1946 – n.n.)

425.	84.	Buburuz Ivan Ivan	Cântăreț	s. Durlești, r-nul și jud. Chișinău	-
426.	85.	Varzari Manuil Ivan	Preot	or. Bălți, str. Roza Luxemburg	-
427.	86.	Butnari Ivan Andrei	Cântăreț	s. Râșcani, r-nul Râșcani, jud. Bălți	-
428.	87.	Puşcaş Anatolie Ivan	Preot hirotonit la 14.08.1947 din cântăreț	s. Scoreni, r-nul Strășeni, jud. Chișinău	(Vezi și nr. 563/124/1946 – n.n.)
429.	88.	Jitniuc Feodor Ivan	Preot hirotonit la 12.09.1947 din cântăreț	s. Dârcăuți ¹ ; s. Toporu(?) Vechi, r-nul Zgurița, jud. Soroca	-
430.	89.	Gonciaruc Alexandr	Preot	s. Javtur, r-nul Cimișlia, jud. Bender	-
431.	90.	Hleb Ivan Ivan	Cântăreț	s. Florițoaia, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
432.	91.	Romanesco Dimitrie Zaharia	Cântăreț	s. Leușeni, r-nul Telenești, jud. Orhei	-
433.	92.	Șatinov Ivan Constantin	Cântăreț	or. Cahul. Jud. Cahul	-
434.	93.	Săcară Savva Grigorie	Cântăreț 21.06.1947	s. Olănești, r-nul Olănești, jud. Bender	-
435.	94.	Zaporojan Serghei Feodor	Cântăreț; hirotonit preot la 10 martie 1948	Râșcani. or. Chișinău	Scos de la evidență ca cântăreț în martie 1948, a se vedea nr. 197 din 10.03.1948
436.	95.	Crivoichin Gheorghe Nichifor	Preot	s. Fârlădeni, r-nul și jud. Bender	Sosit din eparhia Izmailului
437.	96.	Barajin Gavriil Vasile	Preot hirotonit la 05.07.1947 din cântăreț	s. Temeleuți, r-nul Vertiușani, jud. Soroca	(Vezi nr. 594/205/1946 – n.n.)
438.	97.	Leuca Isac (Efrosin) Ivan	Ieromonah	s. Albineț, r-nul Fălești, jud. Bălți ¹ ; transferat s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	(Vezi nr. 237/1945, cu numele de călugărie Ielisei – n.n.)
439.	98.	Scalațki Alexei Vasile	Cântăreț	s. Albineț, r-nul Fălești, jud. Bălți ¹ ; transferat s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
440.	99.	Redchin Mihail Boris	Preot	s. Grușca, r-nul Camenca, RSSM	-

441.	100.	Dogot Mihail Pavel	Preot hirotonit 06.09.1947	s. Cuizăuca, r-nul Chiperceni, jud. Orhei ¹ ; s. Hulboaca, r-nul Orhei, jud. Orhei, 10.03.1948	-
442.	101.	Surminski Nicolae Alexandru	Preot	s. Nezavertailovca, r-nul Slobozia, RSSM	-
443.	102.	Margina Andrei Dimitrie	Preot hirotonit din cântăreț în septembrie 1947	s. Zagaicani, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
444.	103.	Cebotari Timofei Filip	Preot hirotonit din cântăreț în septembrie 1947	s. Cruzești, s. Vadul lui Vodă, jud. Chișinău	(Vezi nr. 460/21/1946 – n.n.)
445.	104.	Russu Petru August	Preot hirotonit octombrie 1947 din cântăreț	s. Verpova ¹ ; s. Vertiujani, r-nul Vertiujani, jud. Soroca, la 10.05.1948	-
446.	105.	Iurco Petru Efim	Preot hirotonit în septembrie 1947 din cântăreț	s. Tântăreni, r-nul Bulboaca, jud. Bender	(Vezi nr. 12/1947 – n.n.)
447.	106.	Moroz Mihail Pavel	Cântăreț 15.10.1947	s. Fârlădani, r-nul și jud. Bender	-
448.	107.	Pașa Porfirie Anton	Cântăreț 15.10.1947	s. Bursuceni, r-nul Chișcăreni, jud. Bălți	-
449.	108.	Cucerean Dimitrie Alexandru	Cântăreț	s. Milești, r-nul Nisporeni, jud. Chișinău	-
450.	109.	Bodrug Vasile Ivan	Preot hirotonit în octombrie 1947 din cântăreț	s. Năpădeni, r-nul Cornești, RSSM.	-
451.	110.	Petrachi Sofronie Ivan	Preot hirotonit în octombrie 1947 din cântăreț	s. Catranac, r-nul Fălești, RSSM	(Vezi nr. 660/271/1946 – n.n.)
452.	111.	Delinski Alexandru Aftenie	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, jud. Orhei	(Vezi nr. 771/381/1946 – n.n.)
453.	112.	Arsene Petru Ivan	Cântăreț 17.12.1947	s. Suruceni, r-nul Cotovski, jud. Chișinău	-
454.	113.	Josanu Gheorghe Mihail	Preot hirotonit octombrie 1947 din cântăreț	s. Grozești, r-nul Nisporeni, RSSM	(Vezi nr. 304/1945 – n.n.)

455.	114.	Lefter Anatolie Afanasie	Diacon 13.10.1947	Bis. Cimitirului, or. Chișinău	-
456.	115.	Isman Vasile Andrei	Preot hirotonit în octombrie 1947 din diacon	s. Obreja Veche, r-nul Glodeni, RSSM ¹ ; s. Opaci, r-nul Căușani	(Vezi nr. 177/1945 – n.n.)
457.	116.	Marjina Vasile Ilie	Cântăreț 27.11.1947	s. Cobâlnea, r-nul Cotuieni, RSSM	-
458.	117.	Calmăc Anton Loghin	Preot, 18.10.1947, hirotonit din elev	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, RSSM	-
459.	118.	Gonța Semeon Gheorghe	Preot hirotonit din cântăreț în octombrie 1947	s. Stolniceni, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 679/290/1946 – n.n.)
460.	119.	Potorac Dimitrie Mihai	Cântăreț 29.11.1947	s. Corbul, r-nul Târnova, RSSM	-
461.	120.	Godiucico Mihail Nicolai	Cântăreț 29.11.1947	Bis. Sf. Treime, or. Chișinău, RSSM	-
462.	121.	Ignatov Nicolai Maxim	Cântăreț 30.11.1947	s. Cuizovca, r-nul Chiperceni	-
463.	122.	Ursu Petru Gheorghe	Cântăreț 30.11.1947	S, Dănceni, r-nul Chișinău	-
464.	123.	Tomșa Nicolae Ivan	Cântăreț	s. Voinesco, r-nul Bujor	-
465.	124.	Lichii Ivan Ion	Preot hirotonit din cântăreț în noiembrie 1947	s. Țarigrad, r-nul Drochia, RSSM	(Vezi nr. 93/1945 – n.n.)
466.	125.	Tânco Macrie David	Duhovnic	m-rea Saharna	-
467.	126.	Cornici Nicolae Arsenie	Preot	s. Briceni, r-nul Briceni ¹ ; s. Lincăuți, r-nul Lipcani, 20.08.1948	-
468.	127.	Iovița Feodor (Theofil) Vasile	Ieromonah 17.11.1947	s. Echimăuți, r-nul Rezina, RSSM	(Vezi nr. 168/1945 – n.n.)
469.	128.	Țurcan Ivan Gherasim	Cântăreț	s. Teciul Vechi, r-nul Bălți	-
470.	129.	Feodorov Grigorie Alexei	Preot	s. Teciul Vechi, r-nul Bălți, RSSM	-
471.	130.	Iosip Mihail Ivan	Preot hirotonit din cântăreț, în noiembrie 1947	s. Manoilești, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 244/1945 – n.n.)

472.	131.	Cârlan Nicolae Feodor	Preot hirotonit din cântăreț în decembrie 1947	s. Pojorâni, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 92/1945 – n.n.)
473.	132.	Haraz Dionis Cozma	Ieromonah	s. Susleni, r-nul Susleni, RSSM ¹ ; transferat s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, RSSM	-
474.	133.	Ursul Doroftei Axenie	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Valea Perjii, r-nul Ciadâr-Lunga	-
475.	134.	Zamfir Vasile Andrei	Cântăreț 10.12.1947	s. Ghircești, r-nul Cornești, RSSM	-
476.	135.	Josan Mihail Ivan	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Pogănești, r-nul Bujor, RSSM	(Vezi nr. 511/72/1946 – n.n.)
477.	136.	Bahu Daniil Cozma	cântăreț 11.12.1947	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni, RSSM	-
478.	137.	Coșiug Leontie Grigorie	Preot 11 12 1947	s. Rădulenii Vechi, r-nul Florești	Venit din Eparhia Cernăuți
479.	138.	Dascal Iacov Iustin	Preot	s. Ciobruciu, r-nul Slobozia	(Vezi nr. 225/1945 – n.n.)
480.	139.	Chicu Macarie Mon.	Cântăreț 12.12.1947	s. Cociulia, r-nul Baimaclia	-
481.	140.	Capățina Nichita Ivan	Cântăreț	s. Pojorâni, r-nul Cotovski, RSSM	-
482.	141.	Griza Sosfei Mihail	Ieromonah	s. Petreni ¹ ; s. Petrești, r-nul Ungheni, RSSM	(Vezi nr. 709/320 – n.n.)
483.	142.	Alexandrov Afanasie Iacov	Cântăreț 12.12.1947	s. Biești, r-nul Chiperceni, RSSM	-
484.	143.	Sajin Ivan Vasile	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Lohănești, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 281/1945 – n.n.)
485.	144.	Barajin Vasile Procopie	Preot hirotonit octombrie 1947	s. Sârcova, r-nul Rezina	-
486.	145.	Onu Nicolae (Nicodim) Stepan	Ieromonah	s. Selemet, r-nul Cimișlia, RSSM	-
487.	146.	Glasu Semeon Iacov	Preot	s. Ruseștii Noi, r-nul Cotovski ¹ ; transferat s. Fălești, r-nul Fălești	(Vezi nr. 289/1945 și Nr. 500/61/1946 – n.n.)

488.	147.	Rotar Feodor Ifim	Preot hirotonit decembrie 1947 din cântăreț	s. Piatra, r-nul Orhei	-
489.	148.	Moroșan Gheorghe Iosif	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Hodorouți, r-nul Ocnița	-
490.	149.	Citov Mihail Dimitrie	Cântăreț	s. Cîrpeacă, r-nul Vertiușani	-
491.	150.	Barajin Vasile Procopie	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Cremenciug, r-nul Zgurița, RSSM ¹ ; s. Dubno, r-nul Vertiușani, RSSM	Nu a intrat în darea de seamă pe anul 1947; să nu fie numărat (Vezi și nr. 144/1947 – n.n.)
492.	151.	Suman Gheorghe Iosip	Cântăreț	s. Corobetovca, r-nul Romanovca	-

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1948

Nr. o.	Nr. de înregistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
493.	152.	Cornici Vasile Vonifatie	Protoiereu 03.01.1948	s. Râșcani, r-nul Râșcani, RSSM	A intrat în darea de seama pe 1947; (Vezi nr. 275/1945, nr. 475/36/1946 și nr. 83/1947 – n.n.)
494.	153.	Murafa Gheorghe Nicolae	Preot hirotonit în decembrie 1947 din învățător, 03.01.1948	s. Plop, r-nul Târnova, RSSM	-
495.	154.	Triboi Nicolae Gheorghe	Preot hirotonit decembrie 1947 din cântăreț	s. Boldurești, r-nul Nisporeni	-
496.	155.	Ruban Vasile Iosif	Preot	s. Hlinaia, r-nul Slobozia, RSSM	-

497.	156.	Comanețki Mihail Stepan	Preot hirotonit 01.01.1948 din cântăreț	s. Bârlădeni, r-nul Ocnița, RSSM	-
498.	157.	Calmăc Ivan Loghin	Cântăreț 16.01.1948	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca	-
499.	158.	Luțcan Eugen Dionis	Preot hirotonit ianuarie 1948 din țaran	s. Sângerei, r-nul Sângerei, RSSM ¹ ; s. Hiliceni, r-nul Chișcăreni 13.05.1948	-
500.	159.	Ivanenco Ștefan Anton	Diacon	s. Isacova, r-nul Orhei	-
501.	160.	Cebanu Zaharia Stepan	Preot hirotonit ianuarie 1948 din cântăreț	s. Moleștii Mari, r-nul Nisporeni	-
502.	161.	Balan Nicolae (Anton) Alexei	Ieromonah	s. Selemet, r-nul Cimișlia	-
503.	162.	Vedrașco Andrei (Antonin) Toma	Ieromonah 27.01.1948	s. Vășcăuți, r-nul Susleni, RSSM	-
504.	163.	Lupașco Grigorie Daniil	Preot hirotonit în 27.01.1948	s. Musteață, r-nul Fălești	-
505.	164.	Miron Ivan Grigorie	Cântăreț 27.01.1948	s. Nimoreni, r-nul Chișinău	-
506.	165.	Caimacan Vasile Nicolae	Preot hirotonit în 28.01.1948	s. Căinari, r-nul Căinari	(Vezi nr. 643/254/1946 – n.n.)
507.	166.	Lefter Afanasie Vasile	Preot 07.02.1948	s. Costuleni, r-nul Nisporeni	-
508.	167.	Goian Vasile Vasile	Preot hirotonit în din cântăreț, 12.02.1948	s. Mândrești, r-nul Chișcăreni	(Vezi Nr. 52/1945 – n.n.)
509.	168.	Hionadachii Constantin Ștepan	Cântăreț 12.02.1948	s. Geamăna, r-nul Bulboaca	-
510.	169.	Terpeț Simeon Grigorie	Cântăreț 13.02.1948	s. Muncești, r-nul Chișinău	-
511.	170.	Istrati Chiril Ivan	Cântăreț 13.02.1948	s. Recea, r-nul Strășeni	-
512.	171.	Coțofan Nestor Efimie	Cântăreț 13.02.1948	s. Lohănești, r-nul Cotovski	-
513.	172.	Tupcienco Alexei Savici	Preot 17.02.1948	s. Tudorova, r-nul Olănești	Venit din eparhia Izmailului
514.	173.	Cornici Vasile Vonifatie	Protopop 17.02.1948	r-nele Râșcani, Bratușani, Edineți, Lipcani și Briceni	(Vezi nr. 275/1945, nr. 475/36/ 1946 și nr. 3/1947, nr. 152/1948 – n.n.)

515.	174.	Bucorciuc Gheorghe Andrei	Cântăreț 17.02.1948	s. Lipnic, r-nul Ocnița, RSSM	-
516.	175.	Postelnic Feodor Gheorghe	Cântăreț 22.02.1948	s. Ignăței, r-nul Râspopeni	Scos de la evidență ca cântăreț și luat la evidență preot la 05.05.1948
517.	176.	Vezi Nicolae Mihail	Preot hirotonit din cântăreț 24.02.1948	s. Braicov, r-nul Otaci	(Vezi nr. 576/137/ 1946 – n.n.)
518.	177.	Cogut Vasile (Valerie) Nicolae	Ieromonah 26.02.1948	s. Petrești, r-nul Ungheni	-
519.	178.	Gorduza Mihail Nicolae	Hirotonit preot din actor(?) 26.02.1948	s. Sipoteni, r-nul Călărași	-
520.	179.	Teodorovici Hristofor Ivan	Cântăreț 26.02.1948	Bis. Înălțarea Domnului din or. Chișinău	-
521.	180.	Păduraru Gherasim Nichita	Preot hirotonit din țaran la 26.02.1948	s. Malcoci, r-nul Chișinău ¹ ; transferat la 20.05.1948 în s. Caplan, r-nul Olănești	-
522.	181.	Oglindă Andrei (Avechie) Mihail	Ieromonah 26.02.1948	s. Voinova, r-nul Bravicea	Scos de la evidență pe motiv că s-a retras la m-rea Țăgănești 10.09.1948
523.	182.	Țurcanu Nicolai (Isai) Ivan	Ieromonah 26.02.1948	s. Chiștelnița, r-nul Chiperceni	-
524.	183.	Bârca Nicanor Vasile	Ieromonah 27.02.1948	s. Cerepcău, r-nul Vertiujeni	-
525.	184.	Crudu Iosif Alexei	Cântăreț 27.02.1948	s. Pașcani, r-nul Criuleni	-
526.	185.	Dorogan Boris Ivan	Cântăreț 27.02.1948	s. Gura Camencii, r-nul Florești	-
527.	186.	Donos Petru Zinovie	Cântăreț 28.02.1948	s. Cerepcău, r-nul Vertijeni	-
528.	187.	Avramov Ivan (Vichentie) Emanuil	Ieromonah 03.02.1948	s. Bolțun, r-nul Nisporeni	-
529.	188.	Gramă Stepan Onofrei	Cântăreț 06.03.1948	s. Danul, r-nul Glodeni	-
530.	189.	Iațco Mercurie Condratie	Ieromonah 06.03.1948	s. Marcăuți, r-nul Susleni	(Vezi nr. 3/1945 – n.n.)
531.	190.	Arnaut Fadei Mihail	Preot hirotonit din diacon în martie 1948	s. Costești, r-nul Cotovski	(Vezi nr 394/1945 și nr. 777/1947 – n.n.)

532.	191.	Arhipov Feodor (Teotist) Macarie	Ieromonah	s. Micăuți, r-nul Vadul lui Vodă	(Vezi nr. 24/1945 – n.n.)
533.	192.	Artimonovici Petru Pancratie	Cântăreț	s. Costești, r-nul Cotovski	-
534.	193.	Coțofanu Alexei Constantin	Preot hirotonit din cântăreț în martie 1948	s. Gura Camencii, r-nul Florești	(Vezi nr. 152/1945 – n.n.)
535.	194.	Chiorescu Vasile Vladimir	Preot hirotonit din cântăreț în februarie 1948	s. Bursuceni, r-nul Chișcăreni	-
536.	195.	Dorban Vasile Ivan	Cântăreț	s. Sinești, r-nul Cornești	-
537.	196.	Chicu Nicodim	Ieromonah 10.03.1948	s. Novaci, r-nul Călărași	(Vezi nr. 57/1947 – n.n.)
538.	197.	Zaporojanu Serghei Feodor	Preot hirotonit în 10.03.1948	s. Ișnovăț, r-nul Criuleni	(Vezi nr. 94/1947 – n.n.)
539.	198.	Zaharia Iacov Trofim	Preot hirotonit în 10.03.1948	or. Orhei, r-nul Orhei	(Vezi și nr. 437/1945 – n.n.)
540.	199.	Sudic Marc Ivan	Cântăreț 11.03.1948	s. Mașcăuți, r-nul Susleni	-
541.	200.	Cebotari Emelian Ivan	Cântăreț 11.03.1948	s. Mândrești, r-nul Chișcăreni	-
542.	201.	Tomșa Ivan Zinovie	Cântăreț 17.03.1948	s. Mihuleni, r-nul Rezina	-
543.	202.	Fasolea Pavel Leontie	Cântăreț 17.03.1948	s. Vâsoca, r-nul Zgurița	-
544.	203.	Pascal Timofei Grigorie	Cântăreț 18.03.1948	s. Slobozia Horodiște, r-nul Chiperceni	-
545.	204.	Crucovici Nicolae Ivan	Cântăreț	s. Parcani, r-nul Rezina	-
546.	205.	Zaporojan Nicolae Stepan	Preot hirotonit în martie 1948 din diacon	s. Taraclia, r-nul Taraclia	(Vezi nr. 452/13/1946 – n.n.)
547.	206.	Druța Vasile Grigore	Cântăreț	s. Inești, r-nul Telenești	-
548.	207.	Stratan Vasile (Victorii) Ivan	Ieromonah	s. Inești, r-nul Telenești	(Vezi nr. 550/111/ 1946 – n.n.)
549.	208.	Ciumaș Nicolae Dimitrie	Diacon cântăreț 26.04.1948	s. Cetireni, r-nul Ungheni	-
550.	209.	Dimitriuc Serghei Alexei	Cântăreț	s. Trușeni, r-nul Chișinău	-
551.	210.	Sârbu Ivan Leon	Diacon 27.03.1948	Râșcani, or. Chișinău	(Vezi și nr. 738/349/1946 – n.n.)

552.	211.	Zubcu Gheorghe Ilie	Cântăreț 27.03.1948	s. Băcioi, r-nul Chișinău	-
553.	212.	Icvalie (?) Porfirie Pavel	Preot hirotonit în martie 1948	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni	-
554.	213.	Capățina Galaction Andrei	Ieromonah 29.03.1948	s. Lipcani, r-nul Lipcani	-
555.	214.	Spinei Mihail Teofil	Preot hirotonit din cântăreț în 31.03.1948	s. Bălăurești, r-nul Strășeni ¹⁰	-
556.	215.	Antoni Theofilact Nicolae	Cântăreț 31.03.1948	s. Mihăileni, r-nul Râșcani	-
557.	216.	Delinski Ivan Vasile	Preot hirotonit din cântăreț 31.03.1948	s. Bocancia, r-nul Chișcăreni	-
558.	217.	Scaletki Ieraclie Daniil	Ieromonah 01.04.1948	s. Medveja, r-nul Lipcani	-
559.	218.	Svecla Tit Nicolae	Ieromonah 01.04.1948	Starețul m-rii Sârbești	-
560.	219.	Botezat Stepan Serghei	Preot hirotonit din cântăreț 02.04.1948	s. Cepleni, r-nul Vadul lui Vodă	(Vezi nr. 707/318/ 1946 – n.n.)
561.	220.	Țap Grigorie Sofronie	Cântăreț 03.04.1948	s. Slobozia, r-nul Slobozia	-
562.	221.	Coroli Alexandru Afanasie	Preot 05.04.1948	s. Blijinii Hutor, r-nul Tiraspol	-
563.	222.	Babenco Vonifatie Vasile	Ieromonah 08.04.1948	s. Negrea, r-nul Cărpineni	-
564.	223.	Crestnicov Ivan Alexei	Diacon 09.04.1948	or. Tiraspol	-
565.	224.	Baliuc Filip Feodor	Preot 09.04.1948	s. Nemirăuca, r-nul Vertiujeni	-
566.	225.	Luchian Gheorghe Feodor	Cântăreț 14.04.1948	s. Ișnovăț, r-nul Criuleni	-
567.	226.	BuinițkiConstantin Faust	Protopop	A r-nelor Camenca și Râbnița	-
568.	227.	Botea Visarion Haralampie	Ieromonah 15.04.1948	s. Zagoreni, r-nul Chiperceni	-
569.	228.	Chelari Petru Arghirie	Cântăreț 15.04.1948	s. Stolniceni, r-nul Cotovski	-
570.	229.	Cașuliski Alexei Ivan	Preot 15.04.1948	s. Opaci, r-nul Căușani	-
571.	230.	Negara Anastasie Alexandru	Ieromonah	s. Văsieni, r-nul Telenești	-
572.	230(a).	Safonțev Gheorghe Ivan	Cântăreț 18.04.1948	s. Lipcani, r-nul Lipcani	-

¹⁰ Credem că r-nul este greșit indicat; este mai degrabă vorba de Bălăurești, r-nul Nisporeni.

573.	231.	Dragan Gheorghe Chiril	Cântăreț 18.04.1948	s. Novaci, r-nul Călărași	-
574.	232.	Plevaciuc Vasile Stepan	Cântăreț 22.04.1948	s. Sucleia, r-nul Tiraspol	-
575.	233.	Coleancovski Ivan Zota	Cântăreț 22.04.1948	s. Rașcov, r-nul Camenca	-
576.	234.	Chișineov Marc Martin	Preot 23.04.1948	s. Țaul, r-nul Târnova	-
577.	235.	Brânzean Ivan Vasile	Preot, hirotonit în 26.04.1948	s. Tartaul de Salce, r-nul Congaz ¹ ; s. Chiselă Mică, r-nul Baimaclia	-
578.	236.	Crețu Trifon Petru	Cântăreț	s. Berezlogi, r-nul Susleni	Vezi nr. 311/1945 – n.n.
579.	236.(a)	Postelnic Feodor Gheorghe	Preot hirotonit din cântăreț 05.05.1948	s. Șibca, r-nul Rezina	(Vezi nr. 175/1948 – n.n.)
580.	237.	Mocan Petru Constantin	Preot hirotonit din țaran în 05.05.1948	s. Baurci, r-nul Congaz	-
581.	238.	Strajesco Ivan Iacov	Preot hirotonit din țărani în mai 1948	s. Tigheci, r-nul, Leova; transferat la 29.06.1948; s. Dezglia, r-nul Comrat	-
582.	239.	Mihailov Alexei Gheorghe	Protopop	r-nul Telenești și Braviceeni; s. Verejeni	-
583.	240.	Ghelase Anton Stepan	Cântăreț	s. Hârtopul Mic, r-nul Criuleni	-
584.	241.	Gonciar Feodor Feodor	Ieromonah 18.05.1948	or. Călăcaș, r-nul Călărași	-
585.	242.	Brad Constantin Dimitrie	Cântăreț 09.05.1948	or. Călărași, r-nul Călărași	-
586.	243.	Patiuc Nicolae Pavel	Cântăreț	s. Marcăuți, r-nul Susleni	-
587.	244.	Spinei Nicolae Vasile	Protopop 20.05.1948	r-nelur Romanovca, Căușani și Cimișlia; or. Comrat	(Vezi nr. 278/1945 – n.n.)
588.	245.	Ceban Gudiil (Gheorghe) Feodor	Ieromonah 20.05.1948	s. Cobusca Nouă, r-nul Bulboacă	-
589.	246.	Orlov Macarie Pavel	Protoiereu 25.05.1948	s. Erjova, r-nul Râbnia, RSSM	-
590.	247.	Rotar Iosif Ivan	Preot hirotonit din cântăreț, 27.05.1948	s. Nicolaevca, r-nul Drochia	La dosar lipsește ancheta, este necesar de a fi completată (Vezi nr. 513/74/1946 – n.n.)

591.	248.	Patiurca Nicolae Pavel	Cântăreț	s. Voroteț, r-nul Chiperceni	-
592.	249.	Cațaș Casian Ilie	Preot hirotonit din cântăreț la 27.05.1948	s. Dondușeni, r-nul Târnova	-
593.	250.	Dinga Filaret Manuil	Ieromonah 27.05.1948	s. Șapte Bani, r-nul Balotinului	-
594.	251.	Budanțev Ioan Gheorghe	Preot 28.05.1948	s. Sofia, r-nul Bălți	-
595.	252.	Guma Ivan Anton	Cântăreț 04.06.1948	s. Pogorna, r-nul Cotuieni	(Vezi nr. 616/226/1946 – n.n.)
596.	253.	Stadler Ștefan Ivan	Cântăreț 10.06.1948	s. Corbul, r-nul Târnova	(Vezi nr. 559/120/1946 – n.n.)
597.	254.	Chiriac Georghe Feodor	Cântăreț 15.06.1948	s. Zagaicani, r-nul Criuleni	-
598.	255.	Godoroja Melinte Vasile	Ieromonah 20.06.1948	s. Voroteț, r-nul Chiperceni	-
599.	256.	Postica Alexandru Gheorghe	Cântăreț 26.06.1948	s. Peresecina, r-nul Criuleni	-
600.	257.	Mironov Ivan (Iuvenalie) Constantin	Ieromonah	s. Răciula, r-nul Călărași	(Vezi nr. 199/1945 – n.n.)
601.	258.	Pugacev Macsim Serghei	Preot 23.06.1948	s. Chirutnia, r-nul Congaz	-
602.	259.	Bronovițki Nicolae Mihailpreot	Protoiereu 23.06.1948	s. Briceni, r-nul Briceni	-
603.	260.	Gontea Nicolae Petru	Preot 01.07.1948	s. Caragasani, r-nul Olănești	-
604.	261.	Rozvanț Vasile Semeon	Cântăreț	s. Bălăurești, r-nul Nisporeni	-
605.	262.	Chirillov Serghei Petru	Cântăreț 05.07.1948	s. Ciopleni, r-nul Vadul lui Vodă	-
606.	263.	Malenichii Nichifor Leontir	Cântăreț 05.07.1948	s. Nișcani, r-nul Cărpineni	-
607.	264.	Razvanț Simeon Vasile	Cântăreț, 05.07.1948	s. Grozești, r-nul Nisporeni	-
608.	265.	Gavriil Nicolae Vasile	Cântăreț 06.07.1948	s. Cățeleni, r-nul Chiperceni	-
609.	266.	Malai Vasile Trofim	Cântăreț	s. Limtenii Vechi, r-nul Glodeni	-
610.	267.	Nacladi Mihail Ivan	Hirotonit preot 20.07.1948	s. Ciuciulea, r-nul Bolotin	(Vezi nr. 514/75/1946 – n.n.)
611.	268.	Efodiev Vladimir Mihail	Cântăreț 11.08.1948	s. Ignăței, r-nul Râspopeni	-
612.	269.	Frija Viaceslav Ivan	Preot 13.08.1948	s. Goian, r-nul Vadul lui Vodă	-
613.	270.	Pânzari Cozma Ivan	Cântăreț 13.08.1948	s. Hulboaca, r-nul Orhei	-

**The Clergy from Moldavian Soviet Socialist Republic.
The Official Register of 1945-1948**
(Abstract)

Keywords: clergy, annexation, Bassarabia, USSR, administration, Moldavian

After the annexation of Bassarabia at the USSR (Union of Soviet Socialist Republics), the Bassarabian society confronted with major problems of religious, economical, political and social order, which results continue to be felt and till the present days. One among the social classes which suffered the most persecutions was the clergy. They were baited (persecuted) not only in the period after the annexation but and during the soviet administration.

From this reason, in the present material we try to publish the nominal lists of the priests and of the church servers from Bassarabia from the end of 40 years, of the last century, registered by the Soviet authorities.

Chestiunea revizuirii hotarelor RSS Moldovenești: de la proiectul „Moldova Mare” la proiectul „Basarabia Mare” și cauzele eșecului acestora (decembrie 1943 – iunie 1946)

Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC

În arhiva fostului Institut al Istoriei Partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova, păstrată în actuala Arhivă a Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), există un dosar la care accesul a fost interzis comunității științifice și publicului larg aproape jumătate de secol. Acesta poartă inscripția: „A nu se pune la dispoziția cercetătorilor”¹ și se intitulează „Scrisoare pe numele tov. Stalin I.V. despre

¹ Primele patru pagini din acest dosar au fost publicate în volumul *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia. Documente*, editori Ion Șișcanu și Vitalie Văratec, cu o introducere de Valeriu Matei, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 113-116, fără a se indica sursa; ulterior, anumite părți din acest dosar au fost publicate de către istoricul Anton Moraru în revista „Cugetul”, nr. 5-6, 1993, p. 62-68. Este vorba de fasciculele 1-4 (partea 1); 7-11 (partea 2), fără tabele, f. 12-13; 14-18 (partea 3); 2 pagini din cele 7 ale scrisorii lui Brovco (partea 5); nu a fost publicată partea 4 – despre hotarele statului moldovenesc – și partea a 6-a, cele mai consistente din punct de vedere al volumului, al argumentelor invocate și al surselor utilizate. Pe lângă faptul că redă doar aproape jumătate din dosarul respectiv, materialul publicat de Anton Moraru în 1993 are mai multe lacune: este vorba de faptul că editorul nu a efectuat o prelucrare arheografică a documentelor, nu a precizat dacă un document sau altul este semnat sau nu și nu conține note explicative. În plus, Anton Moraru face referire la o ședință a Biroului CC al PC (b) din Moldova din 1946 la care s-ar fi discutat demersul către Moscova în privința revizuirii hotarelor dintre RSSM și RSS Ucraineană, dar nu precizează când a avut loc acesta. Cu alte cuvinte, este vorba de o presupunere care nu s-a adevărat, întrucât până la momentul de față nu am depistat o asemenea ședință și suntem convinși că nici nu a existat. O altă eroare comisă de editorul din 1993 este afirmația că scrisoarea din 29 iunie 1946 către Stalin ar fi fost semnată de Nichita Salogor și Nicolae Coval, ceea ce nu este corect, întrucât numai primul a făcut-o. Anton Moraru consideră că acest dosar – și aici suntem de acord – a apărut în contextul situației de după conferința de la Teheran (28 noiembrie – 2 decembrie 1943), ca parte a unei strategii de a extinde teritoriul sovietic în detrimentul statului român, în condițiile în care România revenea *avant la lettre* în sfera de influență sovietică. Același lucru ni l-a confirmat Anton Moraru într-o discuție, adăugând că – după părerea sa – acest plan era parte a convorbirilor sovieto-române, între emisarii lui Stalin și Ion Antonescu. Părți din acest dosar au fost comentate ulterior de mai mulți istorici, printre care Igor Cașu, în „*Politica națională în Moldova sovietică, 1944-1989*”, Chișinău, Cartdidact, 2000, p. 51-52; Ion Țurcanu, *Istoria contemporană ilustrată a românilor*, Brăila, Editura Istros, 2010, p. 378-381.

inclusiunea în componența RSS Moldovenești a județelor basarabene Hotin, Ismail și Cetatea Albă și anexele la scrisoare”, datat 29 iunie 1946 și conține 47 de file².

Dosarul este constituit din șase scrisori, note și rapoarte. Motivul pentru care publicăm dosarul complet este acela că numai luat în totalitatea sa, cu toate părțile sale componente, elaborate într-o perioadă de câțiva ani, putem înțelege mai bine contextul în care a fost ridicată problema hotarelor RSSM, actorii care au stat în spatele acestui dosar, comportamentul lor pe parcurs și în momentul decisiv, când s-a trimis dosarul la Moscova, la 29 iunie 1946, dar și formulările selectate în cele patru pagini – care alcătuiesc scrisoarea lui Salogor către Stalin – dintr-o multitudine de elemente constitutive ale dosarului de aproape 50 de pagini.

Pentru facilitarea înțelegerii dosarului 64, vom face o prezentare succintă a întregului material, cu detalii de prelucrare arheografică. După care vom oferi o descriere succintă a celor șase părți componente și, în partea finală a studiului introductiv, vom încerca să stabilim consecutivitatea elaborării acestor părți, întrucât numai două sunt datate (9 decembrie 1943 și 29 iunie 1946) și, cel mai important, vom încerca să determinăm contextul, scopul și motivația persoanelor – dacă acestea există – implicate în originea, gestiunea și deznodământul acestei chestiuni de revizuire a hotarelor RSSM. Descrierea conținutului celor șase părți componente ale dosarului este necesară din perspectiva faptului că argumentele expuse – sau obiectivul care se întrevede din fiecare parte – diferă.

Prima parte a dosarului este o scrisoare adresată Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Uniunea Sovietică și personal lui Stalin, semnată de către prim-secretarul interimar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova, Nichita Salogor³, datată 29 iunie 1946, având 4 pagini, urmată de un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional despre noua frontieră propusă dintre RSSM și RSSU, de o pagină; partea a doua reprezintă un raport despre „componența etnografică” a populației Basarabiei, de 7 pagini; partea a treia – un raport despre economia Basarabiei, de 5 pagini; partea a patra – un raport despre hotarele statului moldovenesc, începând cu secolul al XIV-lea și până în secolul al XIX-lea, de 10 pagini; partea a cincea reprezintă un memoriu adresat Biroului CC al PC(b) din Moldova de către Fiodor Brovco, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, de 7 pagini; partea a șasea este reprezentată de un raport despre „hotarele poporului și limbii moldovenești”, de 12 pagini, datat 9 decembrie 1943, alcătuit de Institutul de Etnografie al Academiei de Științe din URSS.

Partea 1-a – scrisoarea lui Nichita Salogor⁴ către Stalin – reprezintă o evocare a unor argumente de ordin etnic, istoric, lingvistic potrivit cărora ma-

² AOSPRM, fond 51 (documente emise de Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova, 1940-1941, 1944-1991), inventar 4, dosar nr. 64, f. 1-47, însoțită de o hartă color a RSSM și a teritoriilor din sudul și nordul Basarabiei cedate Ucrainei.

³ Un document din 1944 îl menționează pe post de al doilea secretar al CC al PC (b) M, în timp ce funcția de prim-secretar era vacantă. Vezi AOSPRM, fond 51, inventar 2, dosar nr. 97, f. 1.

⁴ Nichita Leontievici Salogor, conducător de partid și de stat din RSS Moldovenească, moldovean (etnic român) născut în 1901 în satul Konstantinovka, raionul Arbuzinovka, regiunea

ritatea populației din regiunile disputate o constituiau moldovenii (erau avuți în vedere etnicii români), precum și unele considerații de ordin social-economic care tindeau să demonstreze unitatea teritorială a Basarabiei ca entitate geografică⁵. Scrisoarea este semnată doar de Salogor, Nicolae Coval⁶, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, al cărui nume figurează alături de cel al lui Salogor, nu semnează. Textul scrisorii este urmat de un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional despre noua frontieră propusă dintre RSS Moldovenească și RSS Ucraineană, de o pagină. Imediat urmează pe o pagină numerotată cu numărul 6 și un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional intitulat „Despre includerea în componența RSS Moldovenească a județelor basarabene Hotin, Ismail și Akkerman”, în care se preciza și noua linie de demarcație a hotarelor dintre RSSM și RSS Ucraineană. Textul proiectului aparține fără îndoială lui Salogor, unica persoană din conducerea RSSM care semnează scrisoarea către Stalin. Asemenea practici erau uzitate în epocă, conducerea de la Moscova intervenind în conținutul textului dacă era nevoie. Așa s-a procedat, de exemplu, în anii 1946-1947, când conducerea RSSM (ca și a altor republici sau regiuni) cerea Biroului Politic al CC al PC (b) pan-Unional sau Consiliului de Miniștri (denumire nouă a guvernului sovietic din 15 martie 1946) ajutoare în formă de produse alimentare pe fondul declanșării foametei în masă. Proiectul deciziei nu a fost acceptat de Biroul Politic de la Moscova (sau de Stalin personal, nu știm dacă textul a ajuns direct pe biroul său ori doar i s-a raportat de altcineva), ceea ce se poate constata din linia de creion trasă din colțul drept de sus al foi spre colțul stâng din partea de jos (ceea ce însemna „anulare”, „respingere”). Se observă de asemenea că lipsește o pagină din acest prim set de documente, întrucât scrisoarea lui Salogor către Stalin din 29 iunie 1946 se încheie cu pagina 4, următoarea fiind numerotată cu cifra 6. Nu putem ști exact ce era pe pagina 5, dar probabil putea să conțină rezoluția pusă de persoana căreia i-a parvenit scrisoarea lui Salogor de la Chișinău și care, din anumite motive, a fost retrasă ulterior din dosar, paginile următoare fiind renumerotate. Putem presupune că foaia respectivă conținea numele lui

Nikolaev, Ucraina, decedat în 1981 la Chișinău. Înainte de 1940 a fost șef al secției raionale pentru agricultură în raioanele Râbnița și Ocna Roșie, RASSM (1933-1935), student la Academia „Stalin” de la Moscova (1935-1937), președinte al sovietului raional de deputați Slobozia (1939-1940), președinte al comitetului executiv județean Orhei (iulie-august 1940), ulterior – al doilea secretar al CC al PC (b) din Moldova; din 7 septembrie 1942 până la 18 iulie 1946 – prim-secretar interimar al CC al PC (b) din Moldova. Până la pensionarea sa din 1959 a fost funcționar la diferite ministere din guvernul RSSM.

⁵ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 1-4.

⁶ Nicolae Grigorievici Coval, născut în 1904 în Camenca, moldovean (etnic român), decedat în 1970, absolvent al Institutului agricol din Odessa (1929), agronom în raionul Kotovsk al RASSM (1929-1940), comisar al poporului pentru Agricultură al RSSM (1940-1945), președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1945-1946), prim-secretar al CC al PC(b) din Moldova, funcționar în diferite organizații și ministere (1951-1960), președinte al Comitetului de Stat pentru Planificare din RSSM (1960-1965), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1965-1967), după care se pensionează.

Hrușciiov, pe atunci prim-secretar al CC al PC (b) din Ucraina, căruia i s-a adus la cunoștință fără îndoială solicitarea venită de la Chișinău, dată fiind ponderea organizației de partid ucrainene în URSS și faptul că Hrușciiov făcea parte din confidenții cei mai apropiați ai lui Stalin. Eliminarea acestei pagini s-ar fi făcut fie în 1946 sau mai târziu, probabil tot la inițiativa lui Hrușciiov, care a vrut astfel să elimine probe în implicarea sa în acest dosar. Presupunerea respectivă este întărită de o altă dispută privind trasarea hotarelor Ucrainei, de data aceasta cu Bielorussia, în toamna anului 1939, în care a fost implicat același Hrușciiov și despre care nu s-a păstrat nici un document oficial, dar despre care știm din amintirile fostului prim-secretar al CC al PC (b) din Bielorussia P.C. Ponomariov⁷. De altfel, între 1923 și 1932 Ucraina a avut pretenții teritoriale și față de Rusia, autoritățile de la Harkov (capitala RSSU până în 1934) obținând o serie de teritorii incluse inițial în Federația Rusă, aceste tentative fiind curmate în ultimă instanță de Stalin în 1932, când se renunță semioficial la procesul de *ucrainizare* în RSSU și la *indigenizarea* cadrelor ca o prioritate politică în republicile non-ruse în ansamblu⁸.

Partea a 2-a reprezintă o informație despre componența etnografică a Basarabiei, semnată de V. M. Senkevici, directorul Institutului de Cercetări Științifice al RSS Moldovenești și confirmat prin „just” (*верно*, în rusă, în original) de către N. Șlicari, șeful Aparatului Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, fără semnături, nedatat⁹. Autorul a trecut în revistă câteva surse țariste despre componența etnică a Basarabiei, constatând că populația moldovenească (adică românească) a Basarabiei era mai numeroasă decât cea indicată de recensământul imperial din 1897, întrucât de multe ori moldovenii erau incluși la categoria „ucraineni”¹⁰. El citează de asemenea cercetători ruși, precum Leon Berg, care evidențiau că în satele mixte moldovenii îi asimilează pe ucraineni¹¹. În egală măsură, Senkevici pune la îndoială datele recensământului imperial din 1897 din Rusia cu privire la ponderea moldovenilor în Basarabia, menționând totodată că alte estimări, precum cea a unui alt cercetător rus V. N. Butovici (1907), sunt foarte aproximative întrucât au fost efectuate prin intermediul unor calcule deductive. În orice caz, consideră Senkevici, în județul Ismail cel puțin, populația moldovenească avea o majoritate relativă în raport cu ucrainenii și, mai mult, populația moldovenească era răspândită pe întreg teritoriul județului și acordarea acestuia Ucrainei era incorectă. Pe de altă

⁷ B. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, Х. Куромия, Ю. И. Шаповал, А. Вейнер (eds.), *Политическое руководство Украины, 1938-1989*, Москва, РОССПЭН, 2006, p. 65-66.

⁸ Terry Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca, Cornell University Press, 2001, p. 278-302.

⁹ Senkevici Vasili Markovici, istoric sovietic (origine etnică necunoscută), născut în 1905 în satul Erjovo, raionul Râbnița, decedat în 1954. Membru al PC (b) din URSS din 1926, absolvent al Institutului Pedagogic din Tiraspol în 1938, director al Institutului de Cercetări Științifice din RSS Moldovenească (1940-1947). Din 1947 lector, apoi docent și decan al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău.

¹⁰ AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar nr. 64, f. 8.

¹¹ *Ibidem*, f. 9.

parte, populația județelor Ismail și Hotin se amestecase într-atât de mult cu cea moldovenească – afirmă Senkevici – încât după modul de viață și de multe ori după limba folosită se deosebește foarte puțin. În același timp, la momentul respectiv limba de comunicare a populației multinaționale a Basarabiei, inclusiv în județele Hotin, Ismail și Akkerman, era limba „moldovenească”. Senkevici precizează de asemenea că politica națională leninist-stalinistă presupune mai mult decât ponderea unui grup etnic într-un județ sau altul, existând și alți factori precum comunitatea istorică de veacuri a acestei populații, markerii identitari dintre grupurile etnice fiind estompați. Ceea ce i-a apropiat pe locuitori a fost activitatea economică comună, lupta împotriva cuceritorilor străini pe baza cărora s-a creat o comunitate de limbă, cultură și tradiții specifice, continuă argumentarea sa Senkevici, ceea ce amintește de definiția stalinistă a națiunii. Informația prezentată este urmată de anexe, iar una din concluziile trase de autor era faptul că „nu există argumente de ordin etnografic care ar susține trecerea județelor Hotin, Ismail și Akkerman către RSS Ucraineană”¹².

Partea a 3-a este elaborată de asemenea de Senkevici care încearcă să argumenteze de data aceasta faptul că regiunea dintre Prut și Nistru prezenta o entitate politico-administrativă și economică constituită de secole, iar perpetuarea dezmembrării sale ar aduce prejudicii grave șanselor de dezvoltare economică a RSS Moldovenești. Astfel, se invocau date statistice din anii premergători Revoluției din Octombrie 1917, când în Basarabia existau 110 mii ha de vie, recolta totală de vin fiind de 3 milioane de hectolitri. Ponderea județelor Ismail și Akkerman era destul de importantă, constituind 30% din terenuri și producția totală. Mai mult, cele mai calitative vinuri proveneau anume din cele două județe, iar amestecate cu soiuri mai puțin calitative din nord ele dădeau celebrul vin basarabean. La fel de important era aportul celor două județe din sudul Basarabiei la recolta de cereale. Mai exact, județele Ismail și Akkerman dețineau 30% din totalul terenurilor basarabene însămânțate și dădeau 40% din totalul recoltei din provincie. În plus, industria pescuitului din sudul Basarabiei este foarte importată pentru aprovizionarea populației din centrul și nordul regiunii cu pește, în timp ce acestea din urmă ofereau tradițional sudului ulei pentru conservarea peștelui de care județele respective duceau lipsă. Cu alte cuvinte, Senkevici afirmă că exista o specializare stabilită istoric între județele basarabene din nord, centru și sud, iar desprinderea mai ales a județelor Ismail și Akkerman făcea complicată dezvoltarea economică a RSS Moldovenești¹³. Se invoca, printre altele, importanța pentru economia republicii a porturilor de la Marea Neagră, Limanul Nistrului și Dunăre (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vîlcov și Reni), „în timp ce pentru RSS Ucraineană porturile menționate nu prezintă o importanță economică deosebită”. Porturile erau importante pentru transportarea produselor basarabene pe piețele URSS și în străinătate¹⁴. În

¹² *Ibidem*, f. 9-11.

¹³ *Ibidem*, f. 14-15.

¹⁴ *Ibidem*, f. 17.

concluzie, autorul studiului afirma că „dezmembrarea politico-administrativă a Basarabiei nu poate aduce rezultate economice dorite nici județelor din sud, nici altor județe sau raioane. Unele bogății naturale, o parte a mijloacelor de producție ar fi complet sau parțial neutilizabile. Din contră, Basarabia ca entitate politico-administrativă integră în cadrul RSS Moldovenești, dat fiind complementaritatea vieții economice a sudului, centrului și nordului, are șansele unei dezvoltări fructuoase pe viitor”¹⁵.

Partea a 4-a este alcătuită dintr-un memoriu despre hotarele statului moldovenesc de la întemeierea acestuia până la mijlocul secolului al XIX-lea. Mai amplă decât cea precedentă, partea a 4-a a dosarului este semnată de colaboratori ai Secției istorice a Institutului de Cercetări Științifice al RSS Moldovenești, fără a se specifica numele acestora, documentul fiind fără dată¹⁶. Probabil unul dintre autorii studiului este același Senkevici, dar și Nikolai Berezneakov¹⁷, menționat într-un document emis de CC al PC (b) din Moldova, datat 1942, ca responsabil împreună cu Senkevici de editarea în anii 1942-1943 a trei cărți despre istoria „poporului moldovenesc”¹⁸. Studiul se referă la stăpânirea de către Țara Moldovei (până în 1859/1862), apoi a Principatelor Unite (din 1859/1862), a regiunii dunărene (până la Congresul de la Berlin, 1878) și este destul de bine documentat, fiind folosite sursele de bază cunoscute în epocă, mai ales cele românești. Autorii fac trimiteri atât la diverse izvoare istorice (de exemplu colecțiile de documente interne ale lui Ioan Bogdan, Mihai Costăchescu, *Letopiseșul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche în ultima ediție a timpului, cea a lui C.C. Giurescu, la opera lui Dimitrie Cantemir etc.), cât și la surse istoriografice (referințe la *Istoria românilor din Dacia Traiană* a lui A.D. Xenopol, la studiul lui Leon Berg, la sinteza lui Ernest Lavisse și Alfred Rambaud etc.) – toate acestea regăsindu-se în notele documentului –, astfel încât la nivel factologic studiul reflectă stadiul cunoștințelor despre subiect la nivelul anilor 1930, inclusiv erorile (vezi documentul demonstrat ca fals din timpul domniei lui Yurg Koriatovici, din 5 iunie 1374)¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, f. 18.

¹⁶ *Ibidem*, f. 19-28.

¹⁷ Nikolai Vasilievici Berezneakov, istoric sovietic, ucrainean, născut în anul 1910 la Odessa, absolvent al Universității de Stat din Leningrad (1937), din 1940 cercetător la Institutul de Cercetări Științifice din RSSM. Este unul dintre autorii unei lucrări colective de referință despre pretențiile sovietice asupra Basarabiei (*Lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea și reunirea ei cu patria sovietică, 1918-1940*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1973, 690 p.). Berezneakov este și unul dintre autorii primului tratat „academic” despre istoria Moldovei, apărut în 1949 cu titlul de manuscris, fiind responsabil al capitolului 13, cu tema „intensificarea jugului turco-fanariot în Moldova”, și al capitolului 14, despre „rolul progresist al Rusiei pentru Moldova în secolul al XVIII-lea”. Senkevici, la rândul său, a semnat paragrafele 1 și 2 din capitolul 3 (despre „volohii de la est de Carpați” și „relațiile social-economice și regimul politic la volohi”), capitolul 4 despre „teritoriile dunărene și nistrene în componența statului Rusia Kieveană și a cnezatului Galiția-Volinia”, precum și capitolul 5 despre „crearea statului moldovenesc și a poporului moldovenesc”. Vezi *Курс Истории Молдавии*, часть I, Кишинев, Школа Советикэ, 1949.

¹⁸ AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar nr. 95, f. 38.

¹⁹ DRH, seria A. *Moldova*, editori Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 416-417, nr. I, documente false.

Dincolo însă de partea factologică, care în general e corectă, este interesantă instrumentalizarea acestor informații de către sovietici pentru a impune o anumită revizuire a hotarelor „Moldovei sovietice” după război. Altfel, avem aici formulată tranșant – se pare pentru prima dată – ideea că Republica Sovietică Socialistă Moldovenească ar fi moștenitoare de drept a statului medieval moldovenesc. Prin urmare, în componența RSSM era „necesar” să fie incluse județele din Moldova din dreapta Prutului, cu o populație de 2,5 milioane de oameni, „toată Bucovina” și județele Maramureș și Năsăud din Transilvania, toate aceste teritorii având o populație de peste 1 milion, făcându-se referire la faptul că din cele două regiuni istorice românești de peste Carpați au descălecat Dragoș și Bogdan, de aceea fiind considerate „leagăn al poporului moldovenesc” și „teritorii autentic moldovenești” (*истинно молдавские территории* – în rusă).

O altă temă în partea a 4-a a dosarului 64 este cea a adversității moldo-muntene, care avea să joace un rol important în discursul sovietic cu privire la existența unui popor moldovenesc, considerat a fi deosebit de cel românesc. „Cotropitorii români” sunt criticați pentru faptul că au alipit cu de-a sila Moldova la Valahia în 1859, făcându-se referință la mișcarea antiunionistă de la Iași de la 1866, că au „ocupat cu forța” Basarabia la 1918, deținută „illegal” până la „eliberarea” din 1940. Iar restabilirea „dreptății” – considerau autorii raportului – ar fi fost posibilă abia odată cu crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în stânga Nistrului, eveniment petrecut la 12 octombrie 1924, în jurul căreia era preconizată construcția noii entități statale, sovietice socialiste moldovenești (după principiul Piemontului, ar adăuga Terry Martin²⁰).

Partea a 5-a a dosarului reprezintă pledoaria lui Fiodor Brovco, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, în vederea „reunificării întregului popor moldovenesc într-un singur stat unitar sovietic moldovenesc”, cu referire directă la nevoia alipirii întregii Moldove istorice la RSSM, precum și a județelor Maramureș și Năsăud, pe același motiv menționat în partea a 6-a a dosarul 64 (a se vedea mai jos), la care Brovco face referire directă²¹. Documentul nu are dată, dar este semnat de Brovco. Scrisoarea este adresată Biroului CC al PC (b) din Moldova, argumentul invocat în favoarea reunificării poporului moldovenesc fiind acela al înlăturării „pe viitor a tentativelor de cucerire a Basarabiei și ale altor teritorii ale RSS Moldovenească din partea ocupanților români și pentru restabilirea adevărului istoric”²². În acest document sunt reiterate câteva idei ce vor sta ulterior la baza istoriografiei din RSS Moldovenească, cu accente recurente până în ziua de azi în discursul identitar „moldovenist”²³. În primul rând este vorba despre ideea legăturii

²⁰ Terry Martin, *op. cit.*, p. 274-282.

²¹ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 34.

²² *Ibidem*, f. 33.

²³ A se vedea, de exemplu, Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2002.

seculare dintre Moldova și Rusia, accentuându-se relațiile de „prietenie” dintre domnii moldoveni (Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Gheorghe Ștefan, Dimitrie Cantemir) și țarii ruși. Toată istoria statului moldovean era interpretată teleologic ca un drum lung care urma să fie încununat de alipirea la Rusia²⁴. O altă idee elaborată de savanții sovietici, moștenită de discursul „moldovenist” contemporan, alimentând totodată și diverse stereotipuri este confundarea deliberată a noțiunilor „Valahia” și „România”. În încheiere, F. Brovco propunea ca Biroul CC al PC(b) din Moldova să „însărcineze Comisariatul pentru Afacerile Externe al RSS Moldovenești și Institutul de Cercetări Științifice din RSSM să pregătească materialele necesare de ordin istoric, economic, etnografic și geografic”, pentru a convinge autoritățile unionale să accepte reunificarea „întregului popor moldovenesc și a pământurilor sale într-un stat moldovenesc unic”²⁵. Cu alte cuvinte, el propunea – probabil – ca studiile anexate la dosarul din 29 iunie 1946 care urma să fie trimis la Moscova să fie elaborate într-o manieră mai coerentă decât se făcuse la momentul respectiv și să fie adăugate alte argumente care să susțină demersul RSSM în revizuirea hotarelor sale atât cu Ucraina, cât și cu România. Astfel, poziția lui Brovco este cea mai radicală, dar și cea mai „coerentă”: „Moldova Mare” trebuia, după părerea sa, să includă atât teritoriile din stânga Prutului, până la Carpați și puțin chiar dincolo de munți, dar și teritoriile basarabene din nord și din sud revenite Ucrainei la 1940, precum și Bucovina de Nord²⁶. Prin urmare, scrisoarea lui Brovco reia argumentele din toate cele patru rapoarte din dosarul 64, existând și elemente de noutate prin citarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană* a lui Xenopol, cu referire la mișcarea antiunionistă din Moldova din 1866²⁷. Din punctul de vedere al datării, scrisoarea lui Brovco se situează cu siguranță după cele patru rapoarte (partea a 2-a, a 3-a, a 4-a și a 6-a) întrucât preia argumente din toate acestea și reprezintă de fapt o sinteză a lor, atât în ce privește chestiunea hotarelor Moldovei istorice, a limbii, cât și a argumentelor de ordin economic și etnic în privința sudului și nordului Basarabiei, dar și a Bucovinei de Nord. Cu alte cuvinte, textul lui Brovco poate fi datat mai degrabă cu anul 1944 sau 1945.

Partea a 6-a a dosarului 64 constituie un document elaborat de un colectiv de savanți de la Institutul de Etnografie al Academiei de Științe din URSS, datat 9 decembrie 1943, la sfârșitul căruia sunt menționate trei nume: cel al directorului

²⁴ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 29, 30, 32.

²⁵ *Ibidem*, f. 35.

²⁶ Despre modul în care au fost trasate hotarele RSSM în 1940, a se vedea: Anton Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria, 1812-1993*, Chișinău, Editura Universul, 1993, p. 326-329; Ion Șișcanu, *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române, 1940*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p. 241-251.

²⁷ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 64, f. 31-32. Este vorba de câteva citate din A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, îngrijită de I. Vlădescu, 1929, vol. 14, p. 200-201, dedicat mișcării separatiste de la Iași, dar care sunt foarte aproximative și pe alocuri inexacte.

instituției, profesorul S. P. Tolstov²⁸, al profesorului M.V. Serghievski²⁹ care este menționat ca redactor al textului, și M. Ia. Salmanovici³⁰, evidențiat în calitate de autor al raportului. Se remarcă faptul că acest raport nu este original (menționându-se că în original ar fi fost semnat de Serghievski), fiind o copie trimisă lui Nichita Salogor (numele său e indicat cu creion simplu pe prima pagină a raportului, în partea dreaptă sus)³¹. Serghievski, cel care semnează originalul³², publicase anterior o carte despre istoria Moldovei în care încerca să acrediteze ideea că moldovenii sunt deosebiți de români, un rol special în diferențierea lor de munteni și ardeleni avându-l factorul slavon³³. Principalele sale idei privind caracterul etnic diferit al moldovenilor și „limbii moldovenești” au fost regăsite și în memoriul de față. Autorul considera că „limba moldovenească” este distinctă de idiomul vorbit în Muntenia, pornind de la o idee a lui Alexandru Philippide despre cele două grupuri dialectologice care se constituiseră către secolul al XVI-lea, rezultat al unor valuri distincte de migrații ale populației romanice din Balcani, una venind prin Panonia și nord-vest, alta prin Banat, în regiunea Carpaților meridionali. Philippide observa că „Moldova și Muntenia nu aveau o legătură genetică”³⁴, ceea ce a fost considerat un punct de plecare pentru teoria sovietică a existenței a două entități est-romanice distincte. Din punctul său de vedere, aceste două ramuri nu au avut contacte în măsură să uniformizeze limba. Astfel, numind anacronic idiomul transilvănean drept „limbă moldovenească”, se creează bazele pentru lansarea proiectului identitar moldovenesc, distinct de cel românesc. Trasarea hotarelor lingvistice a constituit primul argument principal al stabilirii hotarelor etnice ale moldovenilor. Se făcea trimitere la „vatra” poporului moldovenesc din Maramureș, la întreaga Moldovă de peste Prut (cu câteva excepții în regiunea Bacăului) și la întreaga Basarabie. Această teorie, care reprezintă o îmbinare a unor fapte care corespund realității cu date falsificate sau eronate, a constituit temeiul sovietic pentru formularea proiectului înființării unui stat unitar moldovenesc în

²⁸ Serghei Pavlovici Tolstov (1907-1976), istoric, etnograf și arheolog sovietic rus, director al Institutului de Etnografie, în același timp director al Institutului de Studii Orientale și secretar științific al Prezidiului Academiei de Științe a URSS, șef al catedrei de etnografie (1939-1951) și decan al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moscova (1943-1945), specialist în istoria și cultura poporului karakalpak, descoperitor al civilizației antice a Horezmului.

²⁹ Maxim Vladimirovici Serghievski, născut în 1892 la Moscova, rus, filolog romanist sovietic, absolvent al Universității din Moscova (1916), profesor la aceeași instituție (1925-1946). Moare la 20 iunie 1946, cu nouă zile înainte ca Salogor să-i trimită scrisoarea lui Stalin, la care era anexat și studiul său despre „hotarele limbii și poporului moldovenesc”.

³⁰ M. Ia. Salmanovici, etnograf sovietic, specialist în istoria și etnografia românească, autor de lucrări despre tradițiile populare din RSSM și România.

³¹ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 36-48.

³² Istoricul Anton Moraru ne-a comunicat că a consultat originalul care se păstrează la fostul Institut de Etnografie al Academiei de Științe al URSS, astăzi în cadrul Academiei de Științe a Rusiei.

³³ М. В. Сергиевский, *Молдавские этюды*, серия “Труды Московского института истории, философии и литературы”, том 5, Москва, 1939.

³⁴ Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1928, p. 389-392.

componenta URSS. Este de remarcat în legătură cu paternitatea părții a 6-a, prima din componentele „analitice” ale dosarului 64, că aceasta aparține unui institut de cercetare academică de la Moscova, dar care cu siguranță a fost elaborat la cererea Biroului Politic al CC al PC (b) pan-Unional și poate chiar personal a lui Stalin. Cu alte cuvinte, originea dosarului 64 este la Moscova, nu la Chișinău. Unele persoane din conducerea RSSM au îmbrățișat cu entuziasm ideile exprimate în raportul Institutului de Etnografie al Academiei de Științe al URSS din 9 decembrie 1943, dar ele nu au înțeles că solicitarea revizuirii hotarelor – la sfârșitul anului 1943 – prima jumătate a anului 1944 – era o strategie mai degrabă de șantaj asupra României, decât unul îndreptat împotriva pretențiilor ucrainene asupra Basarabiei de sud și de nord, cu atât mai mult a Bucovinei de Nord.

Așa cum precizam de la bun început, părțile componente ale dosarului nu pot fi înțelese decât ca un tot unic. Există însă dificultăți în datarea fiecărui document în parte. Acest lucru este esențial pentru a înțelege evoluția chestiunii hotarelor RSS Moldovenească cu RSS Ucraineană. Este datată doar prima parte a dosarului, scrisoarea lui Salogor către Stalin – 29 iunie 1946, precum și ultima – raportul etnografilor de la Moscova despre hotarele Moldovei, datată 9 decembrie 1943. Suntem tentați să considerăm ultima dată începutul elaborării dosarului despre viitoarele hotare ale RSSM, iar cu prima dată – aici nu există dubii – încheierea acestuia sau, mai degrabă, data când s-a decis ridicarea problemei hotarelor dintre RSS Moldovenească și RSS Ucraineană în mod tranșant în fața autorităților de la Moscova. Prin urmare, rămân semne de întrebare în ceea ce privește datarea celorlalte patru părți ale dosarului, dar credem că acestea se situează între decembrie 1943 și iunie 1946. În ordine cronologică, al doilea după memoriul etnografilor de la Moscova de la sfârșitul anului 1943 este probabil cel despre hotarele statului moldovenesc (partea a 4-a) întrucât acesta completează, de data asta cu note de subsol punctuale, concluziile la care au ajuns cei de la Institutul de Etnografie de la Moscova. Autorii acestuia sunt – după cum am amintit mai sus – Senkevici și Berezneakov, probabil și Narțov³⁵, ultimul fiind menționat în planul de

³⁵ Naum Arianovici Narțov, istoric sovietic, evreu, născut în anul 1894 în satul Berezovka, raionul Balta (fosta RASSM), regiunea Odessa, Ucraina, decedat în 1978 la Chișinău. Din 1930 predă la Institutul Pedagogic din Tiraspol, iar între 1941-1945 este colaborator științific la Institutul de Istorie al URSS din cadrul Academiei de Științe a URSS, unde își susține în 1945 titlul de doctor în istorie. Ulterior, din 1946, este profesor la Institutul Pedagogic din Chișinău și șef al secției de istorie a Institutului de Istorie, economie, limbă și literatură a Bazei academice a RSSM de pe lângă Academia de Științe a URSS. Este autorul primului curs de istoria Moldovei destinat studenților și publicului larg. Acest curs a fost recomandat pozitiv de academicieni ruși precum N.S. Derjavin, dar din anumite motive nu a mai ajuns să fie publicat, fiind retras de la tipografie. A se vedea mai mult în Artiom Lazarev, *Cum s-a scris istoria Moldovei*, în „Nistru”, nr. 2, 1989, p. 126-132; unul din motivele căderii ulterioare a lui Narțov în dizgrație ar fi că susținea o versiune radicală a mitului *prieteniei popoarelor*, nefiind adept al națiunii moldovenești în sens etnic, ci accentuând înrudirea moldovenilor cu slavii, în special cu rușii. Vezi Wim P. van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chișinău, Editura ARC, 1996, p. 198-199.

activitate al institutului condus de primul, dar al cărui membru nu era³⁶. Au urmat, după câte putem deduce, părțile a 2-a și a 3-a, care se referă la chestiunea teritoriilor basarabene cedate Ucrainei în 1940, prima informație accentuând argumentele de ordin etnic, iar cea de-a doua pe cele economice în ce privește justificarea alipirii sudului și nordului Basarabiei la RSSM. Penultimul text din punct de vedere cronologic pare a fi scrisoarea lui Brovco adresată Biroului CC al PC (b) din Moldova; în orice caz este cu siguranță posterior elaborării părților 2, 3, 4 și 6, întrucât face referire la argumente din acestea (la anexa 3, pe care am identificat-o a fi partea a 4-a, dar și la partea a 6-a). O legătură directă între scrisoarea lui Brovco și partea a 2-a (despre componența etnică a populației Basarabiei) poate fi stabilită prin faptul că șeful Aparatului Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (deci subalternul lui Brovco) – Nichita Antonovici Șlicari – este cel care avizează acest raport cu mențiunea „just” („верно”). Cu alte cuvinte, putem presupune că, într-o primă fază, pe lângă Nichita Salogor, Brovco și oamenii lui din conducerea Sovietului Suprem exista un al doilea grup important de susținători ai ideii revizuirii hotarelor RSSM.

Se observă că ideile exprimate în ce privește România și concepția Moldovei Mari sau a etno-moldovenismului nu sunt absolut noi. Ele au fost formulate mai mult sau mai puțin insistent de către autoritățile țariste în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Cu toate acestea, unul dintre cei mai fervenți susținători ai moldovenismului și al șovinismului velicorus în Basarabia, Pavel Krușevan, îi numea alternativ pe moldovenii din Basarabia – români și limba care o vorbeau – română³⁷. În perioada interbelică, autoritățile sovietice, la rândul lor, nu au avut o poziție coerentă față de identitatea moldovenilor, încurajând uneori românizarea acestora, iar alteori îndepărtarea idiomului local de cel de peste Prut, de versiunea bucureșteană³⁸.

Ceea ce e nou acum, în 1943, este tentativa sovieticilor de a traduce într-un proiect geopolitic aceste idei. Ținta era extinderea „Moldovei sovietice” ca parte componentă a URSS, creată inițial în stânga Nistrului în 1924 și apoi extinsă în 1940 la teritoriul dintre Prut și Nistru, admițându-se în următoarea etapă, după război, împingerea spre vest a hotarelor „Moldovei sovietice” în așa fel încât să includă întreaga Moldovă istorică până la Carpați, plus județele Maramureș și Năsăud, întrucât acolo era „leagănul poporului moldovenesc” și dat fiind că din acele regiuni descălecaser Dragoș și Bogdan. O altă întrebare importantă, chiar *esențială*, care se ridică în legătură cu dosarul 64 este următoarea: era oare proiectul ce prevedea extinderea „Moldovei sovietice” până la Carpați un proiect dezirabil pentru Moscova sau era doar o strategie de șantaj asupra

³⁶ AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar 95, f. 40.

³⁷ Павел Крушеван (под редакцией), *Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*, Москва, 1903.

³⁸ Charles King, *Moldovenii. Politica culturală între România și Rusia*, Chișinău, Editura ARC, 2002, p. 62-90; Igor Cașu, *op. cit.*, p. 38-43.

României în cadrul tratatelor diplomatice sovieto-române de la sfârșitul anului 1943 – începutul anului 1944?

Așa cum a presupus și Anton Moraru³⁹, data apariției acestui raport cu privire la hotarele statului moldovenesc nu este întâmplătoare, probabil fiind legată de desfășurarea Conferinței de la Teheran (30 noiembrie – 1 decembrie 1943), care s-a consumat cu câteva zile înainte. Atunci s-a decis că URSS va avea un cuvânt greu de spus în țările din Estul Europei, iar „strategia balcanică” a lui Churchill fusese respinsă. Acest fapt i-a încurajat, probabil, pe sovietici să lucreze la justificarea „științifică” a unei eventuale rectificări de hotare în zona lor de influență, iar guvernul RSSM, evacuat în interiorul URSS după 22 iunie 1941, era încurajat să pregătească dosarul justificativ al înglobării a încă unei părți a României în componența Uniunii Sovietice, pe lângă Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța, ocupate în 1940 și pentru reanexarea cărora sovieticii aveau deja acordul anglo-americanilor, aceștia recunoscând hotarele sovietice de la 22 iunie 1941. În cadrul acestor investigații s-a decis să se pregătească *argumente detaliate* și pentru reunificarea teritoriilor din sudul și nordul Basarabiei la RSS Moldovenească, pierdute în favoarea Ucrainei la 2 august 1940. Observăm însă că studiile speciale despre componența etnică, limba de comunicare principală și economia teritoriilor din sudul și nordul Basarabiei – părțile a 2-a și a 3-a – au fost elaborate de către Institutul de Cercetări Științifice al RSSM. Prin urmare, la inițiativa liderilor locali, Salogor și Brovco în primul rând. Cu alte cuvinte, nu la inițiativa Moscovei, care țintea mai mult spre teritoriile din stânga Prutului, cel puțin acesta este sensul documentului din 9 decembrie 1943, iar problema sudului și nordului Basarabiei era oarecum o chestiune în subsidiar, ca parte a acestui proiect al „Moldovei Mari”, dar nu constituia nicidecum *principalul element* al proiectului extinderii teritoriale a RSSM, așa cum au înțeles anumiți lideri ai republicii.

Într-adevăr, punerea pe tapet de către sovietici a planului unei „Moldove Mari” ca parte componentă a Uniunii Sovietice se regăsește în documente diplomatice românești. Astfel, încă în septembrie 1943, emisari sovietici din Elveția au avut grijă să răspândească ideea că URSS are un plan minim de pretenții teritoriale față de România – Basarabia și Bucovina de Nord, dar și unul maxim, care viza „unitatea Moldovei”, adică „Moldova Mare” de la Nistru la Carpați, în limitele Moldovei istorice. Aceste informații erau răspândite de către diplomația sovietică pentru a presa atât conducerea de atunci a României, în frunte cu Ion Antonescu, dar și opoziția, pentru a determina ieșirea țării din război. Ideea, preluată în epocă de presa engleză în octombrie 1943, în ajunul conferinței inter-aliatelor din capitala sovietică, foarte probabil că nu era întâmplătoare și fusese luată chiar la inițiativa Moscovei: dacă România ar decide în timp record ieșirea din război, ar pierde doar Basarabia și Bucovina de Nord, iar dacă va tergiversa, ar risca să piardă întreaga Moldovă istorică și, mai mult, ar pune în pericol recuperarea Ardealului de Nord, dar ar pierde și întreaga Dobrogeă către

³⁹ Anton Moraru, *Documentele mărturisesc*, în „Cugetul”, nr. 5-6, 1993, p. 61.

Bulgaria⁴⁰. Pe de altă parte, este cunoscut faptul că într-adevăr Ion Antonescu lua în calcul în toamna anului 1943 nu numai organizarea unei rezistențe până la capăt, indiferent de prețul uman, atât în Basarabia și Bucovina de Nord, dar și – sau mai ales – în Moldova din stânga Prutului⁴¹.

O altă interogație care se impune cu privire la dosarul 64 se referă la alegerea perioadei în care chestiunea revizuirii hotarelor RSSM este ridicată la Moscova. De ce atunci, la sfârșitul lui iunie 1946, și nu mai devreme sau mai târziu? O explicație invocată ar fi contextul internațional de atunci. Anume, acest lucru se întâmplă cu o lună înainte de deschiderea Conferinței de Pace de la Paris care avea să stabilească hotarele postbelice ale Europei și să fie semnate tratatele de pace între învingători și învinși. Cu alte cuvinte – a presupus Ion Țurcanu⁴² – demersul lui Salogor ar fi confirmat că „în iunie 1946, în ajunul deschiderii Conferinței de Pace de la Paris, Stalin urmărea să arate că sovieticii încă nu luaseră hotărârea definitivă relativ la configurația teritorială a României”. E adevărat, Țurcanu afirmă acest lucru cu referire la scrisoarea lui Brovco care conține pretenții teritoriale față de România, repetând argumentele din partea a 4-a a dosarului. Problema este că și Țurcanu, dar și alți istorici (printre care și primul din cei doi editori ai acestui material, într-un studiu anterior⁴³) au făcut greșeala de a analiza *in corpore* argumentele expuse în dosarul 64, scăpând din vedere faptul că sunt texte elaborate de-a lungul a cel puțin trei ani și fiecare dintre acestea aveau o anumită țință și erau produse ale unui anumit context. Cu alte cuvinte, dacă e să comparăm conținutul primului text din punct de vedere cronologic – cel din 9 decembrie 1943 –, observăm că ideea centrală este axată pe „Moldova Mare”, adică formulează mai mult sau mai puțin voalat pretenții teritoriale asupra României. În timp ce, prin comparație, în al doilea text datat, cel din 29 iunie 1946, care e și ultimul din punct de vedere cronologic din setul de șase documente incluse în dosarul 64, constatăm că ideea centrală este cea a unei „Basarabii Mari”, adică pretențiile teritoriale sunt formulate de Chișinău la adresa Ucrainei, deci se referă la o problemă pe care cel puțin Salogor o considera una administrativă, nu explicit politică și internațională, cum era problema revizuirii hotarelor cu România. Mai mult, Salogor nu face referire în cele 4 pagini ale scrisorii trimise lui Stalin la faptul că crearea „Basarabiei Mari” ar fi primul pas spre realizarea „Moldovei Mari”, deși cochetează cu ideea, întrucât anexează la scrisoarea sa cele 5 rapoarte, dintre care 3 insistă asupra „Moldovei Mari”. Drept urmare, dosarul 64 trebuie analizat document cu document, dar adresa către Moscova din 29 iunie 1946 și

⁴⁰ Marin Radu Mocanu (editor coordonator), Simona Ceașu, Nicolae Dinu, Maria Ignat, Veronica Iliescu, Gheorghe Neacșu, Ioan Suciu (editori), *România – marele sacrificat al celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Arhivele Statului din România, 1994, p. 90, 96-98.

⁴¹ Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat (editori), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IX, februarie-decembrie 1943, București, Arhivele Naționale ale României, 2006, p. 439, 447, 553.

⁴² Ion Țurcanu, *op. cit.*, p. 380.

⁴³ Igor Cașu, *op. cit.*, p. 51-52.

argumentele expuse în aceasta – „Basarabia Mare” – trebuie luate la baza înțelegerii demersului către Stalin. Așa cum sugeram mai sus, chiar dacă Salogor nu ridică *explicit* pretenții teritoriale față de România – ideea „Moldovei Mari” –, includerea în dosarul trimis lui Stalin a raportului Institutului de Etnografie al URSS din 9 decembrie 1943 este menită a aminti liderului sovietic că el însuși sau oameni din imediata sa apropiere și cu știința lui au comandat raportul respectiv și, prin urmare, au avut în vedere „reunirea întregului popor moldovenesc într-un stat unic sovietic” până la Carpați, inclusiv părți din Transilvania, dar și Basarabia de sud și Hotinul, precum și Bucovina întreagă. Adică, aprecia probabil Salogor, el, ca lider al comuniștilor de la Chișinău – aprobat doar în funcția de al doilea secretar și îndeplinind-o doar *ad interim* pe cea de prim-secretar din septembrie 1942 –, cere aprobarea unui plan minim: doar teritoriile basarabene, fără Bucovina de Nord, să revină RSSM-ului. Salogor probabil folosește acest moment știind că se pregătește schimbarea sa din funcție, în orice caz știa că nu e agreeat la Moscova în măsura în care de patru ani de zile nu era întărit ca prim-secretar. Se prea poate ca liderul interimar al PC (b) din Moldova să fi sugerat că, în contextul foametei care se făcea din ce în ce mai simțită acum în iunie 1946 și a planului exorbitant al livrărilor de cereale către stat – 265 mii de tone –, era tocmai momentul să comunice Moscovei despre impactul dezastruos din punct de vedere economic al pierderii Basarabiei de sud mai ales. Or, Salogor nu întâmplător face referire la ponderea celor două județe din sud, Ismail și Cetatea Albă, în economia Basarabiei, amintind că acestea dădeau peste 40% din recolta de grâne și livrau pește și alte produse strict necesare centrului și nordului republicii⁴⁴. Cu alte cuvinte, ceea ce dorim să sugerăm este că dacă începutul dosarului – inițiat de Moscova – este legat de contextul internațional și trasarea hotarelor de după încheierea războiului, punerea acestuia pe tapet de către Salogor la 29 iunie 1946 este legat mai degrabă de contextul intern din RSSM, precum și de implicații personale și competiție între diverși membri ai conducerii RSS Moldovenești.

Deși nu știm exact dacă scrisoarea a ajuns la Stalin, cunoaștem însă cu siguranță că acest demers nu l-a ajutat pe Salogor să-și consolideze autoritatea sa la Moscova, ci din contră, i-a năruit-o definitiv. Or, la mai puțin de o lună de la trimiterea scrisorii, însoțită de celelalte cinci părți componente ale dosarului 64, Salogor era demis. Acest lucru s-a întâmplat la 18 iulie 1946. Întâmplător sau nu, dar succesorul său, Nicolae Coval, fost președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM până la 18 iulie 1946, nu semnase scrisoarea din 29 iunie 1946 către Stalin, deși numele său figurează la sfârșitul documentului, lângă cel al lui Salogor. Prin urmare, Salogor este singura persoană din conducerea RSSM care semnează scrisoarea către Stalin prin care se cere *explicit retrocedarea teritoriilor anexate de Ucraina* în 1940 și este sancționat imediat. Un alt semn de întrebare este de ce Brovco, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești – formal șeful de stat, dar care avea prerogative mai mult

⁴⁴ AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 2-3, 14-15.

simbolice –, nu a semnat alături de Salogor, deși observăm din alt document din dosarul 64 că el susținea acest demers cu vârf și îndesat, text în care se face referire clară la nevoia retrocedării nu numai a județelor din sud și nord ale Basarabiei către RSSM, dar și la extinderea hotarelor RSSM în detrimentul României, în așa fel încât să coincidă cu hotarele Principatului medieval al Moldovei și chiar să-l depășească (prin includerea județelor Maramureș și Năsăud, făcând trimitere la studiul efectuat de Institutul de Cercetări Științifice al RSSM despre hotarele statului moldovenesc, partea a 3-a din dosar). Acest lucru poate fi explicat prin faptul că, la un moment dat, Brovco într-adevăr s-ar fi răzgândit, așa cum am menționat mai sus, sau el rămânea fidel liniilor trasate de Moscova prin raportul elaborat de Institutul de Etnografie al Academiei de Științe al URSS din decembrie 1943. Mai exact, ar fi înțeles că e una să soliciți extinderea hotarelor RSSM în limitele Moldovei istorice, accentul fiind mai mult pe extinderea în detrimentul României și cu totul altceva să formulezi pretenții exclusiv de la Ucraina. În orice caz, el a fost mai prudent și va rămâne în funcție până în 1951, fiind retrogradat mai târziu deci, activând în funcții neimportante din diferite ministere ale RSSM. Se pensionează în 1958, cu doi ani înainte de a deceda, în 1960. Salogor însă este retrogradat *imediat* și va activa ulterior până la pensionarea sa în 1959, ca și Brovco după 1951, în funcții neimportante din guvernul de la Chișinău. Abia în 1971 și 1976 Salogor va fi ales membru al CC al PCM. Și asta mai mult datorită lui Bodiul și altor persoane care îl cunoșteau și îl apreciau. Fiind grav bolnav, cererea sa din 1971 de a i se majora pensia, la nivelul pensiei unionale care se acorda foștilor membri ai nomenclaturii CC al PCUS, al cărui membru a fost între 1942 și 1946, primește răspuns negativ. Mai exact, este avizată pozitiv la Chișinău, dar CC al PCUS, căruia îi revenea competența de a decide în asemenea chestiuni, nu o aprobă⁴⁵. Ipoteza care se articulează este următoarea: lobby-ul ucrainean de la Kremlin, în primul rând Hrușciov, a fost informat de scrisoarea lui Salogor și a insistat pe lângă Stalin ca acesta să fie demis imediat, așa cum s-a și întâmplat. Mai mult, este de presupus că în dosarul său personal din 1946 de la Moscova a fost introdusă această solicitare care nu a plăcut conducerii ucrainene mai ales, dar poate chiar și lui Stalin personal. Prin urmare, demiterea lui Salogor poate fi explicată prin faptul că demersul său a fost înțeles ca o deviere de la „politica națională” a Moscovei care pune accent pe consolidarea republicilor slave și nu era cointereseată în extinderea teritorială a unei republici unionale de la frontiera sa vestică în detrimentul Ucrainei și care constituia o potențială iredentă a statului vecin, România, așa și cum s-a întâmplat începând cu anii 1960. Și acest lucru nu i s-a iertat lui Salogor, cel puțin el nu a mai putut să promoveze după aceasta, cum au reușit mulți după el, deși avea o vârstă nu prea înaintată, 45 de ani (era născut în 1901).

Teza competiției dintre Salogor și Coval este susținută de faptul că după demiterea sa în iulie 1946, Salogor a avut o audiență la A.A. Kuznețov, secretar

⁴⁵ Idem, inventar 32, dosar nr. 73, f. 15.

la cadre al CC al PC (b) pan-Unional, la care l-a criticat pe Nicolae Coval pe motiv că și-a ascuns originea socială, menționând în ancheta de partid că părinții săi au fost argați, pe când în realitate ar fi provenit dintr-o familie de comercianți „speculanți”. Alte informații compromițătoare la adresa lui Coval invocate de Salogor erau că tatăl său, Grigore Ivanovici Coval, în perioada anilor 1941-1944 a rămas pe teritoriul ocupat, fiind secretar la primăria din Camenca, și ar fi predat partizani sovietici administrației germano-române. Același lucru l-ar fi făcut și fratele lui N. Coval, Vasile. În plus, N. Coval era căsătorit cu fiica unui fost mare proprietar evreu, originar din orașul Trostineț, regiunea Vinnița (Ucraina). Din scrisoarea trimisă de Salogor lui Kuznețov, în ianuarie 1947, reiese de asemenea că fostul lider al comuniștilor de la Chișinău între septembrie 1942 și iunie 1946 dă vina și pe F. Butov, președintele Biroului CC al PC (b) pan-Unional pentru Moldova, sugerând că acesta are un stil de lucru inadecvat și l-ar fi protejat pe Coval. Printre altele, Salogor se resemnează cu demiterea, dar solicită înlăturarea lui N. Coval și numirea în funcția de prim-secretar al CC al PC (b) M a lui Simion Ia. Afteniuc, în acel moment secretar la cadre⁴⁶. Ceea ce este interesant în această istorie este faptul că și Salogor fusese învinuit anterior de alți membri ai CC al PC (b) din Moldova de faptul că are origini sociale „nesănătoase”, mama sa fiind „deschiaburită” în 1930. La o ședință a Biroului CC al PC (b) din Moldova din 2 martie 1942, Salogor a explicat că rupsesse relațiile cu mama sa încă din 1918, ceea ce a fost considerat credibil din moment ce la 7 septembrie 1942 prelua funcția de prim-secretar interimar al organizației comuniste a RSSM⁴⁷. Nu știm însă dacă și Moscova a considerat explicația credibilă și suficientă pentru a elimina suspiciunile în privința originii sociale „nesănătoase” a lui Salogor. În orice caz, dacă informațiile despre N. Coval corespund realității, constatăm că originea socială nu era neapărat un handicap insurmontabil în calea accederii pe scară ierarhică. Prin urmare, pare improbabil ca elementul de clasă să fi stat la baza neîncrederii Moscovei față de Salogor, ci altceva.

În iunie-iulie 1946 apăreau primele semne clare ale faptului că foametea ia amploare. Încă din lunile aprilie-mai 1946 se înregistrează atacuri ale unor mulțimi disperate, de zeci și sute de persoane, asupra depozitelor de cereale⁴⁸. La 31 iulie este înregistrat și primul caz de canibalism, în satul Milești, raionul Nisporeni, iar următorul la mijlocul lui decembrie 1946 în satul Cazaclia, raionul Taraclia, județul Cahul⁴⁹. Cu alte cuvinte, pare puțin posibil ca Salogor

⁴⁶ Idem, inventar 5, dosar nr. 61, f. 85-86.

⁴⁷ Idem, inventar 1, dosar nr. 100, f. 7-8.

⁴⁸ A. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакцией), *Голод в Молдове, 1946-1947. Сборник документов*, Кишинев, Штиинца, 1993, p. 187; AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 49, f. 46. Alte date descoperite recent în arhiva Ministerului de Interne de la Chișinău: AMAIRM (Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova), fond 16, inventar 1, dosar nr. 27, f. 13; fond 16, inventar 3, dosar nr. 26, f. 28; fond 16, inventar 3, dosar nr. 40, f. 5-5 f.v., 46; inventar 1, dosar 42, f. 6.

⁴⁹ A. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакцией.), *op. cit.*, p. 225, 321; Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 74; AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 28, f. 23; AMAIRM, fond 16, inventar 3, dosar nr. 40, f. 97.

să fi fost demis în legătură cu fenomenul foametei, care abia lua amploare în RSSM și va cunoaște apogeul din decembrie până în iulie-august 1947. Nu este exclus ca începutul foametei și mai ales anunțul conducerii RSSM că recolta este compromisă pentru anul 1946 să fi cântărit în egală măsură în decizia Moscovei de a-l demite pe Salogor. Este vorba de o telegramă din 20 iunie 1946 semnată de Nichita Salogor și Nicolae Coval, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, trimisă lui Anastas Mikoian, ministrul comerțului din URSS, în care îl informează pe acesta despre impactul dezastruos al secetei din anul 1945 asupra agriculturii din republică, precum și continuarea efectului dezastruos al acesteia în anul 1946. Salogor și Coval afirmă că în urma secetei fusese compromisă total recolta pe 38 de mii ha aparținând colhozurilor și sovhozurilor (majoritatea absolută aflate în partea stângă a Nistrului), alte 162 de mii ha fiind deținute încă de țărani individuali din partea basarabeană a RSSM. La rândul său, recolta era distrusă parțial pe alte 349 de mii ha. În ansamblu, la data de 15 iunie 1946, în 41 din cele 60 de raioane, ceea ce alcătuia 65% din terenurile însămânțate, recolta la cerealele de toamnă și primăvară urma să fie de doar 1-3 chintale la hectar. Liderii de la Chișinău cer de aceea Moscovei reducerea planului inițial de livrări de cereale de la 265 mii tone la 160,9 mii tone⁵⁰. Planul a fost redus la cantitatea solicitată, iar după rezultatele strângerii recoltei la sfârșitul lunii august 1946 a mai fost redusă încă o dată, la 72 mii tone, ceea ce însă nu a putut evita adâncirea foametei în lunile următoare, dar acest aspect nu ne interesează în mod predilect aici. Prin urmare, dacă problema foametei era una centrală în decizia de demitere a lui Salogor, aceeași soartă ar fi trebuit să o aibă și Coval, președinte al guvernului RSSM din 1945, mai ales că acesta fusese anterior și comisar al poporului din RSSM pentru agricultură. Ceea ce însă nu s-a întâmplat și ceea ce sugerează că Salogor a fost demis din cu totul altă cauză, legată de dosarul trimis la Moscova pe 29 iunie 1946 cu privire la pretențiile teritoriale ale RSSM față de Ucraina.

Ipoteza noastră este că alegerea succesorului lui Salogor în persoana lui N. Coval nu a fost întâmplătoare și a fost decisă cu participarea lobby-ului ucrainean de la Moscova, în special a lui Hrușciiov. De ce? În primul rând pentru că N. Coval nu era un lider nicidecum mai competent decât Salogor, din contră, a fost mai slab din mai multe puncte de vedere⁵¹. În al doilea rând, sub conducerea sa RSSM a pierdut definitiv accesul direct la Marea Neagră, cedând o serie de teritorii Ucrainei. Acest lucru a fost demonstrat de istoricul Ion Varta pe baza unor documente descoperite recent în arhivele din Chișinău. Potrivit acestora, în 1947 RSS Moldovenească avea să piardă încă cca 460 ha de teren arabil și stufării în favoarea Ucrainei, din contul moșiei satului Palanca, actualul raion Ștefan Vodă, inclusiv 5 kilometri de ieșire la Marea Neagră⁵². Mai mult,

⁵⁰ A. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакцией.), *op. cit.*, p. 205.

⁵¹ AOSPRM, fond 51, inventar 9, dosar nr. 3, f. 93-110.

⁵² Ion Varta, *Cum ni s-a furat accesul la Marea Neagră*, I-III, în „Literatura și arta”, 5 august, 23 august și 9 septembrie 2010. Astfel, RSSM pierdea definitiv accesul la Marea Neagră prin limanul Nistrului. Rămânea doar o porțiune de 340 m în regiunea satului Giurgiuiești, raionul

după demiterea lui Coval în iunie 1950, următorul prim-secretar al CC al PC (b) al RSS Moldovenești vine din regiunea Dnepropetrovsk a Ucrainei și care nu era altcineva decât Leonid Brejnev, viitorul secretar al CC al PCUS (1964-1982), știindu-se că numirea sa a fost influențată de Hrușciiov. După plecarea lui Brejnev în noiembrie 1952 la Moscova, succesorul său este Dumitru Gladchi, care era criticat aspru până și de subalterni pentru incompetența sa și drept urmare a fost schimbat în 1954. Dar noul prim-secretar al CC al PCM nu este o persoană din fostul *establishment* al RASSM, cum era Salogor, ci tot cineva trimis din Ucraina, Zinovii Serdiuk, rudă cu Hrușciiov⁵³. Liderul sovietic după Stalin a avut deci grijă să numească o persoană fidelă lui personal în RSSM, pentru ca nu cumva elita RSSM să revină iarăși la chestiunea hotarelor cu Ucraina. Numirea lui Serdiuk se face chiar în contradicție cu noua politică de cadre anunțată de Hrușciiov, potrivit căreia trebuia să se renunțe la moștenirea stalinistă și în sensul numirii în funcțiile de prim-secretari ai republicilor unionale a unor persoane provenind din rândurile naționalității titulare. Iar Serdiuk este cel care își alege succesorul, Ivan Bodiul, pe care îl face al doilea secretar al CC al PCM în 1959 și care îi va lua locul din 1961 ca prim-secretar. Bodiul era originar din regiunea Nicolaev din Ucraina și moldovean doar după pașaport, inițiind numeroase campanii împotriva „naționaliştilor moldo-români” până la plecarea sa la Moscova, în 1980. Ceea ce se observă este că nici unul din prim-secretarii CC ai PCM după Salogor nu mai pune problema frontierelor cu Ucraina, ceea ce demonstrează faptul că Ucraina a avut un cuvânt greu de spus în configurarea elitei postbelice din RSSM în așa fel încât să nu contravină intereselor Kievului. Pe de altă parte, gestul lui Salogor din iunie 1946 poate fi considerat drept prima și ultima manifestare de *național-comunism* din partea elitei politice din RSS Moldovenească.

Despre tentativa autorităților de partid din RSSM de a obține retrocedarea județelor din sudul și nordul Basarabiei, pierdute în 1940 în favoarea RSS Ucrainene, se vorbea cu jumătate de voce în perioada sovietică, unii fiind chiar pedepsiți pentru faptul că aduceau aminte de aceste teritorii. Manifestări ale național-comunismului în RSSM, cu o tentă antiromânească vădită însă, s-a înregistrat la alte nivele ale elitei. Cel mai ilustrativ caz este cel al lui Artiom Lazarev, care, datorită unei relații speciale cu Leonid Brejnev, pe care l-a cunoscut în 1950-1952, când acesta a fost prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova, și-a permis să ridice de câteva ori chestiunea teritoriilor basarabene cedate Ucrainei în 1940. Prima dată, după spusele sale, a încercat să discute pe această temă în calitate sa de membru al Biroului CC al PCM cu Hrușciiov în ianuarie 1954, dar acesta din urmă ar fi

Vulcănești (astăzi, în raionul Cahul), prin care RSSM avea acces indirect la Marea Neagră, prin Dunăre. Pe acest segment de mai puțin de 400 m, Chișinăul a construit portul Giurgiulești, dat în exploatare în 2008.

⁵³ A. М. Лазарев, *Я – молдаванин*, Тираспол, Издательство Тираспольского Университета им. Тараса Г. Шевченко, 1995, p. 143.

știut care era subiectul discuției și nu i-a oferit audiența solicitată⁵⁴. A doua tentativă a făcut-o în mod explicit în 1958 într-o scrisoare trimisă pe numele lui Zinovii Serdiuk, prim-secretar al CC al PCM (1954-1961), al lui Alexandru Diordița, președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1958-1970), și al lui Ivan S. Codița, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (1951-1963). În această scrisoare, Lazarev reia o serie de argumente din dosarul 64, ceea ce arată că avea cunoștință de acesta. El afirmă că s-a făcut o greșeală și nedreptate față de RSSM în 1940 cedându-se teritoriile din sudul și nordul Basarabiei către Ucraina și că acest lucru trebuie reparat. Lazarev atenționează de altfel și asupra *ucrainizării* școlilor moldovenești din sudul Ucrainei și transferarea pe acest fundal între 1948 și 1958 a cca 1.000 de învățători moldoveni din raioanele respective ale Ucrainei în RSS Moldovenească⁵⁵. O altă tentativă de a repune în atenție chestiunea revizuirii hotarelor RSSM cu Ucraina este înregistrată în 1985, când patru persoane, printre care și Lazarev, semnează o scrisoare adresată lui Andrei Gromîko, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS. Împreună cu Lazarev (al treilea pe listă) semnează scrisoarea poetul Emilian Bucov (membru al Tineretului Comunist din România înainte de 1940), Tudor Ciubotaru, cercetător la Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Pedagogiei, și Agripina Crăciun (din *establishmentul* RASSM), fost ministru al Învățământului Public din RSSM (1951-1953, 1958-1961). Demersul celor patru exprima necesitatea remiterii către RSSM a tuturor teritoriilor Basarabiei istorice, precum și a Bucovinei de Nord. Autorii erau convinși că „soluționarea pozitivă a acestei probleme va fi apreciată de poporul moldovenesc ca o nouă dovadă a atașamentului pentru adevăr și omenie prin care se caracterizează politica națională leninistă a partidului”⁵⁶. Lazarev, principalul inițiator al revizuirii hotarelor cu Ucraina, foarte virulent totodată în disputa sovieto-română din epocă cu privire la Basarabia, cu o poziție antiromânească nedisimulată, a fost printre puținii istorici din RSSM care a avut acces în perioada sovietică la arhivele din Odessa, Ismail și Cernăuți și a fost informat în detaliu despre maniera în care s-au trasat hotarele RSSM la 1940. În lucrarea sa din 1974 însă, considerată lucrare de referință a curentului etno-moldovenist, Lazarev a mușamalizat chestiunea hotarelor dintre RSSM și RSSU, probabil la insistența recenzenților din Moscova, în schimb a emis pretenții voalate asupra întregii Moldove istorice, până la Carpați⁵⁷, ceea ce dovedește faptul că a învățat din

⁵⁴ *Ibidem*, p. 142.

⁵⁵ Scrisoarea a fost publicată de către Anton Moraru: *Apelul ministrului culturii al RSS Moldovenești A. M. Lazarev către conducerea republicii privind revizuirea frontierelor RSSM*, în „Cugetul”, 1993, nr. 5-6, p. 69-72. Unul dintre acești învățători a fost Ștefan Ciavdar, profesor de geografie venit din Ismail și stabilit din anii 1950 în satul Borogani, fostul raion Comrat, actualmente în raionul Leova.

⁵⁶ Scrisoare publicată de Anton Moraru în „Cugetul”, nr. 5-6, 1993, p. 73.

⁵⁷ *Молдавская Советская государственность и Бессарабский вопрос*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1974, p. 16, 19, 570-596. Constantin C. Giurescu a publicat o replică, în 1976, sub pseudonimul Petre Moldovanu, *Cum se falsifică istoria?*, Milano, Editura Nagard, 1976

„greșeala” lui Salogor. În aprilie 1990 însă, Lazarev, împreună cu alți istorici și etnografi de la Chișinău, precum Valentin Zelenciuc, Ia. S. Iațenco, Pavel Parasca, Alexandru Roman ș.a., au repus în mod tranșant chestiunea trasării hotarelor dintre RSS Moldovenească și RSS Ucraineană în 1940, în timpul unei mese rotunde dintre istoricii moldoveni și cei ucraineni. Întrunirea a fost găzduită, destul de sugestiv, de Institutul de Studiere a marxism-leninismului de pe lângă CC al PCUS de la Moscova, pe „teren neutru”, fiind moderată de către N. I. Hmara, profesor, doctor în filozofie, cercetător științific principal la instituția gazdă. Stenograma întrunirii, de 192 pagini, a fost trimisă de S. Slobodneak, șef adjunct al departamentului relații interetnice din cadrul CC al PCUS lui Petru Lucinschi, prim-secretar al CC al PCM (noiembrie 1989 – februarie 1991), cu rugămintea ca datele discuției să nu fie făcute publice, dată fiind sensibilitatea chestiunii⁵⁸.

Chestiunea restituirii județelor din sud și din nord ale Basarabiei a fost ridicată în perioada sovietică și de oameni simpli, precum Mihai Moroșanu, Lilia Neagu, Asea Andruh sau Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu. Sancțiunea în cazul acestora era însă mult mai dură, fiind condamnați pentru „naționalism”. Moscova considera tema un tabu⁵⁹.

Elaborarea și relevanța dosarului 64 din Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, prin urmare, pot fi înțelese în contextul internațional al anului 1943, când URSS încearcă să șantajeze România cu anexarea întregii Moldove istorice la RSS Moldovenească dacă Ion Antonescu sau opoziția democratică în frunte cu Iuliu Maniu, Constantin I.C. (Dinu) Brătianu și Regele Mihai I nu vor decide imediat să scoată țara din război. Așadar, originea ideii de revizuire a hotarelor RSSM, atât în detrimentul României, cât și al RSS Ucrainene a venit de la Moscova. Conducerea de la Chișinău însă nu a înțeles că aceasta nu era decât o stratagemă de presiune asupra României, revendicările teritoriale față de Ucraina fiind secundare și doar ca parte a ideii creării unei „Moldove Mari” în componența statului sovietic. Acest lucru nu l-a înțeles mai ales Nichita Salogor, prim-secretarul interimar al RSSM între septembrie 1942 – iunie 1946, care a repus problema la sfârșitul lui iunie 1946 când, în scrisoarea către Stalin a menționat *doar pretențiile teritoriale ale Chișinăului față de Ucraina*, nefăcând nicio o aluzie la pretențiile teritoriale față de România. E adevărat că el a anexat raportul din decembrie 1943 al Institutului de Etnografie de la Moscova sugerând astfel că însăși conducerea sovietică a inițiat chestiunea

(editura aparținea lui Iosif Constantin Drăgan, controversat om de faceri român stabilit în Italia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, adept al legionarismului, având strânse legături economice și ideologice cu regimul lui Nicolae Ceaușescu în anii '60-'80).

⁵⁸ AOSPRM, fond 51, inventar 73, dosar nr. 143. Prezintă un interes deosebit intervențiile lui Iațenco, ucrainean originar din Ismail care susține poziția Chișinăului și afirmă că Hrușciiov a încercat prin diferite stratageme să se opună creării republicii unionale moldovenești, optând pentru înglobarea întregii Basarabii în cadrul RSS Ucrainene (*ibidem*, f. 71-75).

⁵⁹ ASISRM-KGB, dosar personal nr. 017004, vol. 4, f. 124-125; *ibidem*, dosar nr. 017006, vol. 2, f. 46-49; interviu cu Mihai Moroșanu, 10 martie 2010, Chișinău.

revizuirii hotarelor RSSM și, în consecință, cererea sa nu ar fi un act voluntarist și de sfidare a conducerii PC(b) pan-Unional. Drept urmare, conducerea de la Moscova, mai ales liderii ucraineni, au considerat gestul lui Salogor – unicul lider al RSSM care a semnat demersul – ca unul care trebuie pedepsit, întrucât era în contradicție cu interesele unei republici slave, a cărei pondere în PC (b) pan-Unional era destul de însemnată și a cărei părere nu putea fi neglijată. La mai puțin de o lună, la 18 iulie 1946, Salogor a fost demis din funcție și a fost declarat implicit *persona non grata*, așa cum se poate constata după cariera sa ulterioară, amintită mai sus. Această solicitare – care se credea a fi în mod eronat în consens cu concepția trasată de Moscova în decembrie 1943 – a determinat conducerea ucraineană să urmărească și să influențeze promovarea primelor persoane în conducerea RSSM decenii la rând după aceea, până la sfârșitul anilor 1980, în așa fel încât să nu permită constituirea unei elite politice la Chișinău solidare cu ideea reluării disputei teritoriale cu Ucraina.

Momentul trimiterii dosarului la Moscova în privința revizuirii hotarelor RSSM cu Ucraina nu a fost ales întâmplător. Una din explicații este legată de încercarea lui Salogor de a folosi chestiunea dată pentru a-și întări autoritatea în rândurile elitei locale și de a elimina concurenții potențiali și virtuali care pretindeau funcția de prim-secretar al CC al PC (b) din Moldova, rămasă vacantă din 7 septembrie 1942 când fusese demis Pavel Borodin. A pariat și a pierdut, Moscova numindu-l în funcția de prim-secretar al CC al PC (b) din Moldova tocmai pe rivalul său, N. Coval, care a preferat să nu semneze demersul privind revizuirea hotarelor RSSM. Momentul adresării către Stalin era potrivit – din perspectiva lui Salogor – și din considerentul că era anticipată o problemă gravă legată de asigurarea RSSM cu produse alimentare, mai ales cu cereale. Mai exact, Salogor sugerează implicit în scrisoarea trimisă la Moscova că remiterea către RSSM mai ales a județelor din sud ale Basarabiei ar fi contribuit la aprovizionarea republicii cu cerealele necesare în condițiile în care fostele județe Ismail și Cetatea Albă produceau peste o treime din totalul cerealelor provinciei de până la revoluția din Octombrie 1917. Din acest punct de vedere, contextul internațional din iunie 1946 – deschiderea apropiată a Conferinței de Pace de la Paris la care urmau să fie stabilite hotarele postbelice ale Europei, deci și cele între URSS și România – nu este de neglijat, dar apreciem că acestea au fost secundare. Dacă Salogor considera fezabilă ideea realizării atunci a „Moldovei Mari” până la Carpați, ar fi menționat-o expres în scrisoarea sa către Stalin. Din moment ce nu a procedat astfel, probabil că nu o considera realizabilă și poate chiar dăunătoare, în condițiile în care moldovenii din dreapta Prutului aveau deja o conștiință modernă națională românească și ar fi pus în pericol crearea unei *națiuni moldovenești sovietice*, diferită de cea românească.

Sanționarea lui Salogor era menită să arate elitei politice de la Chișinău că revizuirea hotarelor cu Ucraina nu numai că nu este dorită, dar și contrară „politicii naționale” sovietice. Cu alte cuvinte, Moscova dădea de înțeles că

maniera în care fuseseră trasate hotarele cu Ucraina în 1940 corespundea scopurilor Kremlinului *pe termen lung* la gurile Dunării. Putem presupune, de asemenea, că liderii sovietici au luat în calcul și reparația pe viitor a „problemei basarabene” între URSS și România, lucru care s-a și întâmplat în anii 1960, a continuat apoi în anii Perestroikăi și după colapsul Uniunii Sovietice. Moscova a preferat de aceea ca accesul la gurile Dunării să rămână pentru orice eventualitate sub controlul unei republici slave, care prin *politici sancționate de la Centru* va contribui la reducerea elementului românesc în regiunile disputate și astfel la reducerea la minimum pe viitor a pretențiilor teritoriale – având la bază criteriul etnic – ale Chișinăului sau ale Bucureștiului asupra județelor din sudul și nordul Basarabiei (precum și asupra Bucovinei de Nord).

Notă asupra traducerii. Dată fiind importanța generală a documentului, am încercat o traducere cât mai fidelă, mai apropiată originalului, pentru a familiariza cititorii cu acele noțiuni, teme și idei care au stat la baza discursului „moldovenist” de extracție sovietică. Documentele nr. 2-5 au aparat critic la subsol, fiind dactilografiate alternativ cu font rusesc și latin pentru bibliografia în limba română. Intervenția editorilor în text a fost făcută prin intermediul parantezelor pătrate, mai ales atunci când se confundau unii termeni din nomenclatorul științific internațional (*ibidem* confundat cu *idem* etc.), dar și pentru reîntregirea titlurilor bibliografice, abreviate în izvor. În cazul în care am considerat că a fost nevoie de comentarii ale editorilor am intervenit, acestea fiind plasate fie între paranteze pătrate, fie trecute la subsol cu specificarea de rigoare (*n. ed.*) pentru a nu crea confuzii între notele din original și cele ale editorilor.

ANEXE

Chișinău, 1946 iunie 29. Scrisoare către I.V. Stalin din partea lui Nichita Salogor, prim-secretar *ad interim* al CC al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova, prin care solicita includerea întregii Basarabii în componența RSSM. Sunt anexate cinci texte. Primele patru sunt studii cu referințe din bibliografia științifică, mai ales din istorici și colecții de documente românești, tematica fiind cu privire la: hotarele Principatului Moldovei, de la întemeiere până la mijlocul secolului al XIX-lea; componența etnică a Basarabiei; dezvoltarea economică și ponderea județelor din sud cedate Ucrainei în 1940. Cel de-al cincilea text este o scrisoare semnată de Fiodor Brovco, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, nedată, prin care se cere Biroului CC al PC (b) să pregătească minuțios dosarul privind revizuirea hotarelor atât cu RSS Ucraineană, cât și cu România, în limitele frontierelor Moldovei istorice („Moldova Mare”). Prima anexă este datată 9 decembrie 1943 și este elaborată de Institutul de Etnografie din Moscova, aici punându-se pentru întâia dată în mod explicit problema creării „Moldovei Mari” ca parte a URSS. Celelalte anexe au fost elaborate în perioada decembrie 1943 – iunie 1946.

*
* *

1.

Коммунистическая партия (большевиков) Молдавии
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

Особый сектор

Общая часть

ДЕЛО № 7

Письмо на имя тов. Сталина И.В. о включении в состав Молдавской ССР Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов Бессарабии, и приложения к письму

Начато: 29 июня 1946 года

Окончено 29 июня 1947 года

Количество листов 48

ЦК ВКП(б) товарищу Сталину.
Дорогой Иосиф Виссарионович!

ЦК КП(б) Молдавии, Президиум Верховного Совета и Совет Министров Молдавской ССР обращаются к ЦК ВКП(б), Правительству

СССР и к Вам лично с просьбой о возвращении в состав Молдавской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии.

В 1940 году, после освобождения Бессарабии и Северной Буковины от румынских бояр, на базе части районов бывшей Автономной Молдавской ССР и части уездов освобожденной Бессарабии, была образована Молдавская Советская Социалистическая Республика.

При образовании Молдавской ССР в ее состав были включены 6 из 14 районов бывшей Молдавской АССР и 6 из 9 уездов Бессарабии, а 8 районов МАССР и 3 уезда Бессарабии – Хотинский, Аккерманский и Измаильский были переданы в состав Украинской ССР.

Передача Украине этих уездов Бессарабии, исторически и экономически являющихся составной частью Бессарабии, мотивировалась якобы преобладанием в них украинского населения над молдавским, между тем национальный состав населения в момент передачи Украине Измаильского, Аккерманского и Хотинского уездов Бессарабии представлялся в следующем виде:

в Аккерманском уезде молдаван	– 18%,	украинцев	– 20%
в Хотинском	«»	– 35%,	«» – 41,6%
в Измаильском	«»	– 31%,	«» – 4,7%
а по 3 уездам в целом молдаван	– 28,6%,	украинцев	– 25,4%.

В образованной Украинской ССР из Аккерманского и Измаильского уездов Измаильской области украинцев насчитывается 11,0% молдаван – 18,3%.

Как видно из приведенных данных в отошедших к Украине Бессарабских уездах украинского населения меньше, чем молдавского.

При решении вопроса о передаче в состав Украинской ССР Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов Бессарабии уездов Бессарабии выпала из поля зрения исторически сложившаяся общность территории Бессарабии, общность хозяйства южных, центральных и северных уездов Бессарабии, общность языка, культуры и быта народностей, населяющих эти уезды.

Известно, что разговорным языком населения в уездах Бессарабии, отошедших к Украине, является молдавский язык. Все народности, в том числе и украинцы, населяющие Измаильский, Аккерманский и Хотинский уезды Бессарабии, разговаривают на молдавском языке, унаследованном от коренного молдавского населения Бессарабии.

Ввиду того, что население Измаильского, Аккерманского и Хотинского уездов Бессарабии разговаривают на молдавском языке, для него создается ряд трудностей в изучении украинского языка, что отрицательно скажется на дальнейшем росте культурно-политического уровня всего населения этих уездов.

Политико-административное расчленение Бессарабии, происшедшее вследствие передачи в состав Украинской ССР Хотинского уезда, на Севере Молдавии и Аккерманского и Измаильского уездов на юге Молдавии, отрицательно сказывается на экономическом и культурном развитии Молдавской республики. Республика лишена дунайских и черноморских портов (Бугаз, Аккерман, Килия, Измаил, Вылков, Рени). Республика лишена экономического и культурного взаимодействия Юга и Севера Молдавии с ее центральными районами.

Бесспорное тяготение Аккерманского, Измаильского и Хотинского уездов Бессарабии к Молдавии, отражение их на экономике Молдавской ССР, видно хотя бы из следующих примеров:

1. По дореволюционным (1911-1915 г.г.) данным, из всей валовой продукции винограда по 9 уездам Бессарабии, 30% продукции падало на два южных уезда Бессарабии Аккерман и Измаил, дававшие высококачественные виноматериалы, которые в сочетании с другими сортами винограда, давали известное «бессарабское вино».

2. По тем же дореволюционным данным, по всей Бессарабии, включая Измаильский, Аккерманский уезды, засевалось зерновыми культурами 2,6 млн. га, с которых получался урожай в количестве 24 млн. центнеров зерна, причем на Измаильский, Аккерманский и Хотинский уезды падало 49,9% посевной площади и 41,5% валового сбора зерновых культур.

Такое несоответствие между посевной площадью и сбором валовой продукции, падающей на Аккерманский и Измаильский уезды и остальную территорию Бессарабии, объясняется тем, что центр нынешней Молдавской ССР (бывш. Бессарабия) был сплошь покрыт «кодрами» (сопками, усеянным в прошлом непроходимыми лесами, а Аккерманский и Измаильский уезды располагали большим плодородным земельным массивом.

3. Находящиеся в Измаильском и Аккерманском уездах Днестровский лиман, Дунай, побережье Черного моря и многочисленные озера представляют собой богатые рыбой водоемы, также лишают возможности Молдавскую ССР, хотя бы в минимальных размерах обеспечить население Молдавии рыбопродуктами.

4. Огромные залежи гипса, бурого угля и других ископаемых, находящиеся в Измаильском, Аккерманском и Хотинском уездах не представляющие для Украины особой ценности, для Молдавской ССР, ощущающей острую нужду в них, имеют огромное значение и т.д.

Исторически сложившаяся экономическая структура Бессарабии такова, что оставаясь неделимой в составе Молдавской ССР, при наличии естественного сочетания хозяйственной и культурно-бытовой жизни Юга, центра и севера Молдавии и позволит республике скорее справиться с

послевоенной разрухой, ликвидировать свою отсталость в хозяйственном и культурном развитии и стать в ряд передовых республик СССР.

ЦК КП(б) Молдавии, Президиум Верховного Совета и Совет Министров Молдавской ССР просят Вас рассмотреть вопрос о возвращении в состав Молдавской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии, ныне входящих в Украинскую ССР.

Прилагаем по этому вопросу карту Молдавской ССР в проектируемых границах.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) Молдавии
подпись (Н. Салагор)

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОВЕТА
МИНИСТРОВ Молдавской ССР
(Н. Коваль)

2.

«Проект»

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЦК ВКП(б)

О ВКЛЮЧЕНИИ В СОСТАВ МОЛДАВСКОЙ ССР ХОТИНСКОГО, ИЗМАЙЛЬСКОГО И АККЕРМАНСКОГО УЕЗДОВ БЕССАРАБИИ

Включить в состав Молдавской ССР бывший Хотинский уезд Бессарабии, входящий в состав Черновицкой области и бывшие Аккерманский и Измаильский уезды Бессарабии, входящие в состав Измаильской области.

В связи с этим государственную границу между Молдавской ССР и Украинской ССР – УСТАНОВИТЬ:

На юге Молдавии от населенного пункта Паланка по р. Днестр до впадения его в Днестровский лиман, далее по середине Днестровского лимана с выходом в Черное море на равных расстояниях между населенными пунктами Курени и Бугаз.

На Севере Молдавии от населенного пункта Наславча к Северо-Западу по р. Днестр до населенного пункта Онут, далее в направлении на юг по границам населенных пунктов Баламутовка, Гринешты, Каленкоуцы, Ревкоуцы, Стройницы и Новоселица р. Прут, далее по реке Прут до существующей границы Молдавской ССР у населенного пункта Крива.

- - - - -

– СПРАВКА –

Этнографический состав населения Бессарабии

Население Бессарабии чрезвычайно пестро по своему этнографическому составу. Здесь проживают более десяти народностей: молдаване, украинцы, русские, болгары, белоруссы, поляки, чехи, евреи, гагаузы, французы, греки, албанцы, цыгане, армяне, татары и друг[их].

Особенная, пестрая смесь населения наблюдается на юге Бессарабии в Буджаке – Измаильском, Кагульском и Аккерманском уездах, – в котором до присоединения Бессарабии к России кочевали ногайские татары, а с переселением их в Крым поселились колонисты различных национальностей.

Установить более или менее точно количественное соотношение различных национальностей в Бессарабии в настоящее время представляет значительную трудность по той причине, что данные, имеющиеся в литературных источниках, либо весьма устарели, либо не могут быть [suprascris, n.ed.] признаны вполне достоверными.

Статистические исчисления народонаселения в Бессарабии производились неоднократно, но общая перепись демографического характера была проведена лишь в 1897 году. С тех пор, различные авторы, обрабатывая материалы переписи, определяли количественный и национальный состав населения Бессарабии. Сведения о национальном составе населения составлялись также на основании данных земской статистики.

В 1907 году исследованием этнографического состава населения и составлением этнографической карты занимался Бутович, материалы которого опубликовал БЕРГ¹.

Переписи населения в Бессарабии производились также в период румынской оккупации (1918–1940 г.г.).

Вышеуказанные источники дают нам данные о численности и национальном составе населения Бессарабии.

По этим источникам процент молдавского населения, как в целом по Бессарабии, так и по уездам: Хотинскому, Измаильскому и Аккерманскому, определяется в следующих показателях:

№ п/п	по данным	молдавского населения по:			
		Бессарабии	Измаильс к. уезд.	Аккерманск уезду	Хотински й уезд
1)	Переписи 1897 года	53,5	52,0	18,2	25,0
2)	Статистика Бутовича	53,1	46,3	16,0	25,3
3)	Статистики Дурново	57,4	44,5	40,0	29,0
4)	Румынской статистики	69,0	59,0	50,0	47,0

¹ [Лев Семенович] БЕРГ, *Население Бессарабии [Этнографический состав и численность]*, Петроград, 1923 г.

Бутович дает следующие данные об украинском населении Бессарабии по уездам в процентном соотношении: по Бессарабии в целом 33,7 процентов, по Хотинскому уезду 52,0 процентов, по Аккерманскому – 27,6 процентов, по Измаильскому уезду – 13,1 процент.

Что касается этих показателей, то надо сказать, что они страдают неточностью. Приведем следующие факты: в Хотинском уезде по переписи 1897 года показано белоруссов 1589 человек и поляков 193 человека. Однако в сводных данных эти народности зачислены в число украинцев. В Хотинском уезде из числа 90 украинских сел, расположенных главным образом по Днестру, в 22 селах они живут совместно с молдаванами. В этих селах зачастую, как при переписи, так и при составлении сводных данных, молдаване зачислялись в число украинцев. Аналогичные факты имели место и в южных уездах Бессарабии. В Аккерманском уезде села со смешанным молдавско-украинским населением в статистических сводных данных относились в число селений, населенных малоруссами, т.е. украинцами.

Еще более показательным в этом отношении является такой факт. «Ежегодник России», издававшийся Центральным статистическим комитетом министерства внутренних дел за 1910 год, перечисляя народности, заселяющие Бессарабию, не называет молдавскую народность, несмотря на то, что последняя составляет более половины населения Бессарабии.

Зачисление молдаван в число малоруссов обычно объяснялось тем обстоятельством, что а смешанных селах трудно определить национальность жителей. Сами жители часто не могут определить кто они по национальности – молдаване или украинцы. Молдаване и украинцы вследствие совместной жизни испокон веков в значительной степени смешались. БЕРГ замечает, что: «В селениях, со смешанным населением обычно все украинцы говорят на молдавском языке. Сплошь и рядом попадаются украинские села, где старшие поколения говорят на родном языке, а младшие не говорят, а иногда даже и не понимают»².

НЕСТЕРОВСКИЙ и другие исследователи отмечают молдаванизацию значительного числа украинцев в Бессарабии». В некоторых местах, – говорит НЕСТЕРОВСКИЙ, – процесс поглощения молдаванами русинов, начавшийся давно, уже завершился, и там где когда-то раздавалась живая малорусская речь, теперь слышится лишь молдавский говор»³.

Из вышеприведенного явствует, что в Бессарабии мы наблюдаем обычное естественное явление ассимиляции, которое приводит в большинстве случаев к количественному росту молдавской народности, преобладающей численно в крае.

² БЕРГ. *Население Бессарабии*, ст. 16, Петроград, 1923 г.

³ НЕСТЕРОВСКИЙ П.А., *Бессарабские русины и историко-этнографический очерк*. Варшава, 1905 г.

Более новые данные центрального института статистики Румынии на 1929-1930 г.г. (изд. 1937-38 г.) показывают следующее соотношение национального состава населения Бессарабии по уездам, отошедшим в 1940 году к УССР. В Аккерманском уезде показано молдаван 18,5%, русских 17,3%, украинцев 20%, в Измаильском – молдаван 31,9%, русских 19,7%, украинцев 4,7%; в Хотинском – молдаван 35%, русских – 13,6%, украинцев 41,6% и в целом по этим трем уездам молдаван 28,6%, русских 17,9, украинцев 25,4%.

Мы лишены возможности анализировать вышеприведенные данные в силу того, что источники их нам неизвестны, однако в основном эти данные не расходятся с таковыми дореволюционной русской статистики как это видно из ранее приведенного. Из последних данных со всей очевидностью явствует, что в целом по Аккерманскому, Измаильскому и Хотинскому уездам, отошедшим к УССР, молдавское население преобладает над украинским.

Разбирая имеющиеся сведения о национальном составе населения Бессарабии в целом, и в частности по Измаильскому, Аккерманскому и Хотинскому уездам, можно сказать, что показатели переписи 1897 года, заслуживающие доверия, правда с известными поправками, для настоящего времени надо считать устарелыми и в значительной степени утратившими свое значение. Начиная с 1897 года и до 1917 года на территории Бессарабии демографические переписи не производились, а данные Бутович и других авторов, страдают существенными недостатками, так как выводились главным образом механическими вычислениями. Румынские данные также нельзя признать отражающими действительное положение по причине их тенденциозности. Поэтому в данное время мы можем лишь приблизительно, ориентировочно определить преобладание той или иной национальности в Бессарабии в целом и по отдельным уездам.

Преобладание молдавского населения в Бессарабии в целом бесспорно.

Бесспорным является и тот факт, что в Измаильской области молдавское население имеет относительное большинство над украинским. Кроме того, молдавское население расположено кольцом вокруг всей Измаильской области отнесение которого к Украине вряд ли целесообразно.

Украинское население проживающее на территории Измаильской области и Хотинского уезда в такой степени смешалось с молдавским, что по своему быту, а зачастую и по языку мало чем отличается.

В данное время общим языком всего многонационального населения Бессарабии, в том числе и населения Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов, является молдавский язык.

Осуществляя ленинско-сталинскую национальную политику, не следует подходить механически к населению того или иного уезда Бессарабии и исходить только их процентных показателей. Необходимо учитывать реальную действительность, сложившуюся исторически в Бессарабии в течении многих веков. В силу особенностей исторического развития Бессарабии население края в значительной степени слилось и сроднилось. Его сблизила общность экономической деятельности, общность многовековой борьбы за независимость против иноземных захватчиков, а на этой основе сложилась языковая, культурная и бытовая общность. Заслуживает особого внимания то обстоятельство, что в течение всей предшествующей истории среди молдаван и украинцев никогда не отмечалось национальной борьбы. Братское содружество этих народов сложилось и укрепилось с давних пор. Нет никаких оснований этнографического характера относить Хотинский, Измаильский и Аккерманский уезды к УССР.

Директор Научно-Исследовательского
Института Молдавской ССР – В.М. Сенкевич

Верно: Управляющий Делами Президиума
Верховного Совета Молдавской ССР – Н. Шликарь

– СПРАВКА –
О РАСПРЕДЕЛЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ БЕССАРАБИИ, СЕВЕРНОЙ БУКОВИНЫ И МОЛАВСКОЙ ССР
МЕЖДУ УКРАИНСКОЙ ССР И МОЛАВСКОЙ ССР

	Всего населения	В %	По национальности											
			Молдаван		Украинцев		Русских							
			Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%
Бессарабия.....	2864402	100,0	1610757	56,23	314211	10,97	351912	12,29	587522	20,51				
Сев.Букovina	476088	100,0	138174	28,60	213762	44,90	4877	1,02	121265	25,48				
Молдавск. АССР	599157	100,0	170982	28,53	303825	50,71	61278	10,23	630171	10,53				
ИТОГО:	3939646	–	1917923	48,68	831798	21,11	418067	10,61	771858	19,60				
Отход.к Молд. ССР														
От уездов Бессарабии (без Аккерман., Хотинск. и Измаил.Уездов	1995287	66,52	1338440	70,25	70194	3,68	172550	9,06	324103	17,01				
От Молдавск. АССР (без 8 районов)	267057	44,57	119484	44,74	87345	32,71	30869	11,56	29359	10,99				
ВСЕГО отходит к Молдавской ССР	2172344	–	1457924	67,11	157539	7,25	203419	9,36	353462	16,28				
Отходит к УССР.														
От уезд. Бессараб. (3 уезд.)	959115	33,48	272317	28,39	244017	25,44	179362	18,70	263419	27,47				
От Сев. Буковины	476088	100,0	136184	28,60	213762	44,90	4877	1,02	121265	25,48				
От Молд. АССР (8 р.)	332099	55,43	51498	15,51	216489	65,19	30409	9,16	33712	10,14				
ВСЕГО отходит к УССР.....	1767302	–	459999	26,03	674259	38,15	214648	12,15	418396	23,67				

(СПРАВКА, которая рассматривалась при решении вопроса о передаче в состав Украинской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии.)

– СПРАВКА –
о составе населения Бессарабии на 29/XII–1930 г. (по материалам Центрального Института.
Статистич. издание 1937–1938 года)

Наименование уездов	Колич. насел. в уезде	Национальный состав населения							
		Молдав.	Русских	Украинцев	Евреев	Болгар.	Немцев	Гагауз	Прочие
Аккерманский	341176 100%	62994 18,5	58922 17,3	70095 20,5	11390 3,3	71227 20,9	55598 16,3	7876 2,3	3119 0,9
Измаильский	225509 100%	72020 31,9	66987 29,7	10655 4,7	–	43375 19,2	–	15591 0,9	16881 7,6
ИТОГО:	566685 100%	134969 23,8	125909 22,2	80750 14,2	11390 2,0	114602 20,2	55598 9,1	23497 4,1	20000 3,7
Хотинский....	392430 100%	137348 35,0	53453 13,6	163267 41,6	35985 9,2	–	–	–	2377 0,6
ВСЕГО по 3-м уездам.....	959115 100%	272317 28,6	179362 17,9	244017 25,4	47375 4,9	114602 11,9	55598 5,8	23467 2,8	22377 2,7

3.

– СПРАВКА –
КРАТКАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БЕССАРАБИИ

Бессарабия в своих естественных границах на положении русской губернии и в годы румынской оккупации (1918–1940 г.г.) существовала как одна административно-экономическая единица. Попытки румынских правительств разъединить Бессарабию в административно-политическом отношении не могли нарушить единства экономических связей Бессарабии в целом.

22-х летний гнет, под которым находилась Бессарабия при румынском хозяйничаньи, одинаково отразился на отставании всех ее районов, в то время, как левобережная Молдавская АССР в условиях советской власти процветала во всех отношениях.

Бессарабия нуждается в коренном переустройстве на новых социалистических основах и такими темпами, для которых необходимо использование природных богатств всей Бессарабии и всех ее производительных сил.

Как колониальная окраина в продолжительном прошлом Бессарабия осталась отсталой сельскохозяйственной областью с незначительной пищевой промышленностью, которая не вполне удовлетворяла потребности даже местного населения.

Бессарабия вывозила сырье и ввозила промтовары, а между южными, центральными, северными ей районами установился с давних времен естественный товарообмен.

Главнейшими отраслями хозяйства Бессарабии являются виноградарство и плодоводство.

1. Согласно данных дореволюционного времени площадь виноградников Бессарабии составляет 110 тысяч га с валовым сбором 5 миллиона гектолитров вина. Из 9 уездов Бессарабии только на два южных (Аккерманской и Измаильской) приходится 30% этой площади и валовой продукции.

Необходимо подчеркнуть, что территории от Дуная и вплоть до границы распространения винограда (Севернее Сорокского уезда) составляет одну виноградарскую область, где выделяются южные высококачественные виноматериалы, которые в сочетании с более низкокачественными северными дают известное «бессарабское вино».

2. Во всей Бессарабии имеется 21212 га плодовых садов, в том числе на южные уезды приходится 768 га, т.е. 3,6%.

Ввиду недостатка плодов на юге, остальная часть Бессарабии обычно снабжала его фруктами и орехами.

3. Что-же касается зерновых культур, то в Бессарабии они занимают 2,6 миллиона га с валовым сбором 2,4 мил. тон. 30% этой площади и 40% валового сбора приходится на Аккерманский и Измаильский уезды.

Добавим, что плотность населения Юга меньше чем в остальной части Бессарабии. Самое густое население сосредоточено в северной Бессарабии. В Хотинском уезде на 1 кв. клм. приходится 105 человек, в Кишиневском – 101, в Бельцком и Сорокском 73, Бендерском – 47. Значительно меньше плотность населения в южных уездах: в Аккерманском – 41, в Измаильском – 53. Поэтому излишки урожаев зерна частично вывозились за границу, а часть шла по железным дорогам в центральную Бессарабию, состоящую главным образом из Кодров, где население более густое, а урожайность зерновых значительно ниже.

В условиях социалистической Молдавии и непрерывного роста населения и его материального уровня увеличится потребление хлебных продуктов и, поэтому, излишки Юга будут поступать в центральные и северные районы Молдавии. Тем более, что в перспективе ее развития, при специализации центра в области плодоводства, виноградарства и технических культур, как табак, свекла, подсолнух и прочее, уменьшится удельный вес зерновых культур. Тогда центр Бессарабии еще в большей мере будет нуждаться в привозе зерна из южных районов.

4. Южная Бессарабия богата рыбой и все годы снабжала ее остальные уезды Бессарабии.

Озера Юга богаты солью, добыча которой в годы румынской оккупации была заброшена.

Учитывая исключительное значение этих богатств для Бессарабии в целом, можно с уверенностью сказать, что ее административно-политическое единство в условиях социалистической реконструкции приведет к процветанию рыбоконсервной промышленности на Юге, расширению уловы рыбы и добычи соли.

Юг не располагает маслособойной промышленностью, которая могла бы обеспечить маслом консервное производство. Южные уезды всегда снабжались растительным маслом из центра Бессарабии, имеющего значительную маслособойную промышленность и соответствующую для нее сырьевую базу. Для развития консервного дела юг потребует от центра еще больше масла.

5. В центральной и северной Бессарабии существует сахарная промышленность. Эти районы снабжали сахаром южные уезды, удовлетворяя потребности в сахаре население и плодо-консервную промышленность.

6. В южных уездах получила значительное развитие текстильная промышленность, которая специализировалась на производстве тканей

для молдавской одежды и молдавских шалей. Однако другие уезды Бессарабии располагают большим поголовьем овец и будут помогать развитию текстильной промышленности, снабжая ее избытком шерсти.

Из всего поголовья овец Бессарабии 2.058.000 голов, Аккерманский и Измаильский уезды имели до войны 474.500 голов или 23% поголовья.

В будущем, в условиях социалистического производства, юг несомненно превратился и в хлопковую базу, что даст возможность развитию хлопчатобумажной промышленности, которая сможет снабжать своей продукцией все Молдавскую ССР.

Единое руководство снабжением текстильных предприятий сырьем и молдавского народа местной тканью будет иметь решающее значение в деле дальнейшего развития этой важной отрасли промышленности.

7. Бессарабия богата сырьем для керамической промышленности. Кафель, черепица, кирпич, кухонная посуда и пр. изготовлялись в центральных уездах из местного сырья на привозном топливе. А годы румынской оккупации угольные запасы южной Бессарабии не были использованы. Не касаясь вопроса о малой рентабельности добычи этого угля, необходимо учесть, что развития керамической промышленности в центре, имеющиеся запасы угля на юге могли бы удовлетворить ее нужду в топливе. При отсутствии других видов топлива Молдавская ССР весьма заинтересована в скорейшем развитии добычи угля в южных уездах, в то время как для Украинской ССР эти запасы не представляют серьезного значения.

8. Бессарабия располагает большими запасами известняка, бутового камня, гипса, которые в условиях румынской оккупации, когда строительство почти отсутствовало, очень слабо разрабатывались. Еще меньше разрабатывались эти строительные материалы в южных уездах. Аккерманский и Измаильский уезды составляют 27% площади Бессарабии, а добыча минеральных строительных материалов в этих уездах составляла только 18%.

В новых условиях быстрого восстановления народного хозяйства, строительства предприятий и жилых домов, южные уезды могут рассчитывать на помощь центральных уездов более богатых такого рода материалами.

9. Бессарабия за последние десятилетия обеднела лесами в результате хищнической эксплуатации их.

В довоенное время в Бессарабии насчитывалось 200 тысяч га леса в том числе в южных уездах всего 1000 га, т.е. 0,5%. Наличие такой малой лесоплощади не могло и не может обеспечить эти уезды ни топливом, ни материалом для деревообделочной и строительной промышленности. Северная Бессарабия издавна снабжает юг своим лесом. Если учесть, что на юге предстоит большая работа в области строительства речного флота, то непосредственная политико-административная связь юга с севером, несомненно будет способствовать обеспечению юга лесоматериалом.

10. Как отмечено выше вывоз Бессарабии состоит главным образом из зерна, фруктов и вина. Этот вывоз и впредь, как было в прошлом, будет направляться через порты Бугаз, Аккерман, Килия, Измаил, Вылков и Рени.

Деятельность этих портов будет весьма оживлена:

С индустриализацией Молдавии в ближайшем будущем через эти южные порты будут поступать металл, уголь, нефть, машины.

Через эти же порты Молдавия будет отправлять главным образом в Донбасс и другие промышленные районы, а также за границу транспорт консервов, фруктов, винограда и т.п.

Для их быстреего развития эти порты должны быть тесно связаны с железнодорожной сетью Бессарабии, с богатыми районами, расположенными между Дунаем, Днестром и Прутом.

Значение дунайских портов, также как и незамерзающего морского порта Бугаз, для Бессарабии в целом, в условиях роста производительных сил молодой республики, – неопределимо. Поэтому Молдавская ССР крайне заинтересована в развитии южных портов, в то время как для Украинской ССР эти порты не имеют такого большого экономического значения.

Большое транспортное значение имеет также Днестр. Пассажирско-товарное судоходство в дореволюционное время существовало на Днестре от его устьев до Могилева. По Днестру сплавлялся лес, транспортировался хлеб и другие грузы. Общий грузооборот на Днестре составлял более 12 миллионов пудов в год. В 1940/1941 г.г., после освобождения Бессарабии от румынских оккупантов, была произведена очистка русла Днестра и пассажирско-товарное движение было частично возобновлено.

В развитии производительных сил Молдавии огромное значение приобретает проблема Днестра, которая включает:

а) восстановление судоходства, строительство портов, причалов и очищение русла реки;

б) строительство гидроэлектрических станций, как важнейших источников энергии;

в) мелиорация плавней Днестра, занимающих сотни тысяч гектаров плодороднейших земель, и орошения засушливых районов юга.

Следовательно, проблема Днестра является комплексной и представляет собой огромное народно-хозяйственное значение для всей Бессарабии. Ее возможно успешно разрешить только при едином централизованном планировании в руководстве работами.

11. Бессарабия не располагает широко разветвленной сетью железных и шоссейных дорог. Однако все железнодорожные линии связаны с ее центром городом Кишиневом, а затем через Бендеры с другими центрами СССР.

По этим железным и шоссейным дорогам в прошлом Аккерман отправлял излишки своей продукции в Кишинев и другие города

Бессарабии, а из центра и с севера вагоны и повозки возвращались наполненными товарами необходимыми югу.

Политико-административное расчленение Бессарабии не может дать благоприятных экономических результатов ни для южных, ни для остальных ее уездов и районов. Некоторые природные богатства, часть производительных сил остались бы совсем, или почти неиспользованными. И наоборот, Бессарабия, как одно политико-административное целое в составе Молдавской ССР, при наличии такого естественного сочетания экономической жизни юга, центра и севера, имеет в перспективе своего развития огромное будущее.

Директор Научно-Исследовательского
Института Молдавской ССР
(В.М. Сенкевич)

4.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА О ГРАНИЦАХ МОЛДАВСКОГО ГОСУДАРСТВА СО ВРЕМЕН ЕГО ОСНОВАНИЯ

По сообщению молдавской летописи¹ Григория Уреке, во второй половине XIV-го века, в бассейне реки Молдавы в Южной Буковине было образовано самостоятельное молдавское государство (княжество) со столицей в городе Сучаве, расположенной на одноименной реке.

Образовавшееся молдавское государство занимает территорию среднего и верхнего течения рек Молдавы и Серета с прилегающей к ним территорией Буковины. Вскоре территория молдавского государства растет за счет распространения власти молдавских господарей на земли между Днестром и Карпатами вплоть до Черного моря. Этому благоприятствовали ряд обстоятельств.

Татарское владычество длившееся в этих землях более 100 лет пришло в упадок. В это время венгерский князь Андрей прогнал остатки татар из пределов между Карпатами и Днестром, а в 1354 году литовский князь разбил наголову татарские орды при «Синих водах». В 1380 году на Куликовом поле были разбиты полчища Восточных татар.

Вскоре после основания государства граница Молдавии на Юге достигает линии Бакэу–Бырлад. Дальнейшее продвижение на Юг приостановлено следующим фактором. Юг нынешней Молдавии – область Путны (Вранча) с крепостью Крачуна – является владением валашской

¹ Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediția III, comentată de C[onstantin]. C. Giurescu, [Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943] p. 10-11.

господарской династии Бессарабов, владеющих также левым берегом Дуная крепостью Килией².

Не имея возможности достичь Дуная, представлявшего огромное значение в торговом отношении, молдавское государство в своем стремлении к морю быстро простирает свои границы по направлению в Юго-Восточной части нынешней Бессарабии. Во второй половине XIV-го века владения молдавских господарей достигают древней генуэсской крепости Аккерман, представляющей для молдавского государства исключительное значение в торговле с итальянскими факториями Северного Причерноморья. Владея Аккерманом, молдавские господа обладали ключом оживленной транзитной торговли между ганзиатскими городами Балтийского побережья и факториями Северного Причерноморья. Путь связывающий эти коммерческие центры проходил также и через Молдавию.

К 1374 г. относятся документальные сведения об Аккермане, как составной части молдавского государства. Так, Юрг Кориатович, Воевода и господарь Молдавии, дарит своему верноподанному, пану Якше Литавор, наместнику господаря в Аккермане, за проявленную им храбрость в битве с татарами в пункте Влэдич на Днестре село Зубрзуць, дарственная грамота писана в Бырладе 5-го июня 1374 года³.

Таким образом, Западная граница Молдавии, идущая от верховья реки Молдовы, следует на Юго-Восток по склонам восточных Карпат, затем по линии, проходящей южнее городов Бакэу и Бырлад, упирается в юго-восточную конечность Бессарабии, крепость Аккерман. Это дает основание молдавскому господарю Роману Мушату (1391–1394) величать себя: «Великий самодержавный милостью (Божью *господин* [suprascris, n.ed.] ио Романъ Воевода обладая землею молдавское от планины до моря»⁴, т.е. от Карпатских гор до Черного моря.

Что касается Восточной Границы, то в 1395 году Молдавия достигает верховья Днестра, занимая крепость Хотин⁵.

В данное время документально невозможно установить в каком году происходит переход Килии и Южной части Бессарабии от Валахии к Молдавии. Факт тот, что в 1412 году в разбойничьем соглашении между венгерским королем Сигизмундом и польским королем Владиславом Ягелло, приведшем к подписанию Люблинского соглашения – 15-е марта

² См. *Грамоты валайского господаря Мирчи Великого от 11-го мая 1399 года и 23-го ноября 1406 года* опубликованные в Сборнике документов «Влахо-Болгарские или Дако-Славянские грамоты, собранные и объясненные на иждивении Императорской Российской Академии Юрием Венелиным». СПб., 1840 г., стр. 18-22.

³ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. 1, documente interne [urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri; 1438-1456, Iași, Editura Viața Românească, 1932], p. 1.

⁴ *I[bi]dem*, p. 7.

⁵ Л.С. Берг, „Бессарабия” – Страна – Люди – Хозяйство, Петроград, 1918 г., ст. 56.

1412 года – касающегося расчленения Молдавии и раздела ее между Венгрией и Польшей, предусматривается следующее: в случае неверности Молдавского господаря Александра Доброго, Молдавия подлежит разделу по линии, идущей от Карпат и верховья Серета, проходящей между Яссами и Бырладом и упирающейся в Черное море между Килией и Аккерманом. Территория, распространяющаяся севернее указанной линии, предназначается Владиславу Ягелло, южная же Сигизмунду⁶.

Люблинское соглашение представляет собой первое по времени указание на наличие юга Бессарабии с Килией в пределах Молдавии. Данное положение подтверждается грамотой молдавского господаря Илии, сына Александра Доброго, данной королю польскому Владиславу Ягелло. Господарь Илия, уведомляя короля польского о примирении со своим братом Штефаном, сообщает ему о братском разделе Молдавии: «А мы есмы дали нашему милому брату Стефану Воеводе от нашей отчизны державу на име город Келию и с мытом и с озера, што к тому городу слухают, и мисто Васлуй и волост што к тому мисту слухает и державу от Тутову и град Бърладский с усею волостью и млины Ковурлуйский, и мисто Текуч с усею волостью и Олтены...»⁷.

Таким образом, во второй четверти XV-го века южные границы Молдавии постепенно приближаются к Дунаю, доходя до линии Ковурлуй – Текуч – Васлуй.

Что касается северной и восточной границ Молдавии в первой половине XV-го века, то она тянется по линии Днестра, о чем свидетельствует грамота польского короля Владислава Ягелло, данная в декабре 1433 года молдавскому господарю Шефану. В грамоте король указывает, что граница между Молдавией и Польшей следует по линии: «Наипервей межи нашим городом Святином, а межи Шепинци который Шепинци к волохам прислушают, межи их река Колочин делить и от речи Колочина прямо поперек поля Волоховаалижь до великой реки Днестра выше села Потока то же село Поток к воложской земле тягнет и от того села на низ Днестром до моря к волошской земле тягнет, а на гору Днестром наше русское. А Покутская земля как издавна слушала своею границею из века наша так и тягнет»⁸.

Таким образом, восточная граница и отчасти южная граница Молдавии достигают к этому времени своих максимальных пределов.

В 1448 году южная граница Молдавии претерпела некоторые изменения. Частая смена господарей и непрекращающаяся вражда между претендентами на господарский престол, пользующихся в своих

⁶ [Mathias] Dogel, *Codex diplomaticus regni poloniae [et magni ducatus Litvaniae]*..., [vol.] 1, [Vilnae, 1758] p. 47, *apud* A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III [îngrijită de I. Vlădescu], vol. III, [București, Editura Cartea Românească, 1929], p. 188.

⁷ В.А. Уляницкий, *Материалы для истории отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI в.в.*, Москва, 1887 г., стр. 44.

⁸ Там же, стр. 39.

державных вождениях помощью извне, приводят к отторжению Килии. Молдавский господарь Петр III Аарон в благодарность венгерскому королю Яну Корвину Хуниаде за оказанное содействие в занятии молдавского престола, отдает венграм крепость Килию. Корвин в свою очередь, отдает крепость своему родственнику и ставленнику валашскому господарю Дану III⁹.

К моменту воцарения Штефана Великого (1457-1504) границы молдавского государства предстают в следующем виде: на севере река Колачин, на востоке река Днестр, на юге побережье Черного моря и река Дунай (до пункта южнее Галац), от которого – границы направляются к северо-западу до линии Бырлад-Бакэу и тянется к северу по склонам Восточных Карпат¹⁰.

Великий молдавский господарь своими блестящими, ратными подвигами на поле брани также вносит значительные изменения в границах молдавского государства, расширив их главным образом в южном направлении.

Штефан Великий, не могущий примириться с отторжением Килии, предпринимает решительные шаги. 22-го июня 1462 года он приступает к штурму крепости, но будучи не в состоянии сломить сопротивление венгерского и валахского гарнизонов и получив ранение в ногу, он вынужден снять осаду и отступить¹¹.

Валахский господарь Радул чел Фрумос заменяет венгерский гарнизон в Килии турецким. Но все его усилия удержать за собой Килию не приводят ни к чему. В 1465 году Килия была занята войсками молдавского господаря¹².

Враждебные действия валахских господарей по отношению к Молдавии влекут за собой решительные меры со стороны Штефана Великого. Убедившись в том, что сменой валахских господарей он не достигнет разрешения стоящей перед Молдавией жизненной задачи – борьбы с турецкими полчищами, Штефан Великий в 1482 году отнимает у валахов юго-западную часть нынешней Молдавии – область Путну (Франча) с крепостью Крэчун¹³. Воинственный господарь укрепляет государство многочисленными крепостями: на севере Хотин, на востоке Сороки и Оргеев, на юго-востоке Аккерман, на юге Килия и Крэчуна, на западе Роман, Нямц и Сучава¹⁴.

⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. III, p. 139.

¹⁰ Штефан чел Маре в одной грамоте, датированной 1460 г. говорит следующее: львовские купцы, направляющиеся в Браилу или Килию, обязаны платить таможенную пошлину на границе в Бакэу или в Бырладе». I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*. Vol. II, [București, Editura Socec, 1913], pp. 272-276.

¹¹ Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul, *op. cit.*, p. 30. – A. D. Xenopol, *op. cit.*, v[ol]. III, p. 111.

¹² Grigore Ureche Vornicul și Semion Dascălul, *op. cit.*, p. 30.

¹³ *I[bi]dem*, p. 44.

¹⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. IV, p. 380.

Однако турки в своем последовательном стремлении подчинить своему господству непокорную Молдавию, приступает к решительному наступлению, направив свои действия в первую очередь против южного оплота молдавского государства. По их непрекращающимися ударами крепости Килия и Аккерман вынуждены сложить оружие. 14-го июня по (Путнянской летописи) 14-го июля (по Быстрицкой летописи) 1484 года султан Баязид при содействии валашского господаря Влада Кэлугера захватывает Килию, а 5-го августа 1484 года та же участь постигает и Аккерман¹⁵.

Остановимся вкратце на вопросе молдавского владычества в Килии и Аккермане, которые, помимо огромной стратегической роли в деле защиты молдавских границ, имели существеннейшее значение в экономической жизни страны. Через Килию и Аккерман проходил путь по которому мощным потоком шла международная торговля, связывающая запад с Востоком.

Немало господарских грамот свидетельствует о том, что Килия и Аккерман продолжительное время, до захвата их турками в 1484 году, находились во владении молдавских господарей. Так, еще в 1488 году, в коммерческой привилегии данной молдавским господарем Александром Добрым львовским купцам упоминается Аккерманская таможня¹⁶. Подтверждение данной привилегии молдавским господарем Штефаном от 18-го марта 1443 года также упоминает от Аккермане¹⁷, о котором речь идет и в грамоте Петра III Аарона от 29 июня 1456 года¹⁸.

В Аккермане умер молдавский господарь Александрел или как его еще называют Олехна. Говоря об этом событии молдо-польская летопись подчеркивает, что Аккерман находился в составе молдавского государства» *Te[n]ze Alecsander w Bialogradzie umari woloskim*¹⁹.

Для укрепления Аккерманской крепости молдавские господа назначили своих пэркэлабов – наместников. Назовем нескольких. В грамоте от 6-го марта 1443 года упоминается пэркэлаб Юргич²⁰, о котором говорится также и в грамоте от 30-го мая 1443 года²¹. Из числа пэркэлабов аккерманских назовем еще двух. Станчула упоминаемого в грамоте от 26-го января 1453 года²² и Петра упоминаемого в грамоте от 26-го мая 1449 года²³.

¹⁵ A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol.]. IV, p. 90.

¹⁶ M. Costăchescu, *op. cit.*, [Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare: Documente externe, acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, scrisori; 1387-1458] Vol. II, [Iași, Editura Viața Românească, 1932] p. 631.

¹⁷ *I[bi]dem*, p. 668.

¹⁸ *I[bi]dem*, p. 789.

¹⁹ I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenesti înainte de Ureche*, p. 174; Idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*. P. 121.

²⁰ [Eudoxiu de] Hurmuzachi, *Documente [privitoare la istoria românilor]*, I, 2, [ed. N. Densușianu, București, 1891], p. 880. M. Costăchescu, *op. cit.*, Vol. II, p. 120.

²¹ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 145.

²² *I[bi]dem*, p. 446.

²³ *I[bi]dem*, p. 380.

Из многочисленных грамот Штефана Великого в которых упоминается Аккерман и Килия приведу несколько. Привилегия данная Штефаном Великим львовским купцам на право торговли в Молдавии – 31-го июля 1460 года²⁴; грамота от 1-го апреля 1470²⁵ года; депеша от 20-го июня 1475²⁶ года, в которой уведомляя западные державы о падении древней генуэзской крепости Каффа, Штефан говорит о приготовлениях турок к наступлению и штурму Килии и Аккермана.

С захватом Килии и Аккермана, турецкое владычество в Молдавии упрочилось, присутствие турок в молдавской территории влечя за собой исключительно пагубные последствия для дальнейших судеб многострадающего молдавского народа.

Данные границы Молдавии остаются незыблемыми вплоть до 1538 года, когда турки сызнова отторгают от Молдавии часть территории. Непокорность молдавского господаря Петра Рареша (сына Великого Штефана) вынуждает турок принять новые меры к умиротворению вассальной Молдавии. В связи с бегством Петра Рареша и назначению на молдавский престол господаря Штефана Лэкустэ (1538-1540) турки отторгают от Молдавии Бендеры и прилегающую к ним территорию, превратив ее в санджак²⁷.

Это расчленение Молдавии кладет начало делению страны на две части – одну молдавскую и другую турецкую, на которую постепенно все более и более простирается к северу наименование Придунайской части страны Бессарабии или Буджак. К ново-образованной рае турецкий султан Сулейман Великолепный присоединяет Каушаны, Чобручи (на нижнем течении Днестра) и другие населенные пункты, заселив их турками и татарами, центром которых становятся Каушаны в Бендерском уезде²⁸.

Таким образом, вся южная Бессарабия и часть центральной оказались отторгнутыми от Молдавии.

Все же и во время турецкого и татарского владычества коренным населением южной Бессарабии оставались молдаване. «Но днесь, – говорит Димитрий Кантемир, – городки и деревни по берегам Дуная наполнены молдавцами, христианского закона... И син почти все городе и городки молдавские, коих вольность привела в возрождение, несправедливая и цветущая республикам крайне вредная тирания, опять подавила... Рени по названию молдавцев и от турков Тимарова есть такая же крепостница неподалеку от устья Прута на Дунае. В одной нет ни одного турка, хотя

²⁴ I[oa]n Bogdan, *Doc[umentele lui]. Șt[efan] cel Mare*, [vol]. II, [București, Editura Soccec, 1913] p. 96.

²⁵ *I[bi]dem*, p. 143-144.

²⁶ *I[bi]dem*, p. 324-326.

²⁷ A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. IV, p. 252.

²⁸ Берг, *ук. соч.*, ст. 59.

под турецкою состоит державою, гарнизон занимают крестьяне из одних только молдавцев»²⁹.

После Станилештской битвы 1711 г. русских войск под командованием Петра с турками, турки превращают Хотин в турецкую раю, перестраивают крепость и ставят в ней свой гарнизон. Целый ряд окружающих деревень они приписали ко вновь образованной рае. Все это ведет к тому, что все важнейшие укрепления по Днестру и по Дунаю подпадают под власть турок³⁰.

Вплоть до 1775 года в границах Молдавии не происходит никаких существенных изменений. Но русско-турецкая война 1769-1774 г.г., и победоносное шествие русских войск заставляют Австрию призадуматься. Перед Европейской дипломатией во всей наготе встала картина упадка турецкой империи. Австрия торопилась воспользоваться создавшимся положением и вмешалась в русско-турецкие дела. Она содействовала туркам при подписании Кучук-Кайнарджийского мира от 1-го июля 1744 года, крайне благоприятного для Турции после тех поражений, которые она потерпела в ходе военных действий. Именно сейчас, когда турецкое могущество было подорвано в своих основах, Австрия считала, что наступил час осуществления ее захватнических планов в отношении Придунайских княжеств. Тем более, что осуществив свои агрессивные намерения, она тем самым надеялась воспрепятствовать все большему проникновению России в Придунайские княжества, в которых влияние последней сильно возрастало.

Вслед за подписанием Кучук-Кайнарджийского мира, Австрия предъявляет Турции требование о присоединении Буковины к Австрийской империи, которая после первого раздела Польши подошла своими владениями к самым северным границам Молдавии.

Невзирая на неоднократные протесты со стороны Молдавии, между Австрией и Турцией – 7-го мая 1775 года – подписано соглашение, по которому Буковина переходит к Австрии³¹.

В 1812 году, в результате русско-турецкой войны 1806-1812 г.г. в границах молдавского государства происходят коренные изменения. По Бухарестскому мирному договору 5-го мая 1812 года, ратифицированному в Бухаресте 2-го июля 1812 года, Россия получает от турок Бессарабию в своих нынешних границах³².

Параграф IV Бухарестского мирного договора устанавливает следующие границы между Турцией и Россией: «Река Прут со входа в Молдавию до соединения ее с Дунаем и левый берег Дуная с его

²⁹ Д. Кантемир, *Описание Молдавии*, Москва, 1789 г., стр. 45-52.

³⁰ Берг, *Ук. соч.*, стр. 62.

³¹ [Eudoxiu de Hurmuzachi, *Documente [privitoare la Istoria Românilor]*, Vol. VII [1750-1818, București, 1876], p. 157; *apud* A.D. Xenopol, [Istoria românilor din Dacia Traiană, *Mavrocordatii*, 1711-1749], Vol. IX, [București, 1929], p. 159.

³² Берг, *Ук. соч.*, стр. 55.

соединениями до устья Килийского и до моря будут составлять границу обеих империй, для коих устье сие будет общим. Небольшие острова, как до войны не были обитаемы, и начиная напротив Измаила до упомянутого устья Килийского и находятся ближе к левому берегу имеющему принадлежность к России, не будут обладаемы ни одной из обеих держав³³.

По картографии 1899 года Бессарабия состояла из следующих уездов: Каушаны, Килия, Аккерман, Кодрул, Хотэрничаны, Хотин, Измаил, Оргеев, Сорока и Тимарова³⁴.

Административное устройство Бессарабии ко времени перехода к России было следующим: нынешние уезды Кишиневский, Оргеевский, Сорокский и Бельцкий составляли так называемую Запрутскую Молдавию и находились под непосредственным управлением Молдавских господарей, входя в состав шести уездов (цынутов). Хотин и другие крепости по Днестру и Дунаю были в руках турок, а уезды Аккерманский, Измаильский и частью Бендерский под именем Буджака, бывшие ранее под властью татар – вассалов Порты, – оказались почти безлюдными³⁵.

По Адрианопольскому трактату 14-го сентября 1829 года Россия возвращает Турции завоевания, сделанные русскими войсками в Европе за время военных операций 1828-1829 г.г., за исключением островов Дуная (часть дельты площадью 2400 кв. верст), которая была присоединена к России³⁶. Парижский трактат 30-го мая 1856 года вносит некоторые изменения в южные границы Бессарабии. Австрия старается как можно больше оттеснить Россию от своих границ. В австрийской ноте от 16-го декабря 1855 года, направленной России, Австрия предлагает русскому правительству оттянуть свои бессарабские границы по линии, идущей от Хотина к Салзыкскому озеру. Территория на запад от данной линии надлежит отойти к Молдавии³⁷.

Но все австрийские требования не приводят к желанному для Австрии результату. Россия категорически их отклоняет.

Все-же 20 пункт Парижского трактата предусматривает следующее в отношении Бессарабии: «Новая граница последует от Черного моря на 1 километр восточнее от озера Бурна-Сола перпендикулярно сойдется с Аккерманской дорогой, последует по этой дороге до Троаново вала, пройдет южнее Болграда, войдет по берегам Ялпуга до возвышенности Сырантка и достигнет пункта Каламори на Пруте. Севернее этого пункта граница между обеими империями не претерпит никаких изменений³⁸.

³³ *Труды Бессарабской Архивной Комиссии* [под ред. И. Н. Халиппы], Том II, [Кишинев], 1902 г., стр. 65.

³⁴ G[h]. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat. [Partea II:] Dicționarul istoric și geografic universal*, [București, Editura] „Cartea Românească”, [1926-1931], p. 1762.

³⁵ Берг, *Ук. соч.*, стр. 66.

³⁶ [Э.] Лавис и [А.] Рамбо, *История XIX-го века*, Москва, 1938, Т. III, стр. 200.

³⁷ A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. XII, p. 183.

³⁸ *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'à nos jours*, par. Fr. Dame, Paris, 1900, anexe.

Подводя итоги работ конгресса, глава русской миссии в Париже граф Алексей Орлов в своем письме от 28-го февраля 1856 года графу Нессельроде министру иностранных дел России перечисляет следующие выгоды для России, вытекающие из данного трактата:

1. По австрийскому проекту крепость Хотин отходила к Молдавии; австрийцы очень желали этого чтобы ослабить нас со стороны своих буковинских границ. Мы удержали Хотин за собой.

2. Сверх того мы удержали $\frac{3}{4}$ участка которые по австрийскому проекту должен был отойти от Бессарабии к Молдавии.

Мы сохранили также: а) Главный торговый путь с севера на юг Бессарабии; б) все немецкие, болгарские колонии в этой области³⁹.

Следовательно, по Парижскому трактату 1856 года Россия уступила туркам полученную по Адрианопольскому миру часть дельты Дуная, площадью около 2400 кв. верст с населением около 862 душ, а кроме того, к Молдавии перешел нынешний Измаильский уезд с частью уездов Кагульского и Аккерманского, общей площадью в 10288 кв. верст и с населением в 127000 душ, Молдавия получила города: Измаил, Килию, Рени, Кагул, Болград. Граница начиналась от села Немчень на Пруте, далее шла по притоку реки Ялпуга Кирсоу, по реке Ялпугу до нынешней станции Троянов – вал, а отсюда поворачивала на Восток, отсекая от России почти весь берег Черного моря с озерами Сасик и Али-Бей. Во власти России оставалась небольшая полоска берега, протяжением в 33 версты к западу от Цареградского гирла Днестровского лимана⁴⁰.

На Берлинском конгрессе (13-го июня – 13 июля 1878 года) сызнова стоит вопрос о южной Бессарабии. Территория, отошедшая к Молдавии по Парижскому трактату была опять возвращена России⁴¹.

Воссоединенная территория включается в Измаильский, Кишиневский и Бендерский уезды⁴².

Молдавский Научно-Исследовательский Институт

Сектор Истории

³⁹ С. С. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, Т. 1, Спб., 1903, стр. 193.

⁴⁰ Берг, *Ук. соч.*, Т. VII, стр. 79.

⁴¹ Лавис и Рамбо, *Ук. соч.*, Т. VII, стр. 445-446.

⁴² Берг, *Ук. соч.*, стр. 79.

5.

Совершенно секретно
экз. №. _____

БЮРО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КП (б) МОЛДАВИИ

*О ВОССОЕДИНЕНИИ ВСЕГО МОЛДАВСКОГО НАРОДА В ЕДИНОЕ
СОВЕТСКОЕ МОЛДАВСКОЕ ГОСУДАРСТВО*

Молдавия, расположенная между Днестром, Черным морем, Дунаем и Карпатскими горами, по многочисленным историческим документам, как организованное княжество – государство, существует с середины XIV века.

Молдавия с XIV века до второй половины XIX века (т.е. до 1859 года, или 514 лет, когда Молдавия была насильственно присоединена к Валахии), существовала отдельным самостоятельным княжеством, имела свое правительство, обособленную историю и развивалась совершенно независимо от соседних областей Валашского и других княжеств, составляющих ныне Румынское государство.

На протяжении всей своей многовековой истории молдавский народ вел непрерывную борьбу против социального и национального гнета, за свою свободу и независимость. Но несмотря на то, что молдаване под руководством своих господарей, полководцев одерживали ряд блестящих побед над своими врагами, все-же сохранить свою государственную самостоятельность, свободу и независимость им не удалось, ибо Молдавия своим географическим расположением, природными богатствами являлась приманкой для всех окружающих ее государств, и, в первую очередь для Турции, которая господствовала в Молдавии больше всех, Венгрии, Польши, Германии и Валахии. Последняя обманными и жульническими путями добилась в конце-концов присоединения Молдавии к Валахии и образовалось таким образом государство под названием Румыния (приложения 1–2–3).

Молдавские князья – господари ясно сознавали свое положение, что им не устоять против нашествия иноземцев и многие из господарей не раз подымали вопрос перед русскими царями, как единовверцами, принять Молдавию под свое покровительство.

С целью установления более тесных отношений с великим русским народом, Молдавский господарь Штефан Великий в 1482 году выдал свою дочь Елену замуж за сына Московского Великого князя Иоанна III-го (сам Штефан был женат на киевлянке Евдокии, сестре князя Семена

Олельковича). В 1488-1489 гг. он посылает своих послов в Москву, а послы Иоанна III-го Бересеня и Балице прибывают в Сучаву для заключения оборонительного и наступательного союза против Турции и Польши.

В 1542 году побочный сын Штефана Великого, Петр Рареш посылает в Москву своих бояр с целью установления союзных отношений с Московским князем.

Иоанн Грозный также стремился сблизиться с Молдавией.

В 1654 году Богдан Хмельницкий извещал царя Алексея Михайловича, что молдавский и валашский господаи хотят быть «под царской рукой».

Молдавский господарь Дмитрий Кантемир предложил Петру Первому взять Молдавию по свое покровительство, заключив договор о совместной войне против турок.

В известной войне Петра Первого с Турцией, в так называемом Прутском походе Петра, армия Молдавского господаря Кантемира сражалась вместе с русской армией.

«Мы соединились милостивым и благородным императором России Петром Алексеевичем, который поднял оружие дабы избавить христиан из-под ярма магометанского ига».

По договору, заключенному между царем Петром Первым и Молдавским господарем Дмитрием Кантемиром, Молдавия фактически должна была стать независимой союзной с Россией страной. Договор предусматривал, что Молдавия получит свои старые границы по Днестру, Дунаю и Черному морю, что она не будет платить дань, господарь не будет смещен до смерти, а после смерти, его заменит тот из его сыновей, которого изберет страна. Титул господаря будет почетнее – «Сиятельный князь земли Молдавской, самодержец, коллегатор земли Московской».

Когда Порта потребовала выдачи Кантемира, Петр Первый ответил, – «Я лучше уступлю туркам всю землю простирающуюся до Курска, нежели выдам князя».

Объединение Молдавского и Валашского княжества не было добровольным. Это объединение было насильно навязано молдавскому народу.

Валашские бояре воспользовавшись ослаблением Молдавского княжества избрали обманным путем одного господаря на оба престола – Молдавский и Валашский – подполковника Александра Куза.

В связи со всеобщим недовольством молдавского народа объединением Валахии и Молдавии, Куза был скинут с престола. На его место был водворен немецкий ставленник Карл Гогенцолерн.

3-го апреля 1866 года в день подписания акта об избрании на престол Карла Гогенцолерна в г. Яссы вспыхнуло восстание против Гогенцолерна и вообще против объединения Валахии и Молдавии. Около церкви митрополита в этот день собрались огромные толпы народа во главе с митрополитом Калинником и многими молдавскими боярами, которые направились ко дворцу наместника с возгласами «Долой присоединение! (Жос униря), Да здравствует Молдавия!». На улицах города произошло вооруженное столкновение восставших с войсками. Восстание было подавлено, но движение за независимость Молдавии не прекращалось.

Один из руководителей борьбы за независимость Молдавии в своем письме на имя премьер-министра Румынии Иону Гика в 1866 году писал:

«Не думайте, что вы закончили кровавую борьбу. Я вам говорю, что она еще не началась. Вы думаете, что сможете совершить преступление называемое присоединением? Вы думаете, что оно будет жизненным? Нет, нет никогда...»

«Вы дали возможность молдаванину понять, что ему ждать о присоединения. Все классы общества не видят в Вашем присоединении ничего иного, как полнейшую нищету».

(Цитировано по Ксенополу, т. XIV, стр. 200)

Морару, автор брошюры «Сущая правда», изданной в 1866 г. в г. Черновицы, писал по поводу событий в Яссах, происшедших 3-го апреля 1866 года:

«Молдавский народ не делает соединения обеих стран. Пусть валахи идет с богом в свою страну, пусть они там делают, что им угодно. Мы истые молдаване будем требовать на веки отделения Молдавии от Валахии».

(Цитировано по Ксенополу т. XII¹, стр. 201).

Несмотря на всю тенденциозность румынской буржуазно-националистической историографии рассматривающей молдаван и румын как один народ и стремящихся «научно» обосновать свои притязания на Советскую Молдавию, румынские историки не могут обойти молчанием и не признать той непреложной истины, что Молдавское и Валахское княжества на протяжении всего периода своего существования – более пяти с половиной веков непрерывно враждовали между собой; с другой стороны – они не могут привести ни одного факта, когда-бы эти княжества враждовали с великим русским народом.

Наиболее прогрессивные общественные и политические деятели Румынии, не ослепленные классовой ненавистью к советскому народу, понимали и открыто заявляли, что румынский народ обязан своим освобождением от турецкого многовекового чужеземного гнета и своей

¹ Este vol. XIV (n. ed.).

государственной независимостью великому русскому народу. Выдающийся ученый и общественный деятель Румынии Когэлничану писал:

«В течение веков существует традиция в Молдавии и Валахии говорящая о том, что наше спасение придет с севера. Прошли времена когда мы могли сами защищаться против турок, поляков, венгров и татар. Ямы слишком слабы, мы ничего не можем сделать без России, которая всегда была нашей благодетельницей, которая вернула нам права, нашу свободу, снова ввела нас в ряд национальностей и дала нам то небольшое количество цивилизации, которыми мы обладаем».

Таковы исторические факты, разоблачающие преступность разбойничьих замыслов и злодеяний румынских захватчиков в отношении Молдавии.

Такова судьба молдавского народа, который на протяжении более пяти веков существовал как самостоятельное государство.

Только в результате Великой Октябрьской Социалистической Революции в нашей стране, молдавский народ, живущий на левом берегу Днестра, как и другие народы СССР, смог осуществить свою многовековую мечту и получил возможность выделиться в самостоятельное государство, сначала – Автономная Молдавская Советская Социалистическая Республика, а с освобождением Бессарабии в 1940 году от румынских оккупантов, – Союзная Молдавская Советская Социалистическая Республика.

Но с образованием Союзной Молдавской Советской Социалистической Республики не исчерпан вопрос воссоединения всего молдавского народа и его исконных земель в единое Молдавское государство, ибо и после этого, более трех миллионов молдаван проживающих между Прутов, Карпатскими горами и Дунаем продолжают оставаться в составе боярского Румынского государства.

Исторические факты свидетельствуют о том, что Молдавское государство в прошлом, с времени Штефана Великого и до второй половины XIX столетия, простиралось далеко за реку Прут и Серет и доходило в северо-западной части до Карпатских гор, на юго-западе до рек Милков и Серет и на юго-востоке до Дуная и Черного моря. (См. карту № 10 и приложение № 3, стр. 3).

Молдавский народ, присоединенный к Валахии против его воли, вел непрерывную борьбу за свое государственное существование на протяжении пяти столетий, вплоть до 1940 года.

Румыния неоднократно посягала на территорию Молдавии. В прошлом насильно присоединила к Валахии Запрутскую Молдавию. В 1918 году насильно оккупировала Бессарабию. В 1941 год Румынское правительство во главе с Антонеску в союзе с Гитлером вероломно напали

на нашу Советскую страну и оккупировали территорию нашей Молдавской Республики.

Для устранения впредь попыток захвата Бессарабии и других территорий Молдавской ССР со стороны румынских захватчиков и для восстановления исторической справедливости, вношу предложения: – поднять вопрос перед ЦК ВКП(б), Союзным Советским Правительством и товарищем Сталиным о воссоединении молдавского народа и его исконных земель в единое Молдавское государство, в его исторических и этнографических границах, этим самым осуществить многовековую мечту молдавского народа, освободив его из-под ига румынских помещиков и капиталистов.

Для завершения великого исторического воссоединения молдавского народа и его земель в единое Молдавское Советское государство в состав существующей Молдавской Советской Социалистической Республики, должны быть включены:

а) Запрутская Молдавия в составе: Ковурлуйского, Текучского, Путнинского, Бакэуэского, Тутовского, Фельчиусского, Васлуйского, Романского, Нямцанского, Ясского, Байского, Ботошанского, Дорохойского уездов, с общим количеством населения около 2,5 миллионов человек;

б) всю Буковину в составе: Сучавского, Кымпулунгского, Радауцкого, Староженецкого и Черновицкого уездов, с населением в 853.009 человек, Марамурештского и Нэсэудского уездов в Северной Трансильвании и Марамуреш, с количеством населения в 305.706 человек, являющихся колыбелью молдавского народа. (Приложение № 4-5).

Включение Буковины в состав МССР вызывается тем обстоятельством, что Буковина была исконной землей Молдавии, и что первой столицей Молдавии было город Сучава в Буковине и только в 1775 году Буковина была насильным путем отторгнута от Молдавского княжества, тем более, что состав населения Буковины в большинстве своем молдавское. Наличие украинского населения на территории Буковины не противоречит марксо-ленинской теории об образовании национальных республик.

Измайльская область состоящая из Аккерманского и Измайлеского уездов; Хотинский уезд Черновицкой области отошедшие в 1940 году к Украинской ССР также должны быть включены в состав МССР потому, что исторические судьбы населения этих уездов не отделимы от исторических судеб всего молдавского народа. Эти уезды являются исконно молдавскими и никогда не принадлежали и не примыкали к украинским землям. С точки зрения этнографической – украинцы не составляли большинства населения в этих уездах: молдаване – 28,6%, украинцы – 25,4%, а в Измайлеской области: молдаване – 23,6%, украинцы – 14,2%, по отношению ко всему населению в уездах.

Украинское население Бессарабии знает молдавский язык, так как они жили веками среди молдаван. Молдаване же, населяющие эти уезды, украинского языка не знают (приложение № 6).

Ко всему этому следует сказать, что Бессарабия всегда представляла собой экономически целостную провинцию или край (приложение № 7).

Вношу предложение на бюро ЦК КП (б) Молдавии поручить Наркоминделу Молдавской ССР и Научно-Исследовательскому институту подготовить имеющиеся исторические, экономические, этнографические и географические, а также новые дополнительные материалы, и войти с предложением в ЦК ВКП(б) и Союзное правительство о воссоединении всего молдавского народа и его земель в единое Молдавское государство.

Я уверен в том, что если Центральный Комитет Коммунистической партии (большевиков) Молдавии выдвинет вопрос о воссоединении всего молдавского народа в единое Молдавское Советское государство, то этим выразят единодушное мнение и желание партийной организации Молдавии и всего молдавского народа.

Председатель Президиума
Верховного Совета Молдавской ССР
(Ф. Бровко)

6.

Секретно
Для служебного пользования¹

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА К КАРТЕ ГРАНИЦ
МОЛДАВСКОГО НАРОДА И ЯЗЫКА

Установление границ распространения молдавского народа и языка на той территории, где молдаване живут компактно массой а пределах государств СССР и Румынии, представляет достаточно сложную задачу. Если для СССР распространение молдавского народа совпадает в основном с пределами Молдавской ССР (вне пределов МССР молдаван по переписи 1926 г. в СССР насчитывалось около 105 тыс., из них свыше 20 тыс. в разных областях РСФСР, остальные в различных районах УССР, причем наиболее компактное молдавское население имелось в кременчугском – 2138 чел., Одесском – свыше 16 тыс., Первомайском – 17,7 тыс., Николаевском 14 тыс., Кировоградском – 23 тыс., Мелитопольском – 1715 чел., Мариупольском – 1385 чел., Артемовском – 6 тыс., Ворошиловградском – 1306 чел.), то в Румынии официальная статистика

¹ În dreapta sus scris cu creionul: „тов. Салогору” (n. ed.).

не выделяет молдаван из общего числа румын и вообще не считает молдаван особой национальностью. Поэтому в основу разрешения поставленной задачи надо было положить в первую очередь данные лингвистические, как именно – распространение молдавского диалекта (на каком-то положении находится молдавский язык в Румынии) на румынской территории, а затем и данные историко-этнографические, поскольку исторические судьбы молдавского народа обусловили его самостоятельное историческое развитие. В самом деле, до 1859 г. Молдавия в течение нескольких веков мела свою обособленную историю, как самостоятельное княжество, самое образование которого протекало совершенно независимо от соседних областей, ныне составляющих румынское государство. И значительное сходство языков, близкое соседство и наличие общих условий исторического развития с Валахией (зависимое от Турции положение, тесное соприкосновение с ближайшими славянскими народностями и т.п.) послужили причиной образования в обоих государствах более или менее однообразного литературного языка и подготовили почву для объединения их в одно целое в середине XIX века.

В этом процессе большую роль, как известно, сыграла Россия, всячески способствовавшая освобождению от турецкой зависимости обоих государств и развитию в их собственной государственности. Создание единого государства под названием Румыния вызвало и использование для обозначения подданных этого государства – термина «румыны».

В старой Валахии «румын» означал несвободного (крепостного) крестьянина, отдавшего свою землю помещику или монастырю и обязанного барщиной или оброком за избавление от тягот и повинностей в пользу государства. В Молдавии такое же значение имело слово _____², в Трансильвании _____³, в Венгрии _____⁴, ранее имевшее совершенно иное значение. С тех пор, прежнее значение молдаван и мунтян (валах), которыми обозначались подданные государств Молдавии и Мунтении (Валахии) стало выражением обозначений географической принадлежности их носителей к старым историческим границам обоих составных частей нового государства.

На языковые черты живой разговорной речи населения прежних государств оставались все время, как остаются и поныне, совершенно убедительным показателем принадлежности говорящих к исконным этническим группировкам, из которых сложилась Румыния. И в сознании говорящих оба наименования сохраняют свою жизненность по сие время, так как несмотря на единство литературного языка и на сознание принадлежности к единому государственному целому, языковые

² Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

³ Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

⁴ Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

особенности молдаван и валахов настолько различны, что они всегда позволяют относить их носителей к той или другой части населения. Житель любого из уездов, входивших в состав старой Молдавии, называет себя молдаваном и также его называют румын из Бухареста, если оба в обращении будут пользоваться свойственной им речью. По этой причине определение границ молдавского языка в точности будут совпадать с границами распространения молдавской народности.

Как самостоятельное государство Молдавия впервые появляется на исторической арене в середине XIV в. Сохранные у позднейших молдавских летописцев предания сообщают о том, что воевода Драгош со своей дружиной из Маромороша, перейдя через Карпаты, спустился в долину между верхним течением Серета и Прута и тем самым положил начало основанию Молдавского государства.

Не входя здесь в подробности, можно сказать, что когда через несколько лет во главе вновь занятой молдавскими выходцами их Маромороша области стал воевода Богдан, он уже объявил себя независимым от венгерской короны князем и тем положил начало самостоятельного существования Молдавии.

С 1359 г. венгерские исторические документы упоминают воеводу Богдана, которого король Людовик Великий называет в одном из актов «неверным», подчеркивая, тем самым борьбу молдаван за создание независимого от Венгрии государства. С 1365 г. во главе последнего оказывается сын Богдана – Лацко, который вступает в переговоры с папой римским Григорием XI по поводу принятия молдаванами католичества. После смерти Лацко в 1373 г. князем становится его племянник Петру Мушат, основавший первую столицу Молдавии – Сучаву. При нем развиваются оживленные отношения и торговля Молдавского государства с Польшей и другими странами, в частности, с соседней Валахией. Впервые возникают монастыри, являвшиеся очагами национальной культуры, где зародилось и письменность на старославянском языке, бывшем языком церкви и государства.

В правление Александра Доброго (1400-1432 г.). Молдавия заключает союз с Польшей против Венгрии.

Учреждаются епископы в Радацах и Романе, возникают новые монастыри, в одном из которых, – в Бистрице, появляется первая молдавская летопись на славянском языке, начинающая вести запись событий с 1407 г.

К этому времени первоначальные границы Молдавского княжества уже значительно расширились. Приемник Петра Мушата, брат его Роман, в одном акте 1393 год именует себя «Великим воеводой самостоятельным господином, владельцем земли Молдавской от гор до моря». В самом деле, Молдавское государство стало быстро расширяться на восток и юг и его территория распространялась во времена Александра Доброго на

Бессарабию, где Хотин принадлежал Молдавии еще с 1395 г., а Белый город (Аккерман), Килия были захвачены Александром у Валахии, которая некоторое время владела Добруджей и южной частью Бессарабии *1386-1418). Тот же Александр завладел и городами Снятын и Коломыя. При сыновьях Александра, после междоусобной войны 1434 года, Молдавия была поделена между обоими претендентами на ее престол, Стефаном и Илиашем, причем первый владел южной половиной с резиденцией в Бырладе, а последний – северной ее частью, со столицей в Сучаве.

Максимальной своей экспансии Молдавия достигла при Стефане Великом (1457-1504), он в 1465 г. вновь владел Килией, захваченной было при наследниках Александра Доброго Валахией, хотя под конец своего правления опять потерял ее, как и Аккерман, на этот раз захваченные турками. Покутия с городами Снятын и Коломыя по прежнему была в его владении, а после него уже, при Богдане Слепом (1504-1517) была уступлена последним Польше.

Постепенное усиление вмешательства Турции в деле господарей закончившееся, в конце концов, утерей последними своей самостоятельности, сопровождалось лишением Молдавии части своей территории на юге. В господарство Стефана Саранчи (1538-1540 г.) турки и отняли у него всю южную часть Бессарабии, к югу от Бендер, которая именовалась с тех пор Буджаком и на долгое время оставалась местом кочевки татарских орд. С этого времени Буджаком управлял турецкий военный губернатор, находившейся в Бендерах, другой губернатор имел под своим начальством Аккерман и Килию.

Точно определить границы Молдавии того времени едва ли возможно во всех деталях. Бесспорно, что восточную границу ее составлял Днестр, а на юге Буджак составлял фактическое владение Турции, от впадения Прута в Серет, начиналась граница с Валахией, которая оставалась более или менее стабильной до самого воссоединения господарств в единое государство.

Западная граница шла по Карпатам, примерно там, где она оставалась до 1919 г., т.е. по старой границе Трансильвании. На севере в состав Молдавии входила вся Буковина, захваченная Австрией в 1775 г., в том объеме, в котором она просуществовала в составе последней до Версальского мира.

Во всяком случае, к XVII в. состав Молдавии определяется довольно точно тем перечнем ее уездов, который дает Дмитрий Кантемир в своем «Описании Молдавии», написанным им уже в России около 1714 г. Он перечисляет в составе Молдавии 23 уезда, а именно: Аккерман, Бакэу, Черновицы, Килия, Кырлигатура, Казурлук, Дорохой, Яссы, Хырлэу, Измаил, Лапушна, Нямц, Оргеев, Путна, Роман, Сорока, Сучава, Тэкучу, Тотова, Васлуй.

Если исключить отсюда территорию Бессарабии, где тогда располагались уезды: Аккерман, Измаил, Хотин, Килия, Буджак, Лапушано (Кишинев), Оргеев и Сорока и принять во внимание, что уезд Курлигатура вошел в состав Ясского уезда, а вместо Хырлеу, потом был образован уезд Тотошаны, то территория Молдавии к XVII в. включала Буковину (в составе Черновицкого, Старожинецкого, Радауцкого и Сучавского уездов по административному делению Румынии 1919 г.) и 12 остальных уездов, именно: Дорохой, Ботошаны, Яссы, Роман, Нямц, Васлуй, Фелчу, Тутово, Такэу, Тэкучу, Путна, Ковурлу, каковые и вошли в состав Румынии 1859 года.

Но исторические границы государственной территории Молдавии еще не определяют нам пределов распространения самого молдавского народа, который, с одной стороны, не занимал целиком всю территорию Молдавии, местами заселенную другими народами, в первую очередь – восточными славянами, а с другой стороны, находился и за пределами этих границ в процессе позднейшего продвижения, или наоборот, более древних мест своего поселения.

Из изложенного выше мы вправе заключить, что исконной колыбелью молдавского народа была именно северная часть Трансильвании с Марамурешем, откуда началось продвижение молдаван на восток. Не всегда здесь в рассмотрении подробностей самого процесса образования молдавского народа можно утверждать, что романская народность, сформировавшаяся из смешения южных славян с потомками романизированного населения Балканских провинций древнего Рима, Мезии и Дакии), т.е. предки будущих млд.) начала складываться в течение XV–X в. на территории Трансильвании. Венгерское вторжение сюда в конце IX в. надолго задержало процесс образования у предков молдаван своей государственности, но постепенно развитие национального самосознания у них привело к попыткам освободиться от венгерской зависимости, чем и воспользовался воевода Драгош и его продолжатели. Используя моменты, когда венгерские короли направляли молдавские отряды за границу государства и далее на восток, чтобы отразить набеги татар, Драгош и его приемник Сас сумели еще под суверенитетом Венгрии создать свое самостоятельное воеводство в пограничной зоне между Венгрией и землями, запустевшими во время татарского нашествия Батыя. Воевода Богдан явился сюда из Маромороша со своей дружиной уже основателем независимого молдавского княжества. Несомненно, что какая-то часть молдавского населения оставалась в пределах Венгрии, в том же Марамороше и соседних областях, где процесс образовалось самостоятельное Трансильванское княжество после падения Венгрии, как самостоятельного государства, под ударами Турции в 1526 г.

Молдавское население в Трансильвании под властью Венгрии сохранилось главным образом как крестьянское население, постепенно

подпадая под власть венгерских или своих же помещиков, принявших католичество и утративших свою национальность. Это крестьянство в 1437 году подняло свое первое восстание против помещиков, позднее оно уже неоднократно восставало против экономического гнета, пока, наконец, после восстания Кореша в 1784 году было раскрепощено. Оставаясь на почве Трансильвании, вошедшей в 1699 году в состав Австрии, молдавское крестьянство естественно оторвалось от своих ближайших сородичей молдаван, населявших самостоятельное Молдавское государство. Но старая связь между той и другой частью молдавского народа сохранилась до настоящего времени, выражением чего осталась близость языка в этих обеих частях. Именно языковые данные позволяют нам утверждать, что ту часть трансильванских румын, которые и поныне населяют прежний Мараморош и прилегающие к нему области, мы вправе рассматривать как часть молдавского народа, продвинувшегося постепенно на восток.

В своем движении на восток молдаване пришли в тесное соприкосновение с восточными славянами, предками украинцев, в первую очередь с теми, которые издревле сидели на земле по Днестру, где русская летопись знает племена уличей, тиверцев и хорватов, и где еще ранее располагались племена антов, которые в VI в. занимали все пространство от Прута до Днестра и на севере доходили до Галиции и Буковины. Если в течение некоторого времени движение печенегов оттеснило восточных славян от Дуная, они все же оставались на севере указанной территории и молдаване при своем распространении в XIV в. нашли между Серетом и Днестром достаточно компактное славянское население, от которого усвоили прежде всего местные географические наименования.

Специальное исследование названий населенных пунктов в Северной Молдавии показало, что там имеется около 550 названий чисто славянского происхождения, да свыше 300 названий со славянским окончанием «овцы», причем все они являются типично восточно-славянскими. Изучение местных названий в Бессарабии приводит к тем же результатам, свидетельствуя о том, что молдавская колонизация направлялась преимущественно в центральную часть территории.

При таких условиях совершенно понятно, что в ряде областей Молдавского государства восточно-славянское население продолжало сохраняться, как это имело место в Буковине и Северной Бессарабии.

Кроме того, сами молдаване из пределов Бессарабии начали продвигаться на Днестр и земли Польского государства, где они селились рядом с украинцами и поляками. Эта позднейшая колонизация левого берега Днестра молдаванами относится уже к XVII-XVIII в.в. и о ней мы теперь точно знаем, что она имела место в порядке ухода крестьянского населения из пределов Молдавского государства по причине все усилившегося экономического гнета во времена правления фанариотов с конца XVII в.

Вопреки утверждениям румынских ученых о древности молдавского населения на левом берегу Днестра, мы с полной уверенностью можем утверждать о позднем их появлении (см. Сергиевский «Молдавские этюды», изд. Ак. Наук СССР, 1936 г.).

Таким образом мы видим, что область распространения молдавского народа и следовательно границы его распространения не совпадает с историческими границами Молдавии. Для определения этих границ более надежным критерием являются данные языка, которыми мы располагаем благодаря проведенному в свое время систематическому изучению румынских диалектов в начале XIX в. немецким ученым Густавом Вейгандом. Последний в течение ряда лет объехал все территории, где слышится т.н. дако-румынская речь, т.е. Валахию, Молдавию и Трансильванию с Банатом и на основе этого обследования составил свой лингвистический атлас дако-румынской языковой области, изданный в 1909 г. Имея в виду, что в самой Румынии, как и в других странах Запада, молдавский язык рассматривался как диалект румынского (дако-румынского) языка наравне с диалектами валашским, банатским и трансильванским, объединяемым в одно понятие дако-румынского языка, понятно, что Вейганд в своих исследованиях и выводах говорил и устанавливал границы дако-румынских диалектов. В конечном результате его исследования показали, что специфические языковые черты свойственны именно молдавскому диалекту (языку) и резко отделяют его от соседнего валашского и имеют свое распространение и за пределами старого Молдавского господства.

Составленная им карта границ молдавского диалекта дает совершенно объективную и ясную картину этих, установленных Вейгандом лишь на основе фонетических критериев, без учета еще более показательных отличий лексического характера (см. Сергиевский «К вопросу об образовании литературного языка в Молдавии» V том, трудов Московского Института истории, философии и литературы, Москва, 1938 г.).

Эту карту, с некоторыми небольшими исправлениями на основе более новых данных, мы и положили в основу определения границ распространения Молдавского народа. Она совершенно ясно показывает, что свойственные молдавскому языку специфические черты находят свое распространение за пределами старого Молдавского господства и обнимают северную часть Трансильвании с Марамарошем, т.е. ту область, откуда в XIV в. началось движение молдаван на восток.

Северная граница молдавского языка идет от Днестра по южной части Хотинского уезда в Бессарабии от Могилева-Подольска в западном направлении, доходя до Прута через Бырнова и севернее Бричан, Липкан, Сталинешт, Чергена Маре – около Новоселиц и дальше проходит на территорию прежней Буковины. Здесь она идет извилистой линией, охватывает Черновицкий уезд и затем спускается к юго-западу, охватив

Радауцкий уезд, после чего уходит далеко на запад от Кымпулунгского уезда, переходя в уезд Марамуреш, куда входит на крайнем западе Сигет. Уезд Нэсэуд и к югу от него большая часть уезда Муреш (кроме восточной части) входят также в состав территории молдавского языка, составляя вместе западный выступ его, между которыми и остальной западной границей языка лежит территория уездов ТрейСкауне, Чук и Оборней, вместе с восточной частью Муреша, населенным секуями (секлерами), в которых видят потомков мадьяр, поселенных здесь для защиты границ государства в XIII в., и несколько обособившихся в своем развитии среди окружавших их романского молдавского населения. Таким образом, остальная западная граница Молдавского языка располагается примерно по старой государственной границе уездов Нямц, Бакэу и Путна. Однако, в западной части уездов Бакэу в ряде пунктов проживают венгерские выселенцы, сохранившие свою католическую веру и частью язык, которые у местного населения носят кличку «Чангэу». Они отличаются от секуев, живущих также в нескольких селениях уезда Бакэу, в частности произношением звуков, равно своими внешними признаками и костюмом. Вместе они образуют группу населения уезда Бакэу, для которого родным языком является венгерский.

Отсюда понятно, что эта часть уезда не принадлежит к территории молдавского языка, почему граница последнего отступает несколько на восток, проходя вдоль линии, идущей от гор. Бакэу по течению Серета, заходя несколько южнее от Жуда, откуда она вновь поворачивает на запад, обнимая уезд Путну.

Южная граница начинается там, где территория молдавской речи соприкасается уже с областью валашского диалекта или собственно румынского языка, причем в самом Путнинском уезде отмечается уже и черты валашской речи, прихотливо сплетающиеся с местными молдавскими и в отдельных случаях даже выходя за пределы уезда. Граница идет в общем по южной границе Путнинского уезда с валашскими уездами Бузэу и Рымник-Серат, хотя некоторые отдельные пункты на молдавской территории, как Одобешта и Мындрешты, Мунтены, Вэдурушка отмечены Вейгандом, как относящиеся по языку к валашской области. Фокшаны лежат на самой границе, которая уклоняется от них более на юго-восток, следуя в общем течение реки Путны, а затем после впадения ее в Серат – течению последнего по границе уезда Ковурлу до Галаца и впадение Серета, а затем Прута в Дунай. Отсюда она по Дунаю идет к морю. Отдельные селения на юге Бессарабии имеют конечно компактное молдавское население, но в целом оно там резко снижается, как например в Аккерманском уезде – до 16,4% от общего числа жителей, в Измаильском 39,1%, где его больше всего в городах Рени, Кагул, Килия) по данным переписи 1897 года.

Какие изменения совершились в составе населения южной Бессарабии за время румынской оккупации 1918-1940 гг. – сведений не имеется.

В итоге мы видим, что исторические судьбы молдавского народа определили границы его распространения, отнюдь не везде совпадающие с политическими границами, в которых выросло собственное Молдавское государство. Постепенно складываясь на исконной своей территории – Сев. Трансильвании, начиная с VII-VIII в.в. и далее под венгерским владычеством с. X-XIII в.в., Молдавская народность начала распространяться на восток, на земли исконно занятые восточными славянами, где и соприняла от последних немало элементов своего национального склада и языка. Заняв часть территории, вероятно – запустевшую от своих прежних насельников, восточные славяне в период половецкого и особенно татарского нашествия, молдаване создали свое государство, недолго просуществовавшее как самостоятельное, но в нем устойчиво сохранились, кроме тех северных его областей, где они застали более компактное восточно-славянское население. Они сохранили свою национальность под мадьярами, а позднее под австрийским (в Буковине) и русским господством Бессарабии.

С валахами молдаване изначально отделила территория, занятая в Трансильвании мадьярами мадьярскими колонистами окраин венгерского государства (секую, ченгзи). Позднее, когда граница молдавского государства дошла до Путны и устьев Серета и Прута, молдаване пришли в соприкосновение с валахами, однако на очень большом участке, на юге своей территории.

Многовековое самостоятельное развитие молдавского народа, независимо от своих соседей, как валахов, так и мадьяр – способствовала созданию у молдаван своей особой национальности. В разные периоды своей истории Молдавия занимала преобладающее положение, как в политическом, так и в культурном отношении по отношению к Валахии. Зато в деле развития национального языка последняя опередила Молдавию, быть может не без влияния начавшейся в Трансильвании реформации. Отсюда в конце XV в. в Валахии уже сформировался национальный литературный язык, пришедший вместо прежнего славянского языка, языка церкви и государства. Этим готовым языком воспользовалась и Молдавия с начала XVII в., внося в дело его развития значительную долю своего участия в смысле запаса слов и оборотов, но сохранив, в конце концов, ту произносительную форму, которая сложилась на основе валашской речи. Значительная близость языка населения обоих государств в то время легко позволяла воспользоваться этой общей нормой, которая с тех пор стала принадлежностью литературной речи в обоих княжествах.

Но народная речь доныне сохранила свои специфические черты фонетики и лексики, которые удержались и в некоторых местах жительства молдаван в Трансильвании и таким путем молдаване, где бы они ни находились, всегда сознают себя отличным от валахов этническим и языковым единством. Это сознание осталось, как мы говорили уже, и у молдаван в Румынии, где оно облекается в форму сознания своего языкового своеобразия и тем более за пределами последней, где обособленное существование молдавского народа четко определило его самостоятельное развитие как нации, получившей свое всестороннее развитие только в СССР, где молдавский народ получил впервые возможность создания своей национальной культуры, социалистической по содержанию в братской семье народов Советского Союза.

ИНСТИТУТ ЭТНОГРАФИИ АН СССР
9/XII – 43 г.

Директор Института Этнографии проф. С.П. ТОЛСТОВ.
Редактор проф. /подпись/ СЕРГИЕВСКИЙ
Составитель (М.Я. САЛМАНОВИЧ)

*
* *

Traducere

1.

Partidul Comunist (bolșevic) din Moldova. Comitetul Central.
Sector special
Secția generală

A nu se pune la dispoziția cercetătorilor!

Dosarul nr. 7

Scrisoare pe numele tov. Stalin I.V. despre includerea în componența RSS Moldovenești a ținuturilor Hotin, Ismail și Akkerman din Basarabia cu anexele la scrisoare.

Început 29 iunie 1946

Terminat 29 iunie 1946

Numărul filelor – 48

Fond – 51

Inventar – 4

Dosar – 64

Cutia – 10¹

Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) pan-Unional, tovarășului Stalin

Dragă Iosif Visarionovici!

CC al PC (b) din Moldova, Prezidiumul Sovietului Suprem și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești se adresează CC al PC (b) Unional, Guvernului URSS și Dvs. personal cu rugămintea de a restitui în componența RSS Moldovenești a județelor Basarabiei Akkerman și Ismail.

În 1940, după eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord de boierii români, pe baza unor raioane ale fostei RSS Autonome Moldovenești și o parte a județelor Basarabiei eliberate a fost constituită Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Prin crearea RSS Moldovenești în componența ei au fost incluse 6 din 14 raioane ale fostei RASS Moldovenești și 6 din cele 9 județe ale Basarabiei, iar 8 raioane ale RASSM și 3 județe ale Basarabiei – Hotin, Akkerman și Ismail fiind trecute în cadrul RSS Ucrainene.

Transferarea către Ucraina a acestor județe ale Basarabiei, care fac parte din punct de vedere istoric și economic din componența Basarabiei, a fost

¹ Informațiile de mai sus sunt indicate pe frontispiciul dosarului.

prezumptiv motivată de predominarea în aceste teritorii a populației ucrainene asupra celei moldovenești, în timp ce componența etnică a județelor transmise Ucrainei Ismail, Akkerman și Hotin era următoarea:

În județul Akkerman	moldoveni – 18 %, ucraineni – 20 %
În județul Hotin	moldoveni – 35 %, ucraineni – 41,6 %
În județul Ismail	moldoveni – 31 % ucraineni – 4,7 %
Pe cele 3 județe per total	moldoveni – 28,6 % ucraineni – 25,4 %

În județele Akkerman și Ismail din componența regiunii Ismail a RSS Ucrainene ucrainenii alcătuiesc 11,0 %, moldovenii – 18,3 %.

După cum se constată din cifrele susmenționate cu privire la județele basarabene cedate Ucrainei, populația ucraineană este mai puțin numeroasă decât cea moldovenească.

Când s-a decis chestiunea transmiterii județelor Hotin, Ismail și Akkerman din Basarabia către RSS Ucraineană nu s-a luat în calcul comunitatea istorică existentă a teritoriului Basarabiei, unitatea economică a județelor sudice, centrale și nordice ale Basarabiei, comunitatea lingvistică, culturală și a modului de viață a popoarelor care locuiesc în aceste județe.

Este cunoscut faptul că limba vorbită a populației în județele Basarabiei cedate Ucrainei este limba moldovenească. Toate popoarele, inclusiv ucrainenii, care locuiesc în județele Ismail, Akkerman și Hotin ale Basarabiei, vorbesc limba moldovenească, pe care au moștenit-o de la populația autohtonă a Basarabiei, moldovenii.

Dat fiind că populația județelor Ismail, Akkerman și Hotin ale Basarabiei vorbește limba moldovenească, apar anumite dificultăți în ceea ce privește însușirea limbii ucrainene, ceea ce se va răsfrânge negativ asupra creșterii în continuare a nivelului cultural-politic al întregii populații a acestor județe.

Dezmembrarea politico-administrativă a Basarabiei ca urmare a transmiterii în componența RSS Ucrainene a județului Hotin din nordul Moldovei și a județelor Akkerman și Ismail în sudul Moldovei se răsfrânge negativ asupra dezvoltării economice și culturale ale republicii moldovenești. Republica a pierdut porturile de la Dunăre și de la Marea Neagră (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vilcov, Reni). Republica a fost privată de legăturile economice și culturale existente între sudul și nordul Moldovei cu raioanele sale centrale.

Gravitația incontestabilă a județelor basarabene Akkerman, Ismail și Hotin spre județele Moldovei, precum și reflectarea acestei realități asupra economiei RSS Moldovenești poate fi observată după următoarele exemple:

1. După date de dinainte de revoluție (1911-1915), din totalul producției globale de struguri pe cele nouă județe ale Basarabiei, 30% din producție revenea celor două județe sudice ale Basarabiei, Akkerman și Ismail, care ofereau vin de înaltă calitate, care în combinație cu alte soiuri de struguri, dădea celebrul „vin basarabean”.

2. După aceleași date prerevoluționare, în toată Basarabia, inclusiv în județele Ismail și Akkerman, erau însămânțate 2,6 milioane ha, obținându-se o recoltă de 24 milioane chintale de cereale, cu precizarea că județelor Ismail, Akkerman și Hotin le revenea 49,9% din terenurile însămânțate și 41,5% din recolta globală a culturilor cerealiere. Această disproporție între terenurile însămânțate și recolta globală care revenea județelor Akkerman și Ismail și a celorlalte teritorii ale Basarabiei se explică prin faptul că partea centrală a RSS Moldovenești actuale (fosta Basarabie) a fost acoperită în mare parte de „codri” (coline împânzite în trecut cu păduri de neștrăbătut), iar județele Akkerman și Ismail dispuneau de terenuri fertile extinse.

3. Limanul Nistrului, Dunărea, litoralul Mării Negre din județele Ismail și Akkerman și numeroasele lacuri prezintă bazine de apă bogate în pește, fapt care privează RSS Moldovenească de posibilitatea să-și asigure cât de cât populația cu produse piscicole.

4. Enorme rezerve de ghips, cărbune brut și alte zăcămintele situate în județele Ismail, Akkerman și Hotin care nu prezintă o valoare deosebită pentru Ucraina, au pentru RSS Moldovenească, lipsită de aceste materiale, o însemnătate deosebită ș.a.

5. Structura economică a Basarabiei constituită de-a lungul istoriei este de așa natură încât dacă ar rămâne indivizibilă în componența RSS Moldovenești, ceea ce ar asigura o combinație firească a modului de viață, cultură și economie a sudului, centrului și nordului Basarabiei, ar determina o dezvoltare a tuturor raioanelor Moldovei și ar permite republicii să lichideze distrugerile provocate de război, să lichideze înapoierea sa în domeniul economic și cultural și să ajungă în fruntea republicilor URSS.

CC al PC (b) al Moldovei, Prezidiul Sovietului Suprem și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești se adresează Dvs. cu rugămintea de a examina chestiunea reînțoarcerii în componența RSS Moldovenească a județelor Basarabiei, Hotin, Akkerman și Ismail, astăzi în componența Ucrainei.

În legătură cu aceasta, anexăm o hartă a RSS Moldovenească în hotarele preconizate.

Secretarul CC al PC (b) Unional al Moldovei

(N. Salogor) *semnătură*

29.VI.1946

Președinte al Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești

(N. Coval) *fără semnătură*

(fila 5 este lipsă)²

² Fila a 5-a este lipsă. Probabil conținea un document important, dar care a fost extras ulterior. Această supoziție vine din modul de numerotare a filelor, care este schimbat, deoarece cel inițial avea cu o filă mai mult: fila a 6-a devenea a 5-a ș.a.m.d. Numerotarea veche nu era radiată, ci tăiată cu creionul, iar cea nouă alăturată (*n. ed.*).

2.

Proiect¹

Hotărârea CC al PCU(b)

Despre includerea în componența RSS Moldovenești a ținuturilor Hotin, Ismail și Akkerman din Basarabia

A se include în componența RSS Moldovenești fostul județ Hotin din Basarabia, care în prezent intră în componența regiunii Cernăuți și fostele ținuturi Akkerman și Ismail din Basarabia, care în prezent intră în componența regiunii Ismail.

În legătură cu aceasta, hotarul de stat dintre RSS Moldovenească și RSS Ucraineană SE STABILEȘTE:

În sudul Moldovei, de la localitatea Palanca pe râul Nistru până la căderea acestuia în limanul Nistrului, mai apoi pe mijlocul limanului Nistrului cu ieșirea în Marea Neagră, la distanță egală între localitățile Rybač'i Kureni și Bugaz.

În nordul Moldovei, de la localitatea Naslavcea spre nord-vest pe râul Nistru până la punctul Onut, apoi pe direcția sud pe hotarele localităților Balamutovca, Grimești, Colencăuți, Rachitna, Revcăuți, Stroiniți și Novoselița [Noua Suliță] până la r. Prut, apoi pe cursul Prutului pe hotarul actual al RSS Moldovenești la localitatea Criva.

- - - - -

Informație

Componența etnografică a populației Basarabiei

Populația Basarabiei este foarte pestriță din punct de vedere al componenței etnografice. Aici locuiesc peste 10 popoare: moldoveni, ucraineni, ruși, bulgari, beloruși, polonezi, cehi, evrei, găgăuzi, francezi, greci, albanezi, Țigani, armeni, tătari și alții.

O componență deosebit de pestriță a populației se observă în sudul Basarabiei, în Bugeac – în județele Ismail, Cahul și Akkerman – în care până la alipirea Basarabiei la Rusia tătarii nogai duceau un mod de viață nomad, iar după strămutarea lor în Crimeea a fost populat de coloniști de naționalități diferite.

¹ Textul proiectului este în întregime tăiat pe diagonală cu creionul (*n. ed.*).

La ora actuală este foarte dificil de stabilit ponderea mai mult sau mai puțin exactă a naționalităților din Basarabia, întrucât datele existente în sursele disponibile sunt vechi sau nu pot fi recunoscute drept veritabile.

Există mai multe estimări statistice ale populației Basarabiei, dar primul recensământ general demografic s-a organizat abia în 1897. După aceea, pe baza datelor recensământului, diferiți autori au calculat numărul total și componența națională a populației Basarabiei. Rapoarte despre componența națională a populației au fost alcătuite de asemenea pornind de la datele statistice culese de către zemstvă.

În 1907, Butovici a efectuat un studiu despre componența etnografică a populației, precum și o hartă etnografică, date făcute publice de către Berg². Recensăminte ale populației Basarabiei s-au efectuat de asemenea în perioada ocupației românești (1918-1940).

Sursele menționate mai sus ne prezintă date despre numărul și componența națională a populației Basarabiei.

Conform acestor surse, ponderea populației moldovenești, atât pe întreaga Basarabie, cât și pe județele Hotin, Ismail și Akkerman în parte, este următoarea:

Nr.	După datele	Populația moldovenească în:			
		Basarabia	Jud. Ismail	Jud. Akkerman	Jud. Hotin
1	Recensământului din 1897	53,5	52,0	18,2	25,0
2	Statistica lui Butovici	53,1	46,3	16,0	25,3
3	Statistica lui Durnovo	57,4	44,5	40,0	29,0
4	Statistica românească	69,0	59,0	50,0	47,0

Butovici dă următoarele date despre populația ucraineană a Basarabiei, pe județe, după cum urmează: total în Basarabia – 22,7%, în județul Hotin 52,0%, în județul Akkerman – 27,6%, în județul Ismail – 13,1%. În ceea ce privește acești indici, trebuie să spunem că ei sunt inexacti. Iată câteva argumente în acest sens: după recensământul din 1897, în județul Hotin erau 1.589 beloruși și 2.193 polonezi. În datele centralizate aceste popoare sunt incluse la rubrica ucraineni. În județul Hotin, în 22 sate din cele 90 cu o majoritate de ucraineni, moldovenii trăiesc împreună cu aceștia. În aceste sate uneori, cum a fost cazul recensământului, dar și în prezentarea datelor centralizate, moldovenii erau incluși în categoria ucrainenilor. Fapte similare au fost înregistrate și în județele din sud. În județul Akkerman satele cu o populație mixtă moldo-ucraineană în datele statistice centralizate sunt încadrate localităților numite ale malorușilor, adică ale ucrainenilor.

² [Лев Семенович] БЕРГ, *Население Бессарабии* [Этнографический состав и численность], Петроград, 1923 г.

Mult mai relevant din această perspectivă este următorul fapt. „Anuarul Rusiei”, publicat de Comitetul Statistic Central din cadrul Ministerului Afacerilor Interne din 1910, trecând în revistă popoarele care locuiesc în Basarabia, nici nu amintește de poporul moldovenesc, cu toate că ultimul alcătuiește mai mult de jumătate din populația Basarabiei.

Includerea moldovenilor în categoria „maloruși” era explicată de obicei prin faptul că în satele mixte este foarte dificil de stabilit naționalitatea locuitorilor. Înșiși locuitorii de multe ori nu pot să se determine de ce naționalitate sunt, moldoveni sau ucraineni. De-a lungul istoriei, în urma conviețuirii îndelungate dintre moldoveni și ucraineni s-a produs un amestec foarte mare al populației. Berg menționează că „în localitățile cu o populație mixtă, ucrainenii de regulă vorbesc în limba moldovenească. Pot fi întâlnite foarte des cazuri când în satele ucrainene generațiile mai în vârstă vorbesc în limba maternă, iar cele mai tinere nu mai vorbesc, iar uneori chiar nici nu înțeleg”³. Unii autori, precum Nesterovski, dar și alții, menționează procesul de moldovenizare a ucrainenilor din Basarabia. „În unele localități, spune Nesterovski, procesul asimilării rutenilor (*русинов*) de către moldoveni, început demult, s-a încheiat deja și acolo unde cândva se auzea limba malorusă vie, acum auzim doar graiul moldovenesc”⁴.

Din cele menționate mai sus reiese că în Basarabia putem observa fenomenul firesc al asimilării, care duce în cele mai multe cazuri la creșterea numărului poporului moldovenesc, predominant în provincie. Date mai recente ale Institutului Central de Statistică din România din anii 1929-1930 (ediția din 1937-1938) arată următoarea componență națională a populației Basarabiei pe județele care au revenit în 1940 RSS Ucrainene. În județul Akkerman sunt indicați 18,5% moldoveni, 17,5% ruși, 20,0 % ucraineni, în județul Ismail moldovenii alcătuiau 31,9%, rușii – 19,7%, ucrainenii – 4,7%, în județul Hotin, moldovenii reprezintă 35%, ucrainenii – 41,6%, și în total pe cele trei județe moldovenii sunt 28,6%, ruși – 17,9%, ucrainenii – 25,4%.

Nu avem posibilitatea să analizăm datele menționate mai sus întrucât nu cunoaștem sursele acestora, însă în ansamblu, datele respective nu diferă mult de statisticile rusești de dinainte de revoluție, așa cum am arătat anterior. Din ultimele date putem concluziona că în total pe județele Akkerman, Ismail și Hotin, care au revenit Ucrainei, populația moldovenească precumpănește asupra celei ucrainene.

Examinând informațiile despre componența națională a populației Basarabiei în ansamblu, și în particular pe județele Ismail, Akkerman și Hotin se poate constata că datele recensământului din anul 1897 care sunt credibile, dar cu anumite corecții, pot fi considerate învechite, pierzându-și în mare parte din importanță. Din 1897 până în 1917 pe teritoriul Basarabiei nu s-au efectuat

³ БЕРГ. *Население Бессарабии*, ст. 16, Петроград, 1923 г.

⁴ НЕСТЕРОВСКИЙ П.А., *Бессарабские русины и историко-этнографический очерк*. Варшава, 1905 г.

recensăminte, iar informațiile oferite de Butovici și de alți autori suferă de multe neajunsuri, întrucât s-au făcut prin calcule mecanice. Datele românești nu pot fi considerate ca reflectând situația reală din cauza tendențiozității lor. De aceea, putem să estimăm orientativ predominarea unei naționalități sau alteia în Basarabia în general, și pe anumite județe în parte.

Predominarea pe ansamblu a populației moldovenești în Basarabia nu poate fi pusă la îndoială.

Este indiscutabil și faptul că în regiunea Ismail populația moldovenească are o majoritate relativă față de cea ucraineană. Pe lângă aceasta, populația moldovenească este situată în cerc pe toată suprafața județului Ismail, de aceea cedarea acestuia Ucrainei nu era indicată.

Populația ucraineană din județele Ismail și Hotin s-a amestecat atât de mult cu cea moldovenească încât după modul de viață adeseori, dar și după limbă, se diferențiază foarte puțin. În momentul de față limba comună a populației Basarabiei, inclusiv a județelor Hotin, Ismail și Akkerman este limba moldovenească.

În realizarea politicii naționale leninist-staliniste nu trebuie să privim mecanic populația unui sau altui județ al Basarabiei și să luăm în vedere doar aspectul procentual. Este nevoie să luăm în calcul situația reală, creată de-a lungul veacurilor în Basarabia. În virtutea dezvoltării istorice specifice a Basarabiei, populația provinciei s-a asimilat și s-a înrudit. Ea s-a apropiat grație unității economice, a comunității create în lupta multiseclară pentru independență împotriva cîmpărilor străini și pe baza aceasta s-a creat unitatea lingvistică, culturală și la nivelul modului de viață. Merită de asemenea menționat că în decursul întregii istorii a relațiilor dintre moldoveni și ucraineni nu s-au înregistrat confruntări din cauza apartenenței naționale. Prietenia frățască a acestor popoare a început și s-a consolidat. Nu există argumente de ordin etnografic care ar susține trecerea județelor Hotin, Ismail și Akkerman către RSS Ucraineană.

Directorul Institutului Științific de Cercetări a RSS Moldovenești
V.M. Senkevici (*fără semnătură*)

Confirm: administratorul activităților Prezidiului Sovietului Suprem al RSS
Moldovenești, N. Șlicari (*fără semnătură*)

– Notă informativă –
Despre repartizarea populației din Basarabia, Bucovina de Nord și RSS Moldovenească între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească

	Total populație	în %	După naționalitate					
			Moldoveni		Ucraineni		Ruși	
			persoane	%	persoane	%	persoane	alții
Basarabia	2.864.402	100,00	1.610.757	56,23	314.211	10,97	351.912	12,29
Bucovina de Nord	476.088	100,00	138.174	28,60	223.762	44,90	4.877	1,02
RASS Moldovenească	599.156	100,00	170.982	28,53	303.825	50,71	61.278	10,23
Total	3.939.646	–	1.917.923	48,68	831.798	21,11	418.067	10,61
Care trec la RSS Moldovenească:								
din partea județelor Basarabiei (fără județele Cetatea Albă, Hotin și Ismail)	1.995.287	66,52	1.338.440	70,25	70.194	3,68	172.550	9,06
Din partea RASS Moldovenească (fără cele 8 raioane [care revin Ucrainei])	267.057	44,57	119.484	44,74	87.345	32,71	30.869	11,56
În total se trec în componența RSS Moldovenești	2.172.344	–	1.457.924	67,11	157.539	7,25	203.419	9,36
Trec la RSS Ucraineană: din partea celor 3 județe ale Basarabiei	959.115	33,48	272.317	28,39	244.017	25,44	179.362	18,70
Din partea Bucovinei de Nord	476.088	100,00	136.184	28,60	213.762	44,90	4.877	1,02
Din partea RASS Moldovenească	332.099	55,43	51.498	15,51	216.480	65,19	30.409	9,16
Total trec la RSS Ucraineană	1.767.302	–	459.999	26,03	674.259	38,15	214.648	12,15
							418.396	23,67

(Notă informativă care era discutată în timpul soluționării problemei despre trecerea în componența RSS Ucrainene a județelor Hotin, Akkerman și Ismail din Basarabia.)

– Notă informativă –
despre componența populației Basarabiei pe 29/XII/1930
(conform materialelor Institutului (Statistic) Central Buletin statistic ediția 1937-1938)

Denumirea județelor	Numărul populației pe județe	Componența națională a populației							
		Moldoveni [români]	Ruși	Ucraineni	Evrei	Bulgari	Germani	Găgăuzi	Alții
Cetatea Albă	341.176	62.449	58.922	70.095	11.390	71.227	55.598	7.876	3.119
	100%	18,5	17,3	20,5	3,3	20,9	16,3	2,3	0,9
Ismail	225.509	72.020	66.987	10.655	–	43.375	–	15.591	16.881
	100 %	31,9	29,7	4,7	–	19,2	–	0,9	7,6
Total	566.685	134.969	125.909	80.750	11.390	114.602	55.598	23.497	20.000
	100 %	23,8	22,2	14,2	2,0	20,2	9,8	4,1	3,7
Hotin	392.430	137.348	53.453	163.267	35.985	–	–	–	2.377
	100 %	35,0	13,6	41,6	9,2	–	–	–	0,6
Total	959.115	272.317	179.362	244.017	47.375	114.602	55.598	23.476	22.377
	100 %	28,6	17,9	25,4	4,9	11,9	5,8	2,8	2,7

3.

Informație scurtă despre economia Basarabiei

Basarabia în hotarele sale naturale stabilite ca gubernie rusească a existat și în perioada ocupației românești (1918-1940) ca entitate administrativ-economică. Tentativele guvernelor românești de a diviza Basarabia din punct de vedere administrativ și politic nu au afectat unitatea legăturilor economice ale Basarabiei în ansamblu.

Perioada de 22 de ani în care Basarabia s-a aflat sub administrația românească a avut un impact negativ în egală măsură asupra întregului teritoriu, în timp ce RASS Moldovenească din partea stângă a Nistrului aflată în condițiile puterii sovietice a înflorit sub toate aspectele.

Basarabia are nevoie de o schimbare radicală pe bază socialistă și într-un ritm care necesită utilizarea tuturor bogățiilor naturale ale întregii Basarabii și ale tuturor forțelor sale de producție.

În urma unei experiențe coloniale îndelungate Basarabia a rămas o regiune agricolă înapoiată, cu o industrie alimentară slab dezvoltată care nu asigură nici măcar necesitățile populației locale.

Basarabia exporta materie primă și importa mărfuri industriale, iar între raioanele sudice, centrale și nordice s-au stabilit din vremuri îndepărtate schimburi comerciale firești.

Principalele ramuri ale economiei Basarabiei sunt viticultura și pomicultura.

1. Conform datelor din perioada țaristă, terenurile ocupate de viile Basarabiei se ridicau la 110 mii hectare, care aduceau o roadă de 3 milioane hectolitri de vin. Din totalul celor nouă județe basarabene, numai celor două județe din sud (Akkerman și Ismail), le reveneau cca 30 la sută din terenurile de vii și de producție de vin. Este de remarcat faptul că teritoriul de la Dunăre și până la hotarul răspândirii viilor (mai la nord de județul Soroca) alcătuiesc o regiune de vii omogenă, în care materialul vinicol de calitate superioară din sud, în combinație cu cel de o calitate inferioară din nord dau celebrul „vin basarabean”.

2. În întreaga Basarabie există 21.212 ha de livezi roditoare, inclusiv în județele din sud cărora le revin 768 ha, adică 3,6%. În lipsa unor terenuri de livezi la sud, celelalte regiuni ale Basarabiei aprovizionau acele județe cu fructe și nuci.

3. În ceea ce privește culturile cerealiere, în Basarabia ele acoperă 2,6 milioane ha cu o producție de 2,4 ml chintale. Dintre acestea, 30 la sută din terenuri și 40 la sută din producție revin județelor Akkerman și Ismail.

Menționăm de asemenea că densitatea populației din sud este mai redusă decât în alte regiuni ale Basarabiei. Cea mai mare densitate a populației este în nordul Basarabiei. În județul Hotin la un kilometru pătrat revin 105 locuitori, în

județul Chișinău – 101, în Bălți și Soroca – 73, Bender – 47. Mult mai mică este densitatea populației în județele din sud: în Akkerman – 41, Ismail – 53. De aceea, surplusul de cereale era exportat peste graniță, iar o parte era transportat pe cale ferată spre centrul Basarabiei, acoperită în mare de codri și unde populația este mai densă, iar producția de cereale e mult mai redusă.

În condițiile Moldovei socialiste și a creșterii continue a populației și a nivelului de viață va spori și consumul de produse de panificație și de aceea surplusurile din sud vor fi furnizate raioanelor centrale și sudice ale Moldovei. Cu atât mai mult cu cât în perspectiva dezvoltării și specializării centrului în fructe, vii și culturi tehnice, precum tutunul, sfecla, floarea soarelui și altele, se va micșora ponderea culturilor cerealiere. În acel moment centrul Basarabiei va depinde într-o măsură mai mare de grâul din raioanele din sud.

4. Sudul Basarabiei este bogat în pește și de-a lungul anilor a aprovizionat celelalte județe ale Basarabiei.

Lacurile din sud sunt bogate în sare, exploatarea căreia a fost lăsată de izbeliște în perioada ocupației românești.

Dată fiind importanța deosebită a acestor bogății pentru Basarabia în ansamblu, se poate spune cu siguranță că unitatea sa administrativ-politică în condițiile reconstrucției socialiste va determina dezvoltarea industriei prelucrătoare de pește la sud, extinderii cantității de pește și a extragerii sării.

Sudul nu dispune de rafinării de ulei, care ar fi putut să asigure cu acest produs industria de conserve. Județele din sud au fost întotdeauna aprovizionate cu ulei vegetal din centrul Basarabiei, care dispune de importante rafinării de ulei, precum și de o bază de materie primă corespunzătoare. Pentru dezvoltarea industriei conservelor sudul va avea nevoie de mai mult ulei din partea centrală [a Basarabiei].

5. În partea centrală și nordică a Basarabiei există industria zahărului. Aceste raioane aprovizionau cu zahăr regiunile din sud, asigurând necesitățile în zahăr atât ale populației, cât și ale industriei de conserve și sucuri.

6. În județele din sud este dezvoltată foarte mult industria textilă, care se specializează în producerea stofei pentru confecționarea vestimentației și șalurilor moldovenești. Însă alte județe ale Basarabiei dispun de un potențial mare de oi și care vor ajuta dezvoltării industriei textile, aprovizionând-o cu necesarul de lână.

Din numărul total de oi, care în Basarabia se ridică la 2.058.000 de capete, județelor Akkerman și Ismail le revin 474.000, adică 23%.

În viitor, în condițiile economiei socialiste sudul regiunii se va transforma fără îndoială într-un furnizor de bumbac, ceea ce va permite dezvoltarea industriei bumbacului și hârtiei, care va putea să asigure cu produsele respective întreaga RSS Moldovenească.

O conducere centralizată va permite aprovizionarea întreprinderilor textile cu materie primă și a poporului moldovenesc cu stofă locală, fapt care va avea o importanță decisivă în dezvoltarea acestei ramuri industriale importante.

7. Basarabia este bogată în materie primă pentru industria ceramicii. Teracota, țigla, cărămida și vesela de bucătărie se produceau în raioanele centrale din materie primă locală și combustibil livrat din altă parte. În timpul ocupației românești resursele de cărbuni din sudul Basarabiei nu au fost utilizate. Trecând peste chestiunea legată de rentabilitatea redusă a extragerii cărbunilor, trebuie luat în vedere faptul că pentru dezvoltarea industriei ceramicii în centru, resursele de cărbune din sud ar putea asigura aceasta cu combustibilul necesar. Dată fiind lipsa altor tipuri de combustibil, RSS Moldovenească este cointerесată în exploatarea imediată a cărbunilor din județele din sud, în timp ce pentru RSS Ucraineană aceste rezerve nu prezintă o însemnătate deosebită.

8. Basarabia dispune de rezerve de calcar, piatră but, ghips care în condițiile ocupației românești nu au fost utilizate pe larg pentru că aproape nu se construia nimic. În sud, aceste materiale de construcție erau folosite încă și mai puțin. Județele Akkerman și Ismail alcătuiesc 27% din suprafața Basarabiei, iar ponderea acestora în dobândirea materialelor de construcție în aceste județe alcătuia 18%.

În noile condiții de restabilire rapidă a economiei naționale, construcția de întreprinderi și a blocurilor de locuit județele din sud pot conta pe ajutor din partea județelor centrale, mai bogate în asemenea tipuri de materiale de construcție.

9. În ultimele decenii, pădurile din Basarabia s-au redus din cauza exploatării lor nemiloase. Înainte de război în Basarabia existau 200 mii ha de păduri, dintre care doar 1.000 ha, adică 0,5%, în județele din sud. Existența unor spații silvice atât de reduse nu a putut și nu poate asigura aceste județe nici cu combustibil, nici cu materie primă pentru industria lemnului și industria materialelor de construcție. Nordul Basarabiei demult aprovizionează sudul cu lemn. Dacă ținem cont de faptul că în sud se așteaptă o dezvoltare progresivă a industriei navale fluviale, legăturile politico-administrative directe între sud și nord vor asigura cu siguranță sudul cu lemn.

10. După cum s-a menționat mai sus, exporturile Basarabiei constau în linii mari din cereale, fructe și vin. Aceste exporturi vor fi efectuate în continuare, ca și în trecut, prin porturile Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vâlcov și Reni.

Activitatea acestor porturi va fi revigorată simțitor.

Odată cu industrializarea Moldovei în viitorul apropiat, prin aceste porturi sude vor fi importate metale, cărbuni, petrol, mașini.

Prin intermediul acelorasi porturi Moldova va asigura transportarea mai ales în Donbas și alte centre industriale, inclusiv peste hotare a conservelor, fructelor, strugurilor ș.a.m.d.

În vederea dezvoltării rapide, aceste porturi au nevoie să fie conectate la rețeaua de cale ferată a Basarabiei, cu regiunile bogate situate între Dunăre, Nistru și Prut.

Importanța pentru Basarabia a porturilor dunărene, precum și a portului maritim care nu îngheață – Bugaz este de neprețuit în condițiile creșterii potențialului de producție a tinerei republici. De aceea, RSS Moldovenească este extrem de interesată în dezvoltarea acestor porturi, în timp ce pentru RSS Ucraineană porturile menționate nu prezintă o importanță economică deosebită.

Din punctul de vedere al căilor de comunicații, o însemnătate aparte îl are de asemenea râul Nistru. În perioada de dinainte de revoluție exista circulație fluvială de pasageri și mărfuri pe Nistru de la liman până la Moghilev [Movilău]. Pe Nistru era trimis lemnul, erau transportate pâinea și alte mărfuri. Volumul total de transport pe râul Nistru era de 12 ml. puduri anual. În anul 1940-1941, după eliberarea Basarabiei de sub ocupația români a fost efectuată curățirea râului Nistru și a fost reluat parțial transportul de pasageri și mărfuri.

În dezvoltarea forțelor de producție ale Moldovei un rol extrem de important începe să-l joace problema Nistrului, care include în sine:

- a) restabilirea navigației, construcția porturilor, cheiurilor și curățarea albiei râurilor;
- b) construcția stațiilor hidroelectrice, ca surse extrem de importante de energie;
- c) ameliorarea fondanților Nistrului, care ocupă sute de mii de hectare de pământ fertil de cea mai înaltă calitate și irigarea regiunilor aride din sud.

Prin urmare, problema Nistrului este una complexă și din punct de vedere economic reprezintă o importanță enormă pentru Basarabia. Ea poate fi soluționată cu succes doar prin intermediul unei planificări și conduceri centralizate.

11. Basarabia nu dispune de o rețea larg ramificată de căi ferate și șosele. Totodată toate liniile ferate sunt legate de centrul ei, orașul Chișinău, iar apoi prin Bender cu celelalte centre ale URSS.

Pe aceste căi ferate și rețeaua de șosele, Akkermanul trimitea în trecut surplusurile sale de produse la Chișinău și alte centre ale Basarabiei, iar din centru sau nord se întorceau vagoane sau căruțe pline cu marfă necesare sudului.

Fragmentarea politico-administrativă a Basarabiei nu poate să dea rezultate benefice din punct de vedere economic nici pentru județele din sud, nici pentru celelalte raioane ale sale. Unele bunuri naturale și o parte din forțele de producție ar fi rămas foarte puțin sau deloc exploatate. Și, din contră, Basarabia, ca o unitate politico-administrativă în componența RSS Moldovenești, beneficiind de o armonizare firească a vieții economice din sud, centru și nord are perspective foarte frumoase pentru dezvoltare în viitor.

Directorul Institutului de Cercetare Științifică a RSS Moldovenești
(V.M. Senkevici) [fără semnătură]

4.

*Notă istorică privind hotarele statului moldovenesc
din momentul fondării sale*

După informațiile letopiseșului moldovenesc¹ al lui Grigore Ureche, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în bazinul râului Moldova în Bucovina de Sud a fost format statul (cnezatul) moldovenesc independent, cu capitala în orașul Suceava, care se află pe un râu omonim.

Statul moldovenesc nou-format ocupa teritoriul cursului mijlociu și superior al râurilor Moldova și Siret cu teritoriul adiacent al Bucovinei. Ulterior teritoriul statului moldovenesc va crește grație extinderii puterii domnilor moldoveni pe pământurile dintre Nistru și Carpați până la Marea Neagră. Acest fapt a fost favorizat de câteva împrejurări.

Dominația tătară, care a durat pe aceste teritorii mai bine de 100 de ani, a intrat în declin. În această perioadă principele ungar Andrei a alungat rămășițele tătarilor din teritoriul cuprins între Carpați și Nistru, iar la 1354 principele Lituaniei a pricinuit o înfrângere dureroasă hoardelor tătarăști la „Sinie vody”. La 1380 pe câmpia Kulikovo au fost distruse hoardele tătarilor din Răsărit.

La scurt timp după formarea statului, hotarele sudice ale Moldovei ating linia Bacău-Bârlad. Expansiunea ulterioară spre sud a fost stopată de următorul factor. Sudul actualei Moldove – regiunea Putna (Vrancea) cu cetatea Crăciuna – era domeniul dinastiei valahe a Basarabilor, care dețineau de asemenea și malul stâng al Dunării cu cetatea Chilia².

Neavând posibilitatea să atingă Dunărea, care prezenta o importanță majoră din punct de vedere comercial, statul moldovenesc în dorința sa de a se extinde la mare își lărgește granițele în direcția de sud-est a actualei Basarabii. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea domeniile principilor moldoveni ating vechea cetatea genoveză Akkerman (Cetatea Albă), care prezenta pentru statul moldovenesc o importanță majoră în ceea ce privește comerțul cu factoriile italiene de la nordul Mării Negre. Stăpânind Akkermanul, domnii Moldovei dețineau o cheie importantă într-un comerț extrem de activ dintre orașele hanseatice baltice și factoriile nord-pontice. Calea care lega aceste centre comerciale, de asemenea trecea prin Moldova.

Există câteva informații documentare, că în anul 1374 Akkermanul făcea parte din componența statului moldovenesc. Astfel, Yurg Koriatovici, voievod și domn al Țării Moldovei, îi dăruiește slugii sale credincioase, panului Iacșa Litavor,

¹ Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediția III, comentată de C[onstantin]. C. Giurescu, [Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943], p. 10-11.

² См. Грамоты валашского господаря Мирчи Великого от 11-го мая 1399 года и 23-го ноября 1406 года опубликованные в Сборнике документов «Влахо-Болгарские или Дако-Славянские грамоты, собранные и объясненные на иждивении Императорской Российской Академии Юрием Венелиным». Спб., 1840 г., стр. 18-22.

loctiitorul domnesc la Akkerman, satul Zubrăuți, pentru vitejie în timpul luptelor cu tătarii la Vlădici pe Nistru. Dania este scrisă la Bârlad la 5 iunie 1374³.

Astfel, hotarul de vest al Moldovei, mergea de la cursul superior al râului Moldova, urmând spre sud-[v]est pe panta Carpaților răsăriteni, apoi pe linia care trece mai la sud de orașele Bacău și Bârlad, proptindu-se în colțul de sud-est al Basarabiei, cetatea Akkerman. Acest fapt îi permitea domnului Moldovei Roman Mușat (1391-1394) să se autointituleze: „Marele atotstăpânitor și din mila lui Dumnezeu domn Io Roman voievod, stăpânitor al Țării Moldovei de la munte și până la mare”⁴, adică de la munții Carpați până la Marea Neagră.

În ceea ce privește granița de răsărit a Moldovei, aceasta atinge în anul 1395 cursul superior al Nistrului, cu cetatea Hotinului⁵.

În prezent este imposibil să stabilești documentar în ce an se produce trecerea Chilie și părții de sud a Basarabiei de la Valahia la Moldova. Cert este că, la 1412, în acea înțelegere tâlhărească dintre regele maghiar Sigismund și regele polon Vladislav Jagello, care a dus la semnarea tratatului de la Lublau (15 martie 1412), ce prevedea divizarea Moldovei și împărțirea ei între Ungaria și Polonia, se stipulau următoarele: în cazul infidelității domnului moldovean Alexandru cel Bun, Moldova trebuia împărțită pe linia, care mergea de la Carpați spre cursul superior al Siretului, apoi pe linia ce trecea între Iași și Bârlad, care atinge Marea Neagră între Chilia și Akkerman. Teritoriile care se aflau mai la nord de această linie, erau destinate lui Vladislav Jagello, cele din sud lui Sigismund⁶.

Înțelegerea de la Lublau constituie prima mențiune documentară a faptului că sudul Basarabiei și Chilia se aflau deja în componența Moldovei. Această stare de lucruri este confirmată de documentul din timpul domnului Iliaș, fiul lui Alexandru cel Bun, care în scrisoarea sa către regele polonez despre împăcarea cu fratele său, Ștefan, îl informa despre împărțirea frățească a Moldovei: „Și noi am dat iubitului nostru frate, lui Ștefan voievod, din pământul nostru strămoșesc, stăpânirea asupra orașului Chilia, cu vamă și cu iazuri, care ascultă de acel oraș și locul orașul Vaslui cu ținutul ce ascultă de acel loc și ținutul Tutova și orașul Bârlad cu tot ținutul și morile de la Covurlui și orașul Tecuci cu tot ținutul și Olteni...”⁷.

³ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Vol. 1, documente interne [urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri; 1438-1456, Iași, Editura Viața Românească, 1932], p. 1. [Ulterior, documentul a fost declarat fals, vezi DRH, A. Moldova, editori Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 416-417, nr. I, documente false].

⁴ *I[b]idem*, p. 7.

⁵ Л.С. Берг, *Бессарабия» – Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, 1918 г., ст. 56.

⁶ [Mathias] Dogel, *Codex diplomaticus regni poloniae [et magni ducatus Litvaniae]...*, [vol.]1, [Vilnae, 1758] p. 47, *apud* A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III [îngrijită de I. Vlădescu], vol. III, [București, Editura Cartea Românească, 1929], p. 188.

⁷ В.А. Уляницкий, *Материалы для истории отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI в.в.*, Москва, 1887 г., стр. 44.

Astfel, în a doua jumătate a secolului al XV-lea hotarele de sud ale Moldovei treptat se apropiu de Dunăre, atingând linia Covurlui-Tecuci-Vaslui.

În ceea ce privește hotarul de nord și de est al Moldovei, în prima jumătate a secolului al XV-lea acesta se întindea pe linia Nistrului, despre care mărturisește actul emis de regele polon Vladislav Jagello, dat în anul 1433 domnului moldovean Ștefan. În acest document regele arăta, că hotarul dintre Moldova și Polonia urmează linia: „Mai întâi între orașul nostru Sniatin și între Șepinți, care Șepinți aparține volohilor (*волохам прислушают*), granița lor râul Colocin le desparte, iar de la râul Colocin drept peste câmpia Volohului, până la râul cel mare, Nistrul, mai sus de satul Potoc, Potoc aparține Țării Moldovei, și de la acest sat în jos pe Nistru până la mare aparține către Țara Moldovei, iar peste țărmul Nistrului este Țara noastră a Rusiei. Iar Țara Pocuției precum de demult a fost supusă nouă, din veac, așa și rămâne”⁸.

Astfel, hotarul de est și parțial cel de sud al Moldovei ating în acea vreme punctul expansiunii sale maxime.

În 1448 granița de sud a Moldovei a suferit anumite modificări. Schimbarea frecventă a domnilor și lupta interminabilă dintre претендэнții pentru scaunul țării, care se folosesc în dorința lor de a obține puterea de ajutor străin, a dus la pierderea Chilie. Domnul Moldovei Petru al III-lea Aron, în semn de grațitudine pentru regele⁹ maghiar Iancu Corvinul de Hunedoara, care l-a ajutat să obțină tronul Moldovei, le dă ungurilor cetatea Chilie. Corvinul, la rândul său, dă cetatea rudei și creaturii sale la tronul valah, Dan al III-lea¹⁰. Către începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504) hotarele statului moldovenesc arătau în felul următor: la nord, râul Colocin, la est, râul Nistru, la sud, litoralul Mării Negre și Dunărea (mai jos de Galați), de la care granițele se îndreptau spre nord-vest pe linia Bârlad-Bacău și se întindeau spre nord pe versanții Carpaților orientali¹¹.

Prin acțiunile sale strălucite pe câmpul de luptă, marele domn moldovean a reușit să aducă schimbări granițelor statului, lărgindu-le mai ales pe direcția sudică.

Ștefan cel Mare, care nu putea să se împace cu pierderea Chilie, a luat niște măsuri hotărâte în această privință. Pe 22 iunie 1462 el începe asediul cetății, dar nefiind în stare să înfrângă rezistența garnizoanelor maghiare și muntenesti și primind o rană la picior, este nevoit să ridice asediul și să se retragă¹².

⁸ *Ibidem*, p. 39

⁹ Iancu de Hunedoara (c. 1407-1456) a fost regent, nu rege al Ungariei.

¹⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. III, p. 139.

¹¹ Într-un act datat cu 1460 Ștefan cel Mare spune următoarele: negustorii lioveni, ce se îndreptau spre Brăila sau Chilia, erau obligați să plătească o taxă vamală la hotar, fie la Bacău, fie la Bârlad, I. Bogdan, *Documentele de la Ștefan cel Mare*, vol. II, [București, Editura Socec, 1913] p. 272-276.

¹² Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul, *op. cit.*, p. 30. – Xenopol A. D., *op. cit.*, v[ol]. III, P. 111.

Domnul valah Radu cel Frumos înlocuiește garnizoană maghiară de la Chilia cu una turcească. Dar toate încercările sale să păstreze Chilia nu au adus rezultate. În 1465 Chilia a fost cucerită de trupele domnului moldovean¹³.

Acțiunile dușmănoase ale domnilor valahi față de Moldova duc la măsuri energice din partea lui Ștefan cel Mare. Convingându-se că prin schimbarea domnilor munteni el nu va reuși să atingă obiectivele vitale ce stăteau în fața Moldovei – lupta cu hoardele turcești, Ștefan cel Mare la 1482 confiscă de la valahi partea de sud-vest a Moldovei actuale – regiunea Putna (Francea¹⁴) cu cetatea Crăciun[a]¹⁵. Războinicul domn întărește statul cu multe cetăți: la nord Hotinul, la est Soroca și Orhei, la sud-est Akkermanul, la sud Chilia și Crăciuna, la vest Roman, Neamț și Suceava¹⁶.

Însă turcii, în dorința lor perseverentă de a cuceri nesupusa Moldova, încep ofensiva decisivă, îndreptată înainte de toate împotriva citadelei sudice a statului moldovenesc. Sub loviturile lor neîncetate cetățile Chilia și Akkerman au fost nevoite să depună armele. La 14 iunie (după Letopisețul de la Putna) ori 14 iulie (după Letopisețul de la Bistrița) 1484, sultanul Bayazid, cu sprijinul domnului muntean Vlad Călugărul, ocupă Chilia, iar pe 5 august 1484 aceeași soartă o are și Akkermanul¹⁷.

Ne vom opri pe scurt asupra problemei stăpânirii de către Moldova a Chilie și Akkermanului, care, pe lângă importanța strategică semnificativă în apărarea granițelor moldovenești, avea și o însemnătate deosebită în viața economică a țării. Prin Chilia și Akkerman trecea un flux comercial important la nivel internațional, care lega Occidentul de Orient.

Mai multe acte domnești mărturisesc că atât Chilia, cât și Akkermanul pe o perioadă îndelungată de timp, până la ocuparea lor de către turci la 1484, se aflau în posesiunea domnilor moldoveni. Astfel, încă la 1488 [1408], într-un privilegiu acordat de domnul Moldovei Alexandru cel Bun negustorilor din Lvov, este amintită vama de la Akkerman¹⁸. Întărirea acestui privilegiu de către domnul Moldovei Ștefan, la 18 martie 1443, de asemenea menționează Akkermanul¹⁹, despre acesta se pomenește și în documentul de la Petru al III-lea Aron din 29 iunie 1456²⁰.

La Akkerman a murit domnul Moldovei Alexandrel, care mai este supranumit și Olehno. Vorbind despre acest eveniment letopisețul moldo-polon subliniază că Akkermanul se afla în componența statului moldovenesc „Te[n]ze Alecsander w Bialograzie umari woloskim”²¹.

¹³ Grigore Ureche Vornicul și Semeon Dascăul, *op. cit.*, p. 30.

¹⁴ Vrancea (*n. ed.*).

¹⁵ *I[b]i]dem*, p. 44.

¹⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.* vol. IV, p. 380.

¹⁷ *Ibidem*, p. 90.

¹⁸ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 631.

¹⁹ *Ibidem*, p. 668.

²⁰ *Ibidem*, p. 789.

²¹ I. Bogdan, *Vechile cronicе moldovenești înainte de Ureche*, p. 174; idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, p. 121.

Pentru întărirea cetății Akkerman domnii moldoveni numeau acolo pârcălabi. Îi vom menționa pe câțiva. În actul din 6 martie 1443 este amintit pârcălabul Iurghici²², despre care se mai vorbește în actul din 30 mai 1443²³. Din numărul de pârcălabi de la Akkerman vom numi încă doi. Stanciul este menționat în actul din 26 ianuarie 1453²⁴, și Petru este pomenit în actul din 26 mai 1449²⁵.

Din multiplele documente de la Ștefan cel Mare în care sunt amintite Akkermanul și Chilia vom menționa câteva. Privilegiul acordat de către Ștefan cel Mare negustorilor din Lvov pentru dreptul de a târgui în Moldova din 31 iulie 1460²⁶; actul din 1 aprilie 1470²⁷, depeșa din 20 iunie 1475²⁸ în care puterile occidentale erau înștiințate despre căderea vechii cetăți genoveze Caffa. Ștefan vorbește despre pregătirile turcilor pentru asaltul Chiliei și Akkermanului.

Odată cu ocuparea Chiliei și Akkermanului, dominația turcească asupra Moldovei s-a consolidat, prezența turcilor pe teritoriul moldav aducând cu sine efecte negative pentru soarta ulterioară a mulțimii popor moldovenesc.

Aceste granițe moldovenești rămân intacte până la 1538, când turcii din nou rup de la Moldova o parte din teritoriile sale. Nesupunerea domnului moldovean Petru Rareș (fiul Marelui Ștefan) îi obligă pe turci să ia noi măsuri pentru pacificarea Moldovei vasale. Cu prilejul fugii lui Petru Rareș și numirii în scaunul moldovenesc a domnului Ștefan Lăcustă (1538-1540) turcii au rupt de la Moldova Benderul și o parte din teritoriul adiacent, transformându-l în sangeac²⁹.

Această dezmembrare a Moldovei a pus începutul divizării țării în două părți – una moldovenească și alta turcească, iar denumirea de Basarabia sau Bugeac se extinde treptat dinspre nord asupra acestuia din urmă. La această raia nou-formată sultanul turcesc Soliman Magnificul a mai adăugat Căușanii, Ciobruți (pe cursul inferior al Nistrului) și alte localități, populându-le cu turci și tătari, centrul cărora devin Căușanii din ținutul Bender³⁰.

Astfel, toată Basarabia de sud și o parte a celei centrale au fost înstrăinate de Moldova.

Cu toate acestea, inclusiv în perioada dominației turco-tătare, moldovenii au rămas populația majoritară în sudul Basarabiei. „Deși chiar și azi târgurile și satele sunt pline de moldoveni care mărturisesc legea creștinească... Cam acestea ar fi cetățile și târgurile moldovenești; acestora libertatea le-a dat puțința dezvoltării, iar tirania, nedreaptă și vrășmașă statelor înfloritoare, le-a răpit-o... Renii, cum îi ziceau odinioară moldovenii, Timarova cum îi zic acum turcii,

²² Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, 2 p. 880; M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 120.

²³ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 145.

²⁴ *I[b]idem*, p. 446.

²⁵ *I[b]idem*, p. 380.

²⁶ I. Bogdan, *Doc[umente de la] Ștefan cel Mare*, II, p. 96.

²⁷ *Ibidem*, p. 143-144.

²⁸ *Ibidem*, p. 324-326.

²⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, p. 252.

³⁰ [L.S.] Berg, *op. cit.*, p. 59]

este o întăritură de aceeași importanță, așezată nu departe de gurile Prutului pe Dunăre. Deși este sub stăpânire otomană, acolo nu există turc; garnizoana este alcătuită din creștini, care sunt toți moldoveni”³¹.

După bătălia purtată de armata rusă, condusă de țarul Petru de la Stănilești din 1711, turcii transformă Hotinul în raia, reconstruiesc cetatea și lasă acolo o garnizoană de-a lor. O parte din satele din împrejurimi au fost trecute și ele sub administrație otomană. Toate acestea au dus la faptul că principalele cetăți de pe Nistru și Dunăre au ajuns sub stăpânire turcească³².

Până la 1775 hotarele Moldovei nu au suferit transformări majore. Dar războiul ruso-turc din 1769-1774 și marșul triumfal al armatelor rusești au pus Austria pe gânduri. În fața diplomației europene, în toată frumusețea, s-a ridicat imaginea spectaculoasei căderi a Imperiului otoman. Austria s-a grăbit să scoată foloase din situația creată și s-a amestecat în afacerile ruso-turcești. Ea a ajutat Turcia în timpul semnării păcii de la Kuciuk-Kainardji din 1 iulie 1744 [1774], care a fost una extrem de favorabilă pentru otomani, avându-se în vedere înfrângerile pe care le-au suferit pe câmpul de luptă. Anume acum, puterea otomană a fost zdruncinată din temelii sale. Austria considera că a venit timpul să-și realizeze planurile expansioniste în privința Principatelor Dunărene. Mai ales că, realizându-și intențiile agresive, ea încerca să împiedice cât mai mult penetrarea Rusiei în Principatele Dunărene, în care influența ultimei creștea vertiginos.

După semnarea păcii de la Kuciuk-Kainardji, Austria înaintează Turciei cererea de anexare a Bucovinei la Imperiul austriac, care după prima împărțire a Poloniei s-a apropiat de granițele nordice ale Moldovei.

Ignorând multiplele proteste din partea Moldovei, între Austria și Turcia – la 7 mai 1775 – a fost semnată o înțelegere, conform căreia Bucovina a trecut la Austria³³.

La 1812, ca rezultat al războiului ruso-turc (1806-1812) granițele statului moldav au suferit esențial. Conform prevederilor păcii de la București din 5 mai 1812, ratificată la București pe 2 iulie 1812, Rusia primea de la turci Basarabia în hotarele sale actuale³⁴.

Capitolul IV al Păcii de la București stabilea următoarele granițe dintre Turcia și Rusia. „Râul Prut de la intrarea sa în Moldova și până la căderea sa în Dunăre și malul stâng al Dunării cu afluenții săi până la gurile brațului Chilie și mare vor constitui hotarele ambelor imperii, pentru care gurile Dunării vor fi comune. Acele insule mici, care până la război nu au fost locuite și începând cu punctul din fața Ismailului până la sus-pomenitul braț al Chilie și se află mai

³¹ Д. Кантемир, *Описание Молдавии*, Москва, 1789, p. 45-52 [trad. după Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, București, Editura Academiei, 1973, p. 83-89]

³² [L.S.] Berg, *op. cit.*, p. 62.

³³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 157, *apud* A.D. Xenopol, vol. IX, p. 159.

³⁴ [L.S.] Berg, *op. cit.*, p. 55.

aproape de malul ce aparține Rusiei, nu vor intra în posesia nici uneia din cele două puteri”³⁵.

Conform cartografiei din 1809 Basarabia era compusă din următoarele ținuturi: Căușeni, Chilia, Akkerman, Codrul, Hotărniceni, Hotin, Ismail, Orhei, Soroca și Timarova³⁶.

Către momentul trecerii Basarabiei la Rusia, aceasta avea următoarea structură administrativă: actualele ținuturi Chișinău, Orhei, Soroca și Bălți constituiau așa numită Moldova „de peste Prut”, aflându-se sub stăpânire directă a domnilor moldoveni, în cadrul a șase ținuturi. Hotinul și alte cetăți de pe Nistru și Dunăre, se aflau în mâinile turcilor, iar ținuturile Akkerman, Ismail și o parte a ținutului Bender, sub denumirea de Bugeac, aflat odinioară sub dominație tătară – vasalii Porții – au rămas aproape nepopulate³⁷.

Conform tratatului de la Adrianopole din 14 septembrie 1829 Rusia întorcea Turciei toate cuceririle sale anterioare din Europa, efectuate în timpul operațiunilor militare din 1828-1829, cu excepția insulelor dunărene (o parte din deltă cu suprafața de 2.400 verste pătrate), care a fost anexată la Rusia³⁸. Pacea de la Paris din 30 mai 1856 a adus anumite schimbări în hotarele de sud ale Basarabiei. Austria încearcă să îndepărteze cât mai mult Rusia de granițele sale. Într-o notă austriacă din 16 decembrie 1855, adresată Rusiei, Austria propunea guvernului rus să-și îndepărteze granițele basarabene până la linia ce mergea de la Hotin spre lacul Salzâc. Teritoriul de la vest de această linie, trebuia să treacă la Moldova³⁹.

Dar toate cererile Austriei nu duc la rezultatele scontate, deoarece Rusia le respinge categoric.

Totuși, în conformitate cu punctul al 20-lea al Tratatului de la Paris, se prevede următoarea modificare în privința Basarabiei: „Noul hotar va trece de la Marea Neagră la 1 km mai la răsărit de lacul Burna-Sola perpendicular cu drumul Akkermanului, va trece pe acest drum până la Valul lui Traian, va trece mai la sud de Bolgrad, apoi pe malul Ialpugului până la dealul Sarantca și va atinge punctul Kalamori⁴⁰ pe Prut. Mai la nord de acest punct, hotarul precedent dintre cele două imperii nu va suferi nicio modificare”⁴¹.

Făcând bilanțul lucrărilor congresului, șeful misiunii rusești la Paris, contele Alexei Orloff în scrisoarea sa din 28 februarie 1856 adresată ministrului de externe al Rusiei, contelui Nesselrode, indică următoarele avantaje ale Rusiei, care reies din acest tratat:

³⁵ *Труды Бессарабской Архивной Комиссии* [под ред. И. Н. Халиппы], Том II, [Кишинев], 1902 г., стр. 65.

³⁶ G. Adamescu, *Dicționarul istoric și geografic universal/ Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Cartea Românească, p. 1762.

³⁷ [L. S.] Berg, *op. cit.*, p. 66.

³⁸ [Э.]Лавис и [А.] Рамбо, *История XIX-го века*, Москва, 1938, Т. III, стр. 200 [Lavis et Rambaud, *Istoria secolului al XIX-lea*, Moscova, 1938. t. III, p. 200].

³⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XII, p. 183.

⁴⁰ Cotul Morii (n. ed.).

⁴¹ *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'à nos jours*, par Fr. Dame, Paris, 1900, anexe.

1. Conform proiectului austriac, cetatea Hotinului trebuia să treacă Moldovei; austriei doreau mult să ne slăbească dinspre hotarele lor bucovinene. Am reușit să menținem Hotinul după noi.

2. În afară de aceasta, am reușit să reținem 3/4 din sectorul care, conform proiectului austriac, trebuia să treacă de la Basarabia la Moldova.

De asemenea, am păstrat: a) principalul drum comercial dinspre nord spre sud al Basarabiei; b) toate coloniile nemțești și bulgărești din această regiune⁴².

Prin urmare, conform tratatului de la Paris din 1856 Rusia a cedat turcilor acea parte a deltei Dunării, pe care a obținut-o conform tratatului de la Adrianopol, cu o suprafață de aproximativ 2.400 verste pătrate și cu o populație de 862 suflete, iar în afară de aceasta, la Moldova a trecut actualul ținut Ismail cu o parte din ținuturile Cahul și Akkerman, cu o suprafață totală de 10.288 verste pătrate și cu o populație de 127.000 suflete. Moldova a obținut orașele: Ismail, Chilia, Reni, Cahul, Bolgrad. Granița începea de la satele Nemțeni pe Prut, apoi mergea pe afluentul Ialpugului Chirsova (Mare), pe râul Ialpug până la actuala stație Valul lui Traian, iar de aici o cotea spre est, tăind Rusia de aproape întreg litoralul Mării Negre, cu lacurile Sasâc și Ali-Bey. În componența Rusiei rămânea doar o mică porțiune de litoral, cu o lungime de 33 verste la vest de gârla Țarigradului al limanului Nistrului⁴³.

La Congresul de la Berlin (13 iunie – 13 iulie 1878) din nou s-a pus întrebarea privind Basarabia de sud. Teritoriul care a trecut la Moldova după Tratatul de la Paris a fost reîntors Rusiei⁴⁴.

Teritoriul retrocedat era compus din ținuturile Ismail, Chișinău și Bender⁴⁵.

Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice
Sectorul de Istorie

⁴² C.C. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, Т. 1, Спб., 1903, стр. 193.

⁴³ [L.S.]Berg, *op. cit.*, p. 79.

⁴⁴ Lavissee et Rambaud, *op. cit.*, t. VII, p. 445-446.

⁴⁵ [L.S.]Berg, *op. cit.*, p. 79.

5.

Strict secret. Ex. nr.

Biroul Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova

*Despre reunificarea întregului popor moldovenesc
într-un stat unitar sovietic moldovenesc*

Moldova, situată între Nistru, Marea Neagră, Dunăre și munții Carpați, așa cum arată multiplele documente istorice a existat ca stat organizat de la mijlocul secolului al XIV-lea.

Moldova, din secolul XIV și până în a doua jumătate a secolului XIX (adică până la 1859 sau 514 ani, când Moldova, cu de-a sila, a fost unită la Valahia) a existat ca un principat de sine stătător, care avea guvern propriu, o istorie distinctă și se dezvoltă independent de Valahia și de alte principate, ce formează astăzi statul român.

Pe durata întregii sale istorii multiseculare poporul moldovenesc a dus o luptă continuă împotriva asupririi sociale și naționale, pentru libertatea și independența sa. Dar, cu toate că moldovenii, conduși de domnii și comandanții lor de oști au obținut o serie de victorii strălucite asupra dușmanilor, ei nu au reușit să-și păstreze libertatea și independența, deoarece Moldova prin situația sa geografică și bogățiile naturale atrăgea în permanență statele dimprejur și înainte de toate Turcia, care a dominat Moldova mai mult decât Ungaria, Polonia, Germania și Valahia. Ultima, prin intermediul minciunii și escrocheriei a reușit până la urmă să-și alipească Moldova, astfel fiind format statul numit România (anexele 1-2-3).

Principii Moldovei își dădeau perfect seama că nu vor reuși să facă față invaziilor străine și mulți din ei nu o dată au pus problema în fața țărilor ruși, cu care erau de o credință, să primească Moldova sub protecția lor.

Cu scopul de a stabili relații mult mai strânse cu marele popor rus, domnul Moldovei Ștefan cel Mare în 1482 a dat-o în căsătorie pe fiica sa Elena după fiul Marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea (însuși Ștefan a fost căsătorit cu principesa de Kiev Eudochia, sora cneazului Simeon Olelkovici). În 1488-1489 el își trimite solii la Moscova, iar solii lui Ivan al III-lea, Beresenja și Baliță vin la Suceava pentru încheierea unei alianțe defensive și ofensive împotriva Turciei și Poloniei.

În anul 1542 fiul natural al lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, își trimite boierii la Moscova cu scopul de a forma o alianță cu cneazul Moscovei. Ivan cel Groaznic, de asemenea, a încercat să se apropie de Moldova.

În anul 1654 Bogdan Hmelnițchi îl anunța pe țarul Alexei Mihailovici, că domniile Moldovei și Valahiei vor să fie „sub mână țarului”.

Domnul moldovean Dimitrie Cantemir i-a propus lui Petru I să ia Moldova sub ocrotirea sa, încheind un tratat de alianță împotriva Turciei.

În cunoscutul război dintre Petru I și Turcia, în așa numita campanie de la Prut, armata domnului moldovean Cantemir a luptat alături de armata rusă.

„Noi ne-am unit cu milostivul și nobilul împărat al Rusiei Petru Alexeievici, care a ridicat arma pentru a-i izbăvi pe creștini de sub jugul mahomedan”.

Conform tratatului încheiat între Petru I și domnul Moldovei Dimitrie Cantemir, Moldova trebuia să devină „de facto” o țară independentă și aliată Rusiei. Tratatul prevedea că Moldova își va recăpăta vechile hotare dintre Nistru, Dunăre și Marea Neagră, nu va plăti tribut, domnul nu va fi înlocuit până la sfârșitul vieții, iar după moartea acestuia îi va succeda acela dintre fii, pe care îl va alege țara. Titlul domnesc va fi mai prestigios „Luminatul principe al Țării Moldovei, singur stăpânitor, colegatar al Țării Moscovei” (*коллегатор земли Московской*).

Atunci când Poarta a cerut extrădarea lui Cantemir, Petru I a răspuns: „Mai bine voi ceda turcilor toate pământurile până la Kursk, decât să-l extrădez pe principe”.

Unirea Principatului Moldovei cu cel al Valahiei nu a fost una benevolă. Această unire a fost impusă poporului moldovenesc cu forța. Boierii valahi s-au folosit de slăbiciunea Principatului moldav și în mod fraudulos au ales ca domn în ambele scaune – cel al Moldovei și al Valahiei – pe colonelul Alexandru Cuza.

În legătură cu nemulțumirea generală a poporului moldovenesc față de unirea Valahiei cu Moldova, Cuza a fost alungat din scaun, iar în locul său a fost instaurată o creatură germană, Carol de Hohenzollern.

La 3 aprilie 1866, în ziua semnării actului privind alegerea în scaun a lui Carol de Hohenzollern, la Iași a izbucnit o răscoală împotriva acestuia și contra unirii Valahiei cu Moldova în general. Lângă biserica mitropolitului în această zi s-au adunat o mulțime de oameni în frunte cu mitropolitul Calinic¹ și mulți boieri moldoveni, care s-au îndreptat spre Palatul locotenentului domnesc (*ко дворцу наместника*) cu strigătele „Jos Unirea!”, „Trăiască Moldova!”. Pe străzi au avut loc ciocniri armate între răsculați și trupe. Insurecția a fost reprimată, dar mișcarea pentru independența Moldovei nu a încetat.

Unul din conducătorii mișcării pentru independența Moldovei într-o scrisoare adresată prim-ministrului României Ion Ghica scria la 1866: „Să nu credeți ca ați sfârșit lupta sângeroasă. Eu vă spun că nici nu a început. Credeți că veți putea săvârși crima ce se numește unire; credeți că ea va putea avea viață? Nu, nu niciodată...”

¹ Este vorba despre mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu (*n. ed.*).

„Ați făcut se înțelegeă Moldovanul ce-i rămâne de așteptat de la unire. Toate clasele societății nu văd în unirea d-voastră decât o desăvârșită calicie” (citată după Xenopol, vol. XII², p. 200).

Moraru, autorul broșurii „Adevărul curat”, editată la 1866 la Cernăuți, a scris referitor la evenimentele de la Iași ce au avut loc la 3 aprilie 1866 următoarele:

„Poporul moldovenesc nu dorește unirea ambelor țări. Lasă valahii să meargă cu Dumnezeu în țara lor, să facă acolo ce doresc. Noi, moldovenii adevărați, vom cere dezlipirea pe vecie a Moldovei de Valahia” (citată după Xenopol, vol. XIV, p. 201)³.

Cu tot caracterul tendențios al istoriografiei burghezo-naționaliste românești, care consideră că moldovenii și românii sunt același popor și care încearcă să fundamenteze „științific” pretențiile sale asupra Moldovei sovietice, istoricii români nu pot să treacă sub tăcere și să nu recunoască acest adevăr implacabil că principatele Moldovei și Valahiei – pe parcursul a cinci secole și jumătate – s-au aflat într-o dușmănie continuă; pe de altă parte – ei nu pot aduce nici un fapt conform căruia aceste principate au fost în dușmănie cu marele popor rus.

Cei mai progresiști dintre oamenii politici români, nefiind orbiți de ura de clasă față de poporul sovietic, înțelegeau și declarau deschis că poporul român datorează marelui popor rus eliberarea de sub jugul secular turcesc și independența statală. Distinsul savant și om politic al României, Kogălniceanu scria: „Pe parcursul secolelor exista o tradiție în Moldova și Valahia care ne spunea că salvarea noastră va veni de la nord. Au trecut vremurile când ne puteam apăra singuri de turci, poloni, unguri și tătari. Suntem prea slabi, nu putem face nimic fără Rusia, care mereu a fost binefăcătoarea noastră, care ne-a întors drepturile și libertatea noastră, din nou ne-a introdus în rândul naționalităților și ne-a dat acel dram de civilizație pe care-l avem”.

Acestea sunt faptele istorice care demască caracterul criminal al planurilor coterpitorilor români față de Moldova.

Așa este soarta poporului moldovenesc, care pe parcursul a mai mult de cinci secole a existat ca un stat de sine stătător.

² Corect vol. XIV (n.ed.).

³ În lucrarea citată există într-adevăr un pasaj din pamfletul anti-unionist *Expunerea situației Moldovei de la 1859 și pentru tristul eveniment din Iași de la 3/15 aprilie, prelucrată după adevăr* „de Ioan Moraru din ocolul Moldovei”, cum îl numește Xenopol (*ibidem*, p. 201, n. 39), dar citarea este foarte aproximativă și constituie mai degrabă un rezumat, probabil, întocmai cum a fost fișat. Pentru comparație oferim citatul netrunchiat din lucrarea menționată a istoricului ieșean: „Moldovenii au avut dar dreptul a cere separațiunea teritoriului lor de Valahia îndată după abdicarea lui Cuza; iar Muntenii împreună cu o fracțiune de Moldoveni, doresc a apăra pe poporul moldovan nevinovat, când acest popor nu mai vrea de fel unirea nici cu Prinț străin, nici cu Prinț indigen [s.a.], pe amândouă țările. Să meargă deci sănătoși Muntenii în țara lor; facă ei acolo ce vor voi cu pretenții liberali moldoveni; iar țara Moldovei s-a îngrozit de benefisurile unirii și să o ferească Dumnezeu de asemenea benefisuri. Noi Moldovenii adevărați vom cere a fi despărțită Moldova de Valahia pentru totdeauna” (n. ed.).

„Ca urmare a Marii Revoluții Socialiste din țara noastră, poporul moldovenesc, care trăia în partea stângă a Nistrului, împreună cu alte popoare ale URSS și-a putut realiza visul multiseclar și a obținut posibilitatea să-și creeze propriul stat. De la început a fost Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, dar după eliberarea Basarabiei de ocupanții români în 1940 se fondează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, în componența URSS.

Dar cu formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești problema reunificării poporului moldovenesc și a pământurilor sale strămoșești nu s-a epuizat, deoarece și după aceasta, mai mult de trei milioane de moldoveni ce locuiau între Prut, munții Carpați și Dunăre continuau să trăiască în componența statului român boieresc.

Faptele istorice mărturisesc despre faptul că Statul moldovenesc în trecut, din timpurile lui Ștefan cel Mare și până la mijlocul secolului al XIX-lea, se întindea dincolo de râul Prut și Siret și ajungea în partea ei nord-vestică până la munții Carpați, în partea de sud-vest până la râul Milcov și Siret, iar în partea de sud-est până la Dunăre și Marea Neagră. (v. harta nr. 10 și anexa nr. 3, p. 3).

Poporul moldovenesc, unit cu Valahia împotriva voinței sale, a dus o luptă continuă pentru existența sa statală în decurs de cinci veacuri, până la 1940.

Nu o singură dată România a atentat la teritoriul Moldovei. În trecut, ea a anexat cu forța la Valahia Moldova de peste Prut⁴. În 1918 a ocupat prin forță Basarabia. În 1941, guvernul român în frunte cu Antonescu în alianță cu Hitler a atacat mișelește țara noastră sovietică și a ocupat teritoriul Republicii noastre moldovenești.

Pentru a înlătura pe viitor tentativele de cucerire a Basarabiei și ale altor teritorii din RSS Moldovenească din partea ocupanților români și pentru restabilirea adevărului istoric, lansez propunerea: de a ridica problema în fața CC al PCU (b), guvernului sovietic și tovarășului STALIN cu privire la reunificarea poporului moldovenesc și a tuturor pământurilor sale strămoșești în hotarele sale istorice și etnografice, prin aceasta realizând visul multiseclar al poporului moldovenesc, eliberându-l de sub jugul moșierilor și capitaliștilor români.

Pentru a finaliza opera marii reunificări istorice a poporului moldovenesc și al pământurilor sale într-un stat unitar Sovietic moldovenesc este necesar să fie incluse în componența actualei Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești:

1. Moldova de peste Prut în componența județelor: Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Tutova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Baia, Botoșani și Dorohoi cu un total al populației de 2,5 milioane de oameni;

2. toată Bucovina în componența județelor: Suceava, Câmpulung, Rădăuți, Starojineț și Cernăuți cu o populație de 853.009 oameni; județele Maramureș și Năsăud situate în Transilvania de Nord și Maramureș, cu o populație de

⁴ Identificarea „României” cu „Valahia” este o temă fundamentală și recurentă a discursului „moldovenist”, de aceea poate aluneca ușor în anacronism ca în cazul de față (*n. ed.*).

305.706 oameni, deoarece constituie leagănul poporului moldovenesc (anexele nr. 4-5).

Includerea Bucovinei în componența RSSM este justificată prin faptul că aceasta a fost un pământ strămoșesc moldovenesc și că prima capitală a Moldovei a fost orașul bucovinean Suceava și că doar la 1775 Bucovina a fost răpită în mod violent principatului moldav, mai ales că majoritatea populației Bucovinei o constituie moldovenii. Prezența populației ucrainene pe teritoriul Bucovinei nu intră în contradicție cu teoria marxist-leninistă despre formarea republicilor naționale.

Regiunea Ismail, compusă din județele Akkerman și Ismail, precum și județul Hotin al regiunii Cernăuți, care au trecut la RSS Ucraineană în 1940, ar fi trebuit să fie incluse în componența RSSM deoarece destinul istoric al populației acestor județe este strâns legat de destinele istorice al întregului popor moldovenesc. Aceste județe sunt originar moldovenești (*исконно молдавские*) și niciodată nu au făcut parte din teritoriile ucrainene. Din punct de vedere etnografic, ucrainenii nu au constituit niciodată o majoritate în aceste județe: moldoveni – 28,6%, ucrainenii – 25,4%, iar în județul Ismail: moldoveni – 23,8%, ucrainenii – 14,2% în raport cu numărul total al populației din județ.

Populația ucraineană din Basarabia cunoaște limba moldovenească, deoarece de secole a locuit printre moldoveni. Moldovenii care populează aceste județe, la rândul lor, nu cunosc limba ucraineană (anexa nr. 6).

Pe lângă aceasta mai trebuie adăugat că Basarabia a constituit dintotdeauna o provincie sau regiune omogenă din punct de vedere economic (anexa nr. 7).

Introduc propunerea către biroul CC al PC(b) din Moldova de a însărcina Comisariatul pentru Afacerile Externe (*Наркоминделу*) a RSS Moldovenești și Institutul de Cercetări Științifice să pregătească materialele necesare de ordin istoric, economic, etnografic și geografic și de a merge cu o propunere către CC al PCU (b) și guvernul unional în vederea reunificării întregului popor moldovenesc și a pământurilor sale într-un stat Moldovenesc unic.

Sunt convins dacă Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova va înainta problema privind reunificarea întregului popor moldovenesc într-un stat unitar Sovietic Moldovenesc, prin aceasta va exprima voința unanimă a organizației de partid din Moldova și a întregului popor moldovenesc.

Președintele Prezidiului
Sovietului Suprem al RSS Moldovenești
(F. Brovko) (*semnătura*)

6.

Tov. Salogor¹*Secret**Pentru uz de serviciu**Explicații pentru harta granițelor poporului moldovenesc și a limbii sale.*

Stabilirea granițelor expansiunii poporului și a limbii moldovenești în teritoriul locuirii compacte a moldovenilor în cadrul URSS și României, rămâne o sarcină extrem de dificilă. Dacă pentru URSS, răspândirea poporului moldovenesc în linii generale coincide cu granițele Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (în conformitate cu recensământul [sovietic] din 1926, în afara granițelor RSSM trăiau în jur de 105 mii de moldoveni, dintre care peste 20 de mii în diferite regiuni ale Republicii Federative Socialiste Ruse, iar restul în diverse regiuni ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, dintre care cele mai compacte comunități de moldoveni locuiau în regiunea Kremenciug – 2.138 oameni, Odesa – peste 16 mii, Pervomaisk – 17,7 mii, Nikolaev – 14 mii, Kirovograd – 23 de mii, Melitopol – 1.715 oameni, Mariupol – 1.385 oameni, Artemovsk – 6 mii, Vorosilovgrad – 1.306), atunci în România statistica oficială nu-i evidențiază pe moldoveni din numărul total de români și în general nu-i consideră pe moldoveni drept o națiune distinctă. De aceea, pentru soluționarea acestei probleme trebuie folosit în primul rând criteriul lingvistic, și anume de urmărit cum se răspândește dialectul moldovenesc (acest statut are limba moldovenească în România) în teritoriul românesc, iar apoi de examinat datele istorico-etnografice, deoarece destinele istorice ale poporului moldovenesc i-au determinat o evoluție aparte. Într-adevăr, pe parcursul a câteva secole, până la 1859, Moldova a avut o istorie proprie, ca un principat independent, însăși formarea acestuia s-a produs separat de cele ale regiunilor învecinate, care astăzi formează statul român. Atât asemănările lingvistice foarte mari, vecinătatea, cât și existența unor condiții comune de evoluție istorică cu Valahia (dependența de Turcia, contactele strânse cu statele slave din vecinătate etc.) au contribuit la formarea în ambele state a unei limbi literare mai mult sau mai puțin identice și a pregătit terenul pentru unificarea lor într-un singur stat la mijlocul secolului al XIX-lea.

În acest proces, după cum bine se știe, un rol important l-a jucat Rusia, care pe diferite căi a contribuit la eliberarea ambelor principate de sub jugul turcesc și la constituirea statalității proprii (*собственной государственности*). Formarea statului unitar, numit România, a contribuit la apariția termenului de „români” (*румыны*), folosit pentru denumirea cetățenilor acestui stat.

În Valahia veche „rumân” desemna un țăran șerb, neliber, care și-a dat pământul fie moșierului, fie mănăstirilor, fiind obligat să presteze boierescul și

¹ Cu creionul (*n. ed.*).

dijma pentru a putea fi scutit de diverse prestații grele în folosul statului. În Moldova același sens l-a avut cuvântul _____², în Transilvania _____³, în Ungaria _____⁴, iar înainte a avut o cu totul altă semnificație. De atunci, vechiul sens al numelui „moldovean” și „muntean” (valah), pe care-l aveau cândva supușii principatelor Moldovei și Munteniei (Valahia), a început să desemneze apartenența geografică a locuitorilor din vechile hotare istorice ale celor două componente ale noului stat.

Dar caracteristicile specifice ale limbilor vorbite de către populația dispărutelor state au dăinuit în permanență, arătând în mod convingător apartenența vorbitorilor la cele două grupuri etnice autohtone din care s-a format România. În conștiința acestora, ambele denumiri își păstrează vitalitatea până în prezent, astfel încât, indiferent de unitatea limbii literare și conștiința apartenenței la un stat comun, diferențele lingvistice dintre moldoveni și valahi sunt atât de mari, încât permit purtătorilor săi să se considere entități diferite. Locuitorul oricărui ținut care intra în componența vechii Moldove se cheamă pe sine moldovean și tot așa îl numește un român de la București, mai ales dacă ambii folosesc în vorbire graiul propriu. Din această cauză determinarea hotarelor limbii moldovenești va coincide exact cu granițele de răspândire ale poporului moldovenesc.

Moldova apare pe arena istoriei ca stat independent la mijlocul secolului XIV. Letopiseștele moldovenești de mai târziu au consemnat tradiția ce relatează că voievodul Dragoș, cu detașamentul său din Maramureș, trecând Carpații, a coborât în valea situată între cursul superior al Siretului și Prutului, punând începuturile statului moldovenesc.

Neintrând în detalii, putem spune că atunci când, peste câțiva ani, regiunea a fost ocupată din nou de etnicii moldoveni din Maramureș, în frunte cu Bogdan, acesta s-a proclamat principe independent de coroana ungară, astfel punând bazele existenței de sine stătătoare a Moldovei.

Din anul 1359 documentele istorice maghiare îl menționează pe voievodul Bogdan, pe care regele Ludovic cel Mare îl numește „infidel”, subliniind astfel lupta moldovenilor pentru crearea unui stat independent de regatul ungar. Din 1365 domn al Moldovei devine fiul lui Bogdan, Lațcu, care a intrat în negocieri cu papa Grigorie al XI-lea în vederea convertirii la catolicism a moldovenilor. După moartea lui Lațcu în 1373 domn devine nepotul său⁵ Petru Mușat, care a fondat prima capitală a Moldovei – Suceava. În timpul domniei acestuia evoluează relațiile comerciale cu Polonia și alte țări, în special cu Valahia vecină. Tot atunci apar și primele mănăstiri, care erau focare principale ale culturii naționale, unde a apărut scrisul vechi slavon, ce a devenit limba bisericii și statului.

În domnia lui Alexandru cel Bun (1400-1432), Moldova încheie un tratat cu Polonia împotriva Ungariei. Se fondează episcopii la Rădăuți și

² Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

³ Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

⁴ Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

⁵ De soră (*n. ed.*).

Roman, apar mănăstiri noi, în unul din care, la Bistrița, este redactat și primul letopisetz moldovenesc în limba slavă, care începe narațiunea cu evenimentele din 1407.

În această perioadă, hotarele inițiale ale statului moldovenesc s-au lărgit considerabil. Urmașul lui Petru Mușat, fratele său Roman, într-un act din 1393 se autointitulează „mare voievod și singur stăpânitor domn al țării Moldovei de la munte și până la mare”. Într-adevăr, statul moldovenesc a început să se extindă rapid spre est și sud, iar în timpul lui Alexandru cel Bun teritoriul său cuprinde și Basarabia, unde Hotinul aparținea deja Moldovei din 1395, iar Cetatea Albă (Akkerman), Chilia au fost cucerite de Alexandru de la Valahia, care o vremea stăpânit Dobrogea și regiunile de sud ale Basarabiei (1386-1418). Același Alexandru a pus stăpânire și pe orașele Snyatyn și Colomeea. În timpul fiilor săi, după „războiul civil” din 1434, Moldova a fost împărțită între ambii pretendenți la tron, Ștefan și Iliaș, primul stăpânind partea de sud cu reședința la Bârlad, iar ultimul - partea de nord, cu capitala la Suceava.

Moldova atinge apogeul expansiunii în timpul lui Ștefan cel Mare (1457-1504). În 1465 acesta redobândește Chilia, deținută scurt timp de Valahia, în timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun, dar spre sfârșitul domniei sale o pierde din nou, la fel și Akkermanul, de data aceasta în favoarea turcilor. Pocuția cu orașele Snyatin și Colomeea în continuare au rămas sub autoritatea sa și abia în timpul urmașului său, Bogdan cel Orb (1504-1517) a fost cedată de acesta Poloniei.

Intervențiile crescânde ale Turciei în afacerile domnilor moldoveni s-au soldat, până la urmă, cu pierderea independenței sale, Moldovei fiindu-i luate mai multe teritorii din sud. În timpul domniei lui Ștefan Lăcustă (1538-1540), turcii au anexat toată partea de sud a Basarabiei, la sud de Bender, care a primit de atunci denumirea de Bugeac și, pe o perioadă îndelungată de timp, a devenit loc de nomadism pentru hoardele tătarăști. Din acel timp Bugeacul a fost condus de un guvernator militar turc, cu sediul la Bender, iar alt guvernator avea sub stăpânirea sa Akkermanul și Chilia.

Este foarte dificil să stabilești cu exactitate hotarele de atunci ale Moldovei. Fără îndoială că hotarul răsăritean l-a constituit Nistrul, iar la sud Bugeacul era guvernat efectiv de Turcia, de la căderea Prutului în Siret [sic!] începea hotarul cu Valahia, care a rămas mai mult sau mai puțin stabil până la unificarea ambelor principate într-un singur stat.

Hotarul de apus mergea pe linia Carpaților, păstrându-se cu aproximație până în 1919, adică pe vechea graniță a Transilvaniei. La nord, în componența Moldovei intra toată Bucovina, ocupată de Austria la 1775, care a rămas în componența ultimei până la pacea de la Versailles.

În orice caz, către secolul al XVII-lea, teritoriul Moldovei a putut fi determinat destul de exact prin enumerarea acelor ținuturi, pe care le dă Cantemir în a sa *Descriere a Moldovei*, redactată de autor deja în Rusia, în jurul anului 1714. El menționează în componența Moldovei 23 de ținuturi, și anume: Akkerman, Bacău, Cernăuți, Chilia, Cârligătura, Kazurluc [Covurlui], Dorohoi,

Iași, Hârlău, Ismail, Lăpușna, Neamț, Orhei, Putna, Roman, Sorocea, Suceava, Tecuciu, Totova [Tutova], Vaslui.

Dacă ar fi să excludem de aici teritoriul Basarabiei, care pe atunci includea ținuturile: Akkerman, Ismail, Hotin, Chilia, Bugeac, Lăpușna (Chișinău), Orhei și Sorocea și dacă am lua în considerație faptul că ținutul Cârligătura a intrat în componența ținutului Iași, iar în locul ținutului Hârlău ulterior a fost format ținutul Botoșani, atunci teritoriul Moldovei către secolul al XVII-lea includea Bucovina (în componența ținuturilor Cernăuți, Starojineț, Rădăuți și Suceava, în conformitate cu împărțirea teritorial-administrativă a României din 1919) și alte 12 ținuturi, și anume: Dorohoi, Botoșani, Iași, Roman, Neamț, Vaslui, Fălciu, Tutova, Bacău, Tecuci, Putna, Covurlui, care au intrat în componența României în anul 1859.

Dar hotarele istorice ale teritoriului de stat al Moldovei încă nu ne permit să stabilim marjele de răspândire ale poporului moldovenesc care, pe de o parte, nu ocupa tot teritoriul Moldovei, pe alocuri populat de alte etnii, înainte de toate de slavii de est, pe de altă parte, depășea aceste hotare, fiind vorba atât de regiunile de origine⁶, cât și zonele strămutărilor târzii⁷.

Din cele expuse mai sus suntem îndreptățiți să tragem concluzia că leagănul poporului moldovenesc a fost anume partea de nord a Transilvaniei cu Maramureșul, de unde a început strămutarea moldovenilor spre Răsărit. Cercetând mai amănunțit procesul de formare a poporului moldovenesc este greu să afirmi cu siguranța că populația romanică, rezultată din amestecul slavilor meridionali cu urmașii populațiilor romanizate ale provinciilor balcanice ale Romei antice, Moesia și Dacia (adică strămoșii viitorilor moldoveni) –, a început să se formeze pe parcursul secolelor XV-X [sic!] pe teritoriul Transilvaniei. Invazia ungarilor în această regiune, la sfârșitul secolului al IX-lea, a înghețat pentru mai multă vreme procesul de formare a propriei statalități la strămoșii moldovenilor, dar nu a încetinit la ei dezvoltarea conștiinței naționale, fapt care a dus la mai multe încercări de a se emancipa de dependența maghiară, reușită până la urmă de Dragoș și urmașii săi. Folosindu-se de faptul că regele maghiar trimitea detașamente moldovenești la hotarele regatului și mai departe spre răsărit, pentru a combate invaziile tătarăști, Dragoș și cu urmașul său Sas, aflându-se încă sub suzeranitatea Ungariei au reușit să formeze un voievodat de sine stătător în regiunea de frontieră între Ungaria și teritoriile pustiite în timpul invaziei tătarăști a lui Batu. Voievodul Bogdan a venit aici din Maramureș împreună cu detașamentul său deja în postura fondatorului statului moldovenesc independent. Fără îndoială, că o anumită parte a populației moldovenești a rămas să trăiască în hotarele Ungariei, în același Maramureș și regiunile sale limitrofe, unde ulterior, după căderea Ungariei sub loviturile Turciei la 1526, s-a format statul transilvănean independent.

⁶ Maramureș (*n. ed.*).

⁷ Transnistria (*n. ed.*).

Populația moldovenească aflată sub dominația maghiară din Transilvania s-a păstrat în mare parte ca una țărănească, treptat căzând sub autoritatea moșierilor unguri sau celor proprii, care au primit catolicismul și s-au deznaționalizat. Această țărănime s-a răsculat pentru prima oară împotriva moșierilor la 1437, ca mai târziu să se ridice mai des împotriva asupririi economice, ca în sfârșit să obțină desființarea șerbiei în 1784, ca rezultat al răscoalei lui Horeș [Horea]. Rămânând pe pământ transilvan, care a intrat în 1699 în componența Austriei, țărănimea moldovenească în mod firesc s-a rupt de neamurile sale apropiate, moldovenii, care populau statul independent moldav. Dar vechea legătură între cele două părți ale poporului moldovenesc s-a păstrat până în zilele noastre, expresie a căreia servește apropierea lingvistică dintre ele. Anume datele lingvistice ne permit să afirmăm că acea parte a românilor transilvăneni, care și astăzi locuiește vechiul Maramureș și regiunile sale adiacente, poate fi considerată ca o parte a poporului moldovenesc, care treptat s-a strămutat spre răsărit.

În timpul strămutării lor spre est, moldovenii au intrat în contact strâns cu slavii de răsărit, strămoșii ucrainenilor, în primul rând cu cei care din cele mai vechi timpuri pe Nistru, unde letopisețul rusesc menționează triburile ulicilor, tîvertîlor și croaților (*хорватов*) și unde încă mai înainte se situau triburile anților care în secolul al VI-lea ocupau spațiul pruto-nistrean, iar spre nord ajungeau până în Galiția și Bucovina. Dacă pentru o vreme invazia pecenegilor a împins triburile slavilor de răsărit de la Dunăre, acestea din urmă au rămas în nordul teritoriului menționat, astfel încât moldovenii, în timpul răspândirii lor din secolul al XIV-lea, au găsit între Siret și Nistru o populație slavă destul de compactă, de la care au preluat în primul rând denumirile geografice locale.

O cercetare specială a denumirii localităților din Moldova de Nord a arătat că acolo există aproximativ 550 de toponime de origine curat slavă și încă peste 300 de denumiri cu terminația slavă „ăuți” (*овути*), de altfel toate acestea fiind tipice slavilor de răsărit. Cercetarea toponimelor locale din Basarabia aduce la aceleași rezultate, fapt care demonstrează că procesul de colonizare moldovenească a fost îndreptat mai ales în partea centrală a acestui teritoriu [pruto-nistrean].

În aceste condiții devine absolut clar că într-o serie de regiuni ale statului moldovenesc populația slav-răsăriteană a continuat să dăinuie, așa cum s-a întâmplat în Bucovina și Basarabia de Nord.

Mai mult decât atât, moldovenii înșiși au început să se deplaseze dinspre Basarabia spre Nistru și pământurile statului polonez, unde se așezau alături de ucraineni și polonezi. Această colonizare tardivă a malului stâng al Nistrului de către moldoveni are loc către secolele XVII-XVIII, despre care cunoaștem cu siguranță că s-a produs în urma migrării țăranilor din hotarele statului moldovenesc, ca rezultat al agravării asupririi economice în timpul domniei fanariote, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea.

În pofida părerii savanților români despre vechimea populației moldovenești în teritoriile din stânga Nistrului, putem să afirmăm cu siguranță despre

apariția lor tardivă aici [v. Сергиевский, *Молдавские этюды* (*Studii moldovenești*), Editura Academiei de Științe a URSS, 1936].

Astfel, putem observa că teritoriul de răspândire a poporului moldovenesc nu coincide cu granițele istorice ale Moldovei. Pentru determinarea acestor granițe cel mai indicat criteriu rămâne cel lingvistic, grație datelor pe care le avem ca rezultat al cercetărilor sistematice ale dialectelor românești, efectuate încă la începutul secolului al XIX-lea [sic!] de către savantul german Gustav Weigand. Ultimul, pe parcursul a câțiva ani, a călătorit prin toate regiunile unde se vorbea așa-numitul dialect daco-român, adică Valahia, Moldova și Transilvania cu Banatul și pe baza acestei cercetări a elaborat un atlas lingvistic al regiunii lingvistice daco-române, editat la 1909. Având în vedere faptul că în România, precum și în alte state occidentale, limba moldovenească este privită ca unul din dialectele limbii române (daco-român), alături de dialectul valah, bănățean și transilvănean, este clar că Weigand în cercetările sale stabilește hotarele dialectelor daco-românei. Se demonstrează că dialectul (limba, n.a.), care are caracteristici specifice unei limbi distincte, este cel moldovenesc, ce se deosebește în mod radical de dialectul valah vecin și are o arie de răspândire ce depășește hotarele statului vechi moldovenesc.

Harta granițelor dialectului moldovenesc elaborată de el, oferă o imagine obiectivă și clară a acestora, cu toate că Weigand le stabilește doar în funcție de criteriile fonetice, fără a ține cont de diferențele cu caracter lexical, mult mai evidente în acest sens [v. Сергиевский, *К вопросу об образовании литературного языка в Молдавии* (*Despre formarea limbii literare în Moldova*), în „Труды Московского Института Истории, Философии и Литературы”, vol. V, Moscova, 1938].

Această imagine, cu unele modificări nesemnificative, bazate pe date noi, a fost utilizată de noi pentru stabilirea hotarelor răspândirii poporului moldovenesc. Ea arată foarte clar, că acele caracteristici specifice limbii moldovenești se pot găsi răspândite și în afara hotarelor istorice al vechiului stat moldovenesc și cuprind partea de nord a Transilvaniei cu Maramureșul, adică exact acea regiune de unde în secolul al XIV-lea a început mișcarea moldovenilor spre est.

Hotarul de nord al limbii moldovenești merge de la Nistru pe partea de sud a județului Hotin în Basarabia de la Mogilev-Podolsky [Movilău] înspre vest, ajungând până la Prut peste Bârnova și mai la nord de Briceni, Cotuijeni, Lipcani, Sanilești, Cerghena Mare, lângă Novoselița (Noua Sulița) și mai departe trece prin teritoriul actualei Bucovine. Aici el merge printr-o linie sinuoasă, cuprinde județul Cernăuți și apoi coboară spre sud-vest, cuprinzând județul Rădăuți, după care pleacă departe către vest de la județul Câmpulung, trecând în județul Maramureș, unde atinge în extremitatea sa vestică Sighetul. Județul Năsăud și la sud de acesta majoritatea județului Mureș (în afara părții orientale a acestuia) intră de asemenea în aria limbii moldovenești, constituind protuberanța occidentală a acesteia; între ea și restul hotarului vestic al limbii se mai află teritoriile județelor Trei Scaune, Ciuc și Odorhei, împreună cu partea răsăriteană a Mureșului, populată de secui, care sunt considerați urmașii

maghiarilor, așezați aici pentru apărarea hotarelor în secolul al XIII-lea și care, pe parcurs, s-au diferențiat de ultimii din cauza populației romanice care-i înconjura. Astfel, cealaltă parte a hotarului vestic al limbii moldovenești se află pe linia vechiului hotar moldovenesc în județele Neamț, Bacău și Putna. Însă în partea de vest a județului Bacău și în alte localități trăiește o populație maghiară, care și-a păstrat religia catolică și parțial limba, fiind poreclită de populația locală „Ceangăi”. Ei se deosebesc de secui, care de asemenea trăiesc într-o serie de localități ale județului Bacău, prin pronunțarea specifică a unor sunete, precum și prin exterior și port. Împreună, aceștia formează un grup de populație din județul Bacău, care consideră limba maghiară drept limbă maternă.

De aici devine clar că această parte a județului nu face parte din teritoriul limbii moldovenești, din care cauză granița ultimei se deplasează aici spre răsărit, trecând pe linia ce vine de la orașul Bacău, pe cursul Siretului, ajungând ceva mai la sud de Juda, de unde din nou cotește spre vest, cuprinzând județul Putna.

Hotarul de sud începe acolo unde teritoriul limbii moldovenești se mărginește cu regiunea dialectului valah sau al limbii române propriu-zise. De altfel, în județul Putna se pot observa elemente ale graiului valah, care se amestecă într-un mod curios cu cele locale moldovenești, ieșind uneori în afară. Granița merge în general pe extremitatea sudică a județului Putna, la hotar cu județele Buzău și Râmnicul-Sărat, cu toate că unele localități din teritoriul moldovenesc, precum Odobești, Mândrești, Munteni, Vadu-Roșca au fost însemnate de Weigand ca făcând parte lingvistic din regiunea valahă. Focșanii se află chiar pe graniță, care se deplasează ușor spre sud-est, urmând cursul râului Putna, iar după vărsarea sa în Siret, merge după cursul acestuia din urmă pe marginea județului Covurlui până la Galați și căderea Siretului și apoi Prutului în Dunăre. De aici, hotarul merge pe Dunăre către mare. Unele localități din sudul Basarabiei au, fără îndoială, o populație compact moldovenească, dar în general aceasta se află într-o scădere bruscă, cum ar fi în județul Akkerman – până la 16,4% din totalul populației, în județul Ismail 39,1% unde majoritatea acesteia se află în orașele Reni, Cahul, Chilia, conform recensământului din 1897.

Nu există informații despre transformările în structura demografică din sudul Basarabiei în timpul ocupației românești dintre 1918-1940.

Astfel, putem observa că soarta istorică a poporului moldovenesc a fost determinată de hotarele răspândirii sale, care nu coincideau întru totul cu granițele politice ale statului moldovenesc propriu-zis. Formându-se treptat în hotarele sale originale – Nordul Transilvaniei, începând cu secolele VII-VIII e.n. și ulterior, sub dominația maghiară din sec. X-XIII, populația moldovenească (*молдавская народность*) a început să se răspândească spre est, pe teritoriile ocupate din vechime de slavii răsăriteni, de la care au și preluat niște elemente importante ale caracterului național și lingvistic. Ocupând o parte din teritoriile eliberate de foștii lor locuitori, slavii răsăriteni, în timpul invaziilor cumane și mai ales tătarăști, moldovenii au format statul propriu care, chiar dacă a avut o existență de sine stătătoare de scurtă durată, le-a permis să se consolideze, cu excepția unor regiuni din nord, unde au dat de o populație compactă slavă. Ei și-au

păstrat naționalitatea sub maghiari, iar mai târziu [sub] ocupațiile austriacă (în Bucovina) și rusească în Basarabia.

De valahi, moldovenii erau separați inițial de maghiarii din Transilvania și coloniștii maghiari de la marginile statului ungar (secui, ceangăi). Ulterior, când hotarul statului moldovenesc a atins Putna și gurile Siretului și Prutului, moldovenii au intrat în contact cu valahii, însă pe un spațiu foarte restrâns în partea de sud a teritoriului lor de răspândire.

Evoluția multiseclară a poporului moldovenesc, care s-a dezvoltat autonom față de vecinii săi, atât de valahi, cât și de maghiari le-a permis moldovenilor să-și creeze propria naționalitate. În diverse etape ale istoriei sale, Moldova a ocupat o poziție net superioară față de Valahia, atât sub aspect politic, cât și cultural. În schimb, sub aspectul dezvoltării limbii naționale, ultima a depășit Moldova, probabil nu fără ajutorul Reformei care a demarat în Transilvania. De aceea, încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea în Valahia s-a format deja o limbă literară națională, care a venit în locul slavonei, limba oficială a statului și bisericii. De la începutul secolului al XVII-lea, de această limbă deja formată s-a folosit și Moldova, îmbogățind-o la nivel lexical și frazeologic, dar asimilând, până la urmă, normele graiului muntenesc la nivelul pronunției. Apropierea dintre cele două limbi le-a permis vorbitorilor ambelor state din acele timpuri să se folosească ușor de acest idiom comun, care a devenit de atunci încoace o normă literară pentru ambele principate.

Dar graiul popular până azi a păstrat caracteristici specifice la nivel fonetic și lexical, fiind observat chiar și în locurile de habitat al moldovenilor din Transilvania, astfel încât moldovenii, oriunde s-ar afla, sunt conștienți de diferențele etnice și lingvistice față de valahi. Această conștiință de sine s-a păstrat, așa cum am mai afirmat și la moldovenii din România, bazată pe conștientizarea particularităților lingvistice, dar mai ales în afara granițelor acesteia, unde existența de sine stătătoare a poporului moldovenesc foarte clar a determinat direcțiile sale de dezvoltare multilaterală ca națiune. Doar în URSS, poporul moldovenesc pentru prima dată în istoria sa a primit posibilitatea să-și creeze o cultură națională proprie, socialistă după conținut, în cadrul marii familii a popoarelor sovietice.

Institutul de Etnografie al Academiei de Științe din URSS

9 decembrie 1943

Directorul Institutului de Etnografie,
prof. S.P. Tolstov

Redactor, prof. Sergievskij (*semnătura*)⁸

Autor – M. Ja. Salmanovici

Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, fond 51, inventar 2, dosar nr. 7, f. 1-47.

⁸ Semnătura lipsește, pentru că e vorba de o copie, dar se precizează că Sergievski semnase (*n. ed.*).

Moldavian SSR's Border Revision Question: From The Project of „Greater Moldavia” to The Project of “Greater Bessarabia” and The Causes of their Failure (December 1943 – June 1946)

(Abstract)

Keywords: Historical Moldavia, Bessarabia, communism, Central Committee of Communist (Bolshevik) Party of Moldavia, Soviet territorial claims, Romania, review Moldavian SSR-Ukraine SSR border, competing political elites, Nichita Salogor, Nicolae Coval, Fiodor Brovco, Stalin, Khrushchev, Tehran Conference 1943, Paris Peace Conference 1946

On the 29th of June 1946, Nichita Salogor, the *ad interim* prime secretary of the Central Committee of Communist (Bolshevik) Party of Moldavia sent a letter to Stalin asking for the ceding of the former South and Northern Bessarabian territories to the Moldavian SSR. After August 1940 in the aftermath of Soviet occupation of Romanian Bessarabia and Northern Bukovina, these territories were included in the Ukrainian SSR, contrary to the expectation of many, including the editors of “Pravda”. The letter has been accompanied by 5 annexes, only the last one being dated: December 9 1943 – an essay on the borders of historical Moldavia since mid 14th century to mid 19th century, elaborated by the Institute of Ethnography of USSR's Academy of Sciences and quoting Russian, Soviet and Romanian authors. One of the other 4 annexes represented a letter signed by Fiodor Brovco, the President of the Presidium of the Supreme Soviet of Moldavian SSR sent to Bureau of CC of CP (b) of Moldavia asking for the need to reunite the entire “Moldavian people” in one Soviet Moldavian state. He urged for all territories of historical Principality of Moldavia from Carpathian Mountains in the West to Dniester River and Black Sea in the East and South, i.e. raising territorial claims not only to Soviet Ukraine, but also to Romania. The other 4 parts of annexes represented analytical chapters written probably between December 1943 and June 1946, some of them focusing on the idea of “Greater Bessarabia” and others on “Greater Moldavia”, based mainly on Romanian medieval documents and Romanian historians' works like Iorga and Xenopol.

In less than a month, Salogor was demoted from his post as *ad interim* first secretary of Moldavian Communist organization and retrograded to insignificant second hand posts in various ministries until his retiring in 1959. This was for sure a reprisal and the editors of the dossier are raising the question if that was a direct consequence of his letter sent to Stalin on June 29 1946. The tentative conclusions are circumscribed to justify this hypothesis. The editors embarked in this sense on analyses that considers other potential causes that could be at the origins of Salogor's demotion and his further marginalization even though he was only 45 years old at that time and he had certain merits to the Soviet regime during the Great Patriotic War (he coordinated from the rear the partisan movement in Bessarabia). Reprisal hypothesis is backed also by the fact that even though Nicolae Coval, the head of the Council of Ministers of Moldavian SSR who was listed along with Salogor in the letter sent to Stalin in June 1946 did not signed it. And this was crucial as to his subsequent career as he became fully fledged first secretary of CC of CP (b) of Moldavia for the next 4 years, replacing thus Salogor who was approved only as *ad interim* from September 1942. One can thus conclude that there were elements of elite competition in the elaboration and denouement of this border revision question.

As to the aim and timing of the first part of the dossier – December 1943, previous analyses focused on the assumption that there was linked to Tehran Conference (November 29 – December 2 1943) and to the anticipation of Romania's entry in Soviet sphere of influence after the war. As to the time of sending the letter and

adjacent documents in June 29 1946 it was argued that it was also connected to the international events, namely that it happened exactly one month before the starting of the Paris Peace Conference. That is, Moldavian Soviet leadership hoped that it was the right moment to push for territorial pretensions against Romania based on the idea to unite the whole “Moldavian people” in one Soviet Moldavian state. The editors of the whole dossier of June 1946 embarked however on other explications. In brief, it is about the hypothesis that the inception of the dossier in December 1943 was indeed a result of changing international status of USSR, but it was instrumentalized to press Romania’s leader Ion Antonescu or the democratic opposition to decide on an immediate withdrawal from the Axis camp if Romania wanted to save Western Moldavia from Soviet annexation. In June 1946, the fact that Paris Peace Conference was to start in a month was secondary to the motivations and timing of sending the letter to Stalin. It was rather internal phenomena (such as the beginning of the mass famine) and elite competition that contributed to the raising of the border revision question to Stalin. More exactly, Salogor mentioned only territorial pretensions against Ukraine, excluding the ones against Romania. Why? It seems that he thought that this was less problematic and easy as it was a problem of administrative borders inside Soviet Union and did not presupposed international complications. Another important element mentioned in the letter to Stalin was to link implicitly the poor situation of Moldavian postwar economy and famine to the fact that the 2 Bessarabian southern counties ceded to Ukraine in 1940 – Ismail and Akkerman – counted for more than a third of grain harvest before the October Revolution. This was, for sure, a hint that the deficit of food and especially grain could be easier met if these territories would be transferred to MSSR.

Salogor however seemed to misunderstand that territorial pretensions of MSSR to Ukraine mentioned in the Moscow document of December 1943 was not the main target of the question and it was just a part of the story to make territorial pretensions against Romania to look *coherent* and thus to make the threat of territorial dismemberment to Romania look very likely not virtual. In the summer 1946 Moscow agreed already on the postwar borders of Romania and it was undesirable from various motives to change them in the detriment of Bucharest. In other words, Salogor, the only Moldavian Soviet leader singing the letter to Stalin did not understand that Moscow will not agree to a border revision between MSSR and Romania (which he implied by annexing the December 1943 Institute of Ethnography essay and other pieces justifying the inclusion of Western Moldavia to MSSR) and *even less* to one between MSSR and Ukrainian SSR. The editors of the June 1946 border revision question’s dossier formulated a hypothesis that the sending of Salogor’s letter to Moscow had long lasting effects on center periphery relations and pattern of elite recruitment in Soviet Moldavia up to late 1980s. More exactly, Salogor was the first and last Moldavian Communist leader that raised directly the question of border revision with Ukraine as probably Kiev insisted that this becoming a taboo forever. Khrushchev played presumably a key role in this story as he is known to be the person that insisted on the drawing of borders with MSSR in 1940 and his insisting on territorial expansion of Ukraine in detriment to Byelorussia too in the fall of the previous year, 1939. Khrushchev is known as Ukraine protector while being Soviet supreme leader after 1953 – in 1954 he transferred Crimea from RSFSR to Ukraine. Thus one can deduce that Khrushchev was determined after this incident of 1946 to keep an open eye on who was to rule MSSR in the aftermath. Coval, Salogor successor, was the right person as under his rule (in 1947) MSSR lost the only 5 km of sea border (in area of Dniester Liman) to Ukraine, only 340 meters access of MSSR to the Black Sea via the Danube remaining in the area of Giurgiulești village.

Un document important despre amenajarea pentru navigație a râului Prut la începutul secolului al XX-lea

Alexandru DUȚĂ

Până de curând se cunoștea existența, în păstrarea Arhivelor Naționale ale României, la Serviciul Județean Galați, a unui singur fond arhivistic creat în urma activității unei instituții internaționale, acela al Comisiei Europene a Dunării. La același serviciu, cu ocazia pregătirii pentru microfilmare a fondului Comisiei Europene a Dunării, au fost depistate o serie de documente aparținând fondului arhivistic al altei instituții internaționale care a activat pe teritoriul României – Comisia Mixtă a Prutului.

Spre deosebire de Comisia Europeană a Dunării, existența și activitatea Comisiei Mixte a Prutului sunt puțin cunoscute și studiate în lucrările de istorie, geografie și drept internațional, publicate în România¹.

Actul de înființare al Comisiei Mixte a Prutului l-a constituit convenția încheiată la București, la 3/15 decembrie 1866, între guvernele Austriei, României și Rusiei, intitulată „Stipulații privind navigația pe Prut”². Din arhiva Comisiei Mixte a Prutului nu rezultă date despre geneza acestei instituții internaționale; eventual, asemenea informații s-ar putea găsi în arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Este totuși cunoscut interesul mai vechi al Austriei și Rusiei pentru reglementarea unor probleme de interes reciproc din domeniul navigației fluviale pe teritoriul românesc, interes argumentat de Convenția de la Petersburg din 13/25 iulie 1840 privind navigația pe Dunăre³.

Articolul 158 al *Regulamentului Organic al Moldovei* prevedea ca Siretul și Prutul, „care curg de-a lungul țării spre amiazăzi și dau în Dunăre, să slujească spre coborârea mărfurilor și a produselor țării”, prin navigabilizarea acestor râuri și construirea unui canal de legătură între ele pe apa Bahluului⁴.

În ceea ce privește Convenția de la București din 3/15 decembrie 1866, pentru România erau importante atât factorul politic, în sensul că orice acord

¹ A se vedea bibliografia menționată în articolul Alexandru Duță, *Fondul Comisia Mixtă a Prutului (1866-1919)*, în AR, tom I (1995), fasc. 2, p. 213-228.

² AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 17/1895, f. 23-26.

³ Dimitrie A. Sturdza, *Recueil de documents relatifs à la liberté de navigation du Danube*, Berlin, 1904, p. 7-11.

⁴ *Analele parlamentare ale României*, tom I, partea a II-a, București, 1893, p. 154.

internațional la care țara era parte semnatară întârea autonomia deplină și sublinia tendințele de independență, cât și cel economic, respectiv necesitatea obiectivă a micșorării costului excesiv al transportului pe uscat al mărfurilor, în special al cerealelor pentru export⁵. Stabilind, prin art. 1, libertatea navigației pe Prut pentru navele sub toate pavilioanele și obligativitatea respectării de către acestea și echipajele lor a regulilor de navigație stabilite de „Stipulații”, Convenția prevedea, la art. 7, instituirea unei „Comisii Mixte permanente, compusă din delegații ai Rusiei, Austriei și Principatelor Unite [...] pentru a pune Prutul în cele mai bune condiții posibile de navigabilitate”⁶. Același articol definea următoarele „misiuni” ale Comisiei: desemnarea și executarea lucrărilor indispensabile pentru ameliorarea albiei râului; întocmirea și aplicarea tarifului taxelor de navigație, încasate în scopul acoperirii cheltuielilor prilejuite de ameliorarea râului și de întreținerea lucrărilor; elaborarea regulamentului de navigație și poliție fluvială; supravegherea întreținerii lucrărilor și respectării stricte a dispozițiilor regulamentului. Art. 14 stabilea că „guvernele semnatare se angajează să aducă Comisiei și organelor sale toată asistența și întregul concurs de care ar avea nevoie”⁷, iar art. 33 că sediul Comisiei va fi la București sau la Galați⁸.

Punerea în practică a prevederilor „Stipulațiilor” a început abia la 21 septembrie/2 octombrie 1870, când Comisia Mixtă a Prutului s-a întrunit în prima sa ședință la București. Primii delegați ai statelor membre au fost Panait Donici, inspector general al CFR pentru România, baronul Pottenburg, consulul general al Austro-Ungariei la București, și baronul d’Offenberg, consulul general al Rusiei⁹. La 10/22 aprilie 1871, în ultima ședință ținută la București, Comisia a constatat că „lucrările preliminare destinate a pregăti activitatea regulată a Comisiei pot fi considerate terminate”¹⁰ și decide transferarea sediului acesteia la Galați.

Schimbările produse în structura organizatorică a Comisiei, respectiv desființarea în 1876 a Inspecției de Navigație, înființarea Serviciului Tehnic, apărut, de fapt, în 1880, odată cu preluarea lucrărilor de ameliorare în regie directă de către Comisie și angajarea inginerului austriac Guido de Toncourt¹¹, dar și avansarea lucrărilor de regularizare a cursului râului și dezvoltarea navigației pe Prut au determinat necesitatea modificării corespunzătoare a „Stipulațiilor” din 1866. Aceasta s-a realizat în cadrul Conferinței de la București, din 20 ianuarie/1 februarie – 10/22 februarie 1895, care a fixat cadrul de drept internațional și cel organizatoric, reglementând activitatea Comisiei Mixte a Prutului până la încetarea existenței sale, după Primul Război Mondial¹².

⁵ Vezi Leonid Boicu, *Transporturile în Moldova între 1848 și 1864*, în vol. *Dezvoltarea economică a Moldovei*, București, Editura Academiei, 1963, p. 451.

⁶ AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 17/1895, f. 23.

⁷ *Ibidem*, f. 24.

⁸ *Ibidem*, f. 26.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 1/1870-1885, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*, f. 17.

¹¹ *Ibidem*, f. 107.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 17/1895, f. 2-22.

Comisia Mixtă a Prutului și-a încetat *de facto* activitatea la începutul Primului Război Mondial. După terminarea războiului, în art. 16 al Tratatului de pace din 9 decembrie 1919 se specifică faptul că, „în așteptarea încheierii unei convenții generale pentru regimul internațional al căilor pe apă, România se angajează să aplice porțiunilor sistemului fluvial al Prutului, care pot fi cuprinse pe teritoriul său sau care îi formează frontierele, regimul precizat în primul paragraf al art. 332 și în art. 333-338 ale Tratatului de pace cu Germania”¹³. Din moment ce României îi era recunoscut dreptul de a aplica pentru Prut reglementările dreptului internațional fluvial, s-a produs implicit și desființarea *de jure* a Comisiei Mixte a Prutului. De altfel, nici „Convenția stabilind Statutul Definitiv al Dunării” din 1921, prin art. 2, nu menționa Prutul în cadrul rețelei fluviale internaționale a Dunării¹⁴.

Una dintre principalele probleme asupra căreia se găsesc informații valoroase și inedite în fondul arhivistic al Comisiei Mixte a Prutului o constituie lucrările de regularizare pentru navigație întreprinse de Comisie pe Prut, cuprinzând date despre evoluția acestora, utilajul, personalul, tehnologiile folosite, greutățile întâmpinate și rezultatele obținute.

Mai trebuie subliniat faptul că, pentru întreaga perioadă de existență a Comisiei Mixte a Prutului, lucrările de navigabilizare întreprinse de aceasta au fost direct condiționate de evoluția situației sale financiare. Încasările provenite din taxele de navigație nu au acoperit în niciun an cheltuielile făcute, iar caracterul și amploarea lucrărilor au depins mereu de subvențiile acordate de guvernele statelor membre, în general destul de modeste, și de posibilitățile Comisiei de a contracta împrumuturi.

Pentru înțelegerea lucrărilor de navigabilizare efectuate de Comisia Mixtă a Prutului este necesară cunoașterea particularităților geografice, hidrografice și geologice ale Prutului și zonelor care formau bazinul acestuia. Cel mai complet și valoros document în acest sens îl constituie procesul-verbal încheiat de comisia interguvernamentală de experți la 21 iulie/3 august 1901.

La distanță de trei decenii de la începerea efectivă a lucrărilor sale, în 1871, se resimțea necesitatea unei examinări, în perspectiva timpului și executată de experți autorizați și imparțiali, a operei întreprinse de Comisia Mixtă a Prutului și de stabilire a unor linii directoare a activităților în viitor. Aceasta a fost sarcina încredințată Comisiei tehnice de experți, formată din reprezentanți ai guvernelor statelor membre, din partea României fiind desemnat inginerul de notorietate europeană Anghel Saligny. Înființarea acesteia a fost decisă în ședința Comisiei Mixte a Prutului din 5/18 iulie 1901¹⁵.

Comisia interguvernamentală de experți a efectuat o călătorie de inspecție pe Prut și și-a expus concluziile în procesul-verbal încheiat la

¹³ *Traité entre les Principales Puissances Alliés et la Roumanie*, f. a., p. 10.

¹⁴ *Conférence Internationale pour l'établissement du Statut Définitif du Danube. Protocoles*, tom 2, Paris, 1921, p. 1262.

¹⁵ AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 8/1886-1903, f. 248.

București, la 21 iulie/ 3 august 1901. Documentul, prezentat integral aici, se află în fondul arhivistic al Comisiei Mixte a Prutului, ca anexă, în copie tipografiată, la volumul de protocoale ale ședințelor acesteia¹⁶. La 23 iulie/5 august 1901, delegații statelor membre ale Comisiei iau cunoștință, „cu vie satisfacție”, de conținutul procesului-verbal și hotărăsc să supună concluziile acestora aprobării guvernelor lor¹⁷.

Programul de continuare a lucrărilor, formulat în 1898 de inginerul Comisiei Mixte a Prutului, Guido de Toncourt, și recomandările experților nu au fost niciodată aprobate oficial de guvernele statelor membre și nici transpuse în practică. Explicația cea mai probabilă o constituie faptul că guvernele nu au fost dispuse să pună la dispoziția Comisiei cei 3.000.000 de franci necesari.

Subvențiile s-au stabilit la nivel global: 75.000 franci anual, la care Rusia a adăugat, în 1907, o sumă de 3.000 franci anual pentru dragaje pe Prutul inferior¹⁸. În ciuda sporirii veniturilor provenite din taxele de navigație la 79.073 franci în 1902, 87.388 franci în 1906 și 103.788 franci în 1911¹⁹ (față de 57.107 franci media anilor 1871-1900), Comisia Mixtă a Prutului (1901-1914) se caracterizează prin avansul foarte lent al lucrărilor pe Prutul mijlociu și concentrarea treptată a disponibilităților financiare tehnice asupra lucrărilor de întreținere a parcurului deja navigabil, de la confluența cu Dunărea la Ungheni.

București, 1901 iulie 21 / august 3. Proces-verbal al Comisiei mixte a Prutului privind regularizarea râului între Mamornița și vărsarea în Dunăre.

Procès-Verbal

dressé à Bucarest le 21 juillet/3 août 1901
concernant les travaux de régularisation
du Pruth entre Mamornitza et son confluent avec le Danube

Membres de la Commission:

Pour l'Autriche : Mr. Romuald Iszkowski, Conseiller Ministériel et Mr. Frédéric Haberlandt, Conseiller des Travaux Publics (Ober-Baurath).

Pour la Roumanie : Mr. Anghel Saligny, Inspecteur Général des Ponts et Chaussées.

Pour la Russie : Mr. Stanislas de Fevane, Conseiller d'Etat.

¹⁶ *Ibidem*, f. 250-255.

¹⁷ *Ibidem*, f. 249.

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 24/1905, f. 29 și dosar nr. 26/1907-1908, f. 6.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 8/1886-1903, f. 281; dosar nr. 27/1907-1908, f. 14 și dosar nr. 30/1911, f. 11.

Les soussignés, chargés par les gouvernements respectifs des trois Etats représenté à la Commission mixte du Pruth, et en exécution de leur décision, insérée au Protocole No. 132 de cette Commission, ont procédé à l'examen :

1) des travaux d'amélioration exécutés, jusqu'à ce jour, et des résultats obtenus,

2) du projet général de 1898 pour la continuation des travaux, élaboré par l'Ingénieur – Inspecteur de la Commission du Pruth, Mr. De Toncourt.

Dans ce but, nous soussignés, nous nous sommes rendus le 6/19 Juillet, accompagnés par Mr. De Toncourt, à Czernowitz, point de départ de nos investigations.

La première partie du trajet, comprise entre Czernowitz et Bivolari, limite actuelle des travaux de la Commission du Pruth, a été faite en voiture, le long de la rivière.

Le reste du parcours, jusqu'au confluent, a été effectué à bord du bateau d'inspection de la Commission, sur lequel nous nous sommes embarqués à Bivolari.

Le niveau des eaux pendant le voyage a été : de + 0 m 06 à Czernowitz, de + 1 m 87 à Bivolari, de + 1 m 53 à Ungheni et de + 2 m 27 à Drânceni. Remarquons que, l'étiage du Pruth à Czernowitz se trouvant à – 0 m 60 au-dessous du zéro local, la hauteur réelle du niveau, à Czernowitz, a été de + 0 m 66.

A l'aide des études et des observations faites pendant ce voyage, des données fournies par M.M. les Délégués de l'Autriche, relativement à la partie supérieure du Pruth, en Galicie et en Bucovine, ainsi que des renseignements et explications données par Mr. Toncourt, l'Ingénieur Inspecteur, nous soussignés, avons fait les constatations consignées le present procès-verbal.

A. Regime hydrographique du Pruth

Le bassin du Pruth a une superficie de 27.477 km, dont 7.967 km reviennent au parcours Autrichien jusqu'à Mamornitza. Dans cette partie du bassin qui fournit presque toute l'alimentation de la rivière, la hauteur moyenne annuelle des précipitations atmosphériques s'élève à 785 m/m, ce qui correspond à un volume moyen annuel de 6.254.910 m.

En ce qui concerne le flottage et la batellerie, il faut considérer trois divisions :

a) En Autriche : le parcours entre Mikulicsin et Snyatin en Galicie (105 klm) et celui entre Snyatin et Mamornitza, en Bucovine (48 klm).

b) Le parcours entre Mamornitza et Novosielitza (d'environ 10 klm) formant la frontière entre l'Autriche et la Roumanie ;

c) La parcours compris entre Novosielitza et le confluent (d'environ 740 klm) formant la frontière entre Roumanie et la Russie.

La division a, sur le parcours Autrichien, se caractérise, comme celui de toutes les rivières de montagne, par une pente considérable, répartie très inégalement (en Bucovine, en moyenne plus de 1,00 par kilometre ; dans certains

endroits jusqu'à 3,50 par kilometre), de sorte que le lit de la rivière se compose d'une suite de mouilles et de rapides.

La pente très forte donne lieu à des dévastations considérables des rives, le lit se bifurque souvent ; les lignes des bords sont tout-à-fait irrégulières et indécises, saut dans les courbes prononcées, ou l'on rencontre de hautes rives exposées à des éboulements continuels ; le fond mobile consiste en gros gravier, déplacé très-facilement à la moindre crue.

Dans la division b. Sur le parcours Austro-Roumain (de Zurin-Mamornitza à Novosielitza), le caractère de la rivière ne change pas.

Cependant, à cause de la diminution de la pente moyenne, et au fur et à mesure que la composition du sol, dans lequel la rivière a creusé son lit, devient plus homogène, la concentration du lit commence déjà à se prononcer et les lignes des bords, surtout dans les courbes, deviennent de plus en plus apparentes.

Pour faciliter l'exposé, en ce qui concerne *la division c*, sur le parcours formant la frontière Roumano-Russe, nous avons adopté la sous-division précédemment établie par la commission du Pruth en huit sections, savoir :

VIII Section, de Novosielitza à Rădăuți (Lipkani) (environ 60 kilometres de longueur).

La rivière coule dans une large vallée, qu'elle traverse, plusieurs fois, dans toute sa largeur.

En quelques endroits, elle attaque le pied des collines qui longent le côté droit de la vallée et les éboulements, qui en résultent, obstruent plus ou moins le thalweg et causent des dévastations sur la rive opposée.

Néanmoins, ces endroits offrent généralement un chenal bien défini d'assez grande profondeur.

Dans les endroits cependant, où la rivière passe d'une courbe à une autre de sens contraire et où chaque crue comporte des changements considérables du thalweg, les élargissements du lit de la rivière deviennent parfois très-considérables et dégénèrent souvent en bifurcations, circonstances qui ont pour résultat une diminution sensible des profondeurs.

Les forêts étant rares dans cette partie du parcours, ainsi que dans celles décrites plus haut, les obstructions du lit de la rivière par des troncs d'arbres sont de peu d'importance. Mais les digues des moulins anciens et nouveaux, constituent des obstructions d'autant plus graves du lit, qu'elles causent, par leur présence, des dépôts considérables de gravier dans la voie navigable.

La largeur du lit varie dans cette section entre 80 et 250 m. La profondeur sur les seuils est de 0,25 m à 0,30 m à l'étiage. Quant à la pente moyenne, elle ne peut pas être donnée d'une manière exacte, les nivellements n'étant pas encore faits dans les parties supérieures du Pruth.

La pente moyenne pour l'ensemble des sections VIII, VII étant de 0 m 32 par kilomètre, il y a lieu d'évaluer celle de la VIII-e section à environ 0 m 70 par klm.

VII Section de Rădăuți (Lipkani) à Ștefănești (Braniște) (environ 100 klm de longueur). A partir de Lipkani, le Pruth a dû creuser son lit à travers un massif très étendu de collines.

Les conséquences en sont des rives très-hautes et raides qui confinent un lit généralement bien défini et régulièrement creusé.

Les quelques bifurcations qu'on rencontre, dans cette section, sont de moindre importance que les précédentes.

Par suite du manque, presque complet, de forêts dans cette contrée, les obstructions du chenal par des troncs et souches sont insignifiantes.

L'inconvénient le plus grave dans cette section provient des obstructions nombreuses et importantes du lit de la rivière par des blocs de rocher, ainsi que d'un certain nombre de hauts-fonds formés par des bancs de roc.

Les blocs de rocher atteignent parfois un volume d'une vingtaine de mètres cubes et forment en quelques endroits de véritables barrages du lit de la rivière. Le nombre des digues de moulins est considérable.

En quelques endroits la rivière se trouve barée par ces constructions et par les amas de gravier provoqués par elles.

Dans cette section, la largeur du lit varie en général entre 80 et 150 m ; en quelques endroits seulement elle dépasse 200 m.

La profondeur sur les seuils, à l'étiage, est d'environ 30 cm. La pente moyenne peut être évaluée à 0 m 40 par kilomètre.

VI Section de Ștefănești (Branștea) à Bivolari (Călinești) (64 klm De longueur).

Un peu en amont de Ștefănești, la vallée du Pruth s'élargit de nouveau. La rivière la traverse, en de fortes courbes, sur toute sa largeur, se jetant rarement jusqu'aux pieds des collines.

Les constructions du chenal par des rochers sont, par conséquent, peu nombreuses et de peu d'importance.

Mais les rives sont littéralement couvertes de forêts et le lit est rempli par des troncs entassés les uns sur les autres. Le nombre des digues de moulins est considérable, quoique moins grand que dans sections supérieures. Le caractère du lit est beaucoup mieux défini que celui de la VIII-e section ; aussi est-il creusé plus profondément, ce qui le préserve sensiblement de changements brusques et considérables comme ceux de la VIII-e Section.

Les variations de largeur du lit sont peu importantes.

En peu d'endroits la largeur atteint environ 150 m. La profondeur sur les seuils varie entre 30 et 40 cm. La pente moyenne peut être évaluée à 0 m 20 par kilomètre.

V Section, de Bivolari (Călinești) à Ungheni (103 klm de longueur).

Le caractère général de la rivière dans cette section est le même que celui de la section précédente, mais les rives ne sont couvertes de forêts que par intervalles.

Le lit est composé de gros gravier dans la VIII-e section ; de gravier moyen dans la VII-e section ; de gravier fin et de gros sable dans la VI-e section.

La concentration de la rivière dans un seul chenal uniformément creusé s'accroît de plus en plus et le nombre des bifurcations est très-restreint ; il n'y en a que deux sur cette longueur de 103 klm.

La largeur du lit dépasse 100 m que dans six endroits. La profondeur sur les seuils, à l'étiage, est de 0 m 50 à 0 m 60. La pente moyenne est de 0 m 14 par klm.

Sur toutes les sections décrites jusqu'ici les nombreux moulins flottants constituent des obstacles des plus sérieux, dérangeant le cours du fleuve par leur digues et barrages.

VI Section, de Ungheni à Nemtzeni (91 klm De longueur).

La rivière coule dans un lit défini formant des courbes très saillantes, dans une vaste vallée et ne manifeste que très rarement sa tendance à des élargissements nuisibles. Les rives par endroits couvertes de forêts. Généralement, le caractère de la rivière est exactement le même que celui des sections du Bas-Pruth, en aval de Nemtzeni. La largeur du lit dépasse rarement 100 m. La profondeur sur les seuils, à l'étiage, est de 0 m 60 à 0 m 70 et la pente moyenne est de 0 m 12 par klm.

III Section, de Nemtzeni à Falcu (155 klm De longueur).

II Section, de Falcu à Rogojeni (69 klm De longueur).

I Section, Rogojeni au confluent (98 klm De longueur).

Vu le caractère presque identique de ces trois sections, il paraît tout iniqué de les discuter ensemble. La pente relative moyenne se trouve en décroissance permanente de l'amont vers l'aval : de 0 m 10 par klm. Dans la III-e section, elle se réduit à 0 m 07 par km. Dans la II-e et à 0 m 05 par km. Dans la première section.

Les différences entre les pentes locales et la pente moyenne sont insignifiantes : La plus forte pente locale (au k. 181) est de 0 m 18 par km. La largeur du lit ne varie plus qu'entre 60 et 100 m. La profondeur sur les seuils, à l'étiage, est d'environ 0 m 75 dans la III-e, d'environ 0 m 90 dans la II-e et d'environ 1 m 00 dans la I-e section.

La caractéristique de ces trois sections est, à un plus haut degré encore que pour la IV-e section avoisinante, un parcours très-sinueux, dans lequel la formation des courbes a eu lieu avec une régularité tout-à-fait extraordinaire, grâce à la pente insignifiante de la vallée et à l'homogénéité du sol, dans lequel la rivière a creusé son lit.

Cette régularité provient aussi de ce que les éboulements dans les parties concaves (dont l'importance diminue continuellement vers l'aval) sont compensés, au fur et à mesure qu'ils se produisent, par l'avancement des parties convexes correspondantes, de sorte qu'on peut dire que la rivière a visiblement atteint dans ces sections son état d'équilibre si rare pour les rivières non régularisées.

Des observations de vitesse faites en plusieurs endroits, il résulte que la vitesse moyenne à l'étiage peut être évaluée à environ 0 m 60 par seconde dans la VIII-e section.

Elle diminue continuellement vers l'aval et tombe à environ 0 m 40 par seconde dans la première section.

B. Mesures prises et travaux executes

a) Sur le parcours du Pruth en Galicie on a exécuté quelques travaux de consolidation urgents des rives, par entreprises partielles. Pour le commencement d'une régularisation systématique, on dispose, cette année, d'une somme de 200.000 Couronnes. En Bucovine, les travaux de régularisation systématique sont en train d'exécution depuis l'année 1885 et ont coûté, y compris certaines consolidations urgentes des rives la somme de 970,000.

b) Sur le parcours austro-roumain on a procédé, après entente entre les deux états riverains, à des travaux de consolidation des rives d'un caractere urgent.

c) Sur le parcours roumano-russe, les section VIII et VII se trouvent encore complètement à l'état primitif ; à partir de la localité Santa-Maria dans la VI-e section et jusqu'au confluent avec le Danube, des travaux différents d'amélioration ont été exécutés en vertu de la Convention de 1866, depuis 1871 par la Commission mixte du Pruth.

Ces travaux, exécutés d'abord par petites entreprises partielles, ont été commencés du confluent et furent pourduvis vers l'amont, et consistent depuis 1880 – époque à laquelle la Commission du Pruth a créé son propre Service technique – avant tout en curages systématique, exécutés par des plongeurs, du lit de la rivière totalment obstrué et en curages d'entretien, annuellement répétés, en vue du maintien de la voie navigable en état praticable. Ces travaux sont exécutés par deux grandes grues flottantes en fer d'une force élévatrice de 20 tonnes, tandis que les curages d'entretien sont exécutés par trois petites grues flottantes en bois d'une force élévatrice d'environ 3 tonnes ; l'annexe Nr. 1 donne une esquisse et les détails techniques de ces machines. En même temps, les rives ont été déblayées des object qui entravaient la circulation des traits de halage et qui auraient pu, à l'occasion des éboulements pendant les crues, tomber dans le lit et y constituée des nouveaux obstacles ; il s'ensuit que ces déblayages ont du être répétés chaque année, comme mesure d'entretien, surtout dans les sections ssuperieures ou les éboulements des rives sont forts et fréquents.

Le résultat total approximatif des travaux de curage a été : l'enlèvement par plongeurs ou la destruction à la dynamite, d'environ 120,000 arbres, troncs et souches, de 43 carcasses de bateaux et moulins coulés, et d'environ 350 m de blocs de rocher, ainsi que la destruction de plus de 200 digues de moulins en fascines et pilotis. Les déblayages sur les rives ont eu pour résultat l'extirpation d'environ 350,000 arbres et souches la destruction d'une centaine de digues en pilotis et l'evelèvement d'environ 600 m de blocs de rocher gisant dans les falaises des collines bordant la rivière. En outre, pour faciliter le halage des bateaux, on a exécuté un nombre de petites rampes d'accès aux falaises, une vigtaine de petits ponceaux, et des terrassements d'un volume approximatif de 1200 m. En 14 entroits du Bas-Prith, des canaux creusés par les eaux en crue

(gârle) ont dû être fermés d'urgence, au moyen de fascinages et de terrassements, afin de prévenir l'établissement de canaux latéraux s'écoulant dans les marais – canaux qui non seulement peuvent entraîner vers les marais les bateaux allant sous charge à la descente, où ils échouent alors à quelques dizaines de mètres de la rivière, mais qui peuvent même donner lieu, à la longue, à des changements complets du cours de la rivière à travers des marais, comme c'est arrivé assez souvent dans le passé.

L'insuffisance absolue des moyens disponibles ne permettait que l'exécution des travaux les plus urgents, et abstraction faite de quelques dragages à la main au km 48 et de dérochements au km 118 – des travaux spéciaux de régularisation ont été évités sur le parcours de 409 kilomètres entre le confluent et Danutzeni (pres d'Ungheni). A partir de cet endroit vers l'amont, ont été exécutés les travaux de régularisation les plus indispensables, à savoir :

1) Ouverture d'une passe navigable d'une profondeur de 0,60 m à l'étiage, à travers le banc de rocher à Danutzeni, Km. 409, d'une longueur de 83 mètres (Profondeur avant les travaux, 0,25 m à l'étiage).

2) Fixation d'un atterrissement à Ungheni, km 414 par un système d'épis et de traverses.

3) Ouverture d'une passe navigable d'une profondeur de 0,60 m à l'étiage, à travers le banc de rocher à Marhonda, km 418, d'une longueur de 105 mètres, et construction des digues directrices à l'entrée de la passe (Profondeur avant les travaux, 0,15 à 0,20 m à l'étiage).

4) Dragage à la main d'un chenal praticable à travers le banc de gravier à Medeleni, km 437, d'une longueur de 50 m.

5) Double barrement de la bifurcation à Mecleușani, km 463, et dragage à la main d'un chenal praticable à traverser le banc de gravier.

6) Consolidation de la rive gauche dans la grande sinuosité à Vrancești, km 481, par un revêtement continu de 240 m de longueur.

7) Dérochement d'un récif à Unteni, km 486.

8) Dragage à la main d'un chenal praticable à travers le grand banc de gravière à Zabolotenii, km 505, d'une longueur de 150 m.

9) Dérochement d'un récif à Cornu negru, km 518.

En même temps, à mesure de l'avancement des travaux d'ouverture, on a procédé successivement au levé complet et détaillé des cinq sections déjà ouvertes et élaboré une carte hydrographique (carte de navigation) à l'échelle 1/10.000, ainsi que la carte générale à l'échelle 1/100.000.

Pour suffire aux dépenses de son installation et de son administration, ainsi qu'aux frais exigés par les travaux d'amélioration décrits ci-dessus, la Commission disposait, depuis l'année 1871 jusqu'à la fin de 1900, des fonds suivants (voir la spécification détaillée dans le tableau No. II, ci-joint, basé sur le budget rectificatif actuel) :

1. Des revenus réguliers provenant des taxes de navigation, des certificats de bord et des amendes	frs. 1.243.010,42
2. Des subvention des gouvernements des trois Etats repré- sentes à la Commission, par Etat	frs. 278.554,22
Total	836.862,65
3. Des revenus divers, intérêts etc.	25.134,22
4. Des sommes des emprunts contractes	<u>261.721,52</u>
Soit un total de frs.	2.366.728,81
Ou en moyenne par année de frs.	78.890,96

Les dépenses faites dans la même période se sont élevées a (voir spécification contrôlée dans le tableau III) :

1. Pour administration (Secretariat, Caisse de navigation, Inspectorat de navigation) et etudes	frs. 420.372,51
2. Pour constructions, réparations et entretien	138.644,71
3. Pour achats du matériel flottant et mobilier	174.327,65
4. Pour travaux d'amélioration :	
a) Régie (Ingénieur, hivernages, explosifs etc.	318.248,55
b) Curages du lit de la rivière	489.980,17
c) Déblayages sur les rives	180.639,50
d) Corrections et régularisations	98.795,65
e) Remorquages et halages	85.554,48
5. Pour intérêts, assurances et divers	107.225,12
6. Pour emprunts soldés	<u>374.208,47</u>
soit un total de frs.	2.387.996,81

Les fonds affectés spécialement aux travaux d'amélioration dans cette période de 30 ans, s'élèvent à un total (voir points 4 a, b, c, d, e, de l'exposé ci-dessus) de frs. 1.173.218,35 ou par an en moyenne de frs. 39.107,28.

La totalité de ces fonds, répartie sur la longueur de 533 km. Du parcours ouvert à la navigation, est de 2.201 francs par kilomètre, soit 73 francs par kilomètre et par an.

C. Resultats des travaux executés au point de vue du flottage et de la batellerie

Sur le parcours autrichien du Pruth, la partie située en Galicie n'est pas encore flottable, à cause des nombreux digues de moulins qui obstruent le lit jusqu'au confluent du Czérémosz. Le Czérémosz, l'affluent le plus important du Pruth, est flottable depuis au-delà de Wisznitz jusqu'à son confluent. Le parcours du Pruth en Bucovine est partout flottable, et l'influence des travaux executés s'est déjà fait sentir par une réduction notable des périodes de chômage. Il n'y a, naturellement, pas lieu de parler d'un développement de la batellerie, tant que les section d'aval ne seront pas ouvertes.

Il en est même du parcours austro-roumain qui, pendant les époques de l'élévation du niveau. Est suffisamment flottable.

Quant au parcours roumano-russe. Il est dans sa partie supérieure – à défaut de travaux techniques dans les sections VIII et VII – flottable seulement pour les radeaux sans charge ; à partir de la VI-e section seulement commence le mouvement des radeaux chargés de céréales ou de bois. En ce qui concerne le trafic sur les sections ouvertes, la Commission technique, pendant son voyage, a été à même de constater un très grand nombre de radeaux destinés pour les nombreuses échelles de la rivière et surtout pour les deux grandes scieries à vapeur à Danutzeni (km 409) et Leova (227). À partir de Nemtzeni, la Commission a rencontré un grand nombre (environ une centaine) de chalands d'une capacité de 160 à 840 tonnes métriques (à 1.000 kg). Les échelles les plus importantes sur la rivière sont jusqu'à présent :

Côté de Roumanie : Prisecani km 392, Ghermănești 302, Drânceni km 297, Fălciu 165/177, Renzești 135, Rogojeni 98 ;

Côté de Russie : Macarești 359, Nemtzeni km 322, Pogonești km 265, Leova km 225/27, Fălciu 165, Kahul km 89.

Les détails du trafic sur le Pruth, pendant la période de 1871 à 1900 inclusivement, se trouvent exposés dans les tableaux No. IV et V ci-annexés, dressés sur les données de la statistique officielle par l'Inspectorat de navigation de la Commission mixte du Pruth. Il résulte de ces tableaux que le trafic dans la décennie de 1871 à 1880 (avant le commencement des travaux systématiques) était, en moyenne par an :

607 bateaux avec 44.268 tonnes de registre anglais, et 1 radeau vide, tandis qu'il s'est élevé, dans la décennie de 1891 à 1900 – malgré la mauvaise année de 1900 conséquence de la récolte manquée de 1899, à la moyenne annuelle de 657 bateaux avec 60.843 tonnes de registre anglais, et 217 radeaux avec une charge de 2.668 tonnes.

Le nombre des bateaux a donc augmenté, dans ces 30 ans, de 8%, tandis que le tonnage a augmenté de 37%. Quant au tonnage moyen, calculé après élimination des remorqueurs et des bateaux descendus avec moitié charge, il a été, en 1871/1880, en moyenne de 71 ton. Reg. tandis qu'il a atteint en 1899 le chiffre de 102 1/3 Reg. Tonnes, ce qui représente une augmentation de près de 50%.

L'exportation effectuée par ces bateaux des districts riverains du Pruth, consiste presque exclusivement en céréales, dont on a exporté depuis 1871 près de 34 millions de hectolitres, donc en moyenne annuellement 1.1 million de hectolitres. Aussi ce chiffre a subi une augmentation successive : de 850.984 hl moyenne annuelle dans la décennie de 1871 à 1880, l'exportation s'est élevée à 1.415.119 hl moyenne annuelle de 1891 à 1900, ce qui revient à une augmentation de près de 90% ; le chiffre le plus élevé a été de 2.211.840 hl en 1898.

Les bateaux fréquentant le Pruth ont un tirant d'eau variant de 4 à 7 1/2 pieds anglais, 1 m 20 à 2 m 25.

D. Mesures a prendre et travaux a executer

a) Pour le parcours du Pruth, en Galicie, les frais d'une regularisation systématique sont évalués approximativement a 5.600.000 couronnes ; l'exécution de cette régularisation, conformément au 5, al. 2, de la loi du 11 Juin 1901, doit être assurée au plus tôt possible.

D'une manière analogue, le parcours en Bucovine doit être soumis a une régularisation systématique – dévis approximatif 3.000.000 couronnes – laquelle devra être achevée jusqu'a l'année 1911.

Quant aux travaux de barrement des torrents dans le bassin du Czérémosz – travaux d'une importance indiscutable pour la régularisation du Pruth – un projet, dont les frais s'élèvent à 888.000 couronnes, a été déjà élaboré pour la partie située en Bucovine; afin d'assurer l'exécution de ce projet, les négociations avec la diète ont été entamées. Quant à la partie galicienne du bassin du Czérémosz, in n'y a que des ruisseaux de peu d'importance.

b) Pour une régularisation systématique du parcours austro-roumain du Pruth, il n'y a, jusqu'à présent, d'entente internationale établie, ni projets élaborés.

c) En ce qui concerne la régularisation du parcours roumano-russe, un Programme général a été élaboré en Juin 1898 par l'Ingénieur-Inspecteur de la Commission mixte du Pruth, M-r de Toncourt.

Ce programme, modifié partiellement par son auteur en Juin 1901, et dont les frais s'élèvent à 2.010.000 francs, prévoit avant l'exécution des travaux de curage et des déblayages sur les rives dans les section VIII et VII, ainsi que dans la partie jusqu'ici non-achevée de la VI-e section. En outre, ce programme comporte: L'exécution de tous les dragages, dérochements et ouvrages de rétrécissement, nécessaires pour l'établissement et le maintien d'un chenal navigable concentré et régulièrement tracé; le barrement de toutes les ramification de la rivière, et des travaux de consolidation des rives dans les sinuosités menacées de rupture.

Dans le montant de frais de ce programme, soit 2.010.000 frs, sont aussi compris les frais d'achat de deux excavateurs système Priestman et d'une drague refoulante (Spülbagger) système Kretz. Les premiers sont destinés aux dragages généralement peu importants sur les bancs de gravier; la dernière est destinée au maintien du chenal navigable sur les ensablements accidentels; montée sur un fort chaland, elle sera remorquée a l'amont et descendra, en travaillant, à la dérive.

Les prix unitaires qui ont servi à la confection du devis, ont été deduits des expériences faites pendant les années précédentes, sur les section déjà ouvertes (dans des conditions analogue) de la rivière.

E. Conclusions de la Commission technique

Afin de donner un aperçu complet des conditions hydrotechnique actuelles du Pruth, la Commission technique a considéré le parcours entier de la rivière; quant aux conclusions, elle se bornera à considérer la partie internationale du parcours, de Marmornitza à Novosielitza et de Novosielitza jusqu'au confluent avec du Danube.

En ce qui concerne cette dernière partie, la Commission technique, n'ayant pas eu l'occasion de la connaître avant le commencement des travaux, ne peut pas procéder à une stricte comparaison de l'état actuel avec l'état primitif de la rivière. Néanmoins, tant que certains indices hydrotechniques leur permettent une appréciation scientifique, et tant qu'ils ont pu juger d'après les conditions actuelles de la rivière et d'après l'augmentation de la capacité des bateaux fréquentant le Pruth – les Soussignés n'hésitent point à déclarer que les travaux exécutés jusqu'à présent sur les parties ouvertes à la navigation de la rivière, ont été conçus d'une façon très économique, donnant partout les résultats désirés. La Commission technique constate spécialement avec satisfaction que la direction des travaux, en parfaite appréciation du caractère de la rivière, n'a point procédé à des coupures des nombreuses sinuosités, mais a protégé, au contraire, celles qui étaient menacées de rupture. Vu le débit très faible du Pruth (22 m par seconde à l'étiage), cette manière de procéder est la seule qui puisse garantir le maintien du Pruth comme voie navigable; aussi sera-t-il nécessaire à l'avenir, de se tenir strictement à ce principe, afin d'éviter un abaissement du niveau des eaux qui rendrait impossible toute navigation.

Le trafic intensif, en radeaux et en bateaux, qui a été observé dès à présent sur les sections déjà corrigées du Pruth, prouve jusqu'à l'évidence l'importance indubitable de cette voie d'eau internationale, ce qui laisse présumer qu'il sera – dans l'intérêt commun des Etats riverains – tout indiqué de continuer de la façon la plus intensive cette oeuvre déjà commencée et ayant donné jusqu'ici des résultats si satisfaisants. Pour ces raisons, il paraît désirable de pourvoir à une continuation prompte des travaux de correction sur les parties de la rivière non-achevées jusqu'à présent, c'est à dire sur les sections VI, VII et VIII – et de joindre au parcours international administré par la Commission mixte du Pruth, aussi la partie de rivière Mamornitza-Novosielitza, comme IX-e section. Ces mesures seront d'autant plus désirables, que pour la régularisation du parcours en Galicie et en Bucovine, les dispositions nécessaires sont déjà prises, et cela en vue d'un achèvement des travaux dans un délai de dix ans. Par conséquent, il serait à désirer qu'aussi la régularisation des sections VI-IX fut terminée dans ce même délai de dix ans.

Il est bien entendu qu'il faudra aussi pourvoir aux travaux supplémentaires de correction sur les sections IV et V, ainsi qu'aux travaux d'entretien sur les sections déjà ouvertes.

Le programme général pour les travaux d'amélioration dans les sections IV-VIII, élaboré par Mr de Toncourt, a été examiné sur les lieux mêmes par

les soussignés; il a été trouvé bon et fut accepté. Les plans et dévis qui le composent, ont été approuvés et, tant qu'ils sont élaborés, signés par la Commission.

Etant donné qu'une interruption des travaux de la Commission de Pruth devrait être à tout prix évitée, pour ne pas compromettre le développement du trafic considérable qui existe déjà sur la rivière, il paraît bien indiqué que les Gouvernements des Etats riverains approuvent le programme de Mr de Toncourt au plus tôt possible; en attendant, et jusqu'au moment, où les Gouvernements auront pris leurs décisions au point de vue financier, il sera nécessaire – pour les raisons exposées ci-dessus – d'allouer à la Commission du Pruth une subvention annuelle d'au moins 25.000 francs par Etat.

Attendu que, pour des raisons financières, ce programme ne prévoit que les corrections les plus indispensables, les soussignés sont d'avis qu'il peut se faire que le montant du dévis 2.010.000 frs., soit dépassé d'une somme plus ou moins considérable, et cela d'autant plus que les expériences faites sur d'autres rivières démontrent que les exigences d'une voie navigable vont toujours en croissant avec l'augmentation du trafic. Il est, en outre, difficile de prévoir les fluctuations des prix de la main d'oeuvre et des matériaux pour une période aussi grande de temps. Cela, et la nécessité d'introduire dans le cadre du programme la IX-e section, détermine la Commission technique à porter le montant du dévis élaboré par Mr de Toncourt à la somme de 3.000.000 francs.

Pour des raisons économiques, ainsi qu'en vue du maintien de la navigabilité de la rivière, la Commission technique est d'avis qu'il faudra à temps fixer toutes les rives concaves qui montrent actuellement une configuration régulière et prouvent par là que l'équilibre entre la force du courant et la résistance du sol est établi – afin de les préserver de déformations ultérieures qui ne seront jamais exclues, surtout dans les sections supérieures. D'après les observations faites sur la rivière, ce résultat sera probablement facile à obtenir, sans demander de grands sacrifices, en escarpant (avec une inclination proportionnelle au rayon de la courbe) la rive concave jusqu'au niveau de l'étiage, pour dévier ainsi le courant vers le milieu du lit, et de garantir ce talus par des fascines vives. Il sera nécessaire à procéder d'abord à des essais pratiques pour déterminer le système le plus convenable d'une pareille fixation des courbes. L'exécution de ces revêtements mérite d'autant plus d'attention, qu'à leur défaut la tendance du Pruth; de compenser les érosions dans la partie concave par l'avancement simultané de la partie convexe – amène nécessairement une augmentation successive des sinuosités et, partant, une détérioration du lit sur le seuil voisin.

Considérant les nombreuses questions techniques qui peuvent surgir pendant l'exécution d'une oeuvre si complexe que celle de la régularisation du Pruth, et les difficultés qui s'opposent à une intervention directe des gouvernements pourraient envoyer, à des intervalles de 3 ans, des nouvelles Commission technique, qui seraient chargées de constater les résultats obtenus,

d'examiner et d'approuver les projets nouveaux, et de formuler éventuellement des nouvelles propositions.

Fait à Bucarest en triple exemplaires le 21 Juillet/3 Augt. 1901.

Signés: R. Iszkowski

Fr. Haberlandt

A. Saligny

S. Jevane

Traducere

Proces-Verbal

Încheiat la București la 21 iulie/3 august 1901, cu privire la lucrările de regularizare ale Prutului, între Mamornița și confluența sa cu Dunărea

Membrii Comisiei:

Pentru Austria: Dl. Romuald Iszkowski, consilier ministerial și Dl. Frederic Haberlandt, consilier pentru lucrări publice (Ober-Baurath)

Pentru România: Dl. Anghel Saligny, inspector general al Podurilor și Șoselelor

Pentru Rusia: Dl. Stanislas de Jevane, consilier de stat.

Subsemnații, însărcinați de guvernele respective ale celor trei state reprezentate în Comisia Mixtă a Prutului și pentru executarea deciziei acestora, înscrisă în Protocolul nr. 132 al Comisiei am procedat la examinarea:

1. lucrărilor de ameliorare executate, până acum, și a rezultatelor obținute
2. a proiectului general din 1898 pentru continuarea lucrărilor elaborat de inginerul-inspector al Comisiei Prutului, dl De Toncourt.

În acest scop subsemnații, ne-am transportat, la 6/19 iulie, însoțiți de dl De Toncourt, la Cernăuți, punctul de plecare al investigațiilor noastre.

Prima parte a traseului, cuprinsă între Cernăuți și Bivolari, limita actuală a lucrărilor Comisiei Prutului, a fost făcută cu trăsura de-a lungul râului.

Restul traseului, până la confluență, a fost efectuat la bordul vasului de inspecție al Comisiei, pe care ne-am imbarcat la Bivolari.

Nivelul apelor, în timpul călătoriei, a fost: de + 0 m 06 la Cernăuți, de + 1 m 87 la Bivolari, de + 1 m 53 la Ungheni și de + 2 m 27 la Drânceni. Remarcăm că etiajul Prutului la Cernăuți se află la – 0 m 60, sub zero local; înălțimea reală a nivelului apei, la Cernăuți, a fost de 0 m 66.

Cu ajutorul studiilor și observațiilor efectuate în timpul acestei călătorii, a datelor furnizate de domnii delegați ai Austriei cu privire la partea superioară a Prutului, în Galiția și Bucovina, ca și a informațiilor și explicațiilor date de dl De Toncourt, inginerul-inspector, subsemnații au făcut constatările consemnate în prezentul proces-verbal.

A. Regimul hidrografic al Prutului

Bazinul Prutului are o suprafață de 27.477 km, din care 7.967 km revin parcurului austriac, până la Mamornita. În această parte a bazinului, care furnizează aproape întreaga alimentare cu apă a râului, mărimea medie anuală a precipitațiilor atmosferice se ridică la 785 mm, ceea ce corespunde la un volum mediu anual de 6.254.910 m.

În ceea ce privește plutăritul și transportul cu șalandele trebuie luate în considerare trei diviziuni:

a) În Austria – parcurul între Mikulicsin și Snyatin, în Galiția (105 km) și acela între Snyatin și Mamornita, în Bucovina (48 km);

b) Parcurul între Mamornita și Novosielita (circa 10 km), care formează frontiera între Austria și România;

c) Parcurul cuprins între Novosielita și confluență (de aproximativ 740 km), care formează frontiera între România și Rusia.

Diviziunea a, pe parcurul austriac, se caracterizează, ca acela al tuturor râurilor de munte, printr-o pantă considerabilă, repartizată foarte inegal (în Bucovina, în medie peste un metru pe km; în anumite locuri până la 3,50 m pe km), astfel că albia râului se compune dintr-o serie de adâncituri și planuri înclinate.

Panta foarte accentuată produce degradări considerabile ale malurilor, albia se bifurcă adesea; liniile de margine sunt în totalitate neregulate și indecise, cu excepția curbilor pronunțate, unde se întâlnesc maluri înalte, expuse la continue alunecări de teren; fundul mobil al albiei constă în pietriș mare, deplasat cu foarte mare ușurință la cea mai mică creștere a apelor.

În *diviziunea b*, pe parcurul austro-român (de la Zurin-Mamornita la Novosielita), caracterul râului nu se schimbă.

Totuși, datorită diminuării pantei medii și pe măsură ce compoziția solului, în care râul și-a săpat albia, devine mai omogenă, concentrarea albiei începe deja să se pronunțe și liniile malurilor, mai ales la curbe, devin din ce în ce mai clare.

Pentru a ușura expunerea, în ceea ce privește *diviziunea c*, pe parcurul căreia se formează frontiera româno-rusă, am adoptat subdiviziunea stabilită anterior de Comisia Prutului în opt secțiuni, adică:

Secțiunea a opta, de la Novosielita la Rădăuți (Lipcani) (circa 60 km lungime)

Râul curge printr-o vale largă pe care o traversează de mai multe ori, pe toată lărgimea sa.

În câteva locuri, el atacă poalele colinelor care se întind pe partea dreaptă a văii și înămolirile care rezultă astupă, mai mult sau mai puțin, talvegul, producând degradări pe malul opus.

Totuși, aceste locuri oferă, în general, un șenal bine definit, cu destul de mare adâncime.

Cu toate acestea, în locurile în care râul trece de la o curbă la alta de sens opus și unde fiecare creștere a apelor produce schimbări considerabile ale

talvegului, lărgirile albiei râului devin uneori foarte accentuate și degenerază adesea în bifurcații, împrejurări care au întotdeauna ca rezultat o sensibilă diminuare a adâncimilor.

Pădurile fiind rare pe această porțiune a parcursului ca și pe acelea descrise mai sus, astupările albiei râului cu trunchiuri de copaci sunt de mică importanță. Dar digurile morilor vechi și noi constituie obstrucționări cu atât mai grave ale albiei râului, cu cât ele cauzează, prin prezența lor, depozite considerabile de pietriș pe calea navigabilă.

Lărgimea albiei variază, în această secțiune, între 80 și 250 m. Adâncimea, la praguri, este de la 0,25 m la 0,30 m la etiaj. Cât despre panta medie, ea nu poate fi dată cu exactitate, nefiind încă făcute nivelmentele pe partea superioară a Prutului.

Secțiunea a șaptea, de la Rădăuți (Lipcani) la Ștefănești (Braniștea) (circa 100 km lungime). Începând de la Lipcani, Prutul a trebuit să-și sape albia de-a latul unui masiv foarte întins de coline.

Consecințele sunt maluri foarte înalte și abrupte, care configurează o albie în general bine definită și săpată regulat.

Cele câteva bifurcații întâlnite în această secțiune sunt de mai mică importanță decât precedentele.

Ca urmare a lipsei aproape complete de păduri în această zonă, obstrucționările șenalului de către trunchiuri și bușteni sunt insignifiante.

Inconvenientul cel mai grav în această secțiune provine din obstrucționările numeroase și importante ale albiei râului, prin blocuri de stâncă, ca și de un anumit număr de zone de mică adâncime, formate de bancurile de piatră.

Blocurile de stâncă ating câteodată un volum de 20 m și formează în câteva locuri veritabile baraje în albia râului. Numărul digurilor de mori este considerabil.

În câteva locuri râul este barat de aceste construcții și de îngrămădirile de pietriș provocate de ele.

Pe această secțiune, lărgimea albiei variază în general între 80 și 150 m, numai în câteva locuri ea depășește 200 m.

Adâncimea la praguri, la etiaj, este de circa 30 cm. Panta mijlocie poate fi evaluată la 0,40 m pe km.

Secțiunea a șasea, de la Ștefănești (braniștea) la Bivolari (Călinești) (64 km lungime)

Puțin din amonte de Ștefănești, valea Prutului se lărgeste din nou. Râul o traversează, cu curbe accentuate, pe toată lărgimea sa, ajungând rareori până la picioarele camelor.

În consecință, obstrucționările șenalului de către stânci sunt puțin numeroase și de mică importanță.

Dar malurile sunt literalmente acoperite cu păduri și albia este umplută cu trunchiuri, îndesate unele în altele. Numărul digurilor de mori este considerabil, deși mai mic decât în secțiunile superioare. Caracterul albiei este mult mai bine

definit decât acela din secțiunea a opta; de asemenea ea este săpată mai profund, ceea ce păstrează, în mod sensibil, schimbările bruște și considerabile, ca acelea ale secțiunii a opta.

Variațiile lărgimii albiei sunt puțin importante.

În puține locuri lărgimea atinge circa 150 m. Adâncimea la praguri variază între 30 și 40 cm. Panta medie poate fi evaluată la 0,20 m pe km.

Secțiunea a cincea, de la Bivolari (Călinești) la Ungheni (103 km lungime)

Caracteristicile generale ale râului în această secțiune sunt aceleași ca acelea ale secțiunii precedente, dar malurile nu sunt acoperite cu păduri decât parțial.

Albia este compusă din pietriș mare în secțiunea opt; din pietriș mijlociu în secțiunea șapte; din pietriș fin și nisip mare în secțiunile șase și cinci.

Concentrarea râului într-un singur șenal uniform săpat se accentuează din ce în ce mai mult și numărul bifurcațiilor este foarte restrâns; nu există decât două pe această distanță de 103 km.

Lărgimea albiei nu depășește 100 m decât în șase locuri. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de la 0,50 m la 0,60 m. Panta medie este de 0,14 m pe km.

Pe toate secțiunile descrise până acum, numeroase mori plutitoare constituie obstacole din cele mai serioase, deranjând cursul râului prin digurile și barajele lor.

Secțiunea a patra, de la Ungheni la Nemțeni (91 km lungime)

Râul curge într-o albie bine definită, formând curbe foarte accentuate într-o vastă vale și nu-și manifestă decât foarte rar tendința spre lărgiri dăunătoare. Malurile sunt pe alocuri acoperite de păduri. În general, caracteristicile râului sunt exact la fel ca acelea ale secțiunilor Prutului inferior, în aval de Nemțeni. Lărgimea albiei depășește rareori 100 m. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de la 0,60 m la 0,70 m și panta medie este de 0,12 m pe km.

Secțiunea a treia, de la Nemțeni la Fălciu (155 km lungime)

Secțiunea a doua, de la Fălciu la Rogojeni (69 km lungime)

Secțiunea a întâia, de la Rogojeni la confluență (98 de km lungime)

Având în vedere caracterul aproape identic al celor trei structuri, ni se pare indicat să le discutăm împreună. Panta medie relativă se găsește în descreștere permanentă din amonte spre aval: de la 0,10 m pe km în secțiunea a treia, ea se reduce la 0,07 m pe km în a doua și la 0,05 m pe km în prima secțiune.

Diferențele între pantele locale și cea medie sunt insignifiante: cea mai puternică pantă locală (la km 181) este de 0,18 m pe km. Lărgimea albiei nu mai variază decât între 60 și 100 m. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de circa 0,75 m în secțiunea a treia, de circa 0,90 m în a doua și circa 1,00 m în prima secțiune.

Caracteristica acestor trei secțiuni este, într-un grad și mai înalt decât acela pentru secțiunea a patra învecinată, un parcurs foarte sinuos, în care formarea de curbe are loc cu o regularitate cu adevărat extraordinară, grație pantei insignifiante a văii și omogenității solului în care râul și-a săpat albia.

Această regularitate provine de asemenea din faptul că surpările din părțile concave (a căror importanță se diminuează continuu spre aval) sunt compensate, pe măsură ce se produc, de avansul părților convexe corespunzătoare, în așa fel încât se poate spune că râul și-a atins, în mod vizibil, în aceste secțiuni starea de echilibru, atât de rară pentru râurile neregularizate.

Din observațiile de viteză efectuate în mai multe locuri rezultă că viteza medie la etiaj poate fi evaluată la circa 0,60 m pe secundă în secțiunea a opta.

Aceasta se diminuează în mod constant spre aval și scade la circa 0,40 m pe secundă în prima secțiune.

B. Măsuri luate și lucrări executate

a) Pe parcursul din Galiția al Prutului s-au executat câteva lucrări și consolidare urgentă a malurilor, prin antreprize parțiale. Pentru începerea unei regularizări sistematice se dispune, anul acesta, de o sumă de 200.000 coroane. În Bucovina, lucrările de regularizare sistematică sunt în curs de executare din anul 1885 și au costat, inclusiv anumite consolidări urgente ale malurilor, suma de 970.000 coroane.

b) Pe parcursul austro-român s-a procedat, conform înțelegerii dintre cele două state riverane, la lucrările de consolidare a malurilor, cu caracter de urgență.

c) Pe parcursul româno-rus, secțiunile a opta și a șaptea se găsesc încă complet în stare primitivă; începând de la localitatea Sf. Maria din secțiunea a șasea și până la confluența cu Dunărea, au fost executate diferite lucrări de ameliorare, în virtutea convenției din 1866, începând cu anul 1871, de către Comisia Mixtă a Prutului.

Aceste lucrări, executate mai întâi prin intermediul unor mici antreprize parțiale, au fost începute de la confluență și au fost continuate spre amonte și constau, după 1880 – perioada în care Comisia Prutului și-a creat propriul ei Serviciu Tehnic – în special din curățiri sistematice, executate de scafandri, a albiei râului, în totalitate astupată, și în lucrări de curățire de întreținere, repetate anual, în vederea menținerii în stare practicabilă a căii navigabile. Aceste lucrări sunt executate cu două mari grui flotante, cu corp de fier, cu o forță elevatoare de 20 tone, pe când curățirile de întreținere sunt executate cu trei mici grui flotante din lemn, cu o forță elevatoare de circa trei tone; anexa nr. 1 dă o schiță și detaliile tehnice ale acestor mașini.

În același timp, malurile au fost eliberate de obiectele care împiedicau circulația șenalurilor de halaj și care ar fi putut, cu ocazia surpărilor pe timpul creșterii apelor, să cadă în albie și să constituie noi obstacole; se urmărește ca aceste debreieri să fie repetate anual, ca măsură de întreținere, mai ales în secțiunile superioare, unde surpările malurilor sunt puternice și frecvente.

Rezultatul total aproximativ al lucrărilor de curățire a fost: ridicarea de către scafandri sau distrugerea cu dinamită a circa 12.000 arbori, trunchiuri și bușteni, a 43 de carcase de vase sau mori scufundate, a aproximativ 350 m de

blocuri de stâncă, ca și distrugerea a peste 200 de diguri de mori din fascine și piloți. Debreierile pe maluri au avut ca rezultat extirparea a circa 350.000 arbori și bușteni, distrugerea a 100 de diguri din piloți și ridicarea a aproximativ 600 m de blocuri de stâncă, situate pe falezele colinelor care mărginesc râul. În afară de aceasta, pentru a facilita halajul vaselor, s-au executat un număr de cinci rampe de acces spre faleze, 20 de mici podețe și terasamente cu un volum aproximativ de 1.200 m. În 14 locuri de pe Prutul inferior, au trebuit închise de urgență, prin lucrări executate cu fașine și prin terasamente, canalele săpate de apele în creștere (gârlele), în scopul de a preveni formarea de canale laterale, care se scurgeau în mlaștini, canale care puteau deturna spre mlaștini nu numai vasele care veneau încărcate la vale, unde ele eșuau atunci la câteva zeci de metri de râu, dar care puteau chiar da loc, în timp, la schimbări complete ale cursului printre mlaștini, așa cum s-a întâmplat destul de frecvent în trecut.

Insuficiența absolută a mijloacelor disponibile nu a permis decât executarea lucrărilor cele mai urgente și, făcând abstracție de câteva dragaje la km 48 și derocările de la km 118, au fost evitate lucrările speciale de regularizare pe parcursul de 409 km dintre confluență și Dănuțeni (lângă Ungheni). Începând din acest loc spre amonte, au fost executate cele mai indispensabile lucrări de regularizare, adică:

1. Deschiderea unei căi navigabile cu o adâncime de 0,60 m la etiaj, de-a curmezișul bancului de stâncă de la Dănuțeni, la km 409, cu o lungime de 83 m (adâncimea, înainte de lucrări, 0,25 la etiaj).

2. Fixarea unei aluviuni la Ungheni, km 414, printr-un sistem de pinteni și de traverse.

3. Deschiderea unei căi navigabile, cu o adâncime de 0,60 m la etiaj, de-a curmezișul bancului de stâncă de la Marhonda, km 418, cu o lungime de 105 m și construirea de diguri directe la intrarea în trecere (adâncimea înainte de lucrări, de la 0,15 la 0,20 m la etiaj).

4. Dragarea unui șenal practicabil de-a curmezișul bancului de pietriș la Medeleni, km 437, cu o lungime de 50 m.

5. Dubla barare a bifurcării de la Miclăușani, km 463, și dragarea unui șenal practicabil de-a curmezișul bancului de pietriș.

6. Consolidarea malului stâng la marea sinuozitate de la Vrancești, km 481, cu un înveliș continuu de 240 m lungime.

7. Derocarea unui recif la Unteni, km 486.

8. Dragarea unui șenal practicabil de-a curmezișul marelui banc de pietriș la Zabolteni, km 505, cu o lungime de 150 m.

9. Derocarea unui recif la Cornu Negru, km 518.

În același timp, pe măsura avansării lucrărilor de deschidere, s-a procedat, în mod succesiv, la cartografierea completă și detaliată a cinci secțiuni deja deschise navigației și la elaborarea unei hărți hidrografice (hartă de navigație) la scara 1:10.000, ca și a hărții generale la scara 1:100.000.

Pentru satisfacerea cheltuielilor de instalare și administrare, ca și ale acelor solicitate de lucrările de ameliorare, descrise mai sus, Comisia dispunea,

din anul 1871 până la sfârșitul anului 1900, de următoarele fonduri (a se vedea specificarea detaliată în tabelul nr. 2 anexat, bazată pe bugetele rectificative anuale, aprobate de Comisia Mixtă și controlate de comisia tehnică actuală):

1. Venituri provenite din taxe de navigație, certificate de bord și amenzi	1.243.010,42
2. Subvenții ale guvernelor celor trei state reprezentate în Comisie	278.854,22
franci per stat – Total	836.862,65
3. Venituri diverse, dobânzi, etc.	franci 25.134,22
4. Sumele împrumuturilor contractate	franci 261.721,52
Adică un total de	2.366.728,81
Sau în medie pe an de	78.890,96
Cheltuielile efectuate în aceeași perioadă s-au ridicat la (vezi specificarea controlată în tabelul 3):	

1. Pentru administrație (Secretariat, Casa de Navigație, Inspekția de Navigație) și studii franci	420.372,51
2. Pentru construcții, reparații și întreținere	138.644,71
3. Pentru cumpărarea de material flotant și mobilier	174.327,65
4. Pentru lucrări de ameliorare:	
a) Regie (inginer, iernarea navelor, explozivi, etc.)	18.248,55
b) Curățiri ale albiei râului	489.980,17
c) Debbeieri pe maluri	180.639,50
d) Corecții și regularizări	98.795,65
e) Remorcaje și halaj	85.544,48
5. Pentru dobânzi, asigurări și diverse	107.225,12
6. Pentru retrocedarea împrumuturilor	374.208,47
Adică un total de	2.387.996,81

Fondurile afectate special pentru lucrările de ameliorare, în această perioadă de 30 de ani, se ridică la un total (vezi punctele 4a, b, c, d, e, ale expunerii de mai sus) la 1.173.218,35 franci, sau, în medie pe an, la 39.107,28 franci.

Totalitatea acestor fonduri, repartizată pe lungimea de 533 km a parcursului deschis navigației este de 2.201 franci pe kilometru, adică 73 franci pe kilometru într-un an.

C. Rezultatele lucrărilor din punctul de vedere al plutăritului și al navigației cu șalandele

Pe parcursul austriac al Prutului, partea situată în Galiția nu este încă flotabilă, din cauza numeroaselor diguri de mori care obstrucționează albia, până la confluența cu Ceremușul. Ceremușul, afluentul cel mai important al Prutului, este flotabil de la Vijnița până la confluență. Parcursul în Bucovina este în totalitate flotabil și influența lucrărilor executate s-a făcut deja simțită, printr-o notabilă reducere a perioadelor de inactivitate. Nu este cazul să vorbim

de o dezvoltare a navigației cu șalandele, atâta timp cât secțiunile din aval nu vor fi deschise.

Situația este aceeași pe parcursul austro-român care, în perioadele de ridicare ale nivelului apelor, este suficient de flotabil.

Cât despre parcursul româno-rus, acesta este în partea sa superioară – în pofida lucrărilor tehnice din secțiunile a opta și a șaptea – flotabil numai pentru plutele fără încărcătură; numai din secțiunea a șasea începe traficul plutele încărcate cu cereale sau lemn. În ceea ce privește traficul pe secțiunile deschise, Comisia tehnică, în timpul călătoriei sale, a fost în situația de a constata un foarte mare număr de plute cu destinația pentru numeroasele schele de pe râu și, mai ales, pentru cele două mari fabrici de cherestea cu aburi de la Dănuțeni (km 409) și Leova (km 227). Începând de la Nemțeni, Comisia a întâlnit un număr mare (circa 100) de șalande, cu o capacitate de la 160 la 840 tone metrice (a câte 1.000 kg). Până în prezent, schelele cele mai importante de pe râu sunt:

Pe partea României: Prisecani, km 392, Ghermănești 302, Drânceni 297, Fălciu 165/177, Rânzești 135, Rogojeni 98;

Pe partea Rusiei: Măcărești 359, Nemțeni 322, Pogonești 265, Leova 225/227, Fălciu 165, Cahul 89.

Detaliile traficului pe Prut, în perioada din 1871 până în 1900 inclusiv, se găsesc expuse în tabelele nr. 4 și 5 anexate, întocmite pe baza datelor statisticii oficiale a Inspectoratului de Navigație al Comisiei Mixte a Prutului. Din aceste tabele, rezultă că traficul în decada de la 1871 până la 1880 (înainte de începerea lucrărilor sistematice) era, în medie pe an:

604 vase cu 44.268 tone registru englez și o plută goală, în timp ce el s-a ridicat, în decada de la 1891 la 1900 – în ciuda anului slab 1900, consecință a recoltei deficitare din 1899 – la o medie anuală de 657 vase cu 60.843 tone registru englez și 217 plute, cu o încărcătură de 2.668 tone.

Numărul de vase a crescut deci în acești 30 de ani cu 8%, în timp ce tonajul a crescut cu 37%. Cât despre tonajul mediu, calculat după eliminarea remorcherelor și a vaselor coborâte cu jumătate de încărcătură, acesta a fost, între 1871 și 1880, în medie, de 71 tone registru, în timp ce el a atins în 1899 cifra de 102,5 tone registru, ceea ce reprezintă o creștere de aproape 50%.

Exportul efectuat cu aceste vase din districtele riverane Prutului constă aproape exclusiv în cereale, din care s-au exportat din 1871 aproape 34 milioane de hectolitri, deci o medie anuală de 1,1 milioane de hectolitri. Și această cifră a suferit o creștere succesivă: de la o medie anuală de 850.984 hl în decada de la 1871 până la 1880, exportul s-a ridicat la o medie anuală de 1.415.119 hl în decada de la 1891 până la 1900, ceea ce semnifică o creștere de aproape 90%; cea mai ridicată cifră a fost de 2.211.840 hl în 1898.

Vasele care circulă pe Prut au un pescaj variind de la 4 la 7,5 picioare engleze, adică de la 1,20 m la 2,25 m.

D. Măsurile de luat și lucrări de executat

a) Pentru parcursul Prutului din Galiția, cheltuielile unei regularizări sistematice sunt evaluate la aproximativ 5.600.000 coroane; conform art. 5 al. 2 al Legii din 11 iunie 1901, executarea acestei regularizări trebuie să fie asigurată cât mai curând posibil.

În mod asemănător, parcursul din Bucovina trebuie să fie supus unei regularizări sistematice – deviz aproximativ 3.000.000 coroane – care va trebui să fie încheiată până în anul 1911.

Cât despre lucrările de barare a torcuților din bazinul Ceremușului – lucrare de o indiscutabilă importanță pentru regularizarea Prutului – a fost deja elaborat un proiect, ale cărui cheltuieli se ridică la 888.000 coroane, pentru partea situată în Bucovina; în scopul de a asigura executarea acestui proiect, au fost începute negocieri cu Dieta. Cât despre partea galițiană a bazinului Ceremușului, nu există decât pâraie de mică importanță.

b) Până în prezent nu există nici înțelegere internațională încheiată, nici proiecte elaborate pentru o regularizare sistematică a parcursului austro-român al Prutului.

c) În ceea ce privește regularizarea parcursului româno-rus, a fost elaborat, în iunie 1898, de către inginerul-inspector al Comisiei Mixte a Prutului, dl De Toncourt, un program general.

Acest program, modificat parțial de autorul său în iunie 1901, și ale cărui cheltuieli se ridică la 2.010.000 franci, prevede, mai întâi, executarea lucrărilor de curățire și de debleiere pe maluri, în secțiunile a opta și a șaptea, ca și pe porțiunea încă neterminată a secțiunii a șasea. În afară de aceasta, programul presupune: executarea tuturor dragajelor, derocărilor și lucrărilor de îngustare a albiei, necesare pentru stabilirea și menținerea unui șenal navigabil concentrat și trasat în mod regulat; bararea tuturor ramificațiilor râului și lucrări de consolidare a malurilor în sinuozitățile amenințate de ruptură.

În totalul cheltuielilor acestui program, adică 2.010.000 franci, sunt de asemenea cuprinse cheltuielile pentru cumpărarea a două excavatoare sistem Priestman și a unei drăgi refulate (Spülbagger) sistem Kretz. Primele sunt destinate dragajelor, în general mai puțin importante, de pe bancurile de pietriș; ultima este destinată menținerii șenalului navigabil la inisipările accidentale; montată pe o șalandă puternică, ea va fi remorcată în amonte și va coborî, în timp ce lucrează, în derivă.

Prețurile unitare, care au servit la elaborarea devizului, au fost deduse din experiența anilor trecuți, pe secțiunile deja deschise (în condiții analoage) ale râului.

E. Concluziile Comisiei tehnice

În scopul de a reda un tablou complet al condițiilor hidrotehnice actuale ale Prutului, Comisia tehnică a luat în considerare întregul parcurs al râului; cât despre concluzii, acestea se vor mărgini să ia în considerare partea internațională a

parcursului, de la Mamornița la Novosielîța și de la Novosielîța până la confluența cu Dunărea.

În ceea ce privește această ultimă parte, Comisia tehnică neavând ocazia să o cunoască înainte de începerea lucrărilor, nu poate proceda la o comparație strictă a stării actuale cu cea primitivă a râului. Totuși, în măsura în care anumite indicii hidrotehnice le permit o apreciere științifică și atât cât pot ei judeca după condițiile actuale ale râului și după sporirea capacității navelor care circulă pe Prut, subsemnații nu ezită deloc să declare că lucrările executate până în prezent pe părțile deschise navigației pe râu au fost concepute într-o manieră foarte economică, dând pretutindeni rezultatele dorite. În special, Comisia tehnică constată cu satisfacție că conducerea lucrărilor, apreciind perfect caracteristicile râului, nu a procedat deloc la tăierea numeroaselor sinuozități, ci, dimpotrivă, le-a protejat pe acelea care erau amenințate cu ruptura. Având în vedere debitul foarte slab al Prutului (22 m pe secundă la etiaj), acest mod de a proceda este singurul care poate garanta menținerea Prutului în calitate de cale navigabilă; de asemenea, va fi necesar, în viitor, să se respecte strict acest principiu, în scopul de a evita o scădere a nivelului apelor care ar face imposibilă orice navigație.

Intensul trafic, cu plutele și cu vase, care a fost observat, la ora actuală, pe secțiunile deja amenajate ale Prutului demonstrează în mod evident, importanța indubitabilă a acestei căi navigabile internaționale, ceea ce permite să se presupună că va fi – în interesul comun al statelor riverane – indicat să se continue, cu toată sinceritatea, această lucrare deja începută și care a dat, până acum, rezultate atât de satisfăcătoare. Din aceste motive, ar părea de dorit să se continue, în mod prompt, lucrările de corecție pe porțiunile neterminate în prezent ale râului, adică pe secțiunile a șasea, a șaptea și a opta, și să se adauge la parcursul internațional administrat de Comisia Mixtă a Prutului și porțiunea de râu de la Mamornița și Novosielîța, ca secțiunea a noua. Aceste măsuri ar fi cu atât mai de dorit cu cât au fost deja date dispozițiile necesare pentru regularizarea parcursului în Galiția și Bucovina, și aceasta în vederea unei finalizări a lucrărilor într-un interval de zece ani. În consecință, ar fi de asemenea de dorit ca regularizarea secțiunilor, de la a șasea la a noua, să fie terminată în același interval de zece ani.

Este de la sine înțeles că va trebui, de asemenea, să se procedeze la lucrări suplimentare de corecție pe secțiunile patru și cinci, ca și lucrările de întreținere pe secțiunile deja deschise pentru navigație.

Programul general al lucrărilor de ameliorare pe secțiunile patru-opt, elaborat de dl De Toncourt, a fost examinat de subsemnații chiar la fața locului; el a fost considerat drept bun și acceptat. Planurile și devizul care îl compun au fost aprobate și, în măsura în care sunt elaborate, semnate de Comisie.

Dat fiind că o întrerupere a lucrărilor Comisiei Mixte a Prutului trebuie cu orice preț evitată, spre a nu compromite dezvoltarea traficului considerabil care există deja pe fluviu, ar părea indicat ca guvernele statelor riverane să aprobe,

cât mai curând posibil, programul dlui De Toncourt; până în momentul în care guvernele vor lua deciziile din punct de vedere financiar va fi necesar – pentru motivele expuse mai sus – să se aloce Comisiei Prutului o subvenție anuală de cel puțin 25.000 franci de către fiecare stat.

Având în vedere faptul că, din motive financiare, acest program nu prevede decât convecțiile cele mai indispensabile, subsemnații sunt de părere că este posibil ca mărimea devizului, de 201.000 franci, să fie depășită, cu o sumă mai mult sau mai puțin considerabilă, și aceasta cu atât mai mult cu cât experiențele făcute pe alte râuri demonstrează că exigențele unei căi navigabile cresc odată cu sporirea traficului. În plus, este dificil să se prevadă, pentru o perioadă atât de îndelungată, fluctuațiile prețurilor mâinii de lucru și ale materialelor. Acest fapt și necesitatea introducerii în program a secțiunii a noua, determină Comisia tehnică să modifice mărimea devizului elaborat de dl De Toncourt la suma de 3.000.000 franci.

Pentru rațiuni economice, ca și în scopul menținerii navigabilității râului, Comisia tehnică este de părere că ar trebui fixate în timp toate porțiunile concave de mal care au actualmente o configurație regulată și dovedesc prin aceasta că echilibrul între forța curentului și rezistența solului este stabil, în scopul de a le feri de deformările ulterioare care nu sunt niciodată excluse, mai ales în secțiunile imperioase. Conform observațiilor efectuate pe râu, acest rezultat va fi probabil ușor de obținut, fără a solicita mari sacrificii, executând escarpe (cu o înclinație proporțională a razei curbei) pe malul concav, până la nivelul etiajului, pentru a deveni astfel curentul spre mijlocul albiei și asigurând acest taluz prin fascine.

Va fi necesar mai întâi, să se facă încercări practice, spre a stabili sistemul cel mai convenabil pentru o asemenea fixare a curbilor. Executarea acestor acoperiri merită cu atât mai multă atenție cu cât în lipsa lor, tendința Prutului de a compensa eroziunile din partea concavă prin avansul simultan al părții convexe determină, în mod necesar, o creștere succesivă a sinuozităților și, în consecință, o deteriorare a albiei la pragul vecin.

Luând în considerare numeroasele probleme tehnice care pot apărea în timpul executării unei lucrări atât de complexe ca aceea a regularizării Prutului și dificultățile care se opun la o intervenție directă a guvernelor, Comisia tehnică propune ca, de acum înainte, guvernele să poată delega, la intervale de câte trei ani, noi comisii tehnice, care ar fi însărcinate să constate rezultatele obținute, să examineze și să aprobe proiecte noi și să formuleze eventual noi propuneri.

Făcut la București în trei exemplare, la 21 iulie/3 august 1901.

Semnat: R. Iszkowski

Fr. Haberlandt

A. Saligny

S. Jevane.

AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 8/1886-1903, f. 250-255.

**Un document important sur l'aménagement pour la navigation de la rivière Prut
au début du XXe siècle
(Résumé)**

Mots-clés: navigation, Prut, Commission, Roumanie, Autriche-Hongrie, Russie

Dans le début de la vingtième siècle, la rivière du Prut a formé, en grande partie, de la frontière d'est de la Roumanie avec l'Autriche-Hongrie et la Russie.

La rivière a été aménagée pour la navigation par les efforts communes des Etats riveraines, réunies, d'après l'année 1866, dans une organisation dénommée la Commission Mixte du Prut.

Dans l'année 1901, qui a marqué l'accomplissement de trois décennies d'activité effective de la Commission, a été nommé une Commission technique, composé par des experts, chargés par les gouvernements respectifs, dans le but d'examiner les travaux d'amélioration exécutés et des résultats obtenus, et de formuler des propositions pour l'avenir.

La Commission technique, dans laquelle la Roumanie a été représenté par l'ingénieur Anghel Saligny, a dressé un procès-verbal à Bucarest, le 21 Juillet/3 Août 1901, document remarquable, qui a fait le bilan des activités du Commission Mixte du Prut, acte qui est présenté joint à l'attention des chercheurs.

**Scurte considerații privind modernizarea Basarabiei
în primul deceniu interbelic (1918-1928).
Pe marginea unei recente apariții editoriale la Chișinău**

Octavian DASCĂL

Rezultat al unui apreciabil efort științific, volumul Svetlanei Suveică¹, conferențiar la Universitatea de Stat din Moldova, este fundamentat pe teza de doctorat susținută în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (sub coordonarea profesorului dr. Ion Agrigoroaiei). În *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme*, S. Suveică a exploatat izvoare arhivistice din Republica Moldova, România și Marea Britanie și, în special, o bibliografie care aspiră la un caracter exhaustiv, incluzând colecțiile „Monitorul Oficial al României”, „Dezbaterile Parlamentare din România”, și publicații periodice, în special românești. În ceea ce privește sursele românești de arhivă, observăm că autoarea s-a concentrat cu precădere asupra fondului arhivistic „Reforma agrară din România din 1921”, apoi, în mai mică măsură, a studiat „Camera Agricolă Cetatea Albă”, „Președinția Consiliului de Miniștri” și fondul personal „Iuliu Maniu (1873-1953)”. Ca o lacună de documentare, este semnificativă însă ignorarea arhivelor personale ale unor politicieni basarabeni care au jucat un rol deosebit în România Mare, cum ar fi cele ale lui Ion Pelivan și Pantelimon Halippa, sau importante fonduri ale instituțiilor administrative, economice ș.a. din Basarabia primului deceniu al perioadei interbelice. Precizăm că, în contextul sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial, în România (la Arhivele Statului) au ajuns un număr impresionant de fonduri arhivistice provenite din Basarabia, multe create chiar înainte de alipirea provinciei la România, în epoca țaristă, însă din motive politice accesul la ele a fost până de curând restricționat; regretabil este că și astăzi, în virtutea unor prevederi anacronice ale *Legii Arhivelor Naționale*, acestea sunt accesibile doar parțial cercetării științifice.

Subiectul cărții tratează evoluția teritoriului dintre Prut și Nistru în deceniul ulterior alipirii la România în 1918. Consacrat drept simbolic de către Petru Cazacu, cunoscutul militant basarabean al unirii, intervalul marchează încheierea tranziției între două sisteme administrative prin adoptarea legii

¹ Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizare prin reforme*, Chișinău, Editura Pontos, 2010, 360 p.

pentru unificarea administrativă în anul 1925². Demersul științific al S. Suveică se întemeiază pe ideea centrală a istoriografiei interbelice românești, reafirmată începând din ultimul deceniu al secolului trecut până în prezent, în mod evident opusă opticii sovietice și „sovietice moldovenești”, dar distinctă în anumite nuanțe de abordarea occidentală, mai ales prin motivația, obiectivele esențiale ori factorii care au conturat caracterul reformelor modernizatoare românești³. Autoarea își asumă viziunea istoriografică românească tradițională, potrivit căreia marele deziderat politic al României moderne rămâne și după anul 1918 acela al modernizării statului și societății. După 1918 el se înscrie în context est-european și în cadrul general al marii dezbateri teoretice, axate pe curentele *europenist* și *tradiționalist*, evoluând pe fundalul unificării și al integrării noilor provincii în România, cu luarea în considerare a specificului tradițiilor și a experienței lor istorice. Mai exact, „realizată din punct de vedere național la 1918”, România a trebuit să-și continue drumul firesc al modernizării pe toate planurile, inițiat la sfârșitul secolului al XIX-lea, împreună cu Basarabia, componentă a statului român, devenită „obiect și, totodată, subiect al proceselor modernizatoare” în primul deceniu interbelic⁴. În opinia istoricului, reformele electorală, agrară și administrativă de după 1918 au servit drept indicatori ai procesului de modernizare și, în același timp, au avut un impact imediat și esențial asupra acestuia. În realizarea scopului lucrării – acela „de a analiza procesul modernizării Basarabiei în perioada 1918-1928, prin evidențierea impactului primelor reforme aplicate după Unire” – cercetarea a vizat, printre altele, delimitarea factorilor interni și externi care au dat specific procesului de modernizare a Basarabiei, conținuturilor de bază, mecanismelor de aplicare și rezultatelor reformelor modernizatoare⁵. Sunt valorificate aici în principal contribuțiile istorice ce vin în sprijinul tezelor cu care autoarea se identifică în mare măsură, neglijând însă preocuparea de a analiza critic sursele și de a găsi explicații convingătoare pentru faptele istorice.

Capitolul I face o succintă teoretizare a semnificației votului universal, explicând două componente vitale ale reformei electorale românești: legiferarea dreptului de vot universal, egal, direct și secret, și mecanismul electoral

² Petre Cazacu, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru (1918-1928)*, Chișinău, Editura Știința, 1992.

³ Autoarea menționează punctul de vedere al istoriografiei occidentale, potrivit căruia reformele agrare din Basarabia, Bucovina și Transilvania au avut mai degrabă motivații de ordin politic și social decât economic și au vizat asigurarea independenței economice a țărănimii prin dezmembrarea marii proprietăți, în scopul de a conferi o bază stabilă pentru noile regimuri politice; în ceea ce privește factorii care au determinat caracterul reformei agrare românești, aceștia sunt: tendințele naționaliste de redistribuire a pământului în favoarea națiunii majoritare și în detrimentul foștilor latifundiași de origine rusă și maghiară; ideea egalității sociale, devenită importantă pentru țărăimea perioadei războiului și a revoluției ruse; tendințele forțelor politice de a obține suportul social masiv din partea țărănimii; frica regimurilor politice de o eventuală extindere a revoluției bolșevice în Balcani.

⁴ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 48.

⁵ *Ibidem*, p. 49.

complex de implementare a principiului, cu garantarea participării la viața politică a tuturor cetățenilor îndreptățiți. În ceea ce privește drepturile politice ale populației basarabene în momentul unirii, apoi în timpul legiferării reformei electorale, autoarea precizează pe bună dreptate că „România unificată a găsit în Basarabia dreptul de vot universal, decretat în 1917 de către organele de conducere locale după căderea Romanovilor și proclamarea Republicii”⁶.

Cu toate acestea, investigația pare marcată de stereotipiile istoriografiei românești, caracterizate prin tratament științific incomplet, tributar abstractizării sau chiar neglijării unor repere importante ale istoriei Basarabiei dinaintea unirii cu România. În scrierile la care ne referim predomină prezentări triumfaliste elogiatoare ale actului unirii, ale participării „masive” a basarabenilor la primele alegeri parlamentare din România Mare, ale simbolisticii electorale în Basarabia și, în general, ale realizărilor din cei douăzeci și doi de ani de politică și administrație românească între Nistru și Prut. De altfel, o implicare „masivă” (72,19% de votanți) a populației basarabene la alegerile parlamentare din anul 1919 – apreciată insistent de către contemporani și de majoritatea istoricilor români drept cea mai bună dovadă a validării de către aceasta a actului Sfatului Țării – nici nu ar fi fost posibilă într-o regiune în care se înregistra „cel mai scăzut nivel al alfabetizării și al conștiinței politice a cetățenilor”⁷. De asemenea, istoricii problematicei nu explică doza de interes a populației basarabene față de viața politică românească, obținută și ca efect al constrângerii la exercitarea dreptului de vot, obligatoriu prin lege, și materializată în timpul campaniilor electorale prin mobilizarea aparatului guvernamental central și teritorial, care nu rareori a făcut uz de un complex arsenal propagandistic, cu devieri coercitive.

O cercetare obiectivă, care ar plasa situația din Basarabia anilor 1917-1918 în contextul orientărilor politico-sociale și naționale progresiste din Rusia revoluțiilor (1905 și 1917), ar clarifica definitiv faptul că la data de 27 martie 1918 viața social-politică din această provincie nu se afla deloc „la început de drum”⁸. Idealurile democratice ale celor mai largi drepturi și libertăți naționale și cetățenești (votul universal, implicarea activă a cetățenilor în sfera politică, dreptul popoarelor la autodeterminare, împrăștierea țăranilor ș.a.), au fost lansate de revoluțiile rusești și răspândite de mediile revoluționare și naționaliste din Basarabia încă din perioada *Societății culturale moldovenești* din 1905. Promovate în rândul populației de Partidul Național Moldovenesc din 1917 și de alte organizații politice, militar-revoluționare, profesionale, de masă etc., ele au fost validate în Sfatul Țării și implementate prin adaptarea la realitățile și specificul local de către guvernele Republicii Democratice Moldovenești la sfârșitul anului 1917⁹.

⁶ *Ibidem*, p. 55.

⁷ *Ibidem*, p. 14 (*Cuvânt introductiv* al prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Cf. Octavian Dascăl, *Elitele politice din Basarabia (1918-1923)*, Universitatea din București, 2004 (teză de doctorat nepublicată), p. 64-83.

Ca exemplificare a nivelului de evoluție atins la acea vreme, amintim că pentru prima dată în istoria Europei dreptul de vot al femeilor a fost oficializat în anul 1906 pe teritoriul Marelui cnezat al Finlandei, beneficiar al statutului de largă autonomie în cadrul imperiului rus, care concura astfel cele mai democratice legislații electorale (din SUA, Anglia, Noua Zeelandă, Australia, Norvegia, Danemarca). În restul teritoriului Rusiei, deci și în gubernia basarabeană, femeile au primit drept de vot în anul 1917, când în Sfatul Țării a fost aleasă și prima femeie deputat, Elena Alistar. Femeile din România Mare s-au bucurat de acest drept abia în anul 1939.

De asemenea, cu mult înaintea universalizării votului în România (*Decretul-Lege* nr. 3.042 din 14 noiembrie 1918), Guvernul Provizoriu al Rusiei, prin *Declarația* sa din 18 februarie/3 martie 1917, și-a subordonat activitățile curente obiectivului alegerii Adunării Constituante și a tuturor organelor autoadministrării locale „pe baza votului universal, egal, direct și secret”¹⁰, adoptând *Hotărârea privind Regulamentul alegerii Adunării Constituante*¹¹. O noutate absolută în domeniu a fost și acordarea acestui drept fundamental militarilor în vârstă de 18 ani. Convocarea organului suprem legislativ și reprezentativ a fost una dintre principalele lozinci ale Revoluției din februarie 1917, pentru acest obiectiv pronunțându-se atât Guvernul Provizoriu, cât și toate partidele politice din Rusia, de la kadeți (Partidul Constituțional Democrat) până la eserii de stânga (Partidul Socialist Revoluționar) sau bolșevici, după preluarea puterii de către aceștia la 25 octombrie/7 noiembrie 1917.

Basarabiei i-au fost rezervate treisprezece locuri în Adunarea Constituantă, iar campania electorală a demarat în provincie în august 1917, odată cu sosirea de la Petrograd a grupului propagandiștilor basarabeni emisari ai Guvernului Provizoriu, în frunte cu I. Inculeț și P. Erhan¹², cu scop declarat „de a lucra pentru Rusia, una și nedespărțită, pentru adâncirea revoluției și contra separatismului”¹³. Toate formațiunile politice și organizațiile socioprofesionale din gubernie au luat parte activă la campania electorală: „s-au creat noi partide sau secții ale partidelor rusești, nu a fost partid cât de mic, care să nu-și fi depus izvoade (liste electorale – n.n.)”¹⁴. Pe listele electorale ale circumscripției basarabene sunt înscrși viitori deputați ai Sfatului Țării și directori (miniștri) în guvernele Republicii Democratice Moldovenești, cunoscuți deputați și miniștri

¹⁰ Declarația Guvernului Provizoriu din 18 februarie (3 martie) 1917, *apud* <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5201>.

¹¹ *Vezi* ГАРФ (Arhiva de Stat a Federației Ruse), Ф. 1779, Оп. 2, Д. 105 și Biblioteca Preziidențială „B.N. Eltsyn”, *apud* <http://www.prilib.ru/Lib/pages/item.aspx?itemid=816>

¹² Ambii erau membri ai Partidului Socialist-Revoluționar și, totodată, ai Sovietului Deputaților Muncitori și Soldați din Petrograd, în al cărui Comitet Executiv, dominat de eseri până la bolșevizare (31 august/13 septembrie 1917), au activat în diverse perioade menșevicii N.S. Chheidze, F.I. Dan și I.G. Țereteli, eserii A.F. Kerenski și V.M. Cernov, bolșevicii L.D. Troțki, I.V. Stalin, G.E. Zinoviev, V.M. Molotov ș.a.

¹³ Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 187.

¹⁴ Dimitrie Bogos, *La răspântie. Moldova dintre Prut și Nistru în anii 1917-1918*, Chișinău, Tipografia „Glasul Țării”, 1924, p. 78-79.

în guvernele române ulterioare. În documentele rusești pot fi identificați deputații basarabeni ai Adunării Constituante: I.C. Inculeț, P.V. Erhan, T.P. Cojocaru, T.M. Cotoros, V.M. Rudiev, I.V. Imas, M.L. Slonim – eseri, Sovietul Deputaților Țărani, G.Ș. Lourieu – social-democrat, reprezentant al Bundului Evreiesc, S.D. Urusov – kadet. Majoritatea mandatelor rezervate guberniei Basarabia au fost adjudecate de eseri, al căror program politic va fi programul Republicii Democratice Moldovenești până la proclamarea independenței acesteia la 24 ianuarie 1918: „Basarabia trebuie să rămână nedeslipită de Rusia, dar să aibă autonomie teritorială și politică!”; „Întregul pământ să se ia și să se dea fără plată tuturor sătenilor cari îl muncesc, iar împărțirea lui să se facă aici pe loc, în adunarea Basarabiei (Sfatul Țării – n.n.), având ca temei adunarea întemeietoare a Rusiei despre această împărțire a pământului!”¹⁵

Un loc important în primul capitol este rezervat sistemului partidelor politice din Basarabia post-1918, configurat ca o consecință a votului universal, a modificării structurii proprietății și a campaniei electorale din 1919. „Lupta pentru cucerirea electoratului basarabean”¹⁶ a fost ținta urmărită de clasa politică românească, iar campania electorală pentru alegerea primului Parlament al României Mari prin vot universal s-a derulat în condițiile instabilității interne cauzate de dificultățile economice de după război, de propaganda bolșevică, de incidentele armate româno-sovietice pe frontiera Nistrului. La acestea s-au adăugat impasurile ivite la Conferința de Pace de la Paris, din cauza poziției Puterilor Aliate, definite prin acceptarea punctului de vedere al cercurilor politice ruse din emigrație cu privire la unirea Basarabiei cu România, fapt care a favorizat tergiversarea timp de peste doi ani a recunoașterii actului Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918. Opinia S. Suveică este că alegerile parlamentare din noiembrie 1919, desfășurate în baza votului universal, chiar fără participarea la vot a femeilor și a militarilor, „au confirmat opțiunile unioniste ale electoratului basarabean”¹⁷ și că, prin exercitarea votului de către 72% dintre alegători, în contextul statutului internațional incert al Basarabiei, aceste alegeri au îmbrăcat caracterul unui veritabil plebiscit¹⁸. Caracterul plebiscitar al scrutinului din 1919 a fost afirmat cu tărie de către contemporanii evenimentelor, de demersurile oficiale ale politicianilor, de publicații¹⁹ și numeroase articole de presă ale artizanilor unirii (I. Pelivan, I. Inculeț, D. Ciugureanu, P. Gore, Ion Codreanu, S. Cujbă, Gh. Năstase), alături de istoricii români, însă problema plebiscitului, ca efect direct al unirii Basarabiei cu România, nu a constituit un subiect de interes profund pentru ultimii, astfel încât dezbateră onestă a unirii încă se lasă așteptată în istoriografia de pe cele două maluri ale Prutului.

¹⁵ „Ardealul”, nr. 7 din 12/25 noiembrie 1917.

¹⁶ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 63.

¹⁷ *Ibidem*, p. 61.

¹⁸ *Ibidem*, p. 81.

¹⁹ Paul Gore, *Plebiscitul în Basarabia*, Brașov, 1919; Ion Pelivan, *Chronologie de la Bessarabie depuis son annexion à la Russie (1812) jusqu'à la ratification de l'Union de la Bessarabie à la Roumanie par l'Assemblée Constituante de la Grand Roumanie (29 décembre 1919)*, Paris, Imprimerie des Arts et Sports, 1920.

Politica și propaganda oficială românească au acreditat ideea „caracterului democratic și plebiscitar” al documentelor de unire și al adunărilor reprezentative de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, dar efectul scontat la Conferința de Pace de la Paris, cel puțin în cazul Basarabiei, nu a fost pe măsură. Adversarii unirii au contestat nu fără temei calitatea Sfatului Țării de a se pronunța asupra viitorului politic al Basarabiei și, implicit, valoarea juridică a votului de la 27 martie 1918. Indiscutabil, Sfatul Țării, ca organism revoluționar, și-a însușit atribuții în baza „dreptului revoluției” și al popoarelor la autodeterminare, proclamat de revoluție²⁰. Nefiind însă ales prin votul întregii populații, ci în cadrul adunărilor delegaților tuturor organizațiilor sociale și naționale (28 octombrie și 21 noiembrie 1917), nu a avut un caracter democratic incontestabil. Acesta a și fost, de altfel, motivul pentru care fruntașii politici basarabeni au dat un caracter temporar Sfatului Țării, „până când împrejurările ar fi îngăduit o nouă alegere, așa cum ar fi dorit-o toți”²¹. În concluzie, legitimitatea Sfatului Țării corespunde statutului său de organism reprezentativ format din delegații instituțiilor și organizațiilor care jucau un anumit rol.

Complexitatea subiectului rezidă în: necesitatea clarificării drepturilor naționale și istorice asupra teritoriului dintre Nistru și Prut, prin raportarea la principiile dreptului internațional și ale relațiilor dintre state; autoritatea Sfatului Țării de a decide în numele întregii populații soarta provinciei; semnificația adoptării actului unirii, în condițiile prezenței militare în teritoriul disputat a uneia dintre părțile interesate, România; unirea condiționată, apoi renunțarea la condiții; speculațiile ambelor părți pe tema sufragiului din noiembrie 1919; interesele și jocurile politice externe ale României sau ale cercurilor ruse și ale Marilor Puteri pe tema combaterii bolșevismului, în contextul intervenției militare a Antantei în Rusia Sovietică din anii 1918-1920.

Problematica a depășit sfera comprehensivă a autoarei, cu excepția câtorva precizări pe care le-a considerat necesare și cu care suntem de acord, referitoare la următoarele aspecte: lansarea ideii plebiscitului basarabean la conferința păcii de către emigranții ruși din cadrul „Conferinței Politice Ruse”, alături de reprezentanții nobilimii basarabene și de fostul *Mareșal* al acesteia, A.N. Krupenski (autointitulat „Chef de la Délégation Bessarabienne à la Conférence de la Paix”²²); poziția *Consiliului celor 5* (miniștri de externe – n.n.); poziția *pro* plebiscit exprimată de delegația americană; activitatea diplomatică împotriva plebiscitului a politicienilor basarabeni I. Pelivan, dr. D. Ciugureanu²³ ș.a.; implicarea guvernului sovietic, prin intermediul lui Christian Rakovski²⁴ ș.a. Nu poate fi

²⁰ Декларация прав народов России. 2/15 ноября 1917 г. (Declarația drepturilor popoarelor Rusiei), în Декреты Советской Власти (Decretele Puterii Sovietice), Москва, Государственное издательство политической литературы, 1957, p. 40-41.

²¹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 14/f.a., f. 29.

²² Vezi detaliat A.N. Kroupensky, *Deux ministres du Cabinet roumain. J. Incouletz et J. Pelivane*, Paris, 1920.

²³ Cf. Octavian Dascăl, *op. cit.*, p. 182-199.

²⁴ Vezi *Autobiografia* lui C. Rakovski, *apud* http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=110661; în perioada 1918-1923, C. Rakovski deținea funcții importante în aparatul de stat sovietic:

împărtășită însă viziunea autoarei, în ton cu istoriografia românească, ce atribuie alegerilor parlamentare din 1919 un caracter plebiscitar.

Cele șase scrutine electorale din Basarabia primului deceniu interbelic nu poartă aprobarea populației pentru actul unirii, ci, mai degrabă, din cauza obligativității de exercitare a drepturilor electorale, ele au fost o formă de acceptare a *situației de fapt* – apartenența Basarabiei la România ca fapt împlinit – prin respectarea legilor țării și participarea mai mult sau mai puțin activă la viața politică a statului. În spectrul juridic internațional al epocii, ca și în prezent de altfel, *plebiscitul* sau *referendumul* sunt forme de consultare *prealabilă* și *directă* a poporului, care urmează să se pronunțe prin „da” sau „nu” în situații extraordinare, cum ar fi adoptarea legilor sau hotărârilor de importanță majoră. Se face uz de plebiscit și pentru a se stabili dacă o comunitate geopolitică consimte alipirea la un alt stat sau în cazul proclamării independenței unui teritoriu față de metropolă. Apartenența teritorială poate fi o interrogare numai atunci când drepturile istorice și etnice pot fi puse la îndoială; plebiscitul nu se desfășoară în regiunile anexate prin încălcarea flagrantă a dreptului internațional și nici în teritoriile colonizate cu alogeni, cu riscul încălcării drepturilor populației autohtone. Această convenție a fost respectată de către delegații „Conferinței politice ruse”²⁵ și consfințită de către S.D. Sazonov (fost ministru de Externe al Rusiei în 1910-1916 și ambasador al Guvernului Provizoriu la Londra), atunci când a propus desfășurarea plebiscitului „în principal, în cele patru județe cu populație predominant moldovenească, astfel încât problema unirii Basarabiei cu România să fie rezolvată de către cea mai interesată parte a populației acesteia”²⁶. Este oportună, totuși, mențiunea că implementarea sistemului democrației plebiscitare, ca practică internațională de rezolvare a diferendelor teritoriale între state, se afla în stadiu incipient în anii Primului Război Mondial, iar delegația rusă, pledând în cadrul conferinței pentru plebiscit, se situa în avangardă. Metoda a fost folosită intens imediat după război în situația teritoriilor disputate, ca, de exemplu, în sudul Prusiei Orientale, în Silezia Superioară (stabilit prin Tratatul de Pace de la Versailles, plebiscitul s-a efectuat aici la 20 martie 1921), în Sleswigul de Nord sau Carinthia.

În esență, poziția formulată de cercurile politico-diplomatice ruse „albe” la conferința de pace s-a întemeiat pe considerentele conform cărora: Sfatul Țării

președinte al Colegiului Suprem Autonom pentru Combaterea Contrarevoluției în România și Ucraina (precursor al CEKA în timpul efemerei Republici Sovietice din Odessa, ianuarie-martie 1918) și, de asemenea, membru al Comitetului Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Mării Negre și Regiunii Odessa (RUMCEROD), președinte al Sovietului Comisarilor Poporului al Republicii Sovietice Ucrainene, membru al Sovietului Militar-Revoluționar al Frontului de Sud, condus de M.V. Frunze.

²⁵ V. Zh. Tstvetkov, *Русское Политическое Совецание в Париже – международное представительство Белого движения. Основные черты внешнеполитического курса. Определение международного статуса белых режимов в 1918-1919 гг.* (Conferința Politică Rusă din Paris – reprezentanța internațională a Mișcării „albe”. Principalele trăsături ale politicii externe. Stabilirea statutului internațional al regimurilor „albe” în anii 1918-1919), apud <http://www.dk1868.ru/statii/Tstvetkov10.htm>

²⁶ *Ibidem*.

nu reprezenta voința întregii populații basarabene, nu avea recunoaștere internațională, prin urmare nu se putea pronunța unilateral în problema unirii provinciei cu România, unirea „condiționată” proclamată de Sfatul Țării a avut un caracter temporar, deoarece la 27 noiembrie 1918 s-a renunțat la condițiile unirii, după care acest organ a fost dizolvat prin decret regal și, cel mai important, hotărârea de unificare a fost adoptată fără participarea puterii interesate în problema Basarabiei, Rusia²⁷. Potrivit lui S.D. Sazonov, actul unirii era contestabil în aspectul respectării atât a dreptului internațional, cât și a dreptului administrativ, iar „soarta Basarabiei nu poate fi hotărâtă în absența organizării unui plebiscit prealabil, în primul rând în cele patru județe cu populație predominant moldovenească”, și este condiționată de „neamestecul total al administrației și armatelor de ocupație românești”, în scopul liberei exprimări a dorinței populației, ca act de dreptate elementară și de autodeterminare²⁸.

Oportunitatea plebiscitului în Basarabia nu a putut fi demonstrată prin argumentul drepturilor istorice și etnice incontestabile ale Rusiei asupra provinciei nici în perioada conferinței de pace, nici imediat după aceea, când diplomația sovietică și-a însușit teza plebiscitului, privată de recunoașterea internațională a statului sovietic și de vigoare militară. Atitudinea reală a URSS față de plebiscit putea fi deslușită într-o declarație a lui L. Troțki referitoare la propunerea occidentală de a îndepărta trupele sovietice din Georgia și de a organiza acolo un plebiscit sub controlul unei comisii mixte alcătuite din socialiști și comuniști, declarație care a definit această formă de consultare a poporului drept „capcană imperialistă de proastă calitate, sub steagul democrației și al autodeterminării!”²⁹ De asemenea, atitudinea sovietică față de dreptul internațional și angajamentele asumate prin tratatele încheiate între cele două războaie mondiale cu Țările Baltice, Polonia și Finlanda a arătat că, în vara anului 1940, ar fi fost absolut inutile eventualele regrete pentru ratarea de către diplomația românească a unor momente istorice în relațiile româno-sovietice din 1918-1924³⁰, când Rusia Sovietică era „gata să semneze un tratat cu România în ceea ce privește recunoașterea drepturilor românești asupra Basarabiei”³¹.

Cu toate acestea, următoarele considerații istorice, intens speculate de către delegația rusă și, ulterior, de diplomația sovietică, nu pot fi trecute cu vederea:

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ С.Д. Сазонов (S.D. Sazonov), *Воспоминания (Amintiri)*, Harvest, 2002, *apud* http://militera.lib.ru/memo/russian/sazonov_sd/11.html

²⁹ Л.Д. Троцкий (L.D. Trotsky), *Основные задачи революции [Principalele sarcini ale revoluției]*, Москва, 1923, p. 310.

³⁰ V. Florin Constantiniu, *O șansă ratată în problema Basarabiei?*, în „Clipa. Magazinul actualității culturale românești”, iunie, 2010, *apud* <http://www.revistaclipa.com/3921/2010/06/repere-academice/o-sansa-ratata-n-problema-basarabiei>

³¹ Cf. М.И. Мельтюхов (M.I. Meltiuhov), *Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940 (Problema Basarabiei între războaiele mondiale. 1917-1940)*, Москва, Издательский дом „Вече”, 2010.

1. Caracterul temporar al Sfatului Țării, conceput a dura „până la convocarea Adunării Constituante a Basarabiei”, după cum e prevăzut în *Proiectul organizării Ocârmuirii Basarabiei* în șapte puncte (adoptat de organul suprem al provinciei la 28 noiembrie/10 decembrie 1917)³².

2. Prin Declarația din 2/14 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat autonomia Basarabiei „ca membru cu drepturi depline în cuprinsul Republicii Democratice Federative Rusești”, preconizând „convocarea în cel mai scurt timp a Adunării Constituante a Republicii Democratice Moldovenești pe baza votului universal, egal, direct și secret, pe baza sistemului proporțional”³³. Adunarea Constituantă basarabeană nu a fost convocată niciodată.

3. Prin Declarația de independență a Republicii Moldovenești, votată de Sfatul Țării la 22 ianuarie/4 februarie 1918, competența cu privire la „legăturile de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor republicii noastre”³⁴, revenea aceleiași Adunări Constituante.

4. Nu a existat un consens al clasei politice din Republica Moldovenească pentru ocuparea Basarabiei de către armata română la începutul anului 1918. În perioada 28 decembrie 1917/10 ianuarie 1918 – 13-14 ianuarie 1918, puterea politică și militară din Basarabia a fost preluată de *Frontotdel* („Secția de front” a *Rumcerod*), organ militar-revoluționar bolșevic cu sediul la Iași³⁵, mutat la Chișinău la sfârșitul anului 1917. Sfatul Țării s-a scindat între deputații Blocului Moldovenesc (ale cărui ședințe, începând de la sfârșitul lui decembrie 1917, au devenit secrete) și cei ai Frației Țărănești împreună cu Grupul partidelor socialiste. În timp ce președintele Sfatului Țării (I. Incuț) și cel al Consiliului directorilor generali (P. Erhan) au întocmit telegrama de protest nr. 757/6/18 ianuarie 1918, validată cu ștampila „Comitetului Executiv al Sovietului Deputaților Muncitori, Soldați și Țărani”, împotriva intrării trupelor române în Basarabia „ce amenință cu grozăviile războiului civil, care deja s-a început!”³⁶, un grup de opt deputați ai Blocului Moldovenesc, animați de I. Pelivan, a plecat pe căi ocolite la Iași pentru a grăbi venirea armatei române în Basarabia³⁷. Interceptată de Blocul Moldovenesc, telegrama a rămas neexpediată.

5. Pentru a proclama unirea Basarabiei cu România, Sfatul Țării a preluat în prealabil (la 16/28 martie 1918) acest drept de la Adunarea Constituantă, unica abilitată de a se pronunța asupra viitorului politic al țării³⁸.

³² „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 109 din 3/15 decembrie 1917.

³³ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 13/f.a., f. 12.

³⁴ „România Nouă”, nr. 9 din 27 ianuarie/9 februarie 1918; ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 13/f.a., f. 57-58.

³⁵ Faimosul „soviet de la Socola”, condus de S.G. Roșal, cel ce l-a eliberat din închisoare pe C. Rakovski.

³⁶ ANIC, fond Ion Pelivan (1876-1954), dosar nr. 448/f.a., f. 14.

³⁷ Interpeleți de *Frontotdel*, I. Incuț și P. Erhan i-au făcut responsabili pentru decizia de a invita trupele române în Basarabia pe I. Pelivan, N.N. Bosie-Codreanu, Vl. Cristi, N. Secară, T. Ioncu ș.a. Întrucât unii dintre ei erau directori în Consiliul Directorilor Generali, P. Erhan a făgăduit *Frontotdel* demisiile acestora.

³⁸ Un procedeu similar, contestat vehement de opoziția parlamentară, a fost folosit de Ion I.C. Brătianu cu prilejul votării Constituției din 1923.

6. Abrogarea condițiilor anexă ale documentului unirii de la 27 martie/9 aprilie 1918, „depășite de timp și de evenimente”, a fost înfăptuită la 27 noiembrie/9 decembrie 1918, prin votul a 92 de deputați ai Sfatului Țării, în absența a 52 de deputați, inclusiv a opoziției³⁹. Mobilul nemărturisit al anulării lor a fost acela că „va dispărea unul din principalii piloni pe care se sprijinea acțiunea politică a adversarilor unității românești”⁴⁰. La Arhivele Naționale ale României există câteva documente privind protestele împotriva abrogării condițiilor unirii, exprimate de opoziția parlamentară basarabeană din anul 1918 (Frația Țărănească, Grupul partidelor socialiste, Grupul minorităților), precum și de câțiva deputați din Blocul Moldovenesc: *Memorandumul* (nesemnat) din 1919-1920⁴¹, expediat Conferinței de Pace de la Paris; *Memoriul* semnat de 40 de deputați, printre care Vl. Cristi, N.N. Alexandri, T. Neaga, V. Cijevski, E. Vizitiu ș.a., și expediat Comitetului pentru Salvarea Basarabiei⁴², cu sediul la Odessa, apoi Conferinței de Pace⁴³. Contemporanii evenimentelor i-au etichetat pe semnatarii memoriilor de protest drept „cozi de topor”⁴⁴, în timp ce, potrivit istoricilor din zilele noastre, aceștia nu ar fi fost „în măsură să perceapă la acea dată întreaga complexitate a chestiunii Basarabiei [...], nici din punct de vedere psihologic nu erau pregătiți să accepte dizolvarea Sfatului Țării, în activitatea căruia investiseră energie și speranțe”⁴⁵. În 1924, anul Conferinței româno-sovietice de la Viena, într-un discurs parlamentar despre administrația românească a teritoriului din stânga Prutului, Pan Halippa sublinia că „există o chestiune a Basarabiei” și că „problemele în acest sens sunt create nu numai de guvernul sovietic cu un zel demn de diplomația țaristă, ci și de regimul nostru de excepțiune, care a prefăcut provincia noastră răsăriteană într-un infern, în care bunul și blândul nostru popor moldovenesc din Basarabia azi suferă și sângerează mai rău decât sub regimul țarist”⁴⁶. La fel, într-un *Memoriu către Regele Ferdinand* <1923>⁴⁷, semnatarii – 22 de deputați și senatori ai Partidului Țărănesc Basarabean și țărâniștii dr. N. Lupu și N. Costăchescu – atrăgeau regelui atenția asupra pericolului real ca sovieticii să speculeze „exasperarea populației basarabene”, „cu atât mai mult, în lipsa unui plebiscit formal în Basarabia”⁴⁸.

³⁹ ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 99/f.a., f. 32-33.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ ANIC, fond Paul Gore (1875-1927), dosar nr. 30/f.a., f. 1.

⁴² В.Ж. Цветков (V. Zh. Tsvetkov), *Белое дело и аннексия Бессарабии. 1918-1919 гг. (Cauza „albă” și anexarea Basarabiei. 1918-1919)*, apud <http://rusk.ru/vst.php?idar=42829>

⁴³ ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 927/1934-1939, f. 3.

⁴⁴ Ion Pelivan, *I. Inuleț și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Amintiri, observații și scrisori*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 6.

⁴⁵ Gheorghe Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, Editura Semne, 1997, p. 98.

⁴⁶ Pantelimon Halippa, *O cuvântare ținută în Parlamentul Țării. Discuția la Mesaj, Ședința din 28 noiembrie 1924*, București, Imprimeria Statului, 1924, p. 71.

⁴⁷ Document nedatat.

⁴⁸ ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 116/f.a., f. 1.

În același timp, nu excludem că nemulțumirile autorilor memoriilor din anii 1919-1920 au avut și o motivație cât se poate de practică, după cum rezultă dintr-un raport al comandantului Corpului 6 Armată român către Marele Cartier General (datat la 29 aprilie/12 mai 1918), din care redăm:

Dar mai sunt câteva categorii de nemulțumiți, deși mai mici, de care este necesar a reaminti, și anume: membrii Sfatului Țării și membrii fostului guvern al Republicii. Aceste persoane, ajunse într-o situație oarecum privilegiată și dominantă din simpli țărani, învățători și soldați (deputații cei mai simpli și miniștri câțiva intelectuali), visau o republică independentă-federativă cu România sau cu Ucraina, după cum li s-ar fi părut mai bine. Cu câteva zile înainte de Unire, ei au încercat să trimită, ca să trateze cu Ucraina, o delegație din partea guvernului și a Sfatului Țării, încercare care a fost zădărnicită de noi. Votările succesive de Unire cu România, proclamate de zemstve, prin grija armatei și cu toate protestările guvernului Republicii și [ale] Sfatului Țării, care amenința zemstvele cu darea în judecată, învesteau [sic!] încetul cu încetul citadela Sfatului Țării. Știindu-se aleși într-o zi de revoluție și proclamați deputați unii pe alții, le era teamă de rezoluțiile de Unire ale zemstvelor și de o eventuală dizolvare a Sfatului Țării [...]. La Bălți, Soroca și Orhei se proclamase Unirea; la Bender, în loc de anexiune la Ucraina, cum doreau unii, s-a ales un consiliu favorabil Unirii, iar la Ismail și Akkerman, ca și la Chișinău, măsurile luate asigurau proclamarea Unirii prin zemstve. Ce putea reprezenta un asemenea Sfat al Țării, față de voința adunărilor naționale a zemstvelor! Pe lângă acest pericol, o intrigă latentă în guvern, care amenința situația naționaliștilor, produce hotărârea Blocului Moldovenesc de a proclama el Unirea, unii cu mulțumirile sufletești sincere, alții interesați și în speranța beneficiilor ce urmau pentru ei din aceasta. Acum ei duc o luptă îndârjită pentru apărarea autonomiei, care, în fond, pentru majoritate, este apărarea situațiilor personale și teama de a nu li se pierde în viitor⁴⁹.

În act figurează și alte mențiuni (în special la punctul II: *Perioada ocupației militare a Basarabiei sub Republica Moldovenească. Luna martie 1918*), ce ilustrează adevăratul rol jucat de armata română în evenimentele din 1918: „Actul Unirii din 27 martie, votat de Sfatul Țării, se datorează într-o mare măsură acțiunii armatei române [...]”⁵⁰.

Conchidem că problema despre „cine și cum a făurit Unirea Basarabiei” rămâne deschisă, subiect de reflecție științifice obiective pentru istorici. În orice caz, Unirea a fost proclamată mai întâi în cadrul adunărilor celor trei zemstve județene care au adoptat moțiuni semnate de către marii proprietari, astfel că la 27 martie Sfatul Țării nu a făcut altceva decât să consfințească aceste voturi. Unirea Basarabiei – medita la 10 ani de la evenimente Paul Gore – „a fost zămislită și pregătită de Partidul Național Moldovenesc din 1917 și realizată de armata română. Rolul Sfatului Țării n-a fost deloc acesta despre care se aude, el a fost numai un mic și slab instrument al împrejurărilor. Istoria nepărtinitoare va arăta aceasta”⁵¹ Unirea cu România a reprezentat, de fapt, o soluție pentru

⁴⁹ Vezi AMR, fond Microfilme, r. F II 1.2510, c. 282-291.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ „Din trecutul nostru”, IV (1934), nr. 31-34 (aprilie-iulie), p. 113-114.

prezervarea intereselor generale de moment ale populației majoritare românești din teritoriul dintre Prut și Nistru. Este puțin probabil că dacă votul Sfatului Țării ar fi fost altul, România și-ar fi retras trupele dintr-un spate al frontului sigur și relativ pacificat, iar Basarabia ar fi putut să-și consolideze statutul de independență fără să fi cunoscut amenințările generate de războiul civil rus.

Nu în ultimul rând, subiectul plebiscitului la conferința de pace și, în general, relațiile româno-sovietice în întreaga perioadă interbelică s-au complicat prin semnarea la 5-9 martie 1918 de către A. Averescu și C. Rakovski⁵² a *Protocolului privind lichidarea conflictului româno-sovietic*, care prevedea, la punctul 1, evacuarea într-un termen de două luni a trupelor române din Basarabia, mai puțin a zece mii de oameni pentru paza depozitelor și a căilor ferate⁵³. Protocolul nu a fost adus la îndeplinire, deoarece reluarea ofensivei germano-austro-ungare în Ucraina a lichidat puterea sovietică, iar Sfatul Țării a proclamat unirea Basarabiei, însă partea sovietică a făcut uz de acest document din rațiuni propagandistice, dându-l drept exemplu de neîndeplinire din partea României a obligațiilor stipulate prin tratate. Iată cum sintetiza C. Rakovski, în 1926, viziunea sovietică asupra problemei:

Circumstanțele în care România a anexat Basarabia sunt bine cunoscute. Rusia, este de asemenea bine știut, nu a fost niciodată consultată în privința destinului fostei sale provincii. În martie 1918, premierul guvernului român, generalul Averescu, care acum este din nou la putere, a semnat un tratat cu prezentul autor, ca reprezentant al guvernului sovietic, obligând România să evacueze Basarabia în două luni. Profitând ulterior de faptul că germanii ocupaseră o parte a teritoriului nostru, și de sprijinul german din momentul în care generalul Mackensen ocupa România, și totodată de șovăiala aliaților în sprijinirea coaliției lor prin cedarea Basarabiei către România, românii s-au autoproclamat stăpâni ai Basarabiei. Ne amintim că Statele Unite nu au recunoscut niciodată acest act de violență. Politica guvernului sovietic privind problema basarabeană ar trebui să aparțină Uniunii Sovietice, deși această fostă provincie turcească avea doar 200.000 de locuitori în perioada în care Rusia a cucerit-o și avea 3.000.000 de locuitori în perioada în care a fost anexată de România, căreia nu a aparținut niciodată. Dar am solicitat la Conferința de la Viena dintre România și noi din 1924, și suntem îndreptățiți să solicităm, ca însăși populația Basarabiei să fie consultată. România respinge un plebiscit. Poporul Basarabiei, care a fost de partea aliaților, i se refuză drepturile pe care aliații le-au acordat Germaniei în problema Sileziei de Sus. Desigur, un plebiscit ar trebui să fie organizat în condițiile de garantare a autenticității lui. Armata română și oficialii ar trebui să părăsească Basarabia⁵⁴.

Guvernele României au subevaluat *Acordul Averescu-Rakovski*, negându-i valoarea politico-juridică și declarând că a fost semnat într-un moment dificil

⁵² Christian Rakovsky, *The Foreign Policy of Soviet Russia* (extracts), July, 1926, *apud* <http://www.marxists.org/archive/rakovsky/1926/07/forpolicy.htm>

⁵³ La 7/19 februarie 1918, trupele române au ocupat orașul Bender și au trecut Nistrul a doua zi, dar au fost respinse de contraofensiva Armatei Speciale a Republicii Sovietice din Odessa: la 8/20 februarie 1918 încep tratativele de pace între România și Rusia Sovietică.

⁵⁴ Christian Rakovsky, *op. cit.*, *apud* <http://www.marxists.org/archive/rakovsky/1926/07/forpolicy.htm>

pentru țară, că nu era vorba decât de un simplu acord militar (ori tehnic!), contradictoriu în prevederile lui etc.⁵⁵. Realitatea rămâne, însă, aceeași: premierul român a consimțit retragerea trupelor sale din Basarabia printr-un tratat internațional, nici măcar neclar ori discutabil în prevederile sale, așa cum e prezentat de istoricii români, act care, fără exagerări, echivalează practic cu recunoașterea diplomatică indirectă a statului sovietic de către România (prima dintre țările Antantei). Semnarea acordului de către România a constituit, de altfel, baza nevalidării actului Sfatului Țării de către Rusia Sovietică, ulterior URSS.

Al doilea capitol al cărții tratează implementarea reformei agrare în Basarabia, măsură care constituie, din punctul nostru de vedere, cea mai importantă componentă a modernizării provinciei în primul deceniu interbelic. Capitolul este structurat într-o succesiune logică clară și argumentată în subcapitole referitoare la realitățile și trăsăturile reformei agrare din Basarabia: reflectarea conceptului de proprietate în legislația agrară de după 1918, instituțiile de aplicare a reformei și caracteristicile distincte ale exproprierii în teritoriul dintre Nistru și Prut, comparativ cu celelalte provincii, desfășurarea propriu-zisă a lucrărilor de împrumțare și, esențial, urmările și consecințele reformei agrare din Basarabia. Autoarea conceptualizează dreptul de proprietate, „sacru și inviolabil”, analizează factorii care au determinat evoluția dezbatelor teoretice privind rolul agriculturii în modernizarea societății și a reglementării juridice a proprietății în spațiul românesc, vădind asimilarea bogatei literaturi de specialitate occidentale și românești. Reținem caracteristicile principale ale reformei agrare din Basarabia: natura revoluționară a legislației agrare, elaborate de Sfatul Țării prin concursul și „corecturile” legislative sau pur tehnice, efectuate de către specialiștii Ministerului Agriculturii de la centru și caracterul radical al reformei, determinat de deficitul de pământ și de precaritatea socio-economică a țăranimii basarabene, provocată de eșecul rezolvării problemei țăranesti prin reformele agrare rusești de la mijlocul secolului al XIX-lea, din 1906 și 1917.

Agricultura basarabească, practică cu mijloace rudimentare în ajunul unirii, se afla în stadiu de degradare în urma violentelor mișcări de acaparare a pământurilor marii proprietăți (rezultatul aplicării anarhice a lozincilor de genul „Pământ – țăranilor!”), fiind privată de legislația agrară ce ar fi trebuit să fie adoptată de către Adunarea Constituantă a Rusiei. În 1917-1918, clasa politică basarabească revoluționară a cerut lichidarea oricărei forme de proprietate asupra pământului, după cum se poate lămuri din declarațiile privind autonomia și independența Republicii Democratice Moldovenești. Dacă inițial elita politică a provinciei a preluat de la congresele țăranesti principiul trecerii fără despăgubire a terenurilor, apelor și pădurilor în mâinile țăranilor, ulterior această metodă intransigentă a fost înlocuită cu una mai realistă, care a stabilit compromisul între țăranime și marii proprietari, după cum se reflectă în *Instrucția Sfatului Țării*

⁵⁵ Surprinzător, textul în limba română al actului nu se mai găsește astăzi în Arhivele Diplomatice.

din 21 februarie/5 martie 1918⁵⁶. Cu toate acestea, documentul nu a oferit o reglementare juridică a structurii proprietății. Consolidarea concepției de reformă agrară și a obiectivelor acesteia a avut loc abia după unire, în cadrul celor 72 de ședințe ale *Comisiei Agrare* a Sfatului Țării⁵⁷ cu participarea tuturor partidelor și grupărilor parlamentare basarabene și a experților guvernului român (C. Filipescu, G. Munteanu-Murgoci, Gh. Ionescu-Șișesti ș.a.). În toamna anului 1918, Comisia Agrară basarabeană și-a definitivat lucrările, iar intervențiile operate în conținutul proiectului basarabean⁵⁸ de către comisia similară din Iași, cea care pregătea reforma agrară în Vechiul Regat, au fost nesemnificative, exceptând, desigur, după cum subliniază și S. Suveică, respingerea definitivă a ideii de „socializare a pământului”⁵⁹. În ceea ce privește minimumul de 100 ha al lotului lăsat proprietarilor după expropriere, precizăm că propunerea inițială a comisiei prezidate de Vl. Țiganco, apoi de A. Crihan⁶⁰, susținută de ministrul Basarabiei I. Inculeț (nu însă și de comisia de la Iași și de guvernul A. Văitoianu), a avansat cuantumul de 50 ha, cu argumentul insuficienței pământului necesar împrumutării țărănimii autohtone românești, care „are pământ puțin sau nu are deloc, pe când proprietarii mijlocii sunt în mare parte străini”⁶¹.

Marele câștigător al reformei agrare basarabene a fost statul român, iar autoarea aduce în acest sens dovezi documentare. Statul a redus în Basarabia lotul individual de împrumutarea de până la 6 ha, prevăzut de lege, însușindu-și astfel întinsele domenii aflate anterior în posesia băncilor și a statului rus, precum și apele, suprafețele necultivabile, subsolul, pe care le-a constituit în fondul său de rezervă de 24,4%⁶². În condițiile lipsei acute de suprafețe cultivabile și ale densității mari a populației, statul a împrumutat în anul 1923 categorii privilegiate de cetățeni pentru serviciile politice și electorale aduse guvernului (în special, pentru contribuția la elaborarea legii agrare basarabene): funcționari publici, ofițeri, politicieni⁶³. În fapt, în anul 1918 în Basarabia începe să se constituie o adevărată „meritocrație”. Un deceniu mai târziu, statul român a înzestrat cu pământ pe foștii deputați ai Sfatului Țării – votanți ai unirii la 27 martie 1918 – și pe directorii din Consiliile Directorilor Generali din 1917-1918⁶⁴. Mulți dintre cei care și-au adus contribuția la legiferarea legii

⁵⁶ ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 49/f.a., f. 1.

⁵⁷ „Sfatul Țării”, nr. 41 din 23 mai 1918.

⁵⁸ Proiectul Legii de reformă agrară în Basarabia a fost adoptat în unanimitate de 17 voturi în ultima ședință a Comisiei Agrare din 18/27 noiembrie 1918, iar legiferarea reformei agrare basarabene a avut loc în sesiunea parlamentară din 1919-1920.

⁵⁹ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁰ ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 39/1918, f. 1.

⁶¹ *Ibidem*, dosar nr. 38/1918, f. 298.

⁶² Vezi Ion Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, Chișinău, Editura Universitas, 1991.

⁶³ „Viața Basarabiei”, III, nr. 18 din 20 decembrie 1923; vezi și „Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților”, nr. 27 din 10 decembrie 1923, p. 485-486, 487-488.

⁶⁴ Cei îndreptățiți (pe baza unei „liste” întocmite de Ministerul Agriculturii și Domeniilor) prin Legea pentru împrumutarea foștilor deputați ai Sfatului Țării, precum și a foștilor membri ai guvernelor autonome ale Basarabiei, cari au înfăptuit Unirea Basarabiei cu țara mamă, au fost

agrară au deținut în trecut și calitatea de deputat al Sfatului Țării sau de Director General, astfel că au fost împrumutați de două ori. Legea la care ne referim a primit corecturi în anul 1933, cauzate de scăpările birocratice din 1927-1928 în ceea ce privește lista persoanelor cu „merite naționale” la 1918. Ca rezultat al acestor împrumutări și, mai ales, al încălcării prevederilor legii agrare de către Ministerul Agriculturii și „Casa Noastră”, marea proprietate nu a dispărut din Basarabia în anii 1918-1923, dimpotrivă, au apărut noi proprietari ai peste 100 ha, mergând până la 500-600 ha⁶⁵. În același timp, cei mai nemulțumiți de rezultatele împrumutării ori de procedura de expropriere au fost proprietarii alogeni, în special ruși, și supușii străini, după cum mărturisesc numeroasele procese intentate împotriva statului român, cu ecou nefavorabil la Conferința de Pace de la Paris. Criticile aduse reformei agrare în primul deceniu interbelic au fost focalizate, în opinia S. Suveică, „nu atât la adresa legiuitorului sau a funcționarului care a pus în aplicare reforma, cât, mai ales, a guvernelor care s-au perindat după Unire, nefiind în stare să promoveze o politică agrară consecventă, în scopul susținerii pe toate căile a proprietarului aflat în dificultate”⁶⁶. Marea problemă a țăranilor era onorarea obligației financiare impuse prin lege pentru achitarea pământului revenit în urma împrumutării, statul renunțând treptat la subvenționarea a 25% din prețul terenului expropriat. Mecanizarea agriculturii, etapă absolut necesară pentru realizarea surplusului de produse agricole, „a înregistrat progrese modeste, iar accesul la creditele individuale era o altă problemă, ce se afla în strânsă legătură cu asigurarea viabilității gospodăriei individuale”⁶⁷.

Ultimul capitol abordează contextualizat domeniul deosebit de controversat în epocă: modernizarea vieții administrative a Basarabiei prin legiferarea și punerea în aplicare a principiului descentralizării administrative. Polemicile iscate atât în sânul clasei politice românești de la putere sau din opoziție, precum și în rândul specialiștilor în drept administrativ și constituțional, ale politologilor, sociologilor, reprezintă dovada permanentei preocupări politice, intelectuale și științifice, extinse cu mult în afara mediului dezbaterilor parlamentare. Din păcate, nu același viu și imparțial interes e manifestat de către istoricii români din zilele noastre, ale căror cercetări fragmentare și nesistematice se soldează cu interpretări și concluzii unilaterale sau evazive, afectate nu de puține ori de tendința subiectivă de a justifica acțiunile, deciziile ori neîmplinirile politicii oficiale în Basarabia, sau de intenția îmbunătățirii imaginii statului român.

Dezideratul reformei administrative românești de după 1918 a fost, în gândirea autoarei, unificarea și integrarea provinciilor alipite și modernizarea

împrumutării (după achitarea prețului integral de răscumpărare), la preț de expropriere, cu câte 50 ha de pământ cultivabil din rezervele Statului din Basarabia (cf. MOF, nr. 74 din 31 martie 1928).

⁶⁵ „Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților”, nr. 27 din 10 decembrie 1923, p. 486-488.

⁶⁶ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 191.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 183-184.

structurilor și serviciilor administrative la nivel central și local, ceea ce a implicat „efectuarea unor transformări la nivel instituțional și al resurselor umane, o restructurare a relației dintre stat și funcționari și a relației dintre corpul de funcționari și cetățeni”⁶⁸. S. Suveică plasează evoluțiile teritorial-administrative românești din primul deceniu interbelic în două etape cronologice de bază:

– 1918-1925, perioadă ce include statutul de provincie autonomă a Basarabiei în cadrul României; ulterior, după abrogarea autonomiei, s-au păstrat unele particularități administrative locale, eliminate treptat până în anul 1925 prin transferul competențelor organului de autoadministrare locală (*земство, zemstvo*) către organele provizorii create după unire. În același interval se înscrie și legiferarea prin noua Constituție a principiului descentralizării, succedată de legea privind Statutul funcționarilor publici (1923) și unificarea administrativă (1925);

– 1925-1938, când administrația românească a evoluat de la descentralizare (*Legea pentru unificarea administrativă* din 1925, apoi *Legea pentru organizarea administrației locale* din 1929) către centralizarea administrativă (de la începutul anilor '30 până la Constituția din 1938).

Periodizarea propusă mai sus suportă unele amendamente. Mai întâi, în noile provincii statul român nu a promovat între 1918-1925 o politică *efectivă* și consecventă de descentralizare. Consacrând prin Constituția din 1923 descentralizarea administrativă, el a aplicat de fapt metode centralizatoare, necesare până la un anumit punct procesului de integrare a provinciilor. Nu descentralizarea, ci unificarea administrativă a celor trei provincii, efectuată prin simpla extindere a legilor și a așezămintelor teritorial-administrative din Vechiul Regat, a fost obiectivul primordial al politicii românești în domeniu în primii șapte ani de după unire. Legislația administrativă unică din 1925-1929 a preluat foarte puțin din tradițiile și experiența austro-ungare, aplicate Bucovinei și Transilvaniei, și nimic din sistemul administrativ-juridic rus, în cazul Basarabiei. Constituția din 1923 a avut un caracter explicit centralizator, declarând România „stat național unitar și indivizibil”, al cărui teritoriu a fost împărțit în județe și comune⁶⁹. În consecință, chiar din Constituție putea fi dedusă nuanța provizorie a descentralizării, orientată strict spre consolidarea unității statale. Mai mult, precum remarcă și autoarea, formularea din art. 5 (cu privire la împărțirea județelor în plăși și a plășilor în sectoare, fără statut de persoane juridice, „pentru înlesnirea controlului <statului>, supravegherea aplicării legilor și buna îndrumare a administrației”) din *Legea pentru unificarea administrativă* din 1925⁷⁰ a avut un scop centralist „evident și explicit”⁷¹.

Admițând că autonomia implică descentralizarea administrativă, care presupune divizarea funcțiilor executive între stat și colectivitățile locale,

⁶⁸ *Ibidem*, p. 193 ș.u.

⁶⁹ MOF, nr. 282 din 29 martie 1923.

⁷⁰ *Legea pentru unificarea administrativă* din 1925 a fost publicată în MOF nr. 128 din 14 iunie 1925.

⁷¹ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 200.

reprezentate de persoane alese democratic în organele autoadministrării locale, considerăm că *Declarația Sfatului Țării* din 27 martie 1918 a constituit punctul de plecare, adevăratul program al elitei politice basarabene pentru modernizarea administrativă a provinciei. Cele zece condiții ale unirii prezintă aproape tot atâtea funcții ale descentralizării: Basarabia își va păstra autonomia provincială, având administrație proprie și un Sfat al Țării, „ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, ca organ împlinitor” cu atribuții în votarea bugetelor locale, în controlul organelor zemstvelor și orașelor și în numirea tuturor funcționarilor administrației locale⁷²; recrutarea armatei se va face pe baze teritoriale; legile în vigoare și organizația locală bazată pe zemstve rămân în vigoare „în redacția de pe urmă a Guvernului Provizoriu și vor putea fi schimbate de Parlamentul României, cu participarea la lucrările lui a reprezentanților Basarabiei”⁷³.

În vara anului 1918, cu mult înaintea abrogării autonomiei Basarabiei, factorii politici locali au realizat că guvernul de la București a început să încalce condițiile stipulate de actul unirii, intervenind în problemele legate de administrația locală. Practic, sub pretextul înlăturării pericolului pe care l-ar prezenta la adresa intereselor sale „dubla administrare” (centrală și locală – n.n.) existentă în Basarabia în virtutea statutului de autonomie, precum și în scopul urgentării unificării administrative, statul a instituit controlul administrativ, asumându-și sarcina administrării și realizării funcției executive prin organe administrative proprii, subordonate principiului puterii ierarhice. Astfel, în cadrul unei ședințe a Consiliului de Miniștri din 13/26 iunie 1918, a fost creată instituția *Comisariatului General pentru Basarabia*, condusă de gen. A. Văitoianu în calitate de Comisar General al Guvernului în Basarabia⁷⁴. Guvernul și-a motivat decizia prin „nevoia normalizării raporturilor dintre autoritățile civile și militare din Basarabia” și prin „evoluția evenimentelor din ultimul timp”⁷⁵. Atribuțiile Comisarului General, fixate printr-un *Jurnal* al Consiliului de Miniștri, erau evident la polul opus descentralizării, întrucât efectua, prin ordonanțe cu putere de lege, administrarea Basarabiei „prin directorii existenți sau prin cei pe care i-ar înlocui”, numea funcționarii inferiori „numai la propunerea departamentelor respective”, delibera cu președintele Sfatului Țării „pentru chestiunile mari de organizație”⁷⁶. Organizarea acestei instituții, ca o expresie în primul rând a factorilor externi, datorită căreia Guvernul administra provincia prin trimisul său nemijlocit, nu a fost înțeleasă nici de către populația provinciei, mai ales că inițial acest comisar general era desemnat prin termenul de „guvernator”. Până în toamna anului 1918, formele autoadministrării locale

⁷² ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 1/1918, f. 1.

⁷³ *Ibidem*, dosar nr. 14/1918, f. 59.

⁷⁴ Idem, fond Vasile Ghenzul (1885-1970), dosar nr. 35/1918, f. 1.

⁷⁵ Se avea în vedere imperativul îndeplinirii obligațiilor României față de Puterile Centrale, conform tratatului semnat cu acestea la 27 aprilie/17 mai 1918; vezi idem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 30/1918, f. 1.

⁷⁶ MOF, nr. 60 din 15/28 iunie 1918.

au fost înlocuite cu comisii interimare numite prin decrete regale: Duma Chișinăului (4/17 septembrie 1918), consiliile comunale (*upravele*) urbane Ismail, Bolgrad, Reni și Chilia (6/19 septembrie 1918), Zemstva gubernială (4/17 octombrie 1918). În paralel, au fost instituite organele de ordine publică (Brigada a III-a de jandarmi, cu sedii la Chișinău și Cetatea Albă), a fost declarată starea de asediu și introdusă cenzura. La 11/24 decembrie 1918, ca urmare a oficializării unirii necondiționate, guvernul Ion I.C. Brătianu a decis desființarea Comisariatului General al Basarabiei prin împărțirea rolurilor între comandantul Corpului V Armată și ministrul delegat al Guvernului în Basarabia, dr. D. Ciugureanu⁷⁷. Printr-un decret semnat în aceeași zi erau fixate structura și obligațiile administrației provinciei, conform cărora directoratele își continuau funcționarea, dar directorii erau fie „numiți prin decrete regale”, fie „delegați de miniștrii departamentelor respective” de la București⁷⁸, ceea ce se traduce, evident, prin centralizare administrativă intensificată. Comisariatul General a fost înlocuit cu „Ministerul Basarabiei”, condus de dr. D. Ciugureanu, (minstru-delegat al Guvernului „însărcinat cu administrarea Basarabiei”), în timp ce I. Inuleț rămânea doar reprezentant al provinciei în capitala țării. Ideea vehiculată printre politicienii basarabeni, potrivit căreia interesele majore ale populației cereau ca reședința „Ministrului Basarabiei” să fie la Chișinău și nu la București, nu a avut aderență la centru.

Deși primele măsuri cu rol centralizator au fost întreprinse de guvernul Al. Vaida-Voievod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920), cu predilecție guvernul Al. Averescu (13 martie 1920 – 16 decembrie 1921) și-a programat ferm lichidarea regionalismului în guvernare, consolidarea controlului autorității centrale și începerea acțiunilor sistematice în scopul unificării administrative. Prin decret regal au fost desființate Directoratele din Basarabia, Secretariatele de serviciu din Bucovina și Consiliul Dirigent din Transilvania. Totodată, s-a format *Comisia centrală de unificare și decongestionare a organismelor administrative din provinciile unite* de pe lângă Consiliul de Miniștri, prezidată chiar de președintele acestuia, gen. Al. Averescu. Reprezentant al Basarabiei în Comisia centrală de unificare a fost desemnat S. Niță, șeful Partidului Poporului din Basarabia și Ministru al Basarabiei⁷⁹. Figuri reprezentative în peisajul politic basarabean conturat după câștigarea alegerilor parlamentare din aprilie 1920 de către Partidul Poporului⁸⁰ au fost: inspectorul general administrativ (gen. N. Schina), comandantul Militar al Basarabiei (gen. I. Popovici), ajutați de nouă prefecți de județe, nouă secretari generali (foști directori), secondăți de nouă delegați ai ministerelor centrale cu atribuții de consilieri tehnici, toți averescani; secretarii generali, la rândul lor, delegau pe lângă ministerele centrale câte un

⁷⁷ „Sfatul Țării”, nr. 205 din 16/29 decembrie 1918.

⁷⁸ MOF, nr. 211 din 12/25 decembrie 1918.

⁷⁹ Idem, nr. 7 din 9 aprilie 1919.

⁸⁰ Filiala din Basarabia a Partidului Poporului a preluat conducerea secretariatelor generale (până la 4 aprilie 1920, directorate generale) și a instituțiilor administrative locale.

funcționar „pentru simplificarea lucrului și deplina cunoaștere a măsurilor adoptate de ambele părți”⁸¹.

Desființarea rapidă a directoratelor basarabene – cu excepția celui de Interne, menținut până în anul 1923 – și înlocuirea lor cu Secretariate Generale (cinci la număr, începând din 4 iunie 1920), numirea consilierilor tehnici din Vechiul Regat, precum și a inspectorului general administrativ, sunt măsuri criticate de opoziția parlamentară basarabească și chiar de gruparea basarabească a partidului de guvernământ. Într-o ședință a Adunării Deputaților, I. Pelivan rostea:

Noi am crezut că naționalizarea Basarabiei poate să se facă numai treptat, că trebuie să treacă o epocă întreagă, de tranziție și că numai așa se va putea face unificarea definitivă [...]. Administrația a devenit un haos: nu mai știe lumea cine este în fruntea administrației basarabene, dacă este dl General Schina, inspector administrativ, sau dacă este dl Ministru Niță? Unii spun că nu este nici unul, nici altul, ci dl General Popovici [...]⁸².

Aceeași opoziție față de decizia de desființare a zemstvelor sau de transferare a secretariatelor generale la București, atestată documentar, s-a înregistrat și în toamna anului 1920. Criticile îndreptățite își aveau explicația în ritmul alert al lucrărilor Comisiei centrale de unificare, care a favorizat apariția unor situații de confuzie în activitatea comisiilor regionale. O reflectare amplă în presă a înregistrat la începutul anului 1921 episodul crizei interne din filiala basarabească a Partidului Poporului, prilejuit de numirea a secretarului Interneleor, D. Bogos, în fruntea comisiei regionale de unificare și decongestionare (12 martie 1921). Evenimentul a acutizat conflictul mai vechi dintre acesta și ministrul Basarabiei, S. Niță, deoarece, după cum se relatea în oficiosul „Steaua” al Partidului Poporului, „Bogos a luat toate însărcinările fără să fie Ministru, lăsând în schimb pe dl Niță Ministru fără... însărcinări”⁸³.

Acestea au fost, credem, trăsăturile esențiale ale evoluției vieții administrative basarabene din 1918-1925, până la intrarea în vigoare a legii corespunzătoare. Descentralizarea, ca formă superioară de administrație, a existat în Basarabia doar în anii în care această provincie s-a bucurat de statutul de autonomie, însă, din păcate, cartea S. Suveică parcurge rapid și evaziv această perioadă importantă a istoriei Basarabiei și reduce ideea autonomiei la una „speculativă pentru forțele care se opuneau consolidării Unirii”⁸⁴. Abrogând autonomia în noiembrie 1918, guvernele românești au continuat dizolvarea specificității administrative regionale și numai în paralel, în contextul amplelor polemici pe tema adoptării noii Constituții, inițiate în anul 1922, au adoptat descentralizarea ca obiectiv al politicii de stat, lansată prin Constituție, apoi

⁸¹ Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p. 71.

⁸² Ion Pelivan, *Discurs ținut în Ședința Camerei dela 9 și 10 iulie 1920 cu ocaziunea discuțiunii proiectului de răspuns la Mesaj*, București, Imprimeria Statului, p. 40-42.

⁸³ „Steaua”, nr. 106 din 19 martie 1921; vezi și nr. 109 din 22 martie 1923, nr. 115 din 27 martie 1923 și nr. 125 din 12 aprilie 1921.

⁸⁴ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 199.

aprofundată prin acte normative speciale (*Legea pentru statutul funcționarilor publici* și *Legea pentru unificarea administrativă*).

Lucrarea consumă un spațiu generos în comentarea *zemstvei* basarabene din perioada (1918-1925). Sunt remarcabile bogăția informațiilor referitoare la istoria acestui organ de autoconducere în epoca liberalismului rus de după Războiul Crimeei și precizia descrierilor structurii și rolului *zemstvei* basarabene în epoca țaristă. Conținutul nu pune însă în evidență aspectele pozitive ale existenței și funcționării *zemstvelor* din Basarabia până la unirea cu România, semnalabile prin consistența situației materiale acumulate și folosite exclusiv în beneficiul populației, sau prin contribuția la dezvoltarea culturii și identității naționale a românilor basarabeni⁸⁵. Pe de altă parte, investigația se axează pe reflectarea analizelor teoretice ale vremii pe tema oportunității păstrării *zemstvei*, iar desființarea treptată, cu etape de românizare și naționalizare a acestei instituții de administrare locală, „conservatoare, chiar reacționară” este prezentată ca mare realizare a politicii administrative românești din primii cinci ani de după unire⁸⁶.

De asemenea, amplele linii de gândire din perioada 1923-1925 referitoare la descentralizare sunt detaliat inventariate în cartea S. Suveică, însă nu de același tratament se bucură punctul de vedere argumentat al reprezentanților provinciilor unite din opoziția parlamentară (1922-1926), în legătură cu demersul de importare a instituțiilor administrative, în general a formelor de organizare românești, considerate inferioare celor deja existente în provincii și dovedit utile. Partidul Național Liberal a câștigat alegerile parlamentare din martie 1922, conferind parlamentului nou ales caracterul de Adunare Națională Constituantă împotriva prevederilor constituționale. Din adaptarea legii fundamentale a statului, PNL își făcuse o intenție declarată, iar acest țel al liderului I.I.C. Brătianu a fost confundat cu interesul întregii societăți românești. Provinciile alipite însă au avut propriile adunări naționale și constituțiile lor speciale. În comparație cu tradițiile constituționale și administrative autonome ale celor trei provincii, Vechiul Regat n-a cunoscut o descentralizare administrativă, o autonomie comunală, cu atât mai puțin o autonomie dezvoltată a orașelor. Aceasta este explicația vehemenței cu care o serie de oameni politici din Basarabia, Bucovina și Transilvania s-au opus implementării elementelor de organizare administrativă din Vechiul Regat, „rămas înapoiat în chestiuni administrative”⁸⁷. În contextul discuțiilor din seria celor 23 de prelegeri din 1921-1922 pe teme constituționale ale Institutului Social Român, fostul senator social-democrat Gh. Grigorovici exprima nemulțumirile factorilor politici ai

⁸⁵ Vezi Petre Cazacu, *Instituția publică numită „zemstvo” în cadrul statului absolutist rusesc și în cadrul statului român din timpurile noastre*, Iași, Institutul de Arte Grafice și Editura „Viața Românească”, 1921.

⁸⁶ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 263-264.

⁸⁷ Gheorghe Grigorovici, *Constituția sovietică și Constituția democratică*, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, redactori Aurelian Stroe et alii, București, Editura Humanitas, 1992, p. 116.

provinciilor astfel: „[...] în momentul când s-a făcut unirea, în loc să avem o bucurie mare, am avut o decepție strașnică, pentru că există tendința să fim reduși la nivelul administrației unei țări care n-are încă descentralizarea administrativă”, și propunea în schimb „o federație puternică, iar nu un stat centralist; nu nimicirea acelor elemente administrative care există în provinciile noastre este de dorit, ci crearea unui sistem federativ, cum este cel din Marea Britanie”⁸⁸. În ședința Adunării Deputaților din 9 martie 1923, Pan Halippa acuza în numele unor deputați ai opoziției că proiectul liberal de constituție desființa autonomia administrativă comunală și județeană și nu asigura cetățenilor mijloacele legale de apărare împotriva abuzurilor administrative⁸⁹. De la tribuna Parlamentului, deputații și senatorii țărâniști basarabeni au continuat în timpul „marii guvernări liberale” să atace carențele Constituției din 1923 și întreaga operă legislativă liberală cu conținut administrativ, care ar fi adâncit „o antipatie mutuală, trăsătură caracteristică de astăzi a raporturilor dintre frați”⁹⁰. În discursul „strălucit” ținut la 28 noiembrie 1924, Pan Halippa a lansat o adevărată tiradă – ce trebuie privită, desigur, prin prisma unor interese practice, politicianiste – la adresa politicii guvernului față de minoritățile naționale:

Le-am închis tuturor gura și ne facem a crede că totul merge bine [...]. Și ce am câștigat prin politica barbară și necuviincioasă ce se practică de la un timp încoace pe o scară tot mai largă față de minoritățile noastre etnice? Dragostea le-am pierdut-o înainte de a o fi câștigat. De încrederea aliaților și Ligii Națiunilor, unde – după cum se știe – au ajuns plângerile minorităților, nu ne mai bucurăm pe chestia aceasta⁹¹.

O parte din ideile rostite de Pan Halippa cu țintă spre guvern, care ar fi renunțat la descentralizare și autonomie administrativă, se regăsesc în *Memoriul către Regele Ferdinand* (1923), unde semnatarii aminteau regelui împrejurările în care s-a înfăptuit unirea și insistau asupra „bazelor” pe care trebuie așezată aceasta: descentralizare și autonomie administrativă; păstrarea legilor și a organizației administrative în vigoare până la modificarea lor de către parlamentul român (s.a.); respectarea drepturilor minorităților; garanția constituțională a drepturilor și libertăților cetățenești etc.⁹².

Din perspectiva definirii modernizării administrative ca largă descentralizare cel puțin, dacă nu ca autonomie, nu putem fi de acord cu aserțiunea conform căreia „reforma administrativă din primul deceniu interbelic a culminat cu adoptarea Legii pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925”⁹³. Dimpotrivă, susținem că, după abrogarea autonomiei Basarabiei, modernizarea

⁸⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁸⁹ Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, nr. 49 (Ședința din 9 martie), 1923, p. 1044.

⁹⁰ Theodor Iacobescu, *Situația din Basarabia. Cuvântare susținută la discuția Mesajului în ziua de 31 octombrie 1924*, București, Imprimeria Statului, f.a., p. 32.

⁹¹ Pantelimon Halippa, *op. cit.*, p. 55.

⁹² ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 116/f.a., f. 2.

⁹³ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 200.

vieții administrative prin descentralizare mai degrabă debutează prin legea administrativă din 1925 decât se încheie. Acest progres a avut un traseu lent și dificil până la noua reglementare, *Legea pentru organizarea administrației locale* din 1929; aceasta din urmă marchează începutul centralizării administrative progresive din deceniul patru, care a culminat cu reforma administrativă a lui Carol al II-lea din 1938, când județul a fost transformat din unitate administrativă descentralizată într-o circumscripție a ținutului. O analiză atentă a textului legii din 1925 „pentru a constata în ce măsură prevederile acesteia desfășurau principiul descentralizării administrative”⁹⁴, arată că actul normativ a menținut controlul administrativ al statului (tutela) în procesul de transfer al unor responsabilități (economice, fiscale) de la organele conducerii centrale la cele locale, vădindu-se astfel caracterul centralizator al legii. Astfel, Ministerul de Interne îndrumă, coordonează și controlează activitatea comunelor și județelor, punând-o „în armonie cu interesele generale ale statului”, Consiliul administrativ superior controlează și inspectează administrația locală, Prefectul este „reprezentant al puterii centrale în întreg județul”, numit prin decret regal și secondat de Subprefect (și acesta desemnat prin decret regal), de *polițai* și de *notar*⁹⁵. Reprezentantul puterii centrale în plasă este *pretorul*, subordonat prefectului, consiliului județean și delegației județene, iar *primarul* comunei era singurul ales de către consiliul comunal prin vot universal, egal, direct și secret al majorității absolute a consilierilor. Primele alegeri de acest gen în România au avut loc abia în 1926.

Pornind de la premisa că „rezultatele unei administrări sunt în dependență directă de corpul administrativ”⁹⁶, ultimul subcapitol al cărții se referă la funcționarii publici din Basarabia și oferă prilejul formulării concluziilor despre rezultatele modernizării administrative din primul deceniu interbelic și rolul aparatului administrativ al provinciei. S. Suveică are în vedere dezideratul reformei administrative promovate de guvernele românești: înființarea unui corp de funcționari publici profesionist în Basarabia, „recrutat și selecționat cu mare grijă” prin crearea cadrului legislativ adecvat modului democratic de administrare a provinciei, prin luarea în considerare a seriei de „factori subiectivi” geografici, sociali, politici, economici⁹⁷, determinanți în formarea și dezvoltarea noilor instituții administrative și a unui anumit tip de mentalitate în societatea basarabeană. Autoarea punctează impasurile importante cu care se confrunta administrația basarabeană în anul 1918 (lipsa cadrului legal de reglementare a drepturilor și îndatoririlor nucleului noului regim de administrație, numărul redus al funcționarilor recrutați din rândul populației majoritare, salarizarea și condițiile de lucru nesatisfăcătoare) și soluțiile pentru remedierea stării de degradare a administrației publice (elaborarea unui *Statut al funcționarului*

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ MOF, nr. 128 din 14 iunie 1925.

⁹⁶ Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 235.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 235-236.

public, recrutarea funcționarilor publici din Basarabia – selectați în primii ani interbelici cu precădere dintre funcționarii din Vechiul Regat, Bucovina, Transilvania, de multe ori nepregătiți și imorali, după cum se poate observa în numeroasele sesizări ale abuzurilor și faptelor de corupție ale funcționarilor săvârșite în exercițiul funcției). S. Suveică nu ezită să menționeze inconsecvența criteriilor de selecție a cadrelor administrative, grevată de atitudinea distantă față de funcționarii locali, în special de origine rusă, mai ales a celor din cadrul *zemstvelor*. Ar fi indicată totuși sublinierea soluției pripite de românizare exagerată a aparatului administrativ prin marginalizarea ori chiar concedierea cadrelor fostei administrații rusești, buni specialiști în domeniile lor, dar văzuți ca ostili noului regim, purtători ai unor „tendențe autonomiste, bolșevice”, din cauza originii etnice și a necunoașterii limbii române. Statutul funcționarului public din 1923 – ale cărui stipulări fac obiectul analizei punctuale, mai ales în aspectele ce țin de avantajele obținute în raport cu reglementările anterioare – nu a rezolvat toate lacunele aparatului administrativ și nu a asigurat succesul administrării provinciei. Cauza principală a unei asemenea stări de lucruri își are punctul de plecare nu atât în starea de nesiguranță pe care o resimțea aparatul funcționaresc din Basarabia sub influența factorilor externi sau a propagandei bolșevice⁹⁸, cât în însuși sistemul administrativ rigid și centralizat, care nu a ținut seama de interesele locale, de particularitățile și obiceiurile localnicilor, îndepărtând, anulând chiar perspectiva „sudurii sufletești” între „frații de ambele maluri ale Prutului”. Proasta guvernare caracterizată prin centralism excesiv, nu pericolul de la frontiera de la Nistru, a influențat maniera de recrutare a funcționarilor publici, bazată pe clientelism politic, luare de mită, pe corupție și, mai presus de toate, pe neprofesionalism.

Demersul cărții de față este, fără îndoială, unul laborios, prin faptul că valorifică informații puțin cunoscute publicul larg și de cercetătorii istoriei Basarabiei. Multe aspecte suportă însă rectificări ori completări, iar altele, cum ar fi poziția populației basarabene față de unirea Basarabiei cu România sau starea de spirit a populației și atitudinea față de administrația românească, rolul jucat de Armata Română în anul 1918, se cer aprofundate, cu concursul istoricilor români de pe ambele maluri ale Prutului și, în mod esențial, asumate neîntârziat și cât se poate de obiectiv de către întreaga societate românească.

⁹⁸ Idee vehiculată des în perioadă, în special pentru a justifica abuzurile jandarmeriei, cea mai frecventă formă fiind aplicarea pedepselor corporale.

**Brief Considerations concerning the Modernization of Bessarabia
in the First Inter-War Decade (1918-1928).
Notes on a Recent Work Published in Chişinău
(Abstract)**

Keywords: History of Bessarabia, Romanian inter-war history, modernity

Written by Svetlana Suveică, reader at State University of Moldova, the work *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizarea prin reforme* [*Bessarabia in the First Inter-War Decade 1918-1928. Modernization through Reforms*] deals with the reforms in the electoral, agrarian and administrative fields in the decade following the joining of the territory between Dniester and Pruth rivers to Romania.

First chapter represents a theorization of the meaning of the universal suffrage and explains the structure of the electoral reform. Thus, it refers to the right of the universal, uniform, direct and secret suffrage and to the complex mechanism that implemented the Electoral Law. However, the investigation seems to be marked by the Romanian historiography's stereotypes, characterized by uncomplete scientific treatment, still tributary to abstracting and even by neglecting the major guide marks of the history of Bessarabia previous to 1918. An important part is taken by the political parties in inter-war Bessarabia and the election campaigns. We consider that the six votings in Bessarabia between 1918 and 1928 do not reflect the Bessarabian inhabitants' approval for the union act. Because of the coercitiveness of the vote, they were rather a manner to accept the *de facto* situation, meaning the observance of the Romanian legislation and more or less active participation to the state political life.

Not without basis, the anti-unionists contested the attribute of *Sfatul Țării* to declare for the political future of the Republic of Moldova, and henceforth for the legal value of the act on March 27, 1918. We consider that *Sfatul Țării* had no incontestable democratic feature, since it had not been elected by the vote of the whole population. This body had no international recognition, so that it could not pronounce unilaterally in the matter of the union with Romania. The *Proceedings for Abolishment of the Romanian-Soviet conflict* signed by A. Averescu and C. Rakovski require a serious debate among the historians. The Romanian governments denied the value of this agreement, but the reality still stands: the Romanian prime-minister did not agree to the retreat of the Romanian troops from Bessarabia in accordance with an international legal provisions, not even an unclear or debatable one, as the Romanian historiography has presented, this being thus an act that practically is equivalent to the indirect diplomatic recognition of the Soviet state by Romania.

The second chapter of S. Suveică's work deals with the implementation of the agrarian reform in Bessarabia. The author structures the realities and features of the agrarian reform in this province in an argued logical succession and examines the revolutionary feature of the agrarian legislation set up by *Sfatul Țării* and its radical characteristic. One should note the main conclusion: the great winner of the Bessarabian agrarian reform was the Romanian state.

In the last chapter, S. Suveică approaches the context of the modernization of the administrative life in Bessarabia through the regulation and appliance of the principle of decentralization. The Romanian state did not promote an *effective* and consistent policy

of decentralization between 1918 and 1925. By establishing the administrative decentralization through the Constitution in 1923, it actually applied centralizing methods. As a matter of fact, the foremost target of the Romanian politics in the joined territories was not the decentralization, but the administrative unification of them, fulfilled through the simple extension of the laws and territorial-administrative establishments from the Romanian Kingdom. We consider that, as a superior form of administration, the decentralization was in fully existence in Bessarabia only in the years when the province enjoyed the state of autonomy. Unfortunately, Suveică's work goes rapidly and evasively over this important period and summarizes the idea of Bessarabia's autonomy to a "speculative one for the forces that opposed the Union's consolidation".

Svetlana Suveică's arduous approach turns to good account information less known or even ignored by the common public and the researchers. However, they need several corrections and completions. Some respects, like the Bessarabian population's attitude regarding the union of Bessarabia with Romania or the state of mind and the relationship with the Romanian administration should be studied thoroughly along with the Romanian historians from the both banks of Pruth river and essentially be promptly assumed as objectively as possible by the entire Romanian society.

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, București, Editura Meronia, 2008, 654 p.

Masivul volum este rodul unei laborioase și îndelungate cercetări în arhivele publice și private, în biblioteci, institute și săli de cinematograf din țară și din străinătate. Investigațiile au început, după cum mărturisește autorul în prefața lucrării, la sfârșitul anilor '60, la proiectul inițial participând direct o seamă de specialiști ai domeniului (cineaști, cercetători, istorici de artă, colaboratori ai Arhivei Naționale de Filme – Comisia de istorie a filmului românesc și Institutului de Istoria Artei – Sectorul Cinema), dintre care sunt în mod special amintiți Ion I. Cantacuzino, Dumitru Fernoagă și Ludovic Jordaky. În anul 1975 proiectul a fost abandonat de autoritățile partidului-stat comunist (au fost, totuși, publicate câteva volume în anii 1970-1975, deși în tiraje extrem de mici, sub titlul *Producția cinematografică în România*), însă autorul l-a continuat pe cont propriu, din pasiune profesională, astfel că, în urma unor eforturi considerabile, continuate și chiar intensificate în anii '90, a rezultat această impozantă filmografie a documentarului românesc în prima jumătate de secol a existenței lui.

Această carte se adaugă altor două volume din aceeași serie „Filmat în România”, dar despre filmul de ficțiune românesc între 1911 și 1979, finalizate și publicate în 2004-2006, din acest motiv meritele autorului fiind cu atât mai mari.

Principalul scop al lucrării, acela de a constitui un instrument de lucru, care să impulsioneze cercetarea istoriei cinematografiei românești, este pe deplin îndeplinit; anticipăm faptul că orice viitoare contribuție istoriografică a domeniului va trebui, fără discuție, să utilizeze această enciclopedie. Am experimentat deja personal această veritabilă plăcere în cursul preocupărilor de documentare asupra istoriei filmului românesc din anii '40.

Bujor T. Rîpeanu are meritul deosebit de a fi reușit să adune și să sistematizeze într-o lucrare bine structurată, ale cărei principale calități sunt accesibilitatea, claritatea, concizia și bogăția informațiilor, o uriașă cantitate de date esențiale pentru reconstituirea și analiza istorică de calitate.

Astfel, sunt prezentate practic toate filmele documentare produse în România (indiferent de cetățenia și statutul producătorului sau de modificările frontierelor țării), dar și cele produse în străinătate de realizatori români (inclusiv filme de călătorie și filme produse în zonele de ocupație militară ori pe fronturi externe). Pe lângă filmele realizate de cineaști profesioniști, au fost cuprinse și unele produse de amatori, iar alături de peliculele realizate în vederea difuzării, au fost reținute și câteva a căror difuzare este nesigură, s-a făcut exclusiv pentru o audiență restrânsă de privilegiați politici sau care sigur nu s-au difuzat, care nu erau editate la momentul producerii lor și care multă vreme au fost interzise, dar care prin dimensiunile și subiectul lor erau și sunt de mare interes (de ex. „Bombardamente în România” și filme despre procesele politice din anii 1946-1949).

În total, sunt inventariate 1.769 de filme documentare, care acoperă diverse epoci și diferitele lor realități sociale, economice, politice, militare și culturale, de la finalul secolului al XIX-lea până la începuturile regimului comunist, trecând prin perioada interbelică și prin aceea a celui de-al Doilea Război Mondial, respectiv străbătând dictaturile regală, legionară și antonesciană.

Lucrarea are patru secțiuni importante. Prima, și cea mai mare, este intitulată *Filmografia* și cuprinde fișele descriptive ale tuturor celor 1.769 de filme în ordinea cronologică a anului în care au fost produse. Datele descrierii fiecărui film se referă la titlu, generic (producător, realizatori și asistenți), date tehnice (scurt metraj, metraj mediu sau lung metraj, formatul în milimetri, dacă este sau nu color și/sau sonor), datele de difuzare (cele cronologice, dar și orașul și cinematograful), datele de conținut (gen, locuri, context istoric, ambianță, intenția autorilor, adresa propagandistică, personalități filmate, iar în unele cazuri și citate semnificative despre receptarea lor din partea publicului și a criticii), datele de producție (etape, costuri, operațiuni posterioare premierii), sursele documentare, sursele bibliografice. Filmele au primit un număr de ordine, în funcție de data premierei absolute, ceea ce facilitează regăsirea lor atunci când căutarea se face cu ajutorul indicelui alfabetic al titlurilor lor (secțiunea a patra).

Cea de-a doua parte a cărții este dedicată cronologiei difuzării, la stabilirea ordinii difuzării filmelor fiind folosită data premierei absolute (prima vizionare, indiferent de natura acesteia) – opțiune care ni se pare inspirată, având în vedere că oferă o panoramă mai relevantă și un conținut informativ mai detaliat și mai complex decât stricta precizare a premierelor comerciale, mai ales că pentru documentare data premierei comerciale adesea lipsește sau nu se cunoaște cu exactitate. Incertitudinile cronologice au fost marcate cu semne de întrebare, filmele cu dată de difuzare nesigură (zi și lună) au fost grupate alfabetic la finele fiecărui an, iar cele care nu au fost difuzate au fost plasate, tot în ordine alfabetică, la sfârșitul secțiunii.

Celelalte două secțiuni cuprind indici: un indice alfabetic al cineaștilor (cu prezentarea filmografiei exhaustive a fiecăruia, inclusiv cu precizarea calității în care a lucrat la fiecare film și a anului de producție a filmului), respectiv altul al titlurilor filmelor documentare (cu menționarea anului de producție și a numărului de ordine atribuit în prima secțiune, ceea ce facilitează enorm consultarea rapidă și eficientă a tuturor informațiilor despre un film din toate cele patru secțiuni ale volumului).

Volumul conține și o vastă bibliografie, care va suscita interesul celor pasionați de studierea istoriei filmului românesc, îndeosebi datorită menționării unor publicații mai puțin cunoscute apărute în țară și peste hotare sub semnătura unor specialiști români și străini, dar și a numeroase manuscrise datorate unor specialiști români ai domeniului (inclusiv manuscrisul autorului din 1974 intitulat *Filmul documentar românesc. 1936-1948*). Din nefericire, autorul a omis să precizeze cu exactitate sursele documentare pe care le-a folosit, respectiv cotele integrale ale documentelor cercetate (dosarele și filele) și ale filmelor consultate în diverse arhive cinematografice românești și străine, dar și titlurile, numerele, anii și paginile publicațiilor periodice utilizate. Cu toate că aceste referințe se găsesc în mare parte menționate la rubricile surse documentare și surse bibliografice ale fișelor descriptive ale filmelor din prima secțiune, considerăm că omiterea prezentării lor complete, sistematizate și unitare în bibliografie constituie principalul defect al cărții și, totodată, reproșul major ce i se poate aduce autorului ei.

Deosebit de utile pentru consultarea corectă a acestei enciclopedii sunt precizările tehnice din cuvântul înainte al autorului (p. 5-9), tradus în limbile engleză (p. 643-646), franceză (p. 647-650) și italiană (p. 651-654) și lista abrevierilor (p. 12). Cu ajutorul lor,

chiar și străinii care nu cunosc limba română pot consulta relativ ușor și cu maximă eficiență lucrarea.

Semnalăm și faptul că acest volum a fost tipărit cu sprijinul Centrului Național al Cinematografiei, precum și al Uniunii Cineaștilor din România, respectiv al firmelor „Domino Film”, „Filmex”, „Castel Film” și „Ager Film”.

Deși calitatea (tipo)grafică este foarte bună, iar fotografiile de pe coperte inspirat alese, trebuie să semnalăm și existența altor minusuri, chiar dacă acestea sunt puține și minore: o particulă fără rost păstrată în textul cuvântului înainte, pe rândul al nouălea de sus de la pagina 6, respectiv o eroare privind cifra totală a filmelor documentare prezentate în carte: 1.767, în loc de 1.769, la p. 7 din același cuvânt înainte.

Suntem convinși că această valoroasă cercetare filmografică realizată de reputatul istoric și critic de film Bujor T. Rîpeanu, un veritabil arhivist cinematografic, își va dovedi utilitatea ca „instrument de lucru”, spre satisfacția autorului care chiar a vrut să-i dea această primordială destinație, sau mai bine zis ca inventar enciclopedic și cvasi-exhaustiv al filmului documentar din România, demers care sperăm să fie continuat, respectiv finalizat și pentru perioada ulterioară anului 1948.

Gabriel Catalan

Radu Mușat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război și din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p.

Scos într-un tiraj redus la Editura Arhip Art, din Sibiu, în 2009, volumul de față a apărut prin grija psihologului Adrian Neculau. Căsătorit cu fiica autorului, Rodica-Magdalena Mușat, care semnează postfața, editorul are prin urmare, dincolo de interesul și aprehensiunea pentru istoria victimelor regimului comunist, și o legătură afectivă cu memorialistul. Înainte de apariția lucrării, profesorul ieșean a publicat în cotidianul „Ziarul de Iași” un text cu titlul *Un caracter*¹, devenit ulterior prefața cărții, în care a oferit informațiile esențiale despre autorul „Pantheonului umbrelor”.

Prezentarea de față încearcă să aducă în atenția istoricilor și, deopotrivă, a tuturor celor interesați de universul prizonieratului în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale o istorie personală, a profesorului Radu Mușat, ofițer român de artilerie, ajuns după tragedia din Cotul Donului, petrecută în noiembrie 1942, în lagărul de la Oransk. Este o microistorie care timp de cinci ani și jumătate, 64 de luni mai exact, se confundă, în datele sale esențiale, cu a altor mii de militari români de pe frontul de răsărit care au luat drumul captivității. Foști camarazi de arme, acum de patimi, au ajuns să populeze o lume în care întâlnirea paradoxală a suferinței, umilinței, dezumanizării, absurdului cu demnitatea, cu onoarea nu a putut fi exclusă.

Structurată pe două secțiuni, cartea derulează cronologic, în prima parte, amintirile autorului, începând cu prima sa mobilizare, în ianuarie 1941, iar în cea de-a doua insistă pe anumite informații (de unde și titlul *Secvențe*), pentru a le fixa parcă mai bine în mintea cititorului. Dintre acestea, o mențiune aparte o merită *secvența* „Prietenii și confesiuni”, care dincolo de încărcătura emoțională este practic justificarea pentru consemnarea în scris a experiențelor de front și de lagăr. Autorul își face o datorie de

¹ „Ziarul de Iași”, 11 ianuarie 2009, <http://www.ziaruldeiasi.ro/opinii/un-caracter~ni567p> (consultat la 23 decembrie 2010).

onoare din a lăsa posterității nume și chipuri ale celor cu care a împărțit suferința și care, mulți dintre ei, nu au mai avut „fericirea să re trăiască atmosfera realităților de până în 1938, în care s-au format”. Îi poartă în suflet, într-un „Pantheton al umbrelor”, pe al cărui frontispiciu a scris: „Vouă, celor uitați, năpăstuiți de autoritățile adverse, acest Remember al meu, adresat posterității” (p. 106).

Parte, așadar, din memorialistica de detenție, amintirile locotenentului Mușat au fost așternute pe hârtie la mare distanță în timp de evenimentele relatate, încheindu-se destul de abrupt, după revenirea din prizonierat. După cum ne previne prefațatorul volumului, viața nu i-a mai acordat răgazul necesar pentru evocarea anilor de după repatriere.

După terminarea studiilor de filologie și drept la Universitatea din Iași, Radu Mușat a fost numit în 1939 profesor la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu. Mobilizat în 1941 la Regimentul 7 Artilerie, a participat la campania care a dus la eliberarea Basarabiei și la cucerirea Odessei, în vara-toamna aceluiași an. Revenirea „triumfală” la Buzău a fost urmată de încă un an petrecut acasă.

În iulie 1942, când Ion Antonescu, la solicitarea lui Hitler, a decis să extindă prezența trupelor române pe frontul de est, autorul a fost mobilizat pentru a treia oară. Trecerea Nistrului, a Bugului, apoi debarcarea în Taganrog, pe malul Mării Azov și, în cele din urmă, reintâlnirea cu frontul, în Cotul Donului, îi prilejuiesc amintiri pe care le va consemna și pe care cititorul le va găsi, fără îndoială, interesante. Pe parcursul a câtorva pagini ni se oferă informații despre oamenii și locurile prin care trec trupele, despre aprovizionarea acestora cu hrană etc. Sunt amintite rațiile mici, formate mai ales din surogate și produse concentrate și deshidratate. Soldații, care nu se simțeau sătui, își suplimentau într-un mod original hrana cu o fiertură de secară rășnită, numită *cașa* (preluare din rusescul *kaša*). Nu sunt uitate nici micile evenimente care rup pe termen scurt rutina, cum ar fi scrisorile, singurul contact posibil cu lumea de acasă.

Este de remarcat că autorul nu se așază pe sine într-o postură ostentativă de victimă, după cum nu încearcă nici să braveze. De asemenea, spre deosebire de alți confrăți, nici nu se cantonează într-o paradigmă naționalistă. Perspectiva din care ne oferă amintirile sale nu este lipsită de nuanțe sau accente critice. Când îl evocă pe Ion Antonescu, evită să formuleze o opinie tranșantă despre acesta (p. 12). Totuși nuanțează, afirmând că „ordinul lui de a trece Prutul a fost urmat de greșeala de a continua lupta dincolo de Nistru”, chiar dacă se întreabă retoric: „dar cum ar fi putut supraviețui cu trupele hitleriste în țară, cu șantajul exercitat asupra țării, cu legionarii?” (p. 61).

Citim că „infanteria [românească] rezistă cu eroism, respingând cu îndârjire atacurile la care este supusă”, dar autorul nu evită să amintească gropile din linia întâi în care infanteriștii stau câte doi, „pentru a-și ține de urât”, și care, deși sunt dispuse de-a lungul frontului, sunt situate atât de prost, la mare distanță una de alta, încât inamicul putea ajunge cu ușurință, noaptea, în spatele lor. S-a și întâmplat la un moment dat, chiar în sectorul în care se afla Radu Mușat. Doar că, din fericire, cei cinci soldați sovietici ajunși astfel în baterie veniseră pentru a se preda și nu pentru a ataca (p. 24). Incidentul a fost, desigur, suficient pentru ca mulți să pună sub semnul întrebării eficiența apărării infanteriștilor și pentru a provoca descurajare în rândurile soldaților români.

Memorialistul taxează și doza de iresponsabilitate a unor ofițeri români, chiar dacă modul său de a relata aceste lucruri este mai degrabă delicat. El amintește că, spre sfârșitul lunii octombrie 1942, când sovieticii își intensificaseră atacurile, iar aprovizionarea trupelor române, mai ales cu muniție, era din ce în ce mai slabă, comandantul

bateriei de artilerie... a plecat în concediu în țară! Radu Mușat își mărturisește frustrarea legată de numirea sa în locul acestuia, mai ales că ofensiva sovieticilor părea iminentă (p. 25).

Este evocată în carte și prezența soldaților sovietici luați prizonieri de români, într-o margine de sat, aproape de front, ținută în „gropi în care nu se văd decât capete, la umbra unui adăpost improvizat din ramuri, foi de cort, bucăți de tablă (...). Pe chipurile lor sunt zugrăvite groaza sau indiferența, apatia. Este un fel de lagăr de tranziție format din aceste gropi înconjurate cu sârmă ghimpată și păzit de un soldat bătrân”. Această detenție îi seamănă locotenentului mai mult cu cea a victimelor unor pirați din nordul Africii sau Asia (p. 20). Sunt precizări succinte, fără prea multe detalii, dar care reflectă o neplăcută stare de fapt. La aproape șapte decenii de la acele evenimente știm că, tratați prost, foarte mulți dintre captivii sovietici au murit, armata română, ca și cea germană sau cea italiană, nefiind pregătite pentru a lua prizonieri. Întâmplător sau nu, autorul nu surprinde că românii nu doar au luptat contra Armatei Roșii, dar au comis și atrocități pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Toată tensiunea care însoțește precipitarea atacurilor, spargerea frontului de către sovietici, dezagregarea trupelor române în retragere și apoi predarea și începutul prizonieratului sunt și ele foarte bine surprinse.

Drumul spre lagăr, de zile și nopți în șir, este agonizant, cu sete, foame, frig, epuizare, și presărat cu cadavre. Însă există și un moment în care, s-ar putea spune, istoria la nivel macro sau marea istorie intersectează mica istorie individuală a acestui locotenent de artilerie. Când din cauza epuizării are, după cum ne mărturisește, o ieșire ce îl surprinde și pe el, și strigă, cerând să fie dus la spital, nu este împușcat, așa cum fusese ordinul până atunci. În aceeași zi, convoiul de prizonieri în care se afla întâlnește un grup de limuzine luxoase. Într-una se afla mareșalul Rokossowski, comandantul frontului sovietic, care dă dispoziția ca prizonierii căzuți, adică cei care, epuizați, nu se mai puteau ridica din locul în care se așezaseră, să nu mai fie împușcați, ci transportați spre lagăre cu camioanele care se întorceau goale de pe linia frontului. Într-un cort, la 1 km distanță, unde este dus, un sergent sovietic, regizor în Tașkent în viața civilă, îl asigură că „acum e bine pentru noi [prizonierii], căci Stalin a semnat convenția de la Haga cu privire la prizonieri” (p. 34). Însă convenția de la Haga data din 1907, iar URSS nu avea cum s-o semneze atunci, după cum nu a fost nici semnatară Convenției de la Geneva din 1929. Iar în timpul derulării celui de-al Doilea Război Mondial nu avea cum să mai semneze ceva de acest gen cu Germania, care, tocmai datorită neaderării URSS la Convenția amintită, s-a simțit liberă să comită nesfârșite crime în Est. Așadar, o informație fără suport real, dar un eveniment care îl va ține în viață pe Petru Mușat.

După o escală într-un lagăr de tranziție, din regiunea Tambov, în care canibalismul devenise pentru unii singura formă de a-și potoli foamea (p. 37), urmează un nou drum „de coșmar” până la destinația finală, Oransk, unde autorul va sta din ianuarie 1943 până în iunie 1948.

Așa cum îl atestă majoritatea memorialiștilor, situat la Vest de Munții Urali, la 400 de km est de Moscova, acest lagăr a fost până în 1918 o mănăstire ortodoxă, frecventată atât de țarii ruși, cât și de mulți nobili, artiști, scriitori. Lev Tolstoi, se pare, și-a scris *Învierea* în liniștea acestei mănăstiri. Tocmai pentru că era departe de ochii lumii, comuniștii au transformat-o în lagăr de exterminare a deținuților politici și a prizonierilor de război. Ulterior, a revenit la menirea sa inițială, cea de mănăstire de călugări.

Atât în titlu, cât și pe tot parcursul cărții, Radu Mușat preferă să păstreze forma Oransk, deși cei mai mulți dintre foștii prizonieri români o foloseau pe cea de Oranki, care s-a și impus, de altfel, în memorialistica românească.

Oransk era, de fapt, un complex de trei lagăre. Radu Mușat a fost deținut în primul an și jumătate, până în primăvara lui 1944, în lagărul principal, dată de la care a fost mutat în lagărul satelit Mănăstirea², aflat ca și Schitul lângă Oransk (p. 85). Aici numărul soldaților era foarte redus, predominând ofițerii, care erau români, germani, maghiari, italieni, adăugându-li-se, în acel moment, câțiva finlandezi, un francez, doi spanioli.

Informațiile despre condițiile inumane de viață – bolile frecvente, de la amnezie, distrofie, depresii profunde, până la „orbul găinilor”, muncile epuizante și degradante la care erau supuși prizonierii, de la corvezile agricole la tăiatul și transportul lemnului din pădure cu ajutorul săniilor sau căruțelor „acționate de șase ofițeri-putere”, igiena și alimentația precară, ploșnițele omniprezente etc. – dețin partea cea mai consistentă a lucrării, oferind o adevărată radiografie a vieții de lagăr.

Examinați după sosire de o comisie medicală ca „niște sclavi la târg”, deținuții erau categorisiți astfel: „a întâia, a doua, O.K. osvobođenje komnat³, distrofie”. În funcție de grupă, deținuții erau folosiți la diferite munci, mai ușoare sau mai grele, în interiorul și în afara lagărului.

În interior, existau activități pentru care erau folosiți muncitori „specializați”, organizați în „brigăzi, în care se pătrunde foarte greu” și numai pe baza unor „merite dovedite în anumite ocazii”. Aceste locuri de muncă puteau fi uneori cumpărate, de regulă cu ceasul deținutului, „salvat din multe alte situații”. Plata pentru aceste „merite”: un castron de ceașcă în plus. Prețul era pe măsură: „să fii turnător antifascist, să semnezi diferite manifeste”, „să scrii articole la gazeta de perete” a lagărului etc. Foamea permanentă sporea consistent numărul „antifasciștilor” declarați.

Radu Mușat redă curajul a trei ofițeri, unul maghiar și doi români, care au reușit să evadeze din lagăr. Din păcate, fiecare asemenea episod a avut un final nefericit. În unele împrejurări, deținuții au recurs la greve, ca formă de protest. Au existat două asemenea evenimente la care autorul a participat direct. Mai întâi o grevă de lucru, declanșată pe 23 august 1944, înainte de aflarea încheierii armistițiului, când conducerea lagărului a încercat să transforme o zi cu program administrativ, adică liberă pentru deținuți, într-una de muncă. Apoi, cea mai mare grevă a foamei, declarată pe 5 februarie 1948 de majoritatea ofițerilor români aflați în lagărul 74 Mănăstirea. Ca urmare a stării de nesiguranță pe care o resimțeau cu privire la repatrierea lor, prizonierii au cerut să li se comunice în scris data la care aveau să se întoarcă în România și publicarea acesteia în presa scrisă.

Propaganda și încercările de racolare a deținuților în anumite scopuri erau permanente și insistente. În februarie 1943, din inițiativa unui comitet de prizonieri, a fost lansată în lagăr ideea formării diviziei de voluntari „Tudor Vladimirescu”, constituită din prizonieri români aflați pe teritoriul Uniunii Sovietice. Echipa de agitatori erau prezente în lagăr tot mai des. Dintr-una făcea parte și Ana Pauker, îmbrăcată într-o „rochie din crep satin neagră, vestigiu al unei eleganțe trecute”, dar încălțată cu „teniși, albi cândva”.

Presiunile exercitate asupra prizonierilor luau forme diverse, de la discuții presărate cu promisiuni, până la insulte, amenințări, lovituri. Cel care a încercat să-l

² În alte memorii sunt întâlnite formele Mănăstârca, Mănăstârka sau Monastârka.

³ Corect: *osvobođenje komnat* (rom. „eliberarea camerelor”).

„lămurească” pe Radu Mușat, un avocat pe nume Mâță, din zona Muscelului, îl chema și de trei ori pe seară pentru a-i obține cedarea. La refuzul locotenentului de a intra în divizie, comisarul i-a oferit alternativa de a fi folosit în țară, la întoarcere, pentru că era fiu de ceferist, adică de „origine socială sănătoasă”, având în plus și studii. Până la repatriere, ar fi putut să desfășoare în lagăr o „activitate «literară» prin organizarea de procese literare, colaborând la gazeta de perete”. Refuzul său i-a adus replica tăioasă a comisarului: „Cine nu-i cu noi, e împotriva noastră!” S-a păstrat însă într-o atitudine demnă până la capăt, invocând și argumentul că statutul de prizonier, reglementat clar prin convenția internațională, nu-i permite nicio colaborare, că este „apărat chiar de statul sovietic și orice altă manifestare” îl situează „în afara poziției în care mă aflu din momentul în care am acceptat statutul de prizonier impus prin legea celui mai tare” (p. 61).

Desigur, nu toți deținuții respingeau oferta de a părăsi lagărul, indiferent de preț. Roadele acțiunii de recrutare nu întârziu să apară. „Prietenii vechi se răcesc”, apar animozități, unii își găsesc justificări pentru gest, afirmând că și-ar da și un picior numai să scape de-acolo, alții, de rușine, se furișau în clădirea în care se aflau cei ce semnaseră „pactul cu diavolul”, fără a-și mai lua rămas bun. La plecarea spre libertatea gândită de ei, autorul mărturisește că „o parte din ființa mea s-a rupt”.

După 23 august 1944, un nou contingent de prizonieri a fost adus în lagăr. Acțiunea de racolare pentru înființarea celei de-a doua divizii de „voluntari” – „Horia, Cloșca și Crișan” – continua. Dar, după plecarea celor care cedaseră, se formează alte grupuri „pe baza unor afinități”. Într-o atmosferă mai relaxată, cei rămași aveau diverse preocupări: de la sculptatul în os a unor „adevărate opere de artă, în maniera cameelor”, confecționarea unor instrumente muzicale pentru a înființa apoi o orchestră, partide interminabile de șah sau bridge, până la croșetat. Se schimbau idei, se citea. În biblioteca lagărului exista numai literatură politică, dar mai târziu au pătruns câteva cărți de „literatură artistică”, printre care și o *Istorie a literaturii române*, un volum cu poezii de Baudelaire etc. Unii dintre prizonieri redactează lexicoane, compendii, pe coajă de mesteacăn pentru început. Profesorului Radu Mușat i s-a cerut să țină lecții de franceză, și nu doar de către români, ci și de austrieci, germani, italieni dornici să învețe limba sau de a-și îmbogăți cunoștințele. A fost atât de solicitat încât a trebuit să-și facă un program al acestor ședințe. Mai mult chiar, a întocmit un compendiu de literatură franceză.

Când, mai târziu, prizonierii încep să primească o soldă, autorul volumului decide s-o folosească într-un „scop bine definit: procurarea de hârtie”. În patru-cinci ani devine „un fel de editor”, scoțând „vreo zece volume cartonate, legate în pânză kaki, trainică, obținută din căptușeala unor mantale”. Era vorba de traduceri, compendii, dicționare, florilegii, care devin „un fel de bibliotecă de împrumut” pentru deținuți. Diagnosticul de distrofie, pe care îl poartă încă din 1945 – cântărea în anumite perioade mai puțin de 50 de kg, cadrând perfect în acel peisaj cu „umbre hotărâte să trăiască” –, îi lasă autorului timp suficient pentru această preocupare ce îi aduce „satisfacții deosebite”. Despărțirea de manuscrise la părăsirea lagărului va fi „grea”.

În aprilie 1948 repatrierea devine sigură, dar „un număr apreciabil de nefericiți” vor rămâne în lagăr. Despre unii „se șoptea” că erau legionari, despre alții că erau criminali de război și că aveau să fie judecați la locul unde comiseseră crimele.

Revenirea în țară, cu întâmplările sale, a însemnat nu doar reîntâlnirea emoționantă cu familia, ci și dificultățile reintegrării. La două luni de la sosire, Radu Mușat a fost convocat la București, pe Calea Griviței, la Corpul IV de Armată, și „judecat cu privire la căderea în prizonierat și la activitatea [...] ca prizonier”. Colonelul care

prezida comisia, el însuși fost prizonier, insista asupra faptului că locotenentul nu s-a înscris în divizia „Tudor Vladimirescu”. Autorul a fost întrebat câte manifeste a semnat, dar pentru că nu i s-a găsit „nimic incriminatoriu”, i s-a acceptat reintegrarea sa în viața civilă. Prin urmare, a redevenit profesor de limbă franceză la Liceul „Hașdeu” din Buzău.

Ulterior, alături de alți ofițeri în rezervă, a trecut prin alte verificări. După încheierea audierilor, în fața unui adevărat complet de judecată, din 29 de ofițeri convocați, doar patru și-au păstrat rangul de ofițer. Printre ei și Radu Mușat. Cealți au fost degradați, fiind trecuți în actele de mobilizare ca soldați. Întrebările, care își mențineau tonul acuzator, vizau un registru bine știut: „origine socială, rude, cunoscuți în străinătate, legături cu străinătatea, politică în trecut, activitate în lagăr, crime comise pe teritoriul sovietic”.

Memorialistul plasează acest eveniment în 1952, afirmând că, atunci „când au început excluderile din partid, au fost verificați și ofițerii de rezervă” (p. 80). Chiar dacă nu confundă verificările din Partidul Muncitoresc Român, pe linie de partid, cu cele „profesionale”, făcute de autorități în diverse domenii, și care, până la urmă, se înscriau în aceeași logică a depistării și anihilării „dușmanului de clasă” real sau imaginar, este totuși necesară o corecție. Excluderile din partid nu au început atunci. Comitetul Central al PMR a declanșat o campanie de „verificări” a membrilor și cadrelor de partid în noiembrie 1948, deci cu câțiva ani mai devreme, și o va încheia în aprilie 1950. Verificările, la un nivel fără precedent în România, s-au transformat în epurări ale tuturor celor considerați nesiguri. Campania nu a fost originală, ci a urmat modelul sovietic, acest lucru întâmplându-se, de altfel, la sfârșitul anilor '40 în toate partidele comuniste est-europene. În România ele au fost un preambul al „devierii de dreapta”, pretextul sub care Gheorghiu-Dej și-a înlăturat rivalii politici: în primul rând Vasile Luca și Teohari Georgescu, apoi Ana Pauker. Și aceasta după ce, în 1948, primul înlăturat fusese Lucrețiu Pătrășcanu.

*
* *

La finele acestei recenzii aș vrea să reamintesc câteva chestiuni pe care le consider importante pentru înțelegerea în context a destinului militarilor români ajunși în captivitate sovietică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Pe ansamblu, din cei aproximativ 3,5 milioane de prizonieri luați de sovietici pe Frontul de Est, cei mai mulți erau germani. Pe lângă aceștia mai erau austrieci (deși erau tot germani, cel puțin dacă ne gândim la Anschluss și la integrarea lor în Wehrmacht), români, maghiari, italieni, finlandezi francezi (alsacieni sau voluntari cu convingeri de extremă dreaptă) etc. etc.

Cele mai mari pierderi ale armatei române au fost înregistrate în Campania din Est, între iunie 1941 – august 1944. Potrivit datelor oficiale, prezentate de delegația României, în 1946, la Conferința de Pace de la Paris, Armata Română a pierdut în Est 624.740 de soldați, dintre care 71.585 morți, 230.280 răniți, 297.821 dați dispăruți⁴. În cazul celor din urmă, putem bănuși că în cea mai mare parte căzuseră prizonieri. O cifră

⁴ Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945)*, *Dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 319-320. Vezi și *Enciclopedia armatei române*, coord. Marin Gheorghe, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009, p. 880. Cifre puțin diferite oferă Dinu C. Giurescu, *România în cel de-al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All, 1999, p. 259.

exactă a prizonierilor români pe teritoriul URSS încă nu avem. Ea va putea fi probabil corect apreciată odată cu cercetarea temeinică a arhivelor din Federația Rusă.

În acest sens, amintesc că, în octombrie 2005, într-un interviu acordat ziarului „Jurnalul Național”, în urma unei vizite la Moscova, fostul ministru de externe Mihai Răzvan Ungureanu anunța decizia directorului Arhivelor Naționale ale Rusiei de a oferi României accesul la dosarele, inedite, necunoscute la noi, ale prizonierilor români. Ministrul român primise chiar, pentru început, copia unui asemenea dosar⁵.

Au existat după acel moment negocieri cu Federația Rusă privind suma pe care statul român urma să o ofere pentru a primi copii ale dosarelor soldaților români trecuți prin gulag. Dar chiar dacă s-a obținut un preț de doar un dolar pentru fiecare dosar, suma necesară nu a fost alocată de autoritățile române. S-a aflat cu ocazia acelor discuții că suma totală solicitată de Arhivele rusești era de 272.000 de dolari⁶, ceea ce ar echivala, dacă oficialii ruși au fost onești sau ar fi permis accesul la întreg fondul documentar, cu același număr de dosare, adică tot atâtea persoane. Din păcate, indecizia oficialilor români, poate chiar dezinteresul, au dus la eșuarea acestei acțiuni.

Pentru suferințele celor care au trăit acel timp al deznădejzii stau mărturie amintirile scrise ale unora dintre cei care au izbutit să se întoarcă. Aici se încadrează și volumul pe care l-am recenzat în prima parte a acestui text. Până acum au apărut pe această temă, în România, extrem de puține informații istorice, ca să nu mai vorbim de texte științifice⁷. Cunoscută cu aproximație mai degrabă prin memorialistică⁸ și, pe alocuri, prin articole de presă ori interviuri, inclusiv online⁹, istoria prizonierilor români în lagărele sovietice rămâne un domeniu fabulos de investigație, care așteaptă încă să-și dezvăluie dramele.

Ligia Dobrinu

⁵ Camelia Muntean, *Rusia ne dă dosarele prizonierilor de război*, în „Jurnalul Național”, 24 octombrie 2005, disponibil online pe <http://www.jurnalul.ro/special/interviuri/rusia-ne-da-dosarele-prizonierilor-de-razboi-34718.html> (consultat pe 29 decembrie 2010).

⁶ Detalii făcute publice de istoricul Marius Oprea, membru al delegației române care a purtat aceste negocieri, în *Avem 272.000 de dosare de prizonieri la ruși*, disponibil online pe <http://www.citynews.ro/hunedoara/eveniment-29/marius-oprea-avem-272-000-de-dosare-de-prizonieri-la-rusi-100777/> (consultat la 29 decembrie 2010).

⁷ O încercare de acest gen aparține cercetătorului Ilie Schipor, *Prizonieri români pe frontul de Est*, disponibil online pe http://www.once.ro/sesiuni/sesiune_2007/10%20prizonieri.pdf (consultat la 30 decembrie 2010).

⁸ Amintesc câteva titluri: Vasile Gh. Baghiu, *Prizonier în URSS*, Botoșani, Editura Axa, 1998; Dumitru Bejan, *Oranki. Amintiri din captivitate*, București, Editura Tehnică, 1995; Aurelian Gulan, *Mărturii din Iadul Roșu (De la Vorkuta la Gherla)*, București, Editura Petron, 1995; Radu Mărculescu, *Pătimiri și iluminări din captivitatea sovietică*, București, Editura Humanitas, 2010; Eniță Pânzaru, *Un pas la stânga, un pas la dreapta și ... Miciurinsk, Oranki-Monastârka*, București, Editura Universității din București, 2008; Aurel State, *Drumul crucii*, vol. I-II, București, Editura Litera, 1993; Alexandru Teodorescu-Schei, *Învins și învingător. 1941-1949. Campania din est și prizonieratul*, ediție îngrijită de Pan Izverna, București, Editura All, 1998.

⁹ Vezi: <http://www.evz.ro/detalii/stiri/prizonier-la-cercul-polar-812043.html>; <http://www.romaniapress.ro/reportaje/2247-nscut-in-1918-prizonier-la-ru.html>; <http://www.jurnalul.ro/special/special/nascut-in-1918-prizonier-la-rusi-561390.html>; <http://www.evz.ro/detalii/stiri/cand-moartea-e-un-rus-cu-carabina-si-un-caine-pitic-video-840736.html>; http://www.editurachristiana.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=264:o-generaie-un-om-o-revist-&catid=26:cuvantul-christianei&Itemid=85 (consultate la 29 decembrie 2010).

Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p.

Instrumentele de lucru sunt esențiale pentru orice domeniu al cunoașterii. În privința istoriei, aici intră ghidurile arhivistice, dicționarele, enciclopediile, seriile documentare etc.

Istoriografia de limbă română cunoaște în acest sens multe realizări importante în ultimul veac și jumătate. Dar și multe lipsuri. În același timp, există un interes față de istoria acestui spațiu și în străinătate, care a început demult și se menține încă la anumite cote, din varii motive, nu foarte ridicate. Este vorba în special de „mari puteri” istoriografice precum Germania, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie și Franța, dar și de culturi mai mici, în special din Europa centrală, de est și de sud-est.

Una dintre cele mai recente realizări în acest sens face parte din seria *Vademecum*¹, care are în vedere posibilitățile de studiere a istoriei contemporane în Republica Moldova. Editorii Klaus Bochmann și Marina Dumbravă au beneficiat și de ajutorul istoricilor Vasile Dumbravă, Angela Soltan și Sergiu Musteață. Apărut sub egida Institutului Moldova, din Leipzig, care funcționează pe lângă Universitatea din amintitul oraș saxon, și publicat în limba engleză, acest ghid este un instrument de lucru important pentru cei care sunt interesați de istoria spațiului de astăzi al Republicii Moldova, nu doar a celui dintre Prut și Nistru, ci și a prelungirii sale transnistrene.

Sunt trecute în revistă, într-un mod ușor de urmărit, locurile în care se găsesc sursele istorice, în care se realizează cercetarea academică, în care se desfășoară formarea universitară, dar și cele în care se prezintă publicului diverse perspective asupra trecutului.

În privința arhivelor, beneficiază de prezentări arhivele naționale (Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, Arhiva Națională a Republicii Moldova și Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova), cele regionale (din Găgăuzia – cu sediile din Comrat, Vulcănești și Ceadăr Lunga, precum și cele din Transnistria, cu sediile în Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, Râbnîța, Camenca, Slobozia și Tighina/Bender), municipale (Bălți) și ale unor instituții culturale (ale Studioului Moldova-Film, Radio Moldova, Televiziunea publică din Moldova).

Instituțiile în care se face cercetarea sunt și ele amintite, în mod expres fiind vorba de universități din Chișinău (Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie și Relații Internaționale; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Facultatea de Istorie și Etnopedagogie; Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne; Școala Antropologică Superioară), Cahul (Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Facultatea de Istorie), Comrat (Universitatea de Stat, Facultatea de Cultură Națională), Tiraspol (Universitatea „Taras Sevchenko”, Institutul de Istorie și Drept).

¹ Anterior, Georg Herbrist și Stejărel Olaru (eds.) au publicat *Vademecum Contemporary History Romania. A Guide through Archives, Research-Institutions, Libraries, Societies, Museums and Memorial Places*, București, Institutul Român de Istorie Recentă, Berlin, Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, 2004.

Academia de Științe a Moldovei are în structura sa două institute specializate: Institutul Patrimoniului Cultural și Institutul de Istorie, Stat și Drept, ambele cu sediul în Chișinău. Din considerente pe care nu le-am înțeles, în rândul institutelor de cercetare din Republica Moldova este trecut și Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, creat la București în 1993, ajuns ulterior în structura Academiei Române, și care aflăm că are un „reprezentant” și la Chișinău, de altfel un cunoscut istoric din Republica Moldova. Ceea ce totuși nu cred că justifică trecerea acestui institut ca fiind din Republica Moldova.

Biblioteci cu fonduri importante de carte pentru studierea istoriei contemporane sunt în Chișinău (Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu Hașdeu”, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, Biblioteca Universității de Stat din Moldova, Biblioteca Universității Libere Internaționale din Moldova, Biblioteca Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova – Centrul de Resurse Istorice InfoHis) și Orhei (Biblioteca publică „Alexandru Donici”). Nu regăsim însă date privind bibliotecile din Bălți, Cahul, Comrat și Tiraspol, deși acolo există, după cum am văzut, universități sau arhive.

Centrele, fundațiile și asociațiile profesionale sunt reprezentate prin Organizația veteranilor [de război] din Republica Moldova, Asociația științifică „Historia”, Asociația Istoricilor din Republica Moldova, Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, Asociația foștilor deportați și deținuți politici, Asociația pentru apărarea drepturilor deportaților, Centrul Cultural „Memoria Neamului”, Asociația Obștească „Memoria Neamului”, Asociația veteranilor războiului din Republica Moldova – 1992 (parte a Organizației veteranilor din Republica Moldova), Asociația Evreilor din Moldova – Foști Deținuți ai Nazismului și Societatea evreiască pentru cercetarea istoriei, Asociația cultural-științifică „Museion”, Centrul Medical de Reabilitare a Victimelor de Război și Regimului Totalitar, Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria”, Uniunea Veteranilor Războiului din Afganistan, Asociația victimelor regimului comunist și a veteranilor de război ai Armatei Române din Republica Moldova, Societatea de Etnologie din Republica Moldova, Asociația social-culturală „Bucovina”, Societatea Numismatică din Republica Moldova, Comitetul Moldovean al Consiliului Internațional al Monumentelor și Siturilor, Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”, toate din Chișinău. Există o singură asociație din afara capitalei Republicii Moldova, Asociația foștilor deportați și deținuți politici din Bălți.

Muzeele și locurile memoriei sunt bine reprezentate. În primul rând, există mai multe muzee considerate naționale sau de importanță națională: Muzeul Național de Arte Plastice al Moldovei, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Muzeul Pedagogic Republican, Muzeul Literaturii Române „M. Kogălniceanu”, Casa-muzeu „A. Șciusev”, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeul Memoriei Neamului, Muzeul Armatei Naționale, Muzeul de Istorie al Orașului Chișinău, Muzeul Războiului din Afganistan, Complexul Memorial „Eternitate”, Monumentul „Eliberarea”, Monumentul victimelor deportărilor staliniste, Monumentul eroilor căzuți în războiul transnistrean, Monumentul victimelor din ghetoul Chișinău, toate acestea din Chișinău; Complexul muzeal „Orheiul Vechi”, din satul Butuceni, raionul Orhei; Muzeul de Istorie și Etnografie Bălți; Muzeul de studiere a ținutului natal, Soroca; Muzeul de Istorie și Etnografie Orhei; Muzeul Municipal de istorie Cahul; Muzeul național găgăuz de istorie și etnografie „D. Cara-Ciobanu”, din satul Beșalma, UTA Găgăuzia, și Muzeul

„Plai Natal”, din satul Slobozia Mare, raionul Cahul; Muzeul de Istorie și Studiere a Ținutului Tiraspol și Muzeul statului major al brigăzii de cavalerie „Grigore I. Kotovski”, amândouă din Tiraspol; Muzeul în memoria tragediei din Bender și Muzeul Gloriei Militare, ambele din Tighina; Complexul muzeelor memoriale din Camenca; Muzeul de istorie și studiere a ținutului din Dubăsari; Muzeul istoric din orașul Slobozia; Muzeul istoric din Râbnîța; Complexul „Capul de pod Șerpeni”, în satul Șerpeni; Monumentul combatanților căzuți pentru integritatea Moldovei în războiul de la Nistru (1992), Căușeni.

În privința website-urilor care conțin informații importante pentru istoria contemporană, acestea sunt mixate, fiind vorba de unele care își au „sediul” în Republica Moldova, altele în România: *Dosarul comunismului*, *Basarabia info*, *Dacoromania*, *Procesul comunismului* și *Să învățăm istoria pe Internet*.

Periodicele avute în vedere sunt atât general culturale („Literatura și Arta”, „Cugetul”, „Limba română. Revistă de știință și cultură”, „Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă”, „Basarabia”, „Clipa siderală”, „Contrafort”, „Curierul Ortodox”, „Lanternă Magică”, „Sud-Est Cultural”, care apar în limba română; „Rusi”, „Kodri”, în limba rusă), cât și de specialitate („Destin românesc”, „Revista de filosofie, sociologie și științe politice a AȘM”, „Revista de Istorie a Moldovei”, „Revista de lingvistică și știință literară”, „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova”). Se constată numărul extrem de redus al revistelor specializate în publicarea rezultatelor cercetării istorice. Aș observa lipsa din paginile acestei lucrări a revistei *Pontes. Review of South East European Studies*, care din 2004 apare la Universitatea de Stat a Moldovei, Chișinău.

Instituțiile „străine”, de fapt germane, care sunt implicate în diferite feluri în susținerea cercetării istoriei contemporane în Republica Moldova, și prezentate în acest ghid sunt: Fundația Friedrich Ebert, Biroul DAAD Moldova, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” – Biblioteca Germană, Centrul Cultural German „Hoffnung”, Gesellschaft der Deutschen „Einigkeit”, Comunitatea Germană din Republica Moldova, toate cu sediile în Chișinău.

O secțiune a acestui volum a fost alocată institutelor de cercetare, asociațiilor și website-urilor specializate din Germania, având în vedere atât faptul că editorii lucrează într-un institut din această țară, cât și existenței unui interes german față de Republica Moldova, dar și a unei baze instituționale serioase. Sunt amintite: Moldova Institut Leipzig, de pe lângă Universitatea din Leipzig; Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde e.V., Osteuropa-Netzwerk, Reller Rezensionen, Osteuropa-Institut Freie Universität Berlin, toate din Berlin; Südost-Institut și Südosteuropa-Gesellschaft e.V., Institut für Ostrecht München e.V., Osteuropa-Institut, Studiengang Osteuropastudien, Ludwig-Maximilians-Universität München, toate din München; Zentrum für internationale Entwicklungs-und Umweltforschung, în Gießen; Landsmannschaft der Bessarabiendeutschen e.V., în Stuttgart; Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, în Oldenburg; Deutschen Kulturforum östliches Europa e.V., în Potsdam; Deutsch-Pridnestrovische Gesellschaft e.V., în Dresda.

Editorii nu fac judecăți de valoare asupra acestor entități, preferând să le indexeze, redând datele de contact, momentul înființării, obiectul de activitate, direcțiile de cercetare, posibilitățile de informare/documentare, publicații, numărul de fonduri și metri liniari de documente în cazul arhivelor, al artefactelor deținute, respectiv expuse în cazul muzeelor. Pentru cititorii din România unele denumiri ar putea stârni nedumeriri, cum este cazul denumirii facultății de la Universitatea de Stat din Comrat,

redată mai sus. Este totuși limpede din parcurgerea acestui Ghid că atât cunoașterea istorică, cât și memorializarea (mai ales) sunt foarte fragmentate în Republica Moldova, considerentele fiind îndeosebi de natură identitară și politică.

Se poate observa că în marea lor majoritate resursele existente în Republica Moldova pentru studierea istoriei contemporane sunt reunite în Chișinău. De fapt, conform datelor de care dispunem, aceasta este situația în Republica Moldova și în privința celorlalte câmpuri ale cunoașterii istorice. Este o situație tipică pentru țările care cunosc o concentrare excesivă a puterii în orașul capitală, ca urmare a centralizării. Situația României este oarecum asemănătoare, chiar accentuându-se în ultima vreme. Nu același lucru se întâmplă în țările cu tradiție federală, cel mai bun exemplu fiind Germania, ca să luăm un caz din Europa, cum s-a putut vedea mai sus.

Dorin Dobrinicu

***Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. Ținutul Romanului, partea I (1820)*, volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, *Introducere de Mircea Ciubotaru*, Iași, Editura StudIS, 2008, 265 p.**

Publicarea catagrafiilor realizate de Vistieria Moldovei în anii 1820, 1828, 1831/1832, 1838 și 1845, pentru fiecare din cele 16 ținuturi ale Moldovei, în scopul colectării impunerilor fiscale specifice acelei perioade, birul și dajdea, constituie un proiect ambițios, la care, sperăm, vor adera și alți cunoscători de paleografie chirilică în vederea ducerii lui la bun sfârșit, într-un timp rezonabil. Publicarea integrală a catagrafiilor aflate în fondul Vistieriei Moldovei de la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale este o întreprindere dificilă, care solicită cunoștințe temeinice de paleografie româno-chirilică și un volum apreciabil de muncă.

Din nefericire, informațiile de mare valoare istorică pe care le conțin aceste registre cu recensăminte fiscale nu au fost, până în prezent, decât într-o mică măsură valorificate științific. De cele mai multe ori, catagrafiile au fost utilizate de istorici pentru a reconstitui diverse aspecte de istorie economică și socială specifice perioadei, pentru a determina structura etnică și mobilitatea populației unor localități sau pentru a stabili evoluția administrativ-teritorială din Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Fragmente din anumite catagrafii au fost publicate sporadic în monografiile unor localități. Astfel, publicarea integrală a catagrafiilor va înlesni munca istoricilor interesați să studieze istoria societății din Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea, iar roadele nu se vor lăsa mult timp așteptate.

Editorii acestui volum, Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, anunță că toate tabelele catagrafice vor fi publicate într-o colecție, intitulată *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*. Prin urmare, catagrafiile fiecărui ținut vor forma câte un volum, care la rândul lui va fi alcătuit din mai multe părți, câte una pentru fiecare an. Spre exemplu, catagrafia ținutului Romanului va cuprinde patru părți, câte una pentru anii 1820, 1828, 1831/1832, 1838 și 1845.

Tomul, apărut în cursul anului 2008 la Editura ieșeană StudIS, în condiții grafice foarte bune, cuprinde catagrafia, întocmită în anul 1820, la porunca vistieriei, de către slujbașii statului, în frunte cu ispravnicii de ținut. În ele au fost notate numele liudelor¹ din satele ținutului Roman și din târgul Roman, ca unitate administrativ-teritorială distinctă. Astfel, atunci când au centralizat datele culese de pe teren, recenzorii au respectat organizarea satelor din ținutul Roman pe patru unități administrativ-teritoriale: Ocolul de Sus, Ocolul de Jos, Ocolul de Mijloc și târgul Roman. Spre exemplu, din Ocolul de Sus făceau parte satele: Sagna, Călugărița, Poienile Oancii, Boghice, Bîra, Hulpășești, Hârnicești, Buruienești, Doljăști, Miclăușeni, Macsinești, Oțăleni, Brătulești, Hăbășești, Fărcășeni, Oborocenii de Gios, Oborocenii de Sus, Heleștieni,

¹ Termen vechi slav, reprezentând unitatea fiscală individuală (pe cap de familie) sau colectivă (cu plata solidară) specifică secolelor XVIII-XIX.

Movileni, Crivești, Dădești, Chetrișul, Tâmpeschi, Săcărești, Cucutenii, Bărbătești, Laiul, Ruginoasa, Vorîntîrești și Șcheia. În tabelul fiecărui sat au fost consemnate: numele capilor de familie (liudă), numărul de animale (boi, vaci, cai, oi, stupi și porci) pe care le avea fiecare birnic în parte, numele stăpânilor satelor și numărul liudelor scutite de bir.

Spre exemplu, satul Vorîntîrești, al spătarului Dimitrie Beldiman, avea 25 de liude de birnici, 24 de liude „ce să scutescu, fără bir de cătră dumnealui spatar Dumitrachi Beldiman”, din care nouă liude de breslași și 15 liude „trecuți”, plus cinci slujitori ai bisericii, scutiți la rândul lor de bir. În total, birnicii aveau 40 de boi, 28 de vaci, 13 cai, 165 de oi, 15 stupi și 56 de porci. Toți stupii aparțineau lui Neculai Blaga. Cei scutiți de bir, împreună cu preoții, aveau: 66 de boi, 36 de vaci, 7 cai, 148 de oi și 54 de sfîni (porci). Surprinde însă cifra rotundă de vite, în special de oi și porci, care figurează în registru în dreptul sătenilor, posibil semn că aceștia nu au declarat toate vitele pe care le aveau.

Deosebit de bogate în informații sunt tabelele statistice de la p. 235-254. Acestea conțin numărul liudelor din fiecare sat, grupate în funcție de statutul pe care îl aveau în fața fîscului (birnici, scutiți, breslași, „trecuți”, scutiți după hrisov și scutiți fără știrea Vistieriei). În afară de acestea, există o rubrică unde sunt menționate ocupațiile de pe urma cărora locuitorii fiecărui sat își obțineau „hrana și chiverniseala”: „cărăușie și pămînt”, „cheresteli i pămînt”, „pămînt i chirii”, „inul și pămînt” etc. Astfel, locuitorii satului Vorîntîrești se ocupau cu lucrul pămîntului, în timp ce sătenii din Sagna, cu 224 de boi și 25 de cai la 100 de liude de birnici, se ocupau cu pămîntul și cărăușia. Însă putem remarca faptul că în ambele sate nu există niciun sătean care să aibă mai mult de patru boi sau doi cai.

În cazul târgului Roman, catagrafia ne oferă indicii cu privire la originea etnică a târgoveților, starea economică în care se încadrau, statutul pe care îl aveau față de fîsc și, uneori, după nume ne putem da seama ce ocupație aveau. Detaliind, putem constata că în târgul Roman existau 327 de negustori hrisovoliți, din care 20 erau creștini, 103 erau armeni și 104 erau evrei. De asemenea, existau 58 de sudiți, din care 42 „nemțăști și englizăști ce sînt supt protecția c(hezaro) c(răiască) a Aghenții” și 16 „rusăști și franțuzăști ce sînt supt protecția Consulatului Rusăscu”. Sunt trecuți în catagrafie cei 100 de birnici ai târgului și toți cei scutiți, breslași sau slugi ai Episcopiei de Roman, ai unor mănăstiri sau biserici din târg, ai unor boieri, ai spitalului Precista etc. Printre cei scutiți se află și cei 20 de membri ai breslei cioclilor, aflați în grija Episcopiei de Roman.

Paleografi cu experiență, editorii au respectat întocmai grafica originală a tabelelor catagrafice, dînd dovadă de multă pricepere, dar, mai ales, de răbdare, în vederea copierii corecte a acestor tabele încărcate de nume și cifre, scrise în paleografia româno-chirilică specifică secolului al XIX-lea, care supune pe paleograf la mari dificultăți.

Volumul beneficiază de o introducere consistentă și erudită semnată de Mircea Ciubotaru, bun cunoscător al toponimiei și a istoriei localităților din Moldova. Un rezumat al introducerii a fost tradus în limbile italiană, engleză și maghiară de Fabian Doboș, Alina-Elena Munteanu și, respectiv, Attila István Szekeres. Tot în partea introductivă a volumului, editorii au întocmit un *Glosar* de termeni arhaici, care, în opinia noastră, este totuși prea sumar. Volumul se încheie cu un *Indice de localități*, corect întocmit.

În introducere, intitulată „*Catagrafiile* – un tezaur documentar”, Mircea Ciubotaru evidențiază cu argumente pertinente importanța deosebită pe care o au catagrafiile pentru deslușirea unor realități sociale și lingvistice din secolul al XIX-lea. Autorul arată că primul recensămînt a fost întocmit în Moldova la 1772-1773 din inițiativa

rușilor, pentru a stabili care erau resursele umane și financiare de care dispunea țara, în vederea aprovizionării armatei ruse. În anul 1774, recensământul a fost repetat. Ulterior, începând din 1820, aceste recensăminte, cunoscute sub numele de catagrafii, au fost repetate periodic.

În opinia lui Mircea Ciubotaru, informațiile oferite de catagrafii ne permit să reconstituim cu fidelitate sistemul fiscal al țării, starea materială a locuitorilor, principalele ocupații ale acestora și procesul migrației ardelenști și bucovinene în Moldova. În felul acesta, putem trage anumite concluzii cu privire la originea etnică a catolicilor din Moldova, subiect sensibil în societatea românească, din motive confesionale, naționale și politice. De asemenea, informațiile din catagrafii sunt deosebit de utile în vederea explicării procesului de apariție a onomasticii duble în Moldova.

Prin inițiativa lor, Silviu Văcaru și Lucian-Valeriu Lefter pun în circulație o categorie de documente extrem de valoroase și de bogate în informații, însă inaccesibile tuturor istoricilor interesați să studieze specificul societății românești din prima parte a secolului al XIX-lea.

Mihai Mirza

Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940), ediție îngrijită de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, București, Editura Academiei Române, 2005, 389 p.

Universitatea din Cluj, ca principală instituție formativă a elitelor interbelice din Transilvania, a constituit un instrument esențial al acțiunii culturale și sociale. După Marea Unire din 1918, statul român și intelectualii prestigioși au redimensionat relația acesteia cu societatea românească și au potențat creditul simbolic de care s-a bucurat noua Universitate din provincia unită. Omul politic, universitarul, intelectualul, istoricul Nicolae Iorga nu a putut rămâne pasiv față de aceste mutații și s-a implicat, decisiv de multe ori, în procesul de dezvoltare a unei Universități naționale în inima Transilvaniei. Astfel, orice restituție a prezențelor lui Iorga în viața academică clujeană merită aprecierile unanime ale istoricilor.

Din acest punct de vedere, demersul cercetătorilor Petre Țurlea și Stelian Mândruț¹ conferă noi elemente efortului de înțelegere a istoriei spațiului universitar din Clujul interbelic. O ediție de documente despre Nicolae Iorga este întotdeauna actuală, cu atât mai mult cu cât este vorba despre corespondența istoricului cu universitarii clujeni, în deceniile care au urmat Unirii din 1918. Volumul consemnează și trei excepții, C. Marinescu, P. Sergescu și Ș. Meteș, care nu au ocupat funcții universitare și care au întreținut o corespondență bogată cu marele istoric, în mod deosebit primul dintre cei enumerați. Un număr de 283 astfel de epistole, în marea lor majoritate inedite, doar 24 fiind deja publicate, de la Arhivele Naționale, de la Biblioteca Academiei, din arhiva Iorga-Pippidi redau dialogul lui N. Iorga cu profesorii și tinerii cercetători transilvăneni. În mod evident, autorii au purces la o riguroasă selecție a corespondenței

¹ Ambii autori sunt specialiști recunoscuți ai istoriei Transilvaniei (cazul lui Stelian Mândruț, cercetător la Institutul de Istorie „Gh. Barițiu” din Cluj), și cunoscători îndeaproape ai corespondenței lui N. Iorga (Petre Țurlea este editorul *Scrisorilor către Nicolae Iorga*, vol. VI, 1-2, Editura Academiei Române, 2002, 2003).

istoricului, alegând acele scrisori care au o relevanță strictă la istoria Universității și a profesorilor clujeni. Bogatele note de subsol, indicele de nume, ordonarea cronologică a epistolelor și un lămuritor studiu introductiv al lui Stelian Mândruț facilitează lectura scrisorilor și fac din acest volum un important instrument de lucru.

Dincolo de sensibilitățile lui Nicolae Iorga, documentele din volum ne oferă date despre momentele inaugurale ale Universității românești din Cluj, despre aspectele instituționale, organizarea, funcționarea și statutul acesteia, completarea catedrelor vacante ale instituției, dezvoltarea Facultății de Litere și Filozofie și crearea institutelor de cercetare conexe acesteia (Institutul de Studii Clasice, de exemplu), situația bursierilor români din străinătate, itinerariile individuale ale unor universitari.

Detalii despre modelul academic promovat de Universitatea clujeană sunt consemnate în scrisorile unor universitari prestigioși, precum Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu, Fl. Ștefănescu-Goangă, V. Bogrea, G. Bogdan-Duică, I. Lupaș, S. Dragomir. În corespondența trimisă de C. Marinescu aflăm pagini însemnate din istoria Școlilor românești de la Paris și Roma. De asemenea, cartea de față consemnează secvențe importante din politica interbelică și efortul lui Iorga de a se opune mișcărilor de extremă dreaptă.

Cu siguranță, acest prim pas poate fi completat de încă două astfel de ediții, corespondența lui Nicolae Iorga cu Universitățile din Iași și Cernăuți fiind, probabil, la fel de voluminoasă și cu siguranță la fel de importantă în redarea fizionomiei vieții universitare și politicii din aceste centre ale României interbelice.

Cătălin Botoșineanu

Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p.

Paul R. Gregory is one of the editors of the massive seven volume collection of materials from the Soviet Archives dealing with the history of Stalin's Gulag. In this well-written, engaging, and witty book, he tells a series of stories based on files from those archives. These "tales" prove illuminating and often would be amusing if their subject matter wasn't so tragic (the humor reminds one of Solzhenitsyn).

Each chapter generally follows the same pattern. The author begins with a brief statement of the background to the case at hand, moves on to analysis of what previously secret files have to tell us about such matters, and concludes with a discussion of additional issues raised by these files, all accompanied with copious quotations. Along the way we gain considerable insights into the functioning of the Soviet System, Stalin's mentality and personality, and the astonishing activities of the Stalinist Gulag.

Space does not allow for more than a mention here of a few selected tales. Ch. 1 on the coverup, which lasted from March 1940 to January 1991, of the Katyn massacres, is typical. After a brief but thorough review of background, the vicissitudes of case are skillfully presented. Along the way, we learn that Politburo meetings were often not meetings at all, just the circulation of written proposals (in this case from Beria for the summary execution of some 34,000 Polish prisoners of war, including those at Katyn) that Politburo members were asked to approve in writing or by

telephone. (One wonders how many more Stalinist victims there might have been if Stalin had had eMail or Twitter.)

It is also edifying to learn that Khrushchev's minister of interior, A. Shelepin, advised him in 1959 that records of this episode "do not represent operational interest, nor are they of historical value. They scarcely represent any real interest for our Polish friends [...] it would appear wise to destroy all these documents" (p. 8-9). I am always surprised at the quantity of such materials (whether generated by the Soviets or Nazis or other criminal regimes) that survive; in this case, Shelepin's handwritten memo just became part of a file that persists to today.

The author concludes: "There are no Soviet heroes in the Katyn files. The head of the USSR Academy of Sciences falsified scientific evidence. Khrushchev, the leader who disclosed Stalin's crimes, concealed the documents as a potential source of embarrassment. The reformer Gorbachev tried every possible maneuver to avoid telling the Poles the truth [...]" (p. 4). A sad tale indeed. "Why not tell the truth?" Gregory asks? Why did even Gorbachev fail to go further than a „minimalist version of the truth"? The author believes it is because of the implication of the second and third generation of Soviet elite in the crimes of Stalin, both consciously and unconsciously (p. 13-14).

Another chapter uses documents to show "four different faces of Stalin, four different modes of behavior all directed toward his overriding goal of gaining and holding on to absolute power. There is the solicitous, magnanimous, and jocular Stalin. There is the reluctant Stalin, required to do unpleasant things because it is the party's wish. There is the Stalin applying praise and flattery with cynical cruelty. Finally, there is the true Stalin, directly carrying out acts of cruelty without any pangs of morality or remorse" (p. 15). Those who encountered the first Stalin were the luckiest, though often they moved rapidly to meeting the "other Stalins", encounters that usually ended with arrest and execution. His disposal of Iagoda in 1936-1938 furnishes an apt illustration. In the end, Iagoda is convicted of espionage, shot, and his corpse displayed at his former dacha.

The title essay, on Lenin's brain, takes us through the early days of the Institute of Lenin, which not only accumulated and dealt with Lenin's writings but also a glass jar holding the brain of the founder of the Soviet system. The idea here was to try and determine why Lenin was such a genius and why his brain was so extraordinary (a somewhat circular argument). The discussion of the slapstick dealings with Lenin's brain between 1925 and 1936 are amusing. The author concludes that, in part, "the Lenin brain file discloses [...] the extreme elitism of the Soviet regime" (p. 34).

The chapters on "Marginals and Former People" and "The Great Terror", are chilling. Human beings are transmuted into "material" either fit for or not fit for the building of socialism. This led to the internal passport system, „cleansing" of regime cities, and desensitizing the entire society *vis à vis* the millions starved, imprisoned, and/or executed. Extensive quotation of Ezhov's Operational Order No. 00447 is used to tell the story of the Great Terror. Gregory reminds us that the Great Terror is sometimes erroneously depicted as mainly a purge of the party. It was not: less than 1% of the repressions in 1937-1938 involved party leaders. And almost none of those responsible for carrying it out from top to bottom were punished for it.

There are other chapters dealing with Stalin's sons; the need to falsify death certificates for victims of the Soviet repression conveyer; the curious tale of the Ship of

Philosophers, a 1928 boat that carried dozens of Russian intellectuals (such as Nikolai Berdiaev) to exile in the West; a portrait of typical Gulag guards, who in many cases were prisoners themselves; on futile attempts to reason with Stalin over his Zero-tolerance policy with regard to “offences against the state” however minor; the demise of “democratic centralism” after Lenin’s death; a fascinating account of the Soviets in Afghanistan and the lessons to be learned; and the case of one of Stalin’s “orphans”, a 15 year old former true believer who wrote in his diary: “A person awaking from a lethargic twelve-year dream would be simply stunned by the changes that have taken place. He would not find the old leadership. He would see in the leadership clean-shaven ignoramuses [...]. It is staggering. A clique of gorged, fat people brashly rule and ninety percent of the people are unhappy [...]. Under the pretense of progress, morality is collapsing”. Little surprise that he wound up in the Gulag (p. 146-147).

Gregory writes clearly and well and there is a lot more that can be learned from this book. His approach is highly successful from a didactic point of view, *i.e.*, a case study in how to make archives interesting. And, Gregory’s mini-excursions into the Soviet Archives are ample testimony about the importance of complete, transparent opening of archives. Sadly, they also illustrate why even generations later rulers and bureaucrats are less than enthusiastic about the prospect. That is possibly one reason why archival openness can serve as a barometer of the degree to which a society is free or not.

Paul E. Michelson

**Cercetarea și expunerea publică a istoriei comunismului:
România vs. Germania.
Pe marginea vizitei unor specialiști de la
Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) în România,
10-16 mai 2009**

Între 10-16 mai 2009, un grup de specialiști de la Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Fundația Federală pentru Studiarea Dictaturii Partidului Socialist Unit), Berlin, Germania, a făcut o călătorie de studii în România. Această fundație a fost înființată în 1998 printr-o lege aprobată de Parlamentul Federal German. În fapt, au fost puse în practică recomandările a două comisii de anchetă – „Studiarea istoriei și a dictaturii Partidului Socialist Unit/SED din Germania” (1992-1994), respectiv „Depășirea urmărilor dictaturii Partidului Socialist Unit în procesul unificării germane” (1995-1998) – desemnate de Parlamentul Federal. Fundația promovează discutarea pluralistă a istoriei dictaturii Partidului Socialist Unit din fosta Republică Democrată Germană și implicațiile acesteia asupra Germaniei unificate. În același timp, fundația este un partener de discuții și un mediator în prelucrarea datelor istorice din punctul de vedere al societății civile, științei, politicii și mass-media. Ea dispune de o arhivă și o bibliotecă specializată, cu mărturii ale disidenței și represiei, accesibile pentru cercetare. Conducerea este asigurată de un Consiliu ales pe o perioadă de cinci ani, în care intră membri ai Parlamentului, ai guvernului federal, ai landului Berlin și cercetători care se ocupă de perioada dictaturii.

Voi aminti în continuare cele 22 de persoane care au făcut parte din delegația germană, în paranteză trecând și principala lor afiliere instituțională: Rainer Eppelmann (președinte onorific al Fundației Federale pentru Studiarea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED; fost ministru în primele guverne postcomuniste în RDG, deputat în Parlamentul Federal German între 1990-2005, președinte al celor două comisii de cercetare a Dictaturii SED), Hans Altendorf (delegat federal pentru studiarea arhivelor STASI din fosta RDG – BStU, Berlin), Heidi Bohley (asociația Istorie/i contemporană/e, Halle/Saale), Uwe Dähn (Societatea Robert-Havemann, Schliemannstr), Alfred Eichhorn (jurnalist, Inforadio rbb), Berno Gerber (Centrul Martin Luther King pentru libertatea puterii și curaj civil – Arhiva mișcărilor populare din Saxonia de Sud-Vest, Werdau), Dietmar Herbst (proiectul START al Fundației Hertie, Saxonia Inferioară), Tobias Hollitzer (Comitetul Civic din Leipzig), Anna Kaminsky (Fundația Federală pentru Studiarea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Sven Felix Kellerhoff (Axel Springer AG, grupul care editează, printre altele, ziarele „Bild” și „Die Welt”), Bettina Kielhorn (Centrul pentru consiliere „Gegenwind”, un proiect al Inițiativei psiho-sociale Moabit, Berlin), Vera Lengsfeld (fostă membră a Parlamentului German, 1990-2005), Peter Maser (președinte al Consiliului de specialitate al Fundației Federale pentru Studiarea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Sabine Ross (Fundația Federală pentru Studiarea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Martin Sabrow (Centrul de

Cercetare a Istoriei Contemporane, Potsdam – institut independent, interdisciplinar pentru studierea istoriei contemporane germane și europene), Evelyn Schmidt (Centrul Willy Brandt pentru studii privind Germania și Europa, Universitatea Wrocław, Polonia), Andreas Schönfelder (Biblioteca pentru mediul înconjurător din Großhennersdorf, Oberlausitz, Saxonia Inferioară), Uwe Schwabe (Arhiva mișcării civice din Leipzig e.V.), Manfred Wagner (Atelierul istoric Jena e.V.), Matthias Wanitschke (Comisia locală din landul Turingia pentru studierea documentelor fostei STASI, Erfurt), Hans-Eberhard Zahn (Fundatia memorială Berlin-Hohenschönhausen, Berlin), Irmgard Zündorf (Centrul de Cercetare a Istoriei Contemporane, Potsdam).

Intervalul în care delegația germană s-a aflat în România a cuprins vizitarea unui număr important de instituții implicate în administrarea surselor istoriei contemporane, în cercetarea acestui trecut, iar unele dintre ele și în oferirea expertizei necesare decidenților publici în vederea luării unor măsuri reparatorii pentru victimele comunismului sau pentru implementarea unor decizii vizând distanțarea instituțională a statului de practicile regimului comunist. Astfel, au avut loc întâlniri de lucru la Arhivele Naționale ale României, la Institutul Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”, cu membri ai Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, la Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului din România, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, vizitarea Fortului 13 – Jilava, unde a funcționat o celebră închisoare (și) în anii comunismului, la Facultatea de Istorie a Universității din București, în redacția cotidianului „Evenimentul Zilei”, la Cimitirul Eroilor Revoluției (din 1989) etc. În continuare voi prezenta două dintre aceste întâlniri și un workshop, desfășurate cu această ocazie și în a căror organizare am fost implicat direct.

La Arhivele Naționale ale României, pe 11 mai 2009, delegația germană a avut o întâlnire cu conducerea instituției, cu șefi de servicii și arhiviști implicați direct în administrarea documentelor care privesc istoria contemporană. Directorul general, Dorin Dobrinu, a făcut o prezentare a istoricului instituției, a locului ei în arhitectura instituțională a României contemporane, a fondului documentar deosebit de important pe care îl gestionează, a relațiilor cu publicul, a modului în care s-a schimbat în ultimii ani raportarea angajaților față de cetățeni, în particular față de cercetători, relațiile cu alte entități care administrează arhive românești sau sunt interesate de documentele deținute în structurile ei centrale sau teritoriale, a legăturilor cu instituții din străinătate. În mod firesc, oaspeții germani au fost interesați mai ales de documentele care privesc istoria contemporană, punând întrebări cu privire la modul cum au fost preluate documentele produse de Partidul Comunist Român, ce s-a întâmplat ulterior cu acestea, care este gradul lor de acces. Specialiștii germani au putut vizita la Arhivele Naționale și câteva depozite cu documente din secolul XX.

Pe 12 mai 2009 a avut loc la Palatul Cotroceni o întâlnire între membri ai Comisiei Prezidențiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Dorin Dobrinu, Virgiliu Țărău, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu și Liviu Pleșa), consilierul de Stat Alexandru Gussi și delegația germană. Cele două părți au prezentat activitatea comisiilor din care au făcut sau fac parte, inițiindu-se un dialog din care au reieșit atât asemănările, cât și deosebirile care țin de cadrul instituțional, de corpul profesional și de cultura politică existentă în cele două societăți. Interesul părții germane față de activitatea Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR), dar și față de trecutul recent al țării se poate vedea și din câteva din multele întrebări puse de participanți: A existat opoziție anticomunistă în România

după plecarea lui Paul Goma în Vest (1977)? Înainte de prăbușirea comunismului exista o opoziție coerentă în România? Care au fost motivele pentru rezultatele slabe ale cercetării trecutului comunist la începutul anilor '90? Ce înseamnă condamnarea moral-politică a comunismului? Cum s-a asigurat echilibrul între scopul politic și cel academic al CPADCR, știind că memoria politică și cercetarea istorică nu sunt totuna? A existat o participare internațională mai largă în CPADCR? Ce s-a întâmplat cu cei care au ocupat funcții de conducere în perioada comunistă? Care a fost/este rolul foștilor activiști comuniști după 1989 în împiedicarea emiterii unei legi a lustrației în România? Se încearcă în România să se facă o echilibrare între activitatea extremei drepte și cea a extremei stângi? Care a fost impactul intrării României în Uniunea Europeană în impulsționarea cercetării trecutului recent? Există forțe politice care încearcă să boicoteze cercetarea acestui trecut comunist?

Arhivele Naționale ale României au organizat pe 15 mai 2009, în colaborare cu Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, workshopul „*Trecutul care nu trece*” – istorie contemporană, memorie, educație și justiție în România și Germania după 1989. A fost vorba de o manifestare între specialiști români și germani – peste 40 – de la Fundația Federală pentru Studiul Dictaturii SED, Arhivele Naționale ale României, Comisia Prezidențială Consultativă pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului din România, Consiliul Național pentru Studiul Arhivelor Securității, Facultatea de Științe Politice și Facultatea de Istorie a Universității din București. De asemenea, au participat și câțiva jurnaliști preocupați de istoria recentă, cu cercetări proprii pe subiectele abordate.

Prima parte a workshopului, intitulată *Aspecte ale istoriei comuniste în România – rezistența armată anticomunistă, opoziție și represiune, rolul clericilor și jurnaliștilor, fenomenul concentraționar, represiunea minorității germane etc.*, a constatat în mai multe prezentări ale unor istorici cunoscuți pentru preocupările lor pe aceste teme. În deschidere, Dorin Dobrințu a făcut o expunere privind instaurarea regimului comunist în România, diferite etape observate de istorici în evoluția acestuia, represiunea (și categoriile de populație vizate de partidul-stat), rezistența armată anticomunistă, Gulagul românesc, situația unor minorități, în special a celei germane.

Problemele ideologice ale comuniștilor români, mai ales evoluția conceptului de națiune în comunism, au fost avute în vedere de Steliu Lambru (jurnalist, Radio România), cu preocupări mai vechi în această privință. Andrei Muraru (IICCR) s-a oprit asupra legislației represiunii în anii 1945-1964, utilizată de regimul de la București pentru distrugerea opoziției anticomuniste. Sistemul concentraționar (inclusiv reeducarea) a fost avut în vedere de Mircea Stănescu (ANR); istoricul a făcut observația că pentru regimurile comuniste acesta este o necesitate în vederea controlării societății, pe toată durata existenței lor, chiar dacă treptat se înregistrează trecerea de la o teroare deschisă la una profilactică. Alin Mureșan (IICCR) a prezentat fenomenul reeducării în România în anii '50, insistând pe „fenomenul Pitești”. Rezistența armată anticomunistă a fost avută în vedere (și) de Liviu Pleșa (CNSAS), care a subliniat că aceasta a fost de mici dimensiuni, cu aderenți puțini, chiar dacă motivați, fenomenul stingându-se spre sfârșitul anilor '50 – începutul anilor '60.

Având o privire largă asupra istoriei contemporane, Florin Țurcanu (Facultatea de Științe Politice a Universității din București) a remarcat fenomenele de continuitate între perioada interbelică, cel de-al Doilea Război Mondial și perioada comunistă. Hannelore Baier (jurnalist, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”) a urmărit situația minorității germane după 1944, care a fost culpabilizată în masă, cu deportări masive în

URSS, confiscarea proprietăților, apoi un exod major spre Germania. Tot asupra minorității germane, îndeosebi a sașilor și a Bisericii Evanghelice CA, a insistat Thomas Șindilariu (Arhiva & Biblioteca Comunității Honterus, Brașov).

Prezentările au fost urmate de dezbateri, ridicându-se probleme metodologice, de cunoaștere a faptelor de către istorici, precum și a raportului dintre istorie și memorie, dintre istorie și politică, dar și dintre istoricii exprimând puncte de vedere diferite, ca urmare a aderării la valori diferite, la școli istoriografice diverse ș.a.m.d.

Cea de-a doua secțiune a fost intitulată *Instituții de cercetare a trecutului recent, rolul lor în prelucrarea acestuia în România și Germania*, fiind avută în vedere inclusiv problematica juridică. La început, Dinu Zamfirescu (Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc) și Tobias Hollizer (Bürgerkomitee Leipzig) au făcut expuneri asupra a ceea ce s-a întâmplat în cele două țări din perspectiva acestei tematici. S-a remarcat caracterul interactiv al acestei părți a workshopului. Au avut intervenții elaborate Gabriel Catalan (ANR), Dorin Dobrinu, Hans Altendorf, Valerian Stan (jurist) și Bogdan Murgescu (Facultatea de Istorie a Universității din București). Acesta din urmă a ținut să precizeze că există o parte problematică prin înființarea mai multor instituții de studiere a trecutului totalitar în România, și anume dispariția resurselor. În același timp, această situație are și o parte pozitivă, adică asigurarea unui spațiu necesar afirmării unei diversități de opinii. Cu toate că își anunțaseră participarea și doi dintre membrii Colegiului CNSAS, fiind incluși în program, în cele din urmă aceștia nu au mai ajuns la workshop. Absența lor a produs o impresie destul de neplăcută asupra participanților germani, care au spus-o elegant, însă explicit, dat fiind că evoluția și rolul acestei instituții erau foarte importante din perspectiva subiectului.

În cea de-a treia și ultima parte, *Prezentarea trecutului comunist în domeniul educației școlare și extrașcolare în România și Germania*, au avut intervenții Rainer Eppelmann (Bundesstiftung Aufarbeitung), Martin Sabrow (Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam), Andrei Muraru, Raluca Groseșcu (IICCR) și Doru Dumitrescu (Ministerul Învățământului, inspector general pentru disciplina Istorie). A fost vorba practic de o continuare a celei de-a doua secțiuni a workshopului, accentul punându-se pe partea educativă, didactică. O chestiune importantă a ridicat Rainer Eppelmann, și anume după ce scară de valori interogăm, judecăm trecutul. În orice caz, nu există un standard universal în această privință. Din discuții a reieșit că în vreme ce în România există un manual de istorie a comunismului (*O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, Iași, Editura Polirom, 2008, 2009, patru dintre autori fiind în sală – Raluca Groseșcu, Dorin Dobrinu, Andrei Muraru și Liviu Pleșa; ceilalți doi autori sunt Mihai Stamatescu și Sorin Andreescu), care se predă opțional în licee, în Germania, în schimb, așa ceva nu s-a făcut până acum.

Societățile ieșite din totalitarism se confruntă cu probleme diverse izvorâte tocmai din trecut. Este evident că victimele trăiesc alături de cei care au slujit regimurile dictatoriale. Și totuși, ce fel de societate ne dorim? Una bazată pe uitare sau una fundamentată pe cunoaștere? Robert Eppelmann a reliefat experiența germană, în care inclusiv unii activiști ai fostului aparat de partid și de stat din RDG au făcut dezvăluiri importante, care au ajutat la o mai bună înțelegere a ceea ce s-a petrecut în anii 1949-1989 în partea ocupată de sovietici la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Steliu Lambru a ținut să remarce, într-un mod foarte direct, că societatea românească are un evident deficit democratic, iar disimulările foștilor activiști ai PCR (a fost dat ca exemplu Ion Iliescu) și ale ofițerilor fostei Securități sunt binecunoscute. Asumându-ne convingerile democratice, ne permitem și judecăți morale, a concluzionat S. Lambru.

La finalul workshopului, Rainer Eppelmann a tras concluziile generale ale întregii săptămâni în care specialiștii germani s-au aflat în România. Pentru ei a fost în parte o confirmare a ceea ce știau deja despre realitățile de aici, în domeniul lor de interes, dar au avut și posibilitatea să constate – dincolo de încrâncenarea publică, promovată de grupurile aflate pe poziții adverse, în special de cele angajate politic –, existența multor lucruri bune, chiar remarcabile, însă insuficient popularizate: îmbinarea dintre componenta științifică și cea public-etică în analiza trecutului comunist și distanțarea de acesta prin cunoaștere, măsurile cu caracter reparatoriu, accesul la arhive (îndeosebi la Arhivele Naționale ale României și la Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității), acțiuni cu scop educațional (realizarea unui manual de istorie a comunismului) etc.

Pentru noi este evident că, deși există deosebiri între România și Germania în privința gestionării trecutului recent, sunt și foarte multe asemănări. Iar cunoașterea istoriei recente nu are importanță doar pentru mediul inevitabil restrâns al specialiștilor, ci și pentru informarea, pentru educarea opiniei publice, pentru crearea deprinderilor critice și pentru toleranță, fundamentale pentru funcționarea societăților democratice.

Dorin Dobrincu

***Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași
și la alte universități românești și europene
(sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)
Colocviu internațional, Iași, 1-3 septembrie 2010***

La începutul lunii septembrie, École de Hautes Études de Judaïsme din cadrul Universității „Paul Valéry” Montpellier III și Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași au organizat un colocviu internațional care să marcheze inaugurarea Centrului de istoria evreilor și ebraistică Alexandru Șafran. Mulțumind intenției Universității din Iași, fiul fostului rabin, profesorul Avinoam Safran, a ținut să fie prezent pentru a omagia figura unuia dintre cei mai importanți teologi evrei ai secolului XX. Deschiderea Centrului a mai beneficiat de prezența rectorului Universității din Iași, profesorul Vasile Ișan, și a rectorului Universității din Cluj, Andrei Marga. Participarea acestuia din urmă stă mărturie a faptului că, la Cluj, un centru de cercetare al istoriei evreilor funcționează deja. Alături de revista de profil editată de institutele Academiei, „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae” (SAHIR), coordonată de profesorul Silviu Sanie, și masterul în istoria evreilor, noul Centru inaugurat la Iași, care va funcționa sub egida Facultății de Istorie, vine să confirme interesul aparte pe care comunitatea științifică îl arată studierii nivelului de integrare al evreilor în România și, foarte important, lămuririi aspectelor dureroase ale marginalității evreiești în cultura și statul român.

Inițiatorii acestui proiect au fost profesorii Carol Iancu, directorul Școlii de studii iudaice a Universității franceze, și profesorul Al. Fl. Platon, decanul Facultății de Istorie din Iași, sub egida căreia va funcționa Centrul. Manifestarea s-a dorit a fi una care să reunească cercetări din diferite spații istoriografice asupra prezenței evreiești în mediile academice europene. Franța, Belgia, Ungaria, Imperiul Austro-Ungar, Germania și România au fost zonele care au stat în atenția cercetătorilor. Investigațiile, care au analizat sisteme universitare atât de diferite și regimuri politice diverse, au demonstrat

caracterul particular al rolului studenților și profesorilor evrei în istoria așezămintelor universitare europene. În cadrul celor trei zile de lucrări s-au prezentat comunicări importante, care au reunit sub aceeași cupolă cercetători interesați de devenirea comunității evreiești în spațiul european. De menționat că, din cauze obiective, unii dintre cei înscriși în program nu au putut onora invitația organizatorilor.

Lucrările primei zile s-au deschis cu conferințele rectorului Andrei Marga, *Consecințele europene ale conceptualizărilor lui Maimonide, Mendelssohn și Rosenzweig*, și a profesorului Carol Iancu, despre *Studenții evrei la facultatea de medicină din Montpellier*. În ultima comunicare, profesorul Iancu a trasat un program de cercetare mai amplu, prosopografic, asupra evoluției studenților evrei din centrul universitar francez. În după-amiaza primei zile, au mai avut comunicări profesorul Mihai-Ștefan Ceașu, *Profesori și studenți evrei la Universitatea din Cernăuți (1900-1914)*, comunicare care a reliefat rolul important jucat de câteva personalități evreiești în știința europeană, profesorul Florea Ioncioaia, *Evrei în corpul didactic al Universității din Iași (1860-1960)*, comunicare care a pus sub semnul întrebării legătura care se face dintre numele, aparent evreiești, ale unor profesori ai Universității din Iași și modul cum s-au oferit aceștia posterității. Secțiunea a fost încheiată de Cătălin Botoșineanu, „*Astăzi suntem în război cu studenții*”. *Corpul profesoral al Universității din Iași și violențele studențești din primul deceniu interbelic*.

A doua zi a debutat cu comunicările cercetătorilor din Franța, care au relevat aspecte ale comunităților de studenți evrei din spațiul universitar francez. Astfel, Philippe Boukara, cercetător la Memorialul Shoah din Paris, a prezentat rolul simbolic al studenților evrei la Universitatea din Nancy, *Nancy, grand centre étudiat juif avant la Deuxième Guerre Mondiale*, pentru ca Danielle Delmaire, profesor al Universității din Lille, să abordeze aspecte din viața cotidiană a existenței studenților, *La vie misérable des étudiants juifs étrangers à Paris dans les années 1930*.

Ziua a doua a continuat cu intervențiile profesorului Lucian Nastasă de la Institutul de Istorie din Cluj, despre *Universitățile românești și funcțiile simbolice ale „peregrinării academice” (1864-1944)*, un subiect mai vechi în preocupările celui mai reprezentativ cercetător al spațiului universitar românesc. Apoi, pe același subiect, Irina Nastasă a prezentat roadele cercetărilor sale doctorale despre *Tinerii din România în Universitățile celui de al treilea Reich. Între politică, propagandă și profesionalizare*, un subiect care a preocupat asistența, întrucât o întreagă generație interbelică și-a desăvârșit studiile în Germania. Felicia Waldman, de la Universitatea din București, a făcut o incursiune în biografiile unor profesori evrei care au funcționat la Universitatea din București între anii 1900-1945.

Comunicările au virat apoi către centrul universitar ieșean. Profesorul Ovidiu Buruiiană, continuând cercetări mai vechi, a radiografiat fizionomia studentului evreu în deceniul al patrulea în comunicarea *Studenți evrei la Universitatea din Iași în anii '30*. Tot legat de studenții evrei, cercetătorul Leonidas Rados de la Institutul de Istorie din Iași, a prezentat un amplu proiect de cercetare asupra studenților, oprindu-se asupra relațiilor dintre studenții evrei și cei români, îndeosebi asupra *Conflictelor* dintre aceștia *la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*. Tot în subiectul studenților, profesorul Dumitru Ivănescu a comunicat despre modul în care Titu Maiorescu a privit problema evreiască și cum s-a raportat la studenții evrei.

Seara a fost încheiată de comunicări care s-au înscris în seria unor evocări ale unor personalități din cultura română, de origine evreiască, insistându-se cu precădere asupra acumulărilor din domeniul lingvistic. Astfel, profesorului Sorin Damean, de la

Universitatea de la Craiova, un apropiat al comunității istoricilor ieșeni, a prezentat figura *Lingvistului Lazăr Șăineanu*, apoi, de la București, Andrei Niculescu a creionat anvergura lingvistului și filologului Jacques Byck, pentru ca Țicu Goldstein să îl omagieze pe I. A. Candrea, în cadrul unei comunicări despre *Candrea și universul folclorului românesc*.

A treia zi a comunicărilor a fost consacrată, aproape în exclusivitate, comunității evreiești din Iași și universului aparte în care aceștia s-au integrat. Excepția a reprezentat-o intervenția profesorului Mihai Chioveanu, de la București, care s-a referit la modalitățile diferite în care au fost asumate de guvernul român opțiunile pentru aplicarea „soluției finale”. Apoi, registrul s-a modificat, doctoranda Universității din Iași, în cotutelă la profesorul Iancu, Alina Brăescu-Căileanu, inaugurând seria expozeurilor despre evreii din Iași cu comunicarea *Imaginea studentului evreu în presa de orientare naționalistă din România anilor 1900-1940*. Tot în domeniul presei, cercetătoarea Dafna Cellier, de la Universitatea din Haiffa, a prezentat un subiect complicat al comunității evreiești și anume orientările de stânga ale studenților evrei, în comunicarea *Studenții evrei și activitatea lor în anii 1895-1897 la Cercul de studii social-democrat „Lumina” din Iași*. Eliza Cocea, masterandă a Facultății de Istorie, s-a oprit asupra unui subiect la fel de interesant, referitor la *Evrei din Iași și asistența socială*, pentru ca colocviul să fie încheiat de comunicarea cercetătorului Adrian Cioflâncă, care a prezentat unele aspecte inedite despre Pogromul din Iași, relevate de arhivele de la Iași, București și Washington, *Membri ai elitei evreiești, victime ale pogromului de la Iași (iunie 1941)*.

Organizatorii, dovedind ținuta înaltă a colocviului, vor reuni comunicările într-un volum de studii, anvergura internațională a evenimentului obligând pe autori să întocmească rezumate extinse ale textelor. Manifestarea și amfitrionii acesteia, profesorii Carol Iancu și Al. Fl. Platon, merită întreaga considerație pentru eforturile întreprinse de a se deschide la Iași un centru de cercetare a istoriei unei comunități care a lăsat urme importante în cultura română.

Cătălin Botoșineanu

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae” Iași, 11 octombrie 2010

În ziua de 11 octombrie 2010, la Iași, a avut loc prima conferință *Archiva Moldaviae*, prilejuită de debutul editorial al revistei cu același nume. Printre participanți s-au numărat domnii: Bogdan Maleon, moderatorul întâlnirii, Florea Ioncioaia, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, N. A. Ursu, de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Flavius Solomon, de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, în postura de invitați, iar din partea revistei, domnii Dorin Dobrinu și Arcadie Bodale.

În deschiderea întâlnirii, domnul Bogdan Maleon a subliniat importanța și semnificația lansării noii reviste, care comportă două valențe majore. Prima este cea restitativă, căci orice revistă de istorie se orientează către trecut și urmărește recuperarea acestuia, iar a doua – și cea mai importantă din punctul de vedere al domnului Maleon – este cea formativă. Teoretic cel puțin, orice revistă de istorie se întemeiază pe un program de cercetare, căutând să „negocieze cu trecutul”, să se poziționeze în raport cu o tradiție și să impună anumite principii și norme, care, la rigoare, pot forma o școală

istoriografică. „Archiva Moldaviae” fiind o revistă care apare sub egida Arhivelor, se situează într-o anumită tradiție, dar, în același timp, încearcă o nouă abordare, a menționat domnia sa.

Invitat să ia cuvântul, domnul N. A. Ursu a subliniat importanța deosebită pentru viața științifică ieșeană a noii apariții editoriale, motiv pentru care a mulțumit și i-a felicitat în primul rând pe domnii Dobrinu și Bodale pentru eforturile depuse „pentru ca această revistă să aibă o personalitate aparte față de alte reviste ale arhivelor din țară”, iar apoi pe toți cei care au contribuit „ca această revistă să fie la înălțime atât sub raportul conținutului, cât și sub raportul prezentării editoriale”.

Un alt aspect subliniat de domnul N. A. Ursu a fost acela că, din prefața *Archiva Moldaviae la început de drum*, scrisă de domnul Dorin Dobrinu, reiese nu doar programul revistei, ci și un îndemn adresat cercetătorilor de a relua problemele trecutului dintr-o perspectivă contextuală. Subscriind la această chemare, domnul N. A. Ursu a ținut să propună două astfel de secvențe pe care domnia sa le consideră necesare pe această listă. Prima este cea a creștinării poporului român, care nu s-a petrecut în secolul I d.Ch., prin contribuția directă a apostolului Andrei, așa cum a promovat istoria de tip naționalist – „un mare neadevăr”, afirmă domnia sa, pe care îl susține și îl răspândește nu doar istoriografia, ci și Biserica. A doua secvență, care în opinia domnului N. A. Ursu se bazează pe interpretări eronate, este cea a pogromului de la Iași din 28-29 iunie 1941. Bazându-se pe propriile amintiri, domnia sa a plasat responsabilitatea evenimentelor în primul rând în seama evreilor, ca provocatori, și abia apoi pe seama trupelor germane.

Reluând cuvântul, domnul Bogdan Maleon, moderatorul întâlnirii, a subliniat importanța simțului critic, a surselor și a bazei documentare în scrierea istoriei și evitarea abordării ei pe baza impresiilor, a povestirilor vulgarizatoare.

Următorul vorbitor, domnul Florea Ioncioaia, care a cunoscut în anumite faze „laboratorul revistei”, pe care l-a susținut, a plecat de la afirmațiile legate de pogromul de la Iași, rostite de domnul N. A. Ursu, pentru a atrage atenția asupra unei probleme de care se lovește un cercetător al istoriei atunci când investighează evenimentele contemporane, și anume tensiunea deseori foarte puternică dintre memoria actorilor sau a martorilor unui eveniment istoric și reconstrucția istoriografică. Domnul Ioncioaia a amintit că, din perspectivă sociologică, atunci când un actor spune că așa este adevărul, înseamnă că așa este, căci ceea ce contează este adevărul acestuia, însă această perspectivă intră fatalmente în contradicție cu perspectiva generală, de ansamblu, a istoricului.

O altă tensiune la care a făcut referire domnul Ioncioaia a fost aceea dintre amintirile memornicilor, cei care participă la actualizarea trecutului, și istorici. Mai precis, deseori, iar domnia sa a făcut referire la colaboratorii „Observatorului Cultural”, un puternic pol contestatar la adresa *Raportului Tismăneanu*, cei care tratează trecutul recent o fac prin subiectivarea și nu prin obiectivarea propriilor experiențe. Astfel se formează un decalaj între subiectivitatea individului și obiectivitatea istoricului, cel care trebuie să privească distant evenimentele. Acest decalaj, spune domnul Ioncioaia, poate fi acoperit prin proiectul unei istoriografii locale, care să ia în discuție localul, în sensul de descriere profundă a unui spațiu local determinat, a unei culturi locale determinate, văzute ca întreg și care își este suficientă sieși, dar care, în același timp, este un receptacol al lumii. Întrebarea/problema pe care a ridicat-o vorbitorul în acest punct a fost aceea dacă studiul comunității locale poate deveni un proiect istoriografic suficient sieși, care se raportează la o schemă generală doar din rațiuni de studii comparate. Poate fi evitată adoptarea unei scheme omoginizante, cea naționalistă, astfel putându-se

recupera localul, memoria comunității locale pierdută sau pe cale de a se pierde? Ca argument pentru a susține strivirea localului de către schema naționalistă, domnia sa a enumerat câteva nume de personaje istorice date unor străzi din orașul Bistrița sau din altă parte, printre care Alexandru cel Bun sau Petru Rareș, personaje istorice care nu au fost niciodată în acele locuri. Acesta este proiectul pe care și-l propun editorii revistei și față de care își manifesta entuziasmul domnul Ioncioaia, dar nu fără a exprima o nemulțumire legată de apariția în cadrul volumului a unei rubrici de „relații externe”, „contaminată”, consideră domnia sa, de „schema generală”, națională. În încheierea alocuțiunii sale, domnul Ioncioaia și-a manifestat scepticismul față de capacitatea centrului universitar din Iași de a susține acest proiect ambițios.

Făcând trecerea către următorul vorbitor, domnul Bodgan Maleon a reamintit că domnul Dobrinu scria în *Archiva Moldaviae la început de drum* că proiectul vrea să evite anumite capcane, inclusiv eșuarea în localism, într-un demers pur de istorie locală. În acest sens, istoria Moldovei cuprinde spațiul aflat pe cele două maluri ale Prutului, dar și Bucovina.

Venit cu mulți ani în urmă din spațiul basarabean, domnul Flavius Solomon, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, a salutat studenții care de fiecare dată salvează cu prezența lor astfel de întruniri, observând totodată că foarte mulți istorici ignoră în ultimul timp evenimente la care ar trebui să fie prezenți, cel puțin din perspectiva intereselor lor științifice. Apoi, domnul Solomon a subliniat importanța revistei și a proiectului aflat în spatele acesteia și și-a manifestat încrederea în posibilitățile Iașului de a le susține. Pentru domnia sa, proiectul „Archiva Moldaviae” este deosebit de important și dintr-un alt punct de vedere, acela că, deși cu întârziere, surprinde tendințele istoriografice europene și mondiale. În acest sens, domnia sa a enumerat o serie de reviste cu profil similar care apar de mai mult sau mai puțin timp în Europa (Austria, Bulgaria, Croația, Cehia sau Germania). Deși unele dintre aceste reviste au apărut ca actor în lupta diplomatică, așa cum este cazul „Makedonski Preghet”, care apare încă din 1923 la Sofia, urmărind exprimarea în plan istoriografic a dreptului Bulgariei asupra respectivului teritoriu, majoritatea revistelor sunt expresia inițiativei unor comunități istorice locale, prin care se urmărește prezentarea unor tradiții locale ce nu intră în contradicție cu ideea națională, ci dimpotrivă. Un alt aspect extrem de important pentru domnul Flavius Solomon îl constituie faptul că revista poate fi considerată un teritoriu de întâlnire a istoricilor din România, Republica Moldova, dar și din Ucraina și Rusia.

Următorul vorbitor, domnul Arcadie Bodale, editor-adjunct al revistei, a prezentat câteva aspecte legate de – potrivit formulării sale – „bucătăria internă” a acestei reviste. Domnia sa a prezentat mecanismul de adunare a numeroaselor articole tipărite în primul număr sau păstrate pentru a fi publicate în numărul al doilea, inclusiv faptul că fiecare a fost corectat de aproximativ șapte ori. De asemenea, a menționat că în elaborarea copertei au existat cel puțin 10 variante, alegerea finală trimițând la simbolul Moldovei istorice, capul de bour, împărțit în două și apărând pe copertile 1 și 4. Colaborarea pentru apariția revistei, sublinia domnul Bodale, a fost una triplă, între redactori și autori, între redactori și membrii bordului și între redactori și echipa redacțională. Printre scopurile principale ale revistei „Archiva Moldaviae”, menționate de domnul Bodale, putem enumera pe acela de a aduce „documentele de arhivă și studiile bazate pe documentul de arhivă în circuitul științific” și chemarea adresată în egală măsură istoricilor, cât și cercetătorilor din științele auxiliare, de a reflecta în sens cultural Moldova.

Domnul Dorin Dobrinu, editorul-șef al revistei „Archiva Moldaviae”, a menționat că autorii publicați în revistă pot fi specialiști care refuză concepțiile etnocratice sau cele de tip național-comunist, deformatoare în înțelegerea istorică, aceștia activând nu doar în Iași, ci și în alte zone ale Moldovei, în România, în Republica Moldova, în centre academice mai apropiate sau mai îndepărtate. „Este foarte important – spune domnia sa – să existe o profesionalizare a corpului istoricilor pentru ca aceștia să refuze angajamentul strict ideologic, cum din păcate s-a întâmplat în România decenii la rând”. Dar, „în același timp – continuă domnia sa –, „cred că este important ca istoricii să refuze parohializarea”.

În continuare, domnul Dobrinu a explicat că dorința de recuperare a numeroase aspecte din istoria acestui spațiu și, în același timp, de încadrare a acestei istorii în spațiul central-est european nu constituie o contradicție, deoarece spațiul moldav a fost un receptacol care a comunicat în permanență, care s-a aflat la confluența imperiilor, la întretărirea civilizațiilor și a religiilor/denominațiilor. Domnul Dobrinu a precizat că putem vorbi despre spațiul central-est european pentru că, spre deosebire de sudul României, care se încadrează clar în sud-estul european, în cazul Moldovei putem vorbi de o apartenență atât la spațiul sud-est european, cât și la cel central-est european. De aceea este necesară multă seriozitate în relecturarea istoriei făcute de istorici și arhiviști. „Această revistă nu este doar a istoricilor, ci [...] și a celor care lucrează în arhive, este nevoie de o colaborare dintre istorici și arhiviști, pentru a nu mai exista această ruptură, care din păcate are o lungă tradiție în România, în special în cea comunistă”. Continuând ideea, domnul Dobrinu a afirmat că revista „Archiva Moldaviae” este un spațiu de întâlnire și colaborare dintre istorici și istorici literari, antropologi și sociologi, cercetători din diferite spații geografice, capabili să nu cedeze presiunilor omogenizatoare, schemelor generale.

Răspunzând la nelămurirea domnului Ioncioaia privind secțiunea „relații internaționale”, domnul Dobrinu a precizat că textul domnului Șerban Marin, implicat chiar în colegiul redacțional al „Archiva Moldaviae”, este „în spiritul acestei reviste”, fiind o prezentare dintr-o perspectivă critică a unui aspect al vieții lui Ștefan cel Mare, o prezentare net diferită de cea hagiografică, dominantă în istoriografia românească.

Legat de afirmațiile domnului N. A. Ursu privitoare la pogromul de la Iași, domnul Dobrinu a subliniat la rândul său tensiunea dintre memoriile subiective ale martorilor și modul în care văd istoricii acele evenimente. Pentru domnul Dobrinu, pogromul de la Iași este „un continent care abia începe să fie explorat”, deoarece numeroasele documente referitoare la acest eveniment abia acum încep să fie accesibile cu adevărat, ele fiind până de curând ținute la secret de către regimul comunist sau de guvernările postcomuniste. Foarte important pentru domnia sa e modul în care este prezentată istoria locală, în sprijinul acestei afirmații invocând maniera în care se prezintă muzeele românești în general, mai ales expozițiile permanente. În mod special a menționat nereprezentarea pogromului de la Iași în cadrul Complexului Muzeal Moldova Iași, motiv pentru care, cu aproximativ 10 ani în urmă, un vizitator canadian nota în cartea de oaspeți a muzeului „Shame on you!” („Să vă fie rușine!”). În dezacord cu ideea care plasează responsabilitatea pentru evenimentele din iunie 1941, de la Iași, exclusiv în tabăra germană, domnul Dobrinu a amintit că victimele acelor evenimente au fost de ordinul miilor (încă nu avem o cifră exactă!), iar din documente reiese faptul că responsabilitatea revine mai degrabă autorităților și armatei române, cu larga participare a populației civile.

La finalul întâlnirii, în timpul alocat întrebărilor și comentariilor, domnul Mihai Dimitrie Sturduza a salutat apariția revistei „Archiva Moldaviae”, care se încadrează în tradiția revistelor de calitate editate la Iași. Domnia sa consideră că încadrarea istoriei românești într-o perspectivă mai largă europeană este un proiect binevenit și a ținut să transmită istoricilor ieșeni „să se deranjeze [...] să susțină prin prezența lor un asemenea proiect demn de toată lauda”.

Cristian Zaharia

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae” București, 19 octombrie 2010

Ulterior lansării de la Iași a revistei „Archiva Moldaviae”, a avut loc și la București, în cadrul *Conferințelor Archiva Moldaviae*, un eveniment similar, în data de 19 octombrie 2010, avându-i ca invitați pe domnii Florin Țurcanu și Marius Diaconescu, de la Universitatea București, Cristian Anița, de la Arhivele Naționale ale României, Dorin Dobrincu și Șerban Marin, atât din partea acestei instituții, cât și a publicației în discuție. De asemenea, au participat Petru Vicol și Tudor Candu, directorul, respectiv directorul adjunct al Arhivei Naționale a Republicii Moldova, aflați în vizită la Arhivele Naționale ale României, ca urmare a relansării relațiilor dintre cele două instituții.

Domnul Florin Țurcanu a subliniat că în termeni sociali sau culturali, spre exemplu, analiza la o scară regională este mai potrivită, particularismul fiind o necesitate. Totodată, multiculturalismul și pluralitatea etnică favorizează alegerea unui istoric ce dorește să facă o analiză istorică regională, în sensul unei declinări originale a paradigmei românești și nicidecum ca o apologie a moldovenismului identitar. Corsetul naționalist de dinainte de 1989 însă, ca reper ultim și de neocolit al analizei istorice, trebuie depășit. *Avem de-a face cu o revistă care dorește să valorifice capacitatea specifică a spațiului Moldovei istorice, de a împropăta privirea noastră asupra trecutului. Atuurile acestei regiuni sunt numeroase: o regiune de coexistență culturală, de circulație, de tranzit al oamenilor, ideilor, valorilor, modurilor de viață.* Nu în ultimul rând, apariția într-o perioadă în care multe alte publicații ies cu întârziere de sub tipar sau pur și simplu dispar din cauza dificultăților financiare nu poate fi decât salutară.

Considerând istoria locală într-un grav deficit cauzat de orientarea masivă spre istoria de sinteză, studiile de caz și analizele locale pe probleme sunt o necesitate pentru domnul Marius Diaconescu, care salută prezența acestora în cuprinsul revistei „Archiva Moldaviae”. În țări precum Franța, Polonia sau Ungaria, studiile de istorie locală au format adevărate curente, tendință ce este de dorit și pentru spațiul istoriografic românesc. Se remarcă existența în cuprinsul revistei a studiilor de relații externe, istorie locală sau religie, cutumă și educație alături de prezentările de documente sau fonduri și materiale referitoare la științele auxiliare ale istoriei, ori recenzii. Nu în ultimul rând, domnia sa remarcă necesitatea ca, în cadrul analizelor istorice, Moldova de pe ambele maluri ale Prutului să fie tratată, cel puțin până la nivelul anului 1812, unitar.

Domnul Petru Vicol, director al Arhivei Naționale din Republica Moldova, subliniază impactul pozitiv al revistei la Chișinău, unde a stârnit deja un viu interes. De asemenea, domnia sa pledează pentru o mai largă abordare a istoriei arhivelor,

problemelor teoretice și practice de arhivistică, mai puțin preferate de către colaboratori. Domnul Tudor Candu, director adjunct al aceleiași instituții, remarcă avantajele unei tribune comune pentru cercetătorii din România și Republica Moldova în domeniul istoriei, atât din punctul de vedere al studiilor, cât și al accesibilizării unor importante mărturii documentare. Publicarea unor studii ale istoricilor basarabeni în limba română constituie, de asemenea, o facilitare pentru aceia dintre noi care nu sunt cunoscători ai limbii ruse.

„Archiva Moldaviae” reprezintă o „concurență” loială și fecundă pentru periodicul cu tradiție al Arhivelor Naționale, „Revista Arhivelor”, afirmă domnul Șerban Marin, redactor al celei dintâi, precum și redactor-șef al celei din urmă publicații. Domnia sa atrage atenția asupra pericolului subfinanțării, pericol ce a determinat multe periodice să-și întrerupă apariția imediat după primul număr. Recunoscând binefacerile unei istorii locale, pledează însă și pentru o viziune mai largă a unei părți a studiilor, raportarea analizelor istorice la spațiul central-est european și, în același sens, publicarea acestora în limbi de circulație internațională. Relativa ariditate a arhivisticii poate fi o cauză a numărului redus de studii de acest fel la care se adaugă, potrivit domniei sale, comoditatea publicistică a arhivistului, cauzată poate și de statutul său profesional nu foarte bine precizat. Aceasta a determinat colegiul de redacție al „Revistei Arhivelor” să apeleze la aportul publicistic al arhiviștilor străini.

Lipsa unei tradiții teoretice în acest sens este subliniată și de către domnul Cristian Anița, vina fiind, poate, nu doar a arhivistului, ci și a lipsei modelelor. Totuși, deși actualul număr nu cuprinde nici un studiu de arhivistică, el are în componență trei studii de istorie a arhivelor. De asemenea, domnia sa subliniază importanța muncii arhivistului. El nu mai este doar în postura clasică de *păstrător al arhivelor*, ci în funcție de deciziile acestuia rezultă fondurile documentare ce ajung la îndemâna istoricilor, a căror cercetare practic o condiționează în acest fel. O colaborare cât mai strânsă, și nicicum o concurență este deci necesară între cele două categorii profesionale.

„Archiva Moldaviae” este un proiect colectiv care a germinat în timp, având în consiliul științific reputați istorici din România, Republica Moldova, Austria, Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Ungaria etc., ceea ce accentuează suplimentar standardele istoriografice ale acesteia, consideră domnul Dorin Dobrinu. *Archiva Moldaviae are susținerea unui număr important de istorici care au certe calități profesionale, deontologice, sunt foarte diverși din punctul de vedere al ideilor istoriografice exprimate, dar cu toții refuză instrumentalizarea istoriei și perspectivele reduționiste, cel mai adesea etnocratice, iar altele internaționalist-bolșevice.* Pentru că a fost menționată „Revista Arhivelor”, domnul Dobrinu precizează că „Archiva Moldaviae” își propune modificarea perspectivei etnocratice asupra istoriei României, cea care domină cantitativ studiile istorice românești. Punând accentul pe o perspectivă multiplă, „Archiva Moldaviae” încurajează participarea istoricilor nu doar români sau moldoveni, ci și a celor din mediile universitare occidentale, dar și din Ucraina sau Rusia, pentru o reinterpretare istoriografică pe baze strict profesionale. În privința finanțării, exceptând voluntariatul care a stat la baza contribuțiilor cu texte și a laborioasei munci de redacție, apariția revistei ar fi fost dificilă fără sprijinul Fundației „Konrad Adenauer”, care a susținut și alte proiecte istoriografice românești.

Doamna Luminița Giurgiu, redactor-șef al revistei „Document. Buletinul Arhivelor Militare”, lansează invitația istoricilor basarabeni de a consulta numeroasele fonduri ale Serviciului Istoric al Armatei pentru o perspectivă cât mai largă a scrierilor acestora referitoare la Basarabia, întrucât numeroase fonduri documentare conțin

informații legate de trecutul militar al regiunii. Se ridică de asemenea chestiunea existenței unor publicații similare la nivel regional în restul țării, cu amendamentul că inițiativa locală este elementul primordial al unui asemenea demers.

Domnul Viorel Achim, membru în consiliul științific al revistei, observa că în interesul acesteia este important a se avea în vedere și celelalte regiuni ale Moldovei istorice, ce nu fac parte astăzi din România sau din Republica Moldova (Bucovina – Cernăuți, sudul Basarabiei – Odessa, aflate în componența Ucrainei), și semnaleză interesul existent (și) acolo pentru o istorie locală. Domnul Florin Țurcanu atrage atenția asupra pericolului pe care l-ar putea reprezenta, însă, *colaborarea* cu reviste având perspective naționalist-exacerbate, cum nu de puține ori se întâmplă, chiar la nivel local, îndemnând astfel la prudență în acest sens.

Dincolo de acestea, valorificarea arhivelor existente în această parte a Moldovei istorice rămâne un deziderat, domnul Viorel Achim dând exemplul unei valoroase arhive a regiunii Ismail, disponibilă acum la Odessa. Unul dintre impedimentele cercetării l-ar putea constitui existența inventarelor arhivistice în limba rusă, chiar pentru documentele de limbă română, aspect întâlnit de altfel și în Republica Moldova. În același sens, o prezentare a fondurilor din Republica Moldova chiar în paginile revistei, de către arhiviștii basarabeni, ar fi un real câștig pentru istoricii de dincoace de Prut. Totodată, în mediul academic german se remarcă drept potențiali colaboratori cercetătorii de la Moldova Institut din Leipzig.

Cu referire la relația arhivist-istoric, domnii Dobrinu și Vicol, directorii celor două instituții ale Arhivelor din România și Republica Moldova, pledează pentru depășirea unor vădite neînțelegeri ieșite la iveală după 1989, și totodată pentru o dezvoltare intensivă a arhivisticii pe termen mediu.

Perspectiva unui centru de studii privind istoria Moldovei și a Europei central-estice al cărei pivot să fie „Archiva Moldaviae” este prezentată de către domnul Dobrinu drept o posibilitate, ca urmare a unei inițiative non-instituționale, academice. Prezența online a proiectului revistei este deocamdată găzduită de site-ul Arhivelor Naționale, www.arhivelenationale.ro. De asemenea, studiile care vor fi cuprinse între copertele revistei vor fi și în limbi de circulație internațională, în vederea creării unei platforme de dezbateri, la un nivel cât mai larg, pentru istoria spațiului moldav, depășind cadrul restrictiv al istoriei de tip naționalist, șablonard. După deceniile de separare, din motive ideologice și politice, a istoricilor de pe cele două maluri ale Prutului, se întrevide posibilitatea unei fructuoase colaborări științifice de cea mai bună calitate, depășind cadrele învechite ce nu sunt compatibile cu lumea academică, conchide domnul Dorin Dobrinu.

Radu Stancu

Lista autorilor

Cristian ANIȚA. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din București; masterat în Istoria comunismului în România, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara. Șef serviciu în cadrul Arhivelor Naționale ale României (București). Domenii de interes: arhivistica, cu precădere partea de apreciere a valorii, selecționarea și distrugerea documentelor; istoria instituțiilor, rezistența anticomunistă. Publicații recente: *Evaluarea și selecționarea documentelor – între deziderate și realitate în arhivistica românească*, în RA, LXXXVII (2010), nr. 1 (doar în format electronic); *Rezistența anticomunistă în Mehedinți. „Bande de reacționare” și atitudinea populației față de regimul comunist în anul 1949*, în „Amfitrion”, anul IV, nr. 1, 2004, p. 45-47.

Mihai ANTIPA. Licențiat al Facultății de Istorie și Filosofie, specializarea Filosofie-Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; studii postuniversitare (Drept Constituțional și Administrație Publică) la Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București. Arhivist la Arhivele Naționale Vaslui. Publicații: articole în revistele „Prutul” (Huși), AR și în presa locală.

Cătălin BOTOȘINEANU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Universitatea din Iași în perioada interbelică. Profesorii și viața politică*. Șef al Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale ale României. Domenii de interes: istoria intelectualilor, a învățământului și a spațiului universitar, arhivistică. Publicații recente: *Instituția rectoratului. Alegerile pentru funcția de rector, 1860-1940*, în Gheorghe Iacob, Alexandru Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 419-450; *Politica din spatele „capetelor sparte” la Universitatea din Iași. Alegerile pentru funcția de rector din 1923*, în ArchM, vol. I/2009, p. 54-78; *Învățământul primar și secundar în Iașul interbelic*, în Gheorghe Iacob (coordonator), *Iași. Memoria unei capitale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, p. 251-262.

Teodor CANDU. Doctor al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, cu tema *Biserica din Țara Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea* (2009). Director adjunct al Arhivei Naționale a Republicii Moldova; lector superior la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie și Relații Internaționale, Catedra Relații Internaționale și Politologie; cercetător științific la Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept, Secția Istorie Universală. Domenii de interes: istorie ecleziastică, locală și administrativă în Țara Moldovei (secolul XVIII),

politica religioasă a Rusiei în sud-estul Europei (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). Publicații recente: *Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 244-281 (împreună cu Octavian Moșin); *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași, Editura PIM, 2009 (în colaborare cu Ștefan Plugaru); *Aspecte privind jurisdicția administrativă a eparhiilor din Moldova în decursul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*, în *Probleme actuale de istorie națională. Studii în onoarea profesorului Pavel Parasca*, Chișinău, ULIM, 2009, p. 113-124.

Igor CAȘU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Politica națională în Moldova sovietică, 1944-1989*. Conferențiar la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Chișinău; director al Centrului de Studiere a Totalitarismului, din cadrul aceleiași instituții; fost vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova (2010). Domenii de interes: istoria Basarabiei, represiunea sovietică în RSSM, naționalismul în URSS. Publicații recente: *Stalinist Terror in Soviet Moldavia, 1940-1953*, în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (editori), *Stalinist Terror in Eastern Europe. Elite Purges and Mass Repression*, Manchester and New York, Manchester University Press, 2010, p. 39-56; *Le Goulag Bessarabien: Deportations, Repressions, Famine, 1940-1941, 1944-1956*, în „Communisme” (Paris), număr special dedicat României, nr. 91-92, 2007, p. 129-138; *Nation Building in the Era of Integration: The case of Moldova*, în Konrad Jarausch and Thomas Lindenberger (editori), *Conflicting Memories in European History*, Oxford, Berghan Books, 2007, p. 237-253.

Gabriel CATALAN. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din București. Arhivist la Arhivele Naționale ale României (București). Domenii de interes: istoria recentă a României, istoria ecleziastică a României, istoria și istoriografia comunismului, relațiile internaționale și istoria culturală. Publicații recente: *Despre sovietizarea arhitecturii românești (1947-1955)*, în AIIX, 47 (2010), p. 107-118; *Organizarea, funcționarea și reformarea Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite*, în „Sfera Politicii”, nr. 152, 10, octombrie 2010, p. 57-69; *Istoriografia română sub impactul modelului sovietic (1947-1955)*, în *Intellectualii și regimul comunist: istoriile unei relații*, „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România”, nr. 4, 2009, p. 19-38.

Valentin CONSTANTINOV. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Radu Mihnea domn al Țării Românești și al Țării Moldovei*. Conferențiar universitar la Universitatea „Tiraspol” din Chișinău. Cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei. Domenii de interes: politica externă a Moldovei secolului al XVII-lea, istorie socială, editarea de documente medievale. Publicații recente: *Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru Episcopia de Rădăuți (6 iulie 1413)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 145-149; *Țara Românească și Țara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007; editor al vol. XVIII (1623-1625), din DRH, A. *Moldova*, București, Editura Academiei, 2006 (în colaborare cu Ioan Caproșu); numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Octavian DASCĂL. Doctor al Facultății de Istorie a Universității din București. Arhivist la Arhivele Naționale ale României (București). Domenii de interes: istoria

recentă a României, istoria Basarabiei în secolele XIX-XX, relații româno-ruse și româno-sovietice. Publicații recente: *Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004)*, în „Revista Arhivelor. Archives Review”, 86, nr. 1/2009, p. 28-52; *Rolul Sfatului Țării în înfăptuirea Unirii Basarabiei cu România*, în RA, 82, nr. 1-2/2005, p. 157-165; *Nobilimea basarabească în Rusia țaristă: considerații istorice, demografice și social-politice*, în RA, 80, nr. 1-2/2003, p. 193-201.

Dorin DOBRINCUI. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Rezistența armată anticomunistă din România (1944 – începutul anilor '60)*. Director al Arhivelor Naționale ale României; cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași. Domenii de interes: istoria politică și socială a României contemporane, cu precădere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Holocaustul, perioada comunistă – ocupația sovietică, începuturile regimului comunist, rezistența armată anticomunistă, colectivizarea agriculturii, Gulagul românesc, exilul românesc postbelic –, memoria fascismului și comunismului; istoria creștinismului din România, în special relațiile stat-biserică, naționalismul religios, represiunea comunistă asupra Bisericii și istoria comunităților protestante românești; editarea documentelor contemporane, istoria orală. Publicații recente: *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapesta – New York, Central European University Press, 2009 (editor împreună cu Constantin Iordachi); *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009 (editor împreună cu Mihnea Berindei și Armand Goșu); *Listele morții. Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1945-1958*, Iași, Editura Polirom, 2008 (editor); editor sau coautor al altor volume de istorie contemporană; aproape 100 de studii publicate în reviste de specialitate și în volume colective.

Ligia DOBRINCUI. Licențiată a Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; a urmat masteratul *Istoria comunismului românesc* la aceeași instituție. Domenii de interes: istoria contemporană a României, istoria postbelică a Universității din Iași.

† Alexandru DUȚĂ. Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Arhivist la Arhivele Statului, Filialele Vrancea (1969-1970) și Galați (1971-2009, șef al acestei structuri în anii 1990-1998). Domenii de interes: arhivistică, istoria Galațiului și istoria Dunării maritime. Publicații importante: *Tezaur documentar gălățean*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1988 (coeditor, împreună cu Cezar Bejan, Stelian Iordache și Viorica Solomon); *Tratate, convenții și alte documente referitoare la regimul navigației pe Dunărea Maritimă*, ediția a II-a, Galați, 2009 (coautor, împreună cu Ștefan Stanciu); articole în reviste și publicații de specialitate.

Costin FENEȘAN. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu tema *Mineritul și metalurgia din Banat în secolul al XVIII-lea*. Cercetător științific la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca și la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București (1971-1979, 1988-1998); director general al Arhivelor Naționale ale României (1998-2002); arhivist la Arhivele Naționale

ale României (1978-1988, 2002-prezent). Domenii de interes: editor de documente medievale din secolele XIV-XVII referitoare la Banat și Transilvania în contextul conflictului dintre Habsburgi și Poartă; răscoala lui Horea în spațiul românesc și est-central european. Publicații recente: *Diplome de înnobilitare și blazon din Banat secolele XVI-XVII*, Timișoara, Editura de Vest, 2007; *Johannes Lutsch – Jurnal de captivitate la Istanbul (1658-1661)*, Timișoara, Editura de Vest, 2006 (în colaborare cu Cristina Feneșan). Autor a 16 volume, coautor la 11 volume, peste 120 studii publicate în reviste de specialitate din România și străinătate.

Radu FILIPESCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Parlamentul României și imaginea Rusiei Sovietice (1918-1940)*. Profesor gradul I la Școala cu clasele I-VIII Valea Lupului, com. Valea Lupului, jud. Iași. Domenii de interes: istoria orașului Iași, istorie parlamentară contemporană. Publicații recente: *Ucrainenii din Bucovina în dezbaterile Parlamentului de la București (1919-1937)*, în Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti și Dinu Bălan (coordonatori), *Slujind-o pe Clio. În Honorem Dumitru Vitcu*, Iași, Editura Junimea, 2010, p. 161-172; *Informații documentare cu privire la seceta din județul Iași în anul 1946*, în ArchM, vol. I/2009, p. 118-129; *Monumentul Diviziei a II-a Cavalerie din Copou*, în Cătălina Mihalache și Dumitru Ivănescu (coordonatori), *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 239-248.

Raluca Elena GOLEȘTEANU. Studii de jurnalism și științe politice la Universitatea din București; studii de masterat și doctorat la Central-European University, Budapesta, și la Academia Poloneză de Științe din Varșovia, cu specializare în istoria intelectuală a Europei Centrale și de Est. Membră a echipei de cercetare care desfășoară în cadrul Institutului de Istorie T. Manteuffel al Academiei Poloneze de Științe proiectul *Caracteristicile modernizării în istoria Poloniei și a regiunii central-europene. Analiza istorică a dezbaterilor legate de specificul național și regional*. Domenii de interes: istoria socială a Europei Centrale și de Est, ideologii ale Europei Centrale și de Est, istoria istoriografiei, comparativismul ca metodă în științele sociale, viața cotidiană în Europa de Vest în secolul XIX, transformările peisajului urban la sfârșitul secolului XIX în regiunea central-europeană; personalități intelectuale feminine iudaice. Publicații recente: *Identification of Romanian and Polish Nationalism of the 21st Century*, în Michal Vašečka (editor), *Nation über alles. Processes of Redefinition and Reconstruction of the Term Nation in Central Europe*, Bratislava, Center for the Research of Ethnicity and Culture, 2008; articole în reviste culturale.

Paul E. MICHELSON. Doctor al Indiana University, cu tema *Conflict and Crisis: Romanian Political Development, 1861-1871*. Distinguished Professor of History la Huntington University, Indiana, secretar al Society for Romanian Studies și al Conference on Faith and History, bursier Fulbright/IREX în România de trei ori. Domenii de interes: istoriografie, istoria României în secolele XIX-XX, societățile totalitare și posttotalitare, istoria Veneției, opera lui C. S. Lewis și J. R. R. Tolkien. Publicații recente: *Silviu Dragomir, The Historian-Militant, and The Revue de Transilvanie*, în Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan (editori), *Călător prin istorie*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 261-276; *Ion I. Nistor and the Development of Romanian Historiography in Bucovina to the Union of 1918*, în „Codrul Cosminului”, vol. 16, 2010, nr. 1, p. 59-81; *The Historian as a Political Force in*

Central Europe: R. W. Seton-Watson's 1922 Inaugural Address, în Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti și Dinu Balan (editori), *Slujind-o pe Clio*, Iași, Editura Junimea, 2010, p. 321-334.

Andi MIHALACHE. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, cu tema *Discurs istoric și ideologie în România „democrației populare” (1948-1965)*. Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași. Domenii de interes: istoria istoriografiei și a culturilor istorice, istoria comunismului, istoria conștiinței patrimoniale, antropologia obiectelor și a imaginii, memoria autobiografică. Publicații recente: *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007; *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010 (editor împreună cu Silvia Marin-Barutcieff); *Romantism și modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009 (editor împreună cu Alexandru Istrate); *In medias res. Studii de istorie culturală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008 (editor împreună cu Adrian Cioflâncă); autor, coautor și editor al altor volume de istorie; a publicat studii în reviste de specialitate și volume colective.

Mihai MÎRZA. Doctorand la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Constantin Cehan Racoviță, domn al Țării Moldovei (1749-1753, 1756-1757)*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași. Domenii de interes: societatea, economia, administrația, demografia Țărilor Române în secolul al XVIII-lea, genealogia familiilor boierești din Moldova, istoria bisericii din Moldova în secolele XVII-XIX, arhivistica. Publicații recente: *Pomelnicul Bisericanilor scris la Mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei”, V, 2009, 2, p. 121-305 (împreună cu Mihai-Bogdan Atanasiu); *Constantin Cehan Racoviță voievod și Mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei”, VI, 2010, 1, p. 143-174.

Octavian MOȘIN. Doctorand al Facultății de Teologie a Universității din Sibiu, specializarea Istorie bisericească, cu tema *Biserica și teologia rusă în secolul XIX*. Doctorand al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Chișinău, specializarea Filosofie, cu tema *Umanismul religios la Al. S. Sturza*. Preot paroh la capela universitară „Întâmpinarea Domnului”, Chișinău. Lector la Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Academia de Poliție „Ștefan cel Mare” – Chișinău și la Universitatea de Teatru, Muzică și Arte Plastice din Chișinău. Domenii de interes: istoria bisericii, asistența socială, activități cu tinerii. Publicații recente: *Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 244-281 (împreună cu Teodor Căndu); *HIV/SIDA aspecte medicale și duhovnicești*, Chișinău, 2010; *Implicarea Bisericii Ortodoxe în depășirea problemelor sociale. Ghid de aplicare practică pentru slujitori și teologi*, Chișinău, Tipografia Sibis Grafica, 2009 (în colaborare cu Ana Ciurac).

Marian OLARU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cercetător științific la Institutul „Bucovina” al Academiei Române, Rădăuți. Domenii de interes: istoria modernă și contemporană, istorie orală, microistoria și istoria mentalităților, istoria Bucovinei. Publicații recente: *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2001; *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile și George Motrescu*, Suceava, Editura Universității, 2006.

Virgil PÂSLARIUC. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, cu tema *Marea boierime și domnia în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*. Conferențiar la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Chișinău. Domenii de interes: istorie socială (elitele basarabene în cadrul Imperiului rus), antropologie istorică (violența în societatea moldovenească medievală și modernă timpurie), microistorie (putere, societate, individ în Basarabia la începuturile stăpânirii rusești), istorie locală (istoria Chișinăului). Publicații recente: *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*, Chișinău, Editura Pontos, 2005; „Să fie cercetate și certate pentru aceste fapte”. *Păcat și Stat la începutul stăpânirii rusești în Basarabia. Studiu de analiză micro-istorică*, în „Pontes. Review of South East European Studies”, nr. V (2009), p. 8-36; *Moldavian Historiography*, în Stefan Berger (editor), *Writing the Nation*, vol. I, Ilaria Porciani and Lutz Raphael (eds.), *Atlas of the Institutions of European Historiographies 1800 to the Present*, Palgrave Macmillan, 2009.

Dinu POȘTARENCU. Doctor în istorie. Cercetător științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău. Domenii de interes: istoria Basarabiei în perioada țaristă, istoria localităților, viața lui Dimitrie Cantemir, viața unor personalități basarabene. Publicații recente: *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chișinău, 2009, vol. II; *Spitalul de tuberculoză din Vorniceni. Secvențe istorice*, Chișinău, 2008; *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, Editura Prut-Internațional, 2006; *Baraboi, un sat din valea Răutului de Sus*, Chișinău, 2007.

Radu STANCU. Absolvent al Facultății de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București, și al Facultății de Litere a Universității din Oradea. Arhivist la Arhivele Naționale ale României (București). Domenii de interes: istorie socială (pedeapsa cu moartea, sinuciderea), arhivistica, istoria literară, doctrinele politice din România interbelică. Publicații recente: *Memorie. Document. Istorie*, în „Revista de istorie contemporană”, nr. 3/2008; *Doctrina comunistă românească interbelică*, în „Revista de istorie contemporană”, nr. 1/2008; *Raportul real-imaginar în Cvartetul din Alexandria de Lawrence Durrell*, în „Cele Trei Crișuri”, nr. 7-9/2008.

Mircea TIMBUS. Absolvent al Facultății de Filologie-Istorie-Filozofie (specialitatea istorie) a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1958). Muzeograf la Muzeul Raional Lipova (1958-1959), arhivist la Filiala Arad a Arhivelor Statului (1959-1999). Domenii de interes: cercetarea documentelor aflate în patrimoniul structurii din Arad a Arhivelor Naționale. Publicații recente: *Orașul și Județul Arad după 1 Decembrie 1918*, Arad, Editura Gutenberg-Univers, 2008 (editor împreună cu Andrei Caciora); *Îndrumătorului arhivistic al Arhivelor Naționale Arad*, vol. 2, Arad, Editura Gutenberg-Univers, 2009 (coautor); *Dezvăluiri documentare despre integrarea Aradului la statul român*, în *Sub semnul marilor înaintași – Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2011.

Ottmar TRĂȘCĂ. Doctor al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu tema *Relațiile politico-militare româno-germane, septembrie 1940 – august 1944*. Cercetător în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Cadru didactic asociat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca,

Facultatea de Istorie-Filosofie. Domenii de interes: România în relațiile internaționale (1933-1944), relații româno-germane (1933-1944), relații româno-maghiare și problema Transilvaniei (1933-1947), Holocaustul în România (1940-1944), regimul comunist în România. Publicații recente: „*Chestiunea evreiască*” în *documente militare române. 1941-1944*, Iași, Editura Institutul European, 2010 (editor); *Bibliografia istorică a României*, vol. XII (2007-2008), București, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009-2010 (împreună cu Mihaela Bedecan, Mircea Birtz, Monica-Gabriela Culic, Stelian Mândruț, Lucia Turc, Attila Varga); *România – Republica Federală Germania*, vol. I, *Începutul relațiilor diplomatice: 1966-1967*, București, 2009 (editor împreună cu Dumitru Preda și Claudiu Florian); numeroase articole în reviste și publicații de specialitate.

Cristian ZAHARIA. Doctorand al Facultății de Științe Politice a Universității București, cu tema *Modele ale lustrației în Europa Centrală și de Răsărit*. Arhivist la Arhivele Naționale Iași. Domenii de interes: istoria comunismului și a postcomunismului. Publicații recente: *Dilemele deconspirării*, în AȘUI, secția Istorie, LII-LIII (2006-2007), p. 289-303.

În atenția colaboratorilor

Archiva Moldaviae este o revistă cu specific istoric și arhivistic, cu apariție anuală, în cadrul căreia materialele sunt redate în limba română sau în limbi de circulație internațională. Ea urmărește să aducă în circuitul științific studii savante și surse inedite, în special documente de arhivă, referitoare în principal la trecutul Moldovei, precum și la România modernă și contemporană. Perspectivile integratoare, raportările la istoria Europei centrale-estice își vor găsi un loc binemeritat în paginile revistei. Publicația se adresează în mod deosebit istoricilor și arhiviștilor, dar ea este declarat deschisă pentru cercetători din câmpuri variate de cunoaștere, care apelează (și) la documentele păstrate în arhive publice sau private ori în biblioteci.

Archiva Moldaviae cuprinde următoarele rubrici:

- *Studii de istorie* (care se bazează pe surse diverse, inclusiv documente de arhivă);
- *Documente* (publicare de documente, cuprinzând atât transcrierea textului original, cât și – în cazul documentelor în alte limbi – traducerea sa în limba română, însoțite de studii introductive, note etc.);
- *Științe auxiliare ale istoriei* (paleografie, diplomatică, genealogie, heraldică, sigilografie etc.);
- *Prezentări de fonduri* (descrieri de fonduri și colecții arhivistice deținute de instituții publice sau de persoane private);
- *Studii de arhivistică* (teorie și practică arhivistică, istoria Arhivelor);
- *Restitutio* (introducerea în circuitul științific a unor materiale realizate de istorici, arhiviști etc. care, în urma dispariției autorilor, nu au mai apucat să vadă lumina tiparului);
- *Dezbateri* (discuții, polemici, conform regulilor academice);
- *Recenzii și Note bibliografice* (sunt secțiuni destinate recenzării, prezentării unor lucrări de istorie, arhivistică etc.);
- *Viața științifică* (prezentări ale unor conferințe, simpozioane, dezbateri, expoziții etc., desfășurate pe teme de istorie și/sau arhivistică).

Condițiile tehnice de publicare:

Textele (redate cu semne diacritice) vor fi trimise redacției în format Word, Times New Roman, corp de literă 12 pentru text, 10 pentru notele de subsol, distanța dintre rânduri 1,5. Eventuale materiale auxiliare (e.g., fotografii) vor fi expediate în format JPG, 300 dpi.

Studiile nu trebuie să depășească, pe cât posibil, 15.000 de cuvinte, respectiv 85.000 de semne grafice (fără spații) (= circa 30 de pagini format A4). În cazul studiilor mai mari, redacția poate recurge la publicarea lor în două sau trei părți. Studiile vor fi însoțite de un rezumat redat atât în limba română, cât și în limba engleză (ori în franceză sau germană); lungimea rezumatului poate varia între 400 și 800 de cuvinte. Titlul studiului va fi tradus în limba engleză, la fel ca și 5-10 cuvinte cheie care privesc conținutul textului. Notele vor fi trecute în subsolul paginii (footnote), cu numerotare automată (auto number).

Recenziile nu vor depăși 3.000 de cuvinte, respectiv 22.000 de semne grafice (fără spații) (= circa 6 pagini format A4); notele bibliografice nu vor depăși 1.500 de cuvinte, respectiv 11.000 de semne grafice (fără spații) (= circa 3 pagini format A4); este preferabil ca, atașat recenziei/notei bibliografice, să figureze și o fotografie a coperții 1 a lucrării recenzate, în format JPG, 300 dpi.

Autorii vor trimite o notă autobiografică (de circa 200-250 de cuvinte) care va conține: prenumele și numele; facultatea și universitatea/institutul unde a fost susținut doctoratul, titlul tezei (doctoranzii vor trece instituția unde urmează stagiul de pregătire a tezei și titlul acesteia; în cazul cercetătorilor neînscrisi într-un program doctoral se va preciza facultatea absolvită); afilierea instituțională; domenii de interes; publicații recente (trei cărți sau studii apărute în ultimii 5-6 ani).

Cei interesați să publice în revista noastră sunt rugați să transmită materialele, în format electronic, pe adresa electronică **amoldaviae@yahoo.com** sau pe adresa Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod poștal 700110, mun. Iași, jud. Iași, România, cu precizarea: pentru redacția *Archiva Moldaviae*.

Revista folosește sistemul *peer review* pentru selecția finală a materialelor publicabile. Manuscrisele trimise redacției și nepublicate nu se returnează.

Responsabilitatea pentru conținutul textelor revine în exclusivitate autorilor.

Echipa editorială *Archiva Moldaviae*

For the attention of contributors

Archiva Moldaviae is an annual historical and archival review containing papers in Romanian and foreign languages (English, French, German). Its purpose is to bring into the scientific circulation scholarly studies and unpublished sources, especially archival documents, pertaining principally to Moldova's past, as well as to modern and contemporary Romania. Integrating perspectives, studies relevant to the history of Central-Eastern Europe will find a well-deserved place within the pages of this review. The publication is addressed mainly to historians and archivists, but it is open to researchers from different fields who use documents preserved in public or private archives or libraries.

Archiva Moldaviae contains the following headings:

- *History Studies* (based on different sources, including archival documents);
- *Documents* (publication of documents containing the transcription of the original text and also – for documents in foreign languages – the translation in Romanian language with introductory studies, notes, etc);
- *Auxiliary Sciences of History* (paleography, diplomacy, genealogy, heraldry, sigillography, etc);
- *Funds Presentation* (description of funds and collections preserved by public institutions or private persons);
- *Archival Studies* (archival theory and practice, the history of Archives);
- *Restitutio* Restitutio publishing materials produced by historians, archivists, that were not published during the authors' lifetime);
- *Debates* (discussions, polemics, according to academic rules);
- *Reviews and Bibliographic Notes* (sections dedicated to presentation of history and archival papers);
- *Scientific Life* (presentation of historical or archival conferences, symposia, debates, exhibitions, etc.).

Terms of publication:

Materials (including diacritics) should be sent to the editorial staff in Word, font Times New Roman, font size 12 for text and 10 for footnotes, at 1,5 interline. Any additional materials (e.g., photos) should be sent as JPG, 300 dpi.

Studies should not exceed, if possible, 15,000 words, respectively 85,000 graphic signs (no free spaces) (= about 30 pages A4). The editorial staff will decide whether to publish larger studies in two or three parts. Articles will include a summary in Romanian as well as in English (or French, and German), between 400 and 800 words in length. Article's title will be translated in English, along with 5 to 10 key words describing the content. Notes are to appear at the bottom of the page (as footnotes), with automatic numbering.

Reviews should not exceed 3,000 words, respectively 22,000 graphic signs (no free spaces) (about 6 pages A4); the bibliographical notes should not exceed 1,500 words, respectively 11,000 graphic signs (no free spaces) (about 3 pages A4); It is preferred that a cover photo accompany the reviewed paper, in JPG, 300 dpi.

Authors will send a short bio (between 200-250 words) with the following content: first name and last name, department and university/institute granting the doctorate, dissertation title (PhD candidates will include the institution from which the degree is expected and the dissertation title; researchers without a doctoral degree will list only the university from which they graduated); institutional affiliation; research areas; recent publications (1-3 titles published in the last 5-6 years).

Those interested in publishing in our review are requested to send materials in electronic format to **amoldaviae@yahoo.com** or to the mailing address on Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod postal 700110, mun. Iași, jud. Iași, România, specifying: for *Archiva Moldaviae*.

The review uses the peer review system for the final selection of the publishable materials. The unpublished materials will not be returned.

The responsibility for the content of the texts belongs entirely to the authors.

Editorial Staff *Archiva Moldaviae*

ISSN: 2067-3930